

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
DOKTORI ISKOLA

DR. STEINER GÁBOR

A VOLT KOMMUNISTA PÁRTVEZETŐK BÜNTETŐJOGI
FELELŐSSÉGRE VONÁSA A RENDSZERVÁLTÁST KÖVETŐ
IGAZSÁGTÉTEL KERETÉBEN

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

TÉMAVEZETŐK:

PROF. DR. HABIL. BLASKÓ BÉLA, EGYETEMI TANÁR

PROF. DR. HABIL. GÁL ISTVÁN LÁSZLÓ, EGYETEMI TANÁR

PÉCS

2022

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS, CÉLKITŰZÉSEK	7. oldal
<i>ELSŐ RÉSZ:</i>	
A 2015-ÖS „BISZKU-PER”	30. oldal
I.) Az ügyészi vád alapja	38. oldal
II.) A Nyugati téri események	62. oldal
III.) A salgótarjáni események	83. oldal
IV.) Az ítélt dolog	123. oldal
V.) Az MSZMP 1956. végi üléseinek jegyzőkönyve	132. oldal
VI.) Az egyetlen érdemi terhelő bizonyíték: Steigerwald Ottó tanúvallomása	148. oldal
VII.) A megállapított bűncselekmények és jogi minősítésük	151. oldal
<i>MÁSODIK RÉSZ:</i>	
A BISZKU-PER ELŐZMÉNYEI ITTHON ÉS KÜLFÖLDÖN:	170. oldal
A „BŰNÖS SZERVEZET” ÉS AZ „IDEOLOGIAI TŰZPARANCS” DOKTRÍNÁJA	

I.) Az 1920-as „Népbiztosok pere”	172. oldal
1. A per alapjául szolgáló jogszabályok	173. oldal
2. A testületi felelősség későbbi alapja: a „rendtörvény”	176. oldal
3. A testületi felelősség a népbiztosperben: a vád, a védekezés és az ítélet	177. oldal
II.) Az 1997-es „Politbüroprocesz”	197. oldal
1. A vád alapja	198. oldal
2. A berlini fal felépítése	200. oldal
3. A politikai bizottság szerepköre	201. oldal
4. A határvédelem szabályozása	202. oldal
5. A politikai bizottság érintett döntései	209. oldal
6. A megállapítások	216. oldal
 <i>HARMADIK RÉSZ:</i>	
ELSZÁMOLTATÁSI TERVEK A RENDSZERVÁLTOZÁS UTÁN:	223. oldal
AZ IGAZSÁGTÉTEL VAGY A MEGBÉKÉLÉS DILEMMÁJA	
I.) Törvény tervezetek	227. oldal
1. A helytállási törvénykoncepció	227. oldal
2. A Justitia-terv	231. oldal
II.) Bizottság javaslatok	233. oldal
1. A jogtalan előnyöket vizsgáló bizottság	233. oldal
2. A politikai felelősséget vizsgáló bizottság	234. oldal
3. A történelmi tényfeltáró bizottság	235. oldal
III.) Képviselői indítványok	235. oldal

<i>1. Speidl Zoltán és Székelyhidi László javaslata</i>	<i>235. oldal</i>
<i>2. Böröcz István és Oláh Sándor javaslata</i>	<i>235. oldal</i>
<i>3. Fodor Gábor javaslata</i>	<i>236. oldal</i>
<i>4. Takács Péter és Zétényi Zsolt javaslata</i>	<i>236. oldal</i>
IV.) Elévülési törvény	237. oldal
<i>1. A Vékás-bizottság szakvéleménye</i>	<i>238. oldal</i>
<i>2. A Legfőbb Ügyész szakvéleménye</i>	<i>239. oldal</i>
<i>3. Az Alkotmánybíróság határozata</i>	<i>241. oldal</i>
V.) „Lex Biszku”	242. oldal
<i>NEGYEDIK RÉSZ:</i>	
AZ ELMARADT FELELŐSSÉGRE VONÁS	247. oldal
ELMULASZTOTT LEHETŐSÉGEI	
I.) Biszku Béla felelőssége a Nagy Imre és társai ellen lefolytatott 1958-as koncepció perért	248. oldal
II.) Biszku Béla felelőssége a Nagy Imre-kormány tagjainak romániai jogellenes fogva tartásáért	274. oldal
<i>ÖTÖDIK RÉSZ:</i>	
A FELELŐSSÉGRE VONÁS MÁSIK LEHETSÉGES ÚTJA:	283. oldal
A VÁDALKU A HÁBORÚS BŰNCSELEKMÉNYEK ESETÉN	
I.) A vádalku mint a háborús bűnösök felelősségre vonásának	283. oldal

lehetséges útja

II.) Az angolszász típusú vádalku alapfogalmai	286. oldal
1. A vádalku fajtái és létrejöttének lehetséges időpontjai	286. oldal
2. A terhelt nyilatkozatainak formái	286. oldal
3. A bíró szerepe a vádalku megkötésében	288. oldal
4. A vádalkuval szemben támasztott alkotmányos követelmények	289. oldal
III.) A vádalku történelmi gyökerei, hatályos szabályozása és tényleges gyakorlata az Amerikai Egyesült Államokban	291. oldal
1. A vádalku történelmi gyökerei	291. oldal
2. A vádalku hatályos szabályozása	294. oldal
3. A vádalku gyakorlata	298. oldal
4. A vádmegegyezés tartalma	306. oldal
IV.) A kontinentális típusú vádalku	314. oldal
1. Spanyolország	314. oldal
2. Olaszország	317. oldal
3. Németország	319. oldal
V.) A vádalku a nemzetközi büntetőjogban	323. oldal
1. Vádalkuk az ICTY előtt folyó eljárásokban	325. oldal
2. Vádalkuk az ICTR előtt folyó eljárásokban	326. oldal
VI.) A vádalku szerepe a volt pártvezetők kapcsán	328. oldal
1. Lubomir Strougal büntetőügye (Csehország)	329. oldal
2. Markus Wolf büntetőügye (Németország)	331. oldal

*HATODIK RÉSZ:***AZ ELÉVÜLÉS KÉRDÉSE MINT A FELELŐSSÉGRE VONÁS ESETLEGES AKADÁLYA** 336. oldal

I.) Az elévülés fogalma és hatályos magyar szabályozása 336. oldal

II.) A nemzetközi jog szerint el nem évülő bűncselekmények 341. oldal

III.) Az elévülés nyugvása kérdésének a megítélése az utódállamokban 346. oldal

ÖSSZEFOGLALÁS, KÖVETKEZTETÉSEK 352. oldal

I.) Miért hiúsult meg a büntetőjogi felelősségre vonás? 353. oldal

II.) Hogyan valósulhatott volna meg a büntetőjogi felelősségre vonás? 357. oldal

SUMMARY 368. oldal**MELLÉKLETEK** 388. oldal

I.) A Biszku-ügy vádirata 388. oldal

II.) A Biszku-ügy (elsőfokú nem jogerős) ítélete 395. oldal

IRODALOMJEGYZÉK 404. oldal

BEVEZETÉS, CÉLKITŰZÉSEK

A rendszerváltozást követően – sőt, már azt megelőzően is – jogos igényként merült fel a társadalom jelentős részében, hogy az azt megelőző kommunista diktatúra fő felelőseit az általuk elkövetett bűntettekért – szimbolikusan, vagy ténylegesen is – megbüntessék.

Ez a fajta „megbüntetés” egy demokratikus társadalomban kétféle módon történhet meg: vagy politikai döntés eredményeként, vagy bíróság előtti felelősségre vonás formájában. A magyar döntéshozókra az 1990-es évektől kezdődően az volt jellemző, hogy nemigen tudtak a kérdéssel megbirkózni. Hol olyan jogszabályokat hoztak, amelyek nem állták ki az alkotmányosság próbáját, hol pedig az igazságszolgáltatás bevonásával szerették volna a kérdést nyugvópontra juttatni, ezzel némileg eltolva maguktól a felelősséget is. Mindez joggal eredményezte a különféle összeesküvés-elméleteknek a felbukkanását, gondolva itt elsősorban az ún. „Rózsadombi paktumra”, amelyek a volt pártvezetés felelősségre vonásának a tudatos megakasztásában vélték megtalálni mindennek az okát.

Azok, akik a felelősségre vonást szorgalmazták, Hugo Grotius szavaira hivatkoztak: „Az nem lehet, hogy súlyos bűnök büntetlenül maradjanak” („Crimen grave non potest non esse punibile”). Számos, már a benyújtásakor is prognosztizálható módon hamvába holt országgyűlési kezdeményezés, törvényjavaslat született, amelyet az első szabadon választott kormány idején hol az ellenzék utasított, hol az Alkotmánybíróság kaszált el, majd utána a politika igen hosszú ideig, több mint kettő évtizedig levett a napirendjéről.

Ezen elvesztegetett időszak alatt a feltételezett egykori elkövetők felelősségre vonását egyszerűen áttolták a bíróságokra, ami a 90-es évekbeli sortűzperekben jelenítődött meg (lásd a salgótarjáni, egri, kecskeméti, tiszakécskei, berzencei, mosonmagyaróvári, valamint a Nyugati téri, Kossuth téri és tatai „sortűzpereket”). Ezen büntetőeljárásoknak az volt a közös jellemzője, amelyet dr. Strausz János, a „salgótarjáni sortűzper” bírója

fogalmazott meg az ítélete írásbeli indokolásában, hogy: „Az 1956-os vérontásokért és megtorlásokért kétségkívül felelős, életben lévő politikai és katonai vezetők ellen soha senki sem kezdeményezett törvényes felelősségre vonást, és erre még a jelen ügy kapcsán sem került sor. Ehelyett egyszerű közembereket ültettek a vádlottak padjára, noha ezek többsége ellen sem volt hitelt érdemlő bizonyíték. Továbbá azzal is tisztában kell lenni, hogy közel négy évtizeddel az 1956-os forradalom után, és az után, hogy mind az elmúlt, mind a jelenlegi politikai rendszer hosszú időn át minden törvényes felelősségre vonást lehetetlenné tett, megakadályozott, megnehezített, illetve időt húzva, elhalasztott, a büntetésnek ma már csak szimbolikus jelentősége lehet.”.

Dr. Strausz János szavait utólag az eltelt idő teljes mértékben visszaigazolta. 1990-től kezdve egészen a mai napig egyetlen volt vezető kommunista politikust sem ítélték el, és csupán egyetlen egyet ültettek a vádlottak padjára – Biszku Bélának a személyében –, aki még a Fővárosi Törvényszék első fokú ítéletének jogerőre emelkedése előtt meghalt.

A Biszku Béla elleni büntetőeljárást volt alkalmam nekem is igen közelről szemlélni, hiszen a legutolsó döntést – részben marasztaló, jelentősebb részében felmentő ítéletet – jómagam hoztam. Biszku Béla ellen – aki 1956 után a szűkebb pártvezetés tagja volt – abban az eljárásban azért emelt az ügyészség vádat, mivel a vád álláspontja szerint 1956. decemberében a párt által irányított ún. Katonai Tanács által kiadott utasítások hatására következett be két helyszínen is sortűz, először Budapesten, a Nyugati téren, majd pedig két nappal később Salgótarjánban. Minderről azonban az bizonyosodott be, hogy míg a Nyugati téren – a meghallgatott szakértők, tanúk, az okirati bizonyítékok és az egy évtizeddel korábban az alapügyben hozott és így ítélt dolognak számító jogerős ítélet szerint – nem is történt egyáltalán a vád szerinti, polgári lakosságra leadott sortűz, addig a Salgótarjánban törtétekre a Katonai Tanács utasítása – bármit is tartalmazott – nem volt semmiféle kihatással, az ugyanis kizárólag a budapesti parancsnokoknak szólt, a Katonai Tanácsnak pedig nem is volt befolyása a salgótarjáni karhatalom irányítására, sőt, Salgótarjánba minden bizonnyal még egyáltalán maguk az utasításai sem jutottak el.

A Biszku Bélával szembeni vádemelés azonban nem egy légből kapott ötleten alapult. Mind a magyar, mind pedig a német jogtörténetben volt legalább egy olyan büntetőper, aminek ugyanez a logikai következtetés volt az alapja: az egykori kommunista vezetők döntéseiket delegálják másokra, akik a bűncselekményeket utána a nevükben követik el.

1920-ban zajlott le Magyarországon a Tanácsköztársaság utáni ún. „Népbiztosper”, 1997-ben pedig Németországban a korábbi NDK vezetők elleni ún. „Politbüroprozess”. Az e két per hatására a jogtudatba bekerült kifejezések elhangzottak a Biszku-perben is, így különösen a „Népbiztosperben” előkerült – ott még „bűnszövetkezetnek” nevezett, évtizedekkel később a Hágai Nemzetközi Törvényszék gyakorlatában kikristályosodott – úgynevezett „közös bűnöző vállalkozás” (joint criminal enterprise) nevű jogi doktrína, vagy az először a „Politbüroprozessben” használt „ideológiai tűzparancs” (ideologischer Schießbefehl) kifejezés is, melyeknek a közös jellemzője a testületi felelősség elve volt, függetlenül attól, hogy a központi akarat megnyilvánulási formája „az ellenforradalmi mozgalmak vérbefojtása”, „a forradalmi törvényszékek felállítása” vagy az államhatáron keresztül menekülni kívánó polgárokkal szemben való tűzmegnyitás lehetővé tétele volt.

Látható tehát, hogy Biszku Bélának a megvádolása azon az alapon, hogy a pártállam egyik vezetője volt, jogelméleti szempontból egyáltalán nem egy elhibázott döntés volt, hiszen erre korábbról – hasonló cselekedetek kapcsán – legalább két példa is adott volt. A kérdés mindösszesen annyi volt, hogy megtalálja-e azt az adott elkövetési magatartást a vádhatóság, amelynek kapcsán érdemes lehet vádat is emelnie vele szemben. Mivel ez annak idején nem sikerült, a jelen dolgozat arra vállalkozik, hogy miután bemutatta az előzményeket, a hazai és részben a külföldi próbálkozásokat és megvalósult gyakorlatot, kísérletet tesz arra is, hogy megvizsgálja, vajon milyen cselekedetekkel összefüggésben kerülhetett volna sor a rendszerváltást követő két és fél évtizedben az 1956-os MSZMP pártvezetés tagjaival (így például Biszku Bélával szemben) a megalapozott vádemelésre.

A dolgozat ennek megfelelően a következő főbb részekből tevődik össze:

1.) A 2015-ös „BISZKU-PER”.

A dolgozat egyik alapját a 2015-ben a Fővárosi Törvényszék előtt Biszku Béla ellen lefolytatott büntetőeljárás képezte, amelynek ítéletét – melyet magam írtam – a dolgozat megírásához sok tekintetben alapul használtam. S noha úgy érzem, hogy saját magamtól nem is tudhatnék „plagizálni”, ám ettől függetlenül is az ítélet háttérét – felül emelkedve a bírói döntés szárazságán – megpróbáltam a jelen dolgozatban tudományos igénnyel is megvizsgálni, és azokat a forrásokat, amik rendelkezésre álltak, ily módon rendszerezni.

2.) A Biszku-per előzményei itthon és külföldön: A „bűnös szervezet” és az „ideológiai tűzparancs” doktrínája. Az 1920-as „NÉPBIZTOSOK PERE”, illetve az 1997-es német „POLITBÜROPROZESS”.

A Biszku-pernek a vád oldala felől megközelített előzményét – megítélésem szerint – egy jóval korábbi magyar, illetve egy nem is olyan régi német büntetőeljárás képezte, melyekben olyan kifejezések hangoztak el („bűnös szervezet”, „ideológiai tűzparancs”), amelyek a Biszku-perben is visszatértek. Erre való figyelemmel ezt a két korábbi ítéletet indokoltnak tartottam részletesebben is elemezni, hiszen a nem túl sok hasonló tárgyú büntetőügy közül ez a kettő volt az, amely például szolgálhatott a későbbi gyakorlatnak.

3.) Elszámoltatási tervek a rendszerváltozás után: Az „igazságtétel” vagy a „megbékélés” dilemmája. Az 1991-es ún. „elévülési törvény”-től a „Lex Biszku”-ig.

A következő részben azon, a rendszerváltást követően Magyarországon kezdeményezett jogszabály-alkotási kísérleteket fogom bemutatni, amik az adott témával kapcsolatosak.

4.) Az elmaradt felelősségre vonás elmulasztott lehetőségei. Biszku Béla felelőssége két vád tárgyává nem tett – esetlegesen bizonyítható – konkrét bűncselekményben.

A két érintett fejezetben azokat az eljárásindítási lehetőségeket vizsgáltam meg, amelyet a rendszerváltást követően itthon megpróbáltak sikertelenül, vagy – sajnálatos módon – meg sem próbáltak kezdeményezni, bár azok akár még eredményre is vezethettek volna.

5.) A felelősségre vonás másik lehetséges útja: A vádalku a háborús bűncselekmények esetén.

A vádalkuval kapcsolatos külön elméleti fejezetben – miután korábban megvizsgáltuk azon lehetőségeket, hogy hagyományos büntetőeljárások lefolytatása útján hogyan lehetett volna talán az igazságtételt eredményesen elvégezni – bemutatom a vádalkut mint a háborús bűnösök felelősségre vonásának lehetséges útját, amit az elméleti bevezető után azon két ország példájával is igazolni kívánok, ahol erre sort is kerítettek.

6.) Az elévülés kérdése mint a felelősségre vonás lehetséges akadály.

Az elévüléssel kapcsolatos elméleti fejezetben pedig az elévülés fogalmának és hatályos magyar szabályozásának az ismertetése mellett be fogom mutatni a nemzetközi jog szerint el nem évülő bűncselekményeket és az elévülés nyugvása kérdésének az eltérő megítélését az egyes kommunista utódállamokban, annak megállapítása végett, hogy az elévülés jelenthetett volna-e tényleges akadályt a büntetőjogi felelősségre vonások terén. A dolgozat szerkezeti felosztása azon a tematikai megközelítésén alapul, hogy a Biszku-perből mint gondolatindító alaptól el kívánok jutni a per konkrét hazai és nemzetközi előzményein keresztül azon lehetőségek bemutatásáig, hogy milyen módon történhetett volna meg eredményesen Magyarországon és a volt utódállamokban az elszámoltatás és igazságtétel, majd pedig hogy annak milyen (akár vélt) eljárási akadályai lehettek volna.

Az elmaradt felelősségre vonás(ok) kapcsán indokolt kitérni e helyütt külön arra is, hogy **van-e szükség – van-e a társadalomnak igénye – egyáltalán az utólagos igazságszolgáltatásra, igazságtételre**, vagy ahogy az a német jogirodalomban elterjedt, „múlt feldolgozásra” (Vergangenheitsbewältigung, Vergangenheitsaufarbeitung), vagy pedig (a békés rendszerváltozás ellentételezéseként vagy a társadalmi béke megőrzése érdekében) jobb nem bolygatni a múltat, hiszen azon változtatni már úgysem lehetséges.

A nemzetközi jogirodalomban mindkét álláspont mellett számos jogtudós és filozófus kifejtette az érveit és ellenérveit arra nézve, hogy az utólagos igazságszolgáltatás milyen előnyökkel és hátrányokkal jár, hogyan segíti a társadalom szembenézését vagy éppen hátráltatja a megbékélést, amelyek közül a legfontosabbakat érdemes röviden bemutatni. Arra nézve, hogy **nincs értelme az utólagos igazságtételnek**, sőt, az akár egyenesen kontraproduktív – de legalábbis céltalan – lenne, a következő főbb indokokat hozták fel:

Időrendben érdemes először *Hannah Arendt* álláspontjára utalni, aki az utólagos felelősségre vonást az emberi elvárásokkal ellentétesnek és így értelmetlennek találta.¹ Nagy hatású érvelése szerint az emberek a természetükből adódóan nem képesek megbocsátani azt, amit nem lehet megbüntetni, azonban nem tudják megbüntetni azt, ami megbocsáthatatlannak számít („It is therefore quite significant, a structural element in the realm of human affairs, that men are unable to forgive what they cannot punish and that they are unable to punish what has turned out to be unforgivable.”).² Épp ezért sem megbüntetni, sem megbocsátani nem tudjuk ezeket a sérelmeket („All we know is that we can neither punish nor forgive such offenses.”),³ így nem lehetséges a Kant által gyökeres gonosznak („radical evil”) hívott személynek s cselekedetnek a megbüntetése.

1 Vö.: Hack Péter: Az átmenet igazságszolgáltatásának dilemmái. Jogtudományi Közlöny, 2012/2., 56. oldal

2 Hannah Arendt: *The human condition*. Chicago, University of Chicago Press, 1958., 2nd edition, 1998., 241. oldal

3 Hannah Arendt: *The human condition*. Chicago, University of Chicago Press, 1958., 2nd edition, 1998., 241. oldal

Hasonlóan értelmetlennek ítélte meg – csak más oldalról megközelítve – az utólagos igazságtételt *Jon Elster*; aki abból indult ki, hogy az – mivel mindenkit úgysem lehetne felelősségre vonni és a fő felelősök megúsznák – ugyanúgy igazságtalansághoz vezetne.⁴ Ezt ő az egyik erről megjelent írásában „the problem of the big fish versus small fish”-nek, azaz a kis hal és a nagy hal problémájának nevezte el,⁵ amellyel kapcsolatban végül arra az álláspontra jutott, hogy vagy mindenkit meg kell büntetni, vagy pedig hogy ha erre nincs teljes körűen lehetőség, akkor viszont senkit sem („In this article I will lay the groundwork for the opposite conclusion, namely that one should target everybody or nobody”).⁶ Ezzel összefüggésben kifejtette azt az igazán egyedi álláspontját, hogy mivel arra úgyszólván lehetőség, hogy mindenkit utolérjenek és megbüntessenek, ezért inkább senkit sem kell megbüntetni és senkit sem kell kártalanítani sem („And because it is impossible to reach everybody, nobody should be punished and nobody compensated”).⁷

Volt továbbá olyan álláspont is, a német szélsőbaloldalon politizáló *Michael Schumann* részéről, hogy azzal, hogy ha a kommunista rendszer bűneit a nemzetiszocialista rendszerrel egy kalap alá vennék és ugyanúgy büntetnék, azzal az utóbbit relativizálnák.⁸ Az igazságtétel ellen ugyancsak felszólaló német *Detlef Joseph* pedig arra hivatkozott, hogy az utólagos igazságtétel a győztesek igazságtalan „bosszú-igazságszolgáltatása” lenne,⁹ amit az ezt vallók a „Siegejustiz”, illetve „Rachejustiz” kifejezésekkel illették.¹⁰

4 Vö.: Hack Péter: Az átmenet igazságszolgáltatásának dilemmái. Jogtudományi Közlöny, 2012/2., 50. oldal

5 Jon Elster: On doing what on can: An argument against post-Communist restitution and retribution. East European Constitutional Review. Volume 1., Issue 2., Summer 1992., 15. oldal

6 Jon Elster: On doing what on can: An argument against post-Communist restitution and retribution. East European Constitutional Review. Volume 1., Issue 2., Summer 1992., 15. oldal

7 Jon Elster: On doing what on can: An argument against post-Communist restitution and retribution. East European Constitutional Review. Volume 1., Issue 2., Summer 1992., 15. oldal

8 Michael Schumann: Über den Umgang mit unserer Geschichte und die spezifischen ideologischen Grundlagen der Repression. In.: Zweigeteilt. Über den Umgang mit der SED-Vergangenheit. Hamburg, 1992., 20. oldal

9 Detlef Joseph: Der DDR-Unrechtsstaat und die Vergangenheitsbewältigung. In.: Zweigeteilt. Über den Umgang mit der SED-Vergangenheit. Hamburg, 1992., 96. oldal

10 Vö.: Csúri András: A német múltrendezés egyes büntetőjogi aspektusai. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Szeged, 2004., 150-151. oldal

Mindezekkel szemben ugyanakkor sokkal szélesebb volt azoknak a tábora, akik azt hangsúlyozták, hogy **szükséges az utólagos igazságtétel** a szocialista utódállamokban, mivel az a múlttal való szembenézés és a társadalmi megbékélés legfontosabb eszköze. Ezzel összefüggésben a jogirodalom a következő főbb érveket dolgozta ki igazolásként:

Elsőként érdemes az újraegyesítés után a berlini ügyészségnek az NDK kormányának bűnözését és az igazságszolgáltatási jogsértéseit vizsgáló részlegét vezető főügyész, *Cristoph Schaefgen* kijelentését idézni, aki a náci bűnösök jelentős részének háború utáni futni hagyásával összevetve 1991-ben kihangsúlyozta azt, hogy nem bukhat meg ismételten a német igazságszolgáltatás („Die Justiz darf nicht noch einmal versagen.”).¹¹ Ezzel összefüggésben a német bírói újságban megjelent vele készült interjúban a német jogszolgáltatás korábbi jogellenes és önkényes jogalkalmazással kapcsolatos kudarcai alapján külön ki is emelte, hogy „Wir wollen alles tun, damit nicht wieder eine Situation wie nach 1945 eintritt, die ja bekanntlich so war, daß kein Angehöriger in der Justiz wegen eines Unrechtsurteils strafrechtlich zur Verantwortung gezogen worden ist.”.¹²

Neil Kritz az utólagos igazságtételt – melyre ő az angol nyelvterületen elterjedt átmeneti igazságszolgáltatás („transitional justice”) kifejezést használja – a valódi demokrácia és a jogállam (azaz a jog uralma) létrejöttének az első tesztjének tekinti,¹³ amely mintegy átvezet a diktatúrából a demokráciába („In countries undergoing the radical shift from repression to democracy, this question of transitional justice presents, in a very conspicuous manner, the first test for the establishment of real democracy and the rule of law, the very principles which will hopefully distinguish the new regime from.”).¹⁴

11 Vö.: Csúri András: A német múltrendezés egyes büntetőjogi aspektusai. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Szeged, 2004., 150. oldal

12 Cristoph Schaefgen: Die Justiz darf nicht noch einmal versagen. DRiZ-Interview (Victor Weber). Deutsche Richterzeitung, Carl Heymans Verlag KG, Köln, 69. Jahrgang 1991., 379-380. oldal

13 Vö.: Hack Péter: Az átmenet igazságszolgáltatásának dilemmái. Jogtudományi Közlöny, 2012/2., 49. oldal

14 Neil Kritz: The dilemmas of transitional justice. In.: Transnational Justice. How emerging democracies reckon with former regimes, Washington DC, United States Institute of Peace Press,

Kérdésként merül fel természetesen az, hogy a múltban elkövetett jogsértések utólag orvosolhatóak-e és jelentenek-e gyógyírt a múltban szerzett sebekre. Hogy ha pedig erre a válasz igen, akkor további kérdésként adódik, hogy hogyan lehetséges ezt a célt elérni.

Roman David amerikai politológus tipizálása szerint a kelet-közép-európai országokban a rendszerváltásokat követő átmeneti igazságszolgáltatás (transitional justice), azaz hogy a korábbi rendszerben szerepet vállalt volt vezetők milyen módon vállalhatnak szerepet a frissen kiépült demokráciákban, négy fő típus szerint zajlott le az egyes államokban:¹⁵

a.) A kirekesztő rendszer (exclusive system).

Azon személyek, akik közreműködtek a korábbi rezsim működtetésében, nem tarthatják meg a pozícióikat az új kormány alatt („A system under which a person associated with the previous regime is not allowed to hold certain posts in the new administration”).

b.) A megbékélési rendszer (reconciliatory system).

A bűnösöknek be kell ismerniük bűneiket és bizonyítaniuk kell, hogy méltóak lehetnek egy új esély kapására („A system under which the wrongdoer has to demonstrate that he or she is worthy of receiving a fresh start through his or her confession of wrongdoing”).

c.) A befogadó rendszer (inclusive system).

A tisztviselő megtarthatja felelős beosztását a múltja ellenére is („The official is allowed to hold a position of trust in spite of his or her past”).

d.) A folytonosság rendszere (systems of continuance).

Az emberek megtarthatják a befolyásos pozícióikat az új kormány alatt is („People in position of influence are allowed to continue in their posts under the new government”).

1995., 21. oldal

15 Roman David: Lustration and transitional justice: Personnel systems in the Czech Republic, Hungary, and Poland. University of Pennsylvania Press, 2011., 24-26. oldal

A magyar rendszerváltás vezetői pozíciókra gyakorolt hatása a fenti kategóriák közül a c.) pontba, a befogadó rendszer alá volt besorolható, szemben a volt Csehszlovákiára jellemző kirekesztő, vagy a Lengyelországban érvényesült megbékélési rendszerváltásra.

A fentiekkel szemben Németországban egy, a büntetőjog eszközeire alapozó modell érvényesült („Kein Land hat für die Bewältigung seiner kommunistischen Vergangenheit so auf das Strafrecht gesetzt wie Deutschland”),¹⁶ ahol az egyesülést követő időszakban egy e téren a múltból már szomorú tapasztalatokkal rendelkező és működő demokrácia (NSZK) ítélkezet nagy szigorral egy addigra már megszűnt állam (NDK) tette(se)i felett.

Ezzel összefüggésben merült fel a jogelméletben a következő dilemma, éspedig az, hogy ha már szükséges az igazságtétel, akkor arra – a politikusok elvárásának megfelelően – valóban **a büntetőjognak az eszközeivel, az igazságszolgáltatás útján kell-e reagálni.**

Erre a kérdésre is érkeztek nemleges és igenlő válaszok is. Az első kategóriába – tehát akik **a büntetőjogi válaszokat nem mindenható megoldásként** kezelték – tartozik bele általános jelleggel például az amerikai realizmus ismert képviselője, *Jerome Frank*, aki „a felnőtt ember apapótlékának” („father-law substitute”) állította be a bíróságokat, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy a társadalom tőlük várja valamennyi krízisének és válságának az – egy szimbolikus döntéssel való – végérvényes lezárását és megoldását, azonban a bírói döntés maga is bizonytalan.¹⁷ Ugyanez a Jerome Frank vallotta azt is, hogy mivel a bíró maga is emberből van és az idők során a szubjektuma neki is változik, ki lehet jelenteni, hogy ugyanabban az ügyben pontosan ugyanaz a bíró 10 év elteltével igen könnyen elképzelhető, hogy – akkor már – akár teljesen másfajta döntést is hozna, hiszen a bírói ítélet kialakulásának a mechanizmusa – legalábbis az amerikai realizmus képviselőjének a véleménye szerint – egyáltalán nem a logika formális szabályait követi

¹⁶ Bernhard Schlink: Rechtsstaat und revolutionäre Gerechtigkeit. Neue Justiz, 1994., 433. oldal

¹⁷ Jerome Frank: Law and the modern mind. London, Transactions Publishers, 1930.

(sajátos megközelítésével a bírói döntésről: „Law is what the judge had for breakfast”, amellyel a bíró ítéletének különféle tényezők általi befolyásoltságára kívánt rámutatni),¹⁸ és munkásságában a bírói döntések túlmisztifikált problémamegoldó képességét vitatta.

Ezzel szemben nagy számban voltak olyan jogelméleti személyiségek, filozófusok, akik egyértelműen **a bírói döntés, az elítélés katarzisztól várták az utólagos igazságtételt.** Közéjük tartozott *Judith N. Shklar*¹⁹, *Jaime Malamud-Goti*²⁰ és *Carlos Santiago Nino*²¹, akik mindhárman következetesen a bíróság előtti büntetőeljárások lefolytatásától várták a megsérült igazság helyreállítását és a bírósági tárgyalás nyilvánossága folytán a múlttal való szembenézés elkerülhetetlensége által a társadalmi igazságérzetnek a kielégülését.²²

Közölük talán *Jaime Malamud-Goti* fogalmazta meg legszemléletesebben azt, hogy álláspontja szerint miért van szükség az elszámoltatás érdekében mindenképp a perekre. Érvelésében a bírósági tárgyalásoknak mind a sérelmet elszenvedettek (sértettek), mind pedig a cselekményekért felelősökre (elkövetőkre) gyakorolt hatásokat értékeli, melynek alapján megállapítja, hogy a sértettek számára azért fontos a bírósági tárgyalás, mert a bűnösök megbüntetése és a rájuk kiszabott büntetések által tudják visszakapni az önbecsülésüket és azt a meggyőződésüket, hogy ők maguk nem volt bűnösök semmiben, a sérelmeket mind jogellenesen szenvedték el („Only public admission by governmental institutions that we were wronged will legitimize us in our own eyes, and punishment of the violators of our rights is the clearest and strongest statement to that effect.”).²³ Másik oldalról, az elkövetőknek a szempontjából vizsgálva a büntetőeljárások szükségességét, arra az álláspontra jutott, hogy ez egy fontos üzenetet kell, hogy közvetítsen a számukra:

18 Jerome Frank: Are judges human? University of Pennsylvania Law Review, 1931.

19 Judith N. Shklar: Legalism: Law, morals and political trials. Harvard University Press, 1964.

20 Jaime Malamud-Goti: Punishment and a rights-based democracy. Criminal Justice Ethics 10., no. 2., Summer/Fall 1991., 3-13. oldal

21 Carlos Santiago Nino: Radical evil on trial. Yale University Press, 1996.

22 Lásd a témáról részletesen: Hack Péter: Az átmenet igazságszolgáltatásának dilemmái. Jogtudományi Közöny, 2012/2., 57-58. oldal

23 Jaime Malamud-Goti: Punishment and a rights-based democracy. Criminal Justice Ethics 10., no. 2., Summer/Fall 1991., 7. oldal

azt, hogy világossá válik mindenki előtt, hogy súlyos bűncselekményeket követtek el („The message to the wrong-doer is: This is how wrong what you did was.”).²⁴ Ugyanakkor az utólagos megbüntetés, illetve megtorlás jelentőségét abban látja – még ha egyes véres-kezű vezetők annak nem is tulajdonítanak jelentőséget –, hogy nyomást gyakoroljanak a társadalomra, az egyének eszközként való használata ellen („The value of retribution is just that, by disregarding the effects of punishment, it places constraints on society against using individuals as tools for promoting other people's interests”).²⁵

Hack Péter az e témakörben írt tanulmányában számba veszi a fent felsorolt szerzők (Judith N. Shklar, Jaime Malamud-Goti, Carlos Santiago Nino) álláspontját e körben, hogy milyen konkrét előnyökkel járhatnak a társadalom számára a bűnös rendszerek elkövetőinek felelősségre vonása végett indult bírósági tárgyalások a nyilvánosságukkal:

- rávilágítanak az addig elhallgatott atrocitások méreteire és természetére,
- nyilvánosan elismerik a bűntetteket és nyilvánosan leleplezik az elkövetőket,
- előmozdítják a jog uralmát, a törvénytelenésekre is a tisztességes eljárás révén,
- csökkentik a magánbosszú iránti vágyat, megelőzik a vérfürdőt,
- lehetővé teszik az áldozatoknak az önbecsülésük visszanyerését,
- serkentik a kollektív lelkiismeret felkeltését és az önvizsgálat folyamatát.²⁶

A lehetséges bírósági eljárásokkal kapcsolatban ugyanakkor **több anyagi és eljárásjogi probléma** jelentkezett. Először is a társadalom tagjai sérelmére a karhatalmi szervek által elkövetett cselekmények alapjául szolgáló rendelkezéseket megalkotó ún. „íróasztal elkövetőknek” (németül „Schreibtischtäter”) a felelősségre vonhatósága, másrészt a visszaható hatály tilalmának áttörése, harmadrészt pedig az elévülés kérdése.

²⁴ Jaime Malamud-Goti: Punishment and a rights-based democracy. Criminal Justice Ethics 10., no. 2., Summer/Fall 1991., 8. oldal

²⁵ Jaime Malamud-Goti: Punishment and a rights-based democracy. Criminal Justice Ethics 10., no. 2., Summer/Fall 1991., 8. oldal

²⁶ Hack Péter: Az átmenet igazságszolgáltatásának dilemmái. Jogtudományi Közlöny, 2012/2., 57-58. oldal

Az ún. íróasztal elkövetők („Schreibtischtäter”) cselekményeinek a büntethetősége:

Német nyelvterületeken elterjedt a „Schreibtischtäter” kifejezésnek a használata azokra a vezetőkre, akik közvetlenül (azaz személyesen) nem vettek részt a bűncselekmények fizikai elkövetésében, azonban azt a háttérből előmozdították vagy éppen ők idézték elő. A legismertebb – bár izraeli bíróság által felelősségre vont – német „Schreibtischtäter” Adolf Eichmann volt a második világháborúban elkövetett népirtással összefüggésben, azonban a probléma és a kifejezés az NDK vezetőknek a nyugati határon történt halállal végződő löfegyverhasználatokban való közvetett felelőssége kapcsán is értelmet nyert.²⁷

Maga a kifejezés az értelmező szótár szerint olyan személyt jelöl, aki felelős pozícióból egy bűncselekményt előkészít vagy arra ösztönöz, és utána azt másokkal hajtatja végre („männliche Person, die von verantwortlicher Position aus ein Verbrechen vorbereitet oder veranlasst und von anderen ausführen lässt”).²⁸ Ezt a magyar büntetőjog – a német is hasonlóképpen – a közvetett tettesség („mittelbare Täterschaft”) fogalmával fejezi ki, ami ezt jelöli, amikor valaki másik személyt használ fel – maga helyett – az elkövetésre.

Ezzel összefüggésben mindenképpen utalni kell *Herbert Jäger* szemléletes példájára, mely szerint egy cselekmény, amely mindössze egy dokumentum aláírásában vagy egy telefonban közölt felhívásban nyilvánul meg, pontosan ugyanúgy emberölés tud lenni („Auch eine Handlung, die nur in der Unterzeichnung eines Dokuments oder einem telefonischen Anruf besteht, Mord sein kann”).²⁹ További kérdés az, hogy mi van azon esetekben – és ez a dolgozat témája is –, amikor ilyen aláírt okirat sem áll rendelkezésre, ami a diktatórikus rendszerek bukása után a felelősség-elhárítás egyik fő segítsége lehet.

²⁷ Leon Radde: Von Mauerschützen und Schreibtischtätern. Die Mittelbare Täterschaft kraft Organisationsherrschaft und ihre Anwendung auf Wirtschaftsunternehmen de lege lata. Jura 12, 2018., 1210-1224. oldal

²⁸ Wolfgang Pfeifer: Das große Wörterbuch der deutschen Sprache. Duden, 1999.

²⁹ Herbert Jäger: Betrachtungen zum Eichmann-Prozeß. In.: MschrKrim 1962., 80. oldal

Kai Ambos álláspontja szerint a felelősség mértéke mindig annál jobban emelkedik, minél inkább távolodunk attól az egyéntől, aki a gyilkos fegyvert elsütötte, és minél inkább közeledünk a magasabb parancsnoki szintekig, felbujtóig a törvényhozók közül („Das Verantwortlichkeitsausmaß wächst vielmehr, je mehr man sich von demjenigen entfernt, der die Mordwaffe mit seinen Händen in Betrieb setzt und zu den höheren Befehlsstufen gelangt, den Anstiftern in der Nomenklatura unseres Gesetzgebers.”).³⁰

A valódi felelősök, a nagy halak felelősségre vonását azonban sokáig hátráltatta a német jog alapvető szabálya, az ún. felelősségi elv („**Verantwortungsprinzip**”), amely szerint minden személy alapvetően csak a saját cselekedeteiért felelős és csakis azért vonható felelősségre („Jeder grundsätzlich nur für sein eigenes Verhalten verantwortlich ist.”).³¹ Ebből következően a közvetlen tettes nem tudott egy eszköz lenni egy másik személy kezében, ezért utóbbit felbujtóként vagy bűnrészesként lehetett csak felelősségre vonni („Der verantwortliche Täter könne niemals ein Werkzeug in der Hand eines anderen sein, er sei deshalb als Anstifter oder Gehilfe zu belangen.”).³² A felelősségi elvből következően csak akkor jöhetett számba valaki eszközként egy másik ember kezében, amennyiben az illető az általa megvalósított cselekményért szubjektíve nem volt felelős („Nach dem Verantwortungsprinzip kann nur als Werkzeug in Betracht kommen, wer objektiv tatbestandsmäßig Unrecht verwicklicht, aber aus subjektiven Gesichtspunkten nicht dafür verantwortlich ist.”),³³ tehát a közvetett tettesség lehetősége a német jogban csak igen szűk körre korlátozódott. Mindez a '60-as évekig jelentős akadályt képezett, amikor is két jogtudós, *Claus Roxin* (1963), majd *Friedrich-Christian Schroeder* (1965) egy új fogalmat alkotott meg a közvetett tettesre: a szervezet általi tetturalom elméletet.

30 Kai Ambos: Tatherrschaft durch Willenherrschaft kraft organisatorischer Machtapparate. Eine kritische Bestandsaufnahme und weiterführende Ansätze. *Goldammer Archiv für Strafrecht*, 1998., 236. oldal

31 Katharina Kanz: Mittelbare Täterschaft kraft Organisationsherrschaft in Wirtschaftsunternehmen. Seminararbeit, 2018., 30 oldal

32 Arnd Koch: Grundfälle zur mittelbaren Täterschaft. *JuS* 2008., 401. oldal

33 Katharina Kanz: Mittelbare Täterschaft kraft Organisationsherrschaft in Wirtschaftsunternehmen. Seminararbeit, 2018., 30 oldal

A magyar nyelvre nehezen, leginkább szervezet általi tetturalom elméletként fordítható „**mittelbare Täterschaft kraft Organisationsherrschaft**” alapjai 1963-ban kerültek lefektetésre *Claus Roxin* által, akit Eichmann pere vezetett rá a fogalom megalkotására. Roxin megállapítása szerint a bűnös rezsimek – mint amilyen a náci Németország volt – szembe helyezkednek az alkalmazandó törvényekkel és úgy működnek, mint egy maffia („Entscheidend ist, daß es sich um eine Organisation handelt, die sich gegen das geltende Recht setzt, ein sogenannter Staat im Staat, wie zum Beispiel eine Maffia.”).³⁴ Roxin következtetése szerint egy ilyen szervezet olyan életet alakít ki, amelyik független a tagok változó számától. Úgy működik, mintha automatikusan, a végrehajtó személy egyénisége nélkül működne („Eine solche Organisation nämlich entfaltet ein Leben, das vom wechselnden Bestande ihrer Mitglieder unabhängig ist. Sie funktioniert, ohne dass es auf die individuelle Person des Ausführenden ankommt, gleichsam automatisch.”).³⁵ Ennek segítségével pedig a joggal szemben működő rendszer a szervezeti felépítésén keresztül olyan keretfeltételeket teremt, melyeket a bűncselekmény mögött álló személy kihasznál a bűncselekmény elkövetésére („Durch die Organisationsstrukturen eines Unrechtssystems entstünden bestimmte Rahmenbedingungen, die der Hintermann zur Tatbegehung ausnutzte.”), ezért azt mint tettest felelősségre kell vonni. Szemléletesen ezt egy olyan példával fejezi ki, hogy amennyiben a háttérben álló vezető úgy dönt, hogy egy halálos parancsot kiad, akkor teljesen bizonyos lehet abban, hogy az utasítását teljesíteni fogják, még úgy is, hogy neki ehhez magát a végrehajtó személyt nem is szükséges ismernie („Wenn bei derartigen Gegebenheiten – bildlich gesprochen – der an einer Schaltstelle des Organisationsgefüdes sitzende Hintermann auf den Knopf drückt und eine Tötungsaufforderung ausspricht, so kann er sich darauf verlassen, daß dem Folge geleistet wird, ohne daß er den Ausführenden auch nur zu kennen braucht.”).³⁶

34 Claus Roxin: *Täterschaft und Tatherrschaft*. Hamburger Rechtsstudien, De Gruyter GmbH, 1963., 206. oldal

35 Claus Roxin: *Täterschaft und Tatherrschaft*. Hamburger Rechtsstudien, De Gruyter GmbH, 1963., 245. oldal

36 Claus Roxin: *Täterschaft und Tatherrschaft*. Hamburger Rechtsstudien, De Gruyter GmbH, 1963., 245. oldal

A „mittelbare Täterschaft kraft Organisationsherrschaft” jogelméleti megalapozásához egy másik jogtudós, *Friedrich-Christian Schroeder* is hozzájárult, aki az elhíresült Dohna-esetről szóló értekezésében kifejtette, hogy az ilyen esetekben a mögöttes személy általi kihasználás akkor következik be, amikor a szándékolt cselekmény végrehajtása kizárólag egy olyan feltételtől függ, amelyet a mögöttes személy alakít ki („Eine solche Ausnutzung liegt dann vor, wenn die Ausführung der Absicht nur noch von einer Bedingung abhängt, die der Hintermann herbeiführt.”).³⁷ Ezzel összefüggésben Schroeder a végrehajtó és a mögöttes álló személy kapcsolatát előbbinek az utóbbi cselekvési akaratának való teljes alárendelődésben látja („die Unterordnung unter fremden Tatentschluss”),³⁸ mely alapján ő is a háttéremberek tettesi felelősségét állapítja meg, és azok közvetett tettesként való felelősségre vonását tartja szükségesnek.

Ez a fajta felfogás alapozta meg utóbb **Egon Krenz és a társai felelősségre vonásának** lehetőségét, akiket éppen a Roxin és Schroeder által kidolgozott elmélet révén ítélték el az NDK nevében eljáró végrehajtó személyek (határőr) által elkövetett cselekményekért, figyelemmel arra, hogy a közvetett tettesi minőségüket megalapozta az a körülmény, hogy a végrehajtó személyt a háttérből mintegy eszközként, mint egy marionettbábút („wie eine Marionette”)³⁹ irányították, melyet az általuk megalkotott jogsértő jogszabályok, illetőleg az általuk kialakított és vezetett szervezeti struktúra tett lehetővé. E jogértelmezéssel így áttörték a német jogban addig alapvetően alkalmazott felelősségi elvi szabályokat, ami lehetőséget adott arra, hogy közvetett tettesként olyan személyeket is felelősségre vonjanak, akik fizikailag nem vettek részt bűncselekmény elkövetésében, azonban az azok alapjául szolgáló (azokra lehetőséget adó) jogszabályokat megalkották.

37 Friedrich-Christian Schroeder: *Der Täter hinter dem Täter. Ein Beitrag zur Lehre von der mittelbaren Täterschaft*. Schriften zum Strafrecht, Duncker & Humblot, Berlin, 1965., 150. oldal

38 Friedrich-Christian Schroeder: *Der Täter hinter dem Täter. Ein Beitrag zur Lehre von der mittelbaren Täterschaft*. Schriften zum Strafrecht, Duncker & Humblot, Berlin, 1965., 150. oldal

39 Johannes Wesseles/Werner Beulke/Helmut Satzger: *Strafrecht Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. C.F. Müller GmbH, Heidelberg, 2016., 771. bekezdés

A visszaható hatály tilalmának az áttörése:

A visszaható hatály tilalmának azért volt a felelősségre vonások szempontjából – mint lehetséges akadálynak – jelentősége, ugyanis a sortűzperekben, ahol a lövéseket leadó és a menekülőket megsebesítő vagy megölő egyes határőröket állították bíróság elé, szinte mind azzal védekeztek, hogy ők csak az akkor hatályos jogszabályokat tartották be, azoknak megfelelően cselekedtek, és cselekményük az elkövetés idején az NDK-ban nem számított bűncselekménynek, hanem éppen ellenkezőleg, az államhatár-törvény (Gesetz über die Staatsgrenze der DDR) rendelkezései alapján pont kötelességük volt.⁴⁰

A védekezés annyiból jogos volt, hogy az államhatár-törvény a tiltott határátlépésnél valóban lehetővé tette – és az egyes konkrét parancsnoki utasítások alapján kötelezővé – ilyen esetekre a fegyverhasználatot. A törvény 27. §-a rendelkezett a fegyverhasználatról (Anwendung von Schußwaffen), és ennek során az emberi élet megóvásával kapcsolatban a (4) bekezdése is csupán csak annyit tartalmazott, hogy **lehetőség szerint** meg kell kímélni a fegyverhasználat során az azzal érintett személyek életét („Bei der Anwendung der Schußwaffe ist das Leben von Personen nach Möglichkeit zu schonen.”).

Ennek az ellentmondásnak az áttöréséhez – a második világháború után – ismételten csak a **Radbruchi-formula** („Radbruchsche Formel”) nyújtott segítséget. *Gustav Radbruch* 1946-ban a *Süddeutsche Juristen-Zeitung*-ban megjelent publikációjában kifejtette, hogy az elviselhetetlenül igazságtalan törvénynek az igazság előtt mindig meg kell hátrálnia („Der Konflikt zwischen der Gerechtigkeit und der Rechtssicherheit dürfte dahin zu lösen sein, daß das positive, durch Satzung und Macht gesicherte Recht auch dann den Vorrang hat, wenn es inhaltlich ungerecht und unzweckmäßig ist, es sei dann, daß der Widerspruch des positiven Gesetzes zur Gerechtigkeit ein so untrügliches Maß erreicht, daß das Gesetz als unrichtiges Recht der Gerechtigkeit zu weichen hat.”).⁴¹

40 Lásd a témáról részletesen: Csúri András: A német múltrendezés egyes büntetőjogi aspektusai. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica*. Szeged, 2004., 153-154. oldal

41 Gustav Radbruch: Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht. *Süddeutsche Juristen-Zeitung*,

Ugyanez a fajta megközelítés jelent meg **az NDK vezetői és képviselői elleni eljárások** során is, hiszen – ugyan más mértékben és összefüggésekben, de – az NDK törvényei is elviselhetetlenül igazságtalanok voltak, hasonlóképpen a náci korszakban alkotottakhoz. Épp ezért alapelvvé vált az NDK jogsértései elbírálásánál az, hogy ami az elkövetéskor a jogállami normák szerint bűncselekmény volt, azt utólag meg kell büntetni, még úgy is, hogy ha az az elkövetéskor az akkori viszonyok között nem számított büntetendőnek.

Ezzel összefüggésben fejtette ki egyik dolgozatában *Albin Eserre* hivatkozva⁴² – a sortűzperekben a visszaható hatály tilalmával érvelő vádlottak védekezésével szemben – *Simon Kaiser*; hogy a visszaható hatály tilalma nem lehet kibúvó a határőrök számára azzal a hivatkozással, hogy ők bíztak az akkor fennálló államrendben annak a fennállása alatt. Amennyiben ugyanis a törvények, illetőleg utasítások nyilvánvalóan túrhetetlenek, a parancsokat kiadók és a parancsokat végrehajtók nem hivatkozhatnak arra, hogy ők csupán betartották a jogi normákat. Ennek az az indoka, hogy senki sem bízhat abban, hogy a jövőbeni kormányzati formák továbbra is el fogják fogadni és nem fogják büntetni ezt az elviselhetetlen, emberi jogokat sértő gyakorlatot. Az elkövetők tehát nem hivatkozhatnak arra, hogy ami korábban, az elkövetéskor jogszerű volt, az nem válhat később sem jogszerűtlenné („Das Rückwirkung schützt in diesen Fällen nicht das Vertrauen der DDR-Grenzposten in den Fortbestand ihrer Staatsform. Wenn Gesetze oder Befehle offensichtlich unertäglich sind, können sich Befehlsgeber und Befehlsausüber nicht darauf berufen, dass sie an die Normen gehalten haben. Die Gründe hierfür liegen darin, dass niemand darauf vertrauen kann, dass zukünftige Staatsformen diese unertägliche menschenrechtwidrige Praxis auch in Zukunft akzeptieren und nicht bestrafen würden. Die Angeklagten können sich daher nicht auf den Satz berufen, dass heute nicht Unrecht sein kann, was früher Recht war.”).⁴³

Jg. 1., Nr. 5., August 1946. 105-107. oldal

42 Albin Eser: Schuld und Entschuldbarkeit von Mauerschützen und ihren Befehlsgebern. Zu einem ubewältigen Problem bei der Bewältigung von DDR-Altaten. De Gruyter, Berlin, 1996., 337. oldal

43 Simon Kaiser: Zum Problem der Rechtsgrundlage für Mauerschützenprozesse. Facharbeit, 2011., 25. oldal

A lehetséges felelősségre vonás harmadik nagy kérdése **az elévülés problematikája** volt. A megoldás nehézségét az adta, hogy a kelet-európai rendszerváltások időszakában már nagyrészt elévültek vagy elévülés közelében jártak azok a bűncselekmények, amelyeknek az elkövetőit a frissen alakult demokráciákban felelősségre kívánták vonni. Mindez az érintett országok közül Magyarországon jelentett leginkább problémát és eljárási nehézséget, különösen arra figyelemmel, hogy az 1950-es években – azaz éppen a kérdéses időszakban – hatályban volt magyar törvények még nem ismerték az el nem évülő bűncselekmények kategóriáját. Ennek megfelelően a leghosszabb elévülési idő is csupán 15 év volt az 1950. évi II. törvény (BHÖ) vonatkozó rendelkezése szerint (25. §). Figyelemmel azonban az elévüléssel kapcsolatos jogi nehézségek és dilemmák kiemelt szerepére a jelen témakörben, azzal a dolgozat **egy külön fejezete** fog foglalkozni majd.

Felelősségre vonási kísérletek a volt kommunista pártvezetők ellen:

Röviden ki kell térni arra, hogy a **Biszkú-pernek** volt-e előzménye Magyarországon és Európában, illetve hogy miért ezen a módon alakult a jelen dolgozat tartalmi felépítése. Először is rögzíteni kell, hogy a dolgozat témája a volt kommunista pártvezetők elleni büntetőeljárások, amelynek nem képezik részét a második világháborút követő háborús bűnösök felelősségre vonása (így a „merítési lehetőség” már eleve sokkal szűkebb volt). Az olyan fajta büntetőeljárások pedig, amelyekben a volt kommunista pártvezetők álltak bíróság elé, olyan cselekményekért, amelyeket a párt nevében/érdekében követtek el mások, méghozzá olyan személyek, akiket ők nem ismertek és akikkel ők semmilyen kapcsolatban nem is álltak, Európában a rendszerváltást követően – szinte egyedüliként, de közülük mindenképp a legjelentősebb – Németországban az ún. **„Politbüroprozess”** volt, míg Magyarországon tartalmi előzményként a Tanácsköztársaság bukását követő **„Népbiztosok pere”** jöhetett számításba. Így a dolgozat a Biszkú-per mellett ezen két perre koncentrálni, mivel azok szolgáltak Európában és itthon is annak az előzményeként.

Amikor az ügyészség vádat emelt **Biszku Bélával** szemben 2013. október 16. napján, illetőleg amikor az ügyészi vádbeszédek elhangoztak, előbb a hatályon kívül helyezés előtti, 2014-ben folytatott első eljárásban, majd pedig 2015-ben a megismételt eljárásban, azokban két, más büntetőügyből ismerős kifejezés hangzott el az ügyészi vádbeszédben.

2014. május 13-án, a korábbi – az első – elsőfokú eljárásban az ügyész a vádbeszédeiben a következőket fejtette ki: „Az ismertett tényekből egyértelműen következik, hogy bár közvetlenül az adott helyszínen nem bizonyítható, hogy tűzparancsot adtak ki a karhatalom tagjainak a tömegbe lövésre, de ennek nincs is jelentősége. Ezt a szervezetet azzal a céllal hozta létre és azzal a feladattal bízta meg a hatalmat birtokló párt vezetése, így Biszku Béla vádlott is, hogy lőjenek akár fegyvertelen személyekre is. Ezt akár **„ideológiai tűzparancsnak”** is nevezhetnénk, mely alatt azt értem, hogy a hatalmi rendszerben a hatalom csúcsán álló vezetők, köztük a vádlott egy olyan szervezetet hoztak létre, olyan feladatokat tűztek ki számukra és olyan eszközöket adtak a kezükbe, mellyel azt az érzést keltették a karhatalom tagjaiban, hogy akár fegyvertelen civilekre is tüzet nyithatnak jogszerűen.”⁴⁴

2015. december 4. napján, a Biszku-per megismételt tárgyalásán az ügyészi vádbeszéd során az ott elhangzottak szerint a forradalom leverését követően működő karhatalom „egy fegyveres bűnbanda volt”,⁴⁵ és „az a cél, amiért ezt a fegyveres **bűnös szervezetet** létrehozták, az nem más, mint határ nélküli erőszak, ha kell tömeggyilkosság, ha úgy alakul, fegyvertelen emberek, nők és gyerekek válogatás nélküli lelövése, meggyilkolása”.⁴⁶ A vádbeszédben elhangzott továbbá még az is, hogy a nemzetközi jog az ilyen fajta szervezetek „bűnöző tevékenységéért való felelősséget az egyén közvetlen nemzetközi jogon alapuló felelősségének tekintik”.⁴⁷ A vádhatóság álláspontja ekként

44 41.B.2158/2013/26. számú tárgyalási jegyzőkönyv 27. oldal

45 25.B.766/2015/113. számú tárgyalási jegyzőkönyv 7. oldal

46 25.B.766/2015/113. számú tárgyalási jegyzőkönyv 6. oldal

47 25.B.766/2015/113. számú tárgyalási jegyzőkönyv 11. oldal

ezen ügy kapcsán az volt, hogy „a Biszku Béla vádlott és társai által létrehozott illegitim fegyveres szervezet, a karhatalom bűnszervezetnek, bűnös szervezetnek minősül”.⁴⁸ Ennek megfelelően „A bűnöző szervezet tagjaként elkövetett bűncselekmények esetében a szervezet tagjainak bűnösségi foka egyenlő, tekintet nélkül arra, hogy milyen szerepet tölthettek be a bűncselekmény elkövetésében.”⁴⁹

A fenti kifejezések egyike sem volt ismeretlen az ún. „kommunista bűncselekmények” miatt indult korábbi büntetőeljárások gyakorlatában. Közölük a központi hatalom mint egyfajta „**bűnös szervezetként**” való megjelölése elsőként az Tanácsköztársaság korábbi népbiztosai ellen Magyarországon indult 1920. évi „**Népbiztosok perében**”, míg az ún. „**ideológiai tűzparancs**” (ideologischer Schießbefehl) a Németországban az egykori NDK állami- és pártvezetők ellen 1997-ben lefolytatott ún. „**Politbüroprozess**” során került alkalmazásra a vádhatóság – és ott vele egyezően a bíróságok – részéről is.

Közölük a Népbiztosperben született ítélet – függetlenül annak politikai megítélésétől – egy olyan, a korát jóval megelőző jogi kategóriát alkalmazott (hasonló megfontolásra épült egyébként száz évvel később a Biszku-pernek is a vádirata), amely a nemzetközi jogban is csupán „a volt Jugoszlávia területén 1991-től kezdve elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekményekért felelős személyek megbüntetésére létrehozott Nemzetközi Törvényszék” (rövidebben: **Hágai Nemzetközi Törvényszék**, angol rövidítéssel: ICTY) jogi gyakorlatában kristályosodott ki, és pedig az úgynevezett „**közös bűnöző vállalkozás**” (joint criminal enterprise) nevű doktrína megalkotása révén. A „**közös bűnöző vállalkozás**” jogi kategóriája azon alapszik, hogy az adott szervezet minden egyes tagját külön-külön is (ugyanúgy) felelősnek tartja a csoport tagjai által vagy a csoport neve alatt elkövetett bűncselekményekért, a közös tervben vagy célban.⁵⁰

48 25.B.766/2015/113. számú tárgyalási jegyzőkönyv 11. oldal

49 25.B.766/2015/113. számú tárgyalási jegyzőkönyv 11. oldal

50 „This doctrine considers each member of an organized group individually responsible for crimes committed by group within the common plan or purpose.” In.: Joint criminal enterprise, www.wikipedia.org

Kétségtelen tény ugyanakkor az is, hogy a Hágai Nemzetközi Törvényszék a „közös bűnöző vállalkozásban” való részvétel megállapításának alapjául minden esetben azt tekintette, hogy az adott személy a konkrét cselekedete vagy befolyásoló helyzete révén ténylegesen is hozzájárult-e a „közös bűnözői vállalkozás” céljainak megvalósulásához, amelyhez önmagában egyetlen esetben sem volt elegendő az, hogy az adott szervezetben valaki pusztán csak tag volt, vagy a szervezet céljairól pusztán csak tudomást szerzett.⁵¹ Mindezek alapján az 1920-as „Népbiztosperben” született ítélet abban azért jelentősen eltért a későbbi nemzetközi normáktól, hogy a bűncselekmények megállapításához már a Tanácsköztársaság vezető szerveiben betöltött puszta tagságot is elegendőnek találta,⁵² míg az eredmény és e tagság közti kapcsolat fennálltát igazából egy vélelemre alapította.

A dolgozat a következőkben a fenti büntetőügyeknek az anyagát kívánja feldolgozni, tekintettel arra, hogy a Biszku Béla elleni büntetőeljárás ügyészi alapját nyilvánvalóan az azokban született – bár más jellegű bizonyítékokkal alátámasztott – ítéletek képezték. E konkrét két ügy akár talán még kiragadhatónak is mondható lehetne a jogtörténetből, hiszen több országban számos büntetőeljárás folyt egykori kommunista vezetők ellen, azonban egyértelműen kijelenthető, hogy a Biszku-ügy tárgyának megfeleltethető eljárás ez a kettő volt – a legnagyobb horderejű és a legmagasabb szintű vezetőket perbefogó –, ahol valamiféle központi döntés s a bekövetkezett események közé vontak összefüggést.

Röviden azonban ki kell térni egy olyan kérdésre is, amely nem a dolgozat tárgyával, hanem a dolgozatíró személyével kapcsolatos. Éspedig arra, hogy lehetséges-e írni elfogultságtól mentesen egy olyan témában, amelynek az egyik elemének alapjául szolgáló ítéletet a dolgozat megírója bíróként hozta, nem áll-e ez ellentétben a tudományosság követelményével, illetve nem vonja-e kétségbe a dolgozat objektivitását.

51 Lásd a Hágai Nemzetközi Törvényszék Fellebbviteli Kamarájának (Appeals Chamber of the ICTY) 2003. május 21-i fogalom meghatározását erről.

52 Ezen alapult ugyanis a vád, az okozatossági láncolatot, illetve a befolyásoló helyzetet nem vizsgálták.

A válasz a fenti kérdésre – álláspontom szerint – egyértelműen igen, ugyanis **a jelen dolgozat tárgya** egyáltalán nem a Biszku-per – melyben egyébként az ítéletet meghozó bíró is éppen ugyanúgy elfogultság-mentesen járt el, mint ahogyan ezt a tudományosság igénye is egy dolgozattól megköveteli –, hanem az, hogy van-e (illetve pontosabban már csak lett volna-e) lehetőség a volt pártállami politikai vezetők büntetőjogi értelemben vett felelősségre vonására olyan cselekedetek miatt, melyeket nem közvetlenül fizikailag ők követtek el, hanem olyan személyek, akik az ő (a párt) nevében önállóan intézkedtek (amelynek pedig nem tárgya, legfeljebb csak az egyik alapja lehet a Biszku-per a kettő másik kapcsolódó büntetőeljárás, a „Népbiztosok pere” és a „Politbüroprocesz” mellett).

Másrészt pedig **a dolgozat célja** sem kapcsolódik a 2015. évben lefolytatott Biszku-perhez, hiszen annak célja nem a nevezett büntetőeljárás tudományos igényű elemzése, hanem attól valami egészen más, az, ami a tudományos igényű „novumot” jelenti benne. Éspedig az, hogy melyek voltak az elmaradt felelősségre vonás elmulasztott lehetőségei, amit a jelen dolgozat IV. fejezete tartalmaz, azaz hogy milyen konkrét cselekmények miatt lehetett volna – büntetőjogilag megalapozottan – a rendszerváltást követően büntetőeljárást indítani az akkor még életben lévő volt pártállami vezetőkkel szemben, különös tekintettel egyúttal a visszaható hatály tilalmára, illetve az elévülés kérdésére is. A jelen dolgozat írója úgy érzi, hogy **meglelte** – bár csak utólag, a részesek halála után, így munkája legfeljebb csak a tudományosság, nem pedig a társadalom igazságtétellel kapcsolatos igényeit fogja kielégíteni – **ezt a lehetőséget**, amely a Nagy Imre és társai ellen lefolytatott 1958-as koncepciós perben, illetőleg a Nagy Imre-kormány tagjainak romániai jogellenes fogva tartásáért való büntetőjogi felelősségben került megtalálásra. Ezekről szól a jelen dolgozat, melynek az értékét éppen az adja, hogy bemutatja azokat a – valódi felelősségre vonás esélyét magában hordozni volna tudott – lehetőségeket, amelyeket a jogszolgáltatás a rendszerváltozást követően elmulasztott, azonban nagyobb odafigyeléssel talán már akkor szúrhatott volna, hogy a lehetőség azokban rejlik.

Első rész

A 2015-ös „BISZKU-PER”

A Budapesti Nyomozó Ügyészség a 2013. október 16. napján kelt, Nyom. 375/2012. számú vádiratával 2013. október 16. emelt vádat Biszku Bélával – mint az egykori pártvezetés utolsó még élő tagjával – szemben aljas indokból és célból, több emberen elkövetett emberölés büntette és más bűncselekmények miatt a Fővárosi Törvényszéken. Mivel a korábban hozott elsőfokú ítéletet a Fővárosi Ítéltábla 2015. június 1. napján hatályon kívül helyezte,⁵³ a törvényszék – nem titkoltan általam vezetett – 25.B. tanácsa az ügyet 2015. október 2. napján kezdte el tárgyalni, amelynek során további hét tárgyalási napot tartva, 2015. december 17. napján hozta meg az – elsőfokú – ítéletét.⁵⁴

Az ügyészség észlelte azt a valóban fennálló hiátust, hogy az 1990-es rendszerváltás után – még jócskán az elévülési időn belül – jogilag senki sem lett felelősségre vonva az egykori pártvezetés tagjai közül, azokért a bűncselekménynek is minősíthető tettekért, amelyeket különösen az 1956-os forradalom leverését követően megvalósítottak(hattak). A törvényszék végül a bizonyítás eredményeként gyökeresen eltérő tényállást állapított meg a vád tárgyává tett legsúlyosabb vádpontban, ahhoz képest, mint ami az ügyész vádiratában eredetileg szerepelt, és a tekintetben végül felmentő rendelkezéseket hozott. A törvényszék ítéletének a – megállapított történeti tényállást követő – indokolásában részletesen bemutatta azokat a bizonyítékokat, amelyek végül a vádlott felmentésére vezettek – eltekintve a megállapított maradék-bűncselekményektől, a több rendbeli bűnpártolástól, amelyeket viszont bizonyítottnak talált – az ügyészség által felbujtóként elkövetett, aljas indokból és célból, több emberen elkövetett emberöléssel megvalósított háborús bűntettnek minősített fő vádpontban (nyugati téri, valamint salgótarjáni sortűz).

53 Az ügyben először a Fővárosi Törvényszék másik (41.B.) tanácsa hozott 2014. május 13. napján elsőfokon ítéletet, azonban azt a Fővárosi Ítéltábla 2015. június 1. napján hatályon kívül helyezte.

54 Figyelemmel arra, hogy Biszku Béla röviddel a 25.B. tanács által kihirdetett elsőfokú ítélet meghozatalát követően elhunyt, az ítélet ellen bejelentett fellebbezéseket a Fővárosi Ítéltábla már nem tudta elbírálni, így az ítélet nem emelked(het)ett jogerőre.

Kiemelendő belőle az, hogy e körben a beszerzett bizonyítékok teljesen zárt logikai láncolatot alkottak, az alapügyi ítéletek, az alapügyekben kihallgatott tanúk vallomásai és az ott kirendelt szakértő megállapításai, ugyanígy a jelen büntetőeljárásban kirendelt szakértők nyilatkozata és kihallgatott tanúk vallomása mind-mind egybehangzóan abba az irányba mutattak, hogy ezen vádpontnak a megállapításra nincsen mód. Legalábbis jogállamban, ahol a bíróságnak nemcsak a vádlottra nézve terhelő, hanem a mentő körülményeket is kötelessége figyelembe venni és értékelése alá vonni. Az alábbiakban ezen – az ítéletben szöveghűen hivatkozott – bizonyítékok bemutatására fog sor kerülni.

Természetesen jelen dolgozat nem feledkezhetett el a terhelő adatok bemutatásáról sem, a bíróság az ítéletében erre is sort kerített, ám elvi szinten itt is ki kell emelni: valakinek a bűnössége attól még nem állapítható meg, hogy terhelő bizonyítékok is vannak ellene, hiszen azoknak olyan zárt logikai láncot kell alkotniuk, amelyek kétséget kizáróan igazolják, hogy a terhelt valóban elkövette a terhére rótt bűncselekményt, és ezen cél igazolása érdekében nem lehet úgy tenni, hogy mindeközben teljesen figyelmen kívül hagyjuk a bűnösség ellen szóló, nagy számú bizonyítékokat (szakértői vélemények, vallomások), de még a bűnösség megállapítását a jelen ügyben eleve kizáró, a váddal tejjességgel ellentétes következtetések levonására alapot adó, jogerős alapügyi ítéleteket is.

A jogerős alapügyi ítéletekről – amelyek nagyban, mondhatni szinte eleve elrendelt módon meghatározták a Biszku Béla elleni büntetőeljárás sorsát is – külön is kell szólni, illetőleg foglalkozni kell az „ítélt dolog” (res iudicata) jogelméleti problematikájával is. Ki kell emelni azt is, hogy egységes a jogirodalomban az az álláspont – melyet követett a jelen ügyben eljáró bíróság is –, hogy az ítélet (a korábbi jogerős ítélet) rendelkező részében és az indokolásában foglaltakat is egyaránt igaznak kell elfogadni, figyelemmel arra, hogy a jogerős ügydöntő határozatnak még az indokolása is bizonyító erővel bír, így az abban leírtakat a későbbiek során tényként és mint valóság(os)nak kell elfogadni.

Közvetlenül a rendszerváltást követően, a Biszku Béla elleni büntetőeljárás egyik alapügyének számító ún. „salgótarjáni sortűzperben” ugyanis a Fővárosi Bíróság 16.B.768/1994/88. számon ítéletet hozott, amely a Legfelsőbb Bíróság Bf.IV.1847/1996/10. számú ítéletével 1997. január 16. napján emelkedett jogerőre, megállapítva három, a bűncselekményben részt vett karhatalmista felelősségét.⁵⁵ Az ún. „nyugati téri sortűzperben” a Fővárosi Bíróság 13.B.323/2000/43. számon ugyancsak ítéletet hozott, amely a Legfelsőbb Bíróság Bf.I.1456/2002/6. számú ítéletével 2003. február 20. napján emelkedett jogerőre, a jelen ügy alapcselekményével vádolt Mátai Ottó nevű karhatalmista elleni büntetőeljárás megszüntetésével.⁵⁶ Az ezen alapügyekben meghozott jogerős ügydöntő határozatok kötötték a jelen ügyben eljáró bírói tanácsot is.

Salgótarjáni sortűz:

Mindenekelőtt ki kell emelni, hogy a salgótarjáni sortűz kapcsán, Biszku Béla felelősségének elbírálásánál az alapkérdés nem az volt, hogy mit mondott az akkori testületi ülésein a pártvezetés, hanem az, hogy a sortűz valóban és igazolhatóan az ő utasításukra következett-e be, hiszen a bizonyítás a bűnösség megállapításához jogállamban ennek a megállapítását követeli meg. Emellett azonban a törvényszéknek azt is vizsgálnia kellett, hogy Salgótarjában a sortűz a pártvezetés vagy a Katonai Tanács utasítása nélkül – akár volt, akár nem ilyen – is ugyanúgy bekövetkezett volna-e. És mivel erre a válasz – az alapügyi ítélet, a vallomások, illetve a szakértői vélemények alapján – egyértelműen igen, lévén, hogy a tűzparancsot a város felett kizárólagosan rendelkező szovjet katonai parancsnok adta ki, így kétséget kizáróan a magyar pártvezetés tagjainak az okozati szerepére sem lehet következtetést levonni, legalábbis egy büntetőeljárás keretében, mely a bűnösségnek a kétséget kizáró bizonyítását igényli.

⁵⁵ Az ügyészség eredetileg tizenkét személlyel szemben emelt vádat, a többi kilenc vádlottal szemben felmentő, illetőleg megszüntető rendelkezések születtek.

⁵⁶ Cselekményét a Legfelsőbb Bíróság csupán foglalkozás körében elkövetett szándékos veszélyeztetés büntetéként minősítette, és mivel az addigra már elévült, a büntetőeljárást megszüntette.

Nyugati téri sortűz:

A nyugati téri „sortűz” kapcsán pedig nem hagyható figyelmen kívül az, hogy a korábbi alapítélet ott egyáltalán nem állapított meg magyar karhatalmisták által leadott sortűzet, sőt a büntetőeljárás befejezési módja is épp hogy annak az ellenkezőjére utalt. Emellett az állítólagos sortűz megtörténtét egyértelműen megcáfolta a jelen ügynek a szakértője, valamint az összes kihallgatott tanú vallomása is, amivel szemben az ügyészség egy olyan bizonyítékot sem hozott fel, ami a vádat alátámaszthatta volna. Ugyanakkor az alapügyi ítélet azt is kimondta – ami az ügyészség figyelmét a vádemeléskor hasonlóan érthetetlen okból, ugyancsak elkerülte –, hogy a jelen vádban sértettként megjelölt három fő halálát még csak nem is magyar karhatalmisták, hanem – ami az okozati összefüggést önmagában is kizárta – szovjet páncélozott járműveknek a lövése okozta.⁵⁷

Látni kell, az ügyészség a bizonyítás során kizárólag azon tény igazolására szorítkozott, hogy a párt egyes szervei milyen tartalmú határozatokat hoztak, illetőleg hogy mik hangzottak el azoknak az egyes ülésein, azonban nem próbálták meg azt bizonyítani, hogy ezek a bizonyos határozatok, kijelentések eljutottak-e magukhoz a két vádbeli helyszínen fegyvert használó karhatalmistákhoz, azaz hogy a feltételezett (vagy akár megállapítható) elkövetői szándék, illetve a két helyszínen történt konkrét cselekvőség közötti okozati összefüggés – azaz a szakadatlan okozatossági lánc – valóban fennállt-e.

A jelen ügyben ugyanis a bizonyításnak nem arra kellett kiterjednie, hogy a Katonai Tanács, illetőleg az MSZMP szerveinek az ülésein mik hangzottak el, a résztvevők milyen határozatokat fogadtak el, hanem arra, hogy a két vádbeli helyszínen – és itt most a legsúlyosabb, végül felmentéssel zárult vádpontról van szó – a karhatalmisták ennek a hatására cselekedtek-e, vagy a fegyverhasználatnak (mint a Nyugati téren), illetve a sortűznek (mint Salgótarjában) egyéb, attól eltérő, más természetű okai voltak.

⁵⁷ Lásd az erre vonatkozó részletes elemzést az ítélet 88. oldalán

Kétségtelen tény, hogy a Katonai Tanács és az MSZMP szerveinek az ülésein olyan kijelentések is elhangzottak, amelyek akár a vád alátámasztására is szolgálhattak volna, azonban a bíróságnak jelen ügyben a vádlott bűnösségének a vizsgálatakor elsősorban nem azt kellett megállapítania, hogy ezek a kijelentések vagy határozatok elhangzottak-e, hanem a konkrét okozati összefüggés fennállását, így tehát azt, hogy a karhatalmisták azok következtében vagy tőlük függetlenül cselekedtek-e a vád tárgyává tett két esetben.

A bíróság a bizonyítás eredményeként arra a következtetésre jutott, hogy a központi nyilatkozatok (azaz a vélt felbujtók rábíró magatartása) és a karhatalmisták lövései (azaz a tettesek cselekménye) között nem állt fenn – a bűnösség megállapításához szükséges – szakadatlan okozatossági láncolat, lévén, hogy mindösszesen csak feltételezések alapján nem lehet okozati összefüggést alappal megállapítani. Tényből tényre lehetséges ugyan megalapozottan következtetni, ám akkor nem, hogy ha van olyan tény, ami a bizonyítani kívántakkal szemben – mint Biszku ügyében – azoknak az ellenkezőjét valószínűsítette.

Az ítélet végkövetkeztetése szerint Biszku Béla büntetőügyében a vádhatóság ott követte el a vádirat szerkesztésekor talán a legjellemzőbb hibát, hogy nem vett figyelembe bizonyos tényeket, éspedig, hogy a vád tárgyává tett két cselekmény kapcsán évekkkel, sőt évtizedekkel korábban született már két alapítélet (noha hivatkozott rájuk), amelyekben: a Nyugati téri események (fegyverhasználat) kapcsán a jogerős ítéletben, illetőleg az az alapjául szolgáló szakértői véleményben egyszer már megállapítást nyert, hogy a magyar karhatalmisták a Nyugati téren 1956. december 6. napján egyáltalán nem is adtak le sortűzet, míg a salgótarjáni sortűz kapcsán – ahol viszont valóban volt sortűz – a jogerős alapítélet azt tartalmazta, hogy a magyar karhatalmisták külön magyar tűzparancs nélkül, a szovjet városparancsnok orosz nyelvű tűzparancsa után adtak csak le lövéseket a békésen tüntető polgári lakosságra, melyeknek eredője – a már az ügyben is eljáró hadtörténész szakértő szerint – a szervezetlenség folytán kialakult tűzpánik volt.

Mindebből logikusan következik: hogy ha a Nyugati téren nem volt sortűz, akkor annak a leadására sem kerülhetett sor a vádlott felbujtása alapján (tettesi cselekmény híján nincs felbujtói magatartás). Azt a tényt, hogy a Nyugati téren nem volt a vád szerinti sortűz, az az ügyben született jogerős alapítéleten felül az annak alapjául szolgáló szakértői vélemény megállapításai, a jelen ügyben is kirendelt szakértők véleménye, valamint az ezzel összefüggésben kihallgatott összes tanú vallomása mind egyezően támasztotta alá, amellyel szemben a vádiratban írt hivatkozásokon felül („A Katonai Tanács 1956. december 4. napján meghozott döntéseit követően a karhatalmi alakulatok polgári lakosságra leadott sortűzekkel elkövetett szándékos emberöléseket követték el az ország területén”) a vádhatóság egyetlen egy cáfoló bizonyítékot sem tudott felhozni, de még csak nem is utalt arra, hogy ilyenről legalább bármiféle hivatalos ismerete lenne, holott a vád bizonyítása egyébként meg az ő feladata lett volna.

A Salgótarjáni eset kapcsán pedig miként is beszélhetnénk a magyar pártvezetés felbujtásáról, hogy ha – csak az alapítéletben leírt tényállásból kiindulva – a magyar karhatalmisták külön magyar tűzparancs nélkül, kizárólag a szovjet katonai parancsnok tűzparancsának az elhangzását követően kezdtek el csak löni? Tehát nem a vád szerinti felbujtó, azaz a vádlott, illetőleg a szűkebb pártvezetés utasításai hatására, hanem más, külföldi katonai vezető által kiadott tűzparancs, illetve az annak hatására kialakuló tűzpánik folytán. Mindemellett kiemelendő az a tény is, hogy a salgótarjáni karhatalom egyszerű bányászokból állt, akik ennek folytán vélhetően még csak azt sem ismerték, hogy egyáltalán létezik MSZMP vagy Katonai Tanács, így esetükben valamilyen központi hatalom szándékának vagy akaratának megfelelő cselekvésről, vagy akár ezen szándéknak a felismerésére való képességről csak igen nagyfokú túlzással beszélhetünk.

A bíróság az ítéletben fontosnak tartotta leszögezni: az ügyészség a vádemeléskor nem vette figyelembe azt a tényt, hogy két olyan cselekményt – illetőleg azok kapcsán Biszku Béla esetleges felbujtói szerepét – tette a vád tárgyává, amelyek vonatkozásában a rendszerváltást követően a Legfelsőbb Bíróságon már jogerős alapítéletek születtek.

Ezekben kimondták, hogy a Nyugati téri események során a karhatalom nem adott le sortüzet (legalábbis ennek az ellenkezőjét nem állapították meg és ott megszüntető határozat született), illetőleg hogy Salgótarjánban a magyar karhatalmisták konkrét magyar tűzparancs nélkül, kizárólag a helyi szovjet katonai parancsnok oroszul kiadott tűzparancsa után lőttek. Mindezt a Biszku Béla ügyében meghallgatott szakértők is egyértelműen megerősítették. A jogerős döntések mindenkire, így a vádhatóság számára is irányadóak, azok tartalmát pedig az ez ügyben lefolytatott bizonyítás sem cáfolta meg.

Mindezen alapítéleti megállapítások ellenére a bíróság lefolytatta a bizonyítási eljárást, három történész szakértőt rendelt ki (egy jogtörténészt, egy hadtörténészt és egy levéltáros-történészt), akiket részletesen meg is hallgatott a tárgyaláson, emellett pedig kihallgatta azon még életben lévő tanúkat (az elhunytak vallomását pedig felolvasás útján tette a bizonyítás anyagává), akik ismerettel bírtak és a két korábbi alapügyben annak idején nyilatkoztak arról, hogy az MSZMP vezetősége adott-e ki vagy sem megtorló jellegű fegyverhasználatra utasítást a karhatalmi egységeknek a fegyvertelen tüntetőkkel és a nem ellenségesen fellépő, békésen tüntető polgári lakossággal szemben.

Az e körben nyilatkozni tudó tanúk már az alapeljárásokban is – majd kivétel nélkül – azt állították, hogy a hatalom nem adott ki központi tűzparancsot a két vádbeli esetben, és ugyanezt egyértelműen megerősítették a jelen ügyben kirendelt történész szakértők is. A Fővárosi Ítéltábla, amikor hatályon kívül helyezte a korábbi elsőfokú ítéletet, előírta a megismételt eljárásban eljáró tanács számára, hogy értékelje ezen tanúk vallomását is, aminek a bíróság a döntéshozatal során eleget is tett. A bíróságnak ugyanis – és ez jogállami alapelv, ami minden vádlottat megillet – nem csak a vádlottra nézve terhelő, hanem a mentő bizonyítékokat is vizsgálnia kell, és nem teheti meg, hogy azokat valaminek az igazolása céljából figyelmen kívül hagyja, még akkor sem, ha a vádlottat adott esetben Biszku Bélának hívják, akit a közvélemény jelentős része – egyébként a konkrét vád ismerete nélkül – az egész büntetőügy alatt már eleve bűnösnek könyvelt el.

Az eredmény ennek hatására sem változott meg, sőt még újfent megerősítést is nyert, ami korábban a két alapítéletben rögzítésre került, és így lehetetlenné is tette a vádlott esetleges felbujtói szerepének a megállapítását. Olyan cselekményekhez kapcsolt ugyanis a vádhatóság felbujtói cselekvőséget, ahol nem is volt a vádirat szerinti tettesi alapcselekmény, azaz sortűz (a Nyugati téren), illetve kiadott magyar tűzparancs nélkül, szovjet vezénlyésre, kialakult tűzpánik következtében kezdődött el a lövések leadása (Salgótarján), tehát ahol a vádlott és társai felbujtói szerepe – még ha részükről ilyen fel is merült volna – nem is érvényesülhetett (amennyiben figyelembe vesszük a két korábbi alapítélet történeti tényállását mint ún. „ítélt dolgot”, illetve a szakértők megállapításait és a kihallgatott tanúk vallomásait, amelyeknek a figyelmen kívül hagyása jogállamban – bármiféle nem jogi értelemben vett igazságszolgáltatás érdekében – nem lehetséges).⁵⁸

A következőkben az ítélet alapján a dolgozat bemutatja azokat a konkrét bizonyítékokat, amelyek a lefolytatott bizonyítás alapján a vádlott felmentéséhez vezettek a vád tárgyává tett legsúlyosabb bűncselekmény esetében, egyúttal részletesen elemezni is fogja azokat, majd természetesen kitér azon bizonyítékokra is, amelyekre az ügyész a vádat alapozta, ám előbbieknél okán végül elvetette a bíróság. A dolgozat szerkezete a továbbiakban aszerint fog alakulni, ahogyan az ítélet is felépült. Először foglalkozni fog az ügyészi vád alapjával, utána a nyugati téri eseményekkel, majd a salgótarjáni eseményekkel, végül pedig a martonvásári kutatók bántalmazásával fog zárulni. Részletesen idézni fogja az ítéletben rögzítetteket, illetve szöveghűen be fogja mutatni azon tanúk vallomását, szakértők nyilatkozatát, illetőleg okiratok tartalmát, melyeket a bíróság figyelembe vett, és amelyek mind-mind tételeken megcáfolták az ügyészi vád azokkal ellentétes irányú tényállításait. Ennek során részletesen be fogja mutatni a dolgozat azokat a jogerős ügydöntő alapítéleteket is, amelyek a nyugati téri és a salgótarjáni események tetteseinek az ügyében korábban születtek, elemezni fogja ezeknek azon részeit, amelyek az esetlegesen szóba jöhető felbujtók kilétét taglalják, illetve ennek megállapíthatóságát a pártvezetés – s konkrétan Biszku Béla – vonatkozásában kizárják.

⁵⁸ Lásd az erre vonatkozó részletes elemzést az ítélet 20-22. oldalán

I.) AZ ÜGYÉSZI VÁD ALAPJA

Az ügyészség a karhatalom vádbeli cselekvőségének az alapjává a Katonai Tanács⁵⁹ 1956. december 4-én meghozott döntéseit hozta, és egy erre felfűzött logikai láncra vezette vissza az az után történeteket. A bíróság felülvizsgálta a vád alapjává tett Katonai Tanács ülésén elhangzottak és a bekövetkezett események (Nyugati tér és Salgótarján) közötti logikai – s legfőképp okozati – összefüggést, melynek során az alábbiakra jutott:

1.) A vádlottnak volt-e közvetlen utasítása a polgári lakosságra megtorló sortüzek leadására? (személyi felelősség)

A bíróság az ítéletnek a 23. oldalán hivatkozta meg azokat a szakértői megállapításokat, amelyek szerint erre a kérdésre egyértelműen nemleges válasz adható csupán.⁶⁰ És ugyan az ügyészség egyértelműen leszögezte, hogy nem is ezzel vádolja Biszku Bélát (mármint hogy saját maga utasította volna a karhatalmat megtorló sortüzekre), azonban a vádiratban mégis hivatkoztak egy olyan felszólalására, amely az MSZMP KV 1956. december 3-i ülésén elhangzott (vádirat 4-5. oldal). Kijelenthető, hogy ez a felszólalás összefüggésbe nem hozható az ügyész által a vádlotthoz fűzött felbujtói magatartáshoz, hiszen benne egyértelműen nem a tüntető polgári lakossággal szemben megtorlásokról, hanem a munkástanácsokkal szembeni erélyesebb fellépés – általa megfogalmazott – igényéről volt csupán szó.

⁵⁹ Az ötfős Katonai Tanács 1956. november 5. napján alakult meg Uszta Gyula vezérőrnagy vezetésével.

⁶⁰ Történész szakértői vélemény 196. oldal, dr. Zinner Tibor: „Hiteles írásos vagy szóbeli olyan forrást nem ismernek a szakértők, ami azt tartalmazza, hogy Biszku közvetlenül adott tűzparancsot a fővárosban és Salgótarjánban eldőrdült két, jelzett sortűz esetében. Megjegyzik, hogy tudományos pályafutásuk során ilyenről nem hallottak, nem olvastak, semmiféle ismerettel nem bírnak, még olyanról sem, aminek hitelességét megkérdőjelezzük.” Ugyancsak: Történész szakértői vélemény, 288. oldal, dr. Zinner Tibor: „Olyan közvetlen, hitelesnek tekinthető (akár iratórzó helyen, akár magánszemélynél lévő) írásos dokumentum – (a vonatkozó esetekben nyílt tűzparancsot tartalmazó is) – nem ismert a szakértő előtt, ami szó szerint tartalmazna olyan, a szűkebb pártvezetéssel együtt Biszkutól származó utasítást, ami alapjául szolgált volna a karhatalmisták vádiratban jelzett tevékenységéhez.”

Ezen ellentmondás és a szakértők egyértelműen nemleges közlése ellenére a dolgozat mégis röviden utalni kíván Biszku Béla azon, pártüléseken elhangzott felszólalásaira, amelyekre a vádbeli eseményeket megelőzően került sor (mert ha felbujtás történt, akkor annak értelemszerűen a tettesi alapcselekmények előtt kellett megtörténnie), hivatkozva a büntetőügy nyomozati iratainak a konkrét oldalszámaira is a beazonosíthatóság végett.

MSZMP IIB⁶¹, 1956.11.11.

A pártvezetés ezen ülésén Biszku Béla csaknem három leírt oldalon keresztül szólalt fel (nyomozati iratok 779-783. oldal), amelynek során a forradalom okairól és a helyzet konszolidálásáról értekezett. Azok az ekkor tett kijelentései, amik egyáltalán valamiféle kapcsolatba hozhatók a vád tárgyával, legfeljebb arra terjedtek ki, hogy a szovjetek segítsége nélkül képtelenek lettek volna úrrá lenni a helyzeten (779. oldal 2. bek.)⁶², beszélt még a pártszervezésről és a párt nem csak formális irányító szerepének szükségéről (781. oldal 3. bek.), majd legvégül egy új – nem a saját „kommunista elvtársaink ellen harcoló” – politikai rendőrség felállítására tett javaslatot (783. oldal)⁶³.

MSZMP IB⁶⁴, 1956.11.21.

61 Ideiglenes Intéző Bizottság

62 „Világosan meg kell mondani, hogy illúzió volt és még ma is az egyes elvtársak részéről, akik azt mondják, hogy ha még 2-3 napig vártunk volna a szovjet csapatok bevonásával, akkor sikerült volna a honvédségnek, a rendőrségnek, a nemzetőrségnek rendet teremteni. Ez az, ami szétválasztja az embereket. Én együtt voltam katonai emberekkel. Végtelenül demoralizálta az embereket a visszavonulás. Azt mondták az embereknek: ne lőj fiam, mert én is ott leszek. Tűzszünet volt, lefegyverezték azokat, akik a rendet meg akarták teremteni. Ebben is világos helyzetet kell teremteni. Az illúzió, hogy meg tudtuk volna akadályozni ezt a fejlődést politikai eszközökkel. Nagyon keverednek dolgok, mert olyan emberek kezében is volt fegyver, akik becsületes célokért akartak harcolni. Beszéltem olyanokkal is, akiknek fizetése 200 forint volt, nappal harcoltak, este pedig bementek a gyárba dolgozni.”

63 „Van egy javaslatom: meg kellene kezdenie a kormánynak a fegyveres szerveknek, a politikai rendőrségnek a felállítását. Egy olyan politikai rendőrséget kell felállítani, ami az ellenség ellen, és nem a mi kommunista elvtársaink ellen harcol.”

64 Intéző Bizottság

Ez alkalommal Biszku Béla a leírtak szerint csupán néhány mondatban szólalt fel (nyomozati iratok 811-813. oldal), a felszólalásának itt sem volt érdemben köze a jelen vád tárgyához, abban a rendőrség vezetésével és összetételével kapcsolatban fogalmaz meg – egyébként a társaihoz hasonlóan – kritikákat⁶⁵. Az ülésen ezen túl foglalkozott még a pártszervezés kérdéseivel, illetőleg a munkástanácsok szabotálásával (nyomozati iratok 817-819. oldal)⁶⁶, s beszélt néhány, öt felkereső párttag javaslatáról is (823. oldal).

MSZMP KV⁶⁷, 1956.12.03.

Ezen az ülésen hangzottak el Biszku Bélának azok a mondatai (nyomozati iratok 909-913. oldal), amit az ügyész is szó szerint beidézett magába a vádiratba. Itt Biszku Béla az események ellenforradalmi jellegéről értekezett⁶⁸, majd a munkástanácsok „fasiszta elemeivel” szembeni erélyesebb „karhatalmi, rendőrségi fellépés” szükségességéről, ennek érdekében pedig a pártszervezés felgyorsításáról fejtette ki álláspontját⁶⁹.

65 „Politikai vonal nincs biztosítva, mert nincs személy-garancia. A rendőrségen Pócze elvtárs nem alkalmas vezetőnek. Uszta elvtárs képes vezetni.”

66 „A 22 kerületben létrejött az Intézőbizottság. Ezek közül kb. 11-ben megfelelő... Az ellenforradalmi erők hangosabbak, erőszakosabbak, aktívabbak.... Munkakezdés: sikerült megakadályozni az összejövetelet az országos munkástanács megválasztására. A budapesti munkástanács visszaküldte őket dolgozni, a vidékiek pedig nem találtak kapcsolatot és hazamentek. Most újból rosszabbodott a hangulat, mert elterjedt a híre, hogy letartóztatták az autóbusz garázs munkástanácsának vezetőjét, aztán, hogy nem engedték megtartani a gyűlést, ez újabb felhívásra adott alapot, a sztrájkra.”

67 Központi Vezetőség

68 „Az október 23-a utáni helyzetről: Beszéltem olyan elvtársakkal, mint Mód elvtárs, aki elmondott néhány tézist is, amelynek lényege, hogy az október 23-i események a nemzeti forradalom jellegét viselik magukban, megjelölték a benne részt vevő osztályerőket – azokban szerepelt a munkásság, parasztság és azon kívül az egész nép részt vett ezekben az eseményekben. Nem fogadják azt az értékelést el, amit az október 23-a utáni eseményekről és helyzetről adtunk, és nézetem szerint azért nem, mert nem látják világosan és nem volt módjukban világosan elemezni az eseményekben részt vett erőket és egy kalap alá vesznek mindenkit, azt mondják, hogy az egész nép részt vett az októberi eseményekben. Az alapkérdés: nevezhető-e az egész esemény úgy ahogy van, jellegét tekintve ellenforradalomnak.... Véleményem szerint ezeknek az elvtársaknak a nézeteiben nagy szerepet játszott, hogy lebecsülték – és még most is lebecsülik – a kezdettől fogva ott levő ellenforradalmi erőket.”

69 „Néhány szót a munkástanácsokról: A vitában szó esett arról, hogy a munkástanácsok létezése és jelenlegi munkája azt bizonyítja, hogy kettős hatalom van. Hozzáteszem, hogy a munkástanácsok egy részének kezében fegyver is van és ezzel is erősítik hatalmi pozíciójukat és alátámasztják azt. A fegyvereket ezektől el kell venni, mert ellenünk használják fel. A legfontosabb gyárakból jöttek olyan jelzések, hogy nemcsak egyszerűen politikai munkát végeznek és akadályozzák a pártnak a szervezését és kirakják az embereket a gyárakból, hanem a gazdasági pozíciók megszervezése

Megtorló jellegű sortűzről, avagy a polgári lakosság megfélemlítéséről azonban Biszku Béla felszólalásában szó sem volt. Ezzel összefüggésben érdemes elgondolkozni azon, hogy az ügyészség ezt a pár mondatot miért tartotta indokoltnak beidézni a vádiratba, lévén, hogy az abban foglaltak azt semmivel sem támasztották alá, mint ahogyan kijelenthető az is, hogy ez Biszku Béla egyetlen másik felszólalásáról sem mondható el.

2.) A pártvezetés felhatalmazása alapján a Katonai Tanácsnak volt-e ilyen tartalmú utasítása? (testületi felelősség)

Az ügyészség a vád alapjává a Katonai Tanácsnak az 1956. december 4-i ülésén elhangzottakat tette, álláspontja szerint egyértelműen az ott elfogadott döntések voltak az azt követő két szándékos emberölés eredői.⁷⁰ Erre figyelemmel a bíróság vizsgálta ezen álláspont valóságtartalmát, hogy elfogadható-e, vagy sem, illetve hogy pontosan kikre is vonatkozott a nevezetes „gyorsan és kegyetlenül le kell számolni velük” kitétel.

irányában is dolgoznak. Vannak olyan jelzések, hogy a munkástanácsok elnökei kinevezik a gyárigazgatót. A mai napon kiadtak egy olyan röpiratot, hogy 4-én, a szovjet hadsereg megindulásának egy hónapos fordulóját néma tüntetéssel ünnepeljék meg és a nők néma tüntetéssel vonuljanak ki az utcára és 11 és 12 óra között koszorúzzák meg a Hősök-emlékművét. Más akciójukból is világos, hogy kettős játékot folytatnak. Karhatalmi szerveinknek, mindennek tudatában, sokkal erélyesebben kell dolgoznia, mint eddig. Az utóbbi 3-4 napban növekedett az ellenforradalmi nyomás az üzemekben és ez elsősorban a munkástanácsokon keresztül történt. Mi a budapesti munkástanácscon, valamint a legfontosabb üzemek munkástanácsain keresztül megmondottuk, hogy kik azok, akiket ellenforradalmároknak lehet nevezni közülük, kik azok, akik a Horthy-rendszer emberei voltak. De azok látják, hogy velük szemben semmiféle erélyes intézkedés nincs, ezért még határozottabban dolgoznak, hogy megakadályozzák a pártszervezetek szervezését és kitegyék azokat a dolgozókat, akik a leghűségesebb embereink voltak a pártban. Csepelen a Csögyárban, az Acélművekben volt ilyen jelenség, de volt a XIII., XI. kerületben és máshol is. Egyetértek azzal, hogy a munkástanácsokkal szemben olyan politikát kell vinni, hogy a tulajdonképpeni feladatokra kell irányítani a figyelmüket, de ezt karhatalmi, rendőrségi fellépés nélkül nem lehet sikeresen megoldani, mert az utóbbi napok azt mutatják, hogy mert ilyen fellépés nem volt, az ellenforradalmi nyomás rajtuk keresztül erősödött. Ez teljesen összefügg a pártszervező munkában, mert ez az elmúlt néhány napban Budapesten megtorpant. /Németi elvtárs: Vidéken nem./ A pártszervező munka érdekében is, azon kívül a munkástanácsok alapvető feladata érdekében is szükséges az, hogy a munkástanácsok nyilvánvaló fasiszta elemeivel szemben fellépjünk. Én ilyen neveket adtam az elvtársaknak. Ilyen fellépés nélkül a pártszervező munkát mi vinni nem tudjuk.”

70 Vádirat 6. oldal 2. bekezdés: „A Katonai Tanács 1956. december 4. napján meghozott döntéseit követően a karhatalmi alakulatok polgári lakosságra leadott sortűzzel elkövetett szándékos emberöléseket követték el az ország területén.”

Az ügyészség ezen feltevésének az igazolására ismertetett – a vádiratnak az 5. oldalán – a Katonai Tanács ülésének a tizennégy oldalas jegyzőkönyvéből mindössze négy sort, amelyben Uszta Gyula vezérőrnagy különféle feladatokat fogalmazott meg az ezredparancsnokok részére.⁷¹ Hozzá kell tenni, hogy ezek a sorok a jegyzőkönyv szövegéből kiragadott részek, ezért vizsgálni kellett azt is, hogy azok mire vonatkoztak: arra-e, amit az ügyész velük bizonyítani szándékozott, vagy esetleg valami egészen másra. Ugyanis ez a jegyzőkönyv nem kizárólag abból a négy rövid sorból állt, mint amit az ügyész a vádiratban kiemelt (saját szempontjából érthető módon törekedve arra, hogy a vádat alátámasztó adatok derüljenek ki belőle). Lényegében egy egész ülés foglalkozott ezzel, aminek a végén hangzottak el a felhívott kijelentések, ennél fogva azokat a szövegekörnyezetükből kiragadva akaratlanul sem a valós képet kaphatjuk meg.

Kétségtelenül tény, hogy a Katonai Tanácsnak a fenti ülésén elhangzottak olyan jellegű kijelentések, amelyek – csak önmagukban értelmezve azokat – akár a vád állításait még alátámasztani is tudnák, ám a bíróság meglátása a konkrét ügyben az volt, hogy egy történelmi dokumentumot nem lehet csupán grammatikai eszközökkel elemezni, hanem annak megfelelő értelmezéséhez a történelmi összefüggéseket is látni kell, amihez történész szakértő igénybevétele – és az általa adott tartalom-hű értelmezés – szükséges.

A bíróság ennek megfelelően is járt el, és nyilatkoztatta az általa kirendelt szakértőket ezzel kapcsolatban, akik közül az e témában a leginkább kompetens hadtörténész-szakértő, dr. Horváth Miklós az alábbi ténymegállapításokat tette (lásd a tőle idézett mondatok szó szerinti részletes felsorolását a bíróság ítéletének a 23-25. oldalain, kiemelve most belőlük a legfontosabb részleteket):

71 Vádirat 5. oldal 3. bekezdés: „A Katonai Tanács ülésén Uszta Gyula vezérőrnagy elnökölt és a Biszku Béla vádlott és társai által alkotott legszűkebb pártvezetés utasítására az alábbiakról döntött:

- a./ A készültséget életbe léptetni.
- b./ Karhatalmi ezredeket előkészíteni, beszélni kell a század, és szakasparancsnokokkal.
- c./ Határozottan kell fellépni az ellenséggel szemben.
- d./ Gyorsan és kegyetlenül le kell számolni velük.”

- „A Katonai Tanács tagjai – az 1956. december 4-i ülésének jegyzőkönyve szerint – nem a forradalommal szimpatizáló, követeléseinek békés úton érvényt szerezni akaró tömegek provokálására készültek fel, hanem egy esetlegesen kirobbanó újabb fegyveres támadás megelőzésével, elhárításával kapcsolatos teendőket beszéltek meg.”⁷²
- „Ezen az ülésen „tömeggyilkosságok” végrehajtásáról, az erre történő felkészülésről, ezen belül a Nyugati pályaudvar és környékének karhatalmi biztosítása átszervezéséről – például a Csémi alezredes értékelése szerint megbízhatatlan 8. század leváltásáról, ott megfelelő nagyságú karhatalmi erő „elrejtéséről”, csapda létesítéséről –, az odacsalt fegyvertelen tömeg szétlövéséről szó sem volt.”⁷³
- „A töredékes jegyzőkönyvben olvasható hozzászólások és a javaslatok többsége nem lépett túl a Kádár János által meghatározott, Uszta Gyula által idézett – „most elsősorban nem a fegyvereké, hanem az agitációé a szó. Hangoskodásra nagyobb hanggal kell válaszolni” – kereteken.”⁷⁴
- „Hozzászólásában, az alkalmazandó módszerekre vonatkozó javaslataiban Csémi Károly alezredes is a hangsúlyt a tömegek figyelmeztetésére, az összetűzések megakadályozására és a fegyverhasználat megelőzésére helyezte. Az általa javasolt „csinnadratta” tartalma – rádió közlemény készítése, rendelet az utcai csoportosulások beszüntetésére – véleményem szerint elsősorban a figyelmeztetést, a visszatartást szolgálta.”⁷⁵

72 Történész szakértői vélemény 378. oldal

73 Történész szakértői vélemény 380. oldal

74 Történész szakértői vélemény 380. oldal

75 Történész szakértői vélemény 380. oldal

- „A Katonai Tanács tagjainak többsége a fegyverhasználatot ekkor „a lövöldözők”, a fegyveres csoportok ellen látta megengedhetőnek.”⁷⁶
- „A Katonai Tanácsnak nincs ráhatása, tehát, mint jeleztem, értelmezhetetlen kérdés az, hogy eljutott-e bármiféle parancs Salgótarjánba. Nem volt ilyenre szükség. Többször is idézte elnök úr a véleményemből, hogy szabad kezet kaptak ezek az alegységek, tehát az adott történelmi szituációban azt keresni, hogy született-e egy központi politikai döntés, és ezt lefordították-e katonai nyelvre, és ha a katonai vagy karhatalmi hierarchián keresztül lejut-e Salgótarjánba, erre semmi szüksége nem volt a hatalomnak. Itt egyszerűen szabad kezet kaptak az ott lévők.”⁷⁷
- „Én a kérdést a szakvéleményemben is úgy tenném fel, hogy törekedett-e a hatalom arra, hogy korlátozza ezeket az általa létrehozott, jól-rosszul felszerelt, többnyire kiképzetlen – főleg ha nem honvéd karhatalomról beszélek – alegységeket, tett-e kísérletet arra, hogy kontrollálja, irányítsa, és adott esetben a tűzparancs jogát magához vonja. Nem tett ilyen kísérletet, tehát szabad kezet adott, és az ott lévő parancsnok szabadon dönthetett a fegyverhasználat kérdésében.”⁷⁸
- „Én úgy gondolom, hogy a vádiratban leírtakat a szakvéleményemben az én kutatási eredményeim alapján megkérdőjelezem részben, részben a leírtakkal lehetőséget teremték ennek módosítására. Nem volt, nem volt [a Katonai Tanács ülésén elhangzottaknak hatása az az utáni történésekre], tehát a vádirat ezen megállapítása vitatható a történész szemszögéből.”⁷⁹

76 Történész szakértői vélemény 380. oldal

77 52. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 12. oldal

78 52. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 12-13. oldal

79 52. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 13. oldal

A kirendelt hadtörténész szakértő fent idézett álláspontja szerint tehát a Katonai Tanács 1956. december 4. napi ülésén elhangzottak még csak nem is arra irányultak, mint amit az ügyészség a vádiratban megfogalmazott, sőt, nem csak hogy megfogalmazott, hanem az egész vád alapjává is tett (azaz nem a polgári lakossággal szembeni megtorlások alkalmazása, hanem kizárólag a fegyveres csoportokkal szembeni fellépés volt a tárgy), és még az így elhangzottak – akármik is voltak – sem jutottak el feltétlenül az adott helyszínekre, így pedig – szemben a vádirat ezen alaptézisével – ráhatásuk sem lehetett a bekövetkezett vádbeli eseményekre (a nyugati téri, majd pedig a salgótarjáni sortűzre).

E kérdéssel egyébként a bíróság is részletesen foglalkozott a tárgyaláson, mármint, hogy a Katonai Tanács ülésén elhangzottakról – és itt teljesen eltekintve azok tartalmától – megállapítható-e, hogy eljutottak-e mondjuk Salgótarjánba, amire a hadtörténész szakértő akként válaszolt, hogy „nagy valószínűséggel nem jutottak el” (52. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 13. oldal), míg a jogtörténész szakértő ezzel kapcsolatban a saját kompetenciájának a hiányát emelte ki (52. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 16. oldal). Erre figyelemmel a Katonai Tanács 1956. december 4-i ülésén elhangzottaknak olyan fajta konkrét cselekvést kiváltó szerepet – mint amit az ügyészség annak kapcsán feltételezett – tulajdonítani nem lehetett, azt a vádon kívül semmi nem is igazolta vissza.

Sőt, ki lehet mondani azt is, hogy a hadtörténész szakértő a pártvezetés felelősségét nem is a karhatalomnak a vád szerinti cselekvésekre, azaz a polgári lakosságra való sortűzek leadására történő utasításában látta, hanem pont, hogy ellenkezőleg, annak a meg nem akadályozásában (52. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 12-13. oldal), ami viszont így éppen ellentétes azzal a hatással, mint amit az ügyészség a Katonai Tanács üléséhez fűzött. Ezzel kapcsolatban a hadtörténész szakértő konkrétan ki is fejtette a tárgyaláson, hogy szerinte a karhatalom részére történő „szabad kéz adása” és „a fegyverhasználat jogának a nem korlátozása” az a dolog, amiben a valóságban a pártvezetés felelősségét megállapíthatónak találja, ami – tehát a meg nem akadályozás – azonban így gyökeresen ellentétes a vád saját koncepciójával, azaz a sortűzek leadására való felbujtás állításával.

Itt indokolt kihangsúlyozni azt a tényt, hogy nyilvánvalóan létezik egy adott történelmi szituációban a bekövetkezett eseményekért fennálló ún. történelmi felelősség, azonban az nem lehet feltétlenül azonos minden esetben a konkrét büntetőjogi felelősséggel, amely két kategóriát nem méltányos felcserélni.

Ennek ellenére is ki kell térni azonban arra, hogy mi is hangzott el pontosan a Katonai Tanács említett ülésén. Az ülés jegyzőkönyve szerint (nyomozati iratok 625-638. oldal) több felszólaló is kitért arra, hogy „az ellenforradalom még nincs megsemmisítve” (Csémi Károly: 631. oldal⁸⁰, Ilku Pál: 632. oldal⁸¹), s majd mindannyian „határozottabb fellépést” sürgettek (Csémi Károly: 631. oldal⁸², Földes László: 631. oldal⁸³, Ilku Pál: 632. oldal⁸⁴, Ugrai Ferenc: 633. oldal⁸⁵, Horváth Mihály: 633. oldal⁸⁶, Uszta Gyula: 637. oldal⁸⁷). Ki kell emelni ugyanakkor, hogy egyetlen felszólaló sem tett említést olyanról, hogy a fegyvertelen vagy a békésen tüntető polgári lakossággal szemben alkalmazzanak erőszakot, az idézett kijelentések egyöntetűen a kommunista terminológia szerinti „ellenforradalmi erők” ellen irányultak. Ennek során jó néhány olyan felszólaló is akadt, aki egészen drasztikus kifejezéseket használt, így Ugrai Ferenc, aki Leninre hivatkozva a fehér-terror ellen háromszoros vörös-terror alkalmazását tartotta megfontolásra alkalmasnak (633. oldal)⁸⁸, vagy pedig Horváth Mihály, aki azon kérdést vetette fel,

80 „Sokkal határozottabban kell fellépni, mert az ellenforradalom nincs megsemmisítve.”

81 „Az ellenforradalom, ahogy az események is mutatják, nincs megsemmisítve. Elég erejük van hozzá, hogy a megfelelő lépéseket meg tudják tenni. Az ENSZ-ben is állandóan a magyar eseményekkel foglalkoznak. Nem tettünk határozott intézkedéseket és lépéseket, eddig tapogatóztunk és ezzel teret adtunk az ellenségnek újabb szervezkedésekre, hogy újabb és újabb akciót tudjanak kezdeni.”

82 „Nem lehetünk csendes szemlélői az eseményeknek, tehát sokkal aktívabbnak kell lennünk és nem kulloghatunk az események után.”

83 „Következésképpen a magyar hadsereg tétlenkedésével állunk szemben. Amikor bejöttem a HM-be, mintha mi sem történt volna. Ahhoz, hogy a helyzet megjavuljon, a hadsereg vezetőinek egész másképp kell dolgozni, mint azelőtt. Október 25-én még vitatkozhattunk, hogy mi folyik itt, de most már a dolog világos előttünk.”

84 „Véleménye szerint a tiszti ezredek harci szellemét feltétlenül emelni kell, és olyan utasításokat kell kiadni, amely képes az ellenforradalmárok kísérleteinek megsemmisítésére, felszámolására.”

85 „Határozott intézkedéseket kell foganatosítani és megfelelően fel kell készülni 6-ára.”

86 „Nagyobb csoportokat kell kiküldeni, akik képesek felszámolni az ellenforradalmárokat.”

87 „Határozottan kell fellépni az ellenséggel szemben.”

88 „Mért nem hajtjuk végre Lenin elvtárs tanítását, aki azt mondja, hogy a fehér-terror ellen háromszoros

hogyan az ezredek hajlandóak lesznek-e tüzelni a tömegre, különösen ha fegyvert látnak (633. oldal)⁸⁹, míg Uszta Gyula ekkor azt fejtette ki, hogy kímélet nélkül likvidálni kell a lövöldözőket (635. oldal)⁹⁰. Mindemellett számos olyan egyéb hozzászólás akadt, ami épp ellenkezőleg, a békésebb megoldás irányába kívánta terelni a dolgot, például Földes László, aki próbálta itt ketté választani az „ellenforradalmárokat” és a fegyvertelen népet (632. oldal)⁹¹, Ugrai Ferenc, aki a tüzelést a fegyveres harc idejére írta elő (633. oldal)⁹², Borbás Máté, aki tömeggel szemben tömeg állítására rakta a hangsúlyt (634. oldal)⁹³, vagy Uszta Gyula, aki – a fent idézett drasztikusabb kijelentése mellett – külön kiemelte például azt, hogy nem célszerű asszonyokra lőni, a csoportosulásokat szétzavarni kell⁹⁴, illetve hogy most elsősorban nem a fegyvereké, hanem az agitációé a szó (635. oldal).⁹⁵

Mindezekből látható, hogy a Katonai Tanács ülésén elhangzottaknak koránt sem olyan egyértelmű az értelmezése, mint amilyen négy soros részletet az ügyészség a vádiratban kiemelt, hiszen az ülésen – azzal szemben – több ellentétes irányú hozzászólás is akadt, amire a szakértő fel is hívta a figyelmet, amely véleményét a dolgozat a fentiekben már pontosan idézte. Figyelemmel pedig arra a tényre, hogy ezen történelmi dokumentum szövegének az elemzése, illetve az ott a vitához hozzászólók szavai jelentésének az értelmezése nem jog-, hanem szakkérdés, a bíróság is elfogadta a hadtörténész szakértő álláspontját, és annak megfelelően értékelte azokat és rögzítette a történelmi tényállásban.

vörös-terrort kell alkalmazni.”

89 „A másik ilyen probléma, amit fel kell vetni, hogy hogyan ítélik meg a karhatalmi pk-ok a helyzetet, hajlandók-e tüzelni a tömegekre, különösen ha fegyvereket látnak.”

90 „Egyetértek azokkal, akik azt mondják, hogy kímélet nélkül likvidálni kell a lövöldözőket.”

91 „Az ellenforradalmárok is nyilván taktikát változtattak és kisebb csoportokban fognak tevékenykedni, esetleg el fognak vegyülni a fegyvertelen nép között. Nem gyerekjátékról van szó.”

92 „6-án éjjel mindenki legyen a helyén. Ha valaki kimegy az utcára a fegyveres harc idején, arra tüzelni kell.”

93 „A tömeggel szemben tömeget kell állítani. Vannak már megbízható elvtársaink, akiket a karhatalmista századokhoz be lehetne osztani. A pártközpont segítsen bennünket ebben a munkában.”

94 „Erről nem tudtam, mivel nem hívtak fel bennünket, hogy erről értesítsenek, de nem is lett volna célszerű asszonyokra lőni. Csoportosulást, ha asszonyok is, szét kell zavarni.”

95 „Célszerű lett volna már, ha a párt összehangolná velünk a tevékenységét. Kádár e. is megmondta, hogy most elsősorban nem a fegyvereké, hanem az agitációé a szó. Hangoskodásra, nagyobb hanggal kell válaszolni.”

E körben külön ki kell emelni azt, aminek az ügyészség a vádiratban külön jelentőséget tulajdonított, hogy mit is jelent a Katonai Tanács aznapi üléséről felvett jegyzőkönyvnek az utolsó oldalán az a mondat, hogy „az ezredparancsnokok jelentik, hogy a feladatokat megértették”. Ezt a mondatot a vádirat 5. oldala kissé pontatlanul – azonban tartalmában lényegesen eltérően – idézte, ahol is azt tartalmazta, hogy a karhatalmi egységek parancsnokai azt jelentették, hogy „a gyors és kegyetlen leszámolásra vonatkozó parancsokat megértették”. A bíróság megkérdezte a tárgyaláson a hadtörténész szakértőt, hogy mi is volt pontosan az, amire a parancsnokok az ülés végén azt közölték, hogy „megértették”, mely kérdésre ő azt válaszolta, hogy „alapvetően egy december 6-ára, vagy későbbi időpontra időzített fegyveres felkelés elhárítására vonatkozott az intézkedéseknek egy bizonyos része” (52. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 14. oldal), tehát nem a polgári lakosságra leadandó sortüzekről volt itt szó, avagy a lakossággal szembeni megtorlásról, éles ellentétben azzal, mint amit a vádirat e körben tartalmazott.

Ez volt legalábbis a szakértő álláspontja, amit a bíróság is elfogadott, hiszen a szakértő rendelkezett azokkal a többlet-információkkal és szakmai tudással, amely az ezen ülésen elhangzott kijelentések valósághű értelmezéséhez szükséges. Ki kell hangsúlyozni, hogy a Katonai Tanács üléséről készült jegyzőkönyv értelmezése nem lehetett azonos azzal, mint ha a bíróságnak egy általános büntetőügyben például szerződési nyilatkozatokat kellett volna értelmeznie, hiszen a hozzászólások teljesen más értelmet nyernek akkor, hogy ha egy olyan valaki olvassa, aki az adott kornak az elismert történész szakértője, mint ha a bíróság, aki – az elemzéshez szükséges kellő történelmi ismeretek hiányában, egyébként hasonlóan az ügyészséghez – legfeljebb csak a szavak általános jelentéséből tudott volna itt kiindulni.

Ennek alapján mindenképpen szükséges az ülésnek a jegyzőkönyvéből annak a néhány konkrét mondatnak a kiemelése, amelyet az ügyészség – jelentőségét hangsúlyozandó – a vádiratban még külön aláhúzással is kiemelt, ami Uszta Gyula szájából az ülés végén kvázi feladat-kijelölésként hangzott el: „gyorsan és kíméletlenül le kell számolni velük”

(nyomozati iratok 638. oldal). Ugyanis korántsem volt mindegy a per szempontjából, hogy Usztától ez a kijelentés kikkel összefüggésben hangzott el: a polgári lakosság (ahogyan azt a vád tartalmazta), vagy pedig a fegyveres csoportok, az ún. „lövöldözők” (amiről Horváth Miklós szakértő írt a szakvéleményében) vonatkozásában. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen jellegű kérdésben nem a vádat szerkesztő ügyésznek, hanem a téma és kor kutatásával foglalkozó történész szakértőnek volt illetékessége véleményt adni, azonban megerősítendő az állítását, érdemes az ülés jegyzőkönyvében itt három oldalt vissza lapozni. Ugyanis a nyomozati iratok 635. oldalán az ülésen Uszta Gyula szintén „kímélet nélküli likvidálásról” beszélt, ám ott már ki is derült az, hogy ennek kapcsán ő kikre gondolt, hiszen konkrétan el is mondta, lásd a teljes idézetet: „egyetértek azokkal, akik azt mondják, hogy kímélet nélkül likvidálni kell a lövöldözőket”. Így tehát még Uszta Gyulának a vád által hivatkozott kijelentése is minden bizonnyal nem a polgári lakosságra, hanem – valóban ahogy Horváth Miklós szakértő is írta – a „lövöldözőkre”, tehát a központi hatalommal szemben fellépő fegyveres felkelő csoportokra vonatkozott, amely azért – nem tagadható – igen jelentős különbség, legalábbis a vád szempontjából, amely a polgári lakosságra leadott, álláspontja szerinti megtorló sortüzeket kívánta volna igazolni a Katonai Tanács 1956. december 4-i ülése jegyzőkönyvének tartalmával.

3.) A hatalom vagy a Katonai Tanács adott-e ki egyáltalán bármi-fajta központi tűzparancsot (központi utasításra lóttak-e)?

A bíróság az ítélet 25-32. oldalai között vette számba azokat a szakértői nyilatkozatokat, amelyeket ezen kérdéskör vizsgálata során értékelt. Összességében kijelenthető, hogy a szakértő álláspontja szerint a hatalom – alapvetően cáfolva a vád erre irányuló állítását – a két vádbeli cselekmény előtt egyáltalán nem adott ki semmiféle központi tűzparancsot. Amennyiben pedig a hatalom nem tett ilyet, akkor nehezen tartható fenn az a nézet, hogy a vád tárgyává tett lövések az ő utasítása alapján dördültek volna el. E körben a hadtörténész szakértő az alábbiakat fejtette ki írásban, majd utóbb a tárgyaláson szóban:

- A fegyveres alegységek parancsnokai a tűzmegnyitás kérdésében az általános szabályoknak megfelelően szabadon döntöttek.⁹⁶
- Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az adott helyszínen lévő legmagasabb rendfokozatú vagy beosztású parancsnok a helyzetet értékelve a fegyverhasználatról saját hatáskörben minden korlátozástól mentesen dönthetett.⁹⁷

96 Történész szakértői vélemény 363. oldal, dr. Horváth Miklós: „A diktatúra működtetésének, működésének mechanizmusai – „öntörvényei” – szerint, a Kádár János vezette hatalmi csoportosulás – a Moszkva által meghatározott és kontrolált – tevékenysége következtében kialakult körülmények azok, amelyek – a helyi történések hatását sem figyelmen kívül hagyva – egyes esetekben biztosították, illetve minden konkrét parancs – a „megszakítás nélkül utasításlánc” – nélkül is lehetővé tették a karhatalom – hatalom által elvárt, kiváltani szándékozott – fellépését, tevékenységét. Álláspontom szerint – és talán általánosságban is elfogadható, hogy – a vezető, a vezetés, legyen az törvényes, vagy – mint esetünkben – törvénytlen, szolgáljon nemzeti- vagy/és idegenhatalom által meghatározott célokat – kizárólag a történeti felelősség szempontjait figyelembe véve – nemcsak azért felelős, amit megtett, hanem azért is, amit megtenni elmulasztott. A november 4-én hatalomra segített – vagy legalábbis moszkvai elképzelés szerint a szovjet vezetés számára elérni szándékozott egypártrendszerű diktatúra helyreállítására alkalmasnak vélt – csoportosulás – amint ez 1956. október 23-án is történt – úgy látott hozzá a saját céljait közvetlenül szolgáló fegyveres erő – ez esetben karhatalom – megszervezéséhez, hogy szükséges és elvárható alapoossággal és részletességgel elmulasztotta meghatározni többek között az alárendeltségi viszonyokat, a parancskiadási rendet és esetünkben a legfontosabbat: a tűzparancs kiadásának rendjét. A hatalmi csoportosulás nem utolsó sorban elmulasztotta rögzíteni a szerveződő és akcióba lépő fegyveres erő működését meghatározó szabályokat. A karhatalmi utasítás január végére, február elejére készült el, de vannak alegységek ahová a szabályzat május közepéig sem jutott el. Történt ez a november 4-ét megelőző időszakhoz hasonlóan. 1956. október 23-án az elsőként Debrecenben történt fegyverhasználatról az információs csatornákon, illetve a fegyveres erők és testületek ügyeleti szervein keresztül a politikai vezetők értesültek. A magyar politikai vezetés ettől a halálos áldozatokkal is járó erőszakos cselekménytől – mint az december 6-án is történt – semmilyen formában nem határolta el magát, a fegyverhasználat – szabályzatokban rögzített – lehetőségét és kötelezettségét a Debrecenben történeteket követően az erőszakos szervezetek felé kiadott intézkedéseik során nem módosították. Ennek következtében a tüntetők ellen Budapesten a Rádiónál, illetve később más helyeken bevetett fegyveres alegységek parancsnokai a tűzmegnyitás kérdésében az általános szabályoknak megfelelően szabadon dönthettek.”

97 Történész szakértői vélemény, 363-364. oldal, dr. Horváth Miklós: „Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az adott helyszínen lévő legmagasabb rendfokozatú vagy beosztású parancsnok a helyzetet értékelve a fegyverhasználatról saját hatáskörben minden korlátozástól mentesen dönthetett. Különösen fontos kérdés – mulasztás – ez abban az esetben, ha az így létrejövő fegyveres erő személyi állományának egy jelentős része – Salgótarjánban a karhatalmisták túlnyomó többsége – katonai vagy/és rendőri alapképzettséggel, de ami ennél is fontosabb a karhatalmi alkalmazás, ennek fontos részterületként a fegyverhasználat szabályainak ismeretével sem rendelkezett. Kádár János az önmagának feltett kérdésre – A „karhatalmisták [...] nincsenek kiképezve?” – adott válasza – „Majd a hatodik bevetésnél tudni fogják, hogy mi a feladatuk. Ezek tulajdonképpen a legmegbízhatóbbak...” – is bizonyítja, hogy a hatalom nem tartotta elsődleges szempontnak az általa – szovjet közreműködéssel – szervezett fegyveres erő minden részletében kontrollált működése feltételeinek a

- A hatalom később sem törekedett a karhatalmi egységek, alegységek parancsnokai jogainak a korlátozására.⁹⁸
- A hatalom nem vonta kizárólagos hatáskörébe a fegyverhasználat, ezen belül a tüzmgnyitás elrendelésének jogát.⁹⁹
- A karhatalmi parancsnokok a maximális döntési szabadsággal rendelkeztek, így a hatalom által biztosított „törvényes” jogaik és kötelezettségek szerint, a fegyverek használatáról „minden befolyástól mentesen” szabadon döntöttek.¹⁰⁰
- A karhatalmi csoportok parancsnokai és a körülmények folytán önállóan tevékenykedő tagjai a saját helyzetmegítélésük alapján alkalmaztak olyan rendszabályokat, amelyeket a közbiztonság szempontjából szükségesnek találtak.¹⁰¹

megteremtését.”

98 Történész szakértői vélemény 364. oldal, dr. Horváth Miklós: „A vizsgált időszakot követően megszületett karhatalmi utasításban – az október 23-tól december végéig, január elejéig e területen történtek ismeretében – sem törekedett a hatalom a karhatalmi egységek, alegységek parancsnokai jogainak a korlátozására. A Katonai Tanács a karhatalmi szabályzat tervezetét 1957. január 27-én tárgyalta és döntött arról, hogy a javasolt módosítások után – néhány napon belül – a Titkárság adja ki az új karhatalmi szabályzatot a csapatoknak.”

99 Történész szakértői vélemény 366. oldal, dr. Horváth Miklós: „Amint azt az október 23-a után történtek is bizonyítják a hatalom nem vonta kizárólagos hatáskörébe a fegyverhasználat, ezen belül a tüzmgnyitás elrendelésének jogát.”

100 Történész szakértői vélemény 366. oldal, dr. Horváth Miklós: „A jelen ügy tárgyát is képező tapasztalatokból is „*épitkező*” szabályzat tartalma is bizonyítja: a karhatalmi alkalmazásra szervezett és bevetésre kirendelt bármilyen szintű erők – lehet ez járőrpár, nagyobb létszámú járőr, szervezettszerű, vagy spontán összeállított raj, szakasz század, stb. – kinevezett vagy az adott alkalmazás kertében ideiglenesen megbízott vezetői, parancsnokai a maximális döntési szabadsággal rendelkeztek, így a hatalom által biztosított „törvényes” jogaik és kötelezettségeik szerint, a fegyverek használatáról „*minden befolyástól mentesen*” szabadon döntöttek.”

101 Történész szakértői vélemény 366. oldal, dr. Horváth Miklós: „Ha a karhatalmi szabályzatban foglaltakat összevetjük az alapügyek – úgy, mint a Fővárosi Bíróság 16.B.768/1994/88. számú illetve a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága Bf.IV.18471996/10. számú, valamint a Fővárosi Bíróság 13/B.323/2000/43. számú, illetve a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága Bf.I.1456/2006. számú – határozataiban megfogalmazott – későbbiekben más összefüggésben részletesebben is értékelt – „történeti tényállásokkal”, az is megállapítható, hogy a december 6-i fegyverhasználat és a december 8-i sortűz bekövetkezésének módja megfeleltethető a szabályzatban leírtaknak.. Az új/régi vezetés

- A karhatalom parancsnokai rendelkeztek „az alkalmazásra vonatkozó intézkedés kizárólagos hatáskörével”.¹⁰²
- A karhatalmi parancsnokok az intézkedéseiket önállóan hozhatták meg.¹⁰³
- Az MSZMP IIB és az IKB, vagy a kormány nem adott nyilvánosan és nyíltan tűzparancsot, bár megtehették volna.¹⁰⁴
- A Katonai Tanács sem látta szükségét annak, hogy a karhatalmistákat és azok parancsnokait a fegyverhasználatban – például a tűzparancs kiadásának magához vonásával – korlátozza.¹⁰⁵

által elképzelt „állami és társadalmi rend és közbiztonság fenntartására, vagy helyreállítására” szervezett karhatalmi egységek, esetünkben alegységek csoportok parancsnokai és a körülmények folytán önállóan ténykedő tagjai a saját helyzetmegítélésük alapján alkalmaztak olyan rendszabályokat, amelyeket a közbiztonság szempontjából szükségesnek találtak.”

102 Történész szakértői vélemény 367. oldal, dr. Horváth Miklós: „A karhatalom parancsnokai rendelkeztek „az alkalmazásra vonatkozó intézkedés kizárólagos hatáskörével”.”

103 Történész szakértői vélemény 367. oldal, dr. Horváth Miklós: „Az alkalmazás a hatalmi csoportosulás november 4-ét követően sokadszor történt – fentiekben részben idézett – kinyilatkoztatásai szerinti a „nyílt ellenforradalmi mozgalom elfojtására” irányult, ezért a parancsnok az intézkedéseit önállóan hozhatta meg.”

104 Történész szakértői vélemény 368. oldal, dr. Horváth Miklós: „A fentiekből újabb következtetésként levonható, hogy a Kádár nevével fémjelzett hatalmi csoportosulás a kizárólagos hatalom ismételt megszerzése érdekében – a szovjet csapatok bevetésével egyetértő, továbbá a forradalom előtt és alatt elkövetett tettei, tevékenysége és magatartása miatt az addig folytatott életvitelében fenyegetett, vagy/és önmagát veszélyeztetve érző, illetve a forradalmi terminológiával, ígéretekkel részben meggyőzött, manipulált vagy/és az erőviszonyok előtt meghajló kisebbségből szerveződő fegyveres csoportoknak, alakulatoknak, összefoglaló néven – a karhatalomnak a szabadkezet adott. Bár megtehették volna, de mint testületek – az MSZMP IIB és az IKB, vagy a szovjet és magyar párt döntéseket az állami hatalom „köntösébe öltöztető” – „kormány”, a vizsgált időszakban testületként nem funkcionáló Elnöki Tanács – nem adtak nyilvánosan és nyíltan a tűzparancsot.”

105 Történész szakértői vélemény 368-369. oldal, dr. Horváth Miklós: „Nem érezték ennek szükségét, mivel a formálódó hatalom képviselőiben született döntések – hívják ezeket párthatározatoknak, kormány-rendeleteknek, vagy az Elnöki Tanács nevében meghozott törvényerejű rendeleteknek, miniszteri intézkedéseknek, a fegyveres erők tekintetében parancsnoknak – és a hasonlóképpen törvényes hatalommal nem bíró „tejhatalommal” felruházott kormány megbízottak által kiadott intézkedések tartalma jelentette a társadalom számára azt a mozgásteret – a hatalom szerinti „törvényes rendet” –, amely „rend” létjogosultságának vitatása, megkérdőjelezése, szervezett formában – forradalmi bizottságok, munkástanácsok, társadalmi szervezetek, pártok és civil kezdeményezések keretében – vagy egyénileg, kisebb nagyobb csoportokban történt elutasítása esetén a hatalom értékelése szerint is elismert többség az országot megszálló szovjet csapatok és a München

- Ebben az időszakban a központtól várt és kért döntés helyett gyakran az volt a válasz: „Hallgassa a rádiót, abból mindent megtud” [...] „cselekedjék a helyzettől függően és belátása szerint”, de a Rádióban elhangzott közlemények, utasítások, parancsok gyakran tovább nehezítették a parancsnokok helyzetét.¹⁰⁶
- A karhatalmi erők egy része a hatalom értékelésének megfelelően értelmezte a konkrét és általános üzeneteket.¹⁰⁷
- A vizsgált időszakban ugyan volt törekvés a központi irányítás erősítésére, azonban ezek nem érték el a kívánt eredményt, a megszakítás nélküli parancsnoki lánc még nem alakult ki.¹⁰⁸

Ferenc által uralt fegyveres erők – elsősorban a karhatalom – megtorló intézkedéseivel, adott esetben fegyverhasználatával számolhatott. A Katonai Tanács a szervezettség és felkészültség tekintetében magasabb szinten lévő honvéd karhatalom esetében sem látta szükségét annak, hogy a karhatalmistákat és az alegységek, egységek parancsnokait a fegyverhasználatban – például a tűzparancs kiadásának magához vonásával – korlátozza. A vezetés november közepéig, végéig nagyrészt tájékozatlan volt a kialakult helyzetről és annak változásairól is kevés információkkal rendelkezett. Bár voltak elképzelései a társadalom megtörésére hozott különböző intézkedéseinek várható hatásairól, de az adott viszonyok között nem rendelkezett a tűzparancs kiadásához vagy megtiltásához – még ilyen viszonyok közepette szükséges – ismeretekkel.”

106 Történész szakértői vélemény 369. oldal: dr. Horváth Miklós: „A tejhatalommal felruházott kormány megbízottak, az Országos Rendőr-főkapitányság és a Honvédelmi Minisztérium állományából kiküldött személyek voltak felelősek a hatalmi központ által meghatározott intézkedések végrehajtásáért. Ebben az időszakban a központtól várt és kért döntés helyett gyakran az volt a válasz: „Hallgassa a rádiót, abból mindent megtud” [...] „cselekedjék a helyzettől függően és belátása szerint”, de a Rádióban elhangzott közlemények, utasítások, parancsok gyakran tovább nehezítették a parancsnokok helyzetét.”

107 Történész szakértői vélemény 373. oldal, dr. Horváth Miklós: „A korszak viszonyainak ismeretében – lásd feljebb – értelmezhetetlen a kérdés, A hatalmi csoportosulásnak – nevezzük azt párttestületnek, vagy kormánynak – nem volt szüksége arra, hogy közvetlen paranccsal érje el, váltsa ki az általa indokoltnak tartott hatást. A karhatalmi erők egy része a hatalom értékelésének megfelelően értelmezte a – fentiekben részben már idézett – konkrét és általános üzeneteket. A céloknak és szándékoknak megfelelő végrehajtást a hatalmi csoportosulás például elismerések, ezek között kitüntetések formájában igazolta vissza.”

108 Történész szakértői vélemény 444. oldal, dr. Horváth Miklós: „Hogyan alakult a parancsnoki lánc? A főszövegben leírtak alapján összefoglalóan: az adott történelmi szituációban a kérdés nem értelmezhető. A vizsgált időszakban is volt törekvés a központi irányítás erősítésére – például a központi és területi apparátus október 1-jei törvényesnek nyilvánított állapota helyreállításával, területi kormány megbízottak, katonai és belügyi szervezők kiküldésével, döntési jogosultságok biztosításával –, de ezek a vizsgált időszak a hatalmi csoportosulás tagjainak értékelése szerint sem érték el a kívánt eredményt, ezek között például a megszakítás nélküli parancsnoki lánc kialakítását.

- A hatalmi csoportosulás – bár megtehetette volna – a fegyverhasználatra vonatkozó jogokat nem vonta magához, így az adott helyszínen lévő legmagasabb beosztású vezető, parancsnok szabadon dönthetett például a tűz megnyitásáról.¹⁰⁹
- A hatalom nem vonta magához a tűz megnyitás jogát, és a Katonai Tanácsnak sem volt szüksége, hogy magához vonja a tűzparancs kiadásának a jogát, hiszen az általános szabályok szerint működött tovább a hadsereg.¹¹⁰ (A szolgálati szabályzat és az őrszolgálati szabályzat írta elő az általános tűzparancsot még 1949-ben, ugyanez volt hatályban ekkor, 1956. végén is változatlan formában.)¹¹¹
- A helyi vezetők konkrét tűzparancsot a hatalmi központtól még külön kérésükre sem kaptak, az ott lévő parancsnoknak kellett a legjobb tudása és belátása szerint meghoznia a döntést.¹¹²

Természetesen ez jellemzően területi a párt vagy/és tanácsi vezetők, szervek alárendeltségében felállt és többé-kevésbé kontrollált karhatalmi csoportokra igaz, de a szervezettség – más, a főszövegben jelzett okok következtében – a katonai és a rendőri karhatalom esetében biztosította minden esetben a legfelső szint szándékait kifejező parancsok, utasítások maradéktalan végrehajtását.”

109 Történelem szakértői vélemény 444. oldal, dr. Horváth Miklós: „Amint azt már több helyen jeleztem a hatalmi csoportosulás – bár megtehetette volna – a fegyverhasználatra vonatkozó jogokat nem vonta magához, így az adott helyszínen lévő legmagasabb beosztású vezető, parancsnok szabadon dönthetett például a tűz megnyitásáról.”

110 52. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 20. oldal, dr. Horváth Miklós: „Nem vonta magához a tűz megnyitás jogát, és a Katonai Tanácsnak sem volt szüksége, hogy magához vonja a tűzparancs kiadásának a jogát, hiszen általános szabályok szerint működött tovább a hadsereg.”

111 92. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 17. oldal, dr. Horváth Miklós: „Az általános tűzparancs tulajdonképpen az egypártrendszerű diktatúrával, és a szabályzatok elfogadásával [függött össze], ugye ez orosz, tehát szovjet szabályzatokból lefordított szabályzatok [voltak].”

112 92. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 16. oldal, dr. Horváth Miklós: „Rendszeresen elhangzik az '56 kapcsán is, hogy vidékről kérnek tűzparancsot. A válasz az, hogy tegyenek a legjobb belátásuk szerint, felkészültségük szerint. Általános tűzparancs van az egész ország területén, az ott lévő parancsnoknak kell a legjobb tudása és belátása szerint, alkata, és mondom itt a tömeg mozgása is ebbe belejátszik, meghozni azt a döntést, hogy ló vagy nem ló, vagy a zenekart vezényli ki. Tehát nincs erre vonatkozóan, a hatalom így működött, a megbízható kádereknek szabad kezét adott, de kíméletlenül és gyorsan meg kellett semmisíteni, ha nem tette, akkor utólag ugye, mint Házin is számon kérik a dolgot.”

- Olyan elvárást, hogy lőjenek a békés tömegre, nem fogalmaz(hat)ott meg a pártvezetés, ilyenrel ugyanis támogatókra nem találtak volna.¹¹³
- Abban a korszakban utasítási lánc nem létezett, az ítélőtábla hatályon kívül helyező végzésében vizsgálandóként megjelölt utasítási lánc a jelen ügyben nem rekonstruálható.¹¹⁴

Ezek voltak tehát azok a megállapítások, melyet a szakértők e kérdéskör kapcsán tettek.

Mindezek alapján a polgári lakosságra való sortüzek leadására irányuló utasítás – hiába tartalmazta a vádirat – a hatalom részéről nem volt tetten érhető. A szakértő a hatalom felelősségét abban jelölte meg, hogy a hatalom „nemcsak azért felelős, amit megtett, hanem azért is, amit megtenni elmulasztott”. Ezzel kapcsolatban ugyanis kijelentette,

113 92. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 39. oldal, dr. Horváth Miklós: „Ehhez kapcsolódó kérdés, tudtak-e a karhatalmisták arról, itt külön kéne vizsgálnunk majd a Nyugati pályaudvart, illetve Salgótarját, hogy a vádlott, vagy a pártvezetés azt várja tőlük, hogy lőjenek a békés tömegre? Ilyet nem fogalmazhatott meg a pártvezetés, mint ahogy jeleztem, a tisztí nyilatkozat első bekezdése itt átverés volt, tehát úgy szovjet fegyverek árnyékában hatalmat átvenni, hogy kinyilvánítja a hatalom, nem ugye, zárt körülmények között, hogy mi mindent kell és tesznek meg a hatalom megragadása érdekében, hiszen megszűnt az egypártrendszerű diktatúra Magyarországon, ilyenrel támogatókra nem találtak volna. Tehát a kommunikációba feltétlenül kellett olyan elemek, a győztes forradalom vívmányait veszély fenyegette, a Nagy Imre kormány gyengének mutatkozott, de majd mi most jövünk, a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány, és a forradalom vívmányait, függetlenséget és szabadságot teremtünk. Tehát direktbe országosan nem lehetett megmondani. Egy bányász karhatalmistának azt lehetett mondani, hogy ott jön az ellenség, azt kell megsemmisíteni, hiszen láttuk jól, hogy mennyire nem érdekelte a karhatalmistát, hogy miért vállalta a szolgálatot, fogalma sem volt, hogy mi a célja ennek. De azt tudta jól, hogy ha a Darázs azt mondja, hogy a sorompónál lőni kell, akkor lőni kell, ha azt mondja a tanács épületét, meg a rendőrkapitányságot meg kell védeni, oda a tömeg nem hatolhat be, akkor adott esetben ugye lő és lőtt is. Tehát én itt látom az összefüggést.”

114 92. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 45. oldal, dr. Horváth Miklós: „A szakértői véleményemben hosszasan fejtegetem, hogy ennek a normális körülmények között logikusan, ugye itt az Ítélőtábla határozványában is az van, hogy az utasítási lánc rekonstruálható-e. Nincs szükség a hatalomnak utasítási láncra ahhoz, hogy a fegyveres szervezetek az elvárásainak megfelelően működjenek, és ilyen törekvése – mint mondom, az '56-os tapasztalatokból kiindulva – nem volt '56-ot követően sem. Az adott helyszínen lévő parancsnoknak kellett a hatalom szándékainak védelmében eljárni, minden befolyástól mentesen kellett a döntéseket meghoznia, és a felelősséggel természetesen ő tartozott. Tehát abban a korszakban – ma logikus, a BV-nél megnézik, hogy ki adhat utasítást mire –, abban a korszakban ilyen láncolat nem létezett. A hatalomnak azt kellett megmondani, mi számít ellenséges cselekedetnek, a végponton meg tudniuk kellett, hogy ha úgy gondolják, hogy ez az ellenséges cselekedet, akkor bármit adott esetben megethetnek az ellenséggel szemben.”

„ha valamit megtenni elmulasztunk, létrehozunk egy szervezetet, nem szabályozzuk a működését, nem döntünk arról, hogy ki és milyen formában használhatja a fegyvert, az katonaként, történészként én úgy gondolom, hogy felveti a felelősség kérdését is”, illetőleg „én a kérdést a szakvéleményemben is úgy tenném fel, hogy törekedett-e a hatalom arra, hogy korlátozza ezeket az általa létrehozott, jól-rosszul felszerelt, többnyire kiképzetlen – főleg ha nem honvéd karhatalomról beszélek – alegységeket, tett-e kísérletet arra, hogy kontrollálja, irányítsa, és adott esetben a tűzparancs jogát magához vonja. Nem tett ilyen kísérletet, tehát szabad kezét adott, és az ott lévő parancsnok szabadon dönthetett a fegyverhasználat kérdésében”.¹¹⁵ Mindezen mulasztás – nem tevés – álláspontom szerint természetesen valóban felveti a történelmi felelősség kérdését, azonban nem tekinthető a vádiratban szerepeltetett, büntetőjogi értelemben vett – azaz a közvetlen elkövető, a tettes saját konkrét cselekvését kiváltó – felbujtásnak.

A szakértő kitért arra is, hogy a karhatalmat nem kellett külön utasítani, hiszen tudták, mi a dolguk (olyan elvárás, hogy lőjenek a békés tömegre, „ilyet nem fogalmazhatott meg a pártvezetés. [...] Egy bányász karhatalmistaának azt lehetett mondani, hogy ott jön az ellenség, azt kell megsemmisíteni, hiszen láttuk jól, hogy mennyire nem érdekelte a karhatalmistát, hogy miért vállalta a szolgálatot, fogalma sem volt, hogy mi a célja ennek”)¹¹⁶. Amennyiben tehát ez így is van, büntetőjogilag ez a kategória nem ragadható meg, főleg egy szándékos emberölésre történt felbujtás esetén, ahol a tettes magatartását közvetlenül a konkrét felbujtói cselekvőségnek kellene kiváltania, és nem attól függővé tenni, hogy hogyan is értelmezi a karhatalom a közvetlen helyi vezetőinek az utasításait, akik egyébként a szakértő szerint szabadon dönthettek a fegyverhasználat kérdésében.¹¹⁷

115 52. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 19-20. oldal, dr. Horváth Miklós

116 92. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 39. oldal, dr. Horváth Miklós

117 52. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 12. és 13. oldalak, dr. Horváth Miklós: „Salgótarján: A Katonai Tanácsnak nincs ráhatása, tehát, mint jeleztem, értelmezhetetlen kérdés az, hogy eljutott-e bármiféle parancs Salgótarjánba”, „hogy ha egyáltalán tudta Darázs [István, a salgótarjáni karhatalom vezetője], hogy van ilyen szervezet, akkor ezt Házitól tudhatta meg, akit oda vezényeltek, [...] de Házinak egyébként ilyen viszonya nem alakult ki Darázzsal. Darázs alapvetően önállósította magát mindentől és mindenkitől.”

4.) Ekképpen nyilatkoztak a kihallgatott akkori állami (politikai, katonai, rendőri) vezetők is.

A bíróság az ítélete 32. oldalán vette számba azokat a nyilatkozatokat, amelyeket a két alapügyben kihallgatott és a kérdésről nyilatkozni tudó tanúk tettek azzal kapcsolatban, hogy volt-e tudomásuk olyanról, hogy a pártvezetés megtorló jellegű sortűz leadására adott volna utasítás a karhatalomnak. A feltett kérdésre valamennyi választ adó személy – szám szerint öt ilyen sikerült a két alapügyben, illetve a Biszku Béla ellen lefolytatott büntetőügyben kihallgatni – nemlegesen felelt, akik közül hárman egykori pártvezetők, míg ketten helyi katonai és rendőri parancsnokok voltak (utóbbiak közül dr. Mikes József 1956-ban a Székesfehérvári VI. Lövészhadtest parancsnoka, míg Böhm József várpalotai rendőrkapitány volt – akit a Biszku-ügyben is sikerült ismételtén kihallgatni).

Közölük nyilván Czinege Lajos¹¹⁸, Földes László¹¹⁹, s Biszku Béla¹²⁰ esetében okszerűen merülhet fel az a kritika, hogy ellentétes tartalmú nyilatkozat esetén saját magukra nézve is terhelő vallomást te(he)ttek volna, ám vallomásaikat még ennek ellenére sem lehet figyelmen kívül hagyni, hiszen azok törvényes figyelmeztetések elhangzását követően, szabályszerű tanúkihallgatások során keletkeztek, illetőleg olyan időszakban, az 1990-es évek legelején, amikor még fel sem merült az ő bármilyen terhelési pozícióba helyezésük.

118 Alapügyi 43. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 101. oldal: „Nem tudok központilag kiadott tűzparancsról. Véleményem szerint nem is volt, de nem tudok róla. Az alakulatok feladata a közrend fenntartása, a termelés megindításának, feltételeinek biztosítása volt. Eligazítás biztos volt ezen alakulatok részére, mert a hadseregnek korábban is voltak karhatalmi tervei, esetleges zavargásokkal szemben békés eszközökkel fellépni. Egy ilyen eseménynél mindig az a kérdés merül fel, hogy ki és miért lőtt először. A tömegben, a zűrzavaros helyzetben ezt nehéz megállapítani. Nincs tudomásom arról, hogy központi tűzparancsot bárki is kiadott volna. Sem általában, sem egyedi esetekről. Azt sem tudom, hogy a Katonai Tanács valamelyik tagja, vagy megbízottja mit mondott, vagy mondhatott az adott helyszíneken.”

119 Alapügyi 43. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 105. oldal: „Tudomásom szerint, az én jelenlétemben tűzparancsot senki nem emlegetett. Azt nem tudom, hogy a jegyzőkönyvben szereplő Uszta Gyula által tett megjegyzés, „kegyetlen leszámolás” mit takart.”

120 Alapügyi 63. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 140. oldal: „December 8-án nem létezett olyan utasítás, amelynek értelmében a „tüntetőkre löni kell”, – én ilyen kijelentést senkitől nem ismerek.”

Ugyanakkor azonban dr. Mikes József¹²¹ és Böhm József¹²² esetében korántsem merülhet fel az akkori hatalom irányába történő elfogultság látszata (sem), tekintettel arra, hogy vallomásaik szerint a forradalom mellett való kiállásuk miatt utána „nem jó kommunistaként”, illetőleg „hitvány árulóként” kezelték és súlyosan meghurcolták őket (dr. Mikes Józsefet a korábbi parancsnoki beosztásából leváltották, Böhm Józsefet pedig ezen felül még internálták is). Ennek ellenére mind a ketten akként nyilatkoztak, hogy ilyen irányú utasítást ők nem kaptak, és ezen állításaik mellett mindvégig ki is tartottak.

Nyilvánvaló a következtetés, hogy ha a Katonai Tanács 1956. december 4-i ülése után ilyen utasítás kiadásra került volna – miként azt a vád feltételezte –, akkor az őhözjuk is pont ugyanúgy el kellett volna, hogy jusson, és mivel ők ilyen fajta törvényteleniséget nem tettek, okuk sem lett volna azt letagadni. Hiszen ha ilyen jellegű központi utasítás elhangzott és az egyes helyszínekre továbbadásra került (volna), akkor logikai úton nem indokolható meg az, hogy a vád szerinti két helyszínre, a Nyugati térre és Salgótarjánba eljutott, azonban azokkal egyidejűleg és pontosan ugyanolyan módon, Székesfehérvárra (dr. Mikes József állomáshelyére), meg Várpalotára (Böhm József állomáshelyére) mégsem jutott el. E tanúk vallomása tehát egyértelműen cáfolta a központi tűzparancsot.

121 Alapügyi 43. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 94-95. oldal, dr. Mikes József: „A Katonai Tanácsot Uszta szervezte, november 4-e után ők nem adtak ki tűzparancsot, legalábbis én nem kaptam. Akkorra már nagy volt a fejetlenség, szétszaladt az egész törzs. Én még Münnich-el is beszéltem, ő sem mondta, hogy löni kell.”

122 89. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 51. oldal, Böhm József:

„A tanács elnöke: Olyan utasítást kapott-e ön akkor rendőrkapitányként, hogy a tömegre löni kell, tűzparancsot?

A tanács elnöke kérdésére Böhm József tanú: Nem kaptam. Nekem nagyon fontos volt, hogy Várpalotán a közbiztonság megfelelő legyen, és olyan volt a rendőri munka, hogy a forradalom leverése után pár hét múlva engem Várpalota díszpolgárává választottak.

A tanács elnöke: Az MSZMP vezetői a pártól küldtek-e önnek olyan utasítást, hogy löni kell a tömegre?

A tanács elnöke kérdésére Böhm József tanú: Nem adtak ilyen utasítást.

A tanács elnöke: Bármilyen tűzparancsot adtak-e önnek, hogy ha a tömeg felvonul, tüntet, akkor löni kell közénk?

A tanács elnöke kérdésére Böhm József tanú: Nem adtak ilyen parancsot, de én meg sem tettem volna, mert mindennél fontosabb volt Várpalota népe. Nekem a lelkiismeretem tiszta, megbízható volt a közbiztonság a forradalom ideje alatt is.”

Ki kell térni egyúttal arra – ami az igazmondásukat erősíti –, hogy mindkét fent említett személlyel szemben utóbb a pártvezetés azért járt el, mert akkortájt nem léptek fel kellő erélyességgel az „ellenforradalmárokkal” szemben. Dr. Mikes Józsefnek azt mondták, hogy azt kellett volna tennie, mint azoknak, akik „jól odavágtak”, Házi Sándor és Gyurkó Lajos pedig példaként a saját esetükre hivatkoztak, hogy ők bizony lövettek, Böhm Józsefnek pedig azt mondta Ladvánszky Károly, hogy neki is ugyanúgy lövetnie kellett volna, mint ahogyan ő tette azt Salgótarjában (amely kijelentéseikről egyébként a szakértők megállapították, hogy csupán valós alap nélküli „dicsekvések”, csak nagyot mondtak, mivel az akkori elvárás szerint utólag fényezni próbálták a saját szerepüket).¹²³

Ezek a kijelentések és utalások azonban már jóval a vádbeli cselekményeket követően hangzottak el, amikor az egyes parancsnokoknak abban állt az érdekük, hogy igazolják azt a pártvezetés előtt, hogy ők – sok esetben szemben a valósággal, amire elég csak Házi és Ladvánszky példáját felhozni – végig milyen rendíthetetlen és megingathatatlan elszántsággal álltak ki a Kádár-kormány mellett,¹²⁴ amely időbeli eltérést Böhm József is megerősítette a Biszku Béla elleni büntetőeljárásban történt kihallgatásakor. Elmondta ugyanis, hogy az ő esetében ez a fajta elvárás Ladvánszky Károly szájából csupán utólag fogalmazódott meg,¹²⁵ mert mikor maguk a történések voltak, akkor olyan utasítás, hogy lőjenek a felvonuló tömegre, az események idején egyáltalán nem hangzott el feléjük.¹²⁶ Az tehát tény, hogy amikor már megszilárdult a hatalom, elkezdtek fellépni azok ellen, akiket „gyávasággal” vádoltak, ez azonban nem egyezik meg a büntetőjogi felbujtással, amelynek nem utólagosnak, hanem előzetesnek és szándékkiváltó jellegűnek kell lennie.

123 86. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 12. oldal, dr. Zinner Tibor: „Tehát az, hogy itt ki milyen hősiességet vállalt be, és ki magát milyen hősként próbálta utóbb beállítani, ez a nomenklatúrában való elhelyezkedésének volt a menetrendje, és sokszor beszélő viszonyban sem volt a valósággal.”

124 86. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 12. oldal, dr. Horváth Miklós: „Tehát én azzal értek egyet, hogy mondhatta is Házi, hiszen valóban számtalan olyan történetet tudunk, amikor utólag a helyzetből a legkedvezőbben akartak kijönni, tehát dicsekedett, mert dicsekedni kellett.”

125 89. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 53. oldal, Böhm József: „Így utólag mondta, hogy lőni kellett volna, és nem csak hogy Salgótarjában, hanem Várapotán is lövetni kellett volna.”

126 89. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 53. oldal, Böhm József: „Nagyon zavaros idő volt. De határozottan az volt az utasítás, hogy rend legyen, nyugalom legyen. De az, hogy lőni kell a felvonuló tömegre, ilyen utasítás nem volt.”

5.) Nem a Katonai Tanács ülésétől kezdődtek el a sortüzek, indikátori szerepe abban nem volt.

Az ügyészség a vádiratában a Katonai Tanács 1956. december 4-i ülését egyfajta kezdőpontként jelölte meg, amely kiváltó oka és eredője volt az azt követő sortüzeknek. A vádat pedig ezzel összefüggésben arra alapozta, hogy a Kádár János által vezetett MSZMP – a vezetőségében Biszku Bélával – döntött e szerven keresztül a sortüzek elrendeléséről, amelyek ez után a vádiratban leírt két alkalommal el is dördültek. Összefoglalóan tehát a vádbeli sortüzek vonatkozásában indikátori szerepet tulajdonított a Katonai Tanács aznapi ülésének, és a történéseket is a vádiratban úgy állította be, hogy csak ezt követően került sor a sortüzekre. Igazolandó ezen álláspontjukat, a vádiratban ezt szó szerint akként szerepeltették, hogy: „A Katonai Tanács 1956. december 4. napján meghozott döntéseit követően a karhatalmi alakulatok polgári lakosságra leadott sortűzzel elkövetett szándékos emberöléseket követték el az ország területén”.¹²⁷

Ezen gondolatmenet azonban alapjaiban tévesnek bizonyult. Erre nézve érdemes idézni a Biszku Béla elleni büntetőügy egyik szakértőjének, a hadtörténész dr. Horváth Miklósnak a „Sortüzek – 1956” című tanulmányából, amely szerint (is) „a forradalom időszakában, majd azt követően végrehajtott megtorló intézkedések az 1956. október 23-át megelőző időszakban alkalmazott erőszak egyenes folytatását képezik”.¹²⁸

Tanulmányában dr. Horváth Miklós felsorolta mindazon sortüzeket, amelyek nem hogy a Katonai Tanács 1956. december 4-i ülését, hanem egyáltalán a Kádár-kormány, vagy akár még az MSZMP megalakulását is megelőzték, érzékletesen szemléltetve azt, hogy az eldördült sortüzek magából az egypártrendszerű diktatúra lényegéből következtek.¹²⁹

¹²⁷ Budapesti Nyomozó Ügyészség Nyom. 375/2012. számú vádirata, 6. oldal 2. bekezdés

¹²⁸ dr. Horváth Miklós: Sortüzek – 1956, www.rubicon.hu

¹²⁹ 92. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 17. oldal, dr. Horváth Miklós: „Az általános tűzparancs tulajdonképpen az egypártrendszerű diktatúrával, és a szabályzatok elfogadásával [függött össze].”

Ami e vonatkozásban, az 1956. decemberi két sortűz esetében azért bírt kiemelkedő relevanciával, mivel cáfolta a vádirat azon alaptézisét, hogy a sortűzeket az MSZMP vezetése rendelte el a Katonai Tanácson keresztül 1956. december 4-én, lévén, hogy azok már jóval korábban, a forradalom kezdetével szinte automatikusan megkezdődtek.

Így tehát csak például 1956. október 24. és 29-e között a kormányerők közül a Magyar Néphadsereg alakulatai 50 településen 71 esetben kerültek a lakossággal összetűzésbe, illetőleg ezen időszak alatt 45 esetben került sor a tüntető tömeggel szemben fegyverhasználatra.¹³⁰ Mindebből is világosan látható, hogy a sortűzek, illetve az egyes fegyverhasználatok nem 1956. december 4. napján, a Katonai Tanács ülését követően, tehát konkrétan Biszku Béla és társai, azaz az új pártvezetés közrehatása folytán keletkeztek, hanem annál már jóval korábban elkezdődtek és különböző okok miatt ugyan, de lényegében a forradalom kitörésétől kezdődően folyamatosan jelen voltak. Időben jóval az előtt elkezdődtek tehát, hogy a Kádár János által irányított új pártvezetés – benne Biszku Bélával – egyáltalán csak színre lépett volna (1956. november 7. napja), így tehát nem lehet az ő esetleges későbbi döntésükhöz se kötni azoknak a keletkezését.

Mindezt a szakértő megerősítette a tárgyaláson is, amikor is elmondta, hogy általános tűzparancs volt kiadva az egész ország területén már 1949. évtől – a Szolgálati, illetve az Őrszolgálati Szabályzat elfogadásától – kezdődően a Magyar Néphadseregben, ami az egypártrendszerű diktatúra természetéből adódóan teremtette meg a lövések leadására a lehetőséget.¹³¹ Arra a központi felhatalmazás tehát – szemben a vádirat alapvetésével – nem a Katonai Tanács 1956. december 4-i ülésén lett kiadva, hanem magából a rendszer lényegéből következett, és így évekkal megelőzte a Kádár-féle hatalmi tömörülés uralomra jutását. Ekként pedig a november elején megalakuló új pártvezetés sem tehető jogi értelemben felelősség azért, hiszen nem az ő felbujtásukra történtek az események, azok ugyanis már két héttel az előtt elkezdődtek, hogy ők egyáltalán csak megalakultak.

¹³⁰ Lásd erről részletesen dr. Horváth Miklós hivatkozott tanulmányát
¹³¹ 92. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 16-17. oldal

A következőkben a dolgozat azon vád tárgyává tett – ám végül bizonyítást nem nyert – vádpontokat fogja részletesen elemezni és a hozzá kapcsolódó, az ítélet meghozatalánál számításba vett bizonyítékokat pontokba szedetten felsorolni, amelyek vonatkozásában az ügyészség a magyar pártvezetés tagjainak felbujtói szerepét megállapíthatónak vélte.

Kimondható, hogy a bírósági eljárás során szóltak a pártvezetés – és ezáltal a terhelt – szerepe ellen is terhelő bizonyítékok, ezeket a bíróság igyekezett is számba venni. Azonban ezen terhelő adatokkal szemben nem lehetett szemet hunyni azon mentő jellegű – és e dolgozatban ugyancsak bemutatásra kerülő – bizonyítékok fölött, amelyek lehetetlenné tették a bizonyítékok olyan formában – és úgy kizárólag egyoldalúan – történő mérlegelését, hogy azok a megvádolt Biszku Béla elítéléséhez vezethettek volna a legsúlyosabb cselekményben. Minderre figyelemmel hozta meg a bíróság a felmentő rendelkezését a vád szerint felbujtóként, aljas indokból és célból, több ember sérelmére elkövetett szándékos emberöléssel megvalósított háborús bűntett tekintetében, azzal, hogy maradékcselekményként (jóval szűkebb) bűnpártolást részben mégis megállapított.

II.) A NYUGATI TÉRI ESEMÉNYEK

A bíróság által megállapított történeti tényállás szerint¹³² Biszku Béla vádlott és társai 1956. december 5. napján mint az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága a feladat meghatározás részeként ismét ülést tartottak, melyen 5. számon az alábbi határozatot hozták: „Fasisztaellenes tömegdemonstrációt szervezünk. A szervezésért és a politikai irányításért felelősek: Gáspár és Biszku elvtársak.”¹³³ Ezt követően 1956. december 6. napján Budapesten a Nyugati Pályaudvari ún. „vörös-zászlós” tüntetésen¹³⁴ a karhatalom

¹³² Fővárosi Törvényszék 25.B.766/2015/117. számú ítélete 17-18. oldal, I/A. vádpont

¹³³ Nem függetlenül talán Kádár János már idézett feladatkielölésétől, amely szerint „Most elsősorban nem a fegyvereké, hanem az agitációé a szó. Hangoskodásra nagyobb hanggal kell válaszolni.”

¹³⁴ 1956. december 6. napján Budapesten – a pesti oldalon a Baross téren, a Kálvin téren és a Nyugati pályaudvarnál, Budán a Móricz Zsigmond körtéren – a Kádár-kormányt és az MSZMP politikáját támogató gyűléseket szervezett a pártvezetés. Ezt követően a kormányt támogató tüntetők felvonulást

a kormány mellett tüntetőkkel, illetve vele szemben is erőszakosan fellépő ellentüntetőkkel történt összetűzés során fegyvert használt, amelynek következtében, de valójában elvétés folytán, az összetűzésben részt nem vevő Szakács Ilona, Simon József és Laster Sándorné (született Csonka Mária) életét veszítette. A karhatalom ennek során – szemben a vád állításával – a polgári lakosságra sortüzet nem adott le, a vádban megjelölt három sértett halála nem szándékos emberölés eredményeként következett be.

1.) A Katonai Tanács ülésének nem volt, és nem is lehetett tárgya a vörös-zászlós tüntetés.

Az ügyészi vádban leírtakkal ellentétben, amely a Katonai Tanács 1956. december 4-i ülését, illetve az ott elhangzottakat mintegy kvázi generátorként idézi az azt követő cselekmények előzményeként, a tárgyaláson meghallgatott szakértő világosan kimondta, hogy ezek között semmiféle okozatossági összefüggés nem állt fenn.

Az ítélet 34-35. oldalain ismertette a bíróság a szakértőnek azon megállapításait, amely szerint a Katonai Tanácsnak „ezen az ülésén a vörös zászlós tüntetés rendezéséről szó sem esett, szó sem eshetett, mivel a tüntetés megrendezésével kapcsolatos [...] politikai döntés az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottság december 5-i ülésén született meg”.¹³⁵ Kifejtette továbbá azt is, hogy a „december 4-én ülésező Katonai Tanács nem készíthet előre forgatókönyvet egy olyan eseménysorozatra, amiről december 5-én dönt a politikai vezetés”,¹³⁶ azaz a Katonai Tanács ülésén annak résztvevői még csak nem is tudtak arról, hogy a pártvezetés majd a következő napon egy kormány melletti tüntetés megrendezése felől fog dönteni, így arra az ülésen – a pusztá logika szerint sem – nem készülhettek fel.

tartottak a Népköztársaság útján (a mai Andrassy út) és a Nagykörúton. Megjelentek ellentüntetők is, akikkel a kivezényelt karhatalom tűzharcba keveredett előbb a November 7. térnél (Oktogon), majd az 1. Honvéd Karhatalmi Ezred széteszlatta a kormányellenes tüntetőket a Nyugati pályaudvarnál.

¹³⁵ Történeisz szakértői vélemény 378-379. oldal, dr. Horváth Miklós

¹³⁶ 86. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 16. oldal, dr. Horváth Miklós

De ezen túlmenően kimondta a szakértő azt is, hogy a Katonai Tanács 1956. december 4-i ülésén egyáltalán „nem a forradalommal szimpatizáló, követeléseinek békés úton érvényt szerezni akaró tömegek provokálására készültek fel, hanem egy esetlegesen kirobbanó újabb fegyveres támadás megelőzésével, elhárításával kapcsolatos teendőket beszéltek meg”,¹³⁷ amely álláspont hitelessége egyébként egészen pontosan nyomon követhető az ülésről készült jegyzőkönyv szövegében, ahol is már eleve azzal nyitottak a felszólalók (Csémi Károly a jegyzőkönyv 7. oldalán), hogy „röpcédulák sokasága és hírek vannak arra vonatkozóan, hogy 6-án az oroszokra löni kell”, avagy (Földes László a jegyzőkönyv 8. oldalán) hogy „az ellenforradalmárok tevékenykednek, Népszabadság újságokat meggyújtják, tüntetéseket szerveznek és végrehajtanak, 6-ára fegyveres harcra szólítanak fel”. Mindezek alapján azon túl, hogy a Katonai Tanács 4-i ülésén nem volt (nem is lehetett) ismert, hogy két nap múlva egy kormány melletti tüntetés lesz tartva, az még csak nem is arra irányult (teljesen másról szólt), ami ott akkor az ülésen elhangzott.

Röviden összefoglalva tehát, a Katonai Tanács ülésének a tematikája nem az ún. vörös-zászlós tüntetésnek a megszervezése, vagy az arra adandó reakció volt, ott még az adott nappal összefüggésben is teljesen más témák hangzottak el, annak időpontjában pedig az ülés résztvevői nem is tud(hat)tak arról, hogy a pártvezetés a következő napon majd ilyen tüntetést kezd el szervezni maga mellett, két nappal későbbre. Ahogyan a szakértő ezt megfogalmazta: „Alapvetően egy december 6-ára, vagy későbbi időpontra időzített fegyveres felkelés elhárítására vonatkozott az intézkedések egy bizonyos része. Tehát kifejezetten nem a Nyugati Pályaudvar környékén, nem a vörös-zászlós tüntetéssel összefüggésben beszéltek meg, vitatták meg a lehetséges feladatokat, mérték fel a helyzetüket és hoztak döntéseket”, a szavaival élve: „Miért beszéltek volna meg egy olyan problémát, amiről még nem is tudtak? Sőt, véleményem szerint a politikai vezetés sem tudta, hogy 5-én úgy fog dönteni, hogy 6-án egy vörös-zászlós tüntetést fog szervezni”.¹³⁸ Mindez pedig cáfolta az események közti, vádban írt okozati összefüggést.

¹³⁷ Történész szakértői vélemény 378. oldal, dr. Horváth Miklós

¹³⁸ 52. sorszámu tárgyalási jegyzőkönyv 14. oldal, dr. Horváth Miklós

2.) A Nyugati téren az ellentüntetők támadólag léptek fel a karhatalommal szemben.

Az ítélet 36. oldalán szerepelnek azok, a szakértők nyilatkozatán alapuló források, amelyek alapján egyértelműen kijelenthető, hogy a Nyugati téren a kormány ellen tüntetők koránt sem csupán békés ellentüntetők voltak, hanem támadólag léptek fel mind a vörös-zászlós tüntetők, mind pedig az őket védő karhatalmistákkal szemben. Ezt a szakértőnek a – mind az egy évtizeddel az előtti alapügyben, mind a Biszku-ügyben adott – szakvéleményein túl az iratok 4147-4149. oldalán lévő rendőri jelentés tartalma, mint ahogy az ottani súlyos karhatalmista sérültek ténye is egyértelműen alátámasztja.¹³⁹

Ezzel kapcsolatban megállapította a hadtörténész szakértő azt is, hogy „a karhatalmi szervek és a rendőrség tagjaira közvetlenül veszélyt jelentő, fegyverrel, robbanószerrel rendelkező, vagy késsel támadni készülő, vagy támadó” személyekről a források majd mindegyikében szó van.¹⁴⁰ Kifejtette továbbá, hogy „az egymástól független források az ellentüntetés békés jellegét megkérdőjelező nagyfokú aktivitásról, esetenként a tüntetők karhatalmisták elleni erőszakos fellépéséről, illetve konkrét, vagy feltételezett fegyverhasználatról, vagy ennek kísérletéről tesznek említést”. A szakvéleményben leírtak szerint – szemben tehát a váddal – „több forrás az ellentüntetők és a karhatalmi erők között kialakult tűzharcról, tehát nem egyoldalú fegyverhasználatról számol be”.¹⁴¹

A szakértő egyébként az évekkel korábbi alapügyben készített¹⁴² szakvéleményében részletesen felsorolta azokat az írásos forrásokat is hat oldalon keresztül (lásd: alapügyi szakvélemény 13-18. oldal), melyek az ő fenti állításait egyértelműen alátámasztották.¹⁴³

139 Két karhatalmista sérült személye ezek alapján név szerint is ismert: Koós Géza őrnagyot, a 8. század beosztottját pisztollyal halálosan megsebesítették, míg Szentgyörgyi Ferenc főhadnagyot összeverték.

140 Történész szakértői vélemény 381. oldal, dr. Horváth Miklós

141 Történész szakértői vélemény 381-382. oldal, dr. Horváth Miklós

142 A Fővárosi Bíróság előtt Mátai Ottó ellen 13.B.323/2000. számon indult büntetőügyben

143 Csak néhány példa erre, azokat kellő forráskritikával kezelve: „A rend biztosítására odasiető két

Mindezek alapján a szakértő arra a megállapításra jutott, hogy „a vörös zászlós tüntetőkkel, illetve az azokat biztosító, védő karhatalmi erőkkel szemben fellépő ellentüntetők kisebb nagyobb csoportjainak, vagy ezen szervezetlen csoportok néhány tagjának erőszakos fellépése, fegyver, vagy (és) robbanószer (kézigránát) használata, vagy annak állítólagos kísérlete miatt megkérdőjelezhető az az állítás, mely szerint 1956. december 6-án a Nyugati pályaudvarnál a karhatalom erői előre eltervezett módon, védtelen, szándékaiban és eszközeiben egyaránt békés tömeg ellen, egyoldalúan, a megtorlás szándékával nyitottak tüzet”.¹⁴⁴ A szakértő az alapügyben elkészített szakvéleményében – a fentiekben már jelzettek szerint – oldalakon keresztül sorolta fel azokat a forrásokat, amelyekből az ellentüntetők – legalábbis egy részének – az erőszakos fellépésre lehet következtetéseket levonni.

3.) A pártvezetés szándéka a tüntetéssel nem a polgári lakosság elleni megtorlásra irányult, hanem személy-biztosítás céljából lett a karhatalom odarendelve.

A bíróság az ítélet 36-39. oldalain sorolta fel részletesen azokat a forrásokat, amelyek alapján a fenti következtetés általa levonásra került. Nyilvánvaló, hogy ennek az alapját is a szakértői vélemények adták, amelyek nyomán kétséget kizáró módon megállapítható volt egyrészt az is, hogy mi nem volt (negatív megközelítés), másrészt pedig az, hogy pontosan mi is volt (pozitív megközelítés) a hatalom célja a tüntetés megszervezésével.

honvédtisztet előbb fel akarták akasztani, majd az egyiket agyonlőtték, a másikat hasba lőtték”; „Csémi visszaemlékezésében elmondta, hogy 1956. december 6-án az első munkástüntetésen [...] a Népköztársaság útján felvonulókra a November 7. téren, a Lenin körúton haladóakra pedig a Szófia utcáról tüzet nyitottak az ellenforradalmárok”; „A Daily Worker budapesti tudósítója jelenti: Láttam felfegyverzett fasiszta csoportokat, amint tüzeltek a Kádár-kormány mellett tüntető munkásokra. A Marx Károly téren egy ház IV. emeleti ablakából egy csoport könnyű gépfegyverekkel lövöldözött”; „Egy magyar százados egységével felszólította a tömeget, hogy hagyják abba, erre néhány lövés hangzott el a tömegből”; „A nagy tumultusban szintén az Ilkovic-büfé előtt, két ellenforradalmár földre tepert egy rendőrt és késsel akartál leszúrni”, „E fegyveres provokátorok arra készültek, hogy a pályaudvar tetejéről kézigránátot dobnak a téren harcoló karhatalmistaik közé”; „Szentgyörgyi fegyverét – egy dobtáras géppisztolyt – az ismeretlenek elvették. A várakozó tömegből egyre több olyan hangot lehetett hallani, amely követelte a karhatalmista felakasztását”.

¹⁴⁴ Történész szakértői vélemény 382. oldal, dr. Horváth Miklós

Lássuk először, hogy eszerint mi nem volt a hatalom célja a vörös-zászlós tüntetéssel, illetőleg a karhatalom ottani bevetésével. A szakértői vélemény alapján „egyértelműen megállapítható, hogy a Nyugati pályaudvarnál 1956. december 6-án bekövetkezett események nem a politikai és katonai vezetés – értsd Katonai Tanács – által előre tervezett módon, egy előre elkészített – a védtelen lakosság tömegeinek szándékos meggyilkolására készült – forgatókönyvnek megfelelően történtek”.¹⁴⁵ Minden körülményt – így különösen a vörös-zászlós tüntetők és az őket védő karhatalmisták elleni támadásokat – összevetve ugyanis „megkérdőjelezhető az az állítás, mely szerint 1956. december 6-án a Nyugati pályaudvarnál a karhatalom erői előre eltervelt módon, védtelen, szándékaiban és eszközeiben egyaránt békés tömeg ellen egyoldalúan, a megtorlás szándékával nyitottak tüzet”,¹⁴⁶ mely álláspontjának okait a szakvéleményben részletesen is elemezte (de ugyanezre jutott a Mátai Ottó büntetőügyében másodfokon eljáró Legfelsőbb Bíróság is, aki egyértelműen elvetette a megtorló sortűz lehetőségét).¹⁴⁷

És hogy valójában mi volt a hatalom célja a vörös-zászlós tüntetésen a karhatalom igénybevetelével, arra is választ adott a szakértő. Eszerint az odarendelésére „a személy biztosítás céljából” került sor, hiszen a kormány melletti felvonulás a forradalom leverést követő, akkori kiélezett helyzetben „nem volt minden kockázattól mentes, így eldöntötték, hogy a karhatalom valamilyen szinten biztosítja” a vörös zászlós tüntetést. Kiemelte e körben a szakértő – cáfolatként – azt is, hogy „a december 5-i elhatározással ellentétben semmiféle olyan rendszabályt nem fogantatosítanak, amely arra utalna, hogy készülnek december 6-án a Nyugati pályaudvar környékén erőszak alkalmazására, hozzáteszem sortűz lövésére”, tehát egyáltalán nem készültek ott erőszak alkalmazására (nemhogy megtorló sortűz leadására), a karhatalommal azt csakis biztosítani kívánták.¹⁴⁸

145 Történész szakértői vélemény 381. oldal, dr. Horváth Miklós

146 Történész szakértői vélemény 382. oldal, dr. Horváth Miklós

147 Lásd a hivatkozott ítélet indokolásának részletes elemzését a későbbiekben

148 86. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 17. oldal, dr. Horváth Miklós

Kitért a szakértő ugyanakkor arra is, hogy álláspontja szerint akkor mi vezethetett végül a bekövetkezett eseményekhez (akár a vádban írt halálesetekhez). Véleménye szerint tehát „az események alakulásában – a lakosság egy részének, az ellentüntetőknek az aktivitása, szándékai és cselekedetei mellett – a karhatalmi erők felkészületlensége, tevékenységük tervszerűtlensége, ezen erők szervezetlensége, egyes tagjainak – pld. Szentgyörgyi Ferenc főhadnagy – rossz helyzetmegítélése, felelőtlensége játszotta a főszerepet”,¹⁴⁹ tehát koránt sem az a fajta megtorlásra (és akár emberölésekre, a polgári lakosságra az elrettentő sortűz leadására) irányuló szándék, mint amire való felbujtással az ügyész a perben Biszku Bélát vádolta. A szakértő kiemelte, hogy semmilyen ilyen fajta, megtorlásra irányuló forgatókönyv nem létezett, továbbá előadta azt is, hogy egyetlen ott lévő karhatalmistától sem lehetett elvárható az, hogy az őt ért támadásokra ne reagáljon, mivel neki az élete, a testi épsége múlt azon, hogyan reagál a helyzetre.¹⁵⁰

4.) A Nyugati téren nem beszélhetünk sortűzről, megtorló jellegű sortűzről pedig végképp nem.

Az ítéletnek a 39-43. oldalai között olvashatók az e pontban rögzített megállapítást alátámasztó források. A szakértő a tárgyaláson egyértelműen kijelentette – cáfolva egyúttal a vád erre alapozó állítását –, hogy „én nem sorolom a sortűz kategóriájába azt, ami a Marx téren történt december 6-án. Véleményem szerint ott fegyverhasználatra került sor”.¹⁵¹ A szakértő ennek megfelelően végig, az egész meghallgatása során, következetesen kizárólag az összetűzés és a fegyverhasználat kifejezéseket használta,

¹⁴⁹ Történész szakértői vélemény 381. oldal, dr. Horváth Miklós

¹⁵⁰ 86. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 22-23. oldal, dr. Horváth Miklós: „Szentgyörgyi főhadnagy nem ér rá azon filózni, miközben körülfogja az ellenséges tömeg, hogy vajon mi lenne a legcélszerűbb magatartás, még az sem jut eszébe, hogy milyen módon foglaljuk az utcát. Mi az, amit tennie kell? Valamit csinálnia kell. Szentgyörgyi csinálhatja, hogy összehúzza magát, hogy kisebb felületet nyújtson, csinálhatja azt, amit csinál, hogy kimenekül a Nyugati pályaudvaron a tetőre, csinálhatja azt, hogy a támadóra lő egyet, csinálhatja azt is, ha nem is szentgyörgyi, hogy a menekülés reményében bele lő a körülötte lévőkhöz. Egyet nem tehet, hogy nem dönt, neki döntenie kell, hiszen az élete múlik, a testi épsége múlik azon. Na most utólag én próbáljam megítélni, hogy ott a tömegben Szentgyörgyi György főhadnagyként mit tennék, én úgy gondolom, hogy ez sem tőlem, nagyon remélem egy bíróságtól sem várható el, hogy utólag azt mondjuk, hogy...”

¹⁵¹ 52. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 23. oldal, dr. Horváth Miklós

melynek során még az alapügyben hozott ítéletet is felemlítve hivatkozott arra, hogy „ahol kétség merül föl a tekintetben – és az alapügyben az ítélet ezt tükrözi –, hogy a tömeg védett lett volna, abban az esetben, mint ahogy az az ítéletben is használható, fegyverhasználatról van szó”,¹⁵² ennek megfelelően ugyanakkor „a sortűz kifejezést egyszer használják az ítéletben, amikor azt írja, az ún. sortűz ügyben”.¹⁵³ Kifejtette ezzel szemben viszont azt is, hogy „itt, a Nyugati téren viszont a tömeg aktivitásától függően és a karhatalmista helyzetétől függően alakult ki ez a fajta összetűzés, amelynek vannak halálos áldozatai”.¹⁵⁴ Magyarozatként előadta a szakértő, hogy „itt egyfajta aktivitásra adott válaszként kerül sor a fegyverhasználatra, amely vétlen személyeket is eltalál, hiszen az egyik áldozat utazna Vecsésre, és a sínek közé leadott lövéstől szenved halálos sérülést a vonat hátulján, és hal meg elvérzésben”.¹⁵⁵

Felsorolta a szakértő azokat a körülményeket is, amelyekre ezeket az állításait alapozta. Így elmondta, hogy „a karhatalom is másképpen viselkedett, mert ahogy ezt látjuk, tehát a következményeket megvizsgálva, hol találtak, legalábbis a mentők a halottakat, kik haltak meg, tehát ezek elhelyezkedéséből levonható az a következtetés, hogy megtorló célból összefogott tüzerővel vagy erővel ott a karhatalom nem adott le lövéseket”.¹⁵⁶ Mert ugyanis „ha ad le lövéseket, akkor ugyanúgy, mint Salgótarjánban, viszonylag jól körülhatárolható helyen, de lettek volna áldozatok ennél sokkal nagyobb számban. Tehát ahogy ez fel is lett olvasva, törekedtek az ott lévő katonák arra, hogy lehetőség szerint vétlen személyek életét megkímélik, még akkor is, hogy ha ez adott esetben, ugye a vonat végét említve és a halottakat, nem sikerült teljesen”.¹⁵⁷ Kiemelte ennek kapcsán azt is, hogy „tehát ismerve a fegyverek tűzerejét, tűzgyorsaságát és ezt összevetve a sérülésekkel, én el tudom azt fogadni, amire a dokumentumok nagy részében utalás van, hogy a fegyvert használók többsége nem célzott lövéseket adott le a tömegbe, nem

152 92. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 20. oldal, dr. Horváth Miklós

153 92. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 21. oldal, dr. Horváth Miklós

154 52. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 23. oldal, dr. Horváth Miklós

155 52. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 22. oldal, dr. Horváth Miklós

156 52. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 23. oldal, dr. Horváth Miklós

157 52. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 23. oldal, dr. Horváth Miklós

sortüzet adott le, hanem próbálták fegyverhasználattal valahogy kiüríteni a teret, mert véleményem szerint sokkal több halott lett volna, és sebesült, ha ott akár csak 15 karhatalmista célzottan elkezdte lőni a tömeget”.¹⁵⁸

Az eseményeket elemezve hivatkozott arra is, hogy „tehát a térre érkező karhatalmisták, akik részt vettek a feloszlásban, és ugye, szórványosan lövéseket adtak le, hiszen ennek köszönhető, hogy nagyon különböző helyen vannak a halottak. Ha ez egy akár 5-10 fő részéről egy összefogott tűzcsapás lett volna, de akár 5 fő részéről, akkor a halottakat egy kupacban találjuk meg”.¹⁵⁹ Nyilatkozataival tehát a szakértő egyértelműen megdöntötte a vádirat azon állítását, amely szerint a Nyugati téren történt karhatalmi fellépés az az egyike lett volna a polgári lakosságra leadott megtorló jellegű sortüzeknek. Sőt, nemhogy a megtorló jellegű sortűz, hanem egyáltalán bármiféle sortűz megtörténtét is vitatta, figyelemmel arra, hogy abban az esetben, ha sortűz történt volna, legalább egy helyszínen tömeges áldozatokról szólnának a források, nem pedig eltérő helyszíneken, és az összetűzésben részt nem vevő, összesen csak három sértett haláláról.

5.) A karhatalom törekedett betartani a fegyverhasználat általános szabályait.

Az ítélet 43-44. oldalain idézett hivatkozások szerint a szakértő azt a következtetést vont le, hogy a karhatalmisták „a Nyugati, Marx tér környéki összetűzések, akció során törekedtek betartani ezeket a korábban megismert szabályokat”, „volt is erre törekvés a honvéd karhatalom részéről”, és „alapvetően a katonáktól elvárható módon, elsősorban erőszakra adott válaszként használják a fegyverüket”.¹⁶⁰ És a fentebb már idézettek szerint, külön kiemelendő, hogy „törekedtek az ott lévő katonák arra, hogy lehetőség szerint vértlen személyek életét megkíméeljék, még akkor is, hogy ha ez adott esetben, ugye a vonat végét említve és a halottakat, nem sikerült teljesen”.¹⁶¹

¹⁵⁸ Alapügyi 37-I. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 10. oldal, dr. Horváth Miklós

¹⁵⁹ 106. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 14. oldal, dr. Horváth Miklós

¹⁶⁰ 52. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 18. oldal, dr. Horváth Miklós

¹⁶¹ 52. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 23. oldal, dr. Horváth Miklós

6.) A karhatalom emellett törekedett is lehetőség szerint megóvni a tüntetők testi épségét.

A szakértő megállapítása szerint (lásd az ítélet 44-45. oldalain) „a szakértői vizsgálathoz összegyűjtött könyvészeti, levéltári és vizsgálati iratok többsége alapján megállapítható, hogy a Nyugati pályaudvarnál lévő és oda több hullámban kirendelt karhatalmi és rendőri erők tevékenységük szervezetlensége ellenére is törekedtek a tüntetők testi épségének lehetőségek szerinti megóvására”.¹⁶² A téren a karhatalmisták megpróbálták „elsősorban azokat semlegesíteni, azokat hatástalanítani, akik erőszakot alkalmaznak, vagy ilyen veszélyt jelentenek a karhatalom számára”. Indokolásként hozta fel erre egyrészt, hogy „Szentgyörgyi főhadnagy fegyvert azzal szemben próbál alkalmazni, aki közvetlenül támadja őt”. Utalt a szándék hiányára és a véletlen szerepére is azzal, hogy „a pályaudvaron ugye lőnek a sínek közé, ennek sajnos halálos áldozata van a Vecsésre induló vonatnak a végén”.¹⁶³ Továbbá Mátai Ottó példáján keresztül levezette, különbséget téve az ölésre és a tömegoszlatásra irányuló szándék között, hogy „a porzó sortűz például egy olyan törekvés, hogy nem személyekre leadott közvetlen lövéssel sebesítenek meg embereket, hanem törekednek lehetőség szerint feloszlatni a tömeget, nem célzott lövésekkel, hanem ami miatt a Mátai Ottót elítélték, porzó sortűz leadásával”.¹⁶⁴

Kiemelte a szakértő e körben szintúgy azt is, hogy „ha a Nyugati pályaudvar ügyét megnézzük, akkor ha ez egy célzott sortűz lett volna, akkor az egyik halott nem a vecsési vonaton van, a másik halott nem a Nyugati téren van, és a szakvéleményben leírom, hogy a halottak szétszórtan helyezkednek el, ami nem azt bizonyítja, hogy a karhatalom egy összefogott, megtorló sortűzzel lőtt agyon, lőtte tulajdonképpen a tömeget. Szórványos fegyverhasználatról írok, és sajnos a fegyverhasználatnak vannak

¹⁶² Történész szakértői vélemény 380. oldal, dr. Horváth Miklós

¹⁶³ 86. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 20. oldal, dr. Horváth Miklós

¹⁶⁴ 86. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 21. oldal, dr. Horváth Miklós

akkor is halálos áldozatai, lehetnek, ha nem akarják azok, akik a fegyvert használják”.¹⁶⁵ Mindezen állítások tehát egyértelműen cáfolták a vád alapját, elfogadásuk esetén pedig fel sem merülhetett annak lehetősége, hogy ott a karhatalom a békés polgári lakosságra, megtorló jellegű sortüzet adott volna le a Nyugati téren.

7.) A karhatalom nem ölési szándékkal, de még csak nem is a sértettekre célzottan adta le a lövéseit.

Az ítélet 46. oldalán rögzítette a bíróság a szakértő ezzel kapcsolatos megállapításait, amelyeket már a korábbi alapügyben is előterjesztett, utalva benne arra a fontos tényre, hogy „a fegyvert használók többsége nem célzott lövéseket adott le a tömegbe, nem sortüzet adott le, hanem próbálták fegyverhasználattal valahogy kiüríteni a teret”,¹⁶⁶ sőt ezen túlmenően még „arra is van adat, hogy elhangzott, hogy figyelmeztető lövésre kaptak a karhatalmisták parancsot”,¹⁶⁷ tehát a szándékuk – szemben így a váddal – nem a polgári lakosság elleni erőszakos fellépésre vagy bármiféle eltervezett megtorlásra irányult. Külön igazolta ezt a megállapítást azon tény is, hogy „a szervezetlenség hatalmas volt, spontán módon többnyire ki-ki saját elhatározása szerint cselekedett, döntötte el, hogy mit kell tennie”¹⁶⁸, ami szintén ellentmondott a vád tervszerű karhatalmi fellépésre építő koncepciójának. Továbbá nem volt figyelmen kívül hagyható az a tény sem, hogy az ellentüntetők a szakértő által részletesen felsorolt módokon (bekiabálás, köpködés, kővel dobálás, verés, illetve különösen fegyverhasználat) támadták a vörös-zászlós tüntetőket, és ezt próbálták a karhatalmi erők ugyancsak fegyverrel elhárítani,¹⁶⁹ tehát szó sem volt itt – a szakértők tárgybani vizsgálata alapján – a polgári lakosság elleni tervszerű fellépésről.

165 86. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 21. oldal, dr. Horváth Miklós

166 Alapügyi 37-I. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 10. oldal, dr. Horváth Miklós

167 Alapügyi 37-I. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 9. oldal, dr. Horváth Miklós

168 Alapügyi 37-I. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 9. oldal, dr. Horváth Miklós

169 Alapügyi 37-I. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 5. oldal, dr. Horváth Miklós

8.) A karhatalom nem akarta megölni a sértetteket, a szándékuk nem erre irányult.

Az ítélet 47. oldalán gyűjtötte össze a bíróság a fenti megállapítást alátámasztó szakértői állításokat. Elég azonban csupán az alapügyben hozott korábbi ítéletre utalni, amelyben a Legfelsőbb Bíróság *expressis verbis* kimondta, hogy „a lőfegyver használatának módjából tehát nem az ölési szándékra, hanem éppen ellenkezőleg, az emberélet megóvásának szándékára lehet következtetni” a karhatalom esetén (legalábbis a közölk megvádolt Mátai Ottó kapcsán), és ott „a vádlott senki életét nem kívánta kioltani, jóllehet erre a megfelelő eszköz rendelkezésére állt, és a tőle 150-200 méterre levő tömeget tekintve a mód is meg lett volna bizonyosan”.¹⁷⁰ A szakértő ezen továbbmenve, kimondta a karhatalom esetnél jelen volt tagjairól azt is, hogy „nem meg akarnak ölni embereket – bár nem védem én őket utólag –, hanem fegyvert használnak, és sajnálatos módon ezek a kilőtt lövedékek különböző mozgási energiával valahol becsapódnak, és ezeket a szegény asszonyokat érték ezek a lövések”. Majd ezek után éppen itt mondta ki a szakértő a lényegét – legalábbis ami a jelen ügy eldöntésének mikéntje szempontjából, a karhatalom szándékát illetően relevanciával bír, a három sértett viszonylatában –, és pedig hogy „nem akarta őket senki megölni”. Részletesen bemutatta a halálukat okozó lövésekről azt a szakértő, hogy „nem célzott lövések voltak, hanem vagy gellert kaptak, vagy valakinek a feje fölé lőtték, és a leszálló pályán találkozott az illető személlyel, vagy valakit el akartak találni, de nem találták el, és a mellette elmenő golyó olyan embereket sértett meg, akik tevételesen nem alkalmaztak erőszakot, nem jelentettek veszélyt az adott karhatalmistára”. Ennek okaként pedig közölte a szakértő, hogy ezen elvétések vélhetően azért történtek, mert „nagyon nehéz ezekkel a fegyverekkel löni”.¹⁷¹

9.) A sértettek véltlen áldozatai lettek a karhatalom alapvetően szabályszerű fegyverhasználatának.

¹⁷⁰ Legfelsőbb Bíróság Bf.I.1.456/2002/6. számú ítélete, 6. oldal

¹⁷¹ 86. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 32. oldal, dr. Horváth Miklós

Az ítélet 48-49. oldalain hivatkozott források közül már az alapügyben, Máta Ottó vonatkozásában is megállapította a Legfelsőbb Bíróság, hogy a lövései nem emberélet kioltására irányultak, azonban „a lövedékek gurulata közvetlen veszélyhelyzetet eredményezett és csak a véletlennek köszönhető, hogy végül is senki nem szenvedett sérülést”.¹⁷² És ez a véletlen volt az, ami itt, az ez ügyben sértettként szereplő személyek halálához vezetett el. A szakértő megállapítása szerint ugyanis „ők áldozatai lettek annak a fegyverhasználatnak, ami bekövetkezett. Tehát a pályaudvaron belül sajnálatos módon a sínek közé lőtt lövés gellert kapott”.¹⁷³ Kiemelte, hogy „a fegyverhasználatnak időnként akkor is van sajnálatos módon áldozata, anélkül is van áldozata, hogy ezt előre elhatározott módon tenné valaki, hogy megölök valakit. Ez '56-ban nagyon gyakran előfordult”.¹⁷⁴ Így tehát nem a vádban írt cselekvőség – célzott sortűz – folytán, hanem „feltehetően a karhatalom figyelmeztető lövéseinek lettek az áldozatai” a sértettek.¹⁷⁵

Mindezek alapján mi volt megállapítható? A sértettek nem a vádban írt, a karhatalom által a polgári lakossággal szemben megtorló jelleggel alkalmazott sortűznek, de még csak nem is szándékos emberölésnek lettek áldozatai, hanem – bármiféle ölési szándék nélkül – pusztán csak elvétés folytán találták el őket a lövések. Az elvétést eredményező fegyverhasználat nem feléjük irányult, hanem a karhatalom, valamint az ellene, illetőleg a vörös-zászlós tüntetőkkel szemben erőszakosan fellépő ellentüntetők összetűzése során, véletlenül oltotta ki az életüket. A karhatalmisták a lövéseiket egyáltalán nem rájuk irányították, hanem a tömeg felosztatása végett, figyelmeztető lövéseket adtak le, azonban sajnálatos módon ezek a – például sínek közé lőtt – lövések gellert kaptak és találták el így az ott vonatra várakozókat. Abból kiindulva, hogy a halott sértetteket nem egy tömegben, hanem különböző helyszíneken találták meg, illetőleg nem került sor tömeges áldozatra, kizárható még az is, hogy ott egyáltalán sortűz lett volna. A sértettek nem vettek részt a fegyveres összetűzésben, feltehetően az induló vonatokra várakoztak,

172 Legfelsőbb Bíróság Bf.I.1.456/2002/6. számú ítélete, 7. oldal

173 86. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 31. oldal, dr. Horváth Miklós

174 86. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 31. oldal, dr. Horváth Miklós

175 92. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 20. oldal, dr. Horváth Miklós

ezért ők „csupán” vértlen elszenvetőivé váltak a karhatalom és az ellentüntetők közötti fegyverhasználatnak, ekként azonban nem lehettek a tömeggel szembeni – vád szerinti – szándékos karhatalmi megtorlásnak vagy ilyen céllal végrehajtott sortűznek az áldozatai.

10.) Nem tisztázott egyértelműen az sem, hogy szovjetek vagy magyarok adták-e le a lövéseket.

A Biszku Béla elleni büntetőügy egykori alapügyében, a Mátai Ottó ellen a Fővárosi Bíróságon 13.B.323/2000. ügyszámon korábban lefolytatott büntetőügy 43. sorszámán meghozott ítéletének a történeti tényállásában – annak ott a 10. oldalán – megállapította az akkor eljáró bíróság, hogy a Biszku elleni vád három sértettjének a halálát még csak nem is a magyar karhatalmisták, hanem a szovjet páncélozott járművek lövései okozták. Mivel ezt a részt utóbb a másodfokon eljáró Legfelsőbb Bíróság megváltoztatása nem érintette, ez azóta is ítélt dolognak számít. Ezzel szemben a Biszku-ügyben kirendelt szakértők a tárgyaláson előadott nyilatkozataikban megcáfolták ezt a felvetést, köztük az a hadtörténész szakértő is, aki az alapügyben ugyancsak szakértőként vett részt, és aki ennek a témának – akár ebből is adódóan – vitathatatlanul a legnagyobb hazai ismerője. Minderre való figyelemmel a bíróság elfogadta a szakértőknek a jelen ügyben előadott álláspontját és azt is tette a megállapított történeti tényállásának az alapjává, azonban itt a dolgozatban is mindenképp jelezni szükséges, hogy az eltérő véleményekből kitűnően a szakirodalomban ezen konkrét kérdést érintően is vita folyik. Ám mivel a bíróság elfogadta a szakértők véleményét, e tekintetben is osztotta azokat, figyelemmel arra, hogy részletesen megindokolták, hogy miért is nem értenek egyet az adott alapügyi megállapítással. Ki kell azonban emelni: a vádhatóság a vádemeléskor nem tudhatta, hogy évek múlva olyan szakértők kirendelésére fog sor kerülni, akik a kutatásaik alapján cáfolni fogják az alapítélet e megállapítását, ám ez a tény ennek ellenére még csak nem is zavarta abban, hogy olyan cselekményt tegyen a vád tárgyává, aminek a terhelt általi, felbujtókénti elkövetését az alapítélet történeti tényállása eleve kizárta teszi, lévén hogy a szovjet katonák tevékenysége fölött a magyar pártvezetés nyilván nem diszponálhatott.

E helyütt ugyanakkor mindenképpen célszerű idézni a Fővárosi Bíróság ítéletének fenti tényállását: „Mindezen cselekmények idején a Váci úton, a Nyugati pályaudvar felé közeledve, egy jelentősebb civil tömeg érkezett. A helyszínen lévő szovjet páncélozott járművek, akik a Nyugati téren a Váci út irányába helyezkedtek el, tüzet nyitottak és ennek a tűznek a során három személy, Szakács Ilona, Simon József és Laster Sándorné született Csonka Mária, elhalálozott”.¹⁷⁶ Ez viszont ilyen formában ellentmondott még az elvi lehetőségének is annak, hogy emiatt Biszku ellen egyáltalán vádat emelhessenek.

11.) Nem tisztázott egyértelműen az sem, hogy az áldozatok melyik oldalról kerültek ki.

Az ítélet 51. oldalán idézte a bíróság Matúz Károlynak az alapügyben tett vallomását, amiből kitűnik, hogy könnyen elképzelhető akár az is, hogy a vádban írt egyik sértett, név szerint Laster Sándorné még csak nem is a kormány ellen tüntetők – tehát az ügyész álláspontja szerinti polgári lakosság –, hanem épp ellenkezőleg, a vörös-zászlós tüntetők oldaláról került ki (a sértett férjének az elmondása alapján). A magát karhatalmistának mondó Laster Sándor ugyanis Matúz Károly tanúnak a kórházban arról panaszkodott, hogy a feleségét a „saját emberei” találták el. Mindez pedig – amennyiben ezen nyilatkozat pontos – konkrét visszaigazolásul szolgálhat a szakértő megállapításainak, azaz a karhatalmisták általi elvétéseknek és a sértetti halálok amiatti bekövetkezésének, hiszen a karhatalmisták a saját maguk mellett tüntetőket szándékosan minden bizonnyal nem lőtték volna meg (nemhogy megtorló jellegű sortüzeket nem adtak volna le őrájuk).

E helyütt megint csak indokolt ezen bizonyítéknak is a szó szerinti idézése, Matúz Károly tanúvallomásából: „Az említett időpontban, 1956 után ugyanazon erők, amelyek más embereket is bevitték, a Hárshegyi intézetben voltam, ott dolgoztam, mert akkor voltam államvizsgás, mint gyógyszerész, és behoztak oda egy embert, akit úgy hívtak,

¹⁷⁶ Fővárosi Bíróság 13.B.323/2000/42. számú ítélete, 10. oldal

hogyan Laster Sándor. Teljesen önkívületi állapotban volt, a feleségét lelőtték. Hát rögtön lenyugtatták, stb., stb. Félig rendőri, félig civil ruhában volt, és hát csak két nap múlva lehetett vele beszélni, hát nagyon bántotta a dolog és a kijelentéseiből arra lehetett következtetni, hogy ő is karhatalmista. Habár végig mondta, hogy ő rendőr, de az igazolványa teljesen új volt, és abban az időben az volt a szokványos, hogy a volt ÁVH-soknak új igazolványokat adtak. Ott a társaság barátságosan kezelte, mindenki sajnálta. Olyanokat mondott, hogy a saját embereim, nem tudok itt maradni és úgy tudtam, ő rövidesen távozott is onnan és én úgy tudom, hogy Izraelbe ment és ott derült ki a katonai ügyészségen, hogy Ausztráliában volt.”¹⁷⁷ Mindezek alapján okkal merülhet fel mindenkiben az a kérdés, hogy amennyiben a vádiratban megjelölt egyik sértett, Laster Sándorné a karhatalmisták oldalán állt és a Kádár-kormány mellett felvonuló vöröszászlós tüntetők táborából került ki, úgy milyen módon igazolható a vád koncepciója. Sokkal valószínűbb így tehát az, amit a szakértő állított, hogy a sértetteket elvételük folytán – és nem célzottan leadott, megtorló sortűzek révén – találták el, különben az áldozatok sem a vonatra várakozók, vagy a kormány támogatói közül kerültek volna ki.

12.) A karhatalmisták nem kaptak központi tűzparancsot, a tüntetőkre lövésre való utasítást.

A bíróság az alapügyben kihallgatott összes olyan egykori karhatalmista tanú vallomását bizonyítékként értékelte, akik nyilatkozni tudtak arról, hogy milyen utasításokat kaptak a tüntetés biztosításával kapcsolatban. Vallomásaik következetesek voltak a tekintetben, hogy valamennyien egyezően akként nyilatkoztak, hogy sem központi tűzparancsot, sem pedig a kormány ellen tüntetőkre való lövésre irányuló utasítást nem kaptak, sőt, éppen hogy ellenkezőleg, a megismert vallomásokból az derült ki – fedve azt, amire a szakértő is hivatkozott –, hogy 1956. december 6-án a Nyugati téren a karhatalmisták alapvetően a fegyverhasználat mellőzésére törekedtek és arra is kaptak utasítást.

¹⁷⁷ Alapügyi 22-II. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 48. oldal, Matúz Károly vallomása

A korábbi alapügyben vádlott Mátai Ottó¹⁷⁸ (akinek a terhére nem is állapítottak meg végül ilyen fajta cselekvőséget), valamint az ott tanúként kihallgatott dr. Horn Gyula¹⁷⁹, Babják László¹⁸⁰ (akit sikerült a Biszku Béla elleni büntetőeljárásban is ismét tanúként kihallgatni), Vályi Nagy Lajos¹⁸¹, dr. Tóth Ernő¹⁸² (akit szintén ki lehetett ismételtlen hallgatni), Molnár Imre¹⁸³, Mátraházi Elemér¹⁸⁴ és Kósik Lajos¹⁸⁵ tanúvallomása egybehangzó volt, amelyekből az világott ki – szemben a vád ezzel teljesen ellentétes állításaival –, hogy a kikerkező karhatalmisták nem kaptak a fegyverhasználatra utasítást.

178 Alapügyi 22-I. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 3. és 4. oldalak: „A tüzelj parancsot kiadó századparancsnok-helyettesnek volt egy géppisztolya, ez az un. KJ, tehát király-féle géppisztoly, ő azzal lőtt fölfelé a levegőbe. Ezért értelmeztem én is úgy a parancsot, hogy senkire nem kell lőnöm, a lényeg a lövésben az elriasztás volt és ezért lőttem magam elé. [...] Azt a parancsot kaptuk, hogy ürítsük ki, mert így nem érheti őket bántódás. Lényegében a tömeg védelme érdekében történt. [...] Mi emberekre, védtelen polgári lakosságra nem lőttünk.”

179 Alapügyi 22-I. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 33. oldal: „Nem sorozás volt. Behívtak bennünket és felkértek, hogy segítsünk a konszolidációba, a közbiztonság megteremtésében. Aki belépett a karhatalomba, azzal azt közölték, hogy alapvető cél 45 után megteremteni a közbiztonságot, hát elég zilált állapotok voltak akkor, hidakat őrizni és nagyon sok idő ment itt a hidak őrzésére, különböző pályaudvarokon razziázni, a nyomozók razziáztak, mi pedig biztosítottuk, ami egy karhatalom dolga, a terepet, tehát ezek voltak, különböző razziázásokat biztosítani, hidakat, objektumokat őrizni. Tehát ez egy, az egyben karhatalmi szolgálat.”

180 Alapügyi 22-II. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 40. oldal: „Negyed magammal mentünk december 6-án a Nyugati pályaudvarra, nem ott ahol most a 6-os busz végállomása indul, hanem hátrább. A volt a feladatunk, azt kaptuk parancsba a századparancsnoktól, hogy a munkásparaszt forradalmi kormány melletti tüntetés lesz és ott kell nekünk a rendet tartani, negyed magammal.”

Illetőleg már később, a Biszku Béla elleni büntetőeljárásban, 89. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 73-74. oldal:

„A tanács elnöke: Mi volt az utasítás, miért küldték önöket oda?

A tanács elnöke kérdésére Babják László tanú: Az, hogy tartsuk ott a fegyelmet.

A tanács elnöke: Volt-e olyan utasítás, hogy lőjenek a tüntetőkre, tömegre?

A tanács elnöke kérdésére Babják László tanú: Nincs, ilyet nem kaptam.

A tanács elnöke: Volt-e olyan utasítás, hogy használjanak fegyvert a tüntetőkkel szemben?

A tanács elnöke kérdésére Babják László tanú: Nem. Ott fegyvert nem lehetett használni nekünk sem.

Úgy személyesen tartsuk, de olyan, hogy fegyvert használjunk valaki ellen, olyan nem volt.”

181 Alapügyi 22-II. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 57. és 58. oldalak: „Nagyjából emlékszem. 11 óra körül mentem ki a Nyugati pályaudvarhoz, ott azt az utasítást kaptam, hogy a posta oldalára menjek át és a postáról se ki, se be ne engedjek senkit. [...] Igen, az volt a feladatom, hogy a postára se be, se ki ne menjenek.”

182 Alapügyi 22-II. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 61. oldal: „Én kint voltam, mert a postán voltam állandó szolgálatban a Petőfi Sándor utcai postán és egyik társammal, nem tudom pontosan, de a déli órákban, vagy ebéd, vagy pihenőidőre mentünk, ezt már nem tudom, és bementünk és a kapuban volt egy idős őr, egy régi partizán volt, az volt az őr és az közölte velünk, hogy ott a gépkocsi, ha jól emlékszem vippon gépkocsi volt, és a parancs az, hogy menjünk a Nyugati pályaudvarhoz. Hát mi nem tudtuk, hogy egyáltalán miről van szó, tekintettel arra, hogy mi arról, én személy szerint, nem hallottam a bajtársaimtól sem, hogy lett volna valami kormány melletti tüntetés. Tehát december 6-án a Kádár kormány melletti tüntetés.”

Illetőleg már később, a Biszku Béla elleni büntetőeljárásban, 89. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 82.

Sőt, a felsoroltak közt volt arra is konkrét tanúvallomás, ami szerint olyanképp történt az eligazítás, hogy csak abban az esetben használhatják a fegyverüket, hogy ha olyan támadás éri őket, amelyet nem tudnak másként elhárítani, és akkor is olyan módon, amit a szabályzat előír (lásd erről dr. Tóth Ernő és Kósik Lajos tanúk vallomásait, akik külön is kiemelték mindezt, éles ellentétben azzal, amit a vád ennek kapcsán megfogalmazott).

oldal:

„A tanács elnöke: Az a kérdésem, hogy mondták-e önnek, vagy önöknek, hogy milyen esetben használhatnak fegyvert?

A tanács elnöke kérdésére dr. Tóth Ernő tanú: Hivatásos tisztek voltunk már, és sorkatonai szolgálatunk alatt bennünket, kiképzést, megkaptuk a pontos feladatot, helyesebben a szabályzatot meg kellett tanulni. A tiszteknél pedig nagyon egyértelmű volt ez, nálunk pontosan mindenki tisztában volt, saját magam is, hogy fegyverhasználatot mikor lehet. A szabályzat szerint, az egy hosszú szabályzat, inkább a gerincét elmondanám. Amennyiben a támadó, tehát az őrt, mint én vagyok, akár őt vagyok, akár hivatásos tiszt, teljesen mindegy, életemet veszélyezteti, bajtársam életét veszélyezteti olyan eszközzel, lőfegyverrel, vagy olyan eszközzel, amelyik az életére veszélyes, vagy pedig az objektum támadás esetén, tehát az objektum, ahol harci technika, államtitkok vannak és az egész állomány.

A tanács elnöke: Ezen vörös zászlós tüntetés előtt elhangzott-e olyan bármelyik felettese részéről, hogy ez a szabályzat most nem érvényes, lőhetnek a tömegre?

A tanács elnöke kérdésére dr. Tóth Ernő tanú: Nem volt ilyen. Tisztelt Törvényszék, amikor a karhatalomba odavezényelték bennünket, mint hivatásos tiszteket, a századparancsnokunk még külön felhívta a figyelmet, tehát nem kellett kioktatni bennünket, hogy a szabályokat szigorúan betartani. Lőfegyvert eddig sem, mert előtte támadtak bennünket, ahol én szolgáltam, nem fegyverrel, fegyver nélkül, de ott sem volt fegyverhasználat. Nem kellett és nem is használtunk fegyvert. Ebben az esetben azért hívta fel a figyelmet még, hogy mivel rendkívüli helyzet van, támadás érhet bennünket, csak akkor, amit a szabályzat előír, és azt betartottuk.

A tanács elnöke: Olyat mondott-e bárki, hogy csupán azért, hogy a tömegnek elvegyék a kedvét a tüntetésektől, megtorló jelleggel lőhetnek rájuk, vagy hogy lőjenek rájuk?

A tanács elnöke kérdésére dr. Tóth Ernő tanú: Nem foglalkoztunk mi ilyennel egyáltalán, katonák voltunk, feladatot hajtottunk végre, ilyen részünkre, én nem hallottam legalábbis ilyet. De úgy tudom, hogy a bajtársaim sem, akiket ott ismertem, beszéltem.”

183 Alapügyi 22-II. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 65. oldal: „Annyit még, amit ott is elmondtam, hogy egy tábornoki ruhást láttam. Amikor este, vagy mikor mentünk vissza, akkor érdeklődtem, hogy hát az meg ki volt, mi volt az. Én nem tudtam azt se, hogy a mieink itt vannak, vagy merre vannak. Tehát amikor hazamentünk, illetve a körletbe mentünk a Szabadság tér 17-be – azt hiszem ott voltunk –, akkor hallottam azt beszélni erről, hogy a Nyugatinál a kommunista párt, vagy MSZMP-sek fölvonultak és ez meg állítólag Gyurkó volt.”

184 Alapügyi 22-II. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 66. oldal: „Én járőrszolgálatban voltam és járőrszolgálatból bevonultunk. A járőrparancsnokom Major Ferenc volt, ő nem tudom kivel beszélt, amikor bevonultunk a századhoz, csak visszajött és azt mondta, hogy az az utasítás, hogy a század kiment a Nyugati pályaudvarhoz, mi is menjünk oda. [...] Én akkor nem tudtam, csak később tudtam meg, egy újságárustól, hogy – az ott a sarkon árult újságot – az újonnan megalakult MSZMP a Váci útról jött be ide a térre tüntetni, nem tudom hány fővel, egy ilyen nagyobb csoport és egy ellentábor itt volt és összekeveredve ezek ott verekedtek. Ilyen feloszlóban volt már mire odaértünk, lényegében feloszlóban volt a tüntetés, nem is annyira tüntetés volt, hanem az, hogy ott ilyen személyeskedő

Fontos mindezt újfent kiemelni: valamennyi kihallgatni tudott egykori nyugati téri karhatalmista cáfolta a vádirat azon fő állítását, hogy ők sortűz leadására vagy bármilyen más fajta megtorlásra utasítást kaptak volna. Ezen vallomásokból nem az a megtorlásra kivezényelt karhatalom képe világott ki a bíróság előtt, mint amit az ügyészi vád Biszku Béla felbujtói cselekvőségének alapjává tett, hanem az a fajta szervezetlenség és felkészületlenség, amelyről állításainak alátámasztása végett a hadtörténész szakértő is beszámolt („az események alakulásában – a lakosság egy részének, az ellentüntetőknek az aktivitása, szándékai és cselekedetei mellett – a karhatalmi erők felkészületlensége, tevékenységük tervszerűtlensége, ezen erők szervezetlensége, egyes tagjainak – pl. Szentgyörgyi Ferenc főhadnagy – rossz helyzetmegítélése, felelőtlensége játszotta a főszerepet”), ami végül a kialakult káoszhoz vezetett. Több kihallgatott karhatalmista még csak azt sem tudta pontosan, hogy milyen célból is rendelték oda őket, ami eleve kizárta teszi azt, hogy előtte megtorló jellegű sortűz adására adtak volna nekik utasítást.

Mindezek fényében kimondható, hogy ha a központi hatalom a karhatalmistáknak valóban megtorló jellegű sortűzek leadására adott volna utasítást, azt nyilvánvalóan maguknak a karhatalmistáknak is meg kellett volna tudniuk, már csak azért is, mivel belátható, hogy az utasítás megkapása nélkül nem lehetséges azt teljesíteni. Amennyiben pedig ilyen utasítás ténylegesen is – nem csak a vádirat szerint – kiadásra került volna,

vitatkozások voltak. Mi mentünk, a tömeg húzódott visszafelé és mi is a tömeget többször felszólítva visszafelé siettettük.”

185 Alapügyi 37-I. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 12., 13. és 14. oldalak: „Visszaérkeztünk, és nekem szóltak, ott állt egy vippon típusú gépkocsi, vagy hárman ültek rajta és nekem szóltak, hogy te értesz a rádióhoz, tisztiiskolát végeztél, gyere velünk, mert a Nyugatihoz kell menni, valami zűr van, vagy valami van, nem emlékszem pontosan, hogy milyen szóval mondták. [...] Többen odafutottak hozzánk, hát egyenruhában, honvédtiszti egyenruhába voltunk, többen odafutottak hozzánk, hogy jó, hogy jöttetek, gyertek gyorsan, mert a mieinket verik, meg ölik. Mondtam, hogy kik azok a mieink. Hát a kormány mellett akik tüntettek, akik békés tüntetésre vonultak ki, hát így mondták, amit ott hallottam, azt mondom most, az ellenforradalmárok verik. [...] Mi, akik ott a gépkocsin voltunk, nem kaptunk fegyverhasználatra utasítást és nem is használtuk a fegyverünket. Korábban ki volt adva, részletes eligazítást kaptunk, hogy csak abban az esetben használhatunk fegyvert, ha olyan támadás ér bennünket, amit nem tudunk másként elhárítani. Éppen ezért néhányunknak gumibotja is volt, azért, hogy ha szükséges, a fegyver helyett a gumibotot használjuk inkább. Tudomásom szerint ott a kerületben nem is volt fegyverhasználat. Illetve egy volt, de az is az akkori ellenforradalmárok, a Bojti József őrnagynak a meggyilkolása a Nádor utcában, ami történt, de azt se a karhatalmisták csinálták.”

akkor egyszerűen nem létezik, nem létezhet az, hogy a kihallgatott karhatalmista tanúk egyike sem hallott volna róla, mint ahogyan ezt az alapügyben kihallgatott személyek vallomásai egyértelműen mutatják, hisz egyiküknek se volt tudomása semmi ilyesmiről.

És ezzel kapcsolatban még csak az az ügyészi érvelés sem foghatna helyt, hogy azért nem mondták el az igazat, mert akkor bűncselekmény elkövetésével vádolták volna meg egyúttal saját magukat is, figyelemmel arra a tényre, hogy ezeket a karhatalmista tanúkat az alapügyben senki sem vádolta ilyen elkövetéssel, sőt, még történeti forrásokban sem merült fel adat arra, hogy ilyenben bármelyikük részt vett volna. Emellett tanúként nekik igazmondási kötelezettségük volt, az önvádra kötelezés tilalmára pedig szabályszerűen figyelmeztetve lettek, és attól, hogy akkor a rossz oldalon álltak, még nem törvényszerű, hogy hazudnának is. Ugyanakkor közismert dolog az, hogy 1945 óta az összes háborús büntetőügyben, valamennyi valódi háborús bűnös azzal védekezett (és mint látható, manapság is azzal védekezik), hogy a cselekedeteiket parancsra tették, vagy legalább megnevezik azt, hogy létezett ilyen parancs, majd kijelentik – igazolandó pont saját bűnösségüknek a hiányát –, hogy annak ők nem tettek eleget. Így ha az itt kihallgatott tanúk hazudnának, akkor nagy valószínűséggel ők is ilyen védekezéssel jöttek volna elő.

13.) Egyes visszaemlékezések szerint a politikai vezetés (így Kádár János) maga is már csak utólag tudta meg, hogy a tüntetésen fegyverhasználat történt.

Az ítélet 55. oldala tartalmazza részletesen, hogy a pártvezetés egykori tagjai milyen fajta nyilatkozatokat tettek a Nyugati téren történetekkel összefüggésben. Valamennyien tagadták (Ribánszky Róbert, Biszku Béla, Földes László), hogy személyes ráhatásuk lett volna az események elfajulására, közülük Biszku Béla pedig az alapügyben azt állította, hogy ő magáról a „lövöldözésről” is csak utólag szerzett tudomást.¹⁸⁶

¹⁸⁶ Alapügyi 37-I. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 17. oldal: „Beszéltek a lövöldözésről később. Azt most már nem tudom megmondani, hogy ki beszélt. Azt se tudom megmondani, hogy ezt az újságok híre után hallottam-e. Ez 45 évvel ezelőtt volt, ezzel a történéssel kellene foglalkoznia. Igen, nem december 6-án, hanem később hallottam a történetekről, de mikor már nem tudom megmondani.”

Kiemelendő azonban közülük Ribánszky Róbert nyilatkozata, aki akkor Kádár János titkára volt, mivel vallomásában arra utalt, hogy akkor ők maguk is csupán utólag szereztek tudomást a tüntetés fejleményeiről (ugyanakkor a halálos áldozatokra ő már nem emlékezett vissza).¹⁸⁷ Dr. Berki Mihály közlése szerint pedig Kádár János eleve Csémy Károlytól tudta meg, hogy halálos sérülés is történt („elment Kádárhoz, Kádár véleményét kikérni, hogy mit szól ahhoz, hogy végül is vért ontottak”),¹⁸⁸ amiből így az a következtetés vonható le – hogy ha elfogadjuk ezeket a forrásokat hitelesnek –, hogy nem történhettek az események a pártvezetés előzetes terve, megtorlásra irányuló forgatókönyve szerint, amit egyébként a tárgyaláson maga a szakértő is kihangsúlyozott.

Kiemelendő a dr. Berki Mihály által is hivatkozott Csémy Károly-féle visszaemlékezés kapcsán az, hogy az abban írtakat utóbb több forrás is visszaigazolta, különösen Kádár János reakciója kapcsán. Ez esetben pedig okkal merül fel az a kérdés, hogy ha a katonai vezető Csémy Károlynak utólag aggódnia – vagy legalábbis dilemmáznia – kellett azon, hogy a pártvezetés hogyan reagál majd a „vérontásra”, úgy nehezen védhető az a vádirat által képviselt álláspont, hogy ők maguk is utasították volna előtte arra őket (az esetben ugyanis egyértelmű lett volna a reakció, Csémynek nem kellett volna rajta elmélkednie).

187 Alapügyi nyomozati iratok 989. oldal: „Én 1956. november 07-től voltam Kádár János titkára. Az 1956. december 06-ai eseményekkel kapcsolatban azt tudom elmondani, hogy az eseményt követően a beérkezett információkból szereztem tudomást arról, hogy volt a Nyugati pályaudvarnál valamilyen tüntetés. Arra sem emlékszem, hogy mi kezdtük-e a tüntetést, vagy a velünk szembenállók, csak pusztán a tényre emlékszem, hogy volt ott tüntetés. Emlékezetem szerint az információban halálos áldozatokról nem volt szó. Arra sem emlékszem, hogy az információk pontosan milyen formában érkeztek, feltehetően szóbeli információ volt, de arra már nem emlékszem, hogy kitől. Egyébként az a véleményem, hogy ha ott, akkor halálos események történtek volna, akkor nekünk arról tudni kellett volna, hiszen minden információ abban az időben Kádár kezében kellett, hogy összefusson.”

188 Alapügyi 22-I. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 30. oldal: „Csémy nem volt ott a helyszínen. Ő onnan tudta, hogy mi történt ott, mert ők ezzel foglalkoztak utána, megbeszéltek és mielőtt elment Kádárhoz, Kádár véleményét kikérni, hogy mit szól ahhoz, hogy végül is vért ontottak, hát addig elmondták egymásnak tízszer, százszor, hogy ki hogy tevékenykedett, ki hogy hősködött, mi történt, hogy volt, mint volt, a saját szemszögükből. Csémy amikor elment ebben az ügyben tényleg Kádárhoz és megkérdezte tőle, hogy mit szól hozzá, Kádár azt mondta neki, hogy önök a feladatukat teljesítették, önök nem is tudják, hogy milyen szolgálatot tettek a hazának azzal, hogy megmutatták, hogy a karhatalomnak ereje van, nyugtassa meg a belügyi elvtársakat, hogy mindenki megkapja a beosztását, ne izguljanak, aki a karhatalomban szolgál, az beosztáshoz fog jutni.”

Mindezen bizonyítékok alapján egyértelműen megállapítható volt, hogy – még terhelő bizonyítékok megléte esetén – sem nyílhatna mód ezen vádpont kapcsán a pártvezetés, közöttük pedig Biszku Béla felbujtói felelősségének a megállapítására, amit egyébként az ügyben a hatályon kívül helyezést megelőzően eljáró másik elsőfokú bírói tanács is érzékelt s ezen vádpont kapcsán ő is pontosan ugyanúgy felmentő rendelkezést hozott.¹⁸⁹

Ezzel kapcsolatban ugyanakkor azt is ki kell hangsúlyozni, hogy nem csak hogy nem volt, de a vád még csak meg sem próbált ezen vádpont kapcsán valamiféle konkrét terhelő bizonyítékot felhozni, és azon túl, hogy ezt a pontot a tényállásban szerepeltette, egyéb módon bizonyítani nem is próbálta. Pedig érzékelnie kellett azt, hogy állításait a kirendelt történész szakértő megállapításai, a kihallgatott tanúk vallomásai, a felolvasott okiratok tartalma, valamint az alapügyben hozott ítélet rendelkezései mind egységesen cáfolják, és közöttük egy sincs olyan, ami azt legalább látszólag alátámasztaná tudhatná.

III.) A SALGÓTARJÁNI ESEMÉNYEK

A bíróság a salgótarjáni sortűz kapcsán¹⁹⁰ a következő történeti tényállást állapította meg: „1956. december 8. napján Salgótarjában a Nógrád Megyei Rendőr-főkapitányság épülete előtt összegyűlt tömegre a város szovjet katonai parancsnoka, Salupin alezredes¹⁹¹ oroszul kiadott tűzparancsára¹⁹² sortűzet adtak le a helyszínen lévő szovjet katonai, majd magyar karhatalmi erők, amelynek során a magyar karhatalmisták a szovjetek tüzelése után, külön tűzparancs nélkül, tűzpánik következtében kezdtek el

¹⁸⁹ Fővárosi Törvényszék 41(I).B.2158/2013/29. számú – utóbb hatályon kívül helyezett – ítélete, 84. oldal első bekezdés: „Bár a Nyugati-téri eseményeket a bíróság nem róta a vádlott terhére, de ez a jogi minősítést – és jelentősen még csak a bűnösség körét – sem érintette, mivel a több emberen elkövetett emberölés törvényi egység, tehát összefoglalt bűncselekményről van szó.”

¹⁹⁰ Salgótarjában 1956. december 8-án 3.000 fős tömeg tüntetett a megyei rendőr-főkapitányság épülete előtt az előző napon letartóztatott két helyi munkástanácsi vezető, Gál Lajos és Viczián Tamás szabadon bocsátása mellett, amelynek során – egy hanggránát felrobbantása után – dördült el a sortűz.

¹⁹¹ Salupin (alternatív leírásban: Saljupin) alezredes volt a helyi szovjet városparancsnok.

¹⁹² A visszaemlékezések szerint az „Agony!” („Tűz!”) paranccsal vezényelt oroszul tüzet.

lőni a tömegre. A sortűz egy idő után megtorló jellegűvé vált, amelynek során már a menekülőket is lőtték. A sortűz következtében a helyszínen 27 fő veszítette életét. Kórházba – a halottakkal együtt – összesen 135 személyt szállítottak be. A beszállított sérültek közül 9 fő műtét előtt, illetve műtét alatt, míg a műtétek után még 10 fő halt meg. Összesen az alábbi 46 ember veszítette életét /zárójelben a születési év/: [....]”

A bíróság a továbbiakban azokat a bizonyítékokat fogja pontokba szedetetten felsorolni, melyek egyértelműen cáfolták a vád központi pártvezetés utasítására nézve tett állításait.

1.) A kihallgatott egykori salgótarjáni karhatalmisták mind egyezően arról számoltak be, hogy nem volt részükre akkor tűzparancs kiadva, és egy sem volt közöttük, aki ennek az ellenkezőjét mondta volna (noha védekezési mód lett volna).

Az egykoron az ún. salgótarjáni sortűzperben kihallgatott karhatalmisták közül a bíróság az egyetlen még élőt meghallgatta, míg a többieknek a vallomásait felolvasás útján tette a bizonyítás anyagává. Az ítéletnek az 56-61. oldalain találhatóak meg nevezettek tárgyalási vallomásai, míg 63-64. oldalán a korábbi nyomozati nyilatkozataik, legalábbis azok a részei, amelyek e kérdéskörrel kapcsolatosak. Egyöntetűen kijelenthető itt is: mind következetesen és kategorikusan tagadták azt, hogy részükre akkor bárki is tűzparancsot adott, vagy hogy a sortűz valamiféle „felsőbb” utasításra került volna leadásra, ami messzemenőkéig szembemegy a vád állításával és egyáltalán a felbujtás felmerülhetőségének a lehetőségével (legalábbis a jogi értelemben vett felbujtással, a bíróság pedig csakis a büntető jogszabályokat alkalmazza). Vallomásuk szerint ugyanis – szemben a váddal – ők nem kaptak előzetesen megtorló jellegű sortűzre utasítást, sőt, egy bizonyos részüknek még csak arról sem volt fogalma akkor, hogy milyen célra vezénylik is ki őket (annyira szervezetlenül és ad hoc jelleggel történt minden). Itt kell utalni a szakértőnek a korábban már idézett azon nyilatkozatára (92. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 39. oldal) – ami tökéletesen egybevág ezzel –, hogy a karhatalmistáknak nem is fogalmazhatott meg ilyen utasítást a pártvezetés, mivel ők alapvetően annyira

egyszerű emberek voltak, hogy legfeljebb annyit érthettek meg, hogy ott jön az ellenség.

Utalni kell ugyanakkor itt is az egykori karhatalmisták vallomásai értékelésével kapcsolatos ügyészi álláspontnak a téves voltára. A vádhatóság érvelése szerint ugyanis az egykori karhatalmistáknak ezeket a kijelentéseit – hiába nyilatkoztak pont ugyanígy majd egy tucatnyian – nem lehetséges figyelembe venni, éspedig azért nem, mert hogy ők mind ugyanazon okból kifolyólag tagadták (már az alapügyben is) a tűzparancs létét, éspedig mert különben saját magukat vádolták volna meg bűncselekmény elkövetésével. Ezen okfejtés alapjaiban téves. Mert ugyanis, hogy ha valóban lett volna tűzparancs kiadva, vagy tényleg utasítást kaptak volna a megtorlás céljából való tüzelésre, ennek az esetleges elárulásával a karhatalmisták még semmilyen módon sem vádolták volna meg saját magukat sem a terhükre rótt, sem másmilyen bűncselekmények az elkövetésével, főleg úgy, hogy mindeközben meg végig azt állították, hogy ők a polgári lakosságra nem lőttek. Mert hogy ha azt mondták volna, hogy nem csak egyszerűen nem lőttek, hanem hogy ugyan volt egy ilyen tárgyú utasítás nekik kiadva, de ők ennek ellenére nem lőttek, akkor eszerint ezzel valóban terhelőbb nyilatkozatot tettek volna saját magukra nézve? Nyilvánvaló, a válasz nem. Semmivel sem alaposabb védekezés az, ha valaki azt állítja, hogy a terhére rótt dolgot nem követte el, mint az, ha mindent feltárva azzal jön elő, hogy az adott cselekedetet még egy kapott konkrét utasítás ellenére sem valósította meg.

Emellett pedig érdekes szelektálásra utal az, hogy az ügyészség Biszku Bélával szemben a Nagy Imre korábbi miniszterelnök elleni egykori, koncepciósnak tartott büntetőper levezényléséért példának okáért azért nem emelt vádat, mivel elfogadta a per akkori bírójának, Vida Ferencnek a rendszerváltás környékén, egy televíziós interjúban előadott közlését, mely szerint őt a pártvezetés nem utasította,¹⁹³ ellenben itt a jelen ügyben – ha

193 Vida Ferencsel Borenich Péter készített interjút 1989-ben, aki a riport során neki azt állította, hogy: „Én semmilyen eligazítást nem kértem, és nem is kaptam. Sem Kádár elvtárstól, akivel énnekem volt idő, amikor jó kapcsolatom volt. [...] Politikai részről én nem kértem eligazítást és nem is kaptam. Nézze, engem úgy ismertek a Legfelsőbb Bíróságon, hogy nagyon meg tudok vadulni attól, hogyha hatni akartak rám. [...] Egyéb részről sem próbáltak engem befolyásolni.” In.: www.borenichpeter.hu

a két adott vádpontot nézzük – több tucat egykori karhatalmista hasonló irányú tagadó nyilatkozatát pedig képtelen volt elfogadni (hiszen úgy a vád alapja is megdőlt volna), holott ezen személyek azokat konkrét, törvényes keretek között lefolyt büntetőeljárások alkalmával, jogszabályi figyelmeztetéseket követően, tanúi és terhelti pozícióban tették, tehát mindezt nem következmények nélkül és pusztán csak egy kamerába mondták bele.

Ezek után érdemes egyenként idézni a „Salgótarjáni sortűzper” – mint a Biszku Béla elleni eljárás alapügye – során az egyes megvádolt karhatalmisták vallomásaiból, hogy maguk az érintettek miként nyilatkoztak arra – ami pedig az ő egyéni felelősségüket nem is érintette –, hogy kaptak-e ott tűzparancsot (kapott tűzparancs hiányában ugyanis nehéz a pártvezetés felbujtásáról beszélni, akik nyilván csak tűzparancssal tudták volna a szolgálati láncon keresztül a helyi karhatalmistákat felbujtani a vádbeli cselekményre):

Deák Ferenc karhatalmista (akkor az I. r. vádlott volt az alapügyben, akivel szemben a büntetőeljárást végül megszüntették) a következőket vallotta:

A sorompó a rendőrkapitányságtól és a tanácsházától kb. 1-1,5 km-re van. Minket Somoskői Lajos vitt a sorompóhoz, az utat lezáratta. Jöttek az acélgyári munkások, de a sorompó le volt zárva, nem tudtak átmenni. Többen is leköpdösték a parancsnokot, végül is Somoskői felnyitatta a sorompót, és a tömeget átengedték. Nekünk nem mondták, hogy miért kell menni a sorompóhoz, nem tudtuk, hogy miről van szó.¹⁹⁴

Orosz Lajos karhatalmista (akkor a II. r. vádlott volt az alapügyben, akit végül bűnösnek mondtak ki mint társtettes a vádbeli cselekményben) a következőket vallotta:

Mrázik János azt is mondta, hogy fegyverünket, tehát a géppisztolyt akkor használhatjuk, ha saját életünk veszélyben lenne. [...] Kérdésre válaszolva elmondom,

¹⁹⁴ Alapügyi 27. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 4. oldal

hogy nekünk, mint kivezényelt karhatalmistáknak a parancsnokunk Mrázik János karhatalmista tiszt volt, aki a felállítási helyünket meghatározta, de részéről konkrét tűzparancs szerintem nem hangzott el, előre ilyen eligazítás nem is volt, hogy csak tűzparancsra lőhetünk.¹⁹⁵

Lévárdi Nándor karhatalmista (akkor a III. r. vádlott volt az alapügyben, akit végül bűnösnek mondtak ki mint bűnsegéd a vádbeli cselekményben) a következőket vallotta:

Ki merem jelenteni, hogy mindannyiunknak ekkor már idegösszeroppanása volt, annak a határán álltunk, ki voltunk bukva, mert ilyenre tehát, hogy tüntető tömegre adott lövésekre nem számítottunk, erre senkitől parancsot, vagy utasítást nem kaptunk.¹⁹⁶

Kivezényeltek bennünket a Tanácsházához, voltunk vagy 20-an, annyit tudtunk, hogy tüntetés készül. Elég sokan voltak odavezényelve. [...] Azt tudtuk, hogy tüntetéshez megyünk ki, de eligazítást nem kaptunk. Mrázik kapta meg az utasítást Darázstól. Arra is lehetett számítani, hogy a tömegnél van fegyver. [...] Az volt az utasítás, hogy befelé lehet engedni a tömeget, de kifelé senkit, ezt Mrázik Ferenc mondta. A tömeg mikor el akart menni, mondtuk, hogy erre nem mehetnek, akkor elmentek a másik utcán, nem voltak az utak lezárva. [...] 8-án reggel is elrendeltek valamit, úgy tudom, hogy gyülekezési tilalmat. Nekünk az útlezárás volt a feladatunk.¹⁹⁷

Szalisznyó József karhatalmista (akkor a IV. r. vádlott volt az alapügyben, akit végül a bíróság felmentett az ellene emelt vád alól) a következőket vallotta:

Az acélgyári út kereszteződéséhez így öten vonultunk ki és parancsként azt kaptuk, hogy a tömeget nekünk engedni kell és nem lőhetünk. [...] Mint már korábban

¹⁹⁵ Alapügyi nyomozati iratok 1127. és 1128. oldalak

¹⁹⁶ Alapügyi nyomozati iratok 1274. oldal

¹⁹⁷ Alapügyi 27. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 7. és 8. oldalak

említettem, olyan parancsot nem is kaptunk, hogy fegyvert használhatom.¹⁹⁸

Az acélgyári sorompóhoz vezényelték ki azzal, hogy feltartóztassuk az acélgyári munkásokat. [...] Kb. 5-6-an lehettünk a sorompónál. Darázs válogatta ki, hogy ki hova megy. Azt mondta, hogy ki kell menni a sorompóhoz, tartóztassuk fel őket, hogy ne tudjanak befelé menni, kb. 500-an lehettek a munkások. Aki viszont kivitt bennünket parancsnok, az meg azt mondta, hogy ne csináljunk ellenállást, engedjük a tömeget befelé. Mindig az utolsó parancsot kell teljesíteni. Nem tudom már, hogy ki volt az a parancsnok. Arról nem tudok, hogy azt mondták volna, hogy löni kell.¹⁹⁹

Brehó Gyula karhatalmista (akkor az V. r. vádlott volt az alapügyben, akit végül a bíróság felmentett az ellene emelt vád alól) a következőket vallotta:

A karhatalom feladata a járőrözés és a rendfenntartás volt. Én ezekben nem vettem részt, mert a párt szervezése volt a feladatom, az ittlévő emberek fele-fele arányban voltak párttagok. [...] December 8-án reggel 9 óra körül mentem be, és az őrség mondta, hogy a salgói raj kiment a sorompóhoz, azért hogy a tömeg ne menjen be a rendőrséghez. Én is odamentem és Somoskői Árpáddal beszéltem. Akkor tudtam meg, hogy az acélgyári munkások tüntetést szerveztek a 2 fogvatartott kiszabadítása végett. Én akkor tudtam meg, hogy mi van. Az én szakaszom volt a sorompónál. [...] A sorompónál állt a tömeg, voltak vagy 2000-en, mi agitáltuk őket, igyekeztünk szóval meggyőzni az embereket. Fegyver volt náluk, de Somoskőivel én megegyeztem, hogy ha nem bírjuk tartani a tömeget, akkor elengedjük őket. Nem kaptunk tűzparancsot.²⁰⁰

Szoboszlai Ferenc karhatalmista (akkor a VI. r. vádlott volt az alapügyben, akit végül bűnösnek mondtak ki mint bűnsegéd a vádbeli cselekményben) a következőket vallotta:

198 Alapügyi nyomozati iratok 1292. és 1293. oldalak

199 Alapügyi 27. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 9. és 10. oldalak

200 Alapügyi 27. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 13. és 14. oldalak

Konkrétan a parancsnok részéről semmilyen tűzparancs nem hangzott el, mármint az, hogy mikor lehet, vagy szabad lőnünk. Legfeljebb az volt érvényben, hogy fegyverünket akkor használhatjuk, ha saját életünk, vagy testi épségünk közvetlen veszélyben lenne.²⁰¹

December 8-a előtt nem volt fegyveres konfliktus. A rendőrséget szétzavarták, azt mondták, hogy a rendfenntartásra kell a karhatalom. 8-a előtt már pár nappal ismét volt rendőrség. Hozzám egy Katona nevezetű személy jött el, és ő mondta, hogy rendfenntartásra kellene a karhatalom, ő szervezte. [...] December 8-án reggel sorakozó volt a laktanya udvarán, kb. 30-40 ember volt jelen, és hely és cél megjelölés nélkül indítottak el bennünket. Vegyes társaság volt, nem mint szakaszt válogattak ki, hanem azokat, akik bent voltak a laktanyában. Nem tudom ki volt a vezetőnk. A megyei tanács felé mentünk azzal, hogy meg kell akadályozni, hogy a tömeg a rendőrség felé menjen. A megyei tanáccsal szemben volt egy ház, a rendőrséggel szemben nem tudom. Engem a megyei tanács sarkán leállítottak, én ott voltam végig. [...] Az eligazítás az volt, hogy meg kell akadályozni, hogy az acélgyári munkások bemenjenek a rendőrség elé, tűzparancsot nem kaptunk. Nekem nem volt pót táram, azt sem tudom, hogy mennyi töltényem volt. Senki nem mondta, hogy a tömegre tüzelni kell. Láttam szovjet katonákat és 1 tankot a rendőrség előtt. Mindenki odaállt, ahova akart. Nem tudom, hogy a golyószóró hol helyezkedett el, hol állították fel. Tömegoszlatásról nem volt szó. [...] Azt mondták, hogy az acélgyári munkásokat ne engedjük befelé a tanácsháza felé, olyan parancsot nem kaptunk, hogy lőjünk.²⁰²

Szakács Mihály karhatalmista (akkor a IX. r. vádlott volt az alapügyben, akit végül a bíróság felmentett az ellene emelt vád alól) a következőket vallotta:

²⁰¹ Alapügyi nyomozati iratok 1415. oldal

²⁰² Alapügyi 27. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 16., 17. és 18. oldalak

Határozottan kijelentem, hogy semmi olyan eligazítás, utasítás, vagy parancs nem volt, hogy fegyvert használjunk, vagy lőjük a tömeget. [...] El kívánom mondani a kérdések után, hogy határozottan kijelentem, a fegyverhasználatra senki nem adott utasítást, tűzparancs nem volt. Véleményem szerint, amikor felrobbant a kézigránát, az eredményezte a lövöldözést.²⁰³

December 8-ára már nehezen emlékszem. 10 óra körül hagytuk el a laktanyát, mikor kiértünk a Rendőrkapitánysághoz, akkor már ott volt a tömeg, a nagybányai szakasz ment ki, 18-20 fő. Az volt a parancs, hogy nem szabad a tömeget az acélgyár felé engedni. Mrázik János volt a parancsnok. A megyei tanács melletti útszakaszt zártuk le. Golyószórónk nem volt [...] Azt hogy lőjünk a tömegbe, ilyen parancsot nem kaptunk, nem mondták, hogy használjuk a fegyvert.²⁰⁴

Petik Antal karhatalmista (akkor a X. r. vádlott volt az alapügyben, akit végül a bíróság felmentett az ellene emelt vád alól) a következőket vallotta:

Konkrétan ott tűzparancsot nem adott ki, azt viszont mondta, ha nyilvános támadás ér bennünket, akkor fegyverünket használjuk.²⁰⁵

A december 8-i esetről én a tanácsnál voltam, az építési kerítésnél 2 felé választottak bennünket, az egyik csoport ment az acélgyárhoz, a másik fele a tanácsház felé. A szűk gyalogátjárót zártuk le. Volt 3 táram, 1 dobtár, 2 ívtár, tűzparancsot nem kaptunk. 14-16-an voltunk. [...] Annyit hallottam, hogy a „levegőbe lőjtek”. A gránát indította el a poklot.²⁰⁶

²⁰³ Alapügyi nyomozati iratok 1388. és 1390. oldalak

²⁰⁴ Alapügyi 27. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 23. oldal

²⁰⁵ Alapügyi nyomozati iratok 1176. oldal

²⁰⁶ Alapügyi 27. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 26. oldal

Az alapügy négy további felmentett vádlottja nem nyilatkozott az utasítás (vagy hiánya) kérdésében. Megemlíthető ugyanakkor két további olyan salgótarjáni karhatalmista is a vallomása, akik az alapügyben végül nem lettek megvádolva, mert ugyanis közülük az egyikük időközben meghalt, a másikuk pedig mindvégig tanúi pozícióban maradt (még ők voltak azok, akik nyilatkoztak erről):

Molnár Tibor karhatalmista (aki még a nyomozás során meghalt) az alábbiakat vallotta:

Én a sorozatlövésnél teljesen pánikba estem, nagyon megijedtem, mert nem tudtam, hogy mi történik, ugyanis tűzparancs nem hangzott el senki részéről.²⁰⁷

Juratta Miklós karhatalmista (aki végig tanú pozícióban maradt) az alábbiakat vallotta:

Somoskői volt a parancsnok, neki is ott kellett lennie, ő volt az irányító. Azt mondta: meg kell állítani az embereket, fegyverhasználatról nem volt szó.²⁰⁸

Mindezek alapján megállapítható, az alapügy, azaz az ún. „Salgótarjáni sortűzper” egykori karhatalmista vádlottjai és kihallgatott tagjai mind egyezően nyilatkozták azt, hogy nem kaptak tűzparancsot, illetve hogy az eseményeket akkor nem ez indukálta (állításuk szerint nemhogy – a vádirat által megfogalmazott – központi tűzparancsot nem kaptak, hanem még a saját közvetlen helyi feletteseik sem adtak ki részükre ilyet; sőt, éppen ellenkezőleg). És amennyiben ők mind ekként nyilatkoztak, ezzel ellentétes tartalmú állítást pedig egyikük sem tett, akkor kérdéses az, hogy egy büntetőeljárásban mi alapján lehetne az előadottak ellenkezőjére következtetni, amikor pont azok cáfolják a tűzparancsnak a meglétét, akik a vád szerint annak a hatására cselekedtek (és ha annak a hatására cselekedtek, úgy okszerűen elvárható lett volna tőlük, hogy tudjanak is róla).

²⁰⁷ Alapügyi nyomozati iratok 1068. oldal

²⁰⁸ Alapügyi 43. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 39. oldal

2.) A meghallgatott hadtörténész-szakértő nyilatkozata szerint lehetséges, hogy tényleg igazat állítottak az alapügyi vádlottak, és a karhatalmisták valóban nem kaptak ekkor tűzparancsot.

A hadtörténész szakértő a tárgyaláson, a karhatalmisták vallomásainak felolvasását követően feltett azon bírói kérdésre, hogy „azok az alapügyben kihallgatott személyek, akik vádlottként szerepeltek, a karhatalmisták, amikor ők azt nyilatkozták, hogy nem volt tűzparancs kiadva, akkor ők igazat mondtak e tekintetben?”, azt a választ adta, hogy „nem zárom ki, hogy igazat mondtak”, sőt konkrét, történészek által ismert tűzparancsról is csak „az oroszok esetében” tett említést. Külön kiemelés érdemel továbbá az, hogy amikor a szakértő a legelőször fegyvert használó magyar karhatalmistáról, a levegőbe figyelmeztető lövést leadó Mrázik Jánosról tett említést, még akkor is azt hangsúlyozta, hogy azt „mindenféle előzetes tűzparancs nélkül” tette, amely így – jelesül a tűzparancs hiánya – ellentétben állt a vádbeli felbujtói szereppel.²⁰⁹

Mindezt az ügyészség egyértelműen figyelmen kívül hagyta, a bíróság azonban ugyanezt nem tehette meg, mert alkotmányos kötelezettségénél fogva nem csak a vádlottra nézve terhelő, hanem a mentő bizonyítékokat is értékelnie kell, és ha e tekintetben kétség van, úgy azt a vádlott javára kell tennie, függetlenül attól, hogy az személy szerint kicsoda, vagy hogy mi is a társadalmi elvárás a személyével kapcsolatban.

3.) A helyszínen tartózkodó magyar állami (politikai, katonai, rendőri) vezetők is mind azt állították, hogy nem volt ekkor kiadva tűzparancs, a sortűz nem ilyen központi utasítás miatt dördült el (sőt, még helyben kiadott magyar tűzparancsról sem tettek említést).

A bíróság bizonyítékként értékelte még Házi Sándor, Répás Pál, Vidumánszki András, Ladvánszky Károly és Jakab Sándor korábban tett tanúvallomásait is – mivel Répás Pál

209 89. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 40-42. oldal

életben volt, őt meg is tudta hallgatni –, akik valamennyien egyértelműen tagadták azt (lásd az ítéletnek a 64-66. oldalain), hogy megtorló jellegű sortűz kiadására lett volna utasítás, vagy hogy ez állna a történések mögött, sőt, az ő tanúvallomásuk egyöntetű volt a tekintetben is, hogy akkor ott a helyszínen egyikük sem adott ki ilyet (holott ha a pártvezetés a tüntetőkre tüzelést rendelt volna el, azt nekik kellett volna továbbítaniuk). Mindezek alapján nemhogy a pártvezetéstől érkezett központi tűzparancsra nem állt rendelkezésre adat, hanem a karhatalmistáknak – a beszerzett tanúvallomások szerint – még a helyi, vagy az oda delegált politikai, katonai és rendőri vezetők sem adtak ki ilyet.

Természetesen az ügyészség az ő esetükben is előjöhett volna azzal az érveléssel, hogy ha elmondták volna az igazat, akkor ez esetben saját magukat vádolták volna meg bűncselekménynek az elkövetésével, azonban közülük legalább hárman, Házi Sándor, Ladvánszky Károly és Répás Pál a sortűz után különböző módokon és ugyan eltérő következményekkel, de kegyvesztett lett a pártvezetésnek a szemében, kettejüket pedig emellett még igen súlyos szankcióval is sújtották (Házi Sándort a pártból kizárták, majd lefokozták vezérőrnagyból honvéddé, illetve az országgyűlési képviselői mandátumától is megfosztották, Répás Pált pedig egy olyan bűncselekménnyel vádolták meg, ami akár halálbüntetéssel is járhatott volna). Nem feltétlenül lett volna tehát nekik rá okuk, hogy letagadják azt a fajta tűzparancsot, amit a vád megfogalmazott (bár hozzá kell tenni, oly módon, hogy annak az alapítélet maga is éppen az ellenkezőjét állapította meg, ugyanis pont az szerepel abban, hogy a magyar karhatalmisták „külön tűzparancs nélkül” lőttek).

De még ha el is fogadnánk az ügyészség azon érvelését, hogy e személyek az akkori hatalom irányába esetleg elfogultak lehettek volna, akkor is a vádhatóságnak elemi kötelessége lett volna, hogy ezeket a bizonyítékokat is értékelje, és ha nem tudja azokat elfogadni, úgy cáfolni próbálja (ami nem történt meg). Úgy pedig iratellenes hivatkozni egy esetleges tűzparancsra, hogy az összes olyan személy, aki arról tudomással bírhatna (sőt, tudnia is kellene), az annak mind pont, hogy konkrétan az ellenkezőjét állítja.

Házi Sándor, akkoriban az MNH harmadik hadtestének a törzsfőnöke, vezérőrnagyi rangban:

Tűzparancsról nem tudok, később sem sikerült ilyet megállapítani. [...] Tűzparancsot senki nem adott ki, de a provokáció hozzájárult az eseményekhez. A másik oldalról bedobtak egy kézigránátot és annak hatására válaszolt a harckocsi gépfegyvere. Pánikszerűen kitörtek az emberek.²¹⁰

Répás Pál, akkoriban az egri alakulat helyszínre berendelt híradó tisztje, főhadnagyi rangban:

Kérdésre válaszolva elmondom, hogy én az épület parancsnoki szobájában tartózkodtam. Bár az események számomra spontán alakultak, azokról nem tudtam, de azt határozottan kijelentem, hogy az épületben lévő parancsnokok közül tűzparancsot nem adott ki senki, illetőleg én ilyet nem hallottam.²¹¹

A tanács elnöke:

Ön mit gondol, az a sortűz, ami történt a tömegre, a karhatalmisták vagy a szovjetek részéről, akkor az milyen jellegű sortűz volt, megtorló jellegű sortűz volt, vagy védekező jellegű sortűz volt?

A tanács elnöke kérdésére Répás Pál tanú:

Ez egy véletlen eset. Számptalan álmatlan éjszakán át gondoltam, családon belül is, hisz a sortűz áldozatai között rokonom is volt. És én ezt helytelen dolognak tartottam, hogy egy Néphadsereg tisztje vagy katonája a dolgozó népre lőjön.

210 Alapügyi 43. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 48. és 49. oldalak

211 Alapügyi nyomozati iratok 815. oldal

A tanács elnöke:

Ön mi alapján tudja eldönteni, hogy ez egy megtorló jellegű sortűz volt, vagy csak egy véletlen volt?

A tanács elnöke kérdésére Répás Pál tanú:

Véletlen volt, hangsúlyozom, nekem semmi okom arra, hogy bárkit is védjek.

A tanács elnöke:

Mire tetszik ezt alapozni, mi alapján mondja, hogy véletlen volt?

A tanács elnöke kérdésére Répás Pál tanú:

Arra, hogy akiknek a fegyvere elsült, azok nem voltak képzett katonák, ezek ún. pufajkások voltak, akiknek se lögyakorlatuk, se fegyverhasználatú gyakorlatuk nem volt, és ezek jobban féltek, mint a tüntetők.

A tanács elnöke:

Kaptak-e ezek a pufajkások az ön tudomása szerint utasítást arra, hogy lőjenek a tömegbe megtorló szándékkal?

A tanács elnöke kérdésére Répás Pál tanú:

Ilyen parancsot nem hallottam sem az ott lévő magasabb elöljárómtól, sem a parancsnokságtól. Azt a parancsot adták, hogy a rendőrkapitányságra és a megyei tanácsra a tüntető tömeg nem hatolhat be. Erre ő felszólította, kiment, a szovjet tiszt is kiment, az is beszélt, lehurrogták, és aztán véletlenül vagy provokatív célból valahonnét egy puffanás hallatszott, és egy rövid sortűz, és elszabadult a pokol. Ez öt perc alatt zajlott le, és utána mindenki ahol tudott, elbújt. Néma csend volt, az emberek ordítottak, hörögtek, nem jöttek be a mentők, mert nem mertek bejönni.²¹²

Vidumánszki András, akkoriban a salgótarjáni kieg. parancsnokság tisztje, főhadnagyi rangban:

Azt is határozottan állítom, hogy ott a vezetés részéről én tűzparancsot senkitől nem hallottam, ilyen nem is történhetett véleményem szerint, mert amikor a lövöldözés megkezdődött, láttam, hogy ez a Salupin alezredes, mint az örült szaladt le az épület elé és oroszul kiabált, hogy tüzet szüntess és Szabó István rendőr főkapitány is az emeleti ablakból kiabált, hogy ne lőjenek, hagyják abba a tüzelést. Ebből is gondolom, hogy ott konkrétan tűzparancs nem hangzott el korábban. [...] Kérdésre válaszolva azt tudom elmondani, hogy véleményem szerint az egész tragikus esemény egy hirtelen, spontán bekövetkező esemény volt. Arra konkrétan a főosztály épületében lévő parancsnokok részéről senki nem készült.²¹³

Ladvánszky Károly, akkoriban az ORFK közrendvédelmi osztályvezetője, rendőrőrnagyi rangban:

Előadom, hogy sem a lövések előtt, sem alatta az én jelenlétemben – kivéve ezt az agony kifejezést – tűzparancsot a szobában tartózkodó személyek részéről én nem hallottam és én sem adtam tűzparancsot, de fegyverhasználatra való felkészülés latolgatásáról sem volt szó. [...] Sem állítani, sem cáfolni nem tudom, hogy egyes emberek részéről történt-e a főkapitányság épületéből kifelé lövés. Ahol mi voltunk, onnan ilyen parancs nem mehetett ki, a főkapitányságon bent levő személyi állománnyal semmilyen összeköttetésben nem voltunk. [...] Kérdésre elmondom, hogy Házi részéről nem volt tűzparancs, lehet, hogy Házi lement az épület elé és onnan szólt a tömeghez, lehet, hogy az I. em.-i ablakból. Lehetséges, hogy Házi a tömeghez kiment, akkor amikor még nem volt eltorlaszolva gerendákkal a főkapitányság bejárata.²¹⁴

²¹³ Alapügyi nyomozati iratok 856. és 857. oldalak

²¹⁴ Alapügyi nyomozati iratok 992. és 993. oldalak

Jakab Sándor, akkoriban Nógrád megyei első titkár, helyi pártvezető:

Azt határozottan állítom, hogy az otlétem alatt magyar vonatkozásban senki részéről tűzparancs nem hangzott el, sem a főkapitány, sem pedig Házy vezérőrnagy, vagy Ladvánszki részéről, de részemről sem, megjegyzem, hogy nekem ilyen jogom nem is lett volna. El kívánom mondani azt is kérdések után, hogy a lövések előtt amikor már nagy tömeg volt, akkor sem volt szó, de még csak nem is gondolt senki arra, hogy esetleg a fegyvertelen tömeggel szemben fegyver használat is történhet.²¹⁵

4.) Nem volt feltétlenül tudható – és így nem is lehetett tervezett – előre, hogy Salgótarjában lőni fognak majd 1956. december 8-án a felvonuló tüntető tömegre.

5.) A tüntetőkre való lövetésről a vád szerint határozatot hozó Katonai Tanács 1956. december 4-i ülésén nem is volt jelen egyáltalán Salgótarjánért felelős katonai parancsnok, de olyan személy sem, aki utóbb a helyszínen is ott lett volna.

6.) A Katonai Tanácsnak és az általa meghozott döntéseknek nem volt semmilyen ráhatása arra, ami utána Salgótarjában történt.

7.) Még csak azt sem lehetséges megállapítani – sőt, épp hogy az ellenkezőjére lehet következtetést levonni –, hogy a Katonai Tanács ülésén elhangzottak egyáltalán eljutottak volna a salgótarjáni karhatalomhoz.

8.) A Katonai Tanács ominózus ülésén elhangzottak és a Salgótarjában négy nappal utána történtek között – szemben a vádirat alapjául szolgáló feltevéssel – nincsen okozati összefüggés.

²¹⁵ Alapügyi nyomozati iratok 1005. oldal

A fenti megállapításokat tartalmazó történész szakértői nyilatkozatok részletes felsorolására az ítélet 66-71. oldalain került sor. Közülük néhány alapvető gondolatot indokolt e dolgozat keretében is bemutatni:

- Arra a védői kérdésre, hogy „azt tudta-e a vádlott előre, hogy Salgótarjában löni fognak”, azt a választ adta a szakértő, hogy „azt feltehetően nem tudta, hogy Salgótarjában löni fognak”.²¹⁶ Ez esetben szándékos felbujtásról büntetőjogi értelemben nem feltétlen lehetett szó, még akkor sem, hogy ha a szakértőnek az álláspontja szerint egyébként meg várható volt, hogy a munkástanácsokat érintő negatív döntéseik miatt a hatalomnak jelentős ellenállással kell majd számolnia.
- A szakértő nyilatkozata szerint az ügyész által a vád alapjává tett Katonai Tanács ülésén kizárólag a Budapestért felelős karhatalmi parancsnokok voltak jelen, míg Salgótarjánért nem (sőt, akkoriban a salgótarjáni területért még csak nem is létezett felelős ezredparancsnok). Erre tekintettel állította azt a szakértő, hogy „miután ők a budapesti honvéd karhatalomnak voltak a parancsnokai, így csak a Nyugati Pályaudvar esetében értelmezhető az a kérdés, hogy hatottak-e valamilyen formában az eseményekre. Ezek az ezredparancsnokok a salgótarjáni ügyre nem voltak hatással, annál is inkább, mert a Katonai Tanácsnak sem volt hatása, hiába küldték oda Házit, a salgótarjáni karhatalmi század tevékenységére. Tőlük függetlenül szerveződött, tevékenykedett ez a század”, amin egyébként az sem változtat, hogy Uszta Gyula hadseregparancsnokként a kiegészítő parancsnokság előjárója is volt.²¹⁷ Ugyanakkor az is tény, hogy azok közül, akik a Katonai Tanács ülésén akkor jelen voltak, senki sem volt ott később Salgótarjában a sortűznél is. Ennek itt abból a szempontból volt jelentősége, mert a szakértő nyilatkozata szerint a Katonai Tanács üléséről jegyzőkönyvet

²¹⁶ 92. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 42-43. oldal, dr. Horváth Miklós

²¹⁷ 52. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 9., 10. és 11. oldalak, dr. Horváth Miklós

csak azok kaphattak, akik erre feljogosítottak voltak (KB, PB, IIB tagjai, a megyei titkárok, de ezek között egy se akadt olyan, akinek a neve utóbb a sortűz helyszínén is felmerült volna), mások pedig csak Budapesten, Ságvári Ágnes szobájában tekinthettek volna be abba.²¹⁸ Arra pedig nem állt rendelkezésre adat, hogy a két időpont között az akkor már ott tartózkodó Házi Sándor vagy Ladvánszky Károly közül bármelyikük is felutazott volna Budapestre, vagy hogy ott „központi kioktatást” kapott volna,²¹⁹ még ha telefonon kommunikálhattak is.

- A szakértő egyértelműen kijelentette, hogy a salgótarjáni eseményekre „a Katonai Tanácsnak nincs ráhatása, tehát, mint jeleztem, értelmezhetetlen kérdés az, hogy eljutott-e bármiféle parancs Salgótarjánba”. Arra az álláspontra jutott, hogy a központi pártvezetés felelőssége abban állt, hogy nem tett kísérletet, hogy „a tűzparancs jogát magához vonja”, „szabad kezet adott”, és így „az ott lévő parancsnok szabadon dönthetett a fegyverhasználat kérdésében”.²²⁰ Ez történelmi értelemben keletkeztethet felelősséget, de a bíróság csak a büntetőjog szabályait veheti alapul, akkor, amikor egy vádlott esetleges felbujtói szerepe kapcsán dönt.
- Arra a bírói kérdésre, hogy „a Katonai Tanács ülésén elhangzottak eljutottak a salgótarjáni karhatalomhoz”, a szakértő a tárgyaláson azt a választ adta, hogy „nagy valószínűséggel nem jutottak el”, sőt emellett azt is kifejtette, hogy a helyi karhatalom vezetője, Darázs István még csak az sem biztos, hogy egyáltalán tudott arról, hogy létezik egy ilyen szervezet (nemhogy azt, hogy mi hangzott el annak az ülésén, bár a szakértő szerint az sem tűzparancs volt), noha mindezt egyértelműen ki sem zárta (elvileg Házi Sándortól kaphatott volna tájékoztatást, de vele „ilyen viszonya nem alakult ki”, mivel „Darázs alapvetően önállósította magát mindentől és mindenkitől”).²²¹

218 86. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 37-38. oldal, dr. Zinner Tibor

219 92. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 9. oldal, dr. Zinner Tibor

220 52. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 12-13. oldal, dr. Horváth Miklós

221 52. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 13. oldal, dr. Horváth Miklós

- A szakértő egyértelműen kijelentette továbbá azt is, hogy „konkrét és közvetlen összefüggés nincsen a Katonai Tanács ülése, a december 4-én elhangzottak és a december 8-án történtek között”. Mindezt ő azzal indokolta, hogy „a Katonai Tanács nem rendelkezett semmiféle fennhatósággal, parancskiadási joggal a Salgótarjánban megalakult karhatalmi alakulat felett. Nem tartozott ez az alakulat az alárendeltségébe, így nem hozhatott döntéseket ennek az alakulatnak a tevékenységére vonatkozóan”.²²² Bár a jogtörténész a hadtörténész szakértő véleményét nem minden tekintetben osztotta, azonban azt még így is kijelentette, hogy „azzal egyetérttek, hogy közvetlenül a Katonai Tanács nem adott utasítást mindarra, ami december 8-án Salgótarjánban történt”. Mindehhez hozzá kell tenni azt is, hogy mind a karhatalom helyi vezetője (Darázs István), mind pedig a helyszínre kiküldött rendőri (Ladvánszky Károly), illetőleg katonai parancsnok (Házi Sándor) időben már a Katonai Tanács ülése előtt megérkezett a helyszínre (sőt az előbbi kettő jóval korábban), így az ő odaküldésüket sem az motiválhatta.

9.) A pártvezetés által Salgótarjánba kiküldött két (katonai és rendőri) kormány megbízott még a sortűz előtt tanácstalanul telefonált Budapestre, hogy mit csináljanak, hogyan kezeljék a kialakult helyzetet, azonban – hívásuk ellenére, hiába kérték azt – nem kaptak a hatalmi központtól semmilyen konkrét utasítást.

A források egyezően arról számolnak be (mind az érintett személyek, mind ezek alapján a szakértők), hogy amikor Salgótarjánban a tüntetés kiobbant és kezdtek az események eszkalálódni, akkor mind a két, a budapesti pártközpontból a helyszínre kirendelt személy – a katonai parancsnok Házi Sándor, illetve a rendőri parancsnok Ladvánszky Károly – saját maguk sem tudták, hogy miként is cselekedjenek, ezért tanácstalanul, utasítás kérése iránt kezdtek el telefonálni (K-vonalon) Budapestre, a parancsnokaikhoz.

²²² 52. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 15-16. oldal, dr. Horváth Miklós

Házi Sándor először Uszta Gyulát hívta fel (azt az Uszta Gyulát, aki a Katonai Tanács vezetőjeként a vádirat kiindulópontja szerint a megtorló sortüzek leadására továbbította a pártvezetés utasítását), aki azonban a telefonban azt közölte vele – eszerint némiképp kiesve a megtorlások vádirat szerinti levezénylőjének a szerepéből –, hogy „ez nem a mi dolgunk, hanem a rendőrségé, hívjam fel Tömpe Istvánt és aszerint cselekedjek”. Ezt követően Házi Sándor – a felszólításnak eleget téve – a belügyminisztériumban felhívta Tömpe Istvánt. Vallomása szerint ekkor Tömpe közölte, hogy „nem azért vannak ott, hogy visszakozzanak. Három nappal korábban is visszakoztak, az embereket már egyszer a tüntetés hatására kiengedték” (lévén, hogy a tömeg az előző nap őrizetbe vett munkástanácsi vezetők szabadon engedése végett tüntetett, ez volt a konkrét kiváltó ok).

Ladvánszky Károly ugyancsak próbált kapcsolatba lépni a feletteseivel, „utasításokat kérve”, ámde vallomása szerint „a legtöbb, amit válaszként kaptunk, az annyi volt, hogy döntsünk saját belátásunk szerint” (a szakértő szerint több esetben is ezt a választ kapták akkoriban, mikor vidékről kértek utasítást, és gyakran hangzott el erre az, hogy „tegyenek a legjobb belátásuk szerint, felkészültségük szerint”²²³).

Nézzük tehát kettejüknek – a helyszínen lévő magyar parancsnokoknak – a vallomásait részletesen:

Házi Sándor vezérőrnagy, a pártvezetés részéről Salgótarjánba küldött magyar katonai parancsnok:

Ekkor én telefonon felhívtam Uszta Gyulát, közöltem, hogy több bányában leállt a termelés, csoportok jönnek teherautóval, meg gyalog is tüntetni. A két letartóztatott személy kiszabadítása a cél. Mindez emlékezetem szerint december 8-án 9.00 óra körül történt. Uszta azt válaszolta nekem, hogy később, hogy ha a fejlemények

223 92. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 16. oldal, dr. Horváth Miklós

súlyosbodnának, akkor újból hívjam őt telefonon. 11 óra körüli időben már több ezer ember volt a főkapitányság előtt. Ekkor emlékszem arra, hogy a szovjet katonai parancsnok egy harcocsit állíttatott a rendőrség elé. Rendőrök, szovjet katonák és karhatalmisták is álltak a kapitányság elé. Emlékszem arra, hogy a tömeg nagyon fel volt biztatva, kiabáltak, követelték a két letartóztatott ember szabadon engedését. A két letartóztatottról én annyit tudtam, hogy állítólag leállították, ahol dolgoztak a munkát. Ezután ismét hívtam telefonon Uszta Gyulát, közöltem vele, hogy félek, nagy cirkusz lesz, mert információim voltak már ekkor arról, hogy sok illegális fegyver volt kint a polgári személyeknél. Én engedélyt kértem Uszta Gyulától, hogy hadd szóljak a főkapitánynak, hogy engedje szabadon a két előzetes letartóztatásba helyezett személyt. Ő, tehát Uszta Gyula nekem azt válaszolta erre, hogy ez ügyben hívjam fel Tömpe Istvánt, az akkori belügyminiszter helyetttest, mert ez rendőrségi ügy, és ennek az intézése a rendőrségre tartozik, nem pedig rám. Ennek megfelelően felhívtam telefonon Tömpe Istvánt, Tömpe durva hangon válaszolt. Nem azért vannak ott, hogy meghátráljanak, közölte velem, és lecsapta a telefont. Engem meglepett a tapintatlan magatartása, de éreztem, hogy nem tehetek a főkapitánynak javaslatot arra, hogy engedje ki a két lefogott embert. De úgy határoztam, hogy kimegyek, és beszélek a tömeggel, megpróbálom őket jobb belátásra bírni, csitítani.²²⁴

8-án reggel közölték velem, hogy a bányákban, üzemekben tüntetést szerveznek a 2 ember kiszabadítására. Ekkor felhívtam Uszta Gyulát, közöltem vele, hogy 2 embert őrizetbe vettek, és sztrájk felvonulás készülődik a kiszabadításukra. Uszta azt válaszolta, hogy amennyiben a helyzet kritikussá válik, őt értesítsem. 11 óra körül olyan helyzet alakult ki, hogy 3-4000 ember gyűlt össze a kapitányság előtt. [...] 11, ½ 12 körül lincshangulat alakult ki. Én ekkor felhívtam Usztát, és kértem, hogy adjon engedélyt arra, hogy a 2 embert szabadon engedjék. Uszta azt mondta, hogy ez nem a mi dolgunk, hanem a rendőrségé, hívjam fel Tömpe Istvánt, és aszerint cselekedjek.

²²⁴ Alapügyi nyomozati iratok 958. oldal

Tömpét azonnal felhívtam, megdöbbsentett a reagálása, azt mondta durván, hogy nem azért vannak ott, hogy folytonosan meghátráljanak. Ekkor rájöttem, hogy ezek után nem tehetek olyan javaslatot, hogy engedjék a 2 embert szabadon. Gondoltam, kimegyek beszélek az emberekkel, rajtam egyenruha volt, a piros csík rajta volt a ruhámon.²²⁵

A HM-ben K vonalon beszéltem Usztával, és a szintén K vonalon a BM-ben beszéltem Tömpével. Tömpe kijelentette, hogy nem azért vannak ott, hogy mindig visszakozzanak. 3 nappal korábban is visszakoztak, az embereket már egyszer a tüntetés hatására kiengedték.²²⁶

Ladvánszky Károly rendőrőrnagy, a pártvezetés részéről Salgótarjánba küldött rendőri parancsnok:

Én végig a főosztályvezetői iroda íróasztalánál ültem, hogy telefonáljak, három telefonkészülék volt, a városi vonal az nem működött, a K vonalon próbáltam Budapesttel kapcsolatot teremteni, de állandóan foglalt volt, eközben néztem az utcai eseményeket, a fülelmen volt valamelyik telefon, vagy a belügyi vagy a K telefon.²²⁷

Nem tudom, hogy az épületből valaki kilőtt-e, ezt sem állítani, sem cáfolni nem tudom. Jakab Sándorral egy ideig együtt voltam, Házi vörge. a főkapitányságon, a főkapitány szobájában és a földszinten a bejáratnál fordult elő, amikor a tömeggel beszélt, Saljupin ugyanezt a mozgást végezte. Én végig a kapitányság épületében tartózkodtam, ugyanazon a helyen. Ennek oka egyrészt a 38 fokos lázam, másrészt az volt, hogy állandóan Budapestet hívtam telefonon, utasításokat kérve. Az Országos Rendőrkapitányság különböző tisztjeivel beszéltem, többek között Sebestyén

225 Alapügyi 43. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 48-49. oldal

226 Alapügyi 43. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 51. oldal

227 Alapügyi nyomozati iratok 991. oldal

Lászlóval, Papp Jánossal és Sajnovics Jánossal. Tömpe Istvánnal nem beszéltem. Próbáltuk a vezetést elérni, de senkivel nem tudtunk "K" vonalon beszélni. A legtöbb, amit válaszként kaptunk, az annyi volt, hogy döntsünk saját belátásunk szerint.²²⁸

Mindezek alapján kijelenthető, hogy ezek a fajta utasítások, hogy „ne hátráljanak meg” és ne engedjék szabadon a munkástanácsi vezetőket, de különösen az, hogy „döntsenek a saját belátásuk szerint”, egyáltalán nem a polgári lakosságra leadandó sortűzre való utasításra utal, hanem épp hogy ellenkezőleg, a helyi parancsnok számára – ahogyan azt a szakértő is elmondta – a szabad döntési jog megadására („az ott lévő parancsnoknak kell a legjobb tudása és belátása szerint, alkata, és mondom itt a tömeg mozgása is ebbe belejátszik, meghozni azt a döntést, hogy lő vagy nem lő, vagy a zenekart vezényli ki”).²²⁹ Ezzel összefüggésben azonban a pártvezetés (és a tagjai) felbujtói szerepe nem értelmezhető, hiszen nem utasítást adtak megtorló válaszra, hanem a helyzet értékelését a helyi parancsnokokra bízták, ami annak pontosan az ellenkezője, ám akárhogyan is értelmezzük, semmiképp sem tekinthető egy adott cselekvésre felbujtásnak (még akkor sem, ha a pártállami jellegből adódóan 1949 óta általános tűzparancs volt az országban).

De továbbmenve a fenti gondolatmeneten: hogyan is beszélhetnénk utólag a fent leírt körülmények között felbujtásról, hogy ha a központi hatalomnak az oda a helyszínrre leküldött teljhatalmú megbízottjainak (akik elvileg és gyakorlatilag is feleltek a központi hatalom utasításának a helyi végrehajtásáért) maguknak is telefonálniuk kellett Budapestre, hogy megkérdezzék, mit is cselekedjenek, különösen úgy, hogy arra meg utána eligazításként azt a fajta választ kapják, hogy „tegyenek a saját belátásuk szerint”? Eleve nonszensz a kérdés, hiszen hogy ha a hatalom valóban egy központilag elrendelt tűzparancsot adott volna ki, akkor a helyi megbízottjaiknak – akiket a hatalom maga küldött oda – eszükbe sem jutott volna eligazítás végett telefonálni, hiszen bármiféle utasítás nélkül, saját maguknak is tudniuk kellett volna azt, hogy miként cselekedjenek

²²⁸ Alapügyi 63. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 148. oldal

²²⁹ 92. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 16. oldal, dr. Horváth Miklós

(mi okból telefonáltak volna, ha a megtorló sortűz leadására központi tűzparancs lett volna kiadva – teljesen függetlenül attól, hogy arra egyébként a telefonban végül még csak nem is kaptak utasítást –, sőt ez alapján a kiadott tűzparancsot is – ha lett volna – éppen hogy nekik maguknak kellett volna továbbadniuk). Mindez kizárja a pártvezetés felbujtói szerepét, felbujtani ugyanis természetesen szándékkiváltás nélkül nem lehet.

10.) E két személyt, Házi Sándort és Ladvánszky Károlyt utóbb leváltották, illetve pártmegrovásban részesítették, mivel gyávának tartották őket a Salgótarjánban tanúsított magatartásuk miatt (ebből következően azon túl, hogy a telefonhívásaik ellenére a saját vallomásuk alapján nem kaptak semmilyen fajta központi utasítást, ők sem adtak tovább vagy adtak ki maguk ilyet – a tüntető tömegre való lövetésre).

Az ítélet 75-78. oldalain kerültek bemutatkozásra azon hivatkozások, melyek szerint Házi Sándort²³⁰ és Ladvánszky Károlyt²³¹ utólag a hatalom a Salgótarjánban tanúsított „gyáva magatartásukért” szankciókkal sújtotta, amelyek csupán akkor nyerhetnek értelmet, hogy ha ők valóban nem adtak ki tűzparancsot ott. Erre egyébként külön utalt a jogtörténész szakértő is az írásbeli szakvéleményében, mikor leírta, hogy Házi Sándor akkor ott „nem rendelt el tűzparancsot ártatlan ezrekkel szemben”.²³² Amennyiben pedig ők nem adtak ki tűzparancsot a helyszínen, akkor nyilván nem is továbbíthattak semmilyen erre irányuló központi utasítást (függetlenül a vitájától, létezett-e egyáltalán). Ez esetben pedig a felbujtói magatartás – akár volt ilyen, akár nem – nem gyakorolhatott hatást a történésekre, így a tettesi cselekvőség (a sortűz) okozati összefüggés hiányában, mindenképpen attól függetlenül valósult meg.

E két személy nevének felmerülésekor röviden utalni kell arra, hogy Házi Sándor vonatkozásában dr. Mikes József²³³, míg Ladvánszky Károly vonatkozásában Bóhm

230 Történész szakértői vélemény 296-297. oldal, dr. Zinner Tibor

231 Alapügyi nyomozati iratok 837. oldal, dr. Michna István tanúvallomása

232 Történész szakértői vélemény 297. oldal, dr. Zinner Tibor

233 Alapügyi 43. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 94. oldal, dr. Mikes József tanúvallomása

József²³⁴ tanúk fogalmaztak meg az alapügyben két évtizeddel korábban terhelő állítást az ő cselekvőségével összefüggésben, éspedig arra való hivatkozással, hogy azok ketten előttük a Salgótarjánban a tömegre való lövetésükkel „dicsekedtek”. A bíróság erre a kérdésre külön nyilatkozott a szakértőket, akik egybehangzóan azt válaszolták, hogy ezen kijelentéseikkel mind Házi Sándor, mind pedig Ladvánszky Károly csupán az akkori hatalom elvárásainak kívánt megfelelni, magukat akként beállítani, mintha ezeket a cselekedeteket valóban ők követték volna el. A jogtörténész szakértő szerint ugyanis „Házi részéről egy pozitív magatartás volt a nem lövetés irányába”,²³⁵ míg „Ladvánszky itt is elmondta, hogy tényleg nem ő volt, tehát nem ő követte el, tehát dicsekvés, ha így veszem”,²³⁶ lévén, hogy „hányan és hányan voltak, akik elmondták, hogy '56-ban milyen hősök voltak a barikádnak azon az oldalán, ahol a megtorló apparátus volt, és utóbb kiderült, hogy semmit nem tettek”.²³⁷ „Tehát az, hogy itt ki milyen hősiességet vállalt be, és ki magát milyen hősként próbálta utóbb beállítani, ez a nomenklatúrában való elhelyezkedésének volt a menetrendje, és sokszor beszélő viszonyban nem volt a valósággal”.²³⁸ Esetükben valóban megállapítható, hogy mások előtt csupán dicsekedtek, így terhükre a sortűz leadásában betöltött szerep nem állapítható meg (már csak azért sem, mert – még az alapítélet szerint is – azt a helyi orosz városparancsnok rendelte el).

Kiemelendő továbbá, hogy a szakértőkhöz hasonlóan pontosan ugyanezt állapította meg az ún. „Salgótarjáni sortűzperben” korábban született alapítélet is, amely a bizonyítékok értékelése során részletes indokolását adta annak, hogy miért kell(ett) figyelmen kívül hagyni ezen tanúk kijelentéseit,²³⁹ amely megállapításhoz – mint az „ítélt dolog” része – a bíróság a jelen ügyben ugyancsak kötve volt.

234 Alapügyi 43. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 97. oldal, Böhm József tanúvallomása

235 86. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 12. oldal, dr. Zinner Tibor

236 86. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 14. oldal, dr. Zinner Tibor

237 86. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 12. oldal, dr. Zinner Tibor

238 86. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 12. oldal, dr. Zinner Tibor

239 Fővárosi Bíróság 16.B.768/1994/88. számú ítélete, 44-45. oldal, részletesen idézve majd a következő pontnál

11.) Salgótarjában a sortűz előtt nem a magyar vezetők, hanem a szovjet katonai városparancsnok (Salupin alezredes) adta ki – méghozzá oroszul – a tűzparancsot, és ennek hatására indult meg a tömegre való lövés.

Az, hogy Salgótarjában a tűzparancsot nem is a magyar vezetés, hanem a helyi szovjet városparancsnok adta ki, évtizedek óta ismert tény, a történettudomány nem is vitatja. Ennek megállapítására került sor az alapügyben, az ún. salgótarjáni sortűzperben is, ami miatt ez egyúttal „ítélt dolognak” is számít. Mindez cáfolta a Biszku elleni vád alapját, mivel azzal épp ellentétes megállapításokat tartalmazott. Lássuk tehát, hogy ezt a tényt mely bizonyítékok támasztották egyértelműen alá (és cáfolták ugyanígy a vád állításait):

a.) Történész szakértői vélemény (dr. Horváth Miklós, dr. Zinner Tibor):

dr. Horváth Miklós, 52. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 22-23. oldal:

A tömeg gyülekezik, a tömeget megpróbálják... Itt ellentmondás van, tehát, én abban a formában nem látom bizonyítottnak, ahogy ez megjelenik az anyagokban, hogy lezárták a teret, és egyfajta csapda helyzet alakult ki, becsalták a tömeget azért, hogy ott agyonlőjék őket. Én a kutatásaim alapján inkább azt valószínűsíttem, hogy a tüntetést megpróbálják a rendőrkapitányság épülete előtt tartani, és lehetőség szerint megakadályozni, hogy a pár száz méterrel arrébb lévő megyei tanács épülete előtt is tüntetés alakuljon ki. Az, hogy a Mrázik karhatalmista tulajdonképpen e mozgás megakadályozása során lő a levegőbe egy vagy két sorozatot, tehát a megyei tanács épülete felé próbálja három személy elhagyni a teret, az egyiküknél van egy zászló, és nem tesznek eleget a felszólításának – ahogy ezt illik, süketnek tettetik magukat –, és elsétálnak a Mrázik mellett, próbált érvenyt szerezni, tehát sújt adni a követelésének, hogy arra nem mehetnek, és ezért lőtt a levegőbe. Tehát az én kutatási eredményeim alapján ez az a lövés, amelyik végül is generálja, tehát következményként azt, hogy

mindazok a katonák – beleértve a szovjet parancsnokot is –, akiknek fogalma sincs arról, hogy ki lőtt, miért lőtt, tehát a szervezetlenség, annak következménye az, hogy a Salupin kiadja a saját katonáinak a tűzparancsot. '56 sortüzeit vizsgálva számtalan olyan helyszín van, ahol a szervezetlenség következtében, tehát ilyen problémák miatt keletkezik tűzpánik. Hiszen valaki lő, lehet, hogy nem hallottam a tűzparancsot, hiszen tőlem távolabb lönek, és sokszor megnyitják a tüzet mindenféle tűzparancs nélkül is.

dr. Horváth Miklós, 89. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 40. oldal:

Szintén az alapügyet vizsgálva Salgótarjában, mint ahogy azt a szakvéleményemben is leírtam, történt ilyen körülmények között az országban más helyen is, az alapügyben is ez szerepel, hogy a tüzmegnyitás, kivéve a szovjet katonákat, ugye Salupin az első lövéseket hallva kiadta az „Agony” vezényszót, egy meggondolatlan, felelőtlen fegyverhasználat idézte elő. Ez pedig Mrázik karhatalmista, akinek az volt a feladta, hogy a tömeg mozgását akadályozza a megyei tanács épülete felé, megpróbált különböző források szerint egy vagy három főt feltartóztatni, akik ebbe az irányba szerették volna elhagyni a teret. Az egyik megállt a felszólítására, köztük valamiféle párbeszéd lezajlott. A másik kettő azt tette, amit ilyenkor tenni kell, süketnek tetette magát, és ment tovább a megyei tanács irányába, és ezt ez a karhatalmista mindenféle előzetes tűzparancs nélkül úgy próbálta megakadályozni, hogy a levegőbe leadott különböző számú lövést. És ez a lövés, ami egyes források szerint akár becsapódhatott a rendőrkapitányság épületébe is, ez a lövés volt az, amelyre Salupin úgy gondolta, hogy itt fegyveres harc fog kialakulni. Ennek semmi alapja nem volt természetesen, és kiadta a szovjet katonáknak a tűzparancsot, amibe ugye a karhatalmisták közül többen bekapcsolódtak ebbe a sortűzbe. Tehát a források alapján az én rekonstrukciós kísérletem ugyanarra az eredményre vezetett, mint amire az alapügyben a bíróság jutott a körülményeket értékelve.

dr. Zinner Tibor, szakértői vélemény 151., illetőleg 265. oldal:

11:30-kor Mrázik két rövid sorozatot lőtt a levegőbe, ezt követte azonnal Salupin tűzparancsa, kétszer megismételt sortűzzel járt. Az ítélet részletezi a szovjet katonák által végrehajtott sortűzek helyszíneit, majd kitér a karhatalmisták fegyveres tevékenységére, akik tűzparancs nélkül, egyidejűleg a szovjetekkel és bárhol, ahol voltak a helyszínen, hasonlóképp lőni kezdték a tüntetőket. Az első sortűz egy-két percig tartott. A közben eldobott puffancs dörrenése ugyan pánikot okozott, de nem ez váltotta ki a lövöldözést, hanem „Mrázik levegőbelövésai”.

b.) Tanúvallomások (Jakab Sándor, Ladvánszky Károly):

Jakab Sándor, alapügyi 43. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 56. oldal:

Én először azt hallottam, hogy „tűz” oroszul, és utána jött a lövés. A tanács felől jött a sorozatlövés, és Saljupin adta ki a tűzparancsot. Azt mondta, hogy támadásnak vélte a tanács felől jövő sorozatlövéseket, ezért adta ki a parancsot.

Ladvánszky Károly, alapügyi 63. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 149. oldal:

A robbanás után néhány pillanattal a Megyei Tanács felől hallottam lövéseket, majd az épület elől, mármint a rendőrség épülete elől tisztán egy „agony” vezényszót. Jakab Sándor robbant be a szobába és ő is egyből azt kérdezte tőlünk, „hallottátok a ruszkit”. A vezényszó után géppisztoly-sorozatok szólaltak meg és lőtt az épület baloldalán álló tank géppuskája is.

c.) Alapügyi ítélet (Fővárosi Bíróság 16.B.768/1994/88.):

Az ún. salgótarjáni sortűzperben hozott ítélet vonatkozó részeinek az ismertetését megelőzően szükséges mindenképpen leszögezni, hogy annak az egyes megállapításai ítélt dolognak (res iudicata) számítanak, amelyeket mint tényeket valónak kell elfogadni.

Fővárosi Bíróság 16.B.768/1994/88. számú ítélete, 25-26. oldal (a „tényállás” része):

Kb. ½ 12 óra tájban a megyei tanács előtt a zászlót lengető férfi és mások előre nyomulva túl közel haladtak el az úttesten álló Mrázik János mellett, aki erre két rövid sorozatot eresztett a levegőbe. A megyei tanács irányából hallatszó fegyverropogás után azonnal, a főkapitányság bejárata előtt Házival együtt tartózkodó Salupin alezredes oroszul tűzparancsot adott, elkiáltva magát, hogy „agony!”. Ezután következett be a kétszer megismételt sortűz.

A közműárokban és a földhányás mögött elhelyezett szovjet katonák géppisztolyaikkal megszakitott, rövid sorozatokat adtak le a néhány méterre lévő tömegre. Az egyik tank géppuskája végigsöpörte a másik tankra felkapaszkodott személyeket, és eltalálta az egyik üzemanyagtartályt is, majd a tüntetőkre is lövéseket adott le. Az egyik tankágyú is megszólalt, és egy lövést adott le a szemközti Kálvária-hegy irányába. Az egyik tank géppuskája sorozatot adott le a szemközti lakóház tetőterére, illetve felső szektorára.

A szovjetek tüzelése után azonnal, illetve egy időben, külön tűzparancs nélkül is, a megyei tanács előtt, illetve annak közelében felállított karhatalmisták géppisztolyaikkal sorozatokat adtak le az oda közel eső tömegre, ugyancsak lőttek az emeleti ablakokból a golyószóróval is. Hasonló történt a főkapitányság előtti karhatalmistákkal is, ők is lőttek géppisztolyaikkal a tömegre, és a golyószóróval is az ablakból. Egyes karhatalmisták géppisztolyából, egy szovjet politikai tiszt az egyik második emeleti ablakból pisztolyával, sőt, egyes szovjet katonák az ablakokból, valamennyien felülről-lefelé irányozva sorozatokat, illetve egyes lövéseket adtak le a tömegre.

Fővárosi Bíróság 16.B.768/1994/88. számú ítélete, 44-45. oldal (a „bizonyítékok” része):

Tisztázandó tény volt továbbá, hogy hangzott-e el szószerinti, kifejezett tűzparancs a helyszínen valamely felelős parancsnok részéről. Figyelmen kívül hagyva Böhm és Mikes közvetett tanúk Ladvánszkyval és Házival kapcsolatos vallomását, csupán Kovács József Tibor tanú vallotta (nyom. vall. felolvasva), hogy több tiszt közül az egyik felszólította a tömeget, hogy oszoljanak, különben lövetnek. Ez vonatkozhat természetesen Házi Sándorra, de a magyar tolmács útján keresztül Salupinra is. Házi Sándor és Vidumánszky András tanúk azt vallották, hogy senki részéről tűzparancsot nem hallottak. Ez viszont csak negatívum. Ezzel szemben az akkori hatalom oldalán álló, a szovjetek és a Kádár-kormány oldalán nyilvánvalóan elkötelezett – tehát bizonyára nem szovjetellenes – Jakab Sándor és Ladvánszky Károly tanúk határozottan vallották, miszerint Salupin alezredes vezényelt tüzet oroszul. (Más kérdés, hogy az események mely periódusában.) E két vallomást a bíróság nem tartotta aggályosnak, mivel azt számos logikai megfontolás és közvetett bizonyíték erősíti meg.

A helyszínen ugyanis a szovjet alakulat képviselte a legnagyobb tüzerőt, ideértve a nehézfegyvereket is. A helyszíni szemle eredménye a töltényhüvelyek száma és jellege alapján is erre a fölényre utal. A szovjet alakulat már a tüntetés előtt harcálláspontot vett fel, harckészültségbe volt helyezve, amit bizonyít a gyalogosok elhelyezésének módja is (árok, földhányás, tűzkészültség). Az ilyen felállás messze meghaladta egy tömegoszlatás szükséges mértékét, ideértve a két tank bevonását is. Az ilyen tüzerő és harckészültség csak háborúban lenne szokásos és indokolt, valamely harctéren. Eltérően az irreguláris jellegű magyar karhatalomtól, a szovjet alakulat fegyelmezett, jól felszerelt harcosokból állt. A szovjet hadsereg akkori színvonalát és hagyományait tekintve teljesen kizárható, hogy akár egy gránátrobbanás hatására, a gyalogosok és a

tankok egyaránt pánikba esve, spontán kezdjenek tüzelni. Így az „agony” vezényszóra vonatkozó tanúvallomások teljesen életszerűek. Az sem tehető fel, hogy a szovjet katonák valamelyik magyar tiszt vezényszavára nyitottak volna tüzet. Bár voltak ott Salupinnál magasabb rangú személyek is, pld. Házi, de egyértelmű, hogy Salgótarjánban az adott politikai helyzetben az egyedüli rendes haderő felett rendelkező szovjet városparancsnok volt egyedül döntéshozó helyzetben.

Mindezekből konkrétan mi is derült ki? Egyrészt az, hogy – ahogyan az az alapítéletben is megállapításra került – a sortűz leadásakor a szovjet városparancsnok (azaz Salupin) volt ott a helyszínen „egyedül döntéshozói helyzetben”, másrészt pedig az, hogy ennek megfelelően a tűzparancsot is ő adta ki, és nem a Kádár-kormány által akármilyen megbízatással is (és így függetlenül attól, hogy mire is irányult a pártvezetés szándéka) oda küldött magyar vezetők. Erre való figyelemmel pedig büntetőjogi szempontból értelmezhetetlen a salgótarjáni sortűzzel összefüggésben a magyar pártvezetés (terhelt) felbujtói szerepéről értekezni, hiszen a sortűz leadásáról nem ők döntöttek, lévén, hogy a tűzparancsot egy idegen hatalom képviselője adta ki (aminek a magyar karhatalmisták vagy engedelmeskedtek, vagy nem, azonban Ladvánszky Károly alapügyi vallomásából ismert, hogy az esetleges ellenkezések milyen jövőbeli következményekkel jártak volna: „az időközben érkező szovjet egység vezetője egy magas rangú tiszt volt, aki egy órát adott a bizottságnak, hogy befejezze a vizsgálatot, különben Szibériába küldi őket”).²⁴⁰

Ezen fenyegetésnek a realitásával kapcsolatban érdemes idézni a hadtörténész szakértő által a tárgyaláson előadottakat,²⁴¹ amelynek értelmében „természetesen a Magyar Néphadsereget a november 4-én támadó szovjet csapatok ellenséges haderőként értékelték, tehát nem a levegőbe beszéd volt az, amit a tábornok mondott Salgótarjánban, hogy ha nem úgy írják meg a jelentést, hogy mehetnek Szibériába, ebben az időszakban már több mint ötszáz katona kint van hadifogolyként Kárpátalján.

²⁴⁰ Alapügyi nyomozati iratok 2007. oldal, Ladvánszky Károly tanúvallomása

²⁴¹ 92. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 8-9. oldal, dr. Horváth Miklós

Tehát nem csak lett volna, hanem volt következménye annak, hogy ha részben az ellenséges erőhöz tartozott valaki, vagy esetleg ellenállt. Ha ellenállt volna, akkor inkább helyben agyonlövöldözik őket, mint csak november 4-én, 64 magyar katonát a megszálló oroszok helyben agyonlőnek”. A bíróság mindezzel nem mentetni kívánta a sortűzben részt vevő magyar karhatalmisták tettét, hiszen választási lehetőségük nekik a szakértők szerint elvileg volt,²⁴² ámde az ismertetett, sőt, nem csupán ismertetett, hanem ítélt dolognak is számító fenti megállapítások annak a kimondását nem teszik lehetővé, hogy mindegyik a magyar pártvezetés utasítása – büntetőjogi értelemben vett felbujtása – alapján került is sor. Amennyiben ugyanis mind az „ítélt dolognak” számító alapítélet, mind a bíróság által kirendelt szakértők, mind pedig a még az alapügyben az e kérdéssel nyilatkozatot tenni tudó tanúk – akiknek a vallomását a bíróság akkor hitelesnek fogadta el – megállapításai mind egyezően arra utalnak, hogy a tűzparancsot az ott egyedüli döntési pozícióval rendelkező szovjet városparancsnok adta ki, úgy azt utólag nem lehet – függetlenül szerepük társadalmi megítélésétől – a magyar pártvezetés nyakába varrni.

12.) A helyszínen lévő magyar karhatalmisták csupán a szovjetek tüzelése után, és külön magyar tűzparancs nélkül kezdtek el löni.

Az alapügyi ítéletben is kimondta már a bíróság tényként, hogy a magyar karhatalmisták „a szovjetek tüzelése után azonnal, illetve egy időben, külön tűzparancs nélkül is” kapcsolódtak be a tüzelésbe, amely megállapítás ebből következően ítélt dolognak is számít. Ezt egyébként az előző pontban megjelölt források is egyértelműen megerősítik (aláhúzással kiemelve az erre vonatkozó részek ott). A bíróság emellett bemutatta azt is, hogy miért zárható ki az – ahogyan az alapítélet is fogalmazott –, hogy akkor a katonák a helyszínen „valamelyik magyar tiszt vezényszavára nyitottak volna tüzet”, amelynek körében mind Házi Sándor, mind pedig Ladvánszky Károly kapcsán egyértelművé vált, hogy ők ott bizonyosan nem adták ki a tömegre való lövésre tűzparancsot. Ugyanerre jutott már korábban az alapügyi bíróság is, szintén elvetve az ezzel ellentétes állításokat.

²⁴² 92. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 6-8. oldal

Ezzel összefüggésben – miután a magyar vezetők, Házi Sándor és Ladvánszky Károly érintettsége kizárásra került – már csak a helyi magyar karhatalmisták parancsnokára, Darázs Istvánra szükséges itt utalni, akiről mind az alapügyi ítélet, mind pedig a Biszku Béla ellen folytatott büntetőeljárásban kirendelt szakértők egyértelműen megállapították, hogy nincsen adat arra, hogy ő ott lett volna a lövöldözés helyszínén, miként arra sem, hogy bármilyen formában tűzparancsot adott volna ki a tüntető tömegre történő lövésre.

Fővárosi Bíróság 16.B.768/1994/88. számú ítélete, 23. oldal:

Darázs István századparancsnok a legnagyobb valószínűséggel nem volt jelen a helyszínen, illetve őt nem látták, sem a főkapitányságnál, sem a tanácsházánál.

Azt, hogy Darázs konkrétan, vagy csak általánosságban adott-e ki, és hogy kiadott-e egyáltalán tűzparancsot, az eljárás során bizonyítani nem lehetett. De azt sem, hogy amennyiben Mrázik felé adott volna ki ilyen parancsot, úgy az egység tagjai felé ezt továbbították-e.

dr. Zinner Tibor, szakértői vélemény 150-151., illetve 264. oldal:

A karhatalmista századparancsnokot, Darázst nem látták a helyszínen.

Azt, hogy tűzparancsot adott-e vagy sem, azt a büntetőeljárás során nem tudták bizonyítani, miként azt sem, miszerint helyettesének, Mráziknak adott volna, hogy azt ő továbbítsa a többieknek.

dr. Horváth Miklós, 89. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 41. oldal:

A magyarok esetében annál is inkább összetett a probléma, mert a Darázs eltűnik, több forrás szerint is nincs jelen a történéseknél. Tehát ha itt tűzparancs kiadására kerül sor, akkor elsősorban ennek a kiadására Darázs volt felhatalmazva, mert neki volt erre vonatkozóan jogosítványa.

dr. Zinner Tibor, 92. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 46. oldal:

Ezt nem tudták bizonyítani a korábbi büntetőeljárásban, de ez nem jelenti azt, hogy nem adott.

Mindezek alapján mi is állapítható meg? Nézzük az eddig felsorolt bizonyítékokat, pontokba szedve:

- a.) **A helyszínen fegyvert használó karhatalmisták** szerint a sortűzre nem kaptak előzetesen senkitől sem utasítást (ezt valamennyi kihallgatott egykori karhatalmista egyezően vallotta, az ellenkezőjére pedig senki nem utalt).
- b.) **A helyszínen lévő magyar katonai parancsnokok** nem kaptak és nem is adtak ki sortűzre utasítást (Házi Sándor és Ladvánszky Károly lett volna erre csupán illetékes, azonban egyikük sem tett ilyet).
- c.) **A karhatalmisták közvetlen felettese** ott sem volt a helyszínen, nemhogy parancsot adott volna rá (Darázs István adhatott volna ki mellettük még legfeljebb utasítást, azonban még csak ott sem volt).
- d.) **A Katonai Tanács ülése** és a Salgótarjában történtek között nem állt fenn okozati összefüggés (sőt nagy valószínűség szerint még csak el sem jutottak a Katonai Tanács határozatai Salgótarjába).
- e.) A sortűzre akkor ott az utasítást egyértelműen és bizonyítottan **Salupin, a szovjet városparancsnok** adta ki oroszul (akinek a tevékenységére a magyar pártvezetésnek még csak befolyása sem lehetett, nemhogy utasítási jogköre).

13.) A magyar karhatalmisták a szervezetlenség folytán keletkező ún. „tűzpánik” hatására kezdtek el lőni.

A történész szakértő a tárgyaláson kifejtette, hogy ide értve a szovjet parancsnok vezényszavát is, Salgótarjában a sortűz kialakulására – és különösen igaz ez a magyar karhatalmistákra – a szervezetlenség következtében kialakuló „tűzpánik” hatására került sor. És ezen a tényen nem változtat az a körülmény sem, hogy utóbb a tüzelés – szintén a szakértő megállapítása szerint – már megtorló jellegűvé vált. A szakértő mindehhez még hozzátette azt is, hogy ez koránt sem volt akkoriban szokatlan jelenség, tekintettel arra, hogy „'56 sortűzeit vizsgálva számtalan olyan helyszín van, ahol a szervezetlenség következtében, tehát ilyen problémák miatt keletkezik tűzpánik. Hiszen valaki lő, lehet, hogy nem hallottam a tűzparancsot, hiszen tőlem távolabb lőnek, és sokszor megnyitják a tüzet mindenféle tűzparancs nélkül is”. Erre tekintettel a pártvezetés utasításának kiváltó hatást tulajdonítani nem lehet, a sortűz leadásában a szovjet városparancsnok vezényszava és a közben fellépő ún. tűzpánik játszott szerepet („mindazok a katonák – beleértve a szovjet parancsnokot is –, akiknek fogalma sincs arról, hogy ki lőtt, miért lőtt, tehát a szervezetlenség, annak következménye az, hogy a Salupin kiadja a saját katonáinak a tűzparancsot”, „amibe ugye a karhatalmisták közül többen bekapcsolódtak ebbe a sortűzbe”).²⁴³ Természetesen az a tény, hogy a sortűz a későbbiekben megtorló jellegűvé változott át, árnyalja a helyzetet, ám maga az a körülmény, hogy mi is váltotta ki a sortűzet, egyértelműen cáfolta a vád alapját (lévén, hogy ezen tényadatok alapján abban a magyar pártvezetés akaratának nemigen volt szerepe, akár egyetértettek utóbb vele, akár nem, a sortűz kialakulására nem az ő szándékuk, akaratuk bírt közrehatással).

14.) Amennyiben a szovjet parancsnok nem adja ki a tűzparancsot, egyáltalán nem biztos, hogy a magyar karhatalmisták saját maguktól is elkezdtek volna lőni, amire ez esetben valószínűleg csak akkor került volna sor, hogy ha a tüntető tömeg közvetlenül veszélyeztette volna az objektumot.

²⁴³ 52. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 22-24. oldal, dr. Horváth Miklós

Az ítéletnek a 82-84. oldalain idézte a bíróság a szakértőnek azon nyilatkozatát, amely szerint hogy ha Salupin nem adott volna ki tűzparancsot, „akkor vagy nem lesz sortűz, vagy egy későbbi időpontban a tömeg mozgásától függően, vagy éppen az ő félelmeiktől függően kerül sor a fegyverhasználatra”, így „feltehetően ettől eltérő fegyverhasználatra akkor került volna sor, hogyha a tömeg azt a 100 és 50 métert megteszi, tehát akkor került volna sor, hogy ha az objektumot közvetlenül veszélyeztette volna. De erre nem került sor, közvetlenül a tömeg nem veszélyeztette a védett objektumot”.²⁴⁴ Mindebből következően a sortűz eldőrdülése nem volt eleve elrendelt, törvényszerűen bekövetkező esemény, amely így éles ellentétben állt a vádirat azon alapvető állításával, amely szerint a pártvezetés a polgári lakosságra leadott sortűzekkel elkövetett emberölésekre adott volna ki utasítást (mivel akkor minden további feltételtől függetlenül, pusztán csak a megtorlás céljából is lőttek volna, nem kellett volna hozzá a kiadott szovjet tűzparancs, a karhatalmisták anélkül is tudták volna, hogy mi a „dolguk”, mivel is bízták meg őket).

15.) Még a sortűz előtt a magyar és a szovjet parancsnok is megpróbálta elküldeni a tömeget.

16.) A sortűz eldőrdülése közben „tüzet szüntess”-t kiáltottak a parancsnokok.

17.) A sortűz után a halottak és a sebesültek kórházba szállítása iránt intézkedtek.

Fővárosi Bíróság 16.B.768/1994/88. számú ítélete, 25. oldal:

A főkapitányság előtt csoportosult tömeg egyre hangosabban követelte a foglyok kiengedését. Házi Sándor – aki tábornoki egyenruhát viselt, vörös lamposzos nadrággal – Salupin alezredessel együtt lement a főbejárathoz, felálltak a földhányásra és onnan

²⁴⁴ 92. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 45-48. oldal, dr. Horváth Miklós

szóltak a tömeghez, Salupin tolmács útján. Házi javasolta, hogy a tömeg oszolják el, válasszanak egy küldöttséget és azzal majd tárgyalnak. Ilyen megoldásra azonban nem került sor, mert a hangzavar egyre nagyobb lett. Házi és Salupin ezután több ízben hangosan és határozottan felszólították a tüntetőket, hogy oszoljanak. Konkrét fenyegetőzésekre, vagy súlyos szankciók kilátásba helyezésére nincs adat, de Házi mondott, vagy mondhatott annyit, hogy ő ezután a következményekért nem felel.

Fővárosi Bíróság 16.B.768/1994/88. számú ítélete, 27. oldal:

A második sorozat is sok halálesetet és sebesülést eredményezett. Ezután maradt csak abba a tüzelés – mert Házi és Salupin tüzet szüntesst kiáltottak –, melynek befejezése után az utcán talált halottakat és sebesülteket a legkülönbözőbb gépi és lovas járművekkel szállították a kórházba, kiszálltak a mentők is.

A fenti megállapítások kimondására tehát már az alapügyben meghozott ítéletben is sor került, de azokat lényegében valamennyi tanú vallomása – függetlenül attól, hogy melyik oldalon álltak akkor – is alátámasztotta. Ezzel kapcsolatban elegendő itt csupán a Biszku Béla elleni büntetőeljárásban is kihallgatni tudott, akkor szinte már egyedülként életben lévő szemtanú, Répás Pál hitelt érdemlő vallomását idézni, aki a tárgyaláson felelevenítette, hogy „engemet vörös kereszt karszalaggal meg zászlóval kilöktek a megyei tanács épületéből, hogy kiabáljak azt, hogy orvos vagyok, és szervezzem meg a mentést, mert a mentőkocsik nem tudnak bejönni a helyszínre, és menjek a mentőkocsik elé, álljak fel, és világítsam a 2-3 mentőkocsit, és mindent tegyek meg, hogy minél előbb kórházba kerüljenek”.²⁴⁵

Mindezeket csupán azért idézi fel a dolgozat, mivel ezekre az intézkedésekre szándékos tömeggyilkosság esetén nem valószínű, hogy a hatalom képviselői sort kerítettek volna.

²⁴⁵ 89. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 64. oldal, Répás Pál vallomása

Ugyanis hogy ha eleve ilyen fajta utasítást adtak volna ki akkor a karhatalmistáknak, úgy nem lennének megválaszolhatóak az alábbi kérdések:

- Miért nem lőttek bele már egyből a tömeg érkezésekor a tüntetőkbe?
- Miért tettek egyáltalán kísérletet a fegyverhasználat elkerülésére?
- Miért ment ki a magyar és a szovjet parancsnok beszélni a tüntetőkhez?
- Miért próbáltak meg a hatalom oldaláról tárgyalásba bocsátkozni velük?
- Miért hívták be a tüntetők egy küldöttségét körülnézni az épületben?
- Miért kérték arra a tömeget, hogy oszoljon fel és távozzanak el onnan?
- Miért adott le egyáltalán figyelmeztető lövést a levegőbe Mrázik karhatalmista?
- Miért kellett szovjet tűzparancs ahhoz, hogy a karhatalmisták a tömegre lőjenek?
- Szovjet tűzparancs nélkül a karhatalmistáknak miért csak egy levegőbe lövésre (figyelmeztető lövésre) tellett?
- Miért igyekeztek a sortűznek véget vetni a magyar és a szovjet parancsnokok?
- Miért intézkedtek a sortűz után a sebesültek ellátása és kórházba szállítása iránt?

Ugyanis ezek a megválaszolatlan kérdések mind-mind arra utalnak, hogy igaza volt abban a szakértőnek, hogy a magyar karhatalmisták tüzelésébe – a szovjet tűzparancs mellett – a kialakuló tűzpánik játszott közre, és nem előre eltervezett, a tiltakozó polgári lakosság legyilkolására irányuló szándékról volt itt szó. Amennyiben pedig ez így van – függetlenül a tettesek önálló felelősségétől, amely miatt egyébként többen el is nyerték az alapügyben a büntetésüket –, a felbujtás itt büntetőjogi értelemben nem merülhet fel, hanem sokkal inkább az „excessus mandati”-ról, azaz a központilag megfogalmazott szándék túllépéséről lehet szó (úgy is, hogy utólag a tetteseket nem vonták felelősségre vagy ki is tüntették, „mert konszolidálódik a hatalom, és elismer minden olyan cselekményt, amely ezt a konszolidációt elősegítette, beleértve a sorozat lövőket is”,²⁴⁶ azonban az utólagos elismerés nem azonos a felbujtással, aminek mindenképpen előzetesnek és szándékkiváltónak kell lennie).

²⁴⁶ 86. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 25. oldal, dr. Horváth Miklós

18.) Salgótarján mellett ebben az időszakban az ország számos más településén is voltak hasonló tüntetések, azonban nem mindenhol lőtt – ugyanúgy mint itt, Salgótarjánban – a karhatalom a tömegbe, voltak olyan helyek, ahol a tüntetések békésen, – nemhogy sortűz, hanem – erőszakos közbeavatkozás nélkül zajlottak le.

A szakértők a tárgyaláson kijelentették (nyilatkozatuk részletesen idézve az ítélet 85-87. oldalain), hogy „nagyon sok helyen volt megmozdulás, és a karhatalom nem minden esetben használt fegyvert”, majd részletesen kifejtették, hogy ez egyrészt mennyire a tüntető tömegnek az aktivitásán, másrészt pedig a helyi fegyveres erő szervezettségén, saját tevékenységük kontrollálási képességén, illetőleg az adott parancsnok személyiségén múlott. Minderre a szakértők konkrét ellenpéldákat is hoztak, amikor is előadták, hogy „Tehát el lehetett intézni egy tüntetést úgy, mint Győrben történt, hogy kivezényelték a katona zenekart, tizenhatodszorra már a Himnuszt nem énekelték olyan lelkesen, beengedtek küldöttséget. Tehát a tárgyalási technikától is függ, megmutatták, hogy nincsenek foglyok, majd zenével elvezették a laktanyától a tüntető tömeget”. Emellett felmerült ellenpéldaként továbbá Várpalotának az esete is, a Biszku-ügyben is kihallgatni tudott Bóhm József városi rendőrkapitány kapcsán, „ahol az ő személye határozta meg azt, hogy lőnek vagy nem lőnek. Tehát több dologtól függött, hogy mi történik”.²⁴⁷ A megnevezett Bóhm József tanú pedig a tárgyaláson maga mondta el, hogy központi tűzparancsot a forradalom alatt nem kapott, illetve ilyet ő maga sem adott ki.²⁴⁸

Megismerve tehát az egyes helyszínek közti alapvető eltéréseket, a bíróság ezt követően arra kereste a választ, hogy akkor hogyan lehetséges az, hogy ha a központi hatalom a tüntető polgári lakosságra sortűz leadására utasította volna a Katonai Tanácson, az meg az ezredparancsnokokon keresztül a karhatalmat – ez volt a vádiratban –, hogy az egyes helyszíneken nem minden esetben következett be végül pontosan ugyanúgy sortűz.

247 92. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 2-3. oldal, dr. Horváth Miklós

248 89. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 51. sorszám, Bóhm József vallomása

Kérdésként merült fel, hogy hogyan vonhatott volna le következtetést a bíróság a vád által hivatkozott, központilag kiadott, megtorló jellegű tűzparancsra, ha a számtalan tüntetési helyszín közül a karhatalom nagyon sok esetben nem is használt fegyvert, hiszen ellenkező esetben – ha a Katonai Tanács a karhatalmat erre utasította volna – mindenütt pontosan ugyanúgy sortűznek kellett volna bekövetkeznie (és nem fordulhatott volna elő az, hogy Győrben és Várpalotán pl. semmi ilyesmi nem történik). Tény, hogy ebben szerep jutott – ahogy azt a szakértő is elmondta – az adott parancsnok személyének és habitusának, azonban amit látni kell: a vád tárgyává tett Salgótarjában a sortűzre az utasítást a helyi szovjet városparancsnok adta ki, akinek a cselekedetét és a döntésének a motivációit a magyar pártvezetésre visszavezetni nyilvánvalóan nem lehet.

De mindemellett ki kell emelni: hogy ha valóban ki lett volna adva központi tűzparancs a békés tüntetőkre, akkor miért ne mondták volna azt ki:

- a Katonai Tanács ülésén expressis verbis, nem pedig csak körülírva,
- a telefonban Házinak és Ladvánszkyknak, amikor ők utasítást kértek,
- miért tagadta volna le a tárgyaláson (még az alapügyben) Házi és Ladvánszky, akiket pontosan emiatt váltottak le (illetőleg részesítettek pártmegrovásban), mert hogy Salgótarjában állítólagosan gyáván viselkedtek,
- és miért tette volna ugyanezt Böhm József is, akit ezen a címen ugyancsak meghurcoltak, sőt internáltak is (holott ő maga az akkori pártvezetés tettei iránt elfogultsággal semmi esetre sem lehetett volna vádolható).

Továbbá ugyanígy kérdés volt, hogy hol beszélhetnénk a magyar pártvezetés megtorló jellegű sortűz leadására irányuló utasításáról (és így a jogi értelemben vett felbujtásáról), hogy ha:

- maguk a lövést leadó személyek, a kihallgatott egykori karhatalmisták mind azt állították, hogy ők nem kaptak ilyet, és nem központi tűzparancsra lőttek (és más helyszínek kapcsán ugyan, de ezt olyanok is egyezően állították, akiket utána „gyávaság” címen meg is hurcoltak, tehát nem lehettek elfogultak e kérdésben),

- a központi hatalom oda a helyszínre leküldött megbízottjainak saját maguknak is telefonálniuk kellett, hogy mit is cselekedjenek (holott pont nekik kellett volna tudniuk a legjobban a központi utasítást, ha lett volna ilyen), főleg, hogy arra végül azt a választ kapták (Ladvánszky), hogy tegyenek a saját belátásuk szerint,
- a tűzparancsot bizonyíthatóan – és már a korábbi alapügyben született ítélet óta változatlanul ismertén – a szovjet városparancsnok (tehát nem a magyar vezetők, akik a párt utasítását továbbítani lettek volna hivatottak, akiken keresztül a párt az akaratát – ha lett volna tűzparancs, azt – érvényesíteni tudhatta volna) adta ki,
- a magyar karhatalmisták külön tűzparancs nélkül, a szervezetlenség következtében kialakult tűzpánik hatására kezdtek el löni, és már csak az után, hogy a szovjet városparancsnok a sajátjainak oroszul („Agony!”) tüzet vezényelt,
- de még mindez előtt a magyar és a szovjet parancsnok is megpróbálták a tömeggel tárgyalni, elküldeni őket (pedig – a vád alapvetése értelmében – megtorló tűzparancs esetén beléjük is lövethettek volna egyből), majd pedig „tüzet szüntess”-t kiáltottak és intézkedtek a sebesültek kórházba szállítása iránt.

A bíróság mindezekkel koránt sem az akkori pártvezetés tetteit kívánta védeni, hanem fel kívánta hívni a figyelmet néhány olyan jellemző körülményre, amin a vádhatóság nagyvonalúan átsiklott (annak ellenére, hogy azok cáfolhatták volna a polgári lakosságra szándékosan elrendelt lövetés lehetőségét mint központi akaratot), azonban ugyanezt így a bíróság nem tehette meg (mivel nem csak a terhelő, hanem a mentő körülményeket is értékelnie kell, sőt, kétség esetén az ítéletét neki épp hogy az utóbbiakra kell alapoznia).

A jelen bizonyítás szempontjából azonban nem is annak volt jelentősége, hogy volt-e ilyesmi központi akarat, hanem hogy bizonyíthatóan annak a hatására valósultak-e meg a bekövetkezett események, és ez a rész az – a konkrét okozati összefüggés –, amelyet az ügyészség meg sem próbált bizonyítani, de a fenti körülmények sem támasztották alá, sőt éppen hogy annak az ellenkezőjére volt levonható következtetés. Nem fordított erre külön figyelmet a vád, annak ellenére sem, hogy az ügyben született korábbi másodfokú,

hatályon kívül helyező végzés indokolása még külön fel is hívta arra a figyelmét, hogy „az eljárás során eddig nem merültek fel olyan közvetlen bizonyítékok, amelyek arra mutatnának, hogy Biszku Béla legalább részesként felelőssé tehető a Salgótarjánban leadott sortűzért”.²⁴⁹ Mindemellett még a fenti bizonyítékok hiányában is ugyanerre a következtetésre kellett volna jutnia a bíróságnak, a következő fejezetben leírtak alapján.

Ez pedig az ítélt dolog (res iudicata) témaköre.

IV.) AZ ÍTÉLT DOLOG

A dolgozat fentiekben már utalt arra, hogy az ítélet felmentő rendelkezésének az alapját – az eddig itt is bemutatott és számba vett bizonyítékokon felül – az érintett két vádbeli eseménnyel összefüggésben született korábbi alapítéletek megállapításai képezték, amelyek ismeretében az ügyészségnek már eleve érdemes lett volna megfontolnia azt, hogy olyan tényállás alapján, ami a korábbi alapítéleteknek ellentmond – miként az ott megállapított indokolásoknak is a figyelmen kívül hagyásával –, alapos-e vádat emelnie.

A két alapítélet közül az első az ún. „Salgótarjáni sortűzperben” a Fővárosi Bíróság által 16.B.768/1994/88. számon hozott ítélet, ami a Legfelsőbb Bíróság BF.IV.1847/1996/10. számú ítéletével 1997. január 16. napján emelkedett jogerőre, a tizenkét karhatalmista vádlott közül mindösszesen háromnak az elítélésével. A második pedig az ún. „Nyugati téri sortűzperben” szintén a Fővárosi Bíróság által hozott 13.B.323/2000/43. számú ítélet, amely a Legfelsőbb Bíróság Bf.I.1456/2002/6. számú ítéletével 2003. február 20. napján emelkedett jogerőre, az egyetlen vádlott elleni büntetőeljárás megszüntetésével.

Mindenekelőtt ki kell emelni, hogy a két jogerős alapítélet bizonyító erővel rendelkező közokirat, ami teljes hatállyal bizonyítja a benne foglalt ténymegállapításokat. Azoknak

²⁴⁹ Fővárosi Ítéltábla 6.Bf.261/2014/17. számú végzése, 15. oldal

az ellenkezőjét csakis akkor lehet bizonyítani, ha perújítás vagy jogerős felülvizsgálat folytán az ügyben új jogerős határozat keletkezik. A két alapítélet ténymegállapításai így ítélt dolognak (*res iudicata*) számítanak. Ezzel összefüggésben ki kell térni arra is, hogy az ügydöntő határozatoknak nem csak a rendelkező, hanem az indokolási része is bizonyító erővel rendelkezik, a jogerős ítélet a ténybeli megállapítások terén is kötőerőt eredményez. Ezzel kapcsolatban néhány jogirodalmi álláspontot is célszerű lehet idézni:

Király Tibor szerint²⁵⁰ az indokolási résznek is van bizonyító ereje. A terhelttől és a cselekményről az indokolásban tett megállapításokat igaznak kell tartani, tehát abban a részben, amelyben az ítélet leírja a megállapított tényállást. Ennek folytán más hatóságok eljárásuk során a büntetőítéletnek ezeket a megállapításait nem vonhatják kétségbe. Farkas Ákos és Róth Erika²⁵¹ szintén bizonyító erőt társít a jogerős határozathoz, azzal, hogy a rendelkező részben és az indokolásban foglaltakat is igaznak kell elfogadni mindaddig, amíg rendkívüli perorvoslat eredményeként a bíróság azt nem változtatja meg. Tremmel Flórián álláspontja szerint²⁵² sok szempontból a jogerős bírósági döntés – bár lehetnek nyilván némi ténybeli vagy jogi hiányosságai vagy hibái – az igazság erejével bír, mondhatni erősebbnek mutatkozik még magánál a valóságnál is.

Így tehát egyértelmű a jogirodalmi álláspont is abban a kérdésben, hogy az ítélet rendelkező részében és az indokolásában foglaltakat is egyaránt igaznak kell elfogadni mindaddig, amíg a bíróság azt utóbb rendkívüli perorvoslat eredményeként meg nem változtatja, figyelemmel arra, hogy a jogerős ügydöntő határozatnak még az indokolása is bizonyító erővel bír. Az indokolás tartalmazza ugyanis azt a történeti tényállást, amelyet a bíróság a bizonyítás eredményeként megállapított, és ez együtt jár azzal is, hogy az ott megállapított tényeket valósnak – mondhatni, valóságnak – kell elfogadni.²⁵³

250 Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 496. oldal

251 A büntetőeljárás. Complex Wolters Kluwer Csoport, Budapest, 2007, 319. oldal

252 Magyar Büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2001, 457. oldal

253 Lásd a témáról részletesen: Elek Balázs: A jogerő a büntetőeljárásban, Debreceni Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Büntető Eljárásjogi Tanszéke, Debrecen, 2012, 135-140. oldal

Mivel azonban a „bizonyító erő” ténylegesen nem azonos a „valódiság” funkciójával, a korábbi ítélet indokolásában megállapított tényállás sem tekinthető örökre és feltétlenül megdönthetetlen bizonyítéknak egy új eljárásban, lévén, hogy a korábban eljáró bíróság sem lehet természetesen tévedhetetlen. Erre tekintettel volt az, hogy például a bíróság a felvett bizonyítás eredményeként eltért a „Nyugati téri sortűzper” ítéletének a történeti tényállásában leírt azon megállapításától, hogy a három sértett halálát eredményező lövést a szovjet páncélos járművek adták le, mivel azt a szakértők a tárgyaláson egyértelműen megcáfolták.²⁵⁴ Ezen felül azonban a szakértők mind egybehangzóan úgy nyilatkoztak, hogy az alapügyben meghozott ítéletek megállapításaival – ezen az egy kivételtől eltekintve – maximálisan egyetértenek, az azokban rögzítettek ténylegesen is fedik a valóságot, tényszerűen kerültek megállapításra, és a saját történelmi ismereteik sem állnak azokkal ellentétben („egyébként véleményem szerint az első fokon eljáró bíróság hadtörténeti szempontból kitűnő munkát végzett”, mondták el a tárgyaláson).²⁵⁵

A két alapítélet és a jelen ügyben benyújtott vád kapcsolatában azonban az a probléma mutatkozott meg, hogy az ügyészség a vádemeléskor egyáltalán nem vette figyelembe azt, hogy olyan ténybeli alapon nyújtott be Biszku Béla ellen vádiratot, amely a korábbi alapítéletek tartalma alapján nem foghatott helyt. Jelesül, hogy az egyik esetben olyan szándékos emberölésekhez kapcsolta a vádlott felbujtói alakzatát, amelyik nem történt meg (Nyugati tér), míg a másik eset kapcsán olyanhoz, amelyik nem úgy történt meg (Salgótarján), mint ahogyan azt a vádirat tartalmazta, legalábbis a korábbi alapítéletek megállapításaiból kiindulva. Tekintettel azonban arra, hogy az ügyészség a két korábbi alapítéletnek a jelen váddal szöges ellentétben álló megállapításait nemhogy megcáfolta volna, hanem még csak meg sem kísérelte kétségbe vonni, nem volt olyan tény, adat vagy körülmény, ami alapján az alapügyi „ítélt dolog” kötőereje vitatható lehetett volna.

254 52. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 21. oldal

255 92. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 19. oldal

Magyarán, olyan tényállások alapján emeltek vádat, amelyek kapcsán az alapügyekben eljáró bíróságok gyökeresen más történeti tényállást és jogi indokolást állapítottak meg, mint amit az ügyész Biszku Béla ügyében a vád alapjává tett. Ezzel probléma nem is lett volna akkor, ha azt a vádhatóság ott bizonyítani tudta (vagy legalább próbálta) volna, ám mivel erre kísérletet sem tett, nem is mellőzheti a res iudicatanak számító alapítéletek tartalmát. Hozzá kell tenni: a Biszku-ügyben lefolytatott bizonyítás egyébként, az ügy érdemi eldöntésére kihatással levő részekben teljesen hasonló eredményekre vezetett, mint ami korábban a két alapügy jogerős ítéleteiben is megállapításra került, és azoknak a pártvezetés, illetve Biszku Béla szerepének megítélése szempontjából releváns részeit a szakértők is ugyancsak alátámasztották (úgy is, hogy a már ismert tényekre a bíróság – tekintettel az ítélt dolog jog- és kötőerejére – nem rendelt el újbóli részletes bizonyítást).

Mielőtt a két alapügyben hozott ítéletek részletes ismertetésébe a dolgozat belemenne, szükséges kiemelni külön itt azt is, hogy az a körülmény, hogy az egykori „Nyugati téri sortűzperben” végül a büntetőeljárás Mátai Ottóval szemben akkor elévülés okából megszüntetésre került, az a jogerős ítélet „ítélt dologi” jellegére kihatással nem bír, lévén, hogy az ott másodfokon eljáró Legfelsőbb Bíróság előbb megállapította a történeti tényállást, büntetőjogilag minősítette is Mátai Ottónak a cselekményét (a vád szerinti szándékos emberölés helyett foglalkozás körében elkövetett szándékos veszélyeztetés büntettének), és csak ezt követően szüntette meg – lévén, hogy az már nem tekinthető háborús bűncselekménynek és így az elévülés általános szabályai vonatkoztak rá – elévülés okán az eljárást, így a végül három vádlott marasztalásával zárult „Salgótarjáni sortűzper” mellett a „Nyugati téri fegyverhasználat” ügyében is jogerős alapítélet rendelkezik több évtizede arról, hogy a két helyszínen pontosan mi és hogyan történt. Hozzá kell tenni: ezen alapítéleteknek a megállapításai nemcsak azért fogadhatóak el, mivel ítélt dologként ki lettek mondva egy korábbi, a jelen ügy alapügyének számító büntetőeljárásban, hanem mert egyértelműen megegyeztek azokkal a tényadatokkal is, amelyeket a mindkét ügyben kirendelt hadtörténész szakértő korábban az alapügyben, illetve a Biszku Béla elleni eljárásban is, véleményének az alátámasztása végett kifejtett.

ANYUGATI TÉRI ALAPÜGY

A Fővárosi Bíróság 13.B.323/2000/43. számú elsőfokú, valamint a Legfelsőbb Bíróság Bf.I.1456/2002/6. számú másodfokú ítéletében a Biszku Béla elleni későbbi vádiratban feltüntetett sértettek halálával okozati összefüggésben egyáltalán szó sem esik magyar karhatalmisták által leadott sortűzről, sőt, a három sértett halálát eredményező lövések leadását is az ott megjelenő szovjet páncélozott járművek tevékenységére vezetik vissza: „A helyszínen lévő szovjet páncélozott járművek, akik a Nyugati téren a Váci út irányába helyezkedtek el, tüzet nyitottak és ennek a tűznek a során három személy, Szakács Ilona, Simon József és Laster Sándorné született Csonka Mária, elhalálozott”.²⁵⁶ Az ítélet ekként a magyar karhatalmisták polgári lakosságot érintő fegyverhasználatával összefüggésben egy helyütt „elvétel folytán való eltalálást” és emiatti elhalálozást,²⁵⁷ másutt pedig „a tömeg szétesztatása céljából lövéseknek a levegőbe való leadását”²⁵⁸ és ugyanígy „az utca bazalt kövezetére való lövést”²⁵⁹ tartalmazza (Fővárosi Bíróság ítélete, történeti tényállás, 10. oldal 3. bekezdése, 11. oldal 3. és 5. bekezdése), melyek egyike sem feleltethető meg a vádban írt, polgári lakosságra leadott sortűzzel elkövetett szándékos emberöléseknek, amelynek egyik esetként a vádirat a Nyugati teret hozta fel (a később tárgyalandó Salgótarján mellett, a vádirat 6. oldalán).

²⁵⁶ Fővárosi Bíróság 13.B.323/2000/42. számú ítélete, 10. oldal

²⁵⁷ „A Szentgyörgyi Ferenc által leadott lövések elvétel folytán eltalálták a csarnok területén tartózkodó és vecsési otthonába vonattal hazatérni kívánczó Simon Béláné, született Bekker Mária sértettet is. A Vecsés felé közlekedő vonat 14 óra 15 perckor indult. Simon Béláné a lövési sérülések következtében tüdőlövéséből eredő belső elvérzések miatt, a helyszínen elhalálozott.”

²⁵⁸ „Ezen helyszínre vezényelt állománynak volt tagja Mátai Ottó vádlott is, akinek tartózkodási helyét Gál-Kovács Lajos, a századparancsnok-helyettese a Nyugati pályaudvar és a 62. számú Posta közötti területre jelölte ki. Gál-Kovács Lajos, a tömeg szétesztatása céljából, a nála lévő géppisztolyból egyes lövéseket adott le a levegőbe, azonban ez a tevékenység a tömeget nem oszlatta szét.”

²⁵⁹ „A terület kiürítésére Mátai Ottó vádlott és 8-10, ma már ismeretlen társa kapott parancsot. Ennek megkezdésekor a vádlott részére előljárója, Gál-Kovács Lajos azt a parancsot adta, hogy „tüzelj”. A vádlott parancsot úgy hajtotta végre, hogy a 47 lövedékből álló sorozatot menet közben, mintegy három lépés megtétele alatt adta le oly módon, hogy a fegyver csövét maga elé tartotta és mintegy három lépésnyire az utca bazalt kövezetére lőtt.”

Hozzá kell tenni: a másodfokú határozat külön is kimondta, hogy az ezzel vádolt Mátai Ottó vádlott a több emberen elkövetett emberölés büntetének kísérletét nem valósította meg, felelőssége csupán a fegyver kezelésére vonatkozó szabályok megszegésére vezethető vissza. Az ítélet rögzítette, hogy „a több évig tartó nyomozás, majd a folytatólagos bírósági tárgyalás során sem merült fel semmilyen tanúvallomás vagy más bizonyíték arra, hogy a vádlott akár egy vagy több ember életének kioltása szándékával hajtotta volna végre az egyébként tömegosztatás célját szolgáló parancsot”. Kifejtette emellett az ítélet, hogy „a vád tárgyává tett és az elsőfokú ítéletben leírt magatartás pedig azt szemlélteti, hogy a vádlott senki életét nem kívánta kioltani, jóllehet erre a megfelelő eszköz rendelkezésére állt és a tőle 150-200 méterre levő tömeget tekintve a mód is meglett volna bizonyosan. A vádlott nagy tűzerejű fegyvert használt, amelyet ha emberekre irányít, akkor nyilvánvalóan többek életét is kiolthatta volna. A lövések leadásakor azonban nem a lőtávokban levő tüntetőkre, hanem a kövezetre célzott. A lőfegyver használatának a módjából tehát nem az ölési szándékra, hanem éppen ellenkezőleg, az emberélet megóvásának szándékára lehet következtetni”. Mindezek fényében tehát „akár eshetőleges ölési szándékra sem lehet következtetést vonni”, állapította meg végül a jogerős alapügyi határozat (Legfelsőbb Bíróság ítélete, 6. oldal).

A fenti alapítéleti megállapítások tehát teljes mértékben egybevágnak a kirendelt hadtörténész szakértő által e körben előadottakkal (lásd részletesen kifejtve fent), függetlenül attól, hogy a megállapítások az ott megvádolt konkrét karhatalmistára, vagy a karhatalom egészének a tevékenységére vonatkoznak (mivel a kettő nem választható el egymástól, Mátai Ottó a karhatalom tagjaként tevékenykedett ott, és ebbéli minőségében vállalt részt abban, amelyhez a vád utólag már Biszku Béla felbujtói szerepét kapcsolta).

Kérdésként vethető fel ezek után, hogy az ügyészség a Nyugati téri események kapcsán vajon pontosan milyen adatokra is alapozta a vádiratban között tényállításokat, konkrétan, hogy a három sértett halálát a karhatalom által szándékosan és központi

tűzparancs alapján rájuk leadott megtorló jellegű sortűz okozta, amikor erre irányuló megállapítást – de még akár csak közvetett utalást sem – sem az alapítelek rendelkező része és indokolása – ideértve a megállapított történeti tényállást is –, sem az akár az alapügyben, akár a Biszku Béla ügyében kihallgatott közvetlen (szem)tanúk vallomása, sem a beszerzett okirati bizonyítékok és különösen nem a felkért történész szakértőknek a szakvéleménye nem tartalmazott, sőt, annak pont az ellenkezőjét állította mindegyikük – azt is tagadva, hogy ott egyáltalán sortűz lett volna –, méghozzá eléggé kategorikusan.

Mindez közérthetően talán akként fejezhető ki, hogy a „tettessel” (Mátai Ottóval, illetve közvetetten a karhatalmistákkal) szemben lefolytatott alapügy – ítélt dolognak számító – alapítelete szerint nem volt a Nyugati téren a vádirat szerinti, magyar karhatalmisták által a békés polgári lakosságra, központi utasításra leadott sortűz, a kirendelt történész szakértők szerint szintén nem volt ilyen, a tanúvallomások szerint sem volt ilyen, valamint az okiratok szerint sem. Ezek azok a bizonyítékok, amelyeket egy bíróság értékelni tud, azonban azok itt mind mást mutattak. Természetesen az ügyészség előtt adott lett volna a lehetőség, hogy megpróbálja cáfolni az ő állításaikkal – egyébként teljes konszenzusban – ellentétes bizonyítékok bármelyikét vagy akár azok összességét, azonban a vádiratban való feltüntetésén kívül az általuk bizonyítani kívántak igazolására egyáltalán nem is tettek kísérletet (hova-tovább, még magát a sortűz megtörténtét sem próbálták meg alátámasztani). És hogy ha ehhez hozzávesszük, hogy a korábbi alapítelek szerint a sértettek halálát nem is a magyar karhatalmisták lövése, hanem a helyszínen megjelenő szovjet páncélozott járművek tüzelése okozta, úgy teljesen érthetatlenné válik, hogy mire alapozta az ügyészség a Nyugati téren történtek kapcsán a vádemelését.

A SALGÓTARJÁNI ALAPÜGY

A bíróság az ítéletének a 111-112. oldalain szó szerint hivatkozta meg a „Salgótarjáni sortűzperben” megállapított történeti tényállás, valamint az ide kapcsolódó bizonyítékok értékelése körében kifejtetteket, amelyek ugyancsak ellentétben álltak a Biszku Béla

ellen benyújtott vádiratnak a történeti tényállásával. E helyütt azok részletes bemutatása ismételten nem szükséges, csupán utalni szükséges arra, hogy a jogerőre emelkedett, marasztaló alapítélet megállapításai szerint (Fővárosi Bíróság, 25-26. és 44-45. oldalak):

- **A szovjet városparancsnok adta ki a tűzparancsot oroszul**

(„A megyei tanács irányából hallatszó fegyverropogás után azonnal, a főkapitányság bejárata előtt Házival együtt tartózkodó Salupin alezredes oroszul tűzparancsot adott, elkiáltva magát, hogy „agony!”. Ezután következett be a kétszer megismételt sortűz”);²⁶⁰

- **A magyar karhatalmisták külön tűzparancs nélkül lőttek**

(„A szovjetek tüzelése után azonnal, illetve egy időben, külön tűzparancs nélkül is, a megyei tanács előtt, illetve annak közelében felállított karhatalmisták géppisztolyaikból sorozatokat adtak le az oda közel eső tömegre, ugyancsak lőttek az emeleti ablakokból a golyószóróval is”);²⁶¹

- **A helyszínen lévő magyar vezetők nem vezényeltek tüzet**

(„Az sem tehető fel, hogy a szovjet katonák valamelyik magyar tiszt vezényszavára nyitottak volna tüzet”);²⁶²

- **A szovjet városparancsnok volt egyedül döntéshozó helyzetben**

(„Bár voltak ott Salupinnál magasabb rangú személyek is, pld. Házi, de egyértelmű, hogy Salgótarjánban az adott politikai helyzetben az egyedüli rendes haderő felett rendelkező szovjet városparancsnok volt egyedül döntéshozó helyzetben”);²⁶³

260 Fővárosi Bíróság 16.B.768/1994/88. számú ítélete, 26. oldal

261 Fővárosi Bíróság 16.B.768/1994/88. számú ítélete, 26. oldal

262 Fővárosi Bíróság 16.B.768/1994/88. számú ítélete, 45. oldal

263 Fővárosi Bíróság 16.B.768/1994/88. számú ítélete, 45. oldal

Mіндеzen ténymegállapítások mellett – amelyeket egyébként a jelen ügy szakértői is megerősítettek –, büntetőjogilag nonszensz a magyar pártvezetés felbujtásáról beszélni, még akkor is, hogy ha esetleg a bekövetkezett tragédiáért a magyar vezetést is történelmi – de nem büntetőjogi – felelősség terhelheti. Olyan helyzetben pedig, ahol *expressis verbis* ki van mondva, hogy az adott helyszínen a szovjet városparancsnok volt az egyedüli döntéshozó helyzetben, és a konkrét tűzparancsot is ő adta ki, amelybe a magyar karhatalmisták külön (magyar) tűzparancs nélkül kapcsolódtak be (lásd erre a szakértőket is), akkor a vád szerinti, magyar pártvezetés általi büntetőjogi értelemben vett konkrét felbujtás szóba sem jöhet. Kiemelte az alapítéleti indokolás emellett még külön azt is, hogy biztosan nem a magyar pártvezetés helyi képviselőinek a parancsára került sor a tűzmegnyitásra, amely tény már önmagában kizárja azt, hogy ilyen ténybeli alapon megalapozottan vádat lehessen emelni a pártvezetés egykori tagjaival szemben.

Az ügyészség e körülményre a vádirat benyújtásakor nem volt figyelemmel, de utóbb sem törekedett arra, hogy az alapítélet egyébként ítélt dolognak számító adott megállapításait valahogy megcáfolja, mégis megállapítani kérte a vádlott felbujtásban való bűnösségét. Ki kell emelni e körben azt is, hogy az eljárás során beszerzett további bizonyítékok az alapítélet fent hivatkozott megállapításait külön-külön és összességükben is alátámasztották, és emellett egyetlen olyan bizonyíték sem akadt, amely valamely vonatkozásban azt bármilyen (akár a legapróbb) mértékben is kétségbe vonta volna. Így pedig Biszkunak mint a szűkebb pártvezetés tagjának a büntetőjogi felelőssége sem merülhetett fel, mivel mindenki csak azért a bűncselekményért vonható felelősségre, amit konkrétan el is követett (s ehhez nem elég, hogy az az érdekében állt).

Mindemellett ki kell emelni, hogy maga az alapítéletnek az indokolása is hivatkozott arra a tényre, hogy a megvádolt egykori karhatalmisták közül „egyikük sem védekezett azzal, hogy parancsra, avagy egyébként jogszerűen cselekedett volna” (l. 50. oldal), amit – tehát hogy parancsra cselekedtek volna – az alapítélet idézett megállapításai mellett a Biszku-ügyben beszerzett konkrét személyi és tárgyi bizonyítékok sem igazoltak vissza.

Kétségtelen, hogy a történelemtudományban több fajta verzió létezik, sőt akár az is elképzelhető, hogy a Biszku Béla elleni büntetőügyben meghozott ítélettel esetlegesen ellentétes állásponton lévő történészeknek pontosabb ismeretei vannak az eseményekről, mint ami fajta kép a bíróságban kialakult, azonban az, hogy ilyen fajta bizonyítékokat is értékelni lehessen, az az ügyészségnek lett volna feladata. Mivel azonban a vádhatóság az eddig részletezett bizonyítékokat még cáfolni sem próbálta, csak és kizárólag, egyes egyedül a Katonai Tanács ülésére hivatkozott (amelyről a hadtörténész szakértő viszont azt állapította meg, hogy nem is arról szólt, amit az ügyészség vele bizonyítani kívánt, és emellett az ott elhangzottak nemcsak hogy nem voltak befolyással a Salgótarjánban történetekre, hanem bizonyíthatóan még csak el sem jutottak oda), ezek után a bíróságnak sem lehetett más a válasza, mint hogy a rendelkezésre álló bizonyítékokat mérlegelje.

V.) AZ MSZMP 1956. VÉGI ÜLÉSEINEK JEGYZŐKÖNYVE

A dolgozat az eddigi részében számba vette és elemezte azokat az alapvetően mentő jellegű bizonyítékokat, melyekre a bíróság az ítélet felmentő rendelkezését alkalmazta a vádirat legsúlyosabb vádpontjában (eltekintve természetesen a maradék-bűncselekmény, azaz a bűnpártolásoknak a megállapításától). Ezen felül azonban indokolt számba venni azon bizonyítékokat is, amik terhelő jellegűek voltak, a bíróság mégis elvetette azokat. Ennek indoka nagyrészt abban volt keresendő, hogy a vádnak a jelen büntetőeljárásban nem az lett volna a feladata, hogy az ártatlanság vélelmének a megdöntése érdekében azt bizonyítsa, hogy Budapesten a párt vezetői mikről tanácskoztak és hoztak határozatot, hanem a konkrét okozati összefüggést kellett volna feltárnia előbbieket és a vád tárgyává tett kettő konkrét esemény között, azaz hogy áll-e fenn köztük ok-okozati összefüggés, ami egyúttal bizonyítható is. Ilyen jellegű törekvést azonban a vádhatóság nem mutatott, a megismételt eljárásban nem tett még kísérletet sem rá (hiába írta elő azt nyomatékosan a Fővárosi Ítéltábla a korábbi hatályon kívül helyező végzésében), ennek hiányában pedig – noha a bizonyítást hivatalból a bíróság elvégezte – marasztalás sem történhetett.

Látni kell, hogy a Fővárosi Ítéltábla a korábbi hatályon kívül helyező végzésében utalt arra, hogy „az eljárás során eddig nem merültek fel olyan közvetlen bizonyítékok, amelyek arra mutatnának, hogy Biszku Béla legalább részesként felelősség tehető a Salgótarjánban leadott sortűzért. [...] Az elsőfokú bíróság által számba vett dokumentumok önmagukban az előbbiekre megválaszolására nem alkalmasak”. Kifejtette továbbá, hogy azért nem alkalmazott ő maga felmentő rendelkezést, mivel az előírt bizonyítási cselekmények folytán további bizonyítékok beszerzésére lehet mód, és csupán azok ismertetésében tud majd megalapozottan állást foglalni az elsőfokú bíróság abban a tekintetben, hogy „a rendelkezésre álló közvetett bizonyítékok kétséget kizáróan bizonyítják-e a vádlott terhére rótt háborús, illetve közbiztonság elleni bűncselekmény elkövetését, vagy megállapítja, hogy a beszerzett bizonyítékokon túl további bizonyítékok beszerzésére nincsen mód és ezért sikertelen a vádlott büntetőjogi felelősségének bizonyítása”. Itt kell mindenképpen kiemelni, ami nagyon fontos, hogy az új (megismételt) eljárásban a másodfokú bíróság által előírtaknak megfelelően beszerzett bizonyítékok – így különösen a kirendelt történész szakértőknek a véleménye és az eseményekre rálátással bíró tanúk vallomásai – nemhogy kedvezőtlenül változtattak volna a vádlott eljárásjogi pozícióján, hanem éppen hogy azzal ellentétes irányba mutattak és még inkább azt valószínűsítették, hogy a legsúlyosabb vádpontban Biszku Béla – a pártvezetés – büntetőjogi felelőssége változatlanul nem állapítható meg.

Még egyszer ki kell emelni: a jelen büntetőeljárás feladata nem annak a bizonyítása volt, hogy pontosan miket is nyilatkoztak vagy határoztak a párt vezetői az MSZMP egyes szerveinek ülésein, hanem hogy a két helyszínen – azaz a Nyugati téren és Salgótarjánban – minek a hatására lőttek (vagy éppen nem lőttek) a karhatalmisták. Az ügyészségnek a feladata a kettő között lévő okozati összefüggés bizonyítása lett volna, különösen az ítéltábla azon ténymegállapítására figyelemmel, hogy „az általa idézett dokumentumok alapján nem következik a vádlott közvetlen felelőssége”, illetőleg hogy „nem adja logikus magyarázatát annak, hogy az általa számba vett bizonyítékok alapján

miként jut el annak megállapításához, hogy a vádlott akarata, illetve felbujtói magatartása alapján került sor a salgótarjáni sortűz végrehajtására” (írta a korábbi marasztaló ítéletről). A vádhatóság azonban ezen okozati összefüggés bizonyítására még csak kísérletet sem tett, és noha a bíróság hivatalból az erre irányuló bizonyítást maga is elvégezte, az pozitív eredményre nem vezetett. Ezek után pedig lássuk helyette azokat az okiratokat, amikre az ügyészség kizárólagosan hivatkozott, mint a vád bizonyítékaira:

Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága 1956. november 11-i jegyzőkönyvéből (nyom. iratok 2. kötet 749. oldalától):

„Kádár János elvtárs: Szeretnék tájékoztatást adni az elvtársaknak néhány olyan dolgról, ami talán nem árt még akkor sem, ha ismétlés. Először pár szót a múlt hét eseményeiről.... én abban a szituációban, amikor dönteni kellett, hogy elfogadjuk-e a többpártrendszert, megmondtam, hogy az a benyomásom, hogy ha így megy tovább, ez az ellentmondás megöl bennünket, minden bevetett szovjet egységgel erősebbek leszünk katonailag és gyengébbek politikailag, és azt is megmondtam, hogy napokon belül az egész felkelés átalakul nemzeti háborúvá a Szovjetunió ellen, hiszen ahány szovjet egység aktivizálódik a harcban, olyan mértékben erősödik és mélyül a nacionalista pozíció a tömegekben. Nemzeti háború jellege alatt azt értem, hogy az egész néphadsereg a kormánytól parancsot fog kapni a szovjet hadsereg elleni harcra. Ebben a szituációban kellett ezt a döntést elfogadni.... E döntés után az történt, hogy az ellenforradalom mindkét vonalon rendkívüli erővel előretört, teljesen világossá vált, hogy normális politikai eszközökkel, politikai intézkedésekkel, meggyőzéssel kikerülni ebből a helyzetből nem lehet.... [749-751. oldal]

...De amit itt el kell végezni, alapvetően nem katonai feladat. Részben hatalmi feladat, honvéd, rendőr, vagy munkásőrséggel megerősített magyar egységek feladata, részben pedig olyan munka, amelyet a lakosság önvédelmi fellépésével kell biztosítani; ne adjanak menedéket, búvási lehetőséget a fegyveres kóborlók számára.... Nagyon fontos

belpolitikai, de legalább ilyen fontos külpolitikai szempontból, hogy magyar egységek végezzék ezt a munkát. Ezért gondoltuk ezeket a forradalmi ezredeket felállítani, de csak Budapesten. Arra gondolunk, hogy itt olyan erőt kell tömöríteni, amely abszolút szilárdan áll a munkásosztály mellett. Arra gondolunk, hogy a néphadsereg tagjaiból, más harcoló munkásegységekből, amelyek szilárdak voltak, továbbá önkéntesen jelentkezőkből kellene megszervezni. Az adott helyzetben egész nyugodtan úgy intézkedhetünk, hogy egynéhány száz nagyon jó kommunista aktíva adja rá a fejét arra, hogy jó ideig katona lesz. A kívánatos az volna, hogy minél előbb a szovjet egységeket kivonni, s az ország bizonyos területeiről is kivonni.... Nem is ez a lényeg most, hanem hogy legyen a forradalomhoz hű saját katonai erőnk, elsősorban Budapesten.... [761. oldal]

...Meg kell mondani, hogy valójában forradalmi időket élünk, és forradalmi módszerekkel is kell dolgozni. Aki továbbra is a népköztársaság ellen uszít, legyen bárki, izolálni kell, mert ebbe tönkre megy az ország.... [765. oldal]

...Nekünk nagyon határozottan kell vinni azt a vonalat, hogy tegyék félre a vitatkozást és az alapvető feladatokat segítsék, tehát a fegyveresek lefegyverzését, a fegyverek összeszedését, a munka beindítását, az ellenforradalom visszaverését, és utána fogunk majd dönteni bizonyos kérdésekben, amit az adott viszonyok között egyszerűen nem is tűzhetünk napirendre.... [769. oldal]

Biszkü Béla: ...Világosan meg kell mondani, hogy illúzió volt és még ma is az egyes elvtársak részéről, akik azt mondják, hogy ha még 2-3 napig vártunk volna a szovjet csapatok bevonásával, akkor sikerült volna a honvédségnek, a rendőrségnek, a nemzetőrségnek rendet teremteni. Ez az, ami szétválasztja az embereket. Én együtt voltam katonai emberekkel. Végtelenül demoralizálta az embereket a visszavonulás. Azt mondták az embereknek: ne lőj fiam, mert én is ott leszek. Tűzszünet volt, lefegyverezték azokat, akik a rendet meg akarták teremteni. Ebben is világos helyzetet

kell teremteni. Az illúzió, hogy meg tudtuk volna akadályozni ezt a fejlődést politikai eszközökkel. Nagyon keverednek dolgok, mert olyan emberek kezében is volt fegyver, akik becsületes célokért akartak harcolni. Beszéltem olyanokkal is, akiknek fizetése 200 forint volt, nappal harcoltak, este pedig bementek a gyárba dolgozni. Egyetértek azzal, amit Kőből elvtárs mondott, hogy nagyon világosan el kell határolni magunkat – és ezt világosan meg kell mondani – a Rákosi-klikktől, amely politikailag és gazdaságilag is előkészítette a talajt annak, hogy az ügyek ilyen irányt vettek.... Hogy lehet a kormány tömegbázisát növelni? Az egyik dolog természetesen az, hogy a munkásokkal meg kell értetni, hogy mi történt, de meg kell próbálni megértetni azokkal is, akik ennek az egész felkelésnek eszmei előkészítői voltak. Én persze nem táplálok illúziókat.... Olvastam a megyékből és a Budapesten szerzett információkról készített jelentést. Ebben az van, hogy a megyékben a munkások túlnyomó többsége a munkát megkezdte. Ez hamis. Az emberek inkább tízszer rágják meg értesülésüket, de minket ne vezessenek félre. Ezt nagyon szigorúan kell venni. Ez tönkretelhet bennünket, ha olyanokat mondunk, ami nem felel meg a tényeknek. Inkább súlyosabban értékeljük a helyzetet, mint rózsásan. Van egy javaslatom: meg kellene kezdenie a kormánynak a fegyveres szerveknek, a politikai rendőrségnek a felállítását. Egy olyan politikai rendőrséget kell felállítani, ami az ellenség ellen, és nem a mi kommunista elvtársaink ellen harcol. [779-783. oldal]”

Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága 1956. november 21-i jegyzőkönyvéből (nyom. iratok 2. kötet 795. oldalától):

- „Napirend: 1./ Jelentés a karhatalom szervezéséről. Előadó Münnich Ferenc elvtárs, meghívott: Földes László és Czinege Lajos elvtársak.
- 2./ A pártszervezés helyzete, jel. a munkakezdésről. Előadó Biszku Béla és Németh József elvtársak.
- 3./ Az MSZMP szervezésének, tagfelvételének irányelvei.
- 4./ Különfélék. [795. oldal]

1./ Jelentés a karhatalom szervezéséről.

Münnich elvtárs: ... A hadsereg keretében különleges karhatalmi alakulatok jöttek létre: 18 század, egyenként 100-130-as létszámmal. Ezek megbízhatóak, a legfőbb gyári objektumokat és a főváros területén a főbb útvonalakat védeni tudják.... [797. oldal]

Apró Antal elvtárs:Vidéken több káder maradt, de egyes góccokat erőteljesen meg kell szilárdítani: Miskolc, Pécs, Salgótarján.... [799. oldal]

Marosán György elvtárs: ... A rendőrség annál is inkább sürgős, mert a tél nehéz lesz, elképzelhetők zavargások. A politikai munka rendkívül fontos a rendőrségen belül, mert ma is a sportcsarnoki mozgósításnál a rendőrök kétféle magyarázatot adtak az oda gyűlteknél.... [799. oldal]

Fehér Lajos elvtárs: ...Vidéki karhatalom szerveihez központi megbízottat küldjünk teljes felhatalmazással, annál is inkább, mivel a vidéki embereket sok helyütt személyi kapcsolatok kötik mozgási szabadságukban. Üzemekben munkásmilíciákat szervezzünk párhuzamosan a karhatalommal. Ez egyelőre nem szerveződik... [799. oldal]

Földes László elvtárs: A munkásosztály megnyerése után a karhatalom a fő kérdés. Nem megnyugtató a helyzet. Beszéltem Vas, Borsod, tiszántúli megyék képviselőivel, és ezek alapján mondom: igaz, hogy a rendőrség ott együtt van, de a legtöbb helyen nem használható a kormány számára. Legjobb esetben passzív, sőt ellenséges a jelenlegi hatalommal, a párttal szemben. A kerületi pártbizottságokon, a kerületi kapitányságokról hasonló nézet alakult ki. Kimennek a rendőrök az üzemekbe biztosítani a rendet és ők maguk kezdtek agitálni a munka felvétele ellen. A zavar okai: a saját zavaros állásfoglalásaik, az ő zavaros szemléleteik.... Helyes lenne a rendőröket összehívni és megmagyarázni, hogy mi most a fő feladat és azon kívül biztosítani, hogy központi kiküldött menjen a különböző területekről.... [803-805. oldal]

Kádár János elvtárs: Egyetértek azokkal, akik a helyzetet nem tartják megnyugtatónak. Világosan meg kell mutatni, hogy az új hatalomnak két bázisra kell támaszkodnia: a munkatársakra és a fegyveres erőkre. Ahhoz, hogy a munkáshatalmat ne fenyegethessék fegyveres emberek, a kormánynak mindkét erővel rendelkeznie kell. A honvédség és a munkásőrség az a két fő erő, amely a fegyveres testületek magját adja.... Ezek szempontok: hibás nézet, a félelem a tartalékos tisztek és nem elég képzett katonák bevonásától. A szó szoros értelmében vett forradalmi ezredekről van szó, akik lehet, hogy még a puskát sem tudják elsütöni, de tudják, miért harcolnak és megtanulják a puska kezelését, most a fegyveres felkelés résztvevői sem voltak képzett katonák, de képesek voltak harcolni.... [807. oldal]

...A honvédségnél működő bizottság összetétele: Uszta, Gyurkó elvtársakat ismerem, fő hibája, hogy primitív és nyers. De előnye, hogy érzelmeiben a munkásosztály mellett vannak, hűségesek és ha megértették a feladatot, következetesen végrehajtják. Nem elsősorban kiválóan képzett katonai szakértő kell, hanem osztályöntudatos munkás. A szakképzettséget meg lehet és kell szerezni... [811. oldal]

Biszkü Béla elvtárs: Politikai vonal nincs biztosítva, mert nincs személy-garancia. A rendőrségen Pócze elvtárs nem alkalmas vezetőnek. Uszta elvtárs képes vezetni.... [811. oldal]

Határozatok:

- 1./ A hadseregbe az Intézőbizottság összekötőjeként, a pártmunkások bevonására és mozgósítására, a politikai munka segítésére Földes László elvtársat delegáljuk.
- 2./ Pócze elvtárs helyett Garamvölgyi Vilmos elvtársat javasoljuk a rendőrség élére....
- 6./ Egyes góccokat erőteljesebben kell karhatalommal védeni. Itt a szervezést gyorsítani kell: Miskolc, Pécs, Salgótarján. [813-817. oldal]

2./ A pártszervezés helyzete, jel. a munkakezdésről.

Biszku Béla elvtárs: A 22 kerületben létrejött az Intézőbizottság. Ezek közül kb. 11-ben megfelelő.... Az ellenforradalmi erők hangosabbak, erőszakosabbak, aktívabbak.... Munkakezdés: sikerült megakadályozni az összejövetelet az országos munkástanács megválasztására. A budapesti munkástanács visszaküldte őket dolgozni, a vidékiek pedig nem találtak kapcsolatot és hazamentek. Most újból rosszabbodott a hangulat, mert elterjedt a híre, hogy letartóztatták az autóbusz garázs munkástanácsának vezetőjét, aztán, hogy nem engedték megtartani a gyűlést, ez újabb felhívásra adott alapot, a sztrájkra.... [817-819. oldal]”

Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága 1956. december 2-i, illetve 3-i jegyzőkönyvéből (nyom. iratok 2. kötet 833. oldalától):

„Kádár János elvtárs: Tisztelt Elvtársak! A betervezett határozati javaslat előkészítésének munkájában én nem vettem részt, a fő vonalával egyetértek, azonban egynéhány kérdésben az a véleményem, hogy tisztább helyzetet kell teremteni, mint ahogy az a határozati javaslatban van. Azt gondolom elvtársak, hogy a helyzet jó megítélése, a feladatok helyes meghatározása az előzményekre is kiterjedő, az alapvető kérdések mélyére hatoló marxista elemzést kíván meg.... [833. oldal]

....Nincs közöttünk senki, aki ne tárgyalna a munkástanácsokkal, vagy nem ismerné a helyzetet. Budapesten, a budapesti munkástanács kétféle játékot űz. Mennél szebb hangot ütnek meg velünk, annál többet tesznek a parasztok, munkások lázításában. Ők magukat a munkások védelmezőjének, képviselőjének nevezik. A munkástanácsok többsége a szó egyszerű értelmében nem idegen a munkásosztályhoz, tudatosan nem ártana a munkásosztálynak. Ezt feltétlenül figyelembe kell venni és a politikai meggyőzésnél, a közelhozásuknál ezt figyelembe kell venni, különösen az ellenforradalmi elemek leválasztásánál stb. De mi történik? Ezek a munkástanácsok

igen jelentős politikai hatalmat képviselnek. Nincs okunk rá, hogy lebecsüljük. A budapesti munkástanács elnöke, amikor azt mondta, hogy 10 millió magyar embert képvisel, persze túlzott, nem ekkora a hatalmuk, de nem mondani meg, hogy befolyásuk nem jelentős, azt jelentené, hogy önmagunkat csapjuk be. De ha összehasonlítjuk az állami szervek vezetőinek vagy az igazgatók befolyásával, vagy a pártszervezet, szakszervezet befolyásával, akkor is meg kell mondani, hogy ma a munkástanács a legnagyobb politikai hatalom.... [847-849. oldal]

....Szembe kell szállnunk és harcolnunk kell a Szovjetunió-ellenes uszítással, a sovinizmussal, a nacionalizmussal, és tudni kell elvtársak, hogy nem lehet ezek ellen a törekvések és áramlatok ellen harcolni olyan módon, hogy mi megbékélünk ezekkel a törekvésekkel, vagy nézzük nyugodtan, hogy a szemünk előtt erősebben hatnak, mint a mi pozícióink, állásfoglalásaink... [851. oldal]

....Egy másik dolog, amit helyesnek tartanék a határozatban kategorikusan megmondani. Meg kell mondani, hogy a marxizmus-leninizmus szerint – esetleg nem ezekkel a szavakkal – a munkásosztály nem harcolhat és nem létezhet forradalmi élcsapat nélkül, és magából a munkásosztályból van ez a forradalmi élcsapat is. Meg kell mondani, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt marxista-leninista párt és a munkásosztály élcsapata, és ez a párt a Magyar Népköztársaságnak, a népi hatalomnak – amely a munkás-paraszt szövetségen alapszik – vezető ideológiai, eszmei ereje. Ezt valahogy le kell szögezni. Úgy is meg kell vívni a vitát hétköznapi minden este az üzemekben.... [875. oldal]

....Kijelentem elvtársak, hogy a nélkül, hogy a szavakkal játszanánk, forradalmi helyzet van nálunk, mely helyzetben forradalmi eszközökkel kell harcolni. Nem lehet a módszereken nem változtatni. Mi most bizonyos lapokat megtiltottunk kiadni. Ez diktatórikus álláspont, nem mi választottuk ezt, kényszerítették erre bennünket. A Nagy Imre kérdésben az a helyzet, hogy az alapvető kérdéseket meg kell tárgyalni, anélkül

nem lehet előremenni, de hogy hosszan tartó pártvitát rendezzünk ebben a kérdésben, ezt egyenesen megtiltja a forradalom érdeke a jelen helyzetben. Vagy hogy mi ebben a kérdésben objektív álláspontot foglaljunk el. Kell legyen objektivitás és ebben a kérdésben nem követjük a régi módszereket, a tényeknek valódiaknak kell lenni, amelyet mondunk.... [897. oldal]

....A kettős hatalom kérdése. Itt se sokat kell kerülgetni a dolgot. Bizony van. Van olyan törekvés, hogy a kettős hatalom az ő hatalmukká váljon. A kettős hatalom kérdésénél felmerül az osztályjelleg meghatározása. A másik hatalom a burzsoázia, a fasizmus hatalmának készül. Sajnos nagyon sokoldalúan, komoly erőfeszítéssel dolgoznak azon, hogy ezt létrehozzák.... [901-903. oldal]

....A karhatalom kérdése: Talán célszerű lenne egy kicsit kategorikusan megmondani, hogy mit akarunk. Az államrendőrség nem népszavazás kérdése. Azonkívül meg kell mondani, hogy nekünk vonalunk van ebben a kérdésben. Mi most rendőri vezető posztokat olyanokkal akarunk betölteni, akik éveken át, pl. 45-ben is forradalmi munkát végeztek a rendőrségnél, s hosszú távon keresztül ezen a vonalon akarnak maradni. Meg kell mondani, hogy a munkásőrséggel mit akarunk. Meg kell mondani, hogy becsületes munkások között akarjuk szervezni.... A fegyverekkel meg úgy vagyunk, hogy vakaródzunk, nem akarunk bizonytalan kezekbe fegyvert adni. A valóság az, hogy legalább annyi fegyver van kint az üzemekben, háromszor annyi, mint amit mi ki akarunk a munkásőrségnek adni. A munkásőrségnek meg kell mondani, hogy szedjék össze a fegyvereket, ami szükséges kint marad az üzemben, de feleslegesen ne legyenek kint fegyverek az üzemben.... [903. oldal]

Biszku Béla elvtárs: ... Az október 23-a utáni helyzetről: Beszéltem olyan elvtársakkal, mint Mód elvtárs, aki elmondott néhány tézist is, amelynek lényege, hogy az október 23-i események a nemzeti forradalom jellegét viselik magukban, megjelölték a benne részt vevő osztályerőket – azokban szerepelt a munkásság, parasztság és azon kívül az

egész nép részt vett ezekben az eseményekben. Nem fogadják azt az értékelést el, amit az október 23-a utáni eseményekről és helyzetről adtunk, és nézetem szerint azért nem, mert nem látják világosan és nem volt módjukban világosan elemezni az eseményekben részt vett erőket és egy kalap alá vesznek mindenkit, azt mondják, hogy az egész nép részt vett az októberi eseményekben. Az alapkérdés: nevezhető-e az egész esemény úgy ahogy van, jellegét tekintve ellenforradalomnak.... Véleményem szerint ezeknek az elvtársaknak a nézeteiben nagy szerepet játszott, hogy lebecsülték – és még most is lebecsülik – a kezdettől fogva ott levő ellenforradalmi erőket.... [909-911. oldal]

...Néhány szót a munkástanácsokról: A vitában szó esett arról, hogy a munkástanácsok létezése és jelenlegi munkája azt bizonyítja, hogy kettős hatalom van. Hozzáteszem, hogy a munkástanácsok egy részének kezében fegyver is van és ezzel is erősítik hatalmi pozíciójukat és alátámasztják azt. A fegyvereket ezektől el kell venni, mert ellenünk használják fel. A legfontosabb gyárakból jöttek olyan jelzések, hogy nemcsak egyszerűen politikai munkát végeznek és akadályozzák a pártnak a szervezését és kirakják az embereket a gyárakból, hanem a gazdasági pozíciók megszervezése irányában is dolgoznak. Vannak olyan jelzések, hogy a munkástanácsok elnökei kinevezik a gyárigazgatót. A mai napon kiadtak egy olyan röpiratot, hogy 4-én, a szovjet hadsereg megindulásának egy hónapos fordulóját néma tüntetéssel ünnepeljék meg és a nők néma tüntetéssel vonuljanak ki az utcára és 11 és 12 óra között koszorúzzák meg a Hősök-emlékművét. Más akciójukból is világos, hogy kettős játékot folytatnak. Karhatalmi szerveinknek, mindennek tudatában, sokkal erélyesebben kell dolgoznia, mint eddig. Az utóbbi 3-4 napban növekedett az ellenforradalmi nyomás az üzemekben és ez elsősorban a munkástanácsokon keresztül történt. Mi a budapesti munkástanácson, valamint a legfontosabb üzemek munkástanácsain keresztül megmondottuk, hogy kik azok, akiket ellenforradalmároknak lehet nevezni közülük, kik azok, akik a Horthy-rendszer emberei voltak. De azok látják, hogy velük szemben semmiféle erélyes intézkedés nincs, ezért még határozottabban dolgoznak, hogy megakadályozzák a pártszervezetek szervezését és kitegyék azokat a dolgozókat, akik a leghűségesebb

embereink voltak a pártban. Csepelen a Csógyárban, az Acélművekben volt ilyen jelenség, de volt a XIII., XI. kerületben és máshol is. Egyetértek azzal, hogy a munkástanácsokkal szemben olyan politikát kell vinni, hogy a tulajdonképpeni feladatokra kell irányítani a figyelmüket, de ezt karhatalmi, rendőrségi fellépés nélkül nem lehet sikeresen megoldani, mert az utóbbi napok azt mutatják, hogy mert ilyen fellépés nem volt, az ellenforradalmi nyomás rajtuk keresztül erősödött. Ez teljesen összefügg a pártszervező munkában, mert ez az elmúlt néhány napban Budapesten megtorpant. /Németi elvtárs: Vidéken nem./ A pártszervező munka érdekében is, azon kívül a munkástanácsok alapvető feladata érdekében is szükséges az, hogy a munkástanácsok nyilvánvaló fasiszta elemeivel szemben fellépjünk. Én ilyen neveket adtam az elvtársaknak. Ilyen fellépés nélkül a pártszervező munkát mi vinni nem tudjuk. [911-913. oldal]

Münnich Ferenc elvtárs: Elvtársak! Én most felszólalásomban nem vállalkozom arra, hogy elméletileg neveljem a KV-t.... A munkástanácsok kérdése: valóban kettős játékról van szó, amely ellen politikai és egyéb eszközökkel kell harcolni, persze csak ha a politikai feltétele is meglesz. Aczél elvtárs azt mondta, hogy a Horthy reakció 11 évig nem tehetett semmit. Ehhez járul, hogy a politika évekig nem volt jó.... A fegyveres ellenforradalom leverése megtörtént, azonban az ellenforradalom tovább küzd, újra szervezkedik, informálódik. Ezt is tudomásul kell venni, amikor a módszerekről beszélünk. Néhány kesztyűs kéz módszernek is van eredménye.... Jó az, ha meggondoltan használjuk hatalmi eszközeinket, azonban kell használni is, amikor erre szükség van.... A mai viszonyok között tökéletes karhatalmat alig lehet teremteni. Addig már eljutottunk, hogy az ellenséggel szemben fel tudunk erélyesen lépni Budapesten és vidéken is. Kell azonban, hogy továbbra is erősödjék, tovább szerveződjék a karhatalom, legyenek szervezői mindenütt, mert nem nélkülözhetjük ebben a párt segítségét. Ez a legfontosabb feladat, nem a teóriákkal, értékelésekkel foglalkozni. Ez is fontos, de fontosabb a kiindulás tisztázása legyen, és ez az, hogy mi volt október 23-án és mit kell most a pártnak cselekedni. [917. oldal]

Kádár elvtárs: ...Volt még egy határozat, a munkástanácsok kérdésében, különösen a budapesti munkástanács kérdésében intézkedések szükségesek. Ezt úgy kell utasításba adni, hogy mindkét irányú intézkedések szükségesek: politikai és repressziós jellegű intézkedések, a becsületes embereket válasszuk le és hozzuk közelebb a párt álláspontjához, de semmi szín alatt nem vonjuk őket represszió alá. Helyesnek tartom, hogy a párt- és szakszervezeti iskolát végzetteket szervezett formában foglalkoztassuk és vonjuk be őket a vezetésbe. Münnich elvtárs a vitában felvetette, hogy nagyon szükséges volna a párt ereje. Ezt nem kell sokáig vitatni, mert a párt ereje nélkül proletárdiktatúra nem létezik.... [921-923. oldal]

...Van még egy fontos kérdés, amivel Somogyi elvtárs fejezte be hozzászólását. Nem tudok vele egyetérteni abban, hogy itt súlyosabb események veszélye áll fenn, mint ami október 23-a után történt. De hogy komoly veszély van arra, hogy az ellenforradalom újból rendezze sorait, ezzel teljesen egyetérték és komolyan kell venni, hogy a parasztság kérdésében, ahol megvan a módunk rá, vágjunk elébe.... [923. oldal]

...Az ellenség és ellenfél bánásmódjával kapcsolatban: Az ellenséggel szemben többet fenyegetőztünk, mint intézkedtünk. Nem véletlen ez. Célunk, hogy akit rá lehet bírni, inkább szóval, mint retorzióval éljünk. Az ellenzékkel szemben semmit sem csinálunk.... [927. oldal]”

Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága 1956. december 5-i jegyzőkönyvéből (nyom. iratok 2. kötet 943. oldalától):

„Napirend:

- 1./ Az Ideiglenes Központi Bizottság határozattervezetének megvitatása.
- 2./ Különfélék. [943. oldal]

Határozat: ...

5./ Fasisztaellenes tömegdemonstrációt szervezünk. A szervezésért, politikai irányításért felelősek: Gáspár és Biszku elvtársak.... [945. oldal]”

A MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága határozata (nyom. iratok 2. kötet 947. oldalától):

„A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes központi bizottsága 1956. december 2-én, 3-án és 5-én folytatólagos ülést tartott. Az ülés napirendjén a politikai helyzet és a párt feladatainak megvitatása szerepelt. A napirend előadója Kádár János elvtárs volt. A beható tárgyalás és vita során az ideiglenes központi bizottság 23 tagja közül 21 elvtárs szólalt fel. Ennek alapján az ideiglenes központi bizottság az alábbi határozatot hozta...” (összességében a nagy nyilvánossággal megismertetik a korábbi központi bizottsági döntéseket, jóval szűkebb és összefoglaló módon).... [949. oldal]

...A kommunistáknak most elsősorban türelmes felvilágosító munkával, meggyőzéssel, az ellenség leleplezésével és politikai elszigetelésével – s ha kell, fegyverrel is – küzdeniük kell az ellenforradalmi veszély ellen. Meg kell értetniök a jóhiszemű, de félrevezetett emberekkel, hogy aki ma a termelőmunkát akadályozza, vagy zavarja, az nemcsak anyagilag károsítja meg a dolgozókat, hanem egyúttal a munkáshatalom gazdasági és politikai alapját is gyengíti. Meg kell értetniök azt is, hogy a kommunisták üldözésére és megfélemlítésére irányuló kísérletek, csakúgy, mint azok a törekvések, hogy a munkástanácsokból kirekesszék a kommunistákat, az egész munkásosztályt és végeredményben a dolgozók hatalmát fenyegető reakciós támadások. Vissza kell verni az ellenforradalomnak azt a próbálkozását, hogy a munkástanácsok segítségével – részben félrevezetve őket, részben közéjük csempészett emberei segítségével – kiragadja a hatalmat a népköztársaság törvényes államhatalmi szervei kezéből.... [955-957. oldal]

....A jelenlegi helyzetben különösen fontos feladat az ellenforradalmi veszély leküzdésére az erős, demokratikus karhatalom megteremtése, és később a gyári munkásőrségek megszervezése. Az öntudatos kommunistáknak, a régi szervezett munkások ezreinek ma a karhatalomban van a helyük, mert erős, szilárd karhatalmi századok, forradalmi honvédezek a néphatalom, a szocializmus vívmányainak védelmezői mindenféle ellenforradalmi próbálkozással szemben.... [957. oldal]”

Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága 1956. december 28-i jegyzőkönyvéből (nyom. iratok 2. kötet 963. oldalától):

„Kádár János elvtárs:Annak idején, amikor ez a munka megkezdődött, a következő kérdések fölött kellett az Intéző Bizottságban dönteni.... Ez igen fontos politikai kérdés, és bár az Intéző Bizottságban már megtárgyaltuk, szükségesnek tartom itt is megemlíteni, hogy az elvtársak esetleg hozzászóljanak ehhez a kérdéshez. Az Intéző Bizottságban a következő vélemény alakult ki: Figyelembe vettük azt, hogy a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány milyen körülmények között kezdte meg munkáját és hogy eddigi tevékenységének jelentős részét adminisztratív és repressziós intézkedések képezték, továbbá hogy a kormány ma személyi összetételében tiszta kommunista kormány.... [963. oldal]

Uszta elvtárs:A Münnich elvtárs által mondottakat én is szeretném aláhúzni. Igaz, hogy a karhatalom megállja a helyét, de azért, mert a háta mögött van a szovjet hadsereg.... [965. oldal]”

Tekintettel arra az alapvető jelentőségű büntető anyagi jogi szabályra, hogy felbujtani valakit szándékos bűncselekménynek az elkövetésére kizárólag előzetesen – utólagosan pedig nem – lehet (hiszen az a szándék kialakítását jelenti), a pártvezetésnek a vádbeli két cselekmény időpontja (1956. december 6. és december 8. napja) előtti kijelentéseit indokolt e körben elsősorban megvizsgálni:

tartalmazzak-e azok a békésen tüntető polgári lakossággal szembeni megtorlásra (akár sortűzek leadására) utasítást, olyanokat, amelyek a vádiratnak megfelelően szándékos emberölések elkövetésére irányulnak.

Ki kell emelni, hogy az **1956. december 8. napja előtti** MSZMP üléseken is hangoztak el valóban drasztikusnak mondható kijelentések (melyek teljes összességét megkísérelte a dolgozat a fentiek során kiemelni), azonban túlnyomórészt nem léptek túl az abban a korban bevett általános szólamokon, és amellet, hogy az „ellenforradalmárokkal” és a munkástanácsokkal szembeni erélyesebb fellépésre irányultak, nem olvasható ki a hozzászólások többségéből olyan irányú rész, ami a békés polgári lakosság ellen való, ennek során akár szándékos emberölések formáját is ölthető, megtorló fellépésre hívna fel, sőt azok jellemzően az ún. „fegyveres ellenforradalmárok” és az ellenzék külön való kezeléséről is szólnak (lásd erre például magának Kádár Jánosnak a 927. oldalról idézett hozzászólását: „Az ellenség és ellenfél bánásmódjával kapcsolatban: Az ellenséggel szemben többet fenyegetőztünk, mint intézkedtünk. Nem véletlen ez. Célunk, hogy akit rá lehet bírni, inkább szóval, mint retorzióval éljünk. Az ellenzékkel szemben semmit sem csinálunk.”). Ez természetesen nem jelenti azt, hogy nem akadtak ezzel ellentétes tartalmú kijelentések, de a hozzászólások többsége végig ezen a kereteken belül maradt.

A vádbeli eseményeket követően a következő hónapoktól – ami már következő év is volt egyben – drasztikusabbá vált az MSZMP egyes ülésein elhangzó felszólalásoknak a hangneme. Hozzá kell tenni, hogy ezek az ominózus ülések már 1957. évben, időben tehát már hónapokkal az után voltak, hogy a két vádbeli esemény – 1956. december 6-án a Nyugati téren és 8-án Salgótarjánban – megtörtént. Hogy ha a felbujtást büntetőjogi értelemben vizsgáljuk, úgy annak még mindenképpen a vád tárgyává tett cselekmények előtt kellett megtörténnie, hiszen annak kellett kialakítania a tettesekben a szándékot. Ebből a szempontból vizsgálva, az 1956. december 8. napját követően megtartott üléseken elhangzó kijelentéseknek nem lehet különösebb jelentőséget tulajdonítani (ám teljesen figyelmen kívül sem lehet hagyni őket, mivel akár visszamenőlegesen is utalást

tartalmazhatnának a felszólalók akaratára nézve). Hozzá kell tenni azonban azt is, hogy mivel a felbujtás nem egy utólagos cselekmény – mert abban az esetben bűnpártolásnak hívják, amelyben a bíróság részben meg is állapította Biszku felelősséget –, elsősorban a még 1956. december 8. előtti kijelentéseknek kellett a perben jelentőséget tulajdonítani.

VI.) AZ EGYETLEN ÉRDEMI TERHELŐ BIZONYÍTÉK: **STEIGERWALD OTTÓ TANÚVALLOMÁSA**

A Biszku-ügyben a bíróság felolvasta Steigerwald Ottónak, a forradalom idején a Nógrád Megyei Munkástanács elnökhelyettesének, egyben a Budapesti Munkástanács összekötőjének a még a korábbi alapügyben tett tanúvallomását (43. sorszámú alapügyi tárgyalási jegyzőkönyv 44-45. oldal). A tanú vallomásában szerepel arra vonatkozó rész is, hogy 1956. december 8. napján – tehát éppen a sortűznek a napján – Marosán György a parlamentbe hívta a salgótarjáni küldötteket, így köztük őt is, amikor is „Marosán megkérdezte, hogy a sztrájk mellett kitartunk-e, vagy nem. Azt mondta, hogy ti nem vagytok forradalmárok, menjete a francba, rohadt, pizok ellenforradalmárok vagytok. Mától kezdve lövünk, mától nem tárgyalunk veletek”. Ezzel összefüggésben felolvasta a bíróság Beda József és Rácz Sándor munkástanácsi tagok, illetőleg elnök vallomását is, akik a fenti kijelentésről érdemben nem tudtak nyilatkozni. Nem bonyolult belátni, hogy az ügyészség a vádat részben Marosán György fenti kijelentésére alapozta, pontosabban Steigerwald Ottónak a vallomására, hiszen nem szabad elfeledkezni arról, hogy ezen nyilatkozat elhangzására az egyetlen bizonyíték egy érdekelt tanúnak a nyilatkozata volt.

Ezzel összefüggésben szükséges kiemelni: a bíróság álláspontja szerint az ügyészségnek az alapügyi tanúvallomásokhoz való hozzáállása sértette a tisztességes eljárás elvét, mert míg ugyanis egy terhelő vallomást tevő tanúnak (Steigerwald Ottónak a Marosán Györgyre tett) a terhelő vallomását „kőbe vésett igazságként” kezelte, addig ugyanezzel a lendülettel több tucatnyi – nem elírás, valóban több tucat, lásd őket a fentiek során –

mentő tanúnak a vallomásáról még csak tudomást sem szándékozott venni, és úgy tett, mintha azok egyáltalán nem is léteztek volna. Mert ugyanis, hogy ha bizonyítékként értékeljük Steigerwald Ottónak a tanúvallomását, nem tehetjük meg, hogy azon személyeknek a vallomását pedig ne értékelnénk, akik akkoriban a hatalom vagy a karhatalom oldalán közvetlen tudomást tudtak szerezni arról, hogy adott-e ki vagy sem az MSZMP vezetősége a karhatalomnak megtorló jellegű fegyverhasználatra, vagy konkrétan sortűz adására utasítást a két helyszín kapcsán a polgári lakossággal szemben.

Természetesen felmerülhetett volna az ügyészség részéről ennek kapcsán érvként, hogy azok a személyek, akik akkoriban a központi hatalom vagy a karhatalom oldalán vettek részt az eseményekben, természetesen elfogultak voltak, és ezért a vallomásaikat sem a valóságnak megfelelően tették meg. Nyilvánvaló, hogy ez a feltételezés nem egy „ördögtől való gondolat”, azonban mindenképpen szükséges világosan látni: több tucat tanúnak az arra vonatkozó egyező nyilatkozatával szemben, miszerint a pártvezetés nem adott ki a békés polgári lakossággal szembeni megtorló jellegű fegyverhasználatra utasítást, állt szemben itt egyetlen olyan tanúnak a vallomása, aki az eseményekben való közvetlen érintettsége okán legalább annyira lehetett elfogult, mint azok, akik az eljárás során mentő jellegű vallomásokat tettek és azokat épp ezért az ügyészség nagyvonalúan (mintha nem is léteznének) figyelmen kívül hagyta. A bíróság pedig ugyanezt nyilván nem tehetette meg, hiszen neki minden egyes tanúnak a vallomását ugyanúgy értékelnie kell, és mivel nem népbíróság, hanem a büntetőeljárás szabályokat alkalmazó bíróság, nem helyezkedhetett arra a (téves) álláspontra, hogy azon érintett tanúk vallomását, akik a cselekmények idején a rossz oldalon álltak, mint elfogultakat egy az egyben figyelmen kívül hagyja, azon egyetlen tanú vallomására pedig, aki a jó oldalon állt (és épp ezért ugyanúgy lehetett elfogult) az ítéletét alapozza. Ki kell emelni: attól, hogy valaki a rossz oldalon állt, még ugyanúgy mondhatott később igazat, miként az is, aki a jó oldalon állt, ugyanúgy valótlanságot. A bíróság eszerint jár el az összes bűnügyben, ezért nem tehetette meg, hogy csak azért, mivel itt Biszku Béla volt a vádlott, ettől a garanciától eltekintsen.

Marosán György személyére vonatkozóan pedig – mint köztudomású tényre – érdemes hivatkozni életinterjújára is (lásd: Rapcsányi László: Államminiszter 1956-57-ben. Interjú Marosán Györggyel. História 1983/2.), amelyben ő akként nyilatkozott – kvázi „jó zsarú, rossz zsarú” szereposztásként –, hogy „Munkamegosztás volt köztem és Kádár között, megegyeztünk, munkástanáccsal először én tárgyalok és mondom, ami belefér, aztán amikor már a feje tetején áll minden, bejön Kádár, én kimegyek, ő leül, és megpróbálja megnyugtatni a kedélyeket”. Nem zárható ki egyértelműen, hogy itt is pont így történt, ám a források hiányossága folytán mélyebb következtetést nem lehet levonni (akkor viszont, ha tényleg ez állt a háttérben, úgy e kijelentésének sem lehet feltétlenül komoly sújt – de legalábbis perdöntő jellegű minden mást felülíró bizonyító erőt – adni).

Ezzel szemben az okozati összefüggés – tudniillik Marosán György idézett kijelentése és a Salgótarjánban történtek között – hiányára utalhat egyértelműen az a nyilatkozat, amit az alapügyi nyomozás során Rácz Sándor tanú tett (lásd: nyomozati iratok 3290. oldal), amely szerint „Marosánnak ezt a hírhedté vált mondasát én is ismerem, ő neki ez egy kedvenc mondasága volt. Tudomásom szerint későbbiekben 1957. tavaszán a Csepeli gyárban tartott nagygyűlésen is hangoztatta ezt”, ami viszont így azt is felvetheti, hogy ez a Marosán György által – eszerint tehát többször is – hangoztatott kijelentés nem állt feltétlenül összefüggésben a Salgótarjáni sortűzzel (mert ha a „kedvenc mondasága” volt, akkor azt nyilván más kapcsán is előadhatta ugyanígy). Figyelemmel azonban Marosán György közismert személyiségére, az effajta drasztikus nyilatkozatok sohasem álltak távol tőle, sőt beszédeinek a fundamentumát képezték, akár volt azoknak alapja, akár nem (példa erre több közismert és az interneten is elérhető hangfelvételen lévő beszéde).

Ki kell emelni Marosán György nyilatkozata és az ügyészi vád ellentmondásos viszonya kapcsán azt is, hogy ezt a nyilatkozatát – amennyiben Steigerwald Ottó igazat mondott – Marosán György 1956. december 8. napján mondta, ami szerint „mától kezdve lövünk”. Ugyanakkor a vád szerint a karhatalom a Nyugati téren már két nappal korábban is lőtt, 1956. december 6. napján, így ha mindkettő igaz lenne, akkor ez a két állítás ki is zárná

egymást, azaz a vád erre alapozott érvelése logikai hibában szenvedett. Ezeket a bíróság sem azért emelte ki, mert bármi érdeke is lett volna a pártvezetés mentegetésében, hanem mert azok a jogállami garanciák, amik egy büntetőeljárásban minden vádlottat megilletnek, Biszku Bélára is ugyanúgy kell hogy vonatkozzanak, és ezért nem lehet egy terhelő tanú egyetlen mondatára alapozni a vádat – amit egyébként más nem erősített meg –, úgy, hogy közben több tucat, vádat cáfoló módon nyilatkozó másik személy vallomását meg egyszerűen figyelmen kívül hagyjuk. Ezt egy történész megteheti (Steigerwald Ottó közlésére könyvcímet is alapoztak), azonban egy bírói tanács nem választhat ki egyetlen neki tetsző bizonyítékot (legyen az akár mentő, akár terhelő), hanem valamennyit egyenként és összességében kell a lelkiismerete szerint mérlegelnie.

A fentiek mellett jó néhány olyan részletkérdés, mentő bizonyíték, illetőleg terhelő bizonyítékokat megcáfoló szakértői nyilatkozat, valamint bírói következtetés merült fel a lefolytatott büntetőeljárás során, amelyek kapcsán a bíróság az ítéletében részletesen kifejtette a jogi álláspontját, azonban mindez már nem témája a jelen dolgozatnak, ami elsősorban az eljárási problémákra és alapelvekre összpontosít. Nem témája továbbá a dolgozatnak az a két bűncselekmény sem, amit a bíróság a vádlott terhére megállapított (a lőszerrel visszaélés, illetve a kommunista rendszer bűneinek nyilvános tagadása), ezért azokra – mint különösebb mérlegelést nem igénylőkre – elég csupán címszavakban hivatkozni. A következőkben ugyanakkor célszerű utalni a Biszku-ügy kapcsán még azokra a kérdésekre, amelyek a vád tárgyává tett cselekmények jogi értékeléséhez kapcsolódtak, ahol is számos olyan elhatárolási és nemzetközi jogi probléma merült fel még, amik egy átlagos magyar büntetőügyben csak ritkán (évtizedenként) fordulnak elő.

VII.) A MEGÁLLAPÍTOTT BŰNCSELEKMÉNYEK ÉS JOGI MINŐSÍTÉSÜK

Mielőtt a dolgozat részletesen bemutatná azokat a bizonyítékokat, amelyen az ítéletnek

a marasztalást tartalmazó rendelkezései alapultak, érdeemes vádpontonként végighaladva egy összehasonlító táblázaton keresztül szemléltetni, hogy mi is volt a vád, illetve hogy a bíróság e vádpontokban végül milyen tartalmú döntéseket hozott.

Vádpont	Vádirat	Ítélet
I/A. vádpont Nyugati téri fegyverhasználat	Felbujtóként elkövetett, aljas indokból és célból, több emberen elkövetett emberöléssel megvalósított háborús bűntett	Felmentés: Felbujtóként, aljas indokból és célból, több ember sérelmére elkövetett szándékos emberöléssel megvalósított háborús bűntett
I/B. vádpont Salgótarjáni sortűz		Bűnös: 3 (három) rendbeli, bűnpártolás bűntettével megvalósított háborús bűntett
I/C. vádpont Martonvásári kutatók bántalmazása	Felbujtóként elkövetett, életveszélyt okozó testi sértés bűntettének kísérletével, valamint 2 rendbeli felbujtóként elkövetett, aljas indokból és célból elkövetett, súlyos testi sértés bűntettének kísérletével megvalósított háborús bűntett	Bűnös: 2 (két) rendbeli, bűnpártolás bűntettével megvalósított háborús bűntett
II. vádpont Vadásztöltények tartása	Engedély nélküli tartással elkövetett lőszerrel visszaélés bűntette	Bűnös: Lőszerrel visszaélés bűntette
III. vádpont Duna Televíziós interjú	A nemzeti szocialista és kommunista rendszer bűneinek nyilvános tagadása bűntette	Bűnös: A kommunista rendszer bűneinek nyilvános tagadása bűntette

Az I/A. és I/B. vádpontok kapcsán ki kell emelni, hogy az ügyészség eleve téves jogi minősítéssel emelt vádat, tekintettel arra, hogy a felbujtást úgy értelmezte, mint ami törvényi egységet teremthet. A megvalósított cselekmények rendbelisége és minősítése ellenben ténylegesen a részesi magatartás járulékos jellege miatt a tettesi alapcselekményekhez igazodik (3/2011. BJH). Azok a részesi cselekmények ugyanis, amelyek a folytatólagosság körébe nem vonható több ugyanolyan tettesi alapcselekményhez kapcsolódnak, akkor sem alkotnak folytatólagos törvényi egységet, ha a részesi magatartások kifejtésére rövidebb időszakon belül került sor, a részesi akarat-elhatározás egységes volt, és a tettesek cselekményei is rövid időközökkel ugyanazon sértettek sérelmére valósultak meg. A részes bűncselekményeinek rendbelisége és minősítése a tettesi alapcselekményekhez igazodik, így itt a törvényes bűncselekményi minősítés is eleve nem egy, hanem **kettő rendbeli** kellett volna legyen.

1.) A bíróság az I/A. és I/B. vádpontok kapcsán a vád szerinti, felbujtóként elkövetett, aljas indokból és célból, több emberen [helyesen: több ember sérelmére] elkövetett emberöléssel megvalósított háborús büntett bűncselekményét nem találta megállapíthatónak, ezért a vád szerinti összefoglalt bűncselekmény egyik részeselekménye, a Nyugati téri fegyverhasználat kapcsán **(I/A. vádpont) felmentő rendelkezést hozott**. A Salgótarjáni sortűzzel összefüggésben **(I/B. vádpont)** ugyanakkor úgynevezett „**maradék-bűncselekményként**” megállapíthatónak találta a 3 (három) rendbeli, **bűnpártolás büntettével megvalósított háborús büntettet**, az alábbi bizonyítékok alapján:

Mindenekelőtt ki kell emelni, hogy amikor a bíróság az I/B. vádpont kapcsán maradék-bűncselekményként a bűnpártolás büntettével megvalósított háborús büntettet megállapította, azzal nem terjeszkedett túl a vádon, és maximálisan figyelemmel volt a vádhoz kötöttség elvére [Be. 2. § (4)], tekintettel arra, hogy az ügyész e vádpont kapcsán

a vádiratban (annak a 6. oldalán) feltüntette azt is, hogy „Biszku Béla vádlott később mint belügyminiszter a felelősségre vonás iránt azért nem intézkedett”, tehát ezen cselekményét is a vád tárgyává tette, amit végül a bíróság a vádirat kimerítésével²⁶⁴ megállapított.

Ténykérdés, hogy a salgótarjáni sortűzben játszott szerepéért, és az annak során több emberen elkövetett szándékos emberöléssel megvalósított háborús bűntettért az ún. „Salgótarjáni sortűzperben” három magyar karhatalmista – **Orosz Lajos, Lévárdi Nándor és Szoboszlai Ferenc** – bűnösségét kimondta 1997. január 16. napján a Bf.IV.1847/1996/10. számú másodfokú ítéletében a Legfelsőbb Bíróság, így tehát abban legalább három (de bizonyíthatóan csak e három) karhatalmista tevőlegesen is részt vett.

Megállapítható az is, hogy a pártvezetés – amelynek Biszku Béla ugyancsak tagja volt – a Salgótarjában elkövetett bűncselekményről azt követően nyomban tudomást szerzett. A kérdésről a bíróság nyilatkoztatta a szakértőket, akik erre egyértelmű választ adtak,²⁶⁵ amely szerint őket nem érintette az a fajta szándékos félretájékoztatás, ami a sortűz okairól a lakossághoz eljutott (a sajtóban megjelent cikkek szerint a tüntetők támadták meg a szovjeteket és a karhatalmistákat, kézigránátokat dobtak rájuk és lőtték őket, és a megtámadottak csupán ezért viszonozták a tüzet). Erről a jogtörténész szakértő a következőket nyilatkozta: „Megtudták, mert Nógrádi Sándor másnap már lent volt, és aktívaértekezletet tartott. Sajnálatos módon ennek az aktívaértekezletnek az anyaga lappang, nem akarom azt mondani, hogy nincs meg, nem akarom azt mondani, hogy bezúzták. Lappang. Vagy az aktívaértekezletről, mert olyan hangzott el, esetleg tudatosan jegyzőkönyv nem is készült. Miután Nógrádi visszajött Budapestre, és beszélt minden lenti illetékessel, Jakab Sándor megyei pártvezetővel, beszélt Ladvánszky Károllyal, akit a belügy küldött ki, beszélt a Házival, akit karhatalmi feladatok ellátására

264 „A bíróság köteles a vádat kimeríteni, a vádon túl nem terjeszkedhet, de nincs kötve a vádlónak a vád tárgyává tett cselekmény Btk. szerinti minősítésére, a büntetés kiszabására vagy intézkedés alkalmazására vonatkozó indítványához.”

265 Lásd: 86. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 5. oldal

küldtek december 3-án, számomra kétségtelen, hogy erről az MSZMP vezetői tudtak. És ennek a legékesebb bizonyítéka tulajdonképpen az, hogy semmiféle hivatalos pártanyagban erről a mérsárlásról szó sem esik. Tudatosan hallgattak róla. Mondhatnám, cinkos az, aki néma.”. Nem fér kétség tehát ahhoz, hogy a pártvezetés és Biszku Béla is tisztában volt a valós helyzettel, s ha nem is akkor (mint PB és KB tag, megalakulásától kezdve az MSZMP vezető testületeinek a tagja), úgy pár hónappal később, már mint hivatalba lépett belügyminiszter – posztjából adódóan – biztosan tudomást szerzett róla.

Ténykérdés továbbá, hogy Biszku Béla 1957. február 28. napjától²⁶⁶ 1961. szeptember 13. napjáig a Kádár János vezette kormányban **belügyminiszter**, 1961-től 1962-ig pedig miniszterelnök-helyettes is volt.

Ténykérdés az is, hogy a Salgótarjánban 1956. december 8. napján a karhatalmisták által elkövetett emberölések az akkori büntető jogszabályok értelmében is bűncselekménynek minősültek volna (azonban a hatalomnak nem állt érdekében az elkövetők felelősségre vonása iránt intézkednie, mivel ez esetben nyilvánvalóan a szovjet fegyveres erők tagjaival és a saját támogatóikkal szemben is intézkedniük kellett volna, még tovább csökkentve az anélkül is alacsony támogatói bázisukat), mint ahogyan az is, hogy azoknak az elévülése a vádlott belügyminiszteri hivatalba lépéséig eltelt alig három hónap alatt – még az akkori büntető anyagi jogi szabályok alapján – sem következett be.

Tény az is, hogy a Legfelsőbb Bíróságnak az ún. „Salgótarjáni sortűzperben” 1997-ben meghozott ítéletéig azon három karhatalmistával szemben, akiket akkor ott a bíróság bűnösnek mondott ki, teljesen jogellenesen elmaradt a büntetőjogi felelősségre vonás, holott egyértelműen közvádas bűncselekményt követtek el.

Biszku Béla pedig ezzel összefüggésben mondatott ki bűnösnek a három karhatalmistával szembeni akkori büntetőjogi felelősségre vonás jogellenes elmaradása

²⁶⁶ Ténylegesen 1957. március 1. napján lépett hivatalba, február 28-tól csupán a kormány tagja

miatt, tekintettel arra, hogy az iránt az eseményeket követően három hónappal későbbi belügyminiszteri kinevezése után nem intézkedett, noha erre akkor belügyminiszterként az akkori jogszabályok értelmében hatásköre és kötelezettsége, hivatalából és pozíciójából adódóan pedig – ha valóban aszerint is jár el – lehetősége is lett volna. Ezzel pedig a három, később elítélt karhatalmista büntetőjogi felelősségre vonását az idő tájt megakadályozta, a velük szembeni jogszerűen elvárható büntetőeljárások sikerét – sőt egyáltalán azoknak az elindulását is – megghiúsította.

Azt a tényt, hogy Biszku Bélának akkori hivatalban lévő belügyminiszterként hatásköre, illetve kötelezettsége is lett volna a karhatalmisták által elkövetett bűncselekmények kapcsán a felelősségre vonásuk iránt intézkednie, a szakértők e tárgyú nyilatkozata, illetve az általuk becsatolt jogszabályoknak a tartalma is egyértelműen alátámasztotta.²⁶⁷

2.) Az ügyészség még Biszku Bélát a martonvásári kutatók bántalmazásával összefüggésben (**I/C. vádpont**) felbujtóként elkövetett, életveszélyt okozó testi sértés büntetnének kísérletével, valamint 2 rendbeli felbujtóként elkövetett, aljas indokból és célból elkövetett, súlyos testi sértés büntetnének kísérletével megvalósított háborús büntetlél is vádolta, a dolgozatban eddig ismertetett – a leginkább jelentős – vádon felül.

A bíróság ezzel kapcsolatban tanúként kihallgatta a már nem élő három sértett leszármazottait, illetve felolvasta az általuk rendelkezésre bocsátott írásos dokumentumokat, amelyek alapján megállapította, hogy Kiss Árpád, dr. Friedrich Béla és dr. Kükedi Endre sértettek bántalmazása a vád szerinti időpontban és módon valóban megtörtént. Mivel a kihallgatott tanúk a bántalmazások alkalmával nem voltak ott jelen (akkor még vagy nagyon kicsi gyerekek voltak, vagy még csak egyáltalán nem is éltek),

²⁶⁷ Lásd erről részletesen a 86. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 6-9. oldalán, a 92. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 52-53. oldalán és a 106. sorszámú tárgyalási jegyzőkönyv 11-12. oldalán előadottakat, másrészt pedig a nyomozati iratok 1585-1593. és 4205-4315. oldala, valamint a bírósági iratok 105. sorszáma alatt szerelt különféle iratokat, valamint az akkor hatályban volt kapcsolódó – a karhatalom és a belügyminiszter kapcsolatát, utóbbinak az a feletti felügyeleti jogkörét érintő – jogszabályokat.

a bántalmazások módjáról közvetlenül nyilatkozni nem tudtak, csak arra tudtak támaszkodni, amit a szüleik nekik utólag elmeséltek, vagy amilyen sérüléseket később az édesapjukon láttak. Ezzel kapcsolatban rendelkezésre állt még különösen dr. Kükedi Endre részletes írásos beszámolója is a történekről,²⁶⁸ amit a nyomozás során a lánya csatolt be az ügyészség részére.

A három sértett közül egyiküknek az esetében, Kiss Árpád kapcsán felmerült az is, hogy őt a társainál súlyosabban bántalmazták, ezért az ő vonatkozásában az ügyészség nem súlyos, hanem életveszélyt okozó testi sértés büntette kísérletével megvalósított háborús büntett minősítést tett a vád tárgyává. Kirendelésre került ezzel összefüggésben igazságügyi orvosszakértő is.²⁶⁹ A szakértő e tárgyban releváns végkövetkeztetése szerint „amennyiben tényként fogadjuk el a vádiratban szereplő bántalmazás módját és a tanúvallomásokban szereplő sérüléseket, abban az esetben [...] reális veszély volt arra nézve, hogy a sértett súlyos, nyolc napon túl gyógyuló sérülés(eke)t szenvedjen el”.

Tekintettel arra, hogy a bíróság elfogadta a tanúk vallomását, megállapította azt is, hogy Kiss Árpád tanú sérülései – egyezően a vádban leírtakkal – nyolc napon túli büntetőjogi gyógytartamúak voltak. A vád tárgyává tett életveszélyt okozó testi sértés kísérlete minősítés kapcsán ugyanakkor a szakértő azt fogalmazta meg, hogy „abban az esetben, amennyiben a sértett fejét, mellkasát, hasát esetlegesen nagy erejű rúgások érték, azok alkalmasak lehetnek arra is, hogy súlyos életveszélyes, és/vagy maradandó fogyatékossgot eredményező sérülést okozzanak. Ezen a helyen ugyanakkor kiemelem, hogy orvos szakértői módszerekkel ilyen nagy erejű rúgások kétséget kizáróan nem igazolhatók”.

A rendelkezésre álló bizonyítékok ellenben nem támasztották alá azt, a bűnösség megállapításához szükséges kétséget kizáró módon, hogy Biszku Bélának az utasítására,

²⁶⁸ Nyomozati iratok 4517-4521. oldal

²⁶⁹ Az orvosszakértői vélemény a bírósági iratok 39. sorszáma alatt került befűzésre

vagy akár csak az akaratának megfelelően került volna sor a három martonvásári kutató előállítására, majd bántalmazására. A karhatalmisták helyszíni ténykedéséről készült rendőri és ügyészségi jelentésekből kitűnik ugyanis az,²⁷⁰ hogy a jórészt ittas állapotban lévő karhatalmisták akkor a helyszínen több esetben minden személyi válogatás nélkül inzultáltak és bántalmaztak embereket, köztük még olyanokat is, akik nem a rendszer ellenségei, hanem éppen annak az egyértelmű támogatói és a kedvezményezettjei voltak.

Így például olvasható a nyomozati iratok 1639. oldalán található rendőri jelentésben, hogy „a faluban történt járőrözés alkalmával a kiküldött járőrök szintén több embert bántalmaztak, részben italboltokban, másrészt pedig az utcán, mely alkalommal több becsületes munkásembert is megverték”. Ugyanígy a nyomozati iratok 1645. oldalán lévő ügyészi jelentésben az került rögzítésre, hogy „a karhatalom tagjai a vendéglőkben és Martonvásár utcáin brutális módon bántalmazták Szénási Tibor, Rehus László, Rehus András, Pammer Frigyes, Eisenbacher Dénes, Nagy Imre, Segesdi Ferenc, Büki Ferenc, Bartig Károly martonvásári, valamint Kónya Tibor gyurói lakosokat [...] Megállapítottam, hogy az intézkedő karhatalmi személyek többsége ittas állapotban volt [...] A lehetőségekhez képest megvizsgáltam a bántalmazott személyek osztályhelyzetét, és az október 23-át követő eseményekben való részességét. Ezek szerint többek között Segesdi Ferenc, Bartik Károly, Szénási Tibor és még többen feltétlenül rendszerünk hívének mondhatók [...] A kihallgatottak vallomásaiból mindenesetre az látszik, hogy a karhatalom tagjai nem válogatták meg azokat a személyeket, akiket előállítottak és bántalmaztak, hanem aki nyilvános helyen vagy utcán eléjük került, kivétel nélkül megverték”. Bár közismert tény, hogy a hatalom március 15-ét megelőzően igyekezett őrizetbe venni az „ellenforradalmár-gyanús” személyeket egy akkorra időzített esetleges újabb felkelés (MUK) megakadályozása végett, azonban itt a jelen esetben – a fent ismertetett körülmények alapján – alappal lehet arra következtetni, hogy a vizsgált esetekben a karhatalom egyéni akciójáról volt szó, amelynek során az abban résztvevők a hatalmukkal visszaélve – azaz nem utasításra – követték el a felsorolt cselekményeket.

²⁷⁰ Lásd: nyomozati iratok 1637-1639. és 1645-1647. oldalak

Erre utal egyértelműen az a tény is, hogy az idézett két jelentés szerint a felmerült túlkapások miatt „Martonvásár községben történt bántalmazások miatt a kivezényelt karhatalmi egység parancsnokát, **Kovács Mihály r.őrm.-t** fegyelmi eljárás alapján a megyei rendőrfőkapitányság elbocsájtotta. **Ládás József r.t.őrm.** őrsparancsnokot a főkapitány elvtárs beosztásából leváltotta, a megye más területére áthelyezte, és 5 nap szigorú fogsággal fenyegette [...] Kovács Mihály r.őrm. és Ládás József r.t.őrm. felelősségre vonásán kívül a megyei főkapitányság vezetője szigorúan felhívta a beosztottak figyelmét a hasonló esetek elkerülésére, kihangsúlyozva, hogy újabb törvénytörés esetén az elkövetőket a katonai ügyészségnek fogja átadni”.²⁷¹ Teljességgel egyértelmű és belátható utólag is az a tény, hogy ha a bántalmazásokra a hatalom utasítására került volna sor, akkor később nem intézkedtek volna fegyelmi jogkörben sem a két fő felelős elbocsájtása és leváltása felől. Ezekből pedig megalapozottan nem lehet következtetést levonni arra, hogy ezen vádbeli események a központi akaratnak és szándéknak megfelelően történtek volna, így Biszku Béla részesei, felbujtói magatartása sem kimutatható kétséget kizáró módon, sőt, annak épp az ellenkezőjére volt bizonyíték.

Zárójelben megjegyezhető: amennyiben nem a központi hatalom utasítására került sor a martonvásári kutatók bántalmazására – amelyre a fentiek alapján komoly adat van –, és a maguk módján, fegyelmi úton még intézkedtek is a fő felelősök elbocsájtása, illetve leváltása felől, akkor mi alapján feltételezhető, hogy ellenben Salgótarjánban több tucat ember halálát meg a hatalom egyenesen kívánta is volna, ahogyan az a vádiratban szerepelt? Ha még csak azt sem lehet megállapítani, hogy néhány személy martonvásári megverésére a hatalom szándékának megfelelően került volna sor, úgy akkor ugyanezt mi alapján mondhatnánk ki Salgótarjánban 46 embernek a szándékos, megtorló jellegű megölésére, amely annál vitathatatlanul sokkal jelentősebb súlyú (bűn)cselekmény volt?

Biszku Béla felelőssége a martonvásári kutatók bántalmazásával összefüggésben mégis

²⁷¹ Lásd: nyomozati iratok 1639. oldal

abban állapítható meg, hogy a történt bántalmazásokról a nyomozati iratok 1637-1653. és 3943-3945. oldalán megtalálható korabeli – belügyminisztériumba beérkezett, sőt egyenesen neki címzett – iratokból tudomást szerzett, többen szerepel még a saját „láttamozó” aláírása is (így például a nyomozati iratok 1641. oldalán), illetőleg arra való utalás, hogy hozzá az irat intézkedés céljából eljutott (így például a nyomozati iratok 1645. oldalán olvasható az alábbi szöveg: „Biszku elvtársnak a megtartandó értekezlet anyagához”), azonban a bűncselekményeket elkövető karhatalmistáknak a büntetőjogi felelősségre vonása iránt ő – akkor már hivatalban lévő, azaz frissen kinevezett – belügyminiszterként a kötelessége ellenére nem intézkedett (mint ahogyan később sem).

Mindezt kétséget kizáróan alátámasztotta az a nyomozati iratok 1637. oldalán található (a történekről tájékoztatást adó rendőri jelentésre – ami egyúttal „a további vizsgálat megszüntetését” is javasolta – április 9. napi keltezéssel, ismeretlen személy által felvezetett) kézzel írt feljegyzés is, amely szerint: „Miniszter elvtárs már látta. További eljárást nem igényel. Irattárba!”. Minderre figyelemmel megállapíthatóvá vált, hogy Biszku Béla a súlyos, a védtelen polgári lakossággal szemben elkövetett bűncselekményekről, háborús bűntettéről tudomást szerzett, azonban ennek ellenére büntetőeljárást a két fő felelősnek tartott és ekként az iratokban meg is nevezett személlyel szemben nem kezdeményezett, hanem megelégedett (és eltűrte azt) az addig történt – csupán formálisnak tekinthető – intézkedéssel. Tette ezt annak ellenére is, hogy a hozzá eljuttatott iratokban szerepelt még arra nézve is kitétel, hogy „Kovács Mihály r.őrm. és Ládás József r.törm. felelősségre vonásán kívül a megyei rfőkapitányság vezetője szigorúan felhívta a beosztottak figyelmét a hasonló esetek elkerülésére, kihangsúlyozva, hogy újabb törvénysértés esetén az elkövetőket a katonai ügyészségnek fogja átadni”, tehát egyértelmű volt még az akkori jogszabályok szerint is, mi lett volna a hatóságok – és az annak tevékenységét felügyelő belügyminiszter – törvényes feladata.

Nyilvánvaló igazolása ez annak a körülménynek, amit a bíróság a részletes ítéletben, a sortűz miatti utólagos felelősségre vonások elmaradása és helyette akár kitüntetések

adása témakörében kifejtett, jelesül, hogy a központi hatalom nem akarta csökkenteni – bár kötelessége lett volna – felelősségre vonásokkal az akkori törékeny támogatói bázisát, mivel az ilyen jellegű intézkedésekkel egyértelműen azt a hatást váltotta volna ki, amit erre figyelemmel nem kívánhatott megkockáztatni. Ez azonban – miként ott sem – itt sem annak volt a jele (legalábbis nem volt alkalmas annak a bizonyítására), hogy a konkrét cselekményekre is ő bujtotta volna fel a bűncselekményeket elkövető karhatalmistákat, csak nem kívánt övelük szemben fellépni (és ez a kettő nem ugyanaz).

Néhány szót kell még ejteni azon védői indítványról, hogy próbálja meg a bíróság beazonosítani az ezen utóbbi feljegyzést kézzel az iratra rávezető személy kilétét, majd pedig hallgassa ki tanúként. Noha a bíróság ezt az intézkedést szükségtelennek tartotta, hiszen hatvan év távlatából teljességgel elképzelhetetlen az, hogy egy minisztériumi alkalmazott a napi akár sok száz beérkező irat közül akár csak egyre is konkrétan vissza tudna még emlékezni, hogy annak kapcsán mi és miért történt, az pedig, hogy az adott irat kapcsán bizonyossággal tudott volna erre válaszolni, teljesen kizárható (nyilvánvaló a válasz az csak általános jellegű lehetett volna és egészen bizonyosan úgy szólt volna, hogy semmi olyat nem írhattak rá akkor ők a beérkezett iratokra, ami nem felelt meg a valóságnak), a bíróság mégis kísérletet tett a feljegyzést az iratra rávezető személy kilétének a megállapítására. Ennek során nyilatkoztatta a levéltáros-történész szakértőt arra, hogy kik jöhetnek szóba ekként, amire a szakértő írásban adott választ.²⁷² Kószó István r. szds., Bársony Sándor r.szds., Tóthné II. o. segédtsízt, illetőleg Kövesdi Istvánné nevű személy, akik vagy a BM ORFK Elnöki Osztály Fegyelmi Alosztályának a munkatársai, vagy a miniszteri titkárságon iratkezelők voltak. Ezen személyekről azonban semmilyen személyes adat nem volt megismerhető. A bíróság ennek ellenére kísérletet tett még az ő pontos személyazonosságuk beazonosítására is, a BM személy- és lakcímníylvántartásában lekérdezéseket végzett,²⁷³ amelyek alapján vagy az nyert megállapítást, hogy ilyen nevű személyek már nem élnek, vagy az, hogy ilyen néven

272 Lásd: bírósági iratok 109. sorszám

273 Lásd: bírósági iratok 110. sorszám

majd negyvenen születtek a születési időként elvileg felmerülhető és vizsgált 1870 és 1940 közötti időszakban, ezért ezen, iratkezelőként szóba jöhető személyek kihallgatása – amellet hogy az eredményre nem is vezetett volna – egyébként sem volt itt lehetséges.

Nyilvánvaló tény továbbá az akkori viszonyok ismeretében, hogy nem írhatta volna rá senki sem a Belügyminisztériumban erre – de akár bármilyen – iratra sem azt, hogy „Miniszter elvtárs már látta. További eljárást nem igényel. Irattárba!”, amennyiben maga a belügyminiszter az iratot nem látta volna, és az irattárba helyezés nem az ő akarata lett volna. Ez nyilván demokráciában sem elképzelhető, de az akkori diktatúrában súlyos következményekkel járt volna, így még a feltevés is teljességgel életszerűtlen. Mindezek alapján a bíróság bizonyítottan látta, hogy Biszku Béla belügyminiszterként a hozzá címzett iratokból valóban tudomást szerzett a karhatalom tagjai által Martonvásárbán (és ugyanígy másutt) elkövetett bűncselekményekről, ám az ő felelősségre vonásuk iránt – hasonlóan a salgótarjáni karhatalmisták esetéhez – nem intézkedett. Felelőssége így nem a testi sértésekre felbujtásáért, hanem az utólagos bűnpártolásért állapítható meg (megjegyzendő, előbbi igazolására az ügyészség semmiféle bizonyítékot nem is hozott fel, hacsak nem Kádár Jánosnak az egyik felszólalását, de az a véres utcai provokációk lehetőségéhez kapcsolódott: a pártfőtitkár az 1957. február 26-i IKB ülésen kifejtette, hogy „feltétlenül össze kell szedni néhány aktív osztályellenséget ezekben a napokban”, ám ő ezt arra az esetre írta elő, „hogy ha valahol komolyabb provokációt csinálnak és utcai vérontásra kerül a dolog”, a karhatalmi fellépést tehát más esetekre vonatkoztatta).

3.) Az I. vádpontban szerepeltetett cselekmények jogi értékelésének a feltételeit a nemzetközi jog, mégpedig „A Polgári lakosság háború idején való védelméről szóló, Genfben 1949. augusztus 12-én kelt (IV.) Egyezmény” jelöli ki, amelynek a kihirdetése az 1954. évi 32. törvényerejű rendelettel itthon is megtörtént. Ennek a 2. cikke háború, vagy minden más nemzetközi fegyveres összeütközés, illetve megszállás esetére rendeli az Egyezmény alkalmazását, míg a 146. cikke kötelezővé teszi az ennek során elkövetett, a 147. cikkben háborús bűntettként felsorolt „súlyos jogsértések” – közöttük

több más jogsértés mellett például a védett személyek sérelmére véghezvitt szándékos emberölések, illetőleg testi sértések, kínzások, jogellenes fogvatartás – elkövetőinek a „büntető megtorlással sújtását”.

A 2. cikk értelmében az Egyezmény alkalmazást nyer a két vagy több szerződő fél között bekövetkező megüzent háború, vagy minden más fegyveres összeütközés esetén, még ha hadiállapot fennforgását közülük valamelyik nem is ismeri el. Az Egyezmény alkalmazandó valamely szerződő fél területe egészének vagy egy részének bármely megszállása esetén is, még akkor is, ha ez a megszállás nem ütközik semmiféle katonai ellenállásba.

A 4. cikk rögzíti, hogy az Egyezmény védelmében részesülnek azok a személyek, akik összeütközés vagy megszállás esetén bármely időpontban és bármely módon valamely olyan szerződő fél vagy megszálló hatalom hatalmában vannak, amelynek nem állampolgárai.

A 6. cikk szerint az Egyezményt a 2. cikkben említett minden összeütközés vagy megszállás esetében annak kezdetétől fogva alkalmazni kell. Az összeütköző felek területén az Egyezmény alkalmazása a katonai műveletek általános befejezésével ér véget. A megszállott területen az Egyezmény alkalmazása a katonai műveletek általános befejezésétől számított **egy év eltelte után ér véget.**

A Hágában 1907. október 18-án létrejött és az 1913. évi XLIII. törvénycikk 1. § 4. pontjával kihirdetett, „A szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól szóló egyezmény” mellékletét képező szabályzat III. részének 42. cikke akként rendelkezik, hogy megszállottnak kell tekinteni azt a területet, amely tényleg az ellenség hadseregének hatalmába került. A megszállás csupán azokra a területekre terjed ki, ahol ez a hatalom fennáll és gyakorolható.

A IV. Genfi Egyezmény 146. cikkéből következően, a magas szerződő felek kötelezettséget vállalnak, hogy minden szükséges törvényhozási intézkedést megtesznek abból a célból, hogy megfelelő büntető megtorlással sújtsák azokat a személyeket, akik az Egyezmény egyik vagy másik rendelkezését a következő cikkben meghatározott módon súlyosan megsértették, vagy annak megsértésére utasítást adtak. Mindegyik szerződő fél köteles felkutatni azokat a személyeket, akiket e súlyos jogsértések egyikének vagy másikának elkövetésével, vagy azok elkövetésére utasítás adásával gyanúsítanak, és tartozik e személyeket tekintet nélkül állampolgárságukra, saját bíróságai elé állítani.

A 147. cikkéből kitűnően pedig, az előző cikkben említett ún. „**súlyos jogsértésnek**” az alábbi tényállások egyikét vagy másikat kimerítő cselekmények tekintendők, ha azokat az Egyezmény által védett személyek vagy dolgok ellen követik el: a szándékos emberölés, a kínzás vagy embertelen bánásmód, ideértve a biológiai kísérleteket, nagy fájdalom szándékos előidézése vagy a testi épség, illetve egészség súlyos megsértése, a védett személy jogellenes elhurcolása vagy áthelyezése, illetve a jogellenes fogva tartása, a védett személynek az ellenséges Hatalom fegyveres erőiben való szolgálatra kényszerítése, illetve a védett személynek a jelen Egyezmény rendelkezéseinek megfelelő tisztességes és szabályos eljáráshoz való jogától való megfosztása, túszok szedése, vagyontárgyaknak a katonai szükség által nem indokolt, nagymérvű, jogellenes és önkényes megsemmisítése, illetve eltulajdonítása.

Az adott ügyre vonatkoztatva – ahogyan ezt már mind a két alapügyben a Legfelsőbb Bíróság által hozott jogerős határozatok is rögzítették – 1956. november 4-én hajnalban a Szovjetunió hadseregének páncélos hadosztályai általános támadást indítottak mind Budapesten, mind vidéken, hogy érvényt szerezzenek a szovjet kormány és pártvezetés azon politikai döntésének, amely a Nagy Imre miniszterelnök által vezetett törvényes magyar kormány hatalomból történő elmozdítására és a magyar forradalom leverésére irányult. E támadás egyes magyar katonai egységek és főként a nemzetőrséggé

szervezett felkelők részéről fegyveres ellenállásba ütközött. A szovjet csapatok katonai győzelmének eredményeként a harci cselekmények 1956. november 15-ig országszerte megszűntek, ezen időpontot követően tehát a katonai hadműveletek befejeződtek. Az ellenállás letörése után azonban a szovjet csapatok a városokból nem távoztak el, hanem megszálló erőként ott állomásoztak, rendészeti és közigazgatási funkciókat is ellátva. A szovjet katonák, a karhatalmistákkal kiegészülve a települések közterületein tartózkodtak, járőrözésekben vettek részt.

Mindebből viszont az következik, hogy 1956. november 4-én a Magyar Népköztársaság és a Szovjetunió között, a szovjet támadás folytán, hadüzenet nélkül a IV. Genfi Egyezmény 2. cikkében írt nemzetközi fegyveres összeütközés alakult ki. Erre pedig a 6. cikk értelmében az Egyezményt az összeütközés kezdetétől fogva alkalmazni kell. Mint hogy a katonai műveletek általános befejezését (1956. november hó 15-ét) követően Salgótarján városa és Martonvásár is megszállt terület maradt, és az volt 1956. december 8-án és 1957. március 9-én, de még azt követően is (a katonai műveletek befejezésének időpontját követő egy évnél az elteltéig, tehát egészen 1957. november 14. napjáig), az Egyezmény alkalmazásának hatálya – a 6. cikkben említett egy éves időtartamra figyelemmel – változatlanul fennállt. Ez a helyzet egyben azt is jelenti, hogy a települések polgári lakossága a szovjet hadsereg, mint megszálló hatalom hatalmában volt, következésképpen az Egyezmény védelme alá került. E védettség természetesen mindaddig, amíg a megszállás ténylegesen fennállt, a szovjet erőkkel együttműködő, azokkal közös akciókat végrehajtó karhatalmistákkal szemben is érvényesült. E helyütt indokolt kiérni arra is, hogy a szovjet katonai alakulatok 1956. november 4-ét megelőző, előbb a békeszerződésen, majd a Varsói Szerződésen alapuló folyamatos magyarországi jelenléte a nemzetközi jog szerint nem minősül megszállásnak.

Az 1956. december 8-i salgótarjáni tüntetés során a békésen tiltakozó polgári lakosságra leadott sortűzzel megvalósított tömeges, szándékos emberölés, továbbá a martonvásári békés lakossággal szembeni tömeges atrocitás, embertelen bánásmód és súlyos testi

bántalmazás (sértés) tehát a IV. Genfi Egyezmény 147. cikkében foglalt és háborús bűntettet képező ún. „súlyos jogsértésnek” volt tekintendő. E bűncselekmény elkövetője állampolgárságra tekintet nélkül bárki, akár katona, akár polgári személy is lehet. Salgótarján kapcsán három karhatalmista került később a rendszerváltás után elítélésre, míg Martonvásár esetében kettő konkrét személy felelőssége merült fel (már akkor is), az Egyezmény 147. cikke szerinti „súlyos jogsértések” elkövetéséért tehát közvetlenül ők a felelősek.

További alkalmazandó jogszabály itt még az 1971. évi 1. törvényerejű rendelettel 1971. február 2. napján kihirdetett, „A háborús és az emberiség elleni bűntettek elévülésének kizárásáról az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlése által New Yorkban az 1968. évi november hó 26. napján elfogadott nemzetközi egyezmény kihirdetéséről” is.

Ennek I. Cikkének a.) pontja kimondja, hogy függetlenül elkövetésük időpontjától nem évülhetnek el a következő bűncselekmények: A Nürnbergi Nemzetközi Katonai Bíróságnak az 1945. évi augusztus hó 8. napján kelt Alapokmányában meghatározott és az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének az 1946. évi február hó 13. napján kelt 3/I/ számú és az 1946. évi december hó 11. napján kelt 95/I/ számú határozataival megerősített háborús bűntettek, különösen azok, amelyeket a háború áldozatainak védelméről szóló, az 1949. évi augusztus hó 12. napján kelt genfi egyezmények „súlyos jogsértések”-ként sorolnak fel.

A II. Cikk továbbá kimondja, hogy ha az I. Cikkben említett bűntettek valamelyikét elkövették, ennek az Egyezménynek a rendelkezéseit kell alkalmazni az állami hatóságoknak azokra a képviselőire és azokra a magánszemélyekre, akik – tekintet nélkül a bűntett befejezettségére – ebben tettesként vagy részesként részt vettek, vagy akik másokat e bűntettek valamelyikének elkövetésére közvetlenül rábírtak, vagy akik ezek elkövetésére szövetkeztek, valamint (és itt a jelen ügyben ez bírt jelentőséggel) **az állami hatóságoknak azokra a képviselőire, akik e bűntettek elkövetését eltűrték.**

Mindezek alapján az állami hatóságok azon képviselőinek sem évül el a büntethetősége, akik a IV. Genfi Egyezmény 147. cikkében meghatározott ún. „súlyos jogsértések” elkövetését – Salgótarján kapcsán az emberöléseket, Martonvásár kapcsán a testi sértéseket (és ugyanígy: a kínzásokat, az embertelen bánásmódot, a jogellenes fogvatartásokat) – eltűrték. És ilyen volt például Biszku Béla, 1957. február 28. és 1961. szeptember 13. napja között hivatalban volt magyar belügyminiszter is, aki azokkal összefüggésben összesen 5 rendbeli bűnpártolás büntetével megvalósított háborús büntettért volt felelős (3 rendbeli a három salgótarjáni karhatalmista, illetőleg 2 rendbeli a két martonvásári fő felelős után), mivel a védett személyek elleni bűncselekményeket elkövető 5 személy bűnös tevékenységét eltűrte.

Mіндеzt – azaz az ún. „kommunista bűncselekmények” el nem évülését – ugyanakkor belső jogforrásként az Alaptörvény U) cikkének (6)-(8) bekezdése, valamint „Az emberiesség elleni bűncselekmények büntetendőségéről és elévülésének kizárásáról, valamint a kommunista diktatúrában elkövetett egyes bűncselekmények üldözéséről” szóló 2011. évi CCX. törvény (az ún. „Lex Biszku”) 4-5. §-a is egyértelműen kimondta.

A 2011. évi CCX. törvény 1. melléklete alapján tehát a „kommunista bűncselekmény” alapjául szolgáló bűncselekményi kör a következő volt:

1. szándékos emberölés [a büntettekről és vétségekről szóló magyar büntetőtörvénykönyvről szóló 1878. évi V. törvénycikk (a továbbiakban: 1878. évi V. törvény) kommunista diktatúrában hatályos 279-280. §-a, illetve a Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok 1952. évi Hivatalos Összeállításának (a továbbiakban: BHÖ) 349., 351. és 352. pontja szerint; a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény (a továbbiakban: 1961. évi V. törvény) 253. § (1) és (2) bekezdése szerint; illetve a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: 1978. évi IV. törvény) kommunista diktatúrában hatályos 166. § (1) és (2) bekezdése szerint];

2. szándékos súlyos testi sértés minősített esetei [az 1878. évi V. törvény kommunista diktatúrában hatályos 303-307. §-a, 309. § első mondatának második fordulata és 309. § második mondata, illetve a BHÖ 362-366. pontja, 368. pont (1) bekezdés második fordulata és 368. pont (2) bekezdése szerint; az 1961. évi V. törvény 257. § (2)-(4) bekezdése szerint; illetve az 1978. évi IV. törvény kommunista diktatúrában hatályos 170. § (3)-(5) bekezdése szerint];

3. kényszervallatás [az 1878. évi V. törvény kommunista diktatúrában hatályos 477. §-a, illetve a BHÖ 128. pontja szerint; az 1961. évi V. törvény 146. §-a szerint; illetve az 1978. évi IV. törvény kommunista diktatúrában hatályos 227. §-a szerint];

4. jogellenes fogvatartás [az 1878. évi V. törvény kommunista diktatúrában hatályos 193-197. §-a, illetve a BHÖ 132-136. pontja szerint; az 1961. évi V. törvény 147. §-a szerint; illetve az 1978. évi IV. törvény kommunista diktatúrában hatályos 228. §-a szerint];

5. hűtlenség és felségsértés, illetve felségsértés a Magyar Állam területe ellen [az 1878. évi V. törvény kommunista diktatúrában hatályos 127. § 3. pontja, az 1878. évi V. törvény MÁSODIK RÉSZ III. Fejezetének egyes – a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről szóló 1930. évi III. törvénycikk 58. és 59. §-ában meghatározott – a kommunista diktatúrában hatályos rendelkezései, illetve a BHÖ 13., 35. és 36. pontja szerint; az 1961. évi V. törvény 129. §-a szerint; illetve az 1978. évi IV. törvény kommunista diktatúrában hatályos 144. és 145. §-a szerint];

6. bűnpártolás az 1-5. pont szerinti bűncselekményekkel kapcsolatban [az 1878. évi V. törvény kommunista diktatúrában hatályos 374-378. §-a, a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről szóló 1930. évi III. törvénycikk 77. §-a, illetve a BHÖ 211-215. pontja szerint; az 1961. évi V. törvény 148. §-a és 184. §-a szerint; illetve az 1978. évi IV. törvény kommunista diktatúrában hatályos 244. §-a szerint].

A salgótarjáni sortűz e törvény rendelkezései értelmében az 1. pont, azaz a szándékos emberölés, míg a martonvásári bántalmazások a 2., 3. és 4. pontban írt cselekvősegeket merítik ki, amelyekhez Biszku Béla cselekvősege a 6. pont, azaz a hozzájuk kapcsolódó bűnpártolások elkövetése útján társult (ezért bűncselekményeinek törvényes minősítése a „bűnpártolás büntetével megvalósított háborús bűntett” volt).

Ki kell emelni ugyanakkor azt is, hogy Biszku Bélának a büntetőjogi felelősségét a „bűnpártolás büntetével megvalósított háborús bűntettek” elkövetése miatt a fentiekben részletezett nemzetközi egyezmények alapján már önmagában is meg lehetett állapítani, így ahhoz az időközbeni belső kodifikációk nem is voltak szükségesek, legfeljebb csak abból a szempontból, hogy megerősítették a Genfi és New York-i Egyezményekben Magyarország által már évtizedekkel korábban vállalt különféle kötelezettségek alkalmazhatóságát.

Rögzíteni kell, hogy az I/A. vádpontot (Nyugati téri fegyverhasználat) érintő felmentő rendelkezés alapját a Be. 6. § (3) bekezdésének b.) pontja, valamint a Be. 331. § (1) és (3) bekezdései képezték. Az I/B. vádpont (salgótarjáni sortűz), illetőleg az I/C. vádpont (martonvásári bántalmazások) vonatkozásában ún. „maradék-bűncselekményként” megállapított „bűnpártolás büntetével megvalósított háborús bűntett” bűncselekmények rendbelisége a felelősség alól mentesített személyek számához igazodott, így lehetett az a salgótarjáni sortűz kapcsán 3, míg a martonvásári bántalmazások kapcsán 2 rendbeli, hiszen – legalábbis bizonyíthatóan – annyian vettek részt a bűnpártolás alapját képező bűncselekmények elkövetésében (előbbi esetben a jogerős alapítélet, az utóbbinál pedig a rendelkezésre álló dokumentumok alapján). Köztük a minősítés különbségét az adta, hogy a bűnpártolás emberöléshez kapcsolódott-e vagy sem.

Ez volt tehát a 2015-ös Biszku ügy, amely végül nem a közvélemény jelentős részének az elvárásai szerint zárult.

Második rész

**A BISZKU-PER ELŐZMÉNYEI ITTHON ÉS KÜLFÖLDÖN:
A „BŰNÖS SZERVEZET” ÉS AZ „IDEOLÓGIAI TŰZPARANCSS”
DOKTRÍNÁJA**

Amikor az ügyészség vádat emelt Biszku Bélával szemben 2013. október 16. napján, illetőleg amikor az ügyészi vádbeszédek elhangoztak, előbb a hatályon kívül helyezés előtti, 2014-ben folytatott első eljárásban, majd pedig 2015-ben a megismételt eljárásban, azokban két, más büntetőügyekből ismerős kifejezés üthette meg az értő közönség fülét. 2014. május 13-án, a korábbi – az első – elsőfokú eljárásban az ügyész a vádbeszédében a következőket fejtette ki: „Az ismertett tényekből egyértelműen következik, hogy bár közvetlenül az adott helyszínen nem bizonyítható, hogy tűzparancsot adtak ki a karhatalom tagjainak a tömegbe lövésre, de ennek nincs is jelentősége. Ezt a szervezetet azzal a céllal hozta létre és azzal a feladattal bízta meg a hatalmat birtokló párt vezetése, így Biszku Béla vádlott is, hogy lőjenek akár fegyvertelen személyekre is. Ezt akár „ideológiai tűzparancsnak” is nevezhetnénk, mely alatt azt értem, hogy a hatalmi rendszerben a hatalom csúcsán álló vezetők, köztük a vádlott egy olyan szervezetet hoztak létre, olyan feladatokat tűztek ki számukra és olyan eszközöket adtak a kezükbe, mellyel azt az érzést keltették a karhatalom tagjaiban, hogy akár fegyvertelen civilekre is tüzet nyithatnak jogszerűen.”²⁷⁴

2015. december 4. napján, a Biszku-per megismételt tárgyalásán az ügyészi vádbeszéd során az ott elhangzottak szerint a forradalom leverését követően működő karhatalom „egy fegyveres bűnbanda volt”,²⁷⁵ és „az a cél, amiért ezt a fegyveres **bűnös szervezetet** létrehozták, az nem más, mint határ nélküli erőszak, ha kell tömeggyilkosság, ha úgy alakul, fegyvertelen emberek, nők és gyerekek válogatás nélküli lelövése,

²⁷⁴ 41.B.2158/2013/26. számú tárgyalási jegyzőkönyv 27. oldal

²⁷⁵ 25.B.766/2015/113. számú tárgyalási jegyzőkönyv 7. oldal

meggyilkolása”.²⁷⁶ A vádbeszédben elhangzott továbbá még az is, hogy a nemzetközi jog az ilyen fajta szervezetek „bűnöző tevékenységéért való felelősséget az egyén közvetlen nemzetközi jogon alapuló felelősségének tekintik”.²⁷⁷ A vádhatóság álláspontja ekként az ügy kapcsán az volt, hogy „a Biszku Béla vádlott és társai által létrehozott illegitim fegyveres szervezet, a karhatalom bünszervezetnek, bűnös szervezetnek minősül”.²⁷⁸ Ennek megfelelően „A bűnöző szervezet tagjaként elkövetett bűncselekmények esetében a szervezet tagjainak bűnösségi foka egyenlő, tekintet nélkül arra, hogy milyen szerepet tölthettek be a bűncselekmény elkövetésében.”²⁷⁹

A fenti kifejezések egyike sem volt ismeretlen az ún. „kommunista bűncselekmények” miatt indult korábbi büntetőeljárások gyakorlatában. Közülük a központi hatalom mint egyfajta „bűnös szervezatként” való megjelölése elsőként az Tanácsköztársaság korábbi népbiztosai ellen itthon indult 1920. évi „Népbiztosok perében”, míg az „ideológiai tűzparancs” (ideologischer Schießbefehl) a Németországban az egykori NDK állami és pártvezetők ellen 1997-ben lefolytatott ún. „Politbüroprozess” során került alkalmazásra a vádhatóság – és ott a bíróságok – részéről is.

A dolgozat a következőkben a fenti két büntetőügynek az anyagát kívánja feldolgozni, tekintettel arra, hogy a Biszku Béla elleni büntetőeljárás ügyészi alapját nyilvánvalóan az azokban született – bár más jellegű bizonyítékokkal alátámasztott – ítéletek képezték. E konkrét két ügy akár talán még kiragadhatónak is mondható lehetne a jogtörténetből, hiszen több országban számos büntetőeljárás folyt egykori kommunista vezetők ellen, azonban egyértelműen kijelenthető, hogy a Biszku-ügy tárgyának megfeleltethető eljárás ez a kettő volt – a legnagyobb horderejű és a legmagasabb szintű vezetőket perbefogó –, ahol valamiféle központi döntés s a bekövetkezett események közé vontak összefüggést.

276 25.B.766/2015/113. számú tárgyalási jegyzőkönyv 6. oldal

277 25.B.766/2015/113. számú tárgyalási jegyzőkönyv 11. oldal

278 25.B.766/2015/113. számú tárgyalási jegyzőkönyv 11. oldal

279 25.B.766/2015/113. számú tárgyalási jegyzőkönyv 11. oldal

I.) Az 1920-as „NÉPBIZTOSOK PERE”

A 2015-ös Biszku-per magyar jogtörténetbeli – a legrégebbi, de – közvetlen előzménye az 1920. július 5. és december 28. napja között megtartott ún. „Népbiztosper” volt, amelynek során a megbukott Tanácsköztársaság tíz korábbi – Magyarországon maradt – népbiztosa állt a Budapesti Királyi Törvényszék dr. Stocker Antal vezette tanácsa elé.²⁸⁰

A megvádolt népbiztosokat – név szerint az 1919. augusztusában és szeptemberében letartóztatott Vántus Károlyt²⁸¹, Haubrich Józsefet²⁸², Bokányi Dezsőt²⁸³, Bajáki Ferencet²⁸⁴, Dovcsák Antalt²⁸⁵, Nyisztor Györgyöt²⁸⁶, dr. Ágoston Pétert²⁸⁷, Kalmár Henriket²⁸⁸, Kelen Józsefet²⁸⁹ és Szabados Sándort²⁹⁰ – felségsértéssel és lázadással, 167 rendbeli gyilkosságra való felbujtással, több rendbeli zsarolással és lopással, illetőleg pénzhamisítással vádolta a 36 oldalas vádiratában a királyi ügyészség (mely vádpontok közül az 1920. október 15-i tárgyalási napon az ügyész, dr. Aczél Imre indítványára a „vagyon deliktumokat” képező bűncselekményekre nézve az eljárást elkülönítették).²⁹¹

A fenti vádpontok közül a jelen dolgozat szempontjából kizárólag a 167 rendbeli gyilkosságra való felbujtás vádpont az, amely jelentőséggel bír, hiszen az akkori vád és az ítélet ugyanazon a ténybeli alapon nyugodott, mint a száz évvel később Biszku Béla ellen benyújtott vádirat: a testületi felelősségen.

280 Külön érdekesség, hogy mind a Népbiztosok pere, mind pedig egy évszázaddal később a Biszku-per ugyanúgy a Fővárosi Törvényszék esküdtszéki termében (II/36.) zajlott le.

281 Földművelésügyi népbiztos (1879-1927)

282 Kereskedelemügyi, majd hadügyi népbiztos (1883-1938)

283 Munkaügyi és népjóléti népbiztos (1871-1943)

284 Szociális termelési népbiztos (1883-1939)

285 Szociális termelési népbiztos (1879-1962)

286 Földművelésügyi népbiztos (1869-1956)

287 Külügyi népbiztoshelyettes, majd igazságügyi népbiztos (1874-1925)

288 Német ügyek népbiztosa (1870-1931)

289 Szociális termelési népbiztos (1892-1938)

290 Közoktatásügyi népbiztos (1874-1937)

291 Nem ismert, hogy a lekülönített ügyben utólag a büntetőeljárást lefolytatták volna.

A dolgozat alapjául két forrás szolgált: egyrészt a Népbiztosper eredeti iratanyaga (Budapest Főváros Levéltára, HU BFL – VII.5.c – 6274 – 1920), másrészt pedig az egykori bírónak, dr. Rév Erikának az 1969-ben a Kossuth Könyvkiadónál megjelent – elfogulatlanak valójában nem igazán tekinthető – „A népbiztosok pere” című munkája.

1. A PER ALAPJÁUL SZOLGÁLÓ JOGSZABÁLYOK

A Népbiztosok pereként elhíresült büntetőeljárás lefolytatásának jogi alapját eredetileg a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről szóló 1912. évi LXIII. törvénycikk adta, amelynek 12. §-a felhatalmazta a kormányt, hogy háború idején „a hadviselés érdekeit érintő bűncselekményekre” a polgári büntetőbíróságoknál a gyorsított bűnvádi eljárás szabályai nyerjenek alkalmazást. A törvény 31. §-a pedig felhatalmazta az igazságügy-minisztert arra, hogy a gyorsított bűnvádi eljárás szabályait rendeleti úton állapítsa meg.

Az Igazságügyi Minisztérium 1915-ben ki is adta a fenti törvényes felhatalmazásnak megfelelő rendeletet,²⁹² amely valóban pusztán csak gyorsítani kívánta a büntetőpereket (ennek érdekében megszüntette háború idejére az esküdtszéki rendszert), ugyanakkor az alapvető eljárási biztosítékokat – így például a fellebbezési jogot – (még) nem vetette el.

Ezzel szemben a Friedrich Kormány által 1919. augusztus 19-én kiadott, a gyorsított bűnvádi eljárásról szóló 4039/1919. számú M.E. rendelet lehetővé tette, hogy gyorsított bűnvádi eljárást lehessen lefolytatni (de immár a fő eljárási garanciák nélkül) – már nem a bűncselekmények jellegét, hanem az elkövetőknek a körét alapul vevő szabályozással – a „Tanácsköztársasággal kapcsolatos bűncselekmények” miatt indult büntetőperekből.

Ennek megfelelően a rendelet 1. §-a értelmében²⁹³ „A törvényszék ítél a jelen rendelettel szabályozott gyorsított bűnvádi eljárás szerint:

292 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 15. oldal

293 In.: library.hungaricana.hu

1. a tanácsköztársaság szervei, közegei és megbízottai felett, akik hatósági jogkörű bitorolva vagy színlelve, a büntetőtörvényekbe ütköző cselekedeteket követtek el;
2. a tanácsköztársaság fegyveres erejének tagjai vagy az 1. pontban nem említett személyek által a tanácsköztársaság megalapítása, fenntartása, vagy visszaállítása érdekében elkövetett bűncselekmények miatt, tekintet nélkül arra, hogy a cselekményt a jelen rendelet életbelépése előtt vagy utóbb követték el.”

A rendelet említett hiányosságairól sokat elmond például, hogy a bíróság ítéletével szemben fellebbezésnek nem volt helye. Ezt az egyik védő – dr. Gál Jenő – külön szóvá is tette a tárgyaláson, arról a következőket elmondva: „A védelemnek igénytelen nézete, tekintetes Királyi Törvényszék, az, hogy egy olyan eljárás, amelyben perorvoslati rendszer nincs, amelyben a védelemnek esetleges indítványai ellenére való határozat meg nem támadható, amelynél a bíróság megfellebbezhetetlen ítéletet mond, amelynél a jogegységet őrző és hagyományos nagy tisztelettel övezett Királyi Kúriának érdemi beleszólása nincs, nem egyezik meg a törvény által fenntartott és a törvény által előírt Bűnvádi Perrendtartásnak 18. fejezetében szabályozott eljárás követelményeivel”.²⁹⁴

Az alkalmazandó jogszabály tekintetében külön dilemmát okozott ugyanakkor az, hogy a gyorsított bűnvádi eljárás alapjául szolgáló 1912. évi LXIII. törvénycikk azt kizárólag „hadviselés”, azaz háború idejére tette lehetővé.²⁹⁵ A vádlottak védőinek megközelítése szerint erre figyelemmel a törvény rendelkezései a Népbiztosperben nem is lettek volna alkalmazhatóak, mivel „A kivételes eljárási szabályok életbelépését e törvény a háború tartamára engedélyezi. A törvényjavaslat miniszteri indokolása, valamint az akkori néhai miniszterelnök úrnak (gróf Tisza Istvánnak) interpretációja szerint a végső terminus, ameddig kivételes intézkedések és a bűnvádi eljárásban kivételes jogszabályok érvényesülhetnek, a leszerelés ideje. Nem szenvedhet kétséget, hogy ez az időpont bekövetkezett.”²⁹⁶ Ezzel szemben döntésében a bíróság a Budapesti Királyi Ítéltábla és

294 Gál Jenő felszólalása. In.: Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 50.

295 Lásd a törvény 12. §-ának 4. pontját

296 Gál Jenő felszólalása. In.: Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 49.

a Kúria állásfoglalásaira hivatkozott, mely felettes bíróságok 1919-ben rögzítették, hogy a törvény alkalmazása a Tanácsköztársaság bűneivel kapcsolatban jogszerű, tekintettel arra, hogy a törvény által feltételként megkívánt „hadviselés” nem a – védők által itt hivatkozott – leszereléssel, még csak nem is a fegyverszünetnek a megkötésével, hanem egyértelműen a békekötéssel, konkrétan a békeszerződés ratifikációjával szűnik meg.²⁹⁷ Az ítéletábrái állásfoglalás kiemelte továbbá még azt is, hogy mivel a Tanácsköztársaság háborút viselt az Antant-hatalmak ellen, a békekötés lehetőségét saját maga akadályozta.

A fentiek alapján az 1912. évi LXIII. törvénycikk alkalmazása formálisan mindenképpen jogszerű volt, azonban ki kell emelni e helyütt ismételt is azt, hogy az arra alapítottan alkalmazandóként előírt 4039/1919. számú M.E. rendelet nem biztosította azon alapvető eljárási garanciákat (pl. fellebbezés joga), ami nélkül törvényességről nem beszélhetünk. Kimondta ugyanis a rendelet 11. §-a e körben azt, hogy „A bíróság határozatai ellen perorvoslatnak – az újrafelvétel és a jogegység érdekében használható perorvoslatot ide nem értve – nincs helye, és az az ellen bárki által benyújtott kegyelmi kérvénynek nincs felfüggesztő hatálya”. De ugyanígy ilyen jogkorlátozásnak tekinthető a visszaható hatály tilalmának is a figyelmen kívül hagyása, ugyanis a rendelet 1. §-a a gyorsított bünvádi eljárást – és annak a statáriális szabályait – arra való tekintet nélkül alkalmazni rendelte, hogy „a cselekményt a jelen rendelet életbe lépése előtt vagy utóbb követték el”.

A rendelet statáriális jellegét erősítendő, annak a 6. §-a még külön azt is előírta, hogy az ügyészségnek gondoskodnia kell arról, hogy a bíróság – fellebbezéssel nem támadható és így a kihirdetésével jogerőre emelkedő – halálos ítéletének az azonnali végrehajtása érdekében a szükségeses kellékek egyből biztosíthatók legyenek (hóhér, lelkész, orvos).²⁹⁸

²⁹⁷ Büntető Jog Tára, 1920/1. In.: www.adtplus.arcanum.hu

²⁹⁸ „Az államügyészség köteles gondoskodni arról, hogy a bíróság biztonsága és a netán kiszabható halálbüntetés esetleges végrehajtása végett szükséges karhatalom rendelkezésre álljon, és hogy a bíraskodás megtartására kijelölt helyen a szükséges hivatalos felszerelés készenlétben, egy lelkész, egy orvos és esetleg hóhér legyen, és hogy ha halálbüntetés mondatnék ki, annak végrehajtását, amennyiben az elítélt kegyelmet nem kapott, semmi se akadályozza.” In.: library.hungaricana.hu

2. A TESTÜLETI FELELŐSSÉG KÉSŐBBI ALAPJA: A „RENDTÖRVÉNY”

A kommunista vezetők konkrét testületi felelősségét kimondó, az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvénycikk (az ún. „Rendtvény”) 1. §-a „az állam és a társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására vagy megsemmisítésére, különösen valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos létesítésére irányuló mozgalmat vagy szervezkedést” vezető személyek felelősségét más által elkövetett bűncselekmények esetében is megállapíthatónak találta, „amennyiben erről tudtak, vagy azt kellő gondosság mellett előre láthatták volna”.

Mindezt a marxista jogértelmezés utóbb a következők szerint fogalmazta meg (némileg kisarkítva a fogalmakat az eredeti törvényszöveghez képest): „De nemcsak az erőszak fogalmával folytatott cinikus játék köti össze a rendtvényt a népbiztosper ítéletével. Ugyanúgy összetörte a „rendtvény” az okozati összefüggés alapelvét és a felbujtással kapcsolatos büntetőjogi elveket, mint ahogy az a Stocker-tanács ítéletében történt. A törvény kimondta, hogy a mozgalom vezetői felelősek azokért a „bűncselekményekért” is, amelyeket nem ők, hanem a mozgalom más tagjai követtek el, ha azokról tudtak, vagy azokat „kellő gondosság mellett előre láthattak volna”. E torz és erőszakolt okoskodás szerint tehát a párt vezetői nemcsak a saját, az egyéni tevékenységükért felelnek a bíróság előtt, hanem a párt tagjai által „elkövetett bűnökért” is, még ha azokról nem is tudtak, de tudhattak volna. Ugyanezt az álláspontot foglalta el a népbiztosper ítélete, és részletesen próbálta megmagyarázni, hogy a népbiztosok felelősek a Kormányzótanács minden egyes határozatáért, felelősek a forradalmi törvényszékek minden egyes ítéletéért. A „rendtvény” nem magyarázott, a törvénynek nem kell magyarázkodnia, egyszerűen általánosította a népbiztosperben elfogadott fasiszta jogfelfogást”.²⁹⁹

²⁹⁹ Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 274. oldal

A „Rendtvénny” eredetileg nem csak a szélsőbaloldali, hanem a szélsőjobboldali szervezetek vezetőire is hozták, azonban 1933-tól a hitleri Németország megerősödése és a két ország közti kapcsolat – és politikai berendezkedés – szorosabbá válása folytán azt jellemző módon a kommunista tisztviselők elleni büntetőeljárásokhoz használták fel.

3. A TESTÜLETI FELELŐSSÉG A NÉPBIZTOSPERBEN: A VÁD, A VÉDEKEZÉS ÉS AZ ÍTÉLET

A Tanácsköztársaság bukása után bekövetkezett Magyarországon az utána két és fél évtizedig tartó Horthy-korszak. A hatalomra jutó későbbi kormányzó (1920. március 1. után), Horthy Miklós 1919. szeptember 12. napján megfogalmazta Siófokról elvárásait, a proletárdiktatúra idején bűncselekményeket elkövető kommunista vezetők felelősségre vonása iránt. Szavai szerint: „Igen fontosnak és többé el nem kerülhetőnek tartom, hogy a polgári bíróságok szigorított eszközökkel rendelkezzenek a volt kommunista elemek megbüntetésére. Világos, hogy az eddigi törvények nem adják meg a bíróságoknak azon hathatós eszközt, amely oly szigorú eljárást biztosíthatna a volt bolsevisták ellen, mint az a néperzetnek megfelel. Kivételes törvényrendeletre volna szükség, amely a jövőben lehetetlenné teszi, hogy oly egyének, akik a bolsevista idő alatt vezető szerepet játszottak, büntetlenül vagy csak csekély büntetések árán szabaduljanak a törvény kezéből. Katonai karhatalmak túlkapásai is csak akkor lesznek véglegesen kizárva, ha mindenki tudja, hogy az elfogott kommunista vezérek még akkor is megkapják kiérdemelt büntetésüket, ha nem is lehet közönséges büntetteket rájuk bizonyítani.”³⁰⁰

Ezen elvárásoknak megfelelően kezdődött el 1920. július 5. napján a Budapesti Királyi Törvényszéken az ún. „Népbiztosper”, amelynek célja a volt vezetők megbüntetése volt.

300 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 19. oldal

A királyi ügyészség a vádat négy fő részre tagolta, a tíz volt népbiztos ellen a következő bűntettek miatt emelt 1920. június 6. napján³⁰¹ vádat:

1. felségsértés és lázadás,
2. 167 rendbeli gyilkosságra való felbujtás,
3. több rendbeli zsarolás és lopás,
4. pénzhamisítás.³⁰²

Fentiek közül a jelen értekezés szempontjából egyedül jelentőséggel bíró „167 rendbeli gyilkosság bűntettére való felbujtás” jogi lehetőséget teremtett arra, hogy a vádlottakkal szemben halálbüntetés is kiszabható legyen. E vád ténybeli alapjai a következők voltak:

1. valamennyien részt vettek a Kormányzótanácsnak **a forradalmi törvényszékek felállításáról szóló** (I., IV. és XCIV. számú) rendeleteinek meghozatalában, amelyek „a proletárdiktatúra ellen fegyverrel támadók, felkelők, továbbá a rablók és a fosztogatók ellen” halálbüntetést írtak elő,
2. részt vettek a június 7-i kormányzótanácsi határozat meghozatalában, amely a Dunántúlt hadműveleti területté nyilvánította, és Szamuely Tibort, Vántus Károlyt, valamint Jancsik Ferencet **rendkívüli rögtönítélési joggal ruházta fel** „a rend helyreállítása érdekében”.

A forradalmi törvényszékek és a rögtönítélő bíróságok 167 olyan személyt ítéltek halálra és végeztettek ki, akik a vádindítvány szerint „semmiféle büntetendő cselekményt nem követtek el”, hanem „a lázadók uralmának a megdöntésére és a jogrend helyreállítására irányuló cselekvőséget fejtettek ki, kíséreltek meg vagy készítették elő”.³⁰³

301 Két nappal a trianoni békeszerződés aláírása után, noha a vádindítvány – a keltezése szerint – már 1920. április 21. napján elkészült és Váry Albert koronaügyész aláírta azt.

302 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 29. oldal

303 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 35. oldal

A vádirat a perbe fogott volt népbiztosokat akként határozta meg, mint akik nem mint egyének, nem önálló felelősséggel valósították meg a terhükre rótt bűncselekményeket, hanem a Tanácsköztársaságot expressis verbis „**bűnszövetkezetté**” minősítette, s úgy is határozta meg, mint „a Tanácsköztársaság elnevezése alatt működő bűnszövetkezet”,³⁰⁴ vezetőit pedig – az egykori népbiztosokat – mint „közönséges bűnözőket” nevesítette.³⁰⁵

Érdekes egybeesés, hogy a száz évvel később indult Biszku-perben az ügyészség hasonlóképp értékelte az 1956-os MSZMP tevékenységét. Az ügyészi vádbeszéd során az ott elhangzottak szerint ugyanis a forradalom leverését követően működő karhatalom „egy fegyveres bűnbanda volt”,³⁰⁶ és „az a cél, amiért ezt a fegyveres bűnös szervezetet létrehozták, az nem más, mint határ nélküli erőszak, ha kell tömeggyilkosság, ha úgy alakul, fegyvertelen emberek, nők és gyerekek válogatás nélküli lelövése, meggyilkolása”.³⁰⁷ A vádbeszédben elhangzott továbbá az is – mint újabb közös pont –, hogy a nemzetközi jog ilyen fajta szervezetek „bűnöző tevékenységéért való felelősséget az egyén közvetlen nemzetközi jogon alapuló felelősségének tekintik”.³⁰⁸ Az ügyészség álláspontja tehát a Biszku-ügyben is az volt, hogy „a Biszku Béla vádlott és társai által létrehozott illegitim fegyveres szervezet, a karhatalom bűnszervezetnek, bűnös szervezetnek minősül”.³⁰⁹ Ennek megfelelően „A bűnöző szervezet tagjaként elkövetett bűncselekmények esetében a szervezet tagjainak bűnösségi foka egyenlő, tekintet nélkül arra, hogy milyen szerepet töltöttek be a bűncselekmény elkövetésében.”³¹⁰

Látható tehát, hogy mind a két büntetőügy hasonló elvi kérdésfelvetéseken alapult, azon, hogy az egyén felelőssége elválasztható-e a szervezetétől, amelynek keretében működik, és hogy felelőssége osztja-e azoknak a sorsát, akik a konkrét cselekményeket elkövették.

304 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 40. oldal

305 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 41. oldal

306 25.B.766/2015/113. számú tárgyalási jegyzőkönyv 7. oldal

307 25.B.766/2015/113. számú tárgyalási jegyzőkönyv 6. oldal

308 25.B.766/2015/113. számú tárgyalási jegyzőkönyv 11. oldal

309 25.B.766/2015/113. számú tárgyalási jegyzőkönyv 11. oldal

310 25.B.766/2015/113. számú tárgyalási jegyzőkönyv 11. oldal

Ezzel összefüggésben az egykori népbiztosok a tárgyaláson a következő nyilatkozatokat tették (érdemes összevetni azokat Biszku Béla, illetőleg az 1956-os MSZMP vezetés tagjainak nyilatkozataival a Katonai Tanács 1956. december 4-ei ülésével kapcsolatban).

Vántus Károly:

„Vántus védekezésének az a része, amely szerint a Kormányzótanács ülésein általában nem vett részt, ismétlődően visszatért a további vádlott nyilatkozatában. Ez a védekezés egyáltalán nem volt alaptalan, és nem hozható egy nevezőre mindazzal, amit Vántus a Kun Bélával való szembenállásáról elmondott. 1935-ben Rákosi Mátyás is hasonlóképpen védekezett az ellene indított ún. népbiztosi perben: a Kormányzótanács üléseiről készített jegyzőkönyvek feltüntették ugyan a megjelenteket, de az ülések elején valóban jelen levő népbiztosok hamarosan eltávozhattak onnan, hisz egyéb dolguk is volt. A vádlottak védekezésének ez a része megfelelt a tényeknek. A bíróság cáfolatul már Vántus védekezése közben felolvasta a Kormányzótanács üléseiről készített jegyzőkönyveknek ezt a részét, amely a megjelentek nevét tüntette fel. Ebben a kérdésben a tárgyalás folyamán számos vita alakult ki egyrészt a védelem, másrészt az ügyészség és a bíróság között e jegyzőkönyvek okirati jellegéről, arról, hogy a bünvádi perrendtartás szerint fel lehet-e ezeket olvasni vagy sem.”³¹¹

Haubrich József:

„Egyébként, a Kormányzótanács ülésein nem vett részt, nem tudja, hogy ott mi történt, azért, amit esetleg mások elkövettek, nem lehet őt felelőssé tenni. Ő maga többször lemondott, ezt azonban nem fogadták el. Az antantmissziók is arra kérték, hogy maradjon a helyén, ő a leghatározottabban követelte Kun Béla lemondását és azt, hogy adja át a hatalmat a szociáldemokratákból álló kormánynak.”³¹²

311 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 77. oldal

312 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 80. oldal

Bokányi Dezső:

„Stocker Antal ekkor az ügyész segítségére sietett, s megjegyezte: „Mi nem elméleteket keresünk, hanem azt nézzük, amit a gyakorlati életben cselekedtek.” Bokányi erre megadta a méltó választ: „Azt keressék, amit én cselekedtem.” A bíróság azonban sem ekkor, sem a későbbiekben nem kutatta ezt, hiszen egyetlen olyan tény sem tudott felmutatni, amely miatt Bokányi ellen törvényes vádat lehetett volna emelni. Éppen ezért kellett általánosságokkal foglalkozni a tárgyaláson.”³¹³

„Bokányi: Engem az egész tárgyalás alatt meglep, hogy mindig olyasmire kell felelnem, amit nem tudok, és felelős vagyok érte. Olyan általános kérdéseket intéznek többször hozzám, mintha például nekem tudnom kellene arról, hogy valahol ki volt írva, hogy „Halál a burzsujokra”.”³¹⁴

Bajáki Ferenc:

„Bajáki előadta, hogy az 1918-as októberi forradalom előkészítésében semmiféle szerepe nem volt, nem vett részt a két párt megegyezését előkészítő tanácskozásokon sem, csak március 21-én délután, a munkástanács ülésén tudta meg a történeteket. Egyébként csak április 5-én lett a Szociális Termelés népbiztosa, a korábbi kormányzótanácsi üléseken tehát jelen sem lehetett. Ugyanezen okból nem volt ott a forradalmi törvényszékek felállításáról és a Vörös Hadsereg megszervezéséről szóló rendeletek elfogadásánál sem. Stocker Antal a védekezésnek ezt a részét nem tudta megcáfolni, az iratok között levő kormányzótanácsi jegyzőkönyvekből látta, hogy Bajáki valóban csak április 5-én lett népbiztos, ezért vádló jellegű kérdést tett fel Bajákihoz: „Megtehetette volna, hogy nem vállal hivatalt”.”³¹⁵

313 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 89. oldal

314 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 90. oldal

315 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 97. oldal

Dovcsák Antal:

„Különben azzal védekezett, hogy nem tud semmit, és nem tehet semmiről. A március 21-i eseményekbe nem folyt be, a vád tárgyává tett egyetlen rendelet meghozatalában sem vett részt. A Kormányzótanács ülésén csak azért volt jelen, hogy a túlzásokat ellensúlyozza, a Kormányzótanács elnökhelyettesi tisztségét is azért fogadta el, „hogy biztosítva legyen a sima és vértelen átmenet, és ne vérengzés útján következzen be az új, demokratikus állapot.”³¹⁶

Nyisztor György:

„Egyébként minden határozottság, támadó él és gúny ellenére, Nyisztor vallomásában is megtalálható a védelemnek az az egységes vezérfonala, amelyet már a korábbi vádlottaktól is hallhattunk: A szociáldemokrata párti népbiztosok azért vállalták a kormányzótanácsi tagságot, mert ezzel „az esetleges erőszakot” akarták ellensúlyozni, ahogy Nyisztor kifejezte: „Azért vállaltuk a dolgot, hogy az erőszakot lehetetlenné tegyük. Hogy mégsem úgy történt minden, mint ahogyan terveztük, arról nem tehetünk, mert csak aztán láttuk, hogy nekünk nincs fegyverünk.” A bíróság egyik tagja, Nagy Béla ekkor szemére vetette Nyisztornak, hogy miért nem mondott le, hiszen Ládai István igazságügyi népbiztos is minden bántódás nélkül lemondhatott a kormányzótanácsi tagságáról.”³¹⁷

Ágoston Péter:

„Bizonyos, hogy Ágoston Péter kihallgatásakor maga is tragikusnak érezte helyzetét. Ezt a „helyzettragédiát” azonban ugyancsak eltorzított beállításban tárta a bíróság elé.

316 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 99. oldal

317 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 104. oldal

Védekezését a következőképpen kezdte: „Ez a per, amely itt ellenünk folyik, tulajdonképpen a mi helyzetünkéből folyó, úgy mondhatnám, hogy helyzettragédia. Mert hogyha megmaradt volna a bolsevik rendszer, a Kun-kormány, akkor azt hiszem, éppen úgy valamennyien vádlottakként állnánk itt, mint ahogy most állunk, csak fordítva volna a helyzet. Tudtommal az összes jelenlevő vádlottak vagy hallgattak, vagy elleneztek – már amennyiben jelen voltak és tudomásuk volt róla – az előterjesztett különféle indítványokat, és ennek ellenére vagy talán éppen ezért állnak most itt vádlottakként.”³¹⁸

Kalmár Henrik:

„A népbiztosságról egyébként többször le akart mondani, csupán azért maradt a helyén, mert nem akarta azt a látszatot kelteni, hogy ha Nyugat-Magyarországnak Ausztriához való csatlakozása mégis bekövetkezik, az összefüggésben áll az ő lemondásával, s így őt hazaárulónak tekintették volna. Kalmár tagadta, hogy akár a statárium-rendeletet, akár a forradalmi törvényszékek felállítását megszavazta volna. A német nemzetiségi területen tiltakozása folytán nem is működtek forradalmi törvényszékek.³¹⁹ Nem agitált a Vörös Hadsereg érdekében, a hadseregnek különben sem volt más szerepe, mint az integritás védelme.”³²⁰

Kelen József:

„Kelen nyilatkozataiban pontosan megkülönböztette a büntetőjogi és a politikai felelősséget. Büntetőjogi szempontból – úgy ahogy Kelen mondotta – valóban mindegyik népbiztos csak azért lehetett felelős, amit saját maga tett. Teljesen más a politikai felelősség, amely fennáll abban az esetben is, ha valaki tagja marad olyan kormánynak, amelynek minden intézkedésével nem ért egyet. Kelen teljesen

318 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 108. oldal

319 Ebben egyértelműen tévedett, hiszen például Sopronban hónapokig működött forradalmi törvényszék, azonban a bíróság ezen kijelentésénél valamiért nem ütötte le a „magas labdát”.

320 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 120. oldal

azonosította magát a Kormányzótanács politikájával, de különbséget tett a műszaki kérdések között, amelyek megoldásában közreműködött és azok között a politikai ténykedések között, amelyekhez hozzáértés vagy szakértelem hiánya folytán nem szolt hozzá, illetve eldöntésükben nem vett részt. Így nem volt része a Tanácsköztársaság ideiglenes alkotmányáról szóló kormányzótanácsi rendelet megalkotásában és végrehajtásában, mert az nem tartozott a hatáskörébe. E rendelet meghozatalakor még nem is volt tagja a Kormányzótanácsnak. Minthogy azonban a vádirat bűncselekménynek tartja, hogy e rendelet meghozatala után vállalta el a kormányzótanácsi tagságot, Kelen nagyon helyesen rámutatott arra is, hogy a munkástanácsokat nem ez a rendelet hozta létre, hanem csupán szankcionálta azok létezését. A rendeletet nem ismerte pontosan, de hallgatólag csatlakozott azoknak a véleményéhez, akiket ebben a tekintetben saját magánál sokkal mérvadóbbaknak tartott. Kormányzótanácsi tagságát úgy tekintette, mint bizonyos lehetőséget szocialista termelési eszmék megvalósítására, amelyben kötelessége volt teljes erővel közreműködni. „Nekem az volt a munkám és feladatomban – mutatott rá Kelen –, hogy gondoskodjam arról, hogy Budapesten legyen víz és villanyvilágítás és járjanak a villamosvasutak.” Kiemelte, hogy Budapesten a proletárdiktatúra idején kezdődött meg a módszeres szénmegtakarítás, és hogy mind Oroszországban, mind Magyarországon a proletárdiktatúra idején „történtek bizonyos jó dolgok”.³²¹

„Stocker Antal közbevetette, hogy a Tanácsköztársaság jogtalanul vezette be a statáriumot, s így az annak folytán bekövetkezett kivégzések gyilkosságnak számítanak. Kelen erre is bátran válaszolt: „Többnyire utólag szokták megállapítani, hogy jogosult volt-e a statárium kihirdetése. Ha egy forradalmi kormány hirdeti ki statáriumot, akkor az jogosulatlan akkor, ha később a forradalmat leverték, de jogosult akkor, ha a forradalom győzedelmeskedett.”³²²

321 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 125-126. oldal

322 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 127. oldal

Szabados Sándor:

„Nem vettem részt semmiféle fegyveres csoport megszervezésében és szellemi vezetésében sem. Ilyen csoportok nem is voltak,³²³ és nem követhették el a nem létező csoportok azokat a cselekményeket, amelyeket a vádirat felsorol.”³²⁴

„A Tanácsköztársaság ideiglenes alkotmányával kapcsolatban Szabados is előadta – a valóságnak megfelelően – hogy e rendelet megalkotásában és végrehajtásában neki semmi része nem volt, de hozzátette: „Nem tartanám magam becsületes embernek, ha ezt a rendeletet megtagadnám. Becsületes kísérlet volt ez a rendelet.” Hangsúlyozta azt is, hogy a proletárdiktatúrát egyáltalán nem látta olyan társadalmi alakulatnak, amely az országra nézve veszedelmet jelentett volna, ha egyes meggondolatlan személyek követtek el esetleg túlkapásokat, ezért a Tanácsköztársaságot nem lehet elítélni. „Minden forradalom kilengésekkel jár – tette hozzá Szabados –, minden átmenetnél történnek ilyen kilengések.” Aztán a fehérterrorra célzott: „Elkövetnek kegyetlenségeket, gyilkosságokat, rablásokat, de ezekért éppúgy nem vagyunk felelősek, mint ahogy nem teszik felelőssé a Huszár- vagy a Simonyi-Semadam-kormányt³²⁵ amiatt, hogy ily dolgok történtek.”³²⁶

A vádlottak kihallgatását követően a bíróság tanúbizonyítást folytatott le, melynek során – 1920. szeptember 25. és október 15. napjai között – olyan személyeket, jellemzően az egykori halálraítéltek hozzátartozót hallgatta ki, akik arról tudtak nyilatkozatot tenni, hogy valóban megtörténtek a Tanácsköztársaság 133 napja alatt azok a forradalmi törvényszékek és statáriális bíróságok általi halálra ítéletek, melyeket a vád tartalmazott.

Ezután került sor a perbeszéd megkezdésére.

323 Ezen kijelentésével azért a „vörösteror” több száz áldozata valószínűleg élénk vitába szállt volna.

324 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 128. oldal

325 Az ugyancsak több száz áldozatot követelő „fehérterror” idején ez a kettő kormány volt hatalmon.

326 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 130. oldal

Az ügyész vádbeszéde:

A népbiztosok ellen benyújtott vádirat felbujtásnak minősítette a Tanácsköztársaság jogszabályainak a megalkotásában történt közreműködését. Az ügyészség álláspontja szerint ugyanis az a népbiztos, aki a Kormányzótanács ülésein hozzájárult olyan rendelkezés meghozatalához, amely halálbüntetés kiszabását tette lehetővé az „ellenforradalmárokkal” szemben, a forradalmi törvényszékek által később meghozott és végrehajtott halálos ítéletek folytán a gyilkosságok büntettének a felbujtójává vált.³²⁷

Az ügyész vádbeszédében a gyorsított tanácsok addigi azon gyakorlatára hivatkozott, amely szerint a forradalmi törvényszékek bírái és vádbiztosai, akik halálos ítéletek meghozatalában vettek részt, felbujtóknak tekintendők. Amennyiben pedig ez így van, akkor ugyanezen elvek alapján bűnösök a megvádolt népbiztosok is, „mert előre látták, tudták, tehát akarták is ezeket a halálos ítéleteket”.³²⁸

Az ügyész ekképpen foglalta össze végül a vád és a népbiztosper lényegét: „Foglalkozni kívánok röviden azzal, hogy lehet-e egyáltalán bűnvádi üldözés tárgyává tenni oly cselekményt, mely lényegileg forradalom volt. Aki a büntető törvénykönyvek ellen vét, az felelősséggel tartozik, akár egymaga követ el bűncselekményt, akár másokkal egyetemben, akár egész forradalmi tömegek részvételével. Az igazságszolgáltatásnak az a feladata, hogy az élő törvényt alkalmazza mindenkivel szemben. Nincs helye megbocsátásnak, felejtésnek azokkal szemben, akik beletaszították a nemzetet abba a mélységbe, ahonnan csak egy újabb honfoglalással lesz képes kiemelkedni. Ártalmatlanná kell tenni a főbűnösöket, a vezéreket, és majd akkor fogunk tudni megbocsátani a kis bűnösöknek, de felejtetni akkor sem és soha nem szabad.”³²⁹

327 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 191. oldal

328 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 205. oldal

329 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 205-206. oldal

Azon szerencsés helyzetben voltam szerzőként a jelen dolgozat e részének megírásánál, hogy az eddig ismertett iratokon felül rendelkezésemre állt eredetben dr. Aczél Imre királyi főügyész-helyettesnek az 1920. november 3. és 4. napján elmondott – és a Kúria könyvtárában kizárólag egyetlen, egyébként igen erősen elhasználódott példányban meglévő – perbeszéde is.³³⁰ Mindezek alapján pontosan rekonstruálható, és így nem kell másodlagos forrásokra itt hagyatkozni, hogy mi is hangzott el az ügyészi vádbeszédben.

Az ügyész a gyilkosságok kapcsán azon költői kérdéssel kezdte meg a vádbeszédét, hogy „Vajon azok-e az egyedüli bűnösök, akik a kötelet, a hurkot, az áldozatok nyakára illesztették, akik elsütötték a fegyvert, amelynek csöve a vértanúk szíve felé volt irányítva? És nem százszor és ezerszer bűnösebbek-e azok, akik a bekövetkezendők teljes tudatában útnak indították a Szamueli Tibor halálvonatát és akik felállították a forradalmi törvényszékeket, amelyeknek bevallott rendeltetése a bolsevizmus megvédése, jogforrása a gyűlölet, előre bejelentett fegyvere pedig a vörös terror volt.”³³¹

Az ügyész kiemelte, hogy a Btk. 278. és 69. §-ának 1. pontja alapján emelt vádat két ténykörülmenyre alapította. Ezek közül az elsőt mint „Szamueli Tibor kiküldetése”, míg a másodikat mint „a forradalmi törvényszékek felállítása” nevezte meg. Lássuk tehát, hogy mit is értett ezen vádpontok alatt:

(1) „Arra a tényre, hogy a kormányzótanács a vérszomjáról hírhedté vált és akkor már ilyennek ismert Szamueli Tibort az elkerülhetetlen és előrelátott ellenforradalmi mozgalmak vérbefojtására irányuló célból oly hatáskörrel és felhatalmazással küldte ki 1919. április havában Abonyba és Szolnokra, 1919. június havában pedig a Dunántúlra és utóbb a Duna–Tisza közé, hogy az ugyancsak gyorskezü forradalmi törvényszékek mellőzésével saját személyében gyakorolja e vérbíróságok jogait.”³³²

330 Dr. Aczél Imre kir. főügyész-helyettes vádbeszéde 1920. november 3-án és 4-én a bolsevik népbiztosok bűnperének főtárgyalásán. Kiadja: a Centrum Szervezet Jegyzetosztálya, Budapest, 1921.

331 Vádbeszéd, 40. oldal

332 Vádbeszéd, 40. oldal

Az ügyész álláspontja szerint Szamueli Tibor kiküldetése két rendelkezésen alapult. Az egyik az április 21-i keltezésű, a Népszava április 23-i számában és a Tanácsköztársaság című lap április 24-i számában hivatalosan is közzé tett azon rendelkezés, amely szerint „a kormányzótanács Szamueli Tibor népbiztost megbízza a tiszántúli vörös hadsereg mögött a rend és fegyelem fenntartásával és kinevezte a front mögötti bizottságok parancsnokává, azzal az utasítással, hogy a hadi területen esetleg mutatkozó ellenforradalmi mozgalmakat fojtsa el”. A másik ilyen rendelkezés a június 5-i keltezésű és a Tanácsköztársaság című lap június 7-i számában közzétett azon rendelet, amelyik „az egész Dunántúlt hadműveleti területnek nyilvánította és a tanácsköztársaság egész területére, a vasútra, a postára és a távírdára ostromállapotot rendelt el, egyben pedig Szamueli Tibort, továbbá Vantus Károlyt és Jancsik Ferencet azzal bízta meg, hogy minden rendelkezésükre álló eszközzel a Dunántúlt, valamint a vasútnál, postánál és távírdánál a rendet tartsák fenn és szükség esetén saját személyükben azokat a jogokat gyakorolják, amelyek a rögtönítélő forradalmi törvényszékeket illetik meg”.³³³

Azt a vádlotti védekezést maga az ügyészség is elismerte, hogy nem áll rendelkezésre semmilyen olyan adat, ami azt támasztotta volna alá, hogy a fent megjelölt kettő közül az első rendelkezés valamelyik formális kormányzótanácsi ülésen született volna, sőt, éppen ellenkezőleg, konkrét bizonyíték volt arra nézve, hogy Szamueli Tibornak a vád tárgyává tett kiküldetése nem a kormányzótanács formális ülésén került elhatározásra (e napokon, április 23-án és 24-én ugyanis nem ülésezett egyáltalán a kormányzótanács).³³⁴

Elismerte a vád hiányosságát abban is az ügyészség, hogy nem volt lehetséges utólag még csak azt sem megállapítani, hogy pontosan ki is volt az, aki kezdeményezte Szamueli Tibor megbízását, nemhogy azt, hogy ez a vádlottak közül került volna ki.³³⁵

333 Vádbeszéd, 40-41. oldal

334 Vádbeszéd, 41. oldal

335 Vádbeszéd, 42. oldal

A fenti vádbeli hiányosságoknak ugyanakkor az ügyész nem tulajdonított különösebb jelentőséget. Vádbeszédét helyette inkább arra alapította, hogy „Az én meggyőződésem szerint a fontos csak az, hogy Szamueli Tibor a kormányzótanács rendeletéből utazott el 1919. május havában Abonyba és Szolnokra, június havában pedig a Duna–Tisza közé. A fontos csak az, hogy a kormányzótanács felhatalmazása és utasítása alapján akasztatott és gyilkoltatott ezeken a helyeken. Fontos továbbá, hogy a kormányzótanács rendelete oly módon tétetett közzé, hogy arról mindenki tudomást kellett, hogy szerezzen. Végül fontos az, hogy a kormányzótanács tagjai, konkludens magatartásukból megállapíthatólag, hozzájárultak ehhez a kiküldetéshez, hozzájárultak pedig – és ez talán a legfontosabb – hozzájárultak oly időben, amikor e végzetes megbízatás előrelátott borzalmas eredményei még be nem következtek. Ez a bizonyított hozzájárulása állapítja meg a kormányzótanács minden egyes tagjának egyéni felelősségét a Szamueli kiküldetésével elkövetett bűncselekmények tekintetében.”³³⁶ Mindez alapján az ügyész arra jutott, hogy „Egyenlően bűnös itt a kormányzótanácsnak minden tagja és egyenlően felelős azokért a gatzettekért, amelyeket Szamueli Tibor a kormányzótanács rendelete alapján véghezvitt. Az ellenkező felfogás dekretálása büntetlenséget biztosítana minden jól megszervezett és előrelátó bűnbanda tagjainak és valóságban invit volna az elmúlthoz hasonló rémuralom megszervezésére.”³³⁷

Azon kérdésre, hogy vajon előre kellett-e tudnia és látnia a kormányzótanács tagjainak azt, hogy Szamueli Tibor a kapott felhatalmazással élve majd meggyilkoltat embereket, az ügyész azt a – Szamueli Tibor általa vallott személyiségére alapozott – választ adta, hogy „A forradalmi kormányzótanács Szamueli Tibor személyének ismerete és a bekövetkezendők világos előrelátása mellett, a következmények teljes tudatában hozta meg azt a határozatát, amellyel útnak indította Szamueli Tibor halálvonatát és bírta rá tudva és akarva, tudatosan és szándékosan ezt a szörnyeteget a tömeggyilkosságok megrendelésére és megrendezésére. Ez, tekintetes kir. Törvényszék, maga a felbujtás!”.

336 Vádbeszéd, 42. oldal

337 Vádbeszéd, 43. oldal

Kiemelte továbbá – ismét csak Szamuellal foglalkozva – azt is, hogy „a bűnös szándék megvolt Szamueli Tibor lelkében bőségesen eleve is, de ezt a szándékot a forradalmi kormányzótanács ismeretes rendeletei sűrítették elhatározássá, cselekvéssé, tetté”.³³⁸

Végezetül az ügyész arra hivatkozott, hogy a népbiztosok – és köztük a 10 megvádolt – „a saját uralmuk biztosítása és fenntartása érdekében küldték ki Szamueli Tibort az ellenforradalmi mozgalmak elfojtására. Tisztában voltak ők azzal, hogy az a rendszer, amelyet képviseltek, ellenállást, ellenszegülést, ellenforradalmat fog kelteni. Tudták nagyon jól, hogy erőszak, megfélemlítés és terror nélkül uralmukat ebben az országban fenntartani nem képesek. Saját helyzetüknek és a torlódó eseményeknek mérlegelése után, tehát előre megfontolt szándékkal határozták el magukat a népbiztosok egy Szamueli Tibor kirendelésére, és előre megfontolt szándékkal bírták rá ezt a Szamueli Tibort az abonyi, szolnoki és pestmegyei vérengzések megrendezésére.”.³³⁹

A gyilkosságok második vádpontját a forradalmi törvényszékeknek a felállítása képezte:

(2) „A forradalmi törvényszékek felállításának és megszervezésének tényére, amely ténnyel a forradalmi kormányzótanács ezeket az úgynevezett törvényszékeket az ismételtlen kihirdetett statáriumjog alapján a halálos ítéletek meghozatalára és végrehajtására készítette és utasította.”.³⁴⁰

Az ügyészség ezen vádpontot arra alapozta, hogy – a francia forradalomhoz hasonlóan – „azok a főbűnösök itt is, akik a forradalmi törvényszékeket felállították és megszervezték, akik úgy szervezték meg ezeket a törvényszékeket, hogy azok a vörös terrort alkalmazzák, képviseljék és testesítsék meg, akik durva-lelkű, gyűlölködő és mindenre kész elvtársakat, rovott múltú haramiavezéreket ültettek a bírói székbe, akik

338 Vádbeszéd, 45. oldal

339 Vádbeszéd, 46. oldal

340 Vádbeszéd, 40. oldal

uralmuk első óráiban halált hirdettek mindenkire, mindazokra, akik az ő diktatúrájukkal szemben a törvényes rend helyreállítására mernek törekedni, akiknek egyetlen anyagi törvényük a statárium volt, amit a március 22-ére virradó éjjel hirdettek ki először, június 23-án pedig újólá emlékezetébe idézték az amúgy is megkínzott, megfélemlített, megsanyargatott polgárságnak, a statárium, amelynek rendelkezéseit a forradalmi törvényszékek parancsként respektálták.”³⁴¹

Az ügyész azt hangsúlyozta, hogy függetlenül attól, hogy a megvádolt népbiztosok részt vettek-e vagy sem azokon a kormányzótanácsi üléseken, amikor ezeket a forradalmi törvényszékeket felállították, ugyanúgy viselik ők is a bűnvádi felelősséget, hiszen „mégis az ő tudtukkal és hozzájárulásukkal bocsátották ki azokat a rendeleteket, amelyek a halálos ítéletek alapjául szolgáltak”.³⁴²

Ezt követően az ügyész a felelősség kérdése kapcsán azt a költői kérdést tette fel, hogy „A kir. Büntetőtörvényszék felbujtóként büntette azt a vádbiztosot és azt a forradalmi bírót, aki ilyen halálos ítéletek meghozatalánál közreműködött. Kérdelem most már, vajon az a kormányzótanács, amely az érvényben lévő magyar anyagi és alaki törvények félrelökésével halált szab mindazokra, akik a lázadók uralmával szemben a törvényes rend helyreállítását kísérlik meg és gyilkosokat bérel, fogad fel abból a célból, hogy e rendeletét végrehajtsák, kérdelem: vajon az a kormányzótanács bűnös-e oly mérvben és oly mértékben, mint a végrehajtó közeg, a gyilkos maga?”³⁴³

Az ügyész az általa feltett kérdést végül is igennel válaszolta meg, és kijelentette, hogy „A forradalmi kormányzótanács tagjai legalábbis oly mérvben bűnösök és felelősök ezekért a tettekért, mint azok az alantas közegek, akik a forradalmi kormányzótanács rendeleteit hajtották végre akkor, amikor cselekményüket elkövették.”³⁴⁴

341 Vádbeszéd, 51. oldal

342 Vádbeszéd, 52-53. oldal

343 Vádbeszéd, 53-54. oldal

344 Vádbeszéd, 54. oldal

A vád álláspontja ezzel kapcsolatban az volt, hogy a forradalmi törvényszékek felállítása és működtetése révén itt valójában nem ítélezés folyt, hanem csupán közönséges bérgyilkosságok valósultak meg, amelyeknek tettesei „a vörös hóhérok”, míg a felbujtói „a forradalmi bírák, a vádbiztosok és a forradalmi kormányzótanács tagjai voltak”.³⁴⁵

Mindezt arra alapozta a vád, hogy „a forradalmi kormányzótanács tagjai előre látták, előre is tudták, tehát akarták is ezeket a halálos ítéleteket”, mivel kihirdették mindjárt uralmuk legelején, hogy az ilyen halálos ítéleteket fel sem kell hozzájuk terjeszteni, hanem azokat egyszerűen csak végre kell hajtani, és hogy ha az ilyen halálos ítéleteket hozzájuk mégis felterjesztették, akkor a kegyelmi kérvényeket rendre el is utasították.³⁴⁶

Vádbeszéde legvégén az ügyész elismerte, hogy a forradalmi kormányzótanács nem utasította arra Szamueli Tibort egyáltalán, hogy minden elébe kerülő ellenforradalmárt gyilkoltasson le, mint ahogyan azt is, hogy a forradalmi törvényszékek nem csak halálbüntetést, hanem szabadságvesztést, pénzbüntetést és vagyonelkobzást is kiszabtak.

Mégis azt mondta ki és azzal zárta érvelését, hogy „Aki igazságosan akar ítélni, annak itt elsősorban és kizárólag arra kell válaszolnia, hogy a forradalmi kormányzótanács tagjai akkor, amikor Szamueli Tibor halálvonatát útnak indították, vagy akkor, amikor a statárium kihirdetése után a forradalmi törvényszékeket felállították, előre látták-e és előre tudták-e azt, hogy Szamueli Tibor a tőlük kapott felhatalmazás alapján és a forradalmi törvényszékek, a vonatkozó rendeletek és különösen a statáriális jog alapján halálos ítéleteket fognak hozni és fognak végrehajtatni? Ha előre látták és előre tudták ezt, akkor akarták is ezeket a halálos ítéleteket és akkor nem védekezhetnek azzal, hogy közegeik túllépték a tőlük kapott megbízásokat.”³⁴⁷

345 Vádbeszéd, 54. oldal

346 Vádbeszéd, 54. oldal

347 Vádbeszéd, 60. oldal

A védők védőbeszéde:

A védők a perbeszédek során valamennyien arra hivatkoztak, hogy a vád a kollektív felelősségen alapszik, ugyanakkor egyetlen megvádolt népbiztosra sem sikerült konkrétan rábizonyítani azt, hogy bárkit is kimondottan gyilkosságra bujtott volna fel. Ujlaki Géza, Ágoston Péter védője hivatkozott a „societas delinquere non potest” elvére, miszerint semmiféle testületet nem lehet büntetni, a vád pedig a teljes Kormányzótanács felelősségét kívánja mégis megállapíttatni. Nevezett védő kiemelte a felszólalásában azt is, hogy álláspontja szerint „teljesen ismeretlen személy terhére felbujtást egyáltalán nem lehet elkövetni”, a kormányzótanácsi rendeletek meghozatalakor pedig nem lehetett előre tudni, hogy ki követ majd el ellenforradalmi támadást a Tanácsköztársaság ellen, így pedig az adott jogszabályok meghozatala semmiképp sem tekinthető felbujtásnak.³⁴⁸

A védők visszatérő hivatkozása volt az, hogy miként lehetett volna felelős a megvádolt földművelésügyi, külügyi vagy közoktatási népbiztos azért, konkrétan mit tehetett arról, hogy a tanácsköztársaság ellen fegyverrel támadó „ellenforradalmárokat” Kalocsán vagy Dunapatajon – a két legvéresebb helyszínen – a Szamuely Tibor vezetésével működő statáriális bíróság halálra ítélte s kivégeztette, hiszen azokhoz semmi közük nem volt.³⁴⁹

A védőbeszédnek visszatérő eleme volt az is – ami újabb hasonlóságot jelent a száz évvel későbbi Biszku-perhez –, hogy a védők egyöntetűen vitatták, hogy a Kormányzótanács üléseiről készült jegyzőkönyvkivonatok s gyorsírói feljegyzések – mivel nem teljesek és eredeti aláírás híján nem is hitelesek – nem képesek egyértelműen bizonyítani azt, hogy a vádlottak valóban jelen lettek volna azokon a kormányzótanácsi üléseken, amelyeken a forradalmi törvényszékekről és a statáriális bíróságokról szóló jogszabályt elfogadták. Emiatt pedig álláspontjuk szerint még akkor sem lehetett volna a vádlottak bűnösségét kimondani, ha a bíróság osztaná a vádnak a felbujtással kapcsolatos jogi álláspontját.³⁵⁰

348 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 208. oldal

349 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 193. oldal

350 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 208. oldal

A vádlottak védekezése:

A megvádolt népbiztosok a tárgyaláson valamennyien tagadták, hogy jelen lettek volna akár csak egyetlen olyan, a Tanácsköztársaság fennállása idején alkotott jogszabály elfogadásánál, amelyik a forradalmi törvényszékekről, illetőleg a statáriális bíróságokról szólt. Egyező védekezésük szerint a vád tárgyává tett kormányzótanácsi rendeleteket vagy a Kormányzótanács politikai bizottsága bocsátotta ki, vagy még az ő népbiztosi kinevezésük előtt jelentek meg. Mind állították, hogy mivel nem volt egyikük sem jelen, semmi adat nem lelhető fel arra, hogy bármelyikük is hozzászólt volna e jogszabályok megvitatásához, vagy hogy formálisan is hozzájárult volna azoknak az elfogadásához.³⁵¹

A bíróság ítéletének az indokolása:

A Budapesti Királyi Törvényszéken tartott tárgyalás 1920. november 24. napján, Szabados Sándor utolsó szó jogán történt felszólalásával fejeződött be, majd az ítéletet egy hónappal később, 1920. december 28. napján hirdette ki Stocker Antal tanácselnök.

A különösebben senkit sem meglepetésként érő ítéletben a megvádolt népbiztosok közül négy főt – Vántus Károlyt, Haubrich Józsefet, Bokányi Dezsőt, Ágoston Pétert – halálra, míg a többieket életfogytiglani fegyházra ítélték.

A bíróság ítéletében osztotta az ügyészség érvelését, és arra az álláspontra helyezkedett, hogy mivel a Forradalmi Kormányzótanács „kifelé egységként jelentkező” szervezet volt, a Tanácsköztársaság nevében (mások által) elkövetett valamennyi bűncselekmény „valamennyi vádlottnak a hozzájárulásával, tehát tudtával és akaratával történt”.³⁵²

351 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 191. oldal

352 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 259. oldal

Az ítélet indokolásának vonatkozó része szerint:³⁵³

„Vitátlan, hogy a vádlottak előre látták, miszerint a forradalmi törvényszékek bírái halálos ítéleteket fognak hozni. Kétségtelen az is, hogy a vádlottak tudták és akarták, miszerint a forradalmi törvényszékek bírái ilyen ítéleteket hozzanak. Meggyőző módon bizonyítottnak tekintette a bíróság azt, hogy a „Statárium”-rendelet tudatában a forradalmi törvényszékeknek a felállításában részt vevő vádlottak voltak azok, akik a hatalmuk súlya alatt kiadott rendeleteikkel, amelyeket a Tanácsköztársaság fenntartását szolgáló célból, higgadt megfontolással, komoly mérlegeléssel, mindenre elszántsággal, sőt messzemenő előrelátással hoztak meg és adtak ki, indulattól mentes előre megfontoltsággal reábírták a forradalmi törvényszékek és a katonai forradalmi törvényszékek bírúit és ezek útján az ítéleteket végrehajtó közegeket arra, hogy halálos ítéleteket hozzanak, ezeket végrehajtsák, illetve végrehajtsák, tehát gyilkosságokat kövessenek el.”

A fenti indokolás tehát egyértelműen a testületi felelősségnek (negatív megközelítésből: a kollektív felelősségnek) az iskolapéldája, amely végül a nemzetközi jogba is átkerült. Ami azonban kérdéseket vethet fel a Népbiztosperben meghozott ítélettel kapcsolatban, az – miként a Biszku-ügyben – a szakadatlan okozatossági lánc fennállásának a kérdése.

E tekintetben nem lehet egyértelműen megnyugtató választ adni, figyelemmel arra, hogy a megvádolt népbiztosok között az iratok alapján voltak olyanok is, akik a vád tárgyává tett rendeletek meghozatalában vagy nem vettek részt, vagy nem voltak még kinevezve. Ezért ez az ítélet inkább már talán egy túlzott jogpozitivisták megközelítésének tekinthető a testületi felelősségnek, melynek a további vizsgálatok nélküli kimondása itt nélkülözötte a közvetlen és bizonyítható felelősség megállapítását (amellett, hogy az indokolása még ezen hiányosság ellenére is, több tekintetben logikusnak és koherensnek volt mondható).

353 Rév Erika: A népbiztosok pere, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969., 255-256. oldal

Ugyanakkor nagy erénye a Népbiztosperben született ítéletnek – és most eltekintve attól, hogy volt-e alapja a felelősségre vonásnak vagy sem, kizárólag csak a jogi szempontokat figyelembe véve –, hogy egy olyan, a korát jóval megelőző jogi kategóriát alkalmazott (ugyanerre épült egyébként száz évvel később a Biszku-pernek is a vádirata, ott viszont az előző fejezetben részletesen leírtak szerint más hiányosságok voltak), amely igazából a nemzetközi jogban is csupán „a volt Jugoszlávia területén 1991-től kezdve elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekményekért felelős személyek megbüntetésére létrehozott Nemzetközi Törvényszék” (Hágai Nemzetközi Törvényszék, angol rövidítéssel: ICTY) jogi gyakorlatában kristályosodott ki, és pedig az úgynevezett „közös bűnöző vállalkozás” (joint criminal enterprise) nevű doktrína megalkotása révén. A „**közös bűnöző vállalkozás**” jogi kategóriája azon alapszik, hogy az adott szervezet minden egyes tagját külön-külön is (ugyanúgy) felelősnek tartja a csoport tagjai által vagy a csoport neve alatt elkövetett bűncselekményekért, a közös tervben vagy célban.³⁵⁴

Kétségtelen tény ugyanakkor az is, hogy a Hágai Nemzetközi Törvényszék a „közös bűnöző vállalkozásban” való részvétel megállapításának alapjául minden esetben azt tekintette, hogy az adott személy a konkrét cselekedete vagy befolyásoló helyzete révén ténylegesen is hozzájárult-e a „közös bűnözői vállalkozás” céljainak megvalósulásához, amelyhez önmagában egyetlen esetben sem volt elegendő az, hogy az adott szervezetben valaki pusztán csak tag volt, vagy a szervezet céljairól pusztán csak tudomást szerzett.³⁵⁵ Mindezek alapján az 1920-as „Népbiztosperben” született ítélet abban azért jelentősen eltért a későbbi nemzetközi normáktól, hogy a bűncselekmények megállapításához már a Tanácsköztársaság vezető szerveiben betöltött pusztán tagságot is elegendőnek találta,³⁵⁶ míg az eredmény és e tagság közti kapcsolat fennálltát igazából egy vélelemre alapította.

354 „This doctrine considers each member of an organized group individually responsible for crimes committed by group within the common plan or purpose.” In.: Joint criminal enterprise, en,m.wikipedia.org

355 Lásd a Hágai Nemzetközi Törvényszék Fellebbviteli Kamarájának (Appeals Chamber of the ICTY) 2003. május 21-i fogalom meghatározását erről.

356 Ezen alapult ugyanis a vád, az okozatossági láncolatot, illetve a befolyásoló helyzetet nem vizsgálták.

II.) Az 1997-es „POLITBÜROPROZESS”

A Berliini Tartományi Bíróság (Landgericht Berlin) 1997. augusztus 25. napján hirdette ki ítéletét Günter Schabowski, Günther Kleiber és Egon Krenz büntetőügyében, amelyet a köznyelv „Politbüroprozess” néven ismert. Az ügy elnevezésének az szolgált alapjául, hogy a három vádlott tagja volt az egykori NDK állampártja Politikai Bizottságának, azaz a központi irányító szervének, és mint ilyenek, a vád szerint felelősséggel tartoztak az állampárt nevében és érdekében – s így utasításukra – elkövetett bűncselekményekért, amelyek eredményeként az NDK határőrei tiltott határátlépés esetén embereket lőttek le.

A bíróság végül mindhárom vádlottat bűnösnek mondta ki az (527)25/2Js20/92Ks(1/95) számú ítéletében, társtettesként elkövetett háromrendbeli emberölésért („tateinheitlich begangenen dreifachen Totschlags), és halmazati büntetésül („Gesamtfreiheitsstrafe”) valamennyiüket szabadságvesztésre (három év, három év, illetve hat év hat hónap) ítélte.

Ezen ítélet írásbeli indoklásában – az Egon Krenz védekezésében előadottakra történő visszautalással – került rögzítésre a később a per lényegét megjelenítő, szállóigévé vált „ideológiai tűzparancs” („ideologischer Schießbefehl”) kifejezés is, az alábbiak szerint:

„Der Angeklagte Krenz hat zu dem Klassenauftrag erklärt, man müsse diesen Begriff in einem richtigen geschichtlichen Zusammenhang sehen. Die marxistisch-leninistische Systemlehre sei von der führenden Klasse der Werktätigen in der Gesellschaft ausgegangen. Die SED habe diese führende Rolle verwirklicht, weil in ihr die am weitesten entwickelten Kräfte der Klasse der Werktätigen vereinigt gewesen seien. Würde man nun den Klassenauftrag für die Schüsse an der Grenze verantwortlich machen, müsse man auch die Arbeiterklasse zur Verantwortung ziehen und eigentlich auch Marx und Engels. **Er verwahre sich dagegen, daß der Begriff des Klassenauftrages zu einem ideologischen Schießbefehl umfunktioniert werde.**”

Dieser Begriff „ideologischer Schießbefehl“ umschreibt zur Überzeugung der Kammer indes ungewollt treffend die Bedeutung des Klassenauftrages für die Grenztruppen. Die Berufung auf die Arbeiterklasse als die eigentlich beauftragende Instanz ist in dem Augen der Kammer nicht mehr als geborgte Autorität, die Anrufung einer übergeordneten Macht, um dem eigenen Gesagten höhere, verbindlichere Geltung zu verschaffen.”³⁵⁷

A bíróság tehát arra a következtetésre jutott, hogy az „ideológiai tűzparancs” kifejezés pontosan megjeleníti a határvédő fegyveres egységeknek adott ún. osztálymegbízatást, mely fogalom ekként való értelmezése ellen Egon Krenz vádlott határozottan tiltakozott.

1. A VÁD ALAPJA

Az Egon Krenz és társai ellen indult büntetőeljárás alapját azon menekülteknek a halála képezte, akiket az egykori Német Demokratikus Köztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság közti határon lőttek le. Az ügyészség eredetileg 66 olyan eset miatt emelt vádat, mikor a menekülőket a határátlépések közben megsebesítették vagy meg is ölték.

A vádlottakon kívül eredetileg megvádolták az egykori Politikai Bizottság több más tagját is ugyanezen bűncselekmények miatt, így Erick Mückenberget, dr. Kurt Hagert, Horst Dohlust és Harry Tischert is, akik közül például utóbbi az eljárás alatt meghalt, míg a másik három vádlottal szemben egészségi állapotuk miatt nem lehetett lefolytatni azt.

Az elkövetési idő Egon Krenz esetében az 1984. február 2. és 1989. február 5. közötti, Günther Schabowski és Günther Kleiber esetében pedig az 1985. június 11. és 1989. február 5. közötti időszakot ölelte fel, az előbbi terhére – a végén annyi maradt – négy (63-66. vádpontok), míg az utóbbiak terhére három emberölést (64-66. vádpontok) róva.

³⁵⁷ Erstinstanzliches Urteil des Landgerichts Berlin vom 25.8.1997, Az. (527) 25/2 Js 20/92 Ks (1/95), 179. oldal

Az 1937-es születésű Egon Krenz 1976. május 22. napján vált a Politikai Bizottság tagjelöltjévé (Kandidat), majd a Központi Bizottság (Zentralkomitee) 7. Kongresszusán (1983. november 24-25.) a Politikai Bizottság tagjává (Mitglied), illetve a Központi Bizottság titkárává választották. Ennek keretében az ő ügykörébe tartozott a Központi Bizottság biztonságpolitikával kapcsolatos feladatainak az ellátása. 1983. végétől pedig még a Nemzeti Védelmi Tanács (Nationale Verteidigungsrat) tagjává is megválasztották.

Később, már a Központi Bizottság 9. Kongresszusán (1989. október 18.) Egon Krenzet megválasztották – az eltávolított Erich Honeckernek a helyére – a Központi Bizottság főtitkárává, majd ezt követően néhány nap elteltével az Államtanács és a Nemzeti Védelmi Tanács elnökévé – tehát formálisan az állam első emberévé – is kinevezték. Ezen pozícióit Egon Krenz egészen 1989. december 6. napjáig megtartotta.

Az 1926-os születésű Günther Schabowski 1981. április 16. napján vált a Központi Bizottság tagjává és a Politikai Bizottság tagjelöltjévé. 1984. május 24-én, a Központi Bizottság 8. Kongresszusán választották meg őt a Politikai Bizottság tagjává. 1985. november 25-től kezdődően pedig a párt (SED) berlini szervezetének az első titkára lett.

Az 1936-os születésű Günther Kleiber 1971-től kezdve tagja volt a minisztertanácsnak (Ministerrat). 1973 és 1986 között a közlekedési miniszteri (Minister für Allgemeinen Maschienen-, Landmaschienen- und Fahrzeugbau) pozíciót viselte. Végezetül 1989-től kezdődően az NDK képviselője volt a KGST-ben (Rat für gegenseitige Wirtschaftshilfe). Mindezekon felül 1988. november 3-án a minisztertanács elnökének első helyettesévé, 1988. november 25. napján pedig a Nemzeti Védelmi Tanács tagjává is megválasztották.

Egon Krenzet 1990. január 21-én, Günther Schabowskit ugyancsak 1990. januárjában, Günther Kleibert 1989. december 3-án az állampártból, illetve utódpártjából kizárták.³⁵⁸

358 Urteil, 4-6. oldal

2. A BERLINI FAL FELÉPÍTÉSE

1961. augusztus 13. napján, a kora reggeli órákban a kelet és nyugat berlini szektorhatárt a kelet-német hatóságok elkezdtek előbb szögesdrótokkal és barikádokkal, majd pedig egy fallal lezárni. A két német állam közti határsávot előbb biztonsági berendezésekkel megerősítették, a fal mentén pedig taposóaknákat és önindító lőállásokat is telepítettek. Számos menekülni próbáló NDK-s polgár halt meg a fenti szerkezetek beindításától, illetőleg attól, hogy az NDK határőrei őket menekülés közben lőfegyverrel agyonlőtték.

A technikai módszereket az NDK szervei a szovjet hadsereg vezetőivel folyamatosan egyeztették, azonban az ezek közt való döntést a szovjetek az NDK részére átengedték. Szovjet katonai egységek így nem is kerültek a határon telepítésre. Mindezek mellett azonban a szovjet katonaság vezetői jó pár „baráti tanácsot” adtak a kelet-németeknek, amelyeket a „Vorschläge und Wünsche” szavakkal illettek. Erre tipikus példa Konyev marsallnak a kelet-német védelmi miniszter, Heinz Hoffmann részére 1961. szeptember 14. napján írt levele, mely nyolc pontba szedve tett „javaslatokat” a határőrizet módjára.

Konyev marsall levelét a berlini bíróság részletesen idézte az ítéletben, melyből kiderült, hogy a szovjet katonai hatóságok még a legapróbb részletekbe menően is javaslatokat és kívánságokat fogalmaztak meg a határőrizet kelet-németek általi biztosítása érdekében. Ezek mind olyan fajta „javaslatok” voltak, amelyeket a kelet-német állam természetesen nem utasíthatott el, a nyugati határ biztosítása ugyanis a Szovjetunió érdeke is volt. Ennek ellenére egyetlen határral kapcsolatos döntés sem született meg a kelet-német vezetés akarata ellenére vagy szovjet kényszer hatására, és a per során kiderült az is, hogy az NDK vezetése sohasem próbált meg az ellen tenni vagy a szovjeteknél elérni, hogy a menekülőkkel szemben a határon ne kelljen nekik lőfegyvereket alkalmazniuk.³⁵⁹

359 Urteil, 9-11. oldal

3. A POLITIKAI BIZOTTSÁG SZEREPKÖRE

Az 1976-os NDK alkotmány 42. §-a szerint a Központi Bizottság a politikai munkája irányítására – két plenáris ülés közötti időszakra – választja meg a Politikai Bizottságot.

A Politikai Bizottság nagysága az idők során változott. A végén, a 11. pártgyűlés után, 1986-ban 22 tagja és 5 tagjelöltje volt.

A Politikai Bizottság a Német Szocialista Egységpárt (Sozialistische Einheitspartei Deutschland, SED) legmagasabb döntési fóruma és legerősebb hatalmi szervezete volt. Minden elvi jellegű politikai és fontos személyi döntés a Politikai Bizottságban dőlt el. A Politikai Bizottság határozta meg az állam kül- és biztonságpolitikáját, mint ahogyan a bel- és gazdaságpolitikáját is. Lehetősége volt emellett minden ügyben a döntés jogát magához vonni, függetlenül a döntésnek az általános vagy éppen a részlet jellegétől. Széleskörű jogköre volt arra, hogy egyéni hatáskörben döntsön. Határozatai pártbeli, állami, gazdasági és társadalmi kérdéseket egyaránt érintettek és érvényüket tekintve kötelezőek voltak valamennyi párttagra, akiknek az volt a feladata, hogy a párt döntéseit az államapparátuson keresztül megvalósítsák.

Egon Krenz 1976-ban – a német ifjúsági pártszervezet (Freie Deutsche Jugend, FDJ) első titkári pozíciójából adódóan – lett a Politikai Bizottság tagjelöltje. 1983 tavaszán már tagjává vált a Politikai Bizottságnak, egyúttal a Központi Bizottság titkárává is kinevezték. E pozíciójából adódóan hatáskörébe tartoztak a biztonságpolitikai kérdések, de ugyanúgy a sporttal, ifjúságpolitikával és a jogi kérdésekkel kapcsolatos feladatok is.

Günther Schabowski a berlini pártvezetői funkciójának, Günther Kleiber a miniszteri pozíciójának és gazdasági szaktudásának köszönhetően a Politikai Bizottságbeli tagságát.

A Politikai Bizottság minden tagja és tagjelöltje jogosult volt arra, hogy valamennyi témához hozzászóljon és javaslatokat is tegyen. Nem volt semmilyen fajta korlátozás témákra vagy illetékességi területekre vonatkozóan. Kritikai megnyilvánulásokra is volt lehetőség és ilyeneket a viták során elő is lehetett adni. Az ellenérveket felhozónak így nem kellett attól félnie, hogy veszélyezteti a politikai bizottságbeli tagságát, ha felszólal.

Amennyiben viszont a pártfőtitkár előzetesen egyetértett egy javaslattal, hozzájárulását egy „Einverstanden, E. H.” („Egyetérték, E. H.”) felirattal rögzítette az adott okiraton. Ez a tagokra többnyire azzal a hatással járt, hogy ilyen esetekben, amikor a pártfőtitkár az egyetértését előzetesen kifejezésre juttatta, érdemi vitákba már nem is kezdtek bele.³⁶⁰

4. A HATÁRVÉDELEM SZABÁLYOZÁSA

A határterület őrizetéért az NDK határőrsége (die Grenztruppen der DDR) volt felelős.

A határ őrizetére azokat a katonákat osztották be, akiket politikailag megbízhatónak tartottak. A követelmény, aminek ehhez nekik meg kellett felelniük, az arra való hajlandóság volt, hogy fegyvert használjanak a határsértőkkel (Grenzverletzer) szemben. Ahhoz, hogy erről meggyőződhessenek, a szakaszvezetők minden hadkötelezettéről jellemrajzot készítettek, ahol rögzítették, hogy a készség megvan-e az adott személyben, hogy a határbiztonság minden ellenségét minden körülmények között megsemmisítsék („jeden Feind unter allen Bedingungen der Grenzsicherung zu vernichten”). Abban az esetben pedig, ha úgy érezték, hogy az adott személy nincs készen lőfegyverhasználatra a határterületen, vagy bármilyen kétely merült fel ezen készségének a vonatkozásában, nem rendelték ki határ-szolgálatra és nem osztották be őt a határt biztosító egységekhez.

360 Urteil, 21-24. oldal

A határon való bevetését minden katonának egy féléves képzés előzte meg. A képzés gyakorlati részét egy lögyakorlat képezte, amelyhez a határon rendszeresített automata Kalasnyikov géppisztolyokat használtak. Ez a fegyver egyébként nem határőrizethez, hanem harci bevetésekhez lett megalkotva. A lögyakorlatokon emberi szilvetteket alkalmaztak célpontokként. A kiképzés akkor volt sikeres, hogy ha ezeket a szilvetteket a katona bármilyen – akár fekvő, akár álló – testhelyzetből eltalálta. Arra azonban nem képezték ki a katonákat, hogy úgy legyenek képesek valakit eltalálni, hogy az képtelen legyen a további menekülésre, de anélkül, hogy életveszélyes sérülést okozzanak neki. Amennyiben sikeres volt a lögyakorlat, a kiválasztott katonákat kihelyezték a határra, azonban a megnövekedett feladatok miatt előfordult már az is az 1980-as éveken, hogy olyan katonákat is a határra küldtek, akik addig csak egyetlen lögyakorlaton vettek részt.

A határőrök elméleti kiképzése elsődlegesen egy, az NDK hátszágából kiinduló „támadásra” irányult. A Politikai Bizottság által meghatározott „osztálymegbízatus”, kötelezettség az volt, hogy egy másként el nem hárítható határáttörés (Grenzendurbruch) esetében a katonának a lőfegyverét a menekülő személlyel szemben alkalmaznia kellett, ami a határőröknek nem mindig ment egyszerűen. Annak érdekében, hogy e tekintetben motivált legyen, minden tagját a határőrségnek – függetlenül annak a párttagságától – egy különösen intenzív ideológiai behatásnak tettek ki a párt politikai szervein keresztül. Miközben a tiszteknek ugyanis rendszeresen ún. társadalomtudományi továbbképzésen (gesellschaftswissenschaftliche Weiterbildung) kellett részt venniük, addig a katonákat és az altiszteket arra kötelezték, hogy minden hónapban nyolc órányi politikai oktatáson (Politunterricht) vegyenek részt. Ezeken a politikai oktatásokon a határőröknek mindig arra utaltak, hogy milyen fontos is a határnak a megvédése a béke megőrzése érdekében. A menekülőkre – a katonai terminológiának megfelelően – a határsértő (Grenzverletzer), a sikeres határátlépésre pedig a határáttörés (Grenzendurbruch) fogalmakat használták. A politikai tisztek a menekülőket mint a béke ellenségeit állították be, akiket árulóknak és bűnözőknek tekintettek. Azt sulykolták, hogy csak azok akarnak tiltott módon átmenni a határon, akiknek van valami rovasán, azért nem a jogszerű utat választják a kiutazásra.

A politikai tisztok azt sulykolták, hogy éppen ezért a határsértők mindenre elszántak, gyakran felfegyverzetek és nagyon veszélyesek is. A határőröket az ellenség iránti gyűlöletre (Haß auf den Feind) nevelték és számukra egy illúzió-mentes ellenségképet (illusionloses Feinbild) közvetítettek. Eszerint minden határsértő, amikor nekiindult, beletörődött a saját halálába, a határnak a megsértését pedig mindig az ellenség irányítja. Minden határsértő veszélyezteti az NDK mint állam fennállását, a szocialista társadalom megvédése pedig az ő, „humanizmus által vezérelt osztálymegbízatusuknak” tekinthető („von tiefem Humanismus geprägter Klassenufrage”).

A határátörést minden esetben minden lehetséges eszközzel meg kellett akadályozniuk. Ennek során lőfegyvert csak a legvégső esetben kellett alkalmazni, a határsértők életét lehetőség szerint meg kellett próbálni megóvni. Az 1980-as években menekülési kísérlet esetén egy lépcsőzetes cselekvési láncolatot kellett betartani. Először a menekülőt fel kellett szólítani arra, hogy maradjon ott, ahol van, amennyiben pedig ez eredménytelen maradt, figyelmeztető lövéseket kellett leadni, hogy a menekülő felhagyjon a kísérlettel. Abban az esetben, hogy ha azt mégis folytatta, legvégső eszközként célzott lövést kellett leadni, hogy a menekülési képességét elveszítse, kivéve, hogy ha az kívülálló személy életét vagy egészségét veszélyeztette volna, ha gyerekeket, illetőleg nőket érintett volna, vagy ha a lövés más állam területét sértette volna. Az a megjelölés, hogy a lőfegyver használata csupán a legvégső lehetőség volt, azt jelentette, hogy nem kellett alkalmazni, hogy ha a menekülőt más módszerekkel, például testi erőszakkal is meg lehetett állítani. Amennyiben azonban ezek a lehetőségek előreláthatóan nem kecsegtettek volna sikerrel, a menekülőkre lőni kellett.

A lőfegyverből ilyenkor egyetlen lövést kellett leadni a menekülő alsó végtagjaira. Ugyanakkor abban az esetben, ha sorozatlövést adtak le, vagy ha a lövés következtében meghalt a menekülő, mindez büntetőjogi vagy fegyelmi következmények nélkül maradt. Olyan határőrök, akiknek sorozatlövésének a következtében menekülők meghaltak vagy megsérültek, ugyanúgy dicséretet kaptak, hogy ha ezzel a menekülést megakadályozták.

A folyamatos és erős befolyás hatására kialakult a katonákban az az elvárt hozzáállás, hogy amennyiben mérlegelniük kellett a határsértők élete és a határ magasabb rendű sérthetlensége között, akkor az emberélet elvesztését ők elfogadhatónak ítélték meg. Kialakult bennük az a meggyőződés, hogy az eseteknek a nagy részében a határáttörést megakadályozni csupán lőfegyverhasználattal lesznek képesek. A határsértőket gyakran nem is üldözték tovább, mivel az egyes posztok között nagy volt a távolság és sok időt is vett igénybe leszállni a megfigyelőtornyokból. A katonák előtt az is ismert volt, hogy nagy távolságból a kalasnyikovval az előírt egyetlen célzott lövéssel nem lehet olyan pontosan a lábra célozni, hogy a halálos lövés lehetőségét a leadásakor ki tudják zárni.³⁶¹

A Határtörvény (das Grenzgesetz):

A Politikai Bizottság az 1981. március 3-i ülésén fogadta el és 1982. május 1. napján lépett hatályba az ún. határtörvény, amely a lőfegyverhasználatra vonatkozó gyakorlatot törvényi formába öntötte. A törvény 26. és 27. §-ai szabályozták a vonatkozó részleteket.

A törvény 27. § (2) bekezdése kimondta, hogy a lőfegyverhasználat jogszerűnek minősül abban az esetben, hogy ha egy közvetlenül fenyegető bűncselekmény megkezdését vagy egy már elkezdett folytatását kell megakadályozni, és ugyancsak jogszerű az olyan személyek elfogása érdekében, akik ilyen bűncselekmény elkövetésével gyanúsíthatóak.

A törvény 27. § (2) bekezdésének bűnözőkre (Verbrecher) utalása vonatkozott a tiltott határátlépést elkövetőkre is, egyetértésben az akkori kelet-német büntető törvénykönyv (Strafgesetzbuch, StGB) 213. §-ával, amely az ún. tiltott határátlépés (Ungesetzlicher Grenzübertritt) bűncselekményének elkövetését – alapesetben pénzbüntetéssel vagy két év, minősített esetben azonban akár nyolc évi szabadságvesztéssel – szankcionalizálta.³⁶²

361 Urteil, 57-60. oldal

362 Urteil, 60-61. oldal

A Szolgálati szabályzat (die Dienstvorschrift):

A határsértőkkel szembeni fegyverhasználatot a Határtörvényen kívül szabályozta még az ún. Szolgálati szabályzat is, amelynek a pontos megnevezése a „DV 018/0/008 – Einsatz der Grenztruppen zum Schutz der Staatsgrenze Grenzkompanie” volt. Időben az első ilyen tartalmú szabályzatot 1974-ben, majd a következőt 1985-ben alkották meg. A két szabályzat között tartalmát tekintve kevés eltérés volt, de abban lényegesen eltért, hogy az 1985-ös nem tartalmazott már lőfegyverhasználatra vonatkozó rendelkezéseket.

Az 1985-ös eredeti szabályzat (2) bekezdésének b.) pontja ugyanis egyértelműen kimondta, hogy lőfegyvert lehet használni azokban az esetekben, hogy ha ez ahhoz volt szükséges, hogy általa megakadályozzanak egy menekülést vagy hogy ismét elfogjanak vele személyeket („zur Verhinderung der Flucht oder Wiederergriffung von Personen”).

A (2) bekezdés f.) pontja pedig ezt a lőfegyverhasználatot arra az esetre is megengedte, ha az ahhoz kellett, hogy őrizetbe vegyenek embereket („zur Festnahme von Personen”), méghozzá olyan alkalmakkor, amikor a felszólított személyek nem követik a határőrök utasításait és nyilvánvalónak látszik, hogy megpróbálják majd az NDK határait áttörni („wenn Personen dem Anrufen oder der Aufforderung des Grenzpostens nicht Folge leisten und offensichtlich versuchen, die Staatsgrenze der Deutschen Demokratischen Republik zu durchbrechen”), feltéve, hogy más módszerrel az őrizetbevételt elérni vagy a menekülést megakadályozni nem lehetséges. Mindezt a szabályzat arra az esetre is lehetővé tette, hogy ha a határt valamilyen közlekedési eszközzel próbálják meg áttörni („wenn Personen mit Transportmitteln vorschriftsmäßig gegebene Stoppzeichen unbeachtet ließen und Sperren durchbrechen, beiseite geräumt oder umfahren haben und eindeutig versuchen, die Staatsgrenze zu durchbrechen”), hogy ha a helyzet egyértelmű.³⁶³

363 Urteil, 64-68. oldal

Az ideológiai meggyőzés (die Argumenten):

A határőr-egységek részére kiadott nyilatkozatok azt sulykolták a katonákba, hogy minden határsértés bűncselekménynek számít és minden határsértő bűnözőnek minősül a Határtörvény 27. § (2) bekezdése értelmében. Ez alapján kialakult az a meggyőződés bennük, hogy jogszerűnek tekinthető a lőfegyverhasználat akkor a határsértők ellen, amennyiben nincs más lehetőség a határáttörés megakadályozására. Mindezek alapján kötelezőnek érezték, hogy fegyvert használjanak, ha másképp nem tudnák feltartóztatni a menekülőket, és ennek megfelelően adott esetben akár azoknak a halálát is okozhatták. Kötelező rendelkezés volt kiadva arra, hogy a határátlépés megakadályozása érdekében lőjenek a menekülőkre, sőt még akkor is, hogy ha a halál lehetőségét nem tudják kizárni.

A politikai oktatás és a megideologizálás érdekében kiadtak például 1982. május 10-én „Hinweise zur Klärung politisch-ideologischer Probleme des Schußwaffengebrauchs im Grenzdienst” megnevezéssel egy kiadványt, mely erről az alábbiakat fogalmazta meg:

„Mindenki, aki merényletet követ el az államhatárunk ellen, teljesen mindegy, hogy milyen irányból, milyen okból és milyen eszközzel, egy engedelmes alanya és segítője az osztályellenségnek, és mint ilyen, az országunk biztonsága ellen cselekszik, veszélyezteti a békét és lelkiismeretlenül hazardírozik milliányi ember életével.

Mindenki, aki megtámadja az NDK államhatárát, tisztában kell legyen azzal a ténnyel, hogy a mi határterületünk egy katonailag lezárt terület. Ezen a területen, aminek mindenki utána tud olvasni a Határtörvényben, a helyi feltételek figyelembe vételével működnek védősávok, védelmi-, ill. határzónák, különféle határbiztosítási eszközökkel.

Mindenki, aki bűnözői akciót hajt végre az NDK államhatára ellen, pontosan tudja azt, hogy ez a határ az NDK határőrségének a felfegyverzett tagjai által megfigyelésre kerül, akik a fegyvereiket, a jogszabályoknak is megfelelően, nagy pontossággal alkalmazzák.”

Megfogalmazták mindemellett a katonáknak azt is, hogy „Határőrszolgálatban a pontos és hatékony bevetése a lőfegyvereknek nem csak egy törvényen alapuló kötelezettség, hanem egy legbelső morális és humanisztikus jog is a határőrség minden tagja számára”.

Ezeket az érveket az NDK határőrségénél egészen 1989-ig megtartották. Hasonlóképpen rögzítették így például az 1983. március 1. napján kiadott kiképzési útmutatóban (Ausbildungunterlage) is, hogy „A meggyőző bizonyíték a határőrszolgálatban történő lőfegyverhasználat szükségességére és jogszerűségére kizárólag a fegyveres erőszak marxista-leninista teóriáján, és a szocialista államunk azon nyugvó törvényein alapulhat, a kompromisszum-képtelen vita pedig ellenséges és hamis szemléletet eredményezhet. A határőrszolgálatban történő lőfegyverhasználatnak a szükségességét és jogszerűségét az osztálymegbízatusunk legbelső forradalmi és humanisztikus tartalma alapozza meg”.

Annak érdekében, hogy megvizsgálják a határőrség tagjainak az erre való hajlandóságát, azaz, hogy teljesíteni tudják-e a nekik kiosztott „osztálymegbízatusát”, működtek egyes egységeknél bizottságok, amelyek a 44. számú parancs alapján jöttek létre. Ez a parancs tartalmazta azon kritériumokat, melyek alapján kiválasztották a határőr-egységek tagjait.

Amennyiben a bizottság arra a következtetésre jutott, hogy a katona nincs készen arra, hogy egy „határsértőre” lőjön, az illetőt legközelebb már nem küldték ki a határra. Amennyiben pedig kétség merült fel valakinek az „ideológiai szilárdsága” tekintetében, vagy irodai szolgálatra osztották be, vagy egy másik egységhez helyezték át az illetőt. Azokat a katonákat viszont, akik egy „határátörési” kísérletet sikerrel elhárítottak, kitüntetésekkel és kedvezményekkel jutalmazták meg. Külön dicséretben is részesítették azokat, akik ennek során a fegyverüket használták, és a parancsnokaik is megnyugtatták, hogy végig helyesen jártak el, és az osztálymegbízatusuknak megfelelően cselekedtek.³⁶⁴

364 Urteil, 68-76. oldal

5. A POLITIKAI BIZOTTSÁG ÉRINTETT DÖNTÉSEI

A Politikai Bizottság (Politbüro) 1983. október 26-i ülése:

Az ügy három vádlottjának 1983-ban kezdődött a felemelkedése a hatalom legfelsőbb szintjeire. A Politikai Bizottság 1983. október 26-i ülésén, amely a Központi Bizottság 7. ülését készítette elő, több ide kapcsolódó döntés is született: Egon Krenz-et egyrészt visszahívták az FDJ (Freie Deutsche Jugend) első titkári pozíciójából, egyúttal azonban arra tették javaslatot, hogy a Központi Bizottság válassza meg őt a Politikai Bizottság tagjává és a Központi Bizottság titkárává, és nevezzék ki a KB biztonságpolitikai területének (Sicherheitsfragen) a felelősévé. Javaslatot tett a Politikai Bizottság emellett arra is, hogy az Államtanács pedig a Nemzeti Védelmi Tanács tagjává válassza meg őt.

A Politikai Bizottság ülésével összefüggésben a párt főtitkára, Erich Honecker arról tájékoztatta Fritz Streletz tábornokot, honvédelmi miniszter-helyettes vezérkari főnököt – akit az ügyben tanúként hallgattak ki –, hogy a Politikai Bizottság megerősítette Egon Krenz biztonságpolitikai területekért való felelősségét és az ő hatáskörébe lesz rendelve a Központi Bizottság biztonságpolitikai részlege (Sicherheitsabteilung). Ezt követően arra utasította Streletz tábornokot, hogy a jövőben ő minden, a Nemzeti Védelmi Tanáccsal kapcsolatos kérdésben Egon Krenz-cel egyeztessen, mielőtt azt elé terjesztik.

Innentől kezdve Egon Krenz lett a Nemzeti Védelmi Tanáccsal kapcsolatot tartó felelős pártvezető, s az utasításnak megfelelően Streletz tábornok neki jelentett a határon történt problémás eseményekről (schwere Vorkommnisse an der Staatsgrenze), így a sikeres határáttrésekről (gelungene Grenzdurchbrüche), vagy az erőszakkal megakadályozott menekülési kísérletekről (Fluchtversuche, die gewaltsam verhindert worden waren) is. Megegyezésük szerint Egon Krenz az ilyen esetekről szóló jelentéseket telefonon még az előtt megkapta, hogy a védelmi miniszter a párt főtitkárát azokról tájékoztatta volna.

Streletz tábornok a vallomásában beszámolt arról is, hogy az egyik ilyen jelentésekor, amikor lőfegyverek bevetéséről számolt be neki, megkérdezte tőle Egon Krenz, hogy ez az őrizetbevételhez feltétlenül szükséges volt-e, és mikor lesz már végre ez a lövöldözés a határon befejezve („wann diese Schießerei an der Staatsgrenze endlich aufhöre”).³⁶⁵

A Nemzeti Védelmi Tanács (Nationaler Verteidigungsrat) 1984. február 2-i ülése:

A Politikai Bizottság 1984. február 17-i ülésén elhatározottak végrehajtására a Nemzeti Védelmi Tanács határozatot hozott 1984. február 2-án arról, hogy újabb intézkedéseket fog tenni a főváros, Berlin átépítése révén a nyugati határ további biztosítása érdekében.

Az intézkedés indoka az volt – miként azt a védelmi miniszter javaslata tartalmazta –, hogy a határ technikai biztosítását szolgáló rendszer a 60-as évek színvonalán működik, a 80-as évek operatív követelményei pedig megkövetelik az NDK és az NSZK, illetve Berlin keleti és nyugati fele közt fekvő határsáv ellenőrzésének a megbízhatóbbá tételét.

Kiemelte a védelmi miniszter előterjesztése azt is, hogy a határsértést megakadályozni tudó eszközök és a határ közti gyér távolság lehetővé teszi egyrészt ezen eszközök ellen az NSZK területéről érkező provokációkat, másrészt pedig a hiányosságok lehetőséget adnak a „határsértőknek” is arra, hogy azokat kijátszva a legrövidebb idő alatt sérülés nélkül vagy sérülten (!!!) elérjék az NSZK területét („in kürzester Zeit das Territorium der BRD unverletzt oder verletzt zu erreichen”), és ezzel az őrizetbe vételt elkerülik. Ennek eredményeként pedig az ellenség részéről a sérültek mentését vagy a halott „határsértőket” (!!!) megfigyelni és dokumentálni tudják („die Bergung von Verletzten oder toten Grenzverletzern kann vom Gegner beobachtet und dokumentiert werden”).

Mindezt a nyugati határnál előírt átalakítási munkálatok lettek volna hivatva biztosítani.

³⁶⁵ Urteil, 90-91. oldal

A bíróság az ítéletében kiemelte, hogy Egon Krenz akkor, amikor a Nemzeti Védelmi Tanács 1984. február 2-i határozatában közreműködött, részletes tájékoztatást szerzett Streletz tábornoktól a határbiztonság gyakorlati kialakításáról. Így különösen tudott arról is, hogy a határőrök lőfegyvert használnak a menekülőkkel szemben, hogy ha másképp nem tudják a határátlépésüket megakadályozni, és ennek során – még lábakra történő célzás esetén is – halálos sérüléseket szenvednek el a menekülők. Azt is tudta továbbá, hogy a határterület nagy része alá van aknázva. Tudta azt, hogy a kihelyezett aknák emberek halálát és sérüléseit okozták a múltban, s várhatóan a jövőben is okozni fogják. Egon Krenz előtt ismert volt, hogy a Nemzeti Védelmi Tanács határozatai átültetésre fognak kerülni a Nemzeti Védelmi Minisztérium szolgálati útján. És azt is tudta, hogy az ő támogatásával meghozott határozatok a fennálló határrezsím további kiépítését és megerősítését fogják eredményezni. Egon Krenznek így abból kellett kiindulnia, amikor a Nemzeti Védelmi Tanács 1984. február 2-án az ő részvételével meghozta a határozatát, hogy annak megvalósítása következtében a jövőben halálesetek fognak bekövetkezni. Ugyan ez nem volt az ő elérni kívánt célja, de beletörődött abba, mert az számított neki, hogy a határ az NDK és NSZK közt a legáthatolhatatlanabb módon legyen fenntartva.³⁶⁶

A Nemzeti Védelmi Tanács (Nationaler Verteidigungsrat) 1985. január 25-i ülése:

A Nemzeti Védelmi Tanács 1984. február 2-i határozata arra készítette Heinz Hoffmant, a védelmi minisztert, hogy újabb parancsokat adjon ki (101/84, 80/84, 40/84, 20/84), amelyek a határőr-egységek feladatául mind azt a kimondott célt szabták, hogy az NDK nyugati határának a minden körülmények között történő áttörhetetlenségét biztosítsák, akként, hogy egyértelműen rögzítette azt, hogy a határáttöréseket nem lehet megengedni.

Ezen döntések eredményeként következett pedig be például az, hogy Michael-Horst Schmidt-et 1984. december 1. napján, menekülés közben az NDK határőrei agyonlőtték.

³⁶⁶ Urteil, 91-96. oldal

Egon Krenz felelősségét abban is megállapította a bíróság, hogy ő maga annak ellenére, hogy igazolható módon tudomást szerzett a fent írt konkrét halálesetről, továbbra is közreműködött abban, hogy újabb olyan döntések szülessenek meg, amelyek a határ áthatolhatatlanságát voltak hivatottak biztosítani – akár még a menekülők halála árán is.

Ezt követően ült össze a Nemzeti Védelmi Tanács 69. ülése 1985. január 25-én, amelyen a már ismertetett szolgálati út átültetésre került. Az ülés témája az NDK határvédelme kapcsán a hatékonyság és a felelősség fokozása („Festlegungen zur weiteren Erhöhung der Wirksamkeit und der Verantwortung beim Schutz der Staatsgrenze der DDR”) volt.

Ezzel összefüggésben az ülésen több döntés is született, jellemzően – az aknák helyett – a modern, mozgó jellegű határbiztosítási eszközök kapcsán, amelyek a meglepetés erejét kihasználni kívánva és fedett módon kerültek volna telepítésre a határ gyenge pontjain. Az ülésen elfogadott javaslatokat ugyan a védelmi miniszter terjesztette elő, ám azokkal Egon Krenz is egyetértett. 1985. évtől kezdődően pedig megállapítható, hogy a Politikai Bizottság tagjaként Egon Krenz volt az, aki a határbiztosítás kérdéseivel foglalkozott.³⁶⁷

A Politikai Bizottság (Politbüro) 1985. június 11-i ülése:

A Politikai Bizottság 1985. június 11. napján tartott ülésén mindhárom vádlott részt vett és egyetértőleg tudomásul vették az aznapi 14. számú napirendi pontot, amelynek tárgya a párt X. kongresszusa által átruházott „osztálymegbízatus” megvalósításával kapcsolatos, hadseregen belüli politikai-ideológiai munkáról szóló jelentés volt („Bericht der politischen Hauptverwaltung der Nationalen Volksarmee über die politisch-ideologische Arbeit zur Verwirklichung des vom X. Parteitag der SED übertragenen Klassenauftrages”).

³⁶⁷ Urteil, 96-103. oldal

A Politikai Bizottság ezen az 1985. júniusi ülésén jövőbeli feladatként azt fogalmazta meg, hogy a politikai munkának a középpontjába annak a megvalósítását kell helyezni, hogy a parancsnokok, a vezető pártszervek és a pártszervezetek a közös munkájuk révén biztosítsák azt, hogy a néphadsereg minden időben és minden körülmények között az „osztálymegbízatásának” megfelelően tudjon dönteni s eredményesen tudjon cselekedni.

Magáról a fegyveres szervek „osztálymegbízatásáról” (Klassenauftrag) hangsúlyozták, hogy annak a szocialista forradalmi osztálymegbízatás folytatásaként („Weiterführung der sozialistischen Revolution Klassenauftrag”) az a célja, hogy megvédjék a szocialista rendet és az NDK, illetve a szocialista közösség valamennyi állama polgárainak a békés életét, az imperializmus agresszív erőinek és a reakciónak a támadásaival szemben, valamint hogy szavatolják az NDK szuverenitását, illetve határainak a sérthetlenségét.

Kiemelték, hogy ennek érdekében meggyőzően el kell magyarázni a hadsereg tagjainak, hogy a szocializmusban a katonalétnek az értelme abban áll, hogy megóvja a békét, illetőleg magas éberséggel és harckészültséggel megelőzze a háborút, mielőtt az kitörne. Mindez pedig megköveteli, hogy a katonaság tagjait úgy neveljék és képezzék ki, hogy képesek legyenek az „agresszorok” számítását keresztülhúzni és őket „megsemmisíteni” („vernichten”). Különösen így a szóbeli érvelésben kell megerősíteni az „illúzió nélküli ellenségképet” („das illusionlose Feindbild”) a szóba jöhető ellenségekkel kapcsolatban.

A Politikai Bizottság fenti határozata alapján az 1985. október 18. napján kiadott, 80/85. számú parancsban rögzítették azt is, hogy a szocializmusban való hitük megerősítése érdekében a határvédelmi egységek részére szükséges egy tudományosan megindokolt, illúziómentes ellenségképet közvetíteni („ein wissenschaftlich begründetes, illusionloses Feindbild zu vermitteln”), az ellenség iránti gyűlöletet beléjük nevelni („den Haß auf den Feind anzuerziehen”), és ehhez azt a felismerést elmélyíteni, hogy ők az „osztálymegbízatásuk” teljesítése során („bei der Erfüllung des Klassenauftrages”) egy veszélyes ellenséggel állnak szemben („mit einem gefährlichen Gegner konfrontiert

sind”).

A bíróság az ítéletében kifejtette, hogy az ügy három vádlottja azzal, hogy a Politikai Bizottság vonatkozó határozatában közreműködött, világossá tették a hadárvédelmi szervek politikai szervezetei és a szintén politikai bizottsági tag védelmi miniszter előtt, hogy a határok a jövőben – ugyanúgy, miként korábban – biztosítva kell, hogy legyenek.

A határsértők vonatkozásában ők is magukévá tették azokat a kifejezéseket, mint hogy „megsemmisíteni” („ihn zu vernichten”), a hadsereg tagjainak képzése vonatkozásában, hogy megalkotni egy „illúziómentes ellenségképet” („illusionloses Feindbild”), továbbá hangsúlyozták azt, hogy fenntartják a párt által megfogalmazott „osztálymegbízatást”.³⁶⁸

A bíróság kihangsúlyozta azt is, hogy a XI. pártkongresszusnak a határvédelmi egységek részére kiadott és a Politikai Bizottság ezen ülésén meghatározott „osztálymegbízatás”, illetve az ülésen hozott határozatok utóbb figyelembe vételre kerültek és el is terjedtek. Az ügy vádlottjai, akik tisztában voltak az NDK működési mechanizmusaival, tudták, hogy az „osztálymegbízatást” a határvédelmi egységek valamennyi tagja át fogja venni, meg fogja ismerni, amelynek magyarázatára a politikai szervek ugyancsak készen álltak.

A határőrök részére megfogalmazott „osztálymegbízatás” – anélkül, hogy a tűzparancsot az kifejezetten nevesítette volna –, magában foglalta, hogy politikai okokból kötelezve legyenek akár arra is, hogy a menekülőkre lőjenek, mivel csakis a munkásosztály vezető szerepe tudhatta megvalósítani azokat az eredményeket, amelyeket a szocializmus ígért.

Mindez megfogalmazódott Egon Krenz egyik későbbi beszédében is, amikor kifejtette, hogy „a diplomáciában lehetségesek a kompromisszumok és néha szükségesek is, ámde a határvédelmi egységeknél az ellenségnek mindig világosan láthatónak kell lennie.”³⁶⁹

368 Urteil, 103-110. oldal

369 Urteil, 177-183. oldal

A Politikai Bizottság (Politbüro) 1986. március 11-i ülése:

Az 1986-os év a XI. pártkongresszus éve volt, amelyre a Politikai Bizottság tagjainak újra kellett értelmeznie az „osztálymegbízatus” fogalmát. Gorbacsovnak a hatalomra kerülése a Szovjetunióban ugyanis együtt járt az NDK lakosai részéről az átrendeződés reményével, mint ahogyan a határon át történő menekülések számának a növekedése is arra készítette a pártvezetést, hogy a határvédelmi egységeket továbbra is a határvédelem addigi irányvonalának a folytatására és a menekülőkkel szembeni katonai fellépésekre készítse. A Politikai Bizottság 1986. március 11-i ülése ezzel a témával is foglalkozott.

A Politikai Bizottság állásfoglalásában kimondta, hogy az NDK határvédelmi egységei rendíthetetlenül teljesítik az „osztálymegbízatusukat”, a szocialista rendet és a polgárok békés életét megvédeni minden ellenséggel szemben. Továbbra is az ő feladatuk, hogy az NDK szuverenitását, területi integritását és határainak a sérthetlenségét biztosítsák. Kiemelték továbbá, hogy a határvédelmi egységeknek a jövőben is minden körülmények között abban a helyzetben kell lenniük, hogy „osztálymegbízatusukat” teljesíteni tudják.

Ezen határozatukkal a Politikai Bizottság tagjai lefektették az alapjait a határőregységek „osztálymegbízatusa” értelmezésének a 11. és 12. pártkongresszus közötti időszakra, ami a határőrök számára praktikusán azt jelentette, hogy továbbra is használhatnak lőfegyvereket a menekülőkkel szemben, amennyiben másképpen a határ átlépését nem tudnák megakadályozni, és ebbe a menekülők halálának az esetleges okozása is belefért.

Az ez alapján kiadott 101/86. számú, 1986. október 6-én kelt védelmi miniszteri utasítás 3. § (1) bekezdése – figyelemmel a PB döntéseire – változatlanul fogalmazva kimondta, hogy az NDK határainak a védelmét és a sérthetlenségét folyamatosan biztosítani kell, a határáttörési kísérleteket az erők és eszközök bevetésével pedig időben fel kell tární.³⁷⁰

370 Urteil, 111-114. oldal

6. A MEGÁLLAPÍTÁSOK

A bíróság az ügy három vádlottja cselekvőségének a megállapításakor elsőként azoknak **a tudattartamát** vizsgálta, azaz azt, hogy tudtak-e arról, hogy a határon a menekülőket lelövik vagy megsebesítik.

Günther Kleiber a tárgyaláson elismerte, hogy a Politikai Bizottság tagjai körözüvényben jelentéseket kaptak arról, hogy milyen események fordultak elő a határon, azonban tagadta, hogy azokban sérülésekről vagy halálos kimenetelről bármilyen adat lett volna. Ezek a jelentések a védekezése szerint csupán azt tartalmazták, hogy a nyugati oldalról milyen „határprovokációk” (Grenzprovokationen), vagy hogy milyen „sikeres szökések” (gelungenen Fluchten) történtek. Emellett havonta egyszer a Politikai Bizottság ülésén szóbeli tájékoztatást is kaptak a tagok a védelmi miniszter beszámolójából minderről, azonban azokban kizárólag olyan kifejezések hangoztak el, mint hogy egy határsértés megakadályozásra került (ein Durchbruch wurde verhindert), vagy hogy a határsértést nem sikerült megakadályozni (der Durchbruch konnte nicht verhindert werden), viszont ilyenkor lőfegyverek alkalmazásáról vagy a menekülők haláláról sohasem számoltak be. Azt ugyanakkor ő maga is elismerte, hogy természetesen előtte is ismert volt az a tény, hogy bizonyos esetekben a „határsértéseket” (Grenzdurchbrüche) csak fegyveres erőnek a bevetésével tudták megakadályozni, ami ezért sérülésekkel és halállal járhatott együtt. Mindezt abból is tudhatta, hogy a határra aknákat és önkioldó lőfegyvereket telepítettek, illetve a nyugati médiából is tudomást szerzett a határon bekövetkezett halálesetekről.³⁷¹

Günther Schabowski hasonló védekezéssel jött elő a tárgyaláson, amellyel kapcsolatban megjegyezte a bíróság, hogy mivel az NDK-ban általánosan ismert volt az a körülmény, hogy a nyugati határon a menekülést megkísérlőket a határőrök lelövik, illetve megölik,

371 Urteil, 160-161. oldal

teljesen kizárható az, hogy a jelentős pozíciókat betöltő Günther Schabowski minderről semmit sem tudott volna, és abban a hitben élt volna, hogy a határon a halálos lövések kizárólag a balszerencsének a következményei, vagy önvédelem folytán következtek be. Az ő védekezése éppen erre irányult, amit azonban teljességgel kizárt maga az a tény is, hogy a menekülőkkel szemben a fegyverhasználat sohasem csupán az önvédelemre vagy a balszerencsére korlátozódott, mint ahogyan azt is ismernie kellett, hogy a csupán csak a levegőbe való lövésleadás lehetősége a kapott parancsok tartalmával is ellentétben állt. Azt viszont a tárgyaláson ő maga is elismerte, hogy értelemszerű annak a veszélye, hogy még egy lábra leadott, célzott lövés is halállal tud végződni, főleg ha azt sötétben, vagy ha egy ideges katona adja le, mindez tehát annak az esélyét mindig magában hordozta.³⁷²

Egon Krenz a tárgyaláson elismerte, hogy egy megállapodás alapján előzetesen ő maga is kapott azokból a jelentésekből, amelyeket a pártfőtitkárnak küldtek, és amelyekben rögzítették, hogy ha a határon egy menekülő személyt megsebesítettek vagy megöltek. Ezek a jelentések a következő szöveggel íródtak: „Az adott napon és időben lőfegyver alkalmazására került sor egy jogellenes határáttörés megakadályozása érdekében. Ennek során a következő halálesetek történtek. A vizsgálatot az illetékes szervek lefolytatják.” („An dem und dem Tag um die und die Uhrzeit kam es zur Anwendung der Schußwaffe zur Verhinderung eines ungesetzlichen Grenzdurchbruches. Dabei ist der und der zu Tode gekommen. Die Untersuchung erfolgt durch die zuständigen Organe.”). Mindezek felül Egon Krenz azt is elismerte, hogy a határon történetekkel kapcsolatban kiadott éves jelentéseket a Politikai Bizottság tagjaival megosztották, sőt, két ilyen éves jelentést ő maga rakott bele a körözüvények közé, amikor a pártfőtitkárt ő helyettesítette. Ezekben az éves jelentésekben pedig a haláleseteket és a sérüléseket is megjelenítették. Kiderült az eljárásban továbbá az is, hogy a határon történt eseményekkel kapcsolatban kiadott jelentések 1983-tól kezdődően Egon Krenzen keresztül kerültek továbbadásra.³⁷³

372 Urteil, 170-171. oldal

373 Urteil, 162-164. oldal

A bíróság a tanúk meghallgatása során – különösen Günter Bazyli-nek a vallomásából, aki a helyettes parancsnoka volt az egyik egységnek – arra a következtetésre jutott, hogy a Politikai Bizottság által a határőrök részére meghatározott ún. „osztálymegbízás” fogalma a menekülőkkel szembeni lőfegyverhasználatra adott felhatalmazást jelentette.

A tanú ugyanis kifejtette azt, hogy a Politikai Bizottság valamennyi döntése kötelező erővel bírt. A határvédelmi egységek részére kiadott összes parancs a Politikai Bizottság valamelyik döntésén alapult. A párt által adott parancsok mindig felsőbbrendűek voltak, ebben az összefüggésben kellett az embernek a parancsokat megértenie. A parancsnokok feladata pedig az volt, hogy a párt akaratát felismerjék és azt a parancsaikba átültessék. Az állam politikai vezetői az „osztálymegbízással” hozták létre azokat a parancsokat, amelyek oda vezettek, hogy a határőröket a lövésekre hatalmazták fel.

A határőrök részére megfogalmazott azon előírás tehát, hogy célzottan lőfegyvert is használhatnak a menekülőkkel szemben, amennyiben a menekülés sikerét másképpen nem tudnák megakadályozni, magából az „osztálymegbízásból” következett, mint ahogy az a kötelezettségük is, hogy az államhatár védelmét lelkiismeretesen biztosítsák.

Ez lett a határvédelmi alakulatok legmagasabb rendű „osztálymegbízása” békeidőben, ami a védelmi miniszter parancsaiban megjelenhetett. Az „osztálymegbízás” fogalmát a határvédelmi egységeknél elemezték, és ebből következett az az előírás is, hogy egy menekülés sikerének megakadályozása érdekében a lőfegyverüket is használniuk kellett.

A Politikai Bizottság 1985. június 11-én meghozott határozatából a határőr-katonák világosan megismerték, hogy hogyan kell cselekedniük, tehát hogy minden határáttörést meg kell akadályozniuk. Olyan soha nem történhetett volna, hogy ők ne azt cselekedjék, amit a Politikai Bizottság számukra meghatározott. A Politikai Bizottság részéről pedig egész világosan meghatározásra került, hogy a határőröknek miként kell cselekedniük.³⁷⁴

374 Urteil, 172-173. oldal

A bíróság az ügy vádlottainak **a büntetőjogi felelősségét** a következő tényekre alapozta:

Mindhárom vádlott azzal védekezett, hogy a menekülőknek a határon történő megölése a jogszabályokon alapult. Ezzel összefüggésben ők a tévedésükre hivatkoztak, azonban a bíróság arra a következtetésre jutott, hogy nekik a cselekedeteik jogszerűtlenségét mindenképpen fel kellett ismerniük, mikor az ezt megalapozó döntésekben részt vettek.

Günther Kleibernek például a Politikai Bizottság tagjaként mindig újfent azzal kellett szembesülnie, hogy a menekülőknek a határon történő megölését nyugaton az emberi jogok megsértésének tekintették. Emellett maga is részt vett több olyan megbeszélésen, ami az NDK pártfőtitkára, illetve az NSZK politikusai között zajlott, amely alkalmakkor a tűzparancs mindig szóba került. Ő azonban mindezt egész végig jogszerűnek gondolta, bár indokolni mégsem tudta. Ugyanez elmondható volt Günther Schabowski esetében is.

Günther Kleiber és Günther Schabowski akkor, amikor részt vettek a Politikai Bizottság 1985. június 11-i és 1986. március 11-i döntéseinek meghozatalában, miközben ismeretes volt előttük, hogy a határon a menekülőket lelövik, tudatosan veszélyeztették az emberi élethez fűződő jogot, mint a legfőbb értéket. Ezzel szemben a menekülőknek a halálába belenyugodtak, mivel politikai okokból a határátlépések kontrolljához fűződő állítólagos államérdeket önkényes döntéssel az emberi élethez való jog fölé helyezték.³⁷⁵

Az előző két vádlottal ellentétben Egon Krenz esetében viszont a bíróság egyértelműen úgy látta, hogy ő mindvégig tisztában volt a saját cselekedeteinek a jogszerűtlenségével. A Határtörvényt igazolandó, maga írta le azt, hogy „A határterület egy katonailag lezárt terület, aki pedig egy ilyen területet megsért, önmagát sodorja veszélybe. A határőrnek az kell, hogy legyen a feladata, hogy megakadályozza, hogy a katonailag lezárt területre bárki is behatoljon, és ha más módon nem lehetséges, akár a lőfegyver használatával is.”

375 Urteil, 187-190. oldal

Különösen az érdekes, amit Egon Krenz ezt követően ír: „Ha egy katona tanácsot kérne, hogy mit tegyen, ha egy olyan menekültöt venne észre, aki már a falon ül és a lőfegyver használatán kívül semmilyen más eszközzel nem lehetne visszatartani, azt válaszolnám, hogy: „Te az NDK törvényei alapján lősz” („Du schießt nach der Gesetzen der DDR”).”

Bizonyítékul szolgált továbbá – az akkor éppen a pártfőtitkárt helyettesítő – Egon Krenz tudattartamára az is, hogy amikor 1988-ban az akkori védelmi miniszter, Heinz Keßler azt nyilatkozta a „Die Zeit” című újságban, hogy az NDK-ban nincs kiadva tűzparancs, maga hívta fel Fritz Streletz vezérkari főnököt, közölve vele, hogy gondoskodjon arról, hogy csak azon esetekben lőjenek, ha azt a Határtörvény megengedi, s hogy a törvényről a határőröket még egyszer tájékoztassák. Hozzáfűzte azt is, hogy ezzel kapcsolatban nem szabad semmit se írásban lefektetni, nehogy a Szovjetuniónak a haragját kiváltsák.

Egon Krenz mindezek során abból indult ki, hogy az NDK határterülete egy katonailag lezárt terület volt, azonban a bíróság rámutatott arra, hogy ezzel nem lehetett igazolni, hogy lőfegyvert használnak a menekülőkkel szemben vagy hogy aknákat helyeznek oda. Ő maga is fel tudta ismerni ugyanis azt, hogy az NDK-ból elmenekülni szándékozó polgárokat egyáltalán nem az hajtotta, hogy egy katonailag lezárt területre behatoljanak, ott elidőzzenek, illetve azt kikémleljék, hanem csupán az, hogy azon keresztülmenjenek és a biztonsági berendezéseket kikerülhessék. Így a bíróság arra a következtetésre jutott, hogy Egon Krenz a Politikai Bizottság 1984. február 2-i, 1985. január 25-i és 1986. március 11-i döntéseinek meghozatalában való közreműködésekor nem tudhatott abból a feltevésből kiindulni, hogy cselekvését a Határtörvény rendelkezései igazolni tudják.³⁷⁶

A fentiek alapján a három vádlott bűnösségét a német bíróság egyértelműen kimondta, amit az ítéletben mind az NSZK, mind az egykori NDK jogszabályaival is alátámasztott.

376 Urteil, 190-195. oldal

A fő különbség az 1997-es német Politbüroprocesz és a 2015-ös magyar Biszku-per közt abban mutatkozik meg, hogy bár a vádirat mindkét esetben az „**ideológiai tűzparancs**” („ideologischer Schießbefehl”) logikáján nyugodott, tehát hogy a fegyveres egységek annak hatására lőttek az emberekre (az ellene tüntetőkre, illetve határsértőkre), mivel azt a központi pártorgánum (MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottság, illetve SED Politbüro) az egyik szervén (Katonai Tanács, illetve Nationaler Verteidigungsrat) keresztül elrendelte, ám de az okozatossági láncolat bizonyíthatósága tekintetében a két ügy eltért egymástól.

Mert míg a német Politbüroprocesz-ben az okozati láncolat bizonyítása nem okozott nehézséget, addig a Biszku-perben itt mindezzel összefüggésben az bizonyosodott be, hogy míg a Nyugati téren – a meghallgatott szakértők, tanúk, az okirati bizonyítékok és az egy évtizeddel korábban az alapügyben hozott és így ítélt dolognak számító jogerős ítélet szerint – nem is történt egyáltalán a vád szerinti, polgári lakosságra leadott sortűz, addig a Salgótarjánban történetekre a Katonai Tanács utasítása – bármit is tartalmazott – nem volt semmiféle kihatással, az ugyanis kizárólag a budapesti parancsnokoknak szólt, a Katonai Tanácsnak pedig nem is volt befolyása a salgótarjáni karhatalom irányítására, sőt, Salgótarjánba minden bizonnyal még egyáltalán maguk az utasításai sem jutottak el.

Azonban eltekintve a fenti hiányosságoktól, az oksági viszonyt kizárólag csak elméleti szempontból vizsgálva, érdemes az NDK-nak a nyugati határsávjában leadott lövéseket – amelyekre a felhatalmazást a parancsok egyértelműen megadták – és a Biszku-ügyben vád tárgyává tett két 1956. decemberi, tüntetőkre leadott vádbeli sortűzet az alapján is megvizsgálni, hogy felmerülhetett-e okozatossági kapcsolat a központi hatalom aktusa (a tűzparancs) és a bekövetkezett eredmény (a halálos áldozatok) között a Biszku-perben éppen úgy, mint ahogyan az a Politbüroprocesz-ben a bíróság által megállapításra került.

A logikai lánc hiányának szemléltetésére a következő ábra mutatható be, amin keresztül érthetővé válik, hogy mi az az okozatosság szempontjából nélkülözhetetlen többletelem, ami a német büntető ügyben megvolt, a Biszku-perben azonban egyértelműen hiányzott:

A magyar Biszku-perben ugyanis **az utasítási láncolatnak** a legutolsó eleme hiányzott, mert míg a német Politbüroprozess-ben sikerült azt bizonyítani, hogy a határvédelmi egységek (Grenztruppen) a német kommunista párt (SED) Politikai Bizottságának (Politbüro) a Nemzeti Védelmi Tanácson (Nationaler Verteidigungsrat) keresztül továbbított utasításai alapján lőttek a határon – az akkori szabályok szerint illegálisan – átkelni próbáló polgárookra (ami az ismertetésre került parancsokból is világosan kitűnt), addig a magyar Biszku-perben nem lehetett ilyen fajta következtetést levonni arra, hogy a karhatalmi egységek azért adtak volna le sortűzet a vádbeli két esetben a tüntetőkre, mivel azt a magyar kommunista pártnak (MSZMP) az Ideiglenes Intéző Bizottsága (IIB) a Katonai Tanácson keresztül elrendelte volna (részletesen elemezve az első fejezetben).

Harmadik rész

**ELSZÁMOLTATÁSI TERVEK A RENDSZERVÁLTOZÁS UTÁN:
AZ IGAZSÁGTÉTEL VAGY A MEGBÉKÉLÉS DILEMMÁJA**

Az 1990-es rendszerváltást közvetlenül megelőző időszakban, majd pedig azt követően az 1956 utáni megtorlások elszenvedői, valamint a velük azonos gondolatokat valló politikusok – mint ahogy a társadalom egy jelentős része – elérkezettnek látták az időt, hogy a múlt bűneiért büntetőbíróság elé állítsák azok felelőseit és elkövetőit. Ezt az igényt az ezen álláspontot hirdető „elszámoltatásnak” vagy „igazságtételnek” nevezték. Ez a próbálkozás azonban nem feltétlenül egyezett meg akkor a társadalom egészének az akaratával. Ezt a tényt alátámasztja a Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet 1991. év végén készített közvélemény-kutatása, amely az országgyűlés által éppen akkor elfogadott „elévülési törvény” kapcsán arra az eredményre jutott, hogy a válaszadóknak az 50%-a nemmel szavazott volna a törvényre és csupán azok 36%-a értett egyet vele.³⁷⁷ Különösen így volt ez a rendszerváltást megelőző állampárti elit esetében, akik ezen fogalmak – az elszámoltatás és az igazságtétel – helyett sokkal inkább a társadalmi „megbékélés” távlati céljára kívánták helyezni a hangsúlyt, s ez irányban próbálták meg befolyásolni – akár a közhangulatért felelős ügynökök alkalmazásával – a társadalmat is. Erre kiváló példa a Nagy Imre újratemetése kapcsán beszervezett állambiztonságiak munkája, akiknek ezen álláspont elfogadása felé volt a feladatuk terelni a közhangulatot.

Timothy Garton Ash brit történész, az Oxfordi Egyetem európai tanulmányok professzora álláspontja szerint tíz különböző módja létezik a „múlt feldolgozásának”.³⁷⁸ Ezek közé az alábbiak tartoznak:

³⁷⁷ Hann Endre – Timár T. János: Közvélemény-kutatás az igazságtételről: cénára, cinegére. In.: HVG, 14. évf. 2. (659.) sz., 1992., 7-9. oldal

³⁷⁸ Timothy Garton Ash: Mesommesie – Plädoyer für ein mittleres Erinnern. In.: Transit. Europäische Revue, Heft 22., 2001-2002., Das Gedächtnis des Jahrhunderts. 35-36. oldal

- (1) a bírósági eljárás (Gerichtsverfahren),
- (2) a megtisztítás, lusztráció (Säuberungen, heute freundlicher auch Lustation genannt),
- (3) az igazságtételi bizottságok működése (Wahrheitskommissionen),³⁷⁹
- (4) a levéltárak és a állambiztonsági akták megnyitása (die Öffnung der Archive, namentlich die Offenlegung von Akten der Geheimepolizei),³⁸⁰
- (5) a bűn tagadásának kriminalizálása (Kriminalisierung der Leugnung),³⁸¹
- (6) az emlékezet és emlékezés-munka (Gedenk- und Erinnerungsarbeit),³⁸²
- (7) a szimbolikus engesztelő cselekedetek vagy nyilvános bocsánatkérések (symbolische Sühneakte oder öffentliche Entschuldigungen),³⁸³
- (8) a szimbolikus békéltető tettek (symbolische Versöhnungsakte),³⁸⁴
- (9) a kártalanítás vagy kárpótlás (Entschädigung oder Reparation),³⁸⁵
- (10) a gazdasági újjáépítés és a diktatúrából eredő strukturális visszasságok eltávolítása (der wichtige Bereich des wirtschaftlichen Wiederaufbaus und der Behebung struktureller Missstände, die aus einer überwundenen Diktatur herrühren).³⁸⁶

Az 1990-es magyar rendszerváltást követően is körülbelül a fent felsorolt lehetőségek álltak rendelkezésre, ugyanakkor – közmegegyezés híján – az eltérő érdekek igencsak eltérő „múlt-feldolgozási” formákban látták a felmerülő társadalmi igényre a megoldást.

379 Priscilla B. Hayner a szerző által is idézett *Unspeakable Truths: Confronting State Terror and Actorty* (New York/London, 2001.) című művében az azt megelőző harminc évben 21 hasonló bizottságot számolt össze.

380 Mint ahogyan az egykori NDK Stasi-archivumok kapcsán történt.

381 A legismertebb példa erre a Holocaust-tagadás büntetése.

382 Múzeumokban, emlékműveknél, kiállításokon és évfordulókon („in Museen, Gedenkstätten, Ausstellungen oder an Jahrestagen”).

383 Klasszikus példa erre Willy Brandt német kancellár térdhajtása a varsói gettó-felkelés hőseinek emlékműve előtt 1970-ben, vagy Bill Clinton amerikai elnök bocsánatkérése a rabszolgatartásért, Tony Blair brit miniszterelnök bocsánatkérése az írországi 1845-ös „nagy éhínségért” 2001-ben, illetve Aleksander Kwasniewski lengyel elnök bocsánatkérése a második világháború alatti jedwabnei zsidóellenes pogromért és gyilkosságokért.

384 Erre példa Helmut Kohl és Francois Mitterand 1984-es emlékezetes fotója a verduni csatamezőn, amikor kéz és kézben álltak a megbékélés jegyében.

385 Ilyen például az egykori kényszermunkások kárpótlása.

386 Példa erre a Dél-afrikai Köztársaságban az apartheid alatti gazdasági egyenlőtlenségek megszüntetése (vagy legalábbis ennek terve) a feketék és fehérek között

Ezek közül az egyik oldalt Zétényi Zsolt ügyvéd álláspontja szimbolizálja, aki az általa kezdeményezett (később kifejtésre kerülő) ún. „elévülési törvény” kudarcáról értekezve – a jog által való megtorlás igényéről – Bibó Istvánt is idézve az alábbiakat fejtette ki:³⁸⁷

„Miért szükséges a felelősség büntetéssel mérése? A tiszta védekező büntetéssel szemben az emberek elsődleges reakciója – tartjuk Bibó Istvánnal – mindig a Grotiusé: nem lehet, hogy súlyos bűntettek büntetlenül maradjanak.³⁸⁸ „Van a megtorlásnak valamilyen kiirthatatlan szükségessége, s éppen ez az, amit vizsgálni kell. A megtorlás, ha nem csupán a világharmóniából vezetjük le, nagymértékben tapasztalati és társadalmi vonatkozású jelenség. [...] nem vagyunk képesek elfogadni olyan büntetési rendszert, amely pusztán célszerű védekezésre van beállítva: közönyösnek, túlságosnak megértőnek érezzük a bűncselekménnyel szemben; hiányzik belőle a sértett ember, a sértett közösség felháborodásával való szolidaritása, ami minden intézményes megtorlás jellegzetes vonása.” Világos a kérdés és a válasz: „milyen társadalmi cél kívánja, hogy a büntetőjog a megtorlás-büntetés formájában szolidaritást vállaljon a társadalmi közösség felháborodott tagjaival? Ez a cél nem lehet más, mint éppen ennek a felháborodásnak a szublimálása és levezetése, intézményessé, absztrakttá, objektívé, igazságossá tétele, mindama technikai eszközök: a pártatlan bíró, a tagolt és kontradiktórius eljárás, a fellebbezés lehetősége és a közösség hatalmával biztosított végrehajtás segítségével, amelyek ennek a célnak a szolgálatában a jog számára ősidők óta rendelkezésre állottak. Az önbíráskodás, a magánbosszú, a lincselés jelenségeit akarja elkerülni a jog akkor, amikor a bűncselekményt a sértett helyett maga torolja meg, s ezzel a közösség tagjainak a büntetés elleni felháborodását a büntetés intézményével levezeti.”

Mindez a felfogás ugyanakkor nem egyezett meg a társadalom egészének a szándékával.

³⁸⁷ Bibó István: Kényszer, jog, szabadság. Válogatott tanulmányok. I. kötet. Budapest, 1986., 172-174. oldal. In.: Zétényi Zsolt: Néhány őszinte szó az igazságtételről, avagy megtettünk-e mindent, ami tőlünk tellett. Hítel, 2017. december, 3. oldal.

³⁸⁸ „Crimen grave non potest non esse punibile”.

Az állampárti elit, illetőleg a korábbi hatalom kedvezményezettjei a rendszerváltás során a múlttal való szembenézésre teljesen másfajta megoldási módban gondolkodtak. Erre eklatáns példa az állampárti kormány Igazságügyi Minisztériuma államtitkárának, Borics Gyulának a Népszabadság 1989. május 11-ei számában megjelent nyilatkozata, melyben a Nagy Imre és társainak újratemetése kapcsán közölt felhívása szerint „Legyen június 16-a a megbocsátásnak és az igazi megbékélésnek a napja, ugyanis az indulatok felkorbácsolása és a gyűlölködés csak újabb nemzeti tragédiának mérges magvetése lenne. Tartsa távol magától mindenki a megtorlás és a bosszú minden kísértését.”³⁸⁹

Ennek megfelelően Németh Miklós kormányfő is az 1989. június 4-én tartott 70 perces rádióbeszédében vízváltónak nevezte Nagy Imre és sorstársainak temetését az ország életében. Az újratemetés kapcsán ő maga ugyancsak azt hangsúlyozta ki, hogy „Én meg vagyok győződve, tapasztalva az utóbbi napok eseményeit, és sok mindent, ami ezzel kapcsolatban elhangzott és még el fog hangzani az ország nyilvánossága előtt, hogy ez a nap a nemzeti megbékélés és kiegyezés, a tiszteletadás és a gyász napja lesz, tehát egy szakaszhatár. Szakaszhatár abban, hogy minél előbb lapozni tudjunk múltunkban.” Kiemelte továbbá, hogy „Ez nem az az alkalom, amikor a pártok egymással versengenek a tekintetben, hogy kié is Nagy Imre. Nagy Imre temetésének és sorstársai temetésének napja, azért hangsúlyoztam, a kiegyezés és a megbékélés napja kell legyen.”³⁹⁰

A belügy emellett a független lapoknál meglévő pozícióit próbálta felhasználni olyan cikkek megjelentetésére – a Reform, az Unió, a Világ és a Magyar Hírlap újságokban –, amelyek a kegyeleti szándékot, a nemzeti megbékélésre, a nyugalom megőrzésére inspiráló hangvételt erősítik, és azt sugallják, hogy a nemzet érettségének bizonyítéka lesz, ha a június 16-ai események rendszer-ellenes fellépés nélkül, rendben lezajlanak.³⁹¹

389 Nyugodt, méltóságteljes végtisztességet Nagy Imrének és társainak. Borics Gyula igazságügyi államtitkár sajtótájékoztatója. Közzétették az 1956 és 1961 közötti kivégzettek névsorát. Népszabadság, 1989. május 11. (109. szám)

390 Hungarian Monitoring. Kossuth Rádió, 1989. június 4., 274., 296. oldal. In.: storage.osaarchivum.org

391 Botyánszki Alexandra: A „nemzeti megbékélés” koncepciója és a rendszerváltás. 13. oldal, In.: acta.bibl.u-szeged.hu

Mindezek az előzmények voltak azok, amelyek a rendszerváltozás idején befolyásolták az egyes politikai székértáborok és társadalmi csoportok hozzáállását ahhoz, hogy milyen módon viszonyuljanak a múlt kibeszéletlen bűneihez: „elszámoltatás” kövesse-e azt, vagy „nemzeti megbékélés”, és egyáltalán, hogy a kettő működhet-e egymás nélkül? Alapvető kérdésként merült fel így a rendszerváltozás után az, hogy a tettesek meg nem büntetése lehetővé teszi-e valóban az igazi megbékélést, vagy ahhoz szükséges az a – Bibó által írt – katartikus élmény, hogy a felelősök elnyerik a megérdemelt büntetésüket. A rendszerváltozás után felálló Antall-kormány az utóbbira tett kísérletet, mindenfajta valódi eredmény nélkül. Az alábbiakban a dolgozat ennek az állomásait fogja bemutatni.

I.) TÖRVÉNY TERVEZETEK

1. A HELYTÁLLÁSI TÖRVÉNYKONCEPCIÓ

A Kónya Imre későbbi belügyminiszter által vezetett Független Jogász Fórum a Magyar Távirati Irodához 1990. március 6. napján eljuttatott és március 2. napján keltezett törvény-tervezetében – amelynek „A Független Jogász Fórum ajánlásai a magyarországi válsághelyzet kialakulás személyi okainak feltárásáról és a személyes helytállás kötelezettségéről szóló törvény kidolgozásához” megnevezést adta – kifejezésre juttatta, hogy álláspontjuk szerint „Széles körű igény merült fel a magyar társadalomban arra, hogy megismerje azon személyek körét, akik az ország jelenlegi válságának előidézői, továbbá arra is, hogy e személyek helytállási kötelezettségét a jogállamiság igényeinek megfelelő törvényes keretek között, arra hivatott szervezet megállapítsa.”. Tervezetük indokolásában kiemelték azt is, hogy „A jogállam kialakítására törekvő társadalomnak nem érdeke és nem célja, hogy népiélet formájában vegyen elégtételt vélt vagy valós sérelmeiért. Tekintve, hogy a hatályos jogszabályok nem mindenben alkalmasak a társadalmi igény kielégítésére, törvényt, mégpedig alkotmányerejű törvényt kell alkotni,

egyrészt a joghézagok betöltésére, a szükséges anyagi jogi és eljárásjogi szabályok megalkotására, másrészt az ehhez szükséges intézményi rendszer felállítására.”. Végezetül a törvény-tervezet bevezető indokolása azzal a megállapítással zárult, hogy „A megalkotandó törvénynek egy korszakot kell lezárnia, következésképp társadalmi rendeltetésének betöltése után okafogyottá válik. A törvény időszerűsége nem kétséges, ez azonban nem adhat alkalmat arra, hogy elhamarkodott eljárással társadalmi bizonytalanságot keltsen. A törvény önálló helytállási rendszert kíván kialakítani, meghagyva a külön jogágak alapján megállapítható felelősség szabályait. Ebből következik, hogy a jogkövetkezmények rendszere sajátos.”³⁹²

A törvény-tervezet rendelkezett annak az időbeli és személyi hatályáról, a felelősség módjáról, az eljárási és szervezeti szabályokról, valamint meghatározta az alkalmazható joghátrányokat is. Úgy tervezték, hogy a törvény öt év elteltével hatályát veszítene volna.

A törvény-tervezet időbeli hatálya:

A tervezet 1949. augusztus 20. napját, az 1949. évi XX. törvény (azaz a pártállami Alkotmány) hatályba lépésének a napját jelölte meg azon kezdő időpontnak, amelyet követően elkövetett, a törvény-tervezet által szankcionálni kívánt bűnös cselekedetek annak a hatálya alá estek volna. A törvény-tervezet megalkotói azért éppen ezt a dátumot határozták meg a kezdő időpontnak, mivel álláspontjuk szerint ez volt az a nap, amikor „a formálisan választott országgyűlés a pártállami szisztémát törvénybe iktatta. A kommunista párt vezető szerepének alaptörvénybe iktatása pedig megteremtette a párt és funkcionáriusainak közjogi státuszát”. Záró időpontként pedig az 1988. május 20-ai pártértekezletet jelölték meg, mert annak időpontjáig „szóba sem kerülhetett a pártállam és intézményeinek semmiféle érdemi vizsgálata”, így a törvény-tervezet hatálya alá eső cselekedetekre nézve ez elévülés e naptól – tehát 1988. május 20-ától – kezdődött volna.

³⁹² A Független Jogász Fórum ajánlásai a magyarországi válsághelyzet kialakulás személyi okainak feltárásáról és a személyes helytállás kötelezettségéről szóló törvény kidolgozásához. Magyar Távirati Iroda, 1990. március 6. In.: rendszervaltas.mti.hu

A törvény-tervezet személyi hatálya és a felelősség módja:

A tervezet a bizonyítási terhet megfordítva, kimentési (exkulpációs) felelősséggel kívánt volna helytállási kötelezettséget róni a múlt rendszer fő felelőseire, amikor is kimondta, hogy akkor mentesülhetnek a felelősség alól, ha bizonyítják, hogy tevékenységük során úgy jártak el, ahogy az az adott helyzetben a tisztség viselőjétől általában elvárható volt.

A tervezet ugyanakkor az ily módon felelősségre vonhatók körére zárt személyi hatályt állapított meg, akik közé az alábbiak – országos és megyei vezetők – tartozhattak volna:

- a.) a közhatalmat gyakorló és hatósági jogosítvánnyal rendelkező állami, államigazgatási tisztségviselők, országos és megyei szinten,
- b.) az állampárt és az ún. társadalmi szervezetek (pl. SZOT, KISZ) országos és megyei tisztségviselői,
- c.) a fegyveres erők és testületek országos parancsnokai,
- d.) az országos jelentőségű gazdasági szervezetek vezetői,
- e.) a kultúra, a tudomány, az írott és az elektronikus sajtó országos irányítói és országos intézményeinek a vezető munkatársai.

Látható, hogy a tervezet személyi hatályként egy szoros személyi kört állapított meg, amely jogalkalmazói értelmezéssel sem lehetett volna még tovább bővíthető.

A tervezet az országos, illetve megyei vezetők mellett a fenti szervezetek helyi vezetőit is büntetni rendelte volna a meghatározott esetekben, azonban önáluk a bizonyítási teher nem fordult meg: nevezettek akkor lehettek volna kizárólag csak felelősségre vonhatók, hogy ha az nyert volna megállapítást, hogy a tevékenységük során nem úgy jártak el, mint ahogy az az adott helyzetben a beosztásukra is tekintettel tőlük elvárható lett volna.

Eljárási és szervezeti szabályok:

A tervezet az országos tevékenységet kifejtő személyek cselekvőségének a vizsgálatára egy országos hatáskörű parlamenti bizottságot állított volna fel, amelybe bevonta volna a Legfőbb Állami Számvevőszék egy tagját. Rajta kívül a bizottság egy-egy tagjának jogi, közgazdasági, illetőleg egyetemi műszaki végzettséggel kellett volna rendelkeznie. A szintén felállítandó helyi bizottságok – amely a nem országos tevékenységet kifejtők ügyeiben vizsgálódott volna – tagjai közé ugyancsak jogász, közgazdász, műszaki vagy mezőgazdász végzettségű személy (függően a vizsgálandó tevékenységtől) került volna.

Az eljárás az országos bizottság elé tartozó ügyekben hivatalból, a helyi vezetők ügyeiben pedig meghatározott számú (50) választópolgár indítványára indult volna meg. Előbbiek esetében az eljárás nyilvánosan, míg utóbbiak esetében zártan zajlott volna le, azonban a döntést minden esetben nyilvánosságra kellett volna hozni.

A döntés ellen külön fellebbezésnek nem lett volna helye, az eljárás alá vont személy azonban – ha nem értett volna egyet – keresetet nyújthatott volna be ellene a bírósághoz.

Alkalmazható joghátrányok:

A tervezet a következő joghátrányok – akár együttes – alkalmazására nyújtott volna lehetőséget:

- a.) a marasztaló döntés nyilvánosságra hozatala, az érintett személy és a tevékenység pontos leírásával (ez az előzőekből következően minden esetben kötelező is lett volna),
- b.) javadalmazást megszorító intézkedések (pl. fizetés vagy nyugdíj-csökkentés),
- c.) tisztségből való elmozdítás,
- d.) a megszerzett vagyonnal való helytállásra kötelezés (köztulajdonba-vétel).

2. A JUSTITIA-TERV

1990. augusztus 24-én a Magyar Demokrata Fórum parlamenti frakciója a nyilvánosság elé állt a 11 pontból álló ún. „Justitia-tervvel”, amely lényegében a múlt rendszer összes vezető beosztású tagjának a (szükség esetén akár büntető) felelősségre vonását célozta. Megfogalmazták benne azon igényt, hogy: „az igazságtétel nélkül nehezen képzelhető el annak a bizalomnak a megteremtése, amely szükséges az elkövetkező időszakhoz”.

A tervezet koncepciója szerint „Vesse fel a vizsgálat az egyes személyek felelősségét is, a politikai felelősséget is ideértve. Szükség szerint induljon felelősségre vonás és büntetőeljárás az ország katasztrofális helyzetért felelős személyekkel szemben. Készítse elő a kormány a korábbi országgyűlés által beindított vagyon-felülvizsgálatok folytatását. Az időpontot 1956. november 4-i kezdetre kell kiterjeszteni. A felülvizsgálat állapítsa meg, hogy a vagyonosodás milyen eredetű a korábbi politikai vezetés széles körében, s nem történtek-e visszaélések. Gyanú esetén induljon büntetőeljárás. A törvényhozás előre elkészített időponttól függessze fel a meglévő vezetői mandátumokat mindenütt, ahol az államnak szerepe van a gazdaság állami tulajdonú szektorában, a közintézményekben, az oktatási intézményekben és minden költségvetési szervezetnél. Szűnjön meg minden korábbi előjog.”.

A Justitia-terv azonban nem csupán a bűnös személyek, hanem a bűnös szervezetek felelősségre vonására is kiterjedt. Elszámoltatták volna vagyonával az egykori MSZMP-t és a hozzá kötődő társadalmi szervezeteket, miként az utódaikat is. A tervet ismertető sajtótájékoztatóján ugyanakkor az MDF frakcióvezetője még úgy vélte, hogy törvényi akadálya van pl. az 1956-os forradalom során a tömegbe lövő vagy lövető személyek felelősségre vonásának, mivel az ő cselekményük addigra már elévült,³⁹³ „de – közölte arra, hogy akkor mégis miért van rá szükség – az embereknek mindezt el kell mondani”.

393 24 óra, 1992. március 13. (3. évfolyam 62. szám). In.: library.hungaricana.hu

A Justitia-tervvel Kónya Imre, az MDF akkori frakcióvezetője egy olyan rendszerváltás-forgatókönyvet fogalmazott meg, amely az addig hangoztatott történelmi felelősségre vonás helyett már konkrét jogi szankciókat alkalmazott volna. Egyes vélemények szerint azonban ezzel az MDF vezetése egy fontos kerekasztal-megállapodást rúgott fel, amely szerint az egykori szocialista párt-elitnek nem kell bírói felelősségre vonástól tartania.³⁹⁴

A tervezet alkalmazhatóságának az akkori kritikusai szerint harminc év döntéseinek a felülvizsgálata és értékelése történész-nemzedékek feladata kellett volna, hogy legyen. Szerintük a politikai felelősség kimondása pillanatok alatt üres retorikává silányult, míg a büntetőjogi felelősségre vonás lehetőségét jobbra kizárta az elévülés. A vagyonosodás háttérében pedig többnyire olyan praktikák álltak, amelyek az adott időszakban nem is minősültek bűncselekménynek, vagy ha igen, úgy rájuk is vonatkozott volna az MDF-kormány által előterjesztett és az MDF-többség által elfogadott ún. amnesztia törvény.³⁹⁵

A parlamenti ellenzék sem fogadta lelkesen a kormánypárt javaslatát. A fenti vélemény megfogalmazója, az SZDSZ-es Kőszeg Ferenc egy másik publicisztikájában így annak a véleményének adott hangot, hogy „A felelősségre vonás bármiféle törvényi szabályozása csak kirakatpereket, kirakatkilakoltatásokat tesz lehetővé”,³⁹⁶ míg a FIDESZ-es Fodor Gábor megfogalmazása szerint „Most ilyen cirkuszt adni a népnek rendkívül kockázatos. Az induló demokráciát nem szabad igazságtalanságokkal bemocskolni”.³⁹⁷ És végül már a kormánypárti politikusok is azt hangsúlyozták, hogy ha már büntetőjogi felelősségre vonásra nincs lehetőség, akkor legalább erkölcsi elégtelt lehessen venni.³⁹⁸

394 Kovács Éva: „Itt a piros, hol a piros”. Kizáró eljárások a magyar igazságtételi vitában 1990-1992. Politikatudományi Szemle 1995/3. szám, 77. oldal.

395 Kőszeg Ferenc: Legyen Justitia – Vesszen a világ! Beszélő, 34. szám, évfolyam 2, szám 37.

396 Beszélő, 1990.09.01. In.: Juhász Gábor: A megnevezéstől a háborús bűnösségig. Igazságtételi törvényhozás Magyarországon 1990. február -1993. február. Mozgó Világ, 1993/4. szám, 27. oldal

397 Magyar Nemzet, 1990.09.06. In.: Juhász Gábor: A megnevezéstől a háborús bűnösségig. Igazságtételi törvényhozás Magyarországon 1990. február-1993. február. Mozgó Világ, 1993/4. szám, 27. oldal

398 Torgyán József nyilatkozata. In.: Juhász Gábor: A megnevezéstől a háborús bűnösségig. Igazságtételi törvényhozás Magyarországon 1990. február-1993. február. Mozgó Világ, 1993/4. szám, 27. oldal

II.) BIZOTTSÁG JAVASLATOK

1. A JOGTALAN ELŐNYÖKET VIZSGÁLÓ BIZOTTSÁG

A „Jogtalan Előnyöket Vizsgáló Bizottság” megalakításáról az 1025/1990. (VIII. 30.) Korm. határozat rendelkezett. A kormány célja a bizottság felállításával – a rendelet szövegezése szerint – az állampolgárok igazságérzetét sértő, az elmúlt rendszerhez kötődő társadalmi igazságtalanságok feltárásának, valamint a jogszerű rendezésük kidolgozásának az elősegítése volt. A bizottságnak a tervek szerint azt kellett volna vizsgálnia, hogy milyen törvényes formában szüntethetőek meg a társadalmi igazságosságot sértő indokolatlan előnyök, továbbá feladata lett volna az is, hogy javaslatokat fogalmazzon meg a kormány számára a feltárt jelenségek jogi rendezésére.

A bizottság tagjait a miniszterelnök bízta volna meg, az ország elismert szaktekintélyei, valamint a szellemi és a közélet kimagasló személyiségei közül. A bizottság működési feltételeit a kormány biztosította, ám működésének a rendjét maga határozta volna meg. A rendelet szerint a bizottság a javaslatairól folyamatosan tájékoztatta volna a kormányt.

A bizottság végül érdemben nem kezdte meg működését (utóbb az 1054/1995. (VI. 22.) Korm. határozat hatályon kívül is helyezte magát a határozatot), azonban 1991. február 14-én hat közismert jogász – Békés Imre, Bihari Mihály, Király Tibor, Schlett István, Varga Csaba és Vékás Lajos (mint a bizottság elnöke) – többek között erre a határozatra való hivatkozással kapott miniszterelnöki megbízást egy igazságtételi szakvéleménynek az elkészítésére (amely szakvélemény egyébként azután 1992. év januárjában jelent meg a Társadalmi Szemlében, „Szakértői vélemények az igazságtételről” megnevezéssel).³⁹⁹

³⁹⁹ Juhász Gábor: A megnevezéstől a háborús bűnösségig. Igazságtételi törvényhozás Magyarországon 1990. február-1993. február. Mozgó Világ, 1993/4. szám, 27. oldal

2. A POLITIKAI FELELŐSSÉGET VIZSGÁLÓ BIZOTTSÁG

A „Politikai Felelősséget Vizsgáló Bizottság” felállítása végett a kormány nyújtott be 1990. év szeptemberében törvényjavaslatot, azonban a törvénytervezet vitájára végül nem is került sor, 1992-ben pedig maga az előterjesztő vonta vissza a kezdeményezést. A javaslat mellőzését így maguk a kormánypártok jelentették be, amit azzal indokoltak, hogy „Több javaslat fekszik jelenleg a T. Ház asztalán, ezért a kormánypártok azt tartanák helyesnek, ha a kabinet a politikai felelősség vizsgálatáról benyújtott, 1990-es határozattervezete helyett új, átdolgozott indítványt terjesztene be, amelyben figyelembe venné a témában időközben született javaslatokat is”.⁴⁰⁰

A bizottság – a javaslat szerint – 21 országgyűlési képviselőből állt volna, és az képezte volna feladatát, hogy működése során kivizsgálja a múlt rendszer vezetőire vonatkozó politikai felelősséget, és pedig hogy „az elmúlt politikai rendszerben vezető állami, párt- és gazdasági funkciót (munkakört), beosztást betöltött személyeket milyen felelősség terheli az ország, illetőleg az általa irányított testület, ágazat súlyos helyzetének kialakulásában, mennyiben voltak felelősek a hibás döntésekért, mulasztásokért”.⁴⁰¹

A bizottság hatásköre kiterjedt volna az egykori vezetők vagyoni helyzetének, vagyonuk keletkezésének a vizsgálatára is. A bizottság szükség esetén maga elé idézte, illetve meghallgatta volna az eljárás alá vont volt vezetőket, továbbá arra is lehetősége nyílt volna, hogy szakértőket hallgasson meg. A bizottság vizsgálatának az eredményeiről jelentést készített volna, amely megállapításokat tartalmazott volna a vizsgálat alá vont vezetőkről. A feladat – amit a bizottság végzett volna – az lett volna, hogy „megtalálni felelősségük mértékét”, melynek a mikéntjével itt az akkori ellenzék nem értett egyet, és határozottan kijelentették, „el kell utasítani a politikai felelősségre vonás gondolatát”.⁴⁰²

400 Pest Megyei Hírlap, 1992. április 10. (36. évfolyam 86. szám). In.: library.hungaricana.hu

401 Juhász Gábor: A megnevezéstől a háborús bűnösségig. Igazságtételi törvényhozás Magyarországon 1990. február-1993. február. Mozgó Világ, 1993/4. szám, 28. oldal

402 Bauer Tamás: Igazság vagy jog. Beszélő, 42. szám, évfolyam 2., szám 49.

3. A TÖRTÉNELMI TÉNYFELTÁRÓ BIZOTTSÁG

1992. március 9. napján Göncz Árpád, az akkori köztársasági elnök javaslatot tett egy ún. „Történelmi Tényfeltáró Bizottság” felállítására, azonban arra végül nem került sor (a kormány a saját kezdeményezését kívánta keresztül vinni, lásd az elévülési törvényt).

Ugyanilyen néven az Antall-kormány is létrehozott az 1993. január 21-i kormányülésen egy bizottságot, amely „az elmúlt rendszer éveiben elkövetett egyes bűncselekmények feltárására” kapott megbízatást, tagjai neves történészekből, illetőleg jogászokból álltak.

III.) KÉPVISELŐI INDÍTVÁNYOK

1. SPEIDL ZOLTÁN ÉS SZÉKELYHIDI LÁSZLÓ JAVASLATA

A két MDF-es országgyűlési képviselő 1991. februárjában egy olyan parlamenti ad hoc bizottság felállítására tett javaslatot, melynek feladata „az 1956-os őszi-téli vérengzések kitervelőinek és végrehajtóinak felderítése” lett volna. A két képviselő szimbolikusan is érintett térségeket képviselt: az egyikük salgótarjáni, a másikuk mosonmagyaróvári volt.

2. BÖRÖCZ ISTVÁN ÉS OLÁH SÁNDOR JAVASLATA

A két FKGP-s országgyűlési képviselő 1991. áprilisában ugyancsak parlamenti bizottság felállítását indítványozta, olyanét, amelyik „az 1949. augusztus 20. és 1990. április 8. között folytatott politikai, gazdasági és kormányzati tevékenység tényszerű feltárására és elemzésére” lett volna hivatott. A javaslat – az indokolása szerint – nem a bosszúért lihegett, nem az egyes bűnösöket kívánta megbüntetni, hanem az igazságot megismerni.

3. FODOR GÁBOR JAVASLATA

Az akkori FIDESZ-es országgyűlési képviselő 1993. januárjában egy olyan bizottság felállítására tett javaslatot, amelyik „a Magyar Népköztársaság fennállása (1949-1989) alatt elkövetett súlyos törvénysértések és bűncselekmények feltárására” jött volna létre. Érdemben egyik törvényjavaslatot sem vitatta meg – és fogadta el – az országgyűlés, ekkor már az 1991. tavaszán előkerült elévülési törvénytervezet került a középpontba.⁴⁰³

4. TAKÁCS PÉTER ÉS ZÉTÉNYI ZSOLT JAVASLATA

A két MDF-es országgyűlési képviselő 1991. évben nyújtotta be a későbbiekben már mint „Zétényi-Takács javaslatként” elhíresült törvényjavaslatát az új országgyűlésnek. Ez a javaslat az addigi próbálkozásoktól eltérően egy merőben újfajta megoldási móddal próbálkozott: a múlt bűnöseivel szemben lefolytatható büntetőeljárások elrendelésének legfőbb akadályát, az – elkövetések óta eltelt jókora időmúlásra tekintettel felmerülő – elévülési szabályokat próbálta meg meghatározott bűncselekmények esetén módosítani.

A törvényjavaslat két különböző változatban készült el. Az első, amelyik a 2800-as számot viselte és 1991. május 9. napján került benyújtásra, azon a felvetésen alapult, hogy „az elévülés nyugodott a tudatosan nem üldözött bűncselekményeknél”. Ezzel szemben a 2961-es számot viselő, 1991. augusztus 29. napján benyújtott második változatban már „a politikai okból történő nem üldözés” került feltételként megjelölésre.

A törvényjavaslat indokolása szerint „Az új országgyűlést nem a bosszú és megtorlás, hanem a törvényesség és az igazságtétel szelleme vezeti. Ezért kell állást foglalnia a megjelölt korszakban elkövetett bűncselekmények büntethetőségének kérdésében.”.

⁴⁰³ Lásd részletesen: Juhász Gábor: A megnevezéstől a háborús bűnösségig. Igazságtételi törvényhozás Magyarországon 1990. február-1993. február. *Mozgó Világ*, 1993/4. szám, 28-29. és 38. oldalak

Az újfajta elgondolás alapja az volt, hogy „az elmúlt, nemzet- és demokráciaellenes rendszer a magyar népet sújtó súlyos bűnöket követett el és túrt el”, vagyis az állam saját maga is a bűn útjára lépett. Ebből nyilvánvalóan következik az is, hogy ezeket a cselekményeket a múlt rendszerben nem is üldözték a hatóságok, azonban „enélkül nem folyhat és nem következhet be az elévülés”, még ha el is telt a törvényben rá előírt idő. Éppen ezért az előterjesztők azt javasolták, hogy az 1944. december 21. és 1990. május 2. között elkövetett bizonyos bűncselekmények – így az emberölés, a hűtlenség, illetőleg a hazaárulás – büntethetőségének az elévülése csak 1990. május 2. napján kezdődjék, amennyiben az állam politikai okokból nem érvényesítette anno a büntetőjogi igényét.⁴⁰⁴

IV.) ELÉVÜLÉSI TÖRVÉNY

A Zétényi-Takács törvényjavaslat alapján az országgyűlés az ún. „elévülési törvényt” jelképesen az 1956. november 4-i szovjet támadás 35. évfordulóján, 1991. november 4. napján fogadta el. A szavazásra bocsátott törvénytervezet dr. Kutrucz Katalin MDF-es országgyűlési képviselő átdolgozása alapján került a parlament elé, akinek a módosító indítványa nyomán szerkezeti átalakításon ment át a javaslat eredeti szövege. Ebben ugyanis már nem „az elévülés nyugvásának” az eredetileg elképzelt teóriája szerepelt, hanem „az elévülés újrakezdődésén” (szó szerint: „ismét elkezdődik az [...] elévülése”) nyugodott az elfogadásra végül beterjesztett szöveg. Ez a fajta szóhasználat a tervezet eredeti megszövegezőjének, dr. Zétényi Zsoltnak az utólagos meglátása szerint egyfajta bizonytalansági elemet vitt bele a szövegbe, ami így akár azt a látszatot is kelthette, hogy itt addigra már egyszer elévült bűncselekmények újra-üldözhetőségéről van szó.⁴⁰⁵ A parlamenti – név szerinti – szavazás során a törvény elfogadását a kormánypártok mind támogatták, az SZDSZ tartózkodott, míg az MSZP és a FIDESZ ellene szavazott.

⁴⁰⁴ Juhász Gábor: A megnevezéstől a háborús bűnösségig. Igazságtételi törvényhozás Magyarországon 1990. február-1993. február. Mozgó Világ, 1993/4. szám, 29. oldal

⁴⁰⁵ Zétényi Zsolt: Néhány őszinte szó az igazságtételről, avagy megtettünk-e mindent, ami tőlünk tellett. Hítel, 2017. december, 40. oldal

Az országgyűlés által elfogadott törvény szövegét két előzetes fórum is megvizsgálta. Ezek közül az egyik az ún. „Vékás-bizottság”,⁴⁰⁶ a másik pedig a legfőbb ügyész volt,⁴⁰⁷ akik végül is mind a ketten arra a következtetésre jutottak, hogy a törvény kiállhatja majd az alkotmányosság próbáját, ugyanakkor közben néhány jogi aggályt is felvetettek.

1. A Vékás-bizottság szakvéleménye:

A Vékás Lajos vezette, hat neves jogászból álló és ebben véleményadásra felkért testület szakvéleményében⁴⁰⁸ annak a meglátásának adott hangot, hogy az ún. elévülési törvény a Btk. 2. §-ába ütközik, ami csakis akkor engedi meg a büntető jogszabályok visszaható erejét, ha az elbíráláskor hatályos törvény szerint a cselekmény már nem bűncselekmény vagy enyhébben bírálendő el. Mivel azonban ezt a fajta szabályozást csupán egy szimpla törvény, azaz a Btk. tartalmazza, azt az országgyűlés egyszerű többséggel bármikor meg is változtathatja. A mai szemmel, büntetőjogásként visszagondolva, némileg sajtáságos jogértelmezésük szerint ugyanis az akkor hatályos normák „a visszaható hatály tilalmát a bűncselekmény és a büntetés területére korlátozzák, nem az elbírálásról beszélnek”. Erre való figyelemmel álláspontjuk szerint „nem volna alkotmányellenes egyes elévült bűncselekmények büntethetőségének a felélesztése”, azonban itt azért néhány aggályt is megfogalmaztak ezzel kapcsolatban. Egyrészt azt, hogy nem tudható előre, hogy majd az Alkotmánybíróság miként is ítéli meg az Alkotmányban írt „jogállamiság” fogalmát, mivel „az még egy nem kellően értelmezett fogalom”, másrészt pedig kérdésessé tették, hogy ennyi idővel az elkövetés után a felelősségre vonás nem sértene-e esetleg már a tisztességes eljárásnak, s azon belül is az ésszerű időn belül való tárgyalásnak az elvét.⁴⁰⁹

406 Tagjai: Békés Imre, Bihari Mihály, Király Tibor, Schlett István, Varga Csaba, Vékás Lajos

407 Györgyi Kálmán

408 Megjelent a Társadalmi Szemle 1992. januári számában

409 Juhász Gábor: A megnevezéstől a háborús bűnösségig. Igazságtételi törvényhozás Magyarországon 1990. február-1993. február. Mozgó Világ, 1993/4. szám, 34. oldal

2. A Legfőbb Ügyész szakvéleménye:

Györgyi Kálmán legfőbb ügyész az országgyűlés 1991. március 5-i ülésnapját egy, az 1956-os sortüzek kapcsán elhangzott képviselői interpellációra a következő választ adta: „A háborús és az emberiség elleni bűncselekményekre vonatkozó törvényi rendelkezések, amelyek el nem évülésére utalt a képviselő úr, a salgótarjáni sortüz kapcsán nem alkalmazhatóak. Alappal feltételezhető viszont, hogy megvalósult a gyilkosság vagy a több emberen elkövetett emberölés büntette. Ezeknek a bűncselekményeknek a büntethetősége viszont elévült. Az elévülés a magyar jog szerint büntethetőséget megszüntető ok.”. Ennek indoklásaként kifejtette, hogy „A hatályos magyar büntető törvénykönyv szerint a bűncselekményt az elkövetése idején hatályban volt törvény szerint kell elbírálni, a későbbi törvény visszaható hatállyal akkor alkalmazható, ha az enyhébb. 1956 decemberében is hatályban voltak a háborús bűncselekményekre vonatkozó rendelkezések úgy, ahogy azokat az 1945. évi VII. törvény szabályozta. Ezeknek a büntethetősége mind a mai napig nem évült el, de a háborús bűncselekmények mind az 1939-ben kezdődött háborúval kapcsolatosak.”. Összefoglalóan tehát kiemelte, hogy „A háborús bűncselekmények tényállásai ezért nem alkalmazhatók az 1956-ban elkövetett cselekményekre. Az emberiség elleni bűncselekményeknél ezeket a tényállásokat, különösen pedig az ebben az összefüggésben gyakran említett népiirtás tényállását 1956-ban a magyar büntetőjog nem tartalmazta. A mai Btk.-ban az emberiség elleni bűncselekmények címet viselő fejezetben szereplő tényállásokat első ízben az 1961. évi büntető törvénykönyv szabályozta. Ezek a rendelkezések 1956-ban nem voltak hatályban. Az 1971. évi 28. számú törvényerejű rendelet mondta ki e bűncselekmények el nem évülését, de ez nem jelenti azt, hogy ezek a tényállások visszaható hatállyal lennének alkalmazhatók.”. Végezetül a felszólalásában ő maga arra jutott, hogy „Az 1956. decemberében elkövetett cselekmények megítélésére az 1878. évi büntető törvénykönyv rendelkezéseit lehet alkalmazni, ennek alapján a Salgótarjában vagy másutt elkövetett cselekmények gyilkosságnak, ha előre kitervelték, ha pedig nem, akkor több emberen elkövetett

emberölésnek minősíthetők.”. Utalt azonban arra is, hogy „Büntethetőségük elévülésére pedig az akkor hatályban volt 1950. évi II. törvényt kell alkalmazni. Eszerint a leghosszabb elévülési idő a 15 év volt, így a ma hatályos jog szerint 1956 decemberében elkövetett gyilkosság vagy emberölés büntethetősége 1970 decemberében elévült.”. Megoldási javaslatként sokatmondóan arra hivatkozott, hogy „Ezen a jogi helyzeten csak a tisztelt országgyűlés által elfogadott törvény változtathat.”. Óvott viszont attól, hogy „Ennek a törvénynek az előkészítése kapcsán arra kell figyelmet fordítani, hogy a szabályozás összhangban legyen azokkal a most érvényes nemzetközi szerződésekkel, amelyek e témával kapcsolatban visszaható hatályú szabályozásra tartalmaznak különös rendelkezéseket. Ennek az előkészítése biztos, hogy alapos megtanácskozást érdemel és igényel, úgyhogy ezzel kapcsolatban rögtönözni itt nem szeretnék.”⁴¹⁰

A későbbiek folyamán lehetőséget kapott a legfőbb ügyész arra, hogy írásban is kifejtse az ezzel kapcsolatos részletes álláspontját. A pártokhoz eljuttatott állásfoglalásában⁴¹¹ kifejtette, hogy az 1945. évi VII. törvénycikkkel törvényerőre emelt 1440/1945. (V. 1.) M.E. sz. rendelet 13. §-ának 7. pontja bizonyos bűncselekményeknek háborús bűnként való megítélésére alkalmas lehet. Eszerint ugyanis háborús bűnös az is, „aki bármely formában olyan tevékenységet fejtett vagy fejt ki, illetőleg mozdított vagy mozdít elő, amely a népek háború utáni békéjének vagy együttműködésének megnehezítésére vagy megbontására, avagy nemzetközi viszály előidézésére alkalmas”. Közölte ugyanakkor azon meglátását is, hogy ez a rendelet az 1956-os sortüzek miatti felelősségre vonások alapja nem lehet, azt alapvetően az egyéb törvénysértésekre van lehetőség alkalmazni.⁴¹²

Az elévülési törvénnyel kapcsolatos egyes aggodalmak végül azonban bebizonyosodtak, az Alkotmánybíróság ugyanis 1992. március 3-án megállapította alkotmányellenességét.

410 Országgyűlési napló, 1991. március 5. In.: www.parlament.hu

411 Az országgyűlés Alkotmányügyi Bizottságának a felkérésére, 1991. június 28-i keltezéssel készült el

412 Juhász Gábor: A megnevezéstől a háborús bűnösségig. Igazságtételi törvényhozás Magyarországon 1990. február-1993. február. *Mozgó Világ*, 1993/4. szám, 35. oldal

3. Az Alkotmánybíróság határozata:

Az Alkotmánybíróság a 11/1992. (III. 5.) AB határozatában megállapította tehát, hogy „Az 1944. december 21-e és 1990. május 2-a között elkövetett és politikai okból nem üldözött súlyos bűncselekmények üldözhetőségéről” szóló törvény alkotmányellenes. Rögzítették, hogy a törvény szövegezésének a határozatlansága és bizonytalansága sérti a jogbiztonság követelményét, illetve hogy a törvény sérti emellett az alkotmányos büntetőjognak azt a követelményét is (visszaható hatály tilalma), hogy a bűncselekmény büntethetőségének elévülésére – beleértve az elévülés félbeszakítását és nyugvását is – az elkövetéskor hatályos büntető törvényt kell alkalmazni, kivéve azt az esetet, amikor az elévülés időszakában az elkövetőre nézve kedvezőbb szabályok léptek hatályba.

Az így végül hatályba nem lépett törvény egyes rendelkezései alkotmányellenességének kérdésében az Alkotmánybíróság akképpen foglalt állást, hogy határozatában kifejtette: a már elévült bűncselekményeknek az újbóli büntethetővé tétele, a még el nem évült bűncselekmények törvényi elévülési idejének a meghosszabbítása, avagy elévülésüknek a törvénnyel való félbeszakítása, és ugyanígy a nyugvási vagy félbeszakítási okoknak a visszaható hatályú törvénnyel való megállapítása mind-mind egyaránt alkotmányellenes.

Kimondta a határozat azt is, hogy az elévülés szempontjából nem lehet alkotmányosan különbséget tenni aszerint, hogy az állam milyen – politikai vagy pedig egyéb – okból nem érvényesítette korábban a büntető igényét. Ebből kifolyólag határozatlansága miatt a jogbiztonságot sérti és ezért alkotmányellenes annak az elévülési okká nyilvánítása, hogy „az állam politikai okból nem érvényesítette büntető igényét”. Alkotmányellenes továbbá az is, hogy a törvény akként vontá hatálya alá a hazaárulás büntetést, hogy nem vette figyelembe a bűncselekményi tényállás által védett jogi tárgy többszöri változását az eltérő politikai rendszerekben (tehát azt, hogy amit most hazaárulásnak minősítenek, az az elkövetéskor pont nem annak számított). Ugyanígy a büntetés korlátlan enyhítését lehetővé tevő „kegyelmezési jogkör” korlátozását is alkotmányellenesnek minősítették.

A törvényhozás kudarca után egy év elteltével a kormány négy újabb, hasonló tartalmú törvényjavaslatot terjesztett az országgyűlés elé, amelyeket az valamennyit el is fogadta.

Ezek a következők voltak:

- „A büntetőség elévülésének értelmezéséről” szóló, 1/1993. (II. 27.) számú OGY elvi állásfoglalás,
- „Az egyes büntető eljárási szabályok kiegészítéséről” szóló, az országgyűlés 1993. február 16-i ülésén elfogadott törvény,
- „Az 1956. októberi forradalom és szabadságharc során elkövetett egyes bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásról” szóló, ugyancsak az országgyűlés 1993. február 16-i ülésén elfogadott törvény, valamint
- „Az 1956. októberi forradalom és szabadságharc során elkövetett egyes bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásról” szóló 1993. évi XC. törvény.

Ugyanakkor azonban a fenti négy jogszabály egyike sem lépett hatályba, azokat ugyanis az Alkotmánybíróság ismét csak alkotmányellenesnek nyilvánította és megsemmisítette [41/1993. (VI. 30.), 42/1993. (VI. 30.), 53/1993. (X. 13.), 36/1996. (IX. 4.) határozatok]. Ezt követően az ún. „kommunista bűncselekményekkel” kapcsolatos törvényhozás majd két évtizedig szünetelt, és csupán a második Orbán-kormány idején kapott új lendületet.

V.) „LEX BISZKU”

Mindezt – azaz az ún. „kommunista bűncselekmények” el nem évülését – végül a 2012. január 1-jén hatályba lépett Alaptörvény U) cikkének (6)-(8) bekezdése, valamint „Az emberiség elleni bűncselekmények büntetendőségéről és elévülésének kizárásáról, valamint a kommunista diktatúrában elkövetett egyes bűncselekmények üldözéséről” szóló 2011. évi CCX. törvény (az ún. „Lex Biszku”) 4-5. §-a mondta ki egyértelműen.

A 2011. évi CCX. törvény 1. számú melléklete alapján a „kommunista bűncselekmény” alapjául szolgáló **bűncselekményi kör** a következőkben került megjelölésre:

1. szándékos emberölés [a büntettekről és vétségekről szóló magyar büntetőtörvénykönyvről szóló 1878. évi V. törvénycikk (a továbbiakban: 1878. évi V. törvény) kommunista diktatúrában hatályos 279-280. §-a, illetve a Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok 1952. évi Hivatalos Összeállításának (a továbbiakban: BHÖ) 349., 351. és 352. pontja szerint; a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény (a továbbiakban: 1961. évi V. törvény) 253. § (1) és (2) bekezdése szerint; illetve a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: 1978. évi IV. törvény) kommunista diktatúrában hatályos 166. § (1) és (2) bekezdése szerint];

2. szándékos súlyos testi sértés minősített esetei [az 1878. évi V. törvény kommunista diktatúrában hatályos 303-307. §-a, 309. § első mondatának második fordulata és 309. § második mondata, illetve a BHÖ 362-366. pontja, 368. pont (1) bekezdés második fordulata és 368. pont (2) bekezdése szerint; az 1961. évi V. törvény 257. § (2)-(4) bekezdése szerint; illetve az 1978. évi IV. törvény kommunista diktatúrában hatályos 170. § (3)-(5) bekezdése szerint];

3. kényszervallatás [az 1878. évi V. törvény kommunista diktatúrában hatályos 477. §-a, illetve a BHÖ 128. pontja szerint; az 1961. évi V. törvény 146. §-a szerint; illetve az 1978. évi IV. törvény kommunista diktatúrában hatályos 227. §-a szerint];

4. jogellenes fogvatartás [az 1878. évi V. törvény kommunista diktatúrában hatályos 193-197. §-a, illetve a BHÖ 132-136. pontja szerint; az 1961. évi V. törvény 147. §-a szerint; illetve az 1978. évi IV. törvény kommunista diktatúrában hatályos 228. §-a szerint];

5. hűtlenség és felségsértés, illetve felségsértés a Magyar Állam területe ellen [az 1878. évi V. törvény kommunista diktatúrában hatályos 127. § 3. pontja, az 1878. évi V. törvény MÁSODIK RÉSZ III. Fejezetének egyes – a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről szóló 1930. évi III. törvénycikk 58. és 59. §-ában meghatározott – a kommunista diktatúrában hatályos rendelkezései, illetve a BHÖ 13., 35. és 36. pontja szerint; az 1961. évi V. törvény 129. §-a szerint; illetve az 1978. évi IV. törvény kommunista diktatúrában hatályos 144. és 145. §-a szerint];

6. bűnpártolás az 1-5. pont szerinti bűncselekményekkel kapcsolatban [az 1878. évi V. törvény kommunista diktatúrában hatályos 374-378. §-a, a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről szóló 1930. évi III. törvénycikk 77. §-a, illetve a BHÖ 211-215. pontja szerint; az 1961. évi V. törvény 148. §-a és 184. §-a szerint; illetve az 1978. évi IV. törvény kommunista diktatúrában hatályos 244. §-a szerint].

A törvény „**kommunista bűncselekménynek**” tekintette a felsorolt bűncselekményeket akkor, hogy ha azokat a pártállam nevében, érdekében vagy egyetértésével követték el és hogy ha miattuk a kommunista diktatúrában – az 1949. augusztus 20. és 1990. május 1. közötti időszakban – az elkövetővel szemben politikai okokból nem indult büntetőeljárás (azaz hogy ha az elkövetéskor hatályos büntető törvény szerint is indulnia kellett volna).

A törvény a „**pártállam nevében elkövetett bűncselekménynek**” tekintette azokat a bűncselekményeket, amelyeket a Magyar Dolgozók Párta (MDP) Központi Vezetőségének, illetve a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Központi Bizottságának hatásköri listáján felsorolt pártállami tisztségviselők valamelyike a hivatali ideje alatt a tisztsége gyakorlásával összefüggésben követett el.

A törvény a „**pártállam érdekében elkövetett bűncselekménynek**” tekintette azokat a bűncselekményeket, amelyeket a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Központi Vezetőségének, illetve a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Központi Bizottságának hatásköri listáján felsorolt pártállami tisztségviselő javára történő előnyszerzés, illetve a pártállami hatalom fenntartása, megerősítése vagy kifejezésre juttatása érdekében követtek el.

A törvény a „**pártállam egyetértésével elkövetett bűncselekménynek**” tekintette azokat a bűncselekményeket, amelyeket a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Központi Vezetőségének, illetve a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Központi Bizottságának hatásköri listáján felsorolt pártállami tisztségviselő utasítására, beleegyezésével vagy tudomásával követtek el, feltéve, hogy a pártállami tisztségviselő a tisztsége gyakorlásával összefüggésben adott utasítást a bűncselekmény elkövetésére, vagy egyezett bele az elkövetésbe, illetve a bűncselekmény elkövetése a tisztsége gyakorlásával összefüggésben jutott a tudomására.

Az elévülés szempontjából a törvény a következőket mondta ki:

A „kommunista bűncselekmény” elévülésére az Alaptörvény U) cikkének (6), illetve az azt kiegészítő (7) és (8) bekezdésekben foglaltak irányadók. Ezek szerint nem tekinthető elévültnek azoknak a törvényben meghatározott, a pártállam nevében, érdekében vagy egyetértésével a kommunista diktatúrában Magyarország ellen vagy személyek ellen elkövetett súlyos bűncselekményeknek a büntethetősége, amelyeket az elkövetéskor hatályos büntető törvény figyelmen kívül hagyásával politikai okból nem üldöztek.

Az elévüléssel kapcsolatos szabályok visszatértek az eredeti „Zétényi-Takács” törvényjavaslatban felhívott elévülés nyugvásának, illetve újramegződésének teóriájához.

Az elévülési idő kezdetét az Alaptörvény hatálybalépésének a napjától számították, feltéve, hogy ha a bűncselekmény elkövetésének időpontjában hatályos büntető törvény szerint az elévülés egyébként 1990. május 1-jéig bekövetkezett volna, akkor pedig, hogy ha erre 1990. május 2. és 2011. december 31. között került volna sor, abban az esetben, hogy ha az elkövetőt a bűncselekmény miatt nem üldözték.

Kimondta a törvény azt is, hogy az elkövetéskor hatályos magyar büntető törvény elévülésre vonatkozó rendelkezéseire és az Alaptörvény fenti szabályozására tekintet nélkül nem évül el viszont azon kommunista diktatúrában elkövetett bűncselekménynek a büntethetősége, amely a nemzetközi jog szabálya szerint el nem évülő bűncselekmény.

A törvény – és ugyanúgy az Alaptörvénynek az azzal megegyező – rendelkezései szerint a kommunista bűncselekményt az elkövetéskor hatályos szabályok szerint kell elbírálni, amelybe az elévülési időnek a tartamát is bele kellett érteni, annak hosszát ugyanis szintúgy az elkövetéskor hatályos büntetőtörvény szabályai szerint kellett megállapítani.

Erre tekintettel a törvény szabályozása szerint az elbíráláskor hatályos büntető törvény csak abban az esetben bírna visszaható hatállyal, hogy ha a kommunista bűncselekmény az elbíráláskor hatályos törvény szerint már nem lenne bűncselekmény vagy enyhébben bírálendő el.

A törvény átvette az egykori „elévülési törvényből” azt a szabályt is, hogy a kommunista bűncselekmény elkövetésével vádolt személy kedvezőtlen egészségi állapotára vagy idős életkorára tekintettel lehetőséget adna a kiszabott büntetés korlátlan enyhítésére (azonban okulva az akkori alkotmánybíróági kritikákból, ezt már nem a kegyelmezési jog keretében rendelte volna megadni, hanem a Btk. meglévő enyhítő szakaszai alapján).

Negyedik rész***AZ ELMARADT FELELŐSSÉGRE VONÁS******ELMULASZTOTT LEHETŐSÉGEI***

A fenti jogszabályok, illetve kezdeményezések voltak azok, amelyek hatására néhány büntetőeljárás lefolyt a rendszerváltozást követően – kisebb vagy nagyobb eredménnyel – az egykori közvetlen bűnösök, konkrétan a sortüzeket végrehajtó karhatalmisták ellen. Ilyenek voltak a salgótarjáni, az egri, a kecskeméti, a tiszakécskei, a berzencei, a mosonmagyaróvári, a Nyugati pályaudvari, a Kossuth téri, valamint a tatai sortűzperek. Ezek után azonban mind a társadalomban, mind pedig a politikában – legalábbis azok egy részében – fennmaradt a hiányérzet, amelyet talán legeklektánsabban Strausz János, az 1994. június 23. és 1995. január 31. napja között lefolytatott salgótarjáni sortűzper tanácsvezető bírója fogalmazott meg az általa kihirdetett ítélet írásbeli indokolásában. Ebben ő akkor a következőkre mutatott rá: „Az 1956-os vérontásokért és megtorlásokért kétségkívül felelős, életben lévő politikai és katonai vezetők ellen soha senki sem kezdeményezett törvényes felelősségre vonást, és erre még a jelen ügy kapcsán sem került sor. Ehelyett egyszerű közembereket ültettek a vádlottak padjára, noha ezek többsége ellen sem volt hitelt érdemlő bizonyíték. Továbbá azzal is tisztában kell lenni, hogy közel négy évtizeddel az 1956-os forradalom után, és az után, hogy mind az elmúlt, mind a jelenlegi politikai rendszer hosszú időn át minden törvényes felelősségre vonást lehetetlenné tett, megakadályozott, megnehezített, illetve időt húzva, elhalasztott, a büntetésnek ma már csak szimbolikus jelentősége lehet.”⁴¹³

Ezek után – figyelemmel a fentebb idézett gondolatokra is – érdemes számba venni azt, hogy mik voltak talán még azok a lehetőségek, amelyek az egykori vezetők felelősségre vonásához kissé jobban – a vád szempontjából eredményesebben – elvezethettek volna.

413 Fővárosi Bíróság 16.B.768/1994/88. számú ítélete, 96. oldal

I.) BISZKU BÉLA FELELŐSSÉGE A NAGY IMRE ÉS TÁRSAI ELLEN LEFOLYTATOTT 1958-AS KONCEPCIÓS PERÉRT

Biszku Bélával szemben eredetileg nem az 1956. decemberi sortüzekben felmerült felelőssége miatt indult büntetőeljárás a nyomozó ügyészségen, hanem egy attól teljesen független, másik ügy miatt. Éspedig azért, mivel felmerült annak is a lehetősége, hogy Biszku Béla mint a magyar forradalmi munkás-paraszt kormány tagja, és mint ilyen, megbízva a belügyek vezetésével, 1956. november 4-e után Kádár János egyik bizalmi emberének számított. Mint belügyminiszter közvetlenül irányította a forradalom utáni megtorlásokat, napi rendszerességgel kapott jelentéseket az ügyek állásáról, a kegyetlen büntetéseket az osztályharc éleződésével indokolta, de valójában arra törekedett, hogy kizárja 1956 megismétlődését. Ennek érdekében Biszku Béla a minél súlyosabb ítéletek elérése érdekében nyomást gyakorolt az igazságügyi szervekre, illetve az ügyészségre is.

Az eredetileg Biszku Bélával szemben indult ügyészségi nyomozásnak az volt a tárgya, hogy neki közvetlen szerepe volt – egyebek mellett – a Nagy Imre és társai ellen folyó per alakulásában is, s így ő volt az, aki 1957. augusztus 27-én Moszkvában megszerezte a szovjet fél jóváhagyását – többek között a szovjet legfőbb ügyésszel és a KGB elnök-helyettesével folytatott tárgyalásain – a Nagy Imre és vádlott-társai elleni per vádiratára.

Az eredeti gyanú szerint Biszku Bélának felbujtóként közvetlen ráhatása volt arra, hogy az 1956 utáni megtorlások során tömegeket tartottak jogellenesen fogva, illetve engedélyezte, majd szemet hunyt a kényszervallatások, súlyos testi sértések felett. Mindemellett Biszku Béla az állami szolgálatával, hivatalos megbízatásával visszaélve külföldi kormánnyal és külföldi szervezettel kapcsolatot vett fel, illetve tartott fenn, és ezzel az ország függetlenségét, területi épségét és alkotmányos rendjét veszélyeztette.⁴¹⁴

414 Budapesti Nyomozó Ügyészség Nyom. 1964/2013. számú határozata a nyomozás megszüntetéséről, 1-2. oldal

Az ügyészség végül a nyomozást a fenti tárgyban – melynek legfőbb eleme a Nagy Imre és társai elleni büntetőeljárás általa koncepciózus módon történt „kézi vezérlése”, illetve befolyásolása volt – megszüntette, melynek indokolásaként a következőkre hivatkozott:

„Köztudomású tény, hogy a feljelentett Biszku Béla 1957. február 28. napjától 1961. szeptember 13-ig Kádár János vezette kormány belügyminisztere volt, így mint belügyminiszter a nyomozó hatóságok által folytatott eljárásokról jelentéseket kapott, kaphatott, bizonyos eljárási cselekményeket a hatályos törvények szerint jóváhagyott, jóváhagyatott.

Mindezek ellenére olyan konkrét adatokat az eljárás során nem sikerült beszerezni, melyek kétséget kizáróan bizonyítanák, hogy a feljelentett Biszku Béla a Nagy Imre és társai ellen folyó büntetőeljárás teljes folyamatát és eredményét eljárási szabályokba ütközően koncepciósan irányította és befolyásolta volna, valamint, hogy ilyen tevékenysége folytán annak eredményeként került sor nevezettek elítélésére. Az a cselekmény, hogy a feljelentett Biszku Béla esetlegesen a Nagy Imre elleni vádiratot esetlegesen Moszkvában bemutatta, büntetőjogilag nem értékelhető.

A nyomozás során beszereztük az Országos Széchényi Könyvtár 1956-os Intézet Oral History Archívumából dr. Vida Ferenc 1989. március-áprilisában készült életinterjút. Ezen interjúban dr. Vida Ferenc többször kijelentette, hogy a Nagy Imre perben sem politikai részről, sem egyéb helyről eligazítást nem kért vagy nem kapott, őt az eljárás során semmilyen oldalról nem próbálták befolyásolni. Dr. Vida Ferenc kijelentette az interjúban, hogy meggyőződése volt, hogy Nagy Imrét el kell ítélni.

Dr. Vida Ferenc az interjúban elmondta, hogy ma is elítélné Nagy Imrét, azt azonban, hogy halálra ítélné, nem állította. Dr. Vida Ferenc kijelentette továbbá, hogy ami a perben történt, azért ő vállalja a felelősséget.

A dr. Vida Ferencsel készített életinterjúban elhangzottak az interjúalany véleményét és álláspontját jelenítik meg, melyek meghatározott pontokon nem állnak összhangban a történeti kutatások eredményeivel. Azonban az interjúban a Nagy Imre és társai ügyében elhangzottakat egyéb adatokkal a nyomozás során cáfolni nem sikerült.

Mindezek alapján kétséget kizáróan nem állapítható meg, hogy a feljelentett Biszku Béla a nagy Imre és társai ellen indult büntetőügyben a feljelentésben szereplő bűncselekményeket elkövette volna.”⁴¹⁵

Függetlenül azonban attól, hogy mi lett a fenti büntetőeljárás végkimenetele, tiszteletben tartva egyúttal az ügyészség vádmonopóliumát is, így azt, hogy az ügyészség jogkörébe tartozik annak az eldöntése, hogy kivel szemben lát indokot vagy alapot a vádemelésre, érdemes megvizsgálni azt is, hogy milyen bizonyítékok támaszthatták volna alá mégis Biszku Béla esetleges felelősségét a Nagy Imre és társai ellen lefolytatott büntetőeljárás koncepciók voltában, illetve annak az általa ilyen módok szerint történt levezénylésében.

1.) A Biszku Béla irányította Belügyminisztérium hajtotta végre Nagy Imrének és társainak már eleve a letartóztatását is.

A nyomozás során az ügyészség felkérésére Kahler Frigyes által készített szaktanácsadói vélemény szerint „Biszku Béla tevékenysége a koncepciók perében, elsősorban a Nagy Imre és mártírtársai ellen folytatott konstruált koncepciók perében érhető tetten. Biszku Béla a kezdetektől érdemi intézkedések sorozatával vett részt Nagy Imre és munkatársai hóhérekre juttatásában. A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága elnöksége 1957. március 3-án tárgyalta a Nagy Imre-ügyről. Ponomárjov – aki a KB-ban a külföldi kommunista pártokkal foglalkozó osztályt vezette – Bukarestbe utazott, „hogy beszélje meg Román barátainkkal [...] a kérdéseket”.

⁴¹⁵ Budapesti Nyomozó Ügyészség Nyom. 1964/2013. számú határozata a nyomozás megszüntetéséről, 4-5. oldal

Malenkov arra kapott megbízást, hogy „tájékoztassa Kádár elvtársat a Nagy Imréről és csoportjáról folyó véleménycseréről”. A szovjet politbüro a kérdés „adminisztratív eszközökkel” történő „megoldására” hajlott, amelyet Kádár nagy meglepéssel vett tudomásul. Nagy Imre letartóztatása már Biszku Béla belügyminisztériumának volt a feladata, amelyet Rajnai Sándor hajtott végre 1957. április 17-én.”⁴¹⁶

2.) Biszku Béla saját maga vitte ki a Nagy Imre és társai elleni nyomozás iratait és az elkészített vádiratot előzetesen a szovjet pártvezetésnek, azok bemutatása végett.

Kahler Frigyes ügyészség felkérésére készült szaktanácsadói véleménye megállapította azt is, hogy „Az 1957. június 20-21-én Moszkvába utazó magyar küldöttség már magával vitte a Rajnai-csoport által összeállított iratokat, továbbá a BM vizsgálati osztályán keletkezett vádiratot is, amelyet Biszku Béla személyesen adott át a szovjet vezetőknek.”⁴¹⁷

3.) Biszku Béla később ugyancsak saját maga utazott ki a szovjet pártvezetéshez, hogy megszerezze a vádiratban foglaltakhoz, immár a szovjet párt jóváhagyását is.

Kahler Frigyes szaktanácsadói véleménye tartalmazza azt is, hogy „1957. augusztus 27-én ismét Biszku Béla tárgyalt a Nagy Imre ügyről Andropovval – aki ekkor már az SZKP KB szocialista országok kommunista és munkáspártjaival foglalkozó osztályának vezetője volt –, Roman Andrejevics Rügyenkóval – a Szovjetunió legfőbb ügyészeivel – és Pjotr Ivanovics Ivasutyinnal, a KGB elnökhelyettesével. Biszku a tárgyalások során megszerezte a vádiratban foglaltakhoz a szovjet párt jóváhagyását.”⁴¹⁸

416 Dr. Kahler Frigyes szaktanácsadói véleménye, 2012. augusztus 1., 69. oldal. In.: Budapesti Nyomozó Ügyészség Nyom. 375/2012. számú nyomozati iratai, 229. oldal

417 Dr. Kahler Frigyes szaktanácsadói véleménye, 2012. augusztus 1., 69. oldal. In.: Budapesti Nyomozó Ügyészség Nyom. 375/2012. számú nyomozati iratai, 229. oldal

418 Dr. Kahler Frigyes szaktanácsadói véleménye, 2012. augusztus 1., 69. oldal. In.: Budapesti Nyomozó Ügyészség Nyom. 375/2012. számú nyomozati iratai, 229. oldal

4.) Mindezeket követően, a Biszku Béla által megszerzett szovjet jóváhagyás birtokában, az MSZMP Politikai Bizottsága – melynek ő is ugyancsak a tagja volt – akként határozott, hogy „a legsúlyosabb büntetést kell kiszabni” Nagy Imréekre.

A szaktanácsadói vélemény a fentiekben leírtakat követően aszerint folytatódik, hogy „Ezt követően került a magyar PB elé az ügy, ahol megszületett az a döntés, amelynek „adminisztrálása” már csak technika kérdése volt. A PB úgy döntött, hogy: „[...] vádlottak között differenciálni kell [...] a legsúlyosabb büntetést kell kiszabni Nagy Imrére, Losonczira, Donáthra, Gimesre, Maléterre, Szilágyira és Király Bélára”.

A magyar büntetési rendszerben ekkor „a legsúlyosabb büntetés” a halálbüntetés volt. A PB abban is döntött, hogy a pert 1957. szeptemberében kell megtartani. Ez utóbbi döntést azonban megváltoztatták – Andropov kérésére – szovjet politikai érdekekre tekintettel.

1957. júliusában ismét a PB elé került, Kádár egyébként Andropov intervenciója után arra az álláspontra helyezkedett, hogy inkább el kell halasztani a Nagy Imre ügyet, minthogy enyhe ítélet szülessen.

1957. december 21-én a KB zárt ülést tartott. Itt Kádár, a Nagy Imre és társai által elkövetett „árulást” hangsúlyozta, amiért „nem lehet mentesítő bizonyítványt adni”.

A per folytatása ezután zöld utat kapott:

„...a Központi Bizottság tudomásul veszi, hogy a Magyar Népköztársaság igazságügyi szerveinek szabad folyást kell engedni, a törvény által előírt büntetőeljárás lefolytatására: Nagy Imre, Donát Ferenc, Szilágyi József, Jánosi Ferenc, Vásárhelyi Miklós, Fazekas György, Tancos Gábor, Haraszi Sándor állampolgárokkal szemben [...] szabad folyást kell engedni a büntetőeljárás lefolytatásának, továbbá Tildi Zoltán,

Maléter Pál, Kopácsi Sándor, Gimes Miklós, Erdős Péter és a megszökött Király Béla állampolgárokkal szemben”.

A Nagy Imre per ezután a Legfelsőbb Bíróság Népbíróvási tanácsa elé került, amelyet Vida Ferenc tanácselnök vezetett.”⁴¹⁹

5.) A tárgyalás egy előre elrendezett színjáték volt, a döntés már előtte megszületett.

Kahler Frigyes a szaktanácsadói véleményében határozottan kifejtette azon véleményét, hogy „A per vezetéséből is egyértelmű, hogy itt már csak egy véres komédia folyt. Jól érezkelte ezt nagy Imre is, aki nem védekezett jogi értelemben, csupán – az utókor számára – fejtette ki álláspontját a váddal kapcsolatban. Nem volt kétsége afelől, hogy a népbíróvási tanács döntése más fórumon már megtörtént. Így kegyelmi kérelmet sem terjesztett elő.

Vida Ferenc – a bírói hivatást megcsúfolva – kész volt arra, hogy az MSZMP PB által elrendelt gyilkosságokat jogi köntösbe öltöztesse. A végzetes döntést azonban a PB tagjai – köztük Biszku Béla – hozták meg szovjet jóváhagyással.

Mielőtt Vida 1958. június 15-én az ítéletet kihirdette, az MSZMP KB zárt ülésen – 1958. június 6-án – „...a Népköztársaság törvényes rendjének megdöntésében bűnös, különleges ellenforradalmi csoporttal szemben szabad folyást kell engedni a törvényes eljárásnak”. Vagyis 9 nappal az ítélet kihirdetése előtt ismét kimondták a bűnösséget, és hozzájárultak a kivégzéshez. Nagy Imre és mártírtársai drámája 1958. június 16-án beteljesedett.”⁴²⁰

⁴¹⁹ Dr. Kahler Frigyes szaktanácsadói véleménye, 2012. augusztus 1., 69-70. oldal. In.: Budapesti Nyomozó Ügyészség Nyom. 375/2012. számú nyomozati iratai, 229-231. oldal

⁴²⁰ Dr. Kahler Frigyes szaktanácsadói véleménye, 2012. augusztus 1., 70. oldal. In.: Budapesti Nyomozó Ügyészség Nyom. 375/2012. számú nyomozati iratai, 231. oldal

A fent ismertetett egyes szakértői ténymegállapításokat magyar, illetve szovjet levéltári dokumentumok is hitelt érdemlően alátámasztják. Az e körbe kapcsolódó eredeti **szovjet levéltári iratokat** egyébként Borisz Jelcin, akkori orosz elnök adta át Göncz Árpádnak, amikor 1992. november 11-én Budapestre látogatott, a két országot kölcsönösen érintő irattári anyagok cseréjéről szóló egyezmény aláírása alkalmával. Az orosz államelnök által átadott iratok közül a jelen kérdés vizsgálata szempontjából elsődlegesen az alábbi jelentés az, ami Biszku Bélának a Nagy Imre perben való érintettségét alátámaszt(hat)ja.

Andropov, Rudenko és Ivasutin feljegyzése az SZKP KB részére a Biszku Bélával folytatott megbeszélésről, 1957. augusztus 26.:

„Megbízatusunk értelmében tárgyaltunk Biszku Béla elvtárrsal, a Magyar Népköztársaság Belügyminiszterével, aki tájékoztatott bennünket a Nagy-Imre csoport elleni vizsgálati anyag tartalmáról és azokról a határozatokról, amelyeket ezzel az ügygel kapcsolatban az MSZMP KB Politikai Bizottsága hozott.

Biszku elvtárs közlése szerint ebben az ügyben az ellenforradalmi lázadás 74 aktív résztvevőjét tartóztatták le. Közülük 11. személyt különítettek el, mint az összeesküvők vezető magját. Ezek: Nagy Imre, Losonczy Géza, Donáth Ferenc, Gimes Miklós, Maléter Pál, Kopácsi Sándor, Tildy Zoltán, Jánosi Ferenc, Vásárhelyi Miklós, Szilágyi József, továbbá Király Béla, aki nyugatra szökött, s aki ezért csak távollétében vonható felelősségre.

A Politikai Bizottság úgy határozott, hogy a csoport ellen ez év szeptemberének végén zárt tárgyaláson kell az eljárást lefolytatni. A Politikai Bizottság utasította a belügyminisztert, hogy a Nagy Imre és csoportja ügyében elkészítendő vádindítványban 3 fő vádpontot emeljenek ki. Ezek: a hatalom erőszakos megragadása, a népi demokratikus rend megdöntésére irányuló összeesküvés szervezése és az

imperialistákkal való szövetkezés. A BM-nek komoly bizonyítékok állnak rendelkezésére, amelyek alapján a fenti vádakat lehet emelni Nagy és társai ellen.

Biszku elvtárs közlése szerint az MSZMP KB Politikai Bizottsága jóváhagyta a vádindítvány tervezetét, amelyet Kádár elvtárs korábban már megküldött Moszkvába. A Politikai Bizottság megbízta a BM-et, hogy készítse el a vádindítványt, amelynek alapján az ügyészség majd rövid vádiratot állít össze. A Politikai Bizottság nem hozott határozatot a Nagy Imrére és csoportjára kiszabandó büntetések mértékéről, de e kérdés megvitatása során olyan vélemények hangzottak el, hogy a vádlottak között differenciálni kell, s bűnösségük fokának megfelelően a legsúlyosabb büntetést kell kiszabni Nagy Imrére, Losonczyra, Donáthra, Gimesre, Maléterre, Szilágyira és Király Bélára. A többi vádlott esetében enyhébb büntetéseket lehet alkalmazni, attól függően, hogy milyen vádak vannak ellenük, s milyen a magatartásuk a vizsgálat és a per folyamán.

Azzal kapcsolatban, hogy a vizsgálat során a jugoszláv kormányt kompromittáló tényeket is megállapítottak, az MSZMP KB Politikai Bizottsága úgy határozott, hogy ezek a tények nem fognak szerepelni a bírósági eljárás során. Egyszersmind azt is elhatározta, hogy külön összeállítást kell készíteni Jugoszláviának a magyarországi ellenforradalmi eseményekben játszott szerepéről, s ezt csatolni kell Nagy Imre és csoportja vizsgálati anyagához.

A Politikai Bizottság határozata szerint el kell készíteni egy, a jugoszláv kormánynak küldendő jegyzék tervezetét, arra vonatkozólag, hogy a budapesti jugoszláv követség menedékjogot nyújtott Nagy Imrének és társainak, akik ezt bűnös tevékenység folytatására használták fel. E jegyzékkel akarják elejét venni a jugoszlávok esetleges olyan vádjainak, hogy a Magyar Népköztársaság kormánya megszegte azt a megállapodást, amely szerint Nagy Imrét és társait nem vonják büntetőjogi felelősségre. A jegyzéket a per megkezdése előtt szándékoznak átnyújtani a jugoszlávoknak. Azt is

elhatározták, hogy politikai memorandumot dolgoznak ki mindazokról a Jugoszláviát kompromittáló anyagokról, amelyek a BM birtokában vannak; a memorandumot az MSZMP KB esetleg a későbbiekben szükség esetén felhasználhatja.

Hogy a hazai és külföldi közvéleményt felkészítsék a Nagy Imre és csoportja elleni perre, a PB határozata értelmében bíróság elé állítják az íróknak Nagy Imrével korábban szoros kapcsolatban álló csoportját (Déry Tibort, Háy Gyulát és másokat). Az e csoport elleni büntetőeljárás nyilvános lesz. Biszku elvtárs véleménye szerint ennek a pernek anyaga felhasználható lesz arra, hogy megcáfolják a burzsoá propagandának a magyarországi eseményekkel kapcsolatos rágalmait.

Biszku elvtárs közlései alapján, valamint a Kádár elvtárs által az SZKP KB részére megküldött vádindítvány tanulmányozása alapján úgy tűnik, hogy a Nagy Imre és társai, illetve az írócsoport elleni két per lefolytatásáról hozott határozat célravezető. Helyes lenne – miként ez az MSZMP KB Politikai Bizottsága határozatában is szerepel – a Nagy Imre csoport elleni zárt tárgyalást a „magyar kérdésnek” az ENSZ-ben való megtárgyalása után lefolytatni.

Az MNK Belügyminisztériuma által a Nagy Imre és csoportja elleni vádindítványra kidolgozott tervezet alapján elfogadható, de még tovább kell dolgozni rajta, mindenekelőtt azon a részen, amely az áruló Nagy Imre-csoportnak az imperialistákkal fenntartott kapcsolataival és az utóbbiaknak az ellenforradalmi lázadás előkészítésében és lefolytatásában játszott szerepével foglalkozik.

A fentiek figyelembe vételével engedélyt kérünk arra, hogy véleményünket kifejtsük Biszku elvtársnak. Egyes speciális kérdésekről a megfelelő konzultációt Rudenko és Ivasutin elvtársak fogják vele folytatni.”⁴²¹

421 A „Jelcin-dosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról. Századvég Kiadó – 56-os Intézet, Budapest, 1993., 199-200. oldal

Érdemes e helyütt alaposan végiggondolni és kiemelni azt, hogy mik itt azok a tények, amik egyértelműen és vitán felül álló módon kitűnnek az ismertetett szovjet jelentésből (külön figyelemmel az általam benne aláhúzással kiemelt kulcsfontosságú mondatokra):

- **Biszkú Béla a magyar pártvezetés nevében – úgy is mint belügyminiszter – jelentést tett a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) Központi Bizottsága képviselőinek arról, hogy hogyan kívánják lefolytatni a Nagy Imre elleni pert, és ennek tárgyában a magyar pártvezetés milyen határozatokat hozott.**
- **Mindebből az derült ki, hogy a magyar pártvezetés a Nagy Imre elleni per minden lényeges mozzanatát már előre pontosan kidolgozta: így például azt, hogy mikor kerüljön sor a tárgyalásra, milyen legyen a tárgyalás formája, kik is legyenek a vádlottak és milyen vádpontok szerepeljenek a vádiratban.**
- **A pártvezetés döntötte el azt is, hogy egyáltalán kik ellen és milyen okból emeljenek vádat (példa rá az írók bíróság elé állításáról hozott döntésük is).**
- **A vádirat tervezetét előzetesen nem csak a magyar pártvezetés hagyta jóvá, hanem ugyanilyen célból megküldték Moszkvába is. A szovjetek ez alapján pedig útmutatásokat adtak arra, hogy milyen szempontok szerint dolgozzák át azt (mely „véleményüket” közvetlenül Biszkú Béla irányába fejtették ki).**
- **A magyar pártvezetés – mindezek mellett – megtanácskozta már előre azt is, hogy a tárgyalás során mely vádlottakra majd milyen ítéleteket kell hozni. Ennek keretében tárgyaltak arról is, hogy kikkel szemben fog kelleni majd „a legsúlyosabb büntetést kiszabni” (ami később egybe is esett az ítélettel, Nagy Imre, Gimes Miklós, Maléter Pál és Szilágyi József esetében biztosan).**

Mindezek alapján megkockáztatható a kijelentés, hogy a Nagy Imre és társai elleni per nem csak hogy koncepciós volt, hanem egy, a pártvezetés – és köztük Biszku Béla – által előre meghatározott forgatókönyv szerint, már előre eldöntött ítéletekkel zajlott le.

Fentiekén túlmenően azonban számos más olyan okirati bizonyíték is rendelkezésre áll, amely pontosan láttatja, hogy **az 1956-ot követő megtorlások során – általában** és Nagy Imre és társai bűnperében is – az igazságszolgáltatás a párt vezérlésével működött.

A következőkben a dolgozat ezen iratokat fogja bemutatni.

a.) A Farkas Mihály ügyében született „pártutasítás”.

Farkas Mihály az 1956-ot megelőző elnyomó hatalmi rendszer egyik fő funkcionáriusa, személyében is felelős volt – mint a szűkebb pártvezetésnek, a „trojkának” a tagja, központi és politikai bizottsági tag, hadseregtábornok és miniszter – a Rákosi-korszak törvénytelenégeiért. Farkas Mihályt azonban Rákosi Mátyás 1956. nyári leváltása után – őhelyette is – a fő felelősnek kiáltották ki mindazért, ami addig az országban történt. Ennek folyományaként az 1956-os forradalmat megelőző napokban – ám azzal semmilyen okozati összefüggésben, hanem kimondottan az őt Rákosi Mátyás helyett bűnbaknak megtenni kívánó akkori pártvezetés utasítására – letartóztatták, majd később – már a forradalom leverése után – bíróság elé állították. A bíróság azonban Farkast végül csak igen enyhe büntetéssel sújtotta, amivel az MSZMP vezetése nem értett egyet.

Míndezzel összefüggésben Biszku Béla az MSZMP Intéző Bizottságának 1957. március 26-i ülésén a következőket fejtette ki:

„Szombaton III. 23-án a katonai kollégium Farkas Mihályt 6 évi börtönbüntetésre ítélte. A helyzet az, hogy a bíróság először az ügyet nem akarta vállalni, később az előkészítés során kiderült, hogy farkas ügyében a felsorakoztatott tanúk visszavonták vallomásukat.

Még azok is, akik július 18-án mint tanúk szerepeltek ebben az ügyben. Farkas egész magatartása a tárgyalás alatt az volt, hogy ő semmiért nem felelős, minden utasítást Rákositól kapott, cédulákat mutogat, amit Rákosi írt alá. Rendkívül ocsmányan viselkedett, minden felelősséget elhárított magáról és azt a vonalat vitte, hogy vagy bírósági úton lépjenek fel az összes, az ügyben szereplő emberekkel szemben, vagy pedig tekintsék az egészet politikai ügynek és térjenek napirendre felette. 22-én beszéltünk a bíróság tagjaival és azt mondták, hogy mivel a tanúk visszavonták vallomásukat, nem tudnak ítéletet hozni. Nezvál és Münnich elvtársakkal együtt beszéltünk a bírókkal és megmondtuk, hogy azokért a cselekedetekért, amiket ő elkövetett – hamis vádemelés, stb. –, ítéljék el. Ezt az ítéletet hozták. Megfontolás tárgyává kell tenni, hogy jelenjen-e meg közlemény a sajtóban az ítéletről. Javasoljuk, hogy vagy holnap jelenjen meg a közlemény, vagy április 4-e után.”⁴²²

Biszku Béla fenti felszólalására Marosán György a következőképpen reagált:

„Javasolom, hogy amíg az elvtársak haza nem jönnek, ne döntsünk ebben a kérdésben. Farkasra a bírósági magatartása után nem tudok mást mondani, hogy vagy egyszerűen örült, vagy gazember. Nem tudja felmérni helyzetét. Külön kérdés és meg kell nézni, hogy azok a tanúk, akiket a pártvezetés által kiküldött bizottság hallgatott ki, miért vonták vissza vallomásukat. Ha kommuniké jelenne meg a 6 év ítéletről, ezzel magunkra zúdítanánk az ország haragját. Ezt az embert senki sem védi. Az ítéletet jelképesnek tekintjük, ha életfogytiglant kap, biztos, hogy nem fog élete végéig ülni. Felsőfokon szükséges 15 év büntetés és erről lehet kommunikét is hozni. Az Intéző Bizottság bízta meg Biszku és Münnich elvtársakat, keressék meg a módját, hogy az ítéletet felsőbb bíróság felülvizsgálja. Ezt az egész ügyet akkor hozzuk vissza az Intéző Bizottság elé, ha az elvtársak hazaértek.”⁴²³

422 MSZMP IB 1957. március 26-i ülésének jegyzőkönyve, 8. oldal. In.: Budapesti Nyomozó Ügyészség Nyom. 375/2012. számú nyomozati iratai, 1185. oldal

423 MSZMP IB 1957. március 26-i ülésének jegyzőkönyve, 9. oldal. In.: Budapesti Nyomozó Ügyészség Nyom. 375/2012. számú nyomozati iratai, 1187. oldal

b.) A Szilágyi József ügyében született „tájékoztatás”.

Szilágyi Józsefet eredetileg a Nagy Imre-per II. rendű vádlottjának szánták, azonban konok – és legfőképpen a Kádár Jánost támadó magatartása miatt – ügyét elkülönítették. Szilágyi József ügyét ugyanúgy az a dr. Vida Ferenc tárgyalta, aki később a Nagy Imre elleni perben is eljárta. Szilágyi Józsefet 1958. áprilisában halálra ítélték és kivégezték.⁴²⁴

Rendelkezésre áll ugyanakkor a történeti források között egy „Szolgálati jegy”, amelyet a Belügyminisztérium II/8. Osztálya állított ki Budapesten, 1958. április 23-i keltezéssel, aláíróként rajta Szalma József rendőr alezredes, az osztály vezetője szerepel. Az irat címzettje az Országos Börtön Parancsnoka volt, szövege pedig a következőképpen szól:

„Kérem dr. Szilágyi József /Debrecen, 1917. Szilágyi Julianna/ tisztviselő foglalkozását befogadni. Az elsőfokú Bíróság holnap reggel hirdeti ki a halálos ítéletet, illetve a kegyelmi kérvény elutasítását.”⁴²⁵

Mindezen egyedi ügyekben született dokumentumok általános jellegű következtetések levonására is alapot adhatnak, figyelemmel arra, hogy teljesen egyértelműen kiviláglik belőlük az, hogy mennyire a párt és a Biszku Béla által irányított belügyminisztérium „kézi vezérlésével” működtek akkoriban a bíróságok. Máskülönben ugyanis előre nem lehetett volna ismert az, hogy másnap milyen tartalmú ítélet fog születni, vagy hogy utána a kegyelmi kérvény elutasításra fog kerülni (lásd pl. dr. Szilágyi József ügyében), mint ahogyan az is elképzelhetetlen lett volna, hogy a párt vezetői együtt felkeressenek és rábeszéljenek bírókat arra, hogy megmásítva eredeti álláspontjukat, ítéljenek el mégis olyan valakit, akit eredetileg ők fel kívántak menteni, majd pedig az iránt intézkedjenek, hogy elintézzék, a vádlott utólag súlyosabb büntetést kapjon (lásd Farkas Mihály ügyét).

424 A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága Népbíróági Tanácsának Tb.Nb.003/1958/12. számú ítélete dr. Szilágyi József ellen. Semmisségét a Kúria 1/2017. számú büntető elvi határozata kimondta

425 Dr. Horváth Miklós: Kísér és kísért a múlt. In.: horvathmiklos.eu

Az ügyészség által eredetileg véleményadásra felkért dr. Kahler Frigyes megállapítása szerint „A kommunista diktatúra megszüntette az ítélkezést, mint önálló hatalmi ágat és a bíróságokat – mint „az osztályharc legélesebb fegyverét” a politikai célok elérésére használta fel. Megszüntette a bírák függetlenségét, a bírósági szervezetet az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alá helyezte (ide értve a Legfelsőbb Bíróságot is), és – noha az 1949-es alkotmány a bírakat csak a törvénynek rendeli alá – valójában a politikai hatalom eszközei voltak. Működésüket jogon kívüli és jogi eszközökkel irányították. Felügyeletüket az Igazságügyi Minisztériumon kívül a politikai rendőrség végezte oly módon, hogy az kihatott az egyes ügyekben hozott döntésekre, sőt a bírák egzisztenciális létére is. A jogon kívüli eszközök közül a legdurvábban voltak az egyes ügyekben a legfelsőbb pártvezetés utasításait tolmácsoló „üzenetek”.

Konkrétan pedig az 1956-ot követő gyakorlatok vonatkozásában azt fejtette ki, hogy „Az 1956-os forradalom megtorlása során bizonyítható, hogy büntetőügyekben a döntést nem a bíróságok, hanem a politikai vezetés hozta meg. Így Déry Tibor (1894-1977) és társainak perében, Nagy Imre és társainak perében, Földes Gábor és társainak perében. A „kézi vezérlés” nyomát találjuk Kádár felszólalásában a KB 1958. október 13-i ülésén: „Felmerült a januári ülésünkön, hogy a Központi Bizottság ajánlotta, hogy néhány embernél vizsgáljuk meg, olyannál, akinél nem célszerű büntetőeljárást indítani, hogy ezért egész szárazon ne kerüljenek ki ebből az ügyből, mert vannak cselekedeteik, amelyek megbélyegzést kívánnak. Ilyenfajta vizsgálat folyt, a PB foglalkozott ezzel, még a végleges határozat nincs meg.”

A szakvéleménynek a pártvezetés befolyásolására vonatkozó része szerint „A megtorlás kisebb pereiben az igényelt döntést az ún. ötös-bizottságok hozták meg és tolmácsolták. [...] Továbbra is gyakorlat maradt az egyes ügyekben a közvetlen utasítás adás (Nezvál Ferenc és Gyepes István „konzultációja” a Földes-ügyben), továbbá a megyei pártvezetők intervenciói (Pap János megyei párttitkár levele a Brusznjai ügyben).

Miként a forradalom előtt az ÁVH erre szervezett alosztálya, a forradalom leverése után a politikai nyomozó főosztály – Biszku Béla személyes aláírásával – ellenőrizte s nemegyszer megkifogásolta a bírói ítéleteket.”⁴²⁶

Emellett annak igazolására, hogy mennyire is megfelelt a Kádár-kormány szándékainak a Nagy Imre és társai ügyében született, több halálos ítéletet is kimondó bírósági döntés, érdemes felidézni Biszku Bélának az MSZMP Politikai Bizottsága 1957. december 10-i ülésén – tehát még a Nagy Imre-per megkezdése előtt – előadott felszólalását, amikor is kijelentette, hogy „Az ellenforradalmi szervezkedés bűnöseinek felelősségre vonásánál, a politikai jellegű bűncselekményeknél sok az enyhe ítélet és viszonylag kevés a fizikai megsemmisítések száma. A kérdés úgy merült fel, hogy bizonyos eseteknél enyhíteni vagy meg kell szüntetni az ítéleteket, ugyanakkor pedig intézkedéseket kell tenni, hogy az ellenforradalmi szervezkedésekért a bíróságoknak átadott személyek ügyében a bűncselekményeknek megfelelően súlyos ítéletek szülessenek.”⁴²⁷

A fenti bizonyítékokra figyelemmel elképzelhető, hogy az ügyészségnek talán nagyobb kétkedéssel kellett volna fogadnia dr. Vida Ferencnek a rendszerváltás tájékán egy vele készült riportban tett kijelentését (ami nyilván a védekezésének tekinthető, hiszen Nagy Imre kapcsán ő lett volna a közvetlen tettes), amely szerint őt az ítélet meghozatalában senki sem befolyásolta, figyelemmel arra, hogy a megismert adatok alapján az nem hogy így történt, hanem konkrétan így is kellett történnie (hisz épp ez volt a rendszer lényege, semmilyen jelentős bírósági döntés nem születhetett a párt szándéka és utasítása nélkül, és hogy ha majd minden ügyben így történt, mennyire képzelhető az el, hogy majd pont a szovjetekkel többszörösen is leegyeztetett Nagy Imre-perben lett volna ez másképpen). Ez lehetett volna talán az egyik útja annak, hogy felelősségre vonhassák a múlt bűnöseit.

426 Dr. Kahler Frigyes szaktanácsadói véleménye, 2012. augusztus 1., 56-57. oldal. In.: Budapesti Nyomozó Ügyészség Nyom. 375/2012. számú nyomozati iratai, 203-205. oldal

427 Dr. Kahler Frigyes: Biszku Béla szerepe az 1956-os forradalom megtorlásában. Rubicon, 2010/6. szám, 41-42. oldal

Érdemes végezetül megvizsgálni azt is, hogy mely bizonyítékok állnak rendelkezésre **konkrétan** azzal kapcsolatban, hogy **a Nagy Imre és társai büntetőperében** – dr. Vida Ferenc ügyészség által elfogadott hivatkozásával ellentétben – az eljáró bírói tanács nem a saját meggyőződéses „osztályharcos” bosszúállása alapján, hanem konkrétan is a párt s annak vezetése utasítására hozta meg az elmarasztaló, halálbüntetéseket kiszabó ítéletét.

Ezek a bizonyítékok időrendben a következők:

c.) A belügyi szervek tárgyalást kontrolláló szerepe.

A Belügyminisztérium II/8. Osztályának munkatársai figyelemmel kísérték a tárgyalást, hogy annak a történései megfelelnek-e az elvárásoknak, illetve a párt iránymutatásának. Ennek során született meg az 1958. február 5. napján kelt, szigorúan titkos jelzésű, „Jelentés Nagy Imre és társai ügy bírósági tárgyalásának első napjáról” elnevezésű dokumentum,⁴²⁸ amely aláírást nem tartalmazott.

A jelentés arról szólt, hogy a tárgyalásra kiküldött állambiztonsági tiszt miket észlelt ott, tapasztalt-e bármiféle elhajlást (a minden bizonnyal előre leegyeztetett forgatókönyvhöz képest), és a 3. oldala e tekintetben – mármint hogy mennyire a párt „kézi vezérlésével” s előzetes utasításai szerint folyhatott ott a tárgyalás – igencsak árulkodó részt tartalmaz.

A jelentés írója ugyanis a következőket rögzítette az okirat végén: „A mai napon az első három vádlott bírósági kihallgatása befejeződött. A tárgyalás vezetés gyors és viszonylag határozott módon folyik. Hiányosság, hogy különösen az I. r. vádlottat egyes kérdésekről túl részletesen engedték nyilatkozni. Így mód nyílt arra, hogy Nagy Imre minden egyes alkalommal hivatkozott felső vezetőkre. A népbírák és az ügyész, valamint a védők több kiegészítő kérdést tettek fel.”.

⁴²⁸ Horváth Miklós – Zinner Tibor: Koronatanúk jeltelen sírgödrökben. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2008. In.: CD-melléklet, CD 76., 214. dokumentum, 281-283. oldal

A jelentésben leírtak alapján okkal adódhat az a fajta következtetés (is), hogy a belügyi szervek részéről – akiket ugye Biszku Béla irányított – előre egyeztetve lett a bírósággal, hogy mely kérdések, s milyen módon fognak feltételre kerülni a vádlottakhoz. Ellenkező esetben ugyanis mi jelentősége lett volna annak, hogy a Belügyminisztérium II/8. Osztálya milyen „hiányosságokat” vél felfedezni a bíróság cselekedeteiben, hiszen egy szabályos büntetőeljárásban ezen „hiányosságokkal” a nyomozati szervek nem tudnak mit kezdeni: nem tartoznak rájuk és nem is tudnak arra befolyással lenni vagy kijavítani.

Nyilvánvalóan más a helyzet akkor, hogy ha ezekkel kapcsolatban nekik a jövőre nézve van lehetőségük a bíróság számára iránymutatást adni, hogy hogyan és milyen módon vezessék a tárgyalást, milyen kérdések kerüljenek és milyenek viszont ne kerüljenek elő. Zárójelben megjegyzendő: az ezt követő jó néhány további tárgyalási napról készült hasonló feljegyzésekben ily fajta „hiányosságokra” már nem történik semmiféle utalás, tehát könnyen elképzelhető, hogy mindekre fel lett hívva a tanács elnökének figyelme is (különben – kérdezem itt ismét – mi értelme lett volna azt a jelentésben észrevételezni). Ez egyébként már csak azért is könnyen elképzelhető, mivel a később propaganda-film alapjául is szolgáló perben nem lehetett mindegy, hogy pl. Kádár Jánosról mi hangzik el.

Kérdésként merülhet fel továbbá az is, hogy mit érthetett a jelentés írója a „több kiegészítő kérdés” alatt, amelyeket a jelentés szövege szerint a népbírák és az ügyész, valamint a védők tettek fel Nagy Imréhez a tárgyaláson. Ezek a kérdések mihez képest voltak „kiegészítőek”: a tanács elnökének a kérdéseire, vagy az eredetileg megbeszélte, leegyeztetett kérdésekhez. És ha csupán a tanács elnökének a kérdéseire képest lettek volna azok, úgy miért e jelzővel aposztrofálta volna azokat a jelentés megszövegezője: hiszen a feleknek a tárgyaláson önálló kérdezési joguk van, közülük a tanács elnöke csak egy – mindössze annyi plusz jogosítvánnyal, hogy megelőzi a többiekét –, miért tekinthetnénk tehát a népbírák, az ügyész és a védők kérdéseit csupán „kiegészítőknak”?

d.) A bíróság elnökével való „megállapodás” a perről.

A Belügyminisztérium II/8. Osztályának vezetője, Szalma József 1958. március 28-án jelentés formájában rögzítette azt is⁴²⁹ – mely jelentését másnap személyesen küldte meg Biszku Béla belügyminiszternek –, hogy „megállapodásra jutottak” a bíróság elnökével.

A jelentés szerint: „Jelentem, hogy Domokos elvtársnál, a Legfelsőbb Bíróság elnökénél Szalay legfőbb ügyész helyettes és Jáhner-Bakos miniszterhelyettes elvtársak részvételével megtartott értekezlet a következő megállapodásra jutott:

Nagy Imre és társai ügyében elrendelt bizonyítás kiegészítési eljárás keretében a Legfőbb Ügyész indítványozza a Legfelsőbb Bíróság Népbíróági Tanácsánál Szilágyi József vádlott ügyének elkülönítését. Az indítvány rövid indokolása az lesz, hogy az ügyben szereplő valamennyi vádlott ügyében szükségessé vált a bizonyítás kiegészítése, kivéve Szilágyi József vádlottat, akinek ügyében a kérdések tisztázottak. Mivel a többi vádlott ügyében folytatandó nyomozati eljárás előreláthatólag hosszabb időt vesz igénybe, ügyének elkülönítése annál is inkább célszerű, mivel az ügy tárgyalásán maga Szilágyi József vádlott is kérte ügyének letárgyalását. Ennek alapján a Népbíróági Tanács zárt ülésben hozott végzéssel helyt ad a Legfőbb Ügyész indítványának, és Szilágyi József ügyét elkülöníti. Ezt követően a Legfőbb Ügyész az eredeti vádirat alapján javasolja Szilágyi József ügyének önálló letárgyalását.”

A fenti jelentés tartalma annyira megdöbbentő és olyan sokatmondó, hogy tartalmának értékelése itt különösebb hosszúságú fejtegetést nem is igényel. Csak hogy mégis értsük, mierről is volt benne szó: a Legfelsőbb Bíróság elnöke, a Legfőbb Ügyész helyettese és az Igazságügy-miniszter katonai helyettese összeültek és „megállapodásra jutottak” egymással abban, hogy a Nagy Imre-tárgyaláson az ügyész milyen indítvánnyal fog élni, s a bíróság az indítványt milyen tartalommal – természetesen elfogadva – fogja elbírálni.

⁴²⁹ Horváth Miklós – Zinner Tibor: Koronatanúk jeltelen sírgödrökben. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2008. In.: CD-melléklet, CD 80., 223. dokumentum, 293. oldal

Adódik a kérdés: hogy ha már egy egyszerű elkülönítésben, tehát egy szimpla pervezető jellegű végzésben előre megállapodtak egymással, akkor a sokkal nagyobb jelentőségű, a lényegében ez egész akkor újonnan fennálló politikai kurzus és hatalmi tömörülés helyzetét és legitimitását megalapozni hivatott ítéletnél mindez vajon hogy történhetett? Ha itt nem adtak a bíróság függetlenségére, majd pont ott kezdték volna el a hangzatos elveket (jogállamiság, bírói függetlenség, hatalmi ágak elkülönülése) figyelembe venni? S a kérdésből adódik a válasz: alappal feltételezhető, hogy mindez ott se így történhetett.

e.) Az MSZMP PB ülésének sokatmondó határozata.

1958. május 27. napján az MSZMP KB Politikai Bizottsága ülést tartott, amelyen meghallgatta Kádár János beszámolóját a moszkvai tárgyalásokról és azt jóváhagyólag tudomásul vette. Ezzel kapcsolatban több témát is megtárgyaltak, azonban a legvégén, 7. sorszám alatt a következő határozatot rögzítették az ülésről felvett jegyzőkönyvben:⁴³⁰

„A Nagy Imre csoport tárgyalásának szabad folyást kell engedni. Ennek előfeltételeit kormányvonalon Münnich és Biszku, pártvonalon Kádár és Marosán biztosítsák.”

Utólag ismert, hogy vajon mit érthetett a pártvezetés az alatt, hogy „szabad folyást kell engedni”. Jogállamban, ha egy bűncselekmény megvalósul, az ügyészség vádat emel és a bíróság dönt, függetlenül attól, hogy az eljárás lefolytatásának – sőt: a tárgyalásnak – „szabad folyást” enged-e bárki, vagy sem. Itt sokat mondó a jegyzőkönyv: nem így volt. Ami viszont azt is jelenti, hogy ha a párt jóváhagyása kellett a tárgyalás lefolytatásához, akkor nyilván magához a meghozandó határozathoz is szükségeltetett a hozzájárulása (ha ennyit vacilláltak azon, hogy legyen-e egyáltalán tárgyalás, majd pont az lett volna mindegy, hogy végül milyen eredménnyel zárul?). Erre a biztosra menésre utalhat az is, hogy annak az „előfeltételeit” a határozat szerint maguk a párt fő vezetői „biztosították”.

⁴³⁰ Horváth Miklós – Zinner Tibor: Koronatanúk jeltelen sírgödrökben. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2008. In.: CD-melléklet, CD 95., 241. dokumentum, 347. oldal

f.) Az MSZMP KB ülésén Kádár János „elszólása”.

Néhány nappal a Nagy Imre és társai ügyében „meghozott” ítélet kihirdetése előtt, összeült az MSZMP Központi Bizottsága. Ezen az 1958. június 6-i ülésen⁴³¹ a hatalom közelébe visszaengedett – ám egyes források szerint Nagy Imréék vesztét egyáltalán nem kívánó – Révai József kérdést intézett a párt első titkárához. A kérdés ekként szólt: „Azt kérdezném Kádár elvtárstól, szóba került-e a szovjet elvtársakkal való beszélgetésben a csúcstalálkozó perspektívája, hogy fennállnak-e azok a körülmények, melyek alapján annak idején a Központi Bizottság határozatot hozott a Nagy Imre perben.”.

A feltett kérdésre – néhány más témára való rövid kitérést követően – Kádár János lakonikus tömörséggel válaszolt: „Ami a másik kérdést illeti, ez összefügg szorosan ezzel is, egyébbel is, de tekintettel arra, hogy ezt mi más összetételben szoktuk tárgyalni, erre most itt nem térek ki.”.

Természetesen előállhat az a körülmény, hogy itt Kádár János csupán a zárt ülésre gondolt, azonban felmerül a kérdés: hogy ha semmi jog- és rendellenesség nem merült volna fel a Nagy Imre-per lefolytatása kapcsán, akkor vajon miért nem osztotta volna meg a kívánt információt a – legszűkebb vezetés körébe ugyan nem tartozó, ám azért mégiscsak megbízható káderekből álló – Központi Bizottság tagjaival a párt első titkára.

Mindentől függetlenül azonban önmagáért beszélt a kérdés is. Kiderül ugyanis belőle, hogy korábban „határozatot hozott a Központi Bizottság a Nagy Imre-perben”. Kérdés, hogy itt melyik – a jegyzőkönyvbe került, vagy a nem nyilvános – határozatról volt szó.

⁴³¹ Horváth Miklós – Zinner Tibor: Koronatanúk jeltelen sírgödrökben. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2008. In.: CD-melléklet, CD 107., 253. dokumentum, 392-395. oldal

g.) A per védőinek az utólagos „megjutalmazása”.

Nagy Imrék halálra ítéletét és kivégzését követően 1958. július 7-én dr. Nezvál Ferenc igazságügy-miniszter levelet írt dr. Münnich Ferencnek, a minisztertanács elnökének.⁴³² Levelében az alábbi kérdést fogalmazta meg:

„Kedves Münnich elvtárs! Nagy Imre és társai ellen folytatott bűnper védőinek mellékelt listáját azzal terjesztem fel, hogy az ügyvédek részére a már megígért jutalmat megadni szíveskedjél.”

A levél ezután azzal az okfejtéssel folytatódik, hogy a védőket azért illeti meg a jutalom, mivel számukra ez a per ideje alatt „kiesett munkaidő relatív megtérítését jelentené”. Ennek az indokolásnak a hitelességét mindössze az kérdőjelezi meg, hogy a per nyolc vádlottjánál csupán egyetlen védő látta el kirendelés alapján a feladatát. Meghatalmazott védők pedig – akiket a saját védencük fizet – vajon miért kapnának az államtól jutalmat, vagy ha mégis, akkor mit jutalmazhatott volna meg az ő tekintetükben ezzel a kormány?

h.) A tanács elnökével való utólagos „megállapodás”.

Ismeretes dr. Vida Ferencnek, a Nagy Imre-per tanácsvezető bírójának a „hivatalos feljegyzése” Király Béla ügyében,⁴³³ aki eredetileg a Nagy Imre-per vádlottja lett volna. Ebben pedig az szerepel, hogy dr. Vida Ferenc „1960. február 10-én dr. Szalai Józseffel, a Legfőbb Ügyész első helyettesével megbeszéltem, hogy Nagy Imre és társai perében Király Béla VII. r. vádlott elkülönített bűnügyével kapcsolatban nyilatkozattétel végetti eljárást egyetértésben mellőztük.”. Ismét csak tehát a korábban is látott „megállapodás”.

⁴³² Horváth Miklós – Zinner Tibor: Koronatanúk jeltelen sírgödrökben. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2008. In.: CD-melléklet, CD 132., 286. dokumentum, 503. oldal

⁴³³ Horváth Miklós – Zinner Tibor: Koronatanúk jeltelen sírgödrökben. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2008. In.: CD-melléklet, CD 135., 295. dokumentum, 392-395. oldal

i.) A pártvezetés beismerése.

Mindezeket követően a végére hagytuk a csattanót. A szintiszta, egyértelmű beismerést. Nem nehéz ugyanis egy teóriát bizonyítani, hogy ha azt maguk az elkövetők ismerik be. A jelen esetben is ez történt.

1962-ben történt ugyanis, hogy a párt két akkori vezetője, Aczél György és Nógrádi Sándor a Szovjetunióba utazott, hogy „kihallgassa” a száműzetésben élő Rákosi Mátyást az uralma alatt Magyarországon elkövetett törvénysértésekről. A beszélgetésről hangfelvétel készült, amelynek leirata a közelmúltban könyv formájában is megjelent.⁴³⁴

A „kihallgatás” legnagyobb részét az tette ki, hogy számon kérték Rákosin a koncepciók pereket. A korábbi főtitkár azonban nem hagyta magát és ellentámadásba ment át. Ennek során hangzott el a következő – általuk nem vártan megismerhetővé vált – dialógus is:⁴³⁵

Rákosi Mátyás: „[...] **Hát szóval az első titkár, abban, nem tudom most hogy van, abban az időben természetes foglalkozott az államvédelem ügyeivel. Föltételezem, most is foglalkozik. Én nem ismerem a Nagy Imre vagy a Farkas Mihálynak a pörét, de biztosra veszem, hogy a Politikai Bizottság nálunk foglalkozott, hogy milyen ítélet legyen. És föltételezem, hogy az első titkár, jelen esetben Kádár János, természetes, beleszólt.**”

Nógrádi Sándor: „**Igen.**”

Íme, a szintiszta beismerés a legilletékesebbektől, az érintett politikai vezetés tagjaitól. Ezek után kétely már nem merülhet fel, hogy „a Politikai Bizottság nálunk foglalkozott, hogy milyen ítélet legyen”, és abba „az első titkár, jelen esetben Kádár János, beleszólt”.

⁴³⁴ Baráth Magdolna – Fejtl István: Lehallgatott kihallgatások. Rákosi és Gerő pártvizsgálatának titkos hangszalagjai. Napvilág Kiadó, 2013.

⁴³⁵ Uo., 23. oldal

A következő lépés az, hogy annak megítéléséhez, hogy a Nagy Imre és társai ellen a mai történelemtudomány által már koncepciózusnak minősített – mely ténynek a bizonyítása nem a jelen dolgozat feladata – büntetőper során a pártvezetés és a belügyi szerveket is irányító Biszku Béla **felelőssége** akár még büntetőjogilag is értékelhető lehetett volna-e, érdemes megvizsgálni az akkori, tehát az elkövetéskori büntető anyagi jogi szabályokat.

Az a fajta cselekmény, ha egy koncepciózusnak tekinthető büntetőeljárás levezénylését rendeli el a központi hatalom (a saját szavaikkal élve: „szabad folyást enged” neki), hogy ha már eredetileg is tudott volt a részükről, hogy az pontosan milyen eredménnyel fog a végén zárulni (melyet egyértelműen bizonyít a korábban idézett szovjet jelentés, ami arról számolt be, hogy a pártvezetés álláspontja szerint a „legsúlyosabb büntetés kiszabására” van itt szükség), úgy az mindenképpen **az emberölés** kategóriáját meríti ki.

E jogi kategória megalapozásául szolgálhat például a Budapesti Királyi Törvényszéknek **a „Népbiztosperben”** hozott 1920-as ítélete – amelyet e a célból is idézett a dolgozat –, mikor is a vádhatóság erre nézve a következő jogi okfejtést adta elő, kapcsolatba hozva a bíróságok által kiszabott halálos ítéleteket a központi hatalom arra irányuló akaratával:

„A kir. Büntetőtörvényszék felbujtóként büntette azt a vádbiztost és azt a forradalmi bírót, aki ilyen halálos ítéletek meghozatalánál közreműködött. Kérdem most már, vajon az a kormányzótanács, amely az érvényben lévő magyar anyagi és alaki törvények félrelökésével halált szab mindazokra, akik a lázadók uralmával szemben a törvényes rend helyreállítását kísérlik meg és gyilkosokat bérel, fogad fel abból a célból, hogy e rendeletét végrehajtsák, kérdem: vajon az a kormányzótanács bűnös-e oly mérvben és oly mértékben, mint a végrehajtó közeg, a gyilkos maga, avagy azok, akik e végrehajtó közegekkel, a tettesekkel érintkezve nem tettek mást, mint azt, hogy a forradalmi kormányzótanács rendeleteinek érvényt szereztek? [...]

A forradalmi kormányzótanács tagjai legalábbis oly mérvben bűnösök és felelősök ezekért a tettekért, mint azok az alantas közegek, akik a forradalmi kormányzótanács rendeleteit hajtották végre akkor, amikor cselekményüket elkövették. Azok a szerencsétlen hazafiak, akiket a forradalmi törvényszékek úgynevezett ítélezései alapján végeztek ki, közönséges bérgyilkosságoknak lettek áldozatai. Bérgyilkosságoknak, amelyeknek tettesei a vörös hóhérok, felbujtói pedig a forradalmi bírák, a vádbiztosok és a forradalmi kormányzótanács tagjai voltak, akiknek evégből fizetett közegei voltak a tettesek, a vádbiztosok és a bírák. A forradalmi kormányzótanács tagjai előre látták, előre is tudták, tehát akarták is – ezeket a halálos ítéleteket.”⁴³⁶

A Nagy Imre-per idején hatályban volt büntető anyagi jogi szabályok szerint a központi hatalom fenti cselekménye – ha emberölésnek, illetve arra való **felbujtásnak** tekintjük, ahol a pártvezetés, valamint a bíróság egyaránt felbujtó, tettes pedig az ítélet-végrehajtó – **az 1952. évi BHÖ** („A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása”) ezt szabályozó 349. és 352. §-ai értelmében „előre megfontolt szándékból” elkövetett, illetőleg „több emberen” elkövetett emberölésnek minősülhetett volna (üldözése esetén). Kettejük közül az előbbi büntetése halál, míg az utóbbinak életfogytig tartó börtön volt.

Mindennek azért van jelentősége, mivel a „nullum crimen sine lege” és a visszaható hatály tilalmának alapelve folytán a ma hatályos Büntető Törvénykönyv rendelkezései alapján nem lehet senki olyanak a büntetőjogi felelősségét utólag megállapítani, akinek az elkövetés időpontjában az elkövetett a cselekményét a törvény büntetni nem rendelte. Mivel azonban **ugyanazt a cselekményt** mind az akkori, mind pedig a mai büntető törvény is egyaránt üldözni rendeli, ez a minősítés alkalmazható lehetett volna rá nézve.

⁴³⁶Dr. Aczél Imre kir. főügyész-helyettes vádbeszéde 1920. november 3-án és 4-én a bolsevik népbiztosok bűnperének főtárgyalásán. Kiadja: a Centrum Szervezet Jegyzetosztálya, Budapest, 1921., 53-54. oldal

Mindezekon túl azonban van egy probléma, ami e körben nehezen lett volna áthidalható. Ez pedig az **elévülés** kérdése.

Györgyi Kálmán **legfőbb ügyész** az országgyűlés 1991. március 5-i ülésnapját egy, az 1956-os sortüzek kapcsán elhangzott képviselői interpellációra a következő választ adta: „A háborús és az emberiség elleni bűncselekményekre vonatkozó törvényi rendelkezések, amelyek el nem évülésére utalt a képviselő úr, a salgótarjáni sortüz kapcsán nem alkalmazhatóak. Alappal feltételezhető viszont, hogy megvalósult a gyilkosság vagy a több emberen elkövetett emberölés büntette. Ezeknek a bűncselekményeknek a büntethetősége viszont elévült. Az elévülés a magyar jog szerint büntethetőséget megszüntető ok.”. Ennek indokolásaként kifejtette, hogy „A hatályos magyar büntető törvénykönyv szerint a bűncselekményt az elkövetése idején hatályban volt törvény szerint kell elbírálni, a későbbi törvény visszaható hatállyal akkor alkalmazható, ha az enyhébb. 1956 decemberében is hatályban voltak a háborús bűncselekményekre vonatkozó rendelkezések úgy, ahogy azokat az 1945. évi VII. törvény szabályozta. Ezeknek a büntethetősége mind a mai napig nem évült el, de a háborús bűncselekmények mind az 1939-ben kezdődött háborúval kapcsolatosak.”. Összefoglalóan tehát kiemelte, hogy „A háborús bűncselekmények tényállásai ezért nem alkalmazhatók az 1956-ban elkövetett cselekményekre. Az emberiség elleni bűncselekményeknél ezeket a tényállásokat, különösen pedig az ebben az összefüggésben gyakran említett népiirtás tényállását 1956-ban a magyar büntetőjog nem tartalmazta. A mai Btk.-ban az emberiség elleni bűncselekmények címet viselő fejezetben szereplő tényállásokat első ízben az 1961. évi büntető törvénykönyv szabályozta. Ezek a rendelkezések 1956-ban nem voltak hatályban. Az 1971. évi 28. számú törvényerejű rendelet mondta ki e bűncselekmények el nem évülését, de ez nem jelenti azt, hogy ezek a tényállások visszaható hatállyal lennének alkalmazhatók.”. Végezetül a felszólalásában ő maga arra jutott, hogy „Az 1956. decemberében elkövetett cselekmények megítélésére az 1878. évi büntető törvénykönyv rendelkezéseit lehet

alkalmazni, ennek alapján a Salgótarjánban vagy másutt elkövetett cselekmények gyilkosságnak, ha előre kitervelték, ha pedig nem, akkor több emberen elkövetett emberölésnek minősíthetők.”. Utalt azonban arra is, hogy „Büntethetőségük elévülésére pedig az akkor hatályban volt 1950. évi II. törvényt kell alkalmazni. Eszerint a leghosszabb elévülési idő a 15 év volt, így a ma hatályos jog szerint 1956 decemberében elkövetett gyilkosság vagy emberölés büntethetősége 1970 decemberében elévült.”. Megoldási javaslatként sokatmondóan – hogy mindenki értse – arra hivatkozott, hogy „Ezen a jogi helyzeten csak a tisztelt országgyűlés által elfogadott törvény változtathat.”⁴³⁷

Mindebben a korábbi legfőbb ügyésznek tökéletesen igaza volt. Az általa idézett, 1956-ban hatályos, „A büntető törvénykönyv általános részéről” szóló **1950. évi II. törvény** 25. §-a értelmében még a halállal vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel fenyegetett cselekmények elévülése is legfeljebb 15 év volt, annyi idő után büntethetőségük elévült.

Tekintettel azonban arra, hogy az ún. „kommunista bűncselekmények” **el nem évülését** a 2012. január 1. napján hatályba lépett Alaptörvény U) cikkének (6)-(8) bekezdése, valamint „Az emberiség elleni bűncselekmények büntetendőségéről és elévülésének kizárásáról, valamint a kommunista diktatúrában elkövetett egyes bűncselekmények üldözéséről” szóló 2011. évi CCX. törvény (az ún. „Lex Biszku”) 4-5. §-a egyértelműen kimondta, megoldva az elévülés nyugvásának, illetve újrakezdődésének kategóriájával (mellyel a „Zétényi-Takács” törvényjavaslat is kísérletezett korábban, eredménytelenül) a dr. Györgyi Kálmán által is egykor hangoztatott büntethetőségi dilemmát, azaz hogy „ezen a jogi helyzeten csak a tisztelt országgyűlés által elfogadott törvény változtathat”, a büntetőjogi felelősségre-vonásnak elvileg már nem lehetett volna jogszabályi akadály (a bizonyítás pedig egy másik kérdés, azonban a fent bemutatott dokumentumok alapot adhattak volna arra, hogy dr. Vida Ferenc önvédő tagadásának a hatóság ne adjon hitelt).

⁴³⁷ Országgyűlési napló, 1991. március 5. In.: www.parlament.hu

II.) BISZKU BÉLA FELELŐSSÉGE A NAGY IMRE-KORMÁNY TAGJAINAK ROMÁNIAI JOGELLENES FOGVA TARTÁSÁÉRT

A fenti kérdés bizonyítása, azaz hogy büntetőjogilag is felelőssé tehető-e Biszku Béla és a teljes magyar pártvezetés, élükön Kádár Jánossal azért, hogy a Nagy Imre-kormány tagjait **1956. november 22-én** a jugoszláv nagykövetségről való eltávozásukat követően (ahova az ország megszállása után bemenekültek), a szovjet csapatok közreműködésével **letartóztatták és a romániai Snagovba hurcolták**, ahonnan a fő „bűnösöket” csupán 1957. áprilisában hozták haza (a többieket pedig továbbra is ott tartották házi őrizetben), mind a bűncselekmény – formailag **jogellenes fogvatartás** – megvalósulása, mind pedig a jogi büntethetőség szempontjaiból semmilyen különösebb nehézséggel sem járt volna.

Előjáróban ki kell emelni azt is, hogy Nagy Imrééknek a jugoszláv követségről való eltávozásukat követő letartóztatására a Kádár-kormány szószegő magatartása nyomán került sor, figyelemmel arra, hogy Kádár János az előző napon, 1956. november 21-én írásos garanciát adott Edvard Kardelj jugoszláv miniszterelnök-helyettesnek arra, hogy Nagy Imrééket nem fogják az eltávozásukat követően semmilyen módon felelősségre vonni: „Az ügy lezárása érdekében a magyar kormány [...] ezúton írásban is megismétli a szóban több ízben tett kijelentését, hogy Nagy Imrével és csoportja tagjaival szemben múltbéli cselekedeteikért nem kíván megtorlást alkalmazni. Tudomásul vesszük, hogy ily módon a csoport számára nyújtott menedék megszűnik, ők maguk a Jugoszláv Nagykövetséget elhagyják, és szabadon távoznak saját lakásukra”.⁴³⁸

Ezen be nem tartott nyilatkozatáról egyébként később maga Kádár János az MSZMP Központi Vezetőségének az 1956. december 2-i ülésén a következőképpen fogalmazott: „A vita után a jugoszláv elvtársak azt mondták, hogy őket a kérdés tovább nem érdekli, magyar ügynek tekintik, őket csak a nemzetközi jog szempontjából érdekli, és

⁴³⁸ Kádár János 1956. november 21-i levele Edvard Kardelj jugoszláv miniszterelnök-helyettesnek. In.: magyarkronologia.terrorhaza.hu

az érdeklőket, hogy a jugoszláv kormány kerüljön ki az ügyből úgy, hogy az az ő tekintélyüknek ne ártson, mégis mivel ők menedékjogot adtak nekik, kérték, hogy adjunk nekik írást arról, hogy a múlt hibái miatt őket represszió nem éri, e nélkül nem írják alá a menedékjog visszavonását. A szövegezésbe Vidics elvtárs olyan formulázást akart mindenáron belevenni, hogy „...és szabadon elhagyják a követséget és saját lakásukra távoznak”. Három és fél órai vita után, nem tudom mit tételtek fel rólunk, hiszen megmondtuk, hogy semmi szín alatt nem engedhetjük meg, hogy itthon maradjanak – mégis beleírtuk.”⁴³⁹

Mielőtt az akkori magyar pártvezetés bűnösségének megállapítását alátámasztani tudó bizonyítékokat ismertetnék, **a felelősségre vonhatóság jogi hátterét** kell megvilágítani.

A dolgozat korábbi részében már idézett nemzetközi jogi szabály, **a Polgári lakosság háború idején való védelméről szóló, Genfben 1949. augusztus 12-én kelt (IV.) Egyezmény** – amelynek kihirdetése az 1954. évi 32. törvényerejű rendelettel történt meg itthon – 2. cikke háború, vagy minden más nemzetközi fegyveres összeütközés, illetve megszállás esetére rendeli az Egyezmény alkalmazását, míg a 146. cikke **kötelezővé teszi az ennek során elkövetett, a 147. cikkben háborús bűntettként felsorolt „súlyos jogsértések”** – több más tételesen felsorolt cselekmény mellett a jelen kérdés vizsgálatának szempontjából jelentőséggel bíró jogsértés – a védett személyek sérelmére véghezvitt jogellenes fogvatartás **elkövetőinek a „büntető megtorlással sújtását”**. A 2. cikk értelmében az Egyezmény alkalmazást nyer a két vagy több szerződő fél között bekövetkező megüzent háború, vagy minden más fegyveres összeütközés esetén, még ha hadiállapot fennforgását közülük valamelyik nem is ismeri el. Az Egyezmény alkalmazandó valamely szerződő fél területe egészének vagy egy részének bármely megszállása esetén is, még akkor is, ha ez a megszállás nem ütközik semmiféle katonai ellenállásba. A 4. cikk rögzíti, hogy az Egyezmény védelmében

⁴³⁹ MSZMP KV 1956. december 2-i ülésének jegyzőkönyve, 18-19. oldal. In.: Budapesti Nyomozó Ügyészség Nyom. 375/2012. számú nyomozati iratai, 868-869. oldal

részesülnek azok a személyek, akik összeütközés vagy megszállás esetén bármely időpontban és bármely módon valamely olyan szerződő fél vagy megszálló hatalom hatalmában vannak, amelynek nem állampolgárai. A 6. cikk szerint az Egyezményt a 2. cikkben említett minden összeütközés vagy megszállás esetében annak kezdetétől fogva alkalmazni kell. Az összeütköző felek területén az Egyezmény alkalmazása a katonai műveletek általános befejezésével ér véget. **A megszállott területen az Egyezmény alkalmazása a katonai műveletek általános befejezésétől számított egy év eltelte után ér véget.**

A IV. Genfi Egyezmény 146. cikkéből következően, a magas szerződő felek kötelezettséget vállalnak, hogy minden szükséges törvényhozási intézkedést megtesznek abból a célból, hogy megfelelő büntető megtorlással sújtsák azokat a személyeket, akik az Egyezmény egyik vagy másik rendelkezését a következő cikkben meghatározott módon súlyosan megsértették, vagy annak megsértésére utasítást adtak. Mindegyik szerződő fél köteles felkutatni azokat a személyeket, akiket e súlyos jogsértések egyikének vagy másikának elkövetésével, vagy azok elkövetésére utasítás adásával gyanúsítanak, és tartozik e személyeket tekintet nélkül állampolgárságukra, saját bíróságai elé állítani. A 147. cikkből kitűnően pedig, az előző cikkben említett ún. „**súlyos jogsértésnek**” az **alábbi tényállások egyikét vagy másikat kimerítő cselekmények tekintendők**, ha azokat az Egyezmény által védett személyek vagy dolgok ellen követik el: a szándékos emberölés, a kínzás vagy embertelen bánásmód, ideértve a biológiai kísérleteket, nagy fájdalom szándékos előidézése vagy a testi épség, illetve egészség súlyos megsértése, **a védett személy jogellenes elhurcolása vagy áthelyezése, illetve a jogellenes fogva tartása**, a védett személynek az ellenséges Hatalom fegyveres erőiben való szolgálatra kényszerítése, illetve a védett személynek a jelen Egyezmény rendelkezéseinek megfelelő tisztességes és szabályos eljáráshoz való jogától való megfosztása, túsok szedése, vagyontárgyaknak a katonai szükség által nem indokolt, nagymérvű, jogellenes és önkényes megsemmisítése, illetve eltulajdonítása.

Az adott esetre vonatkoztatva 1956. november 4-én hajnalban a Szovjetunió hadseregének páncélos hadosztályai általános támadást indítottak mind Budapesten, mind vidéken, hogy érvényt szerezzenek a szovjet kormány és pártvezetés azon politikai döntésének, amely a Nagy Imre miniszterelnök által vezetett törvényes magyar kormány hatalomból történő elmozdítására és a magyar forradalom leverésére irányult. E támadás egyes magyar katonai egységek és főként a nemzetőrséggé szervezett felkelők részéről fegyveres ellenállásba ütközött. A szovjet csapatok katonai győzelmének eredményeként a harci cselekmények 1956. november 15-ig országszerte megszűntek, ezen időpontot követően tehát a katonai hadműveletek befejeződtek. Az ellenállás letörése után azonban a szovjet csapatok a városokból nem távoztak el, hanem megszálló erőként ott állomásoztak, rendészeti és közigazgatási funkciókat is ellátva. A szovjet katonák, a karhatalmistákkal kiegészülve a települések közterületein tartózkodtak, járőrözésekben vettek részt. Mindebből viszont az következik, hogy 1956. november 4-én a Magyar Népköztársaság és a Szovjetunió között, a szovjet támadás folytán, hadüzenet nélkül a IV. Genfi Egyezmény 2. cikkében írt nemzetközi fegyveres összeütközés alakult ki. Erre pedig a 6. cikk értelmében az Egyezményt az összeütközés kezdetétől fogva alkalmazni kell. Mint hogy a katonai műveletek általános befejezését (1956. november hó 15-ét) követően Budapest, mint ahogyan az egész ország is megszállt terület maradt, és az volt 1956. november 22-én, de még azt követően is **(a katonai műveletek befejezésének időpontját követő egy évnek az elteltéig, tehát egészen 1957. november 14. napjáig)**, az Egyezmény alkalmazásának hatálya – a 6. cikkben említett egy éves időtartamra figyelemmel – változatlanul fennállt. Ez a helyzet egyben azt is jelenti, hogy a települések polgári lakossága a szovjet hadsereg, mint megszálló hatalom hatalmában volt, következésképpen az Egyezmény védelme alá került. E védettség természetesen mindaddig, amíg a megszállás ténylegesen fennállt, a szovjet erőkkel együttműködő, azokkal közösen akciókat végrehajtó, magyar karhatalmistákkal szemben is érvényesült.

A fentieket a nemzetközi jog mellett a belső jog is szabályozza. A korábban már idézett, „Az emberiség elleni bűncselekmények büntetendőségéről és elévülésének kizárásáról, valamint a kommunista diktatúrában elkövetett egyes bűncselekmények üldözéséről” szóló 2011. évi CCX. törvény (az ún. „Lex Biszku”) 1. sz. mellékletének a 4. pontja „a kommunista bűncselekmény” alapjául szolgáló bűncselekményi körben felsorolta a jogellenes fogvatartást [az 1878. évi V. törvény kommunista diktatúrában hatályos 193-197. §-a, illetve a BHÖ 132-136. pontja szerint; az 1961. évi V. törvény 147. §-a szerint; illetve az 1978. évi IV. törvény kommunista diktatúrában hatályos 228. §-a szerint] is, amely büntethetőségének az elévülése 2012. január 1-jével újratezódött.

Figyelemmel azonban arra a tényre, hogy az ún. „háborús bűncselekmények” a jelenleg hatályos Btk. 26. § (3) bekezdésének a.) pontja értelmében nem is évülnek el egyáltalán, így az e vonatkozásban – a pont az ennek az érdekében meghozott – belső jogforrásnak a büntetőjogi felelősségre vonás lehetőségére szempontjából nincs is különös jelentősége.

Mivel tehát a Nagy Imre-kormány tagjainak az elhurcolása és Romániában történő jogellenes fogvatartása (mint el nem évülő háborús bűncselekmény) miatti büntetőjogi felelősségre vonása mind Biszku Bélának, mind pedig ugyanúgy az akkori pártvezetés összes tagjának a IV. Genfi Egyezmény szabályai alapján jogilag megalapozott lett volna (amihez természetesen a vádemelés is szükséges lett volna, ami nem e tárgyban történt), a következőkben azt érdemes vizsgálni, hogy **mindezért ki volt a felelős**: a Kádár-féle vezetés (köztük Biszku Béla), vagy pedig – ami felmerülhetne – csak a szovjet hadsereg.

A fenti kérdés megválaszolásához maga Kádár János szolgáltatott saját maga és a társai – köztük az ideiglenes intéző bizottsági, később politikai bizottsági, valamint ideiglenes központi bizottsági, később központi bizottsági tag Biszku Béla – ellen bizonyítékokat az MSZMP IIB 1956. november 11-i és az MSZMP KV 1956. december 2. és 3-i ülésén, amikor többször kimondta, hogy e jogsértésekre az ő kérésükre (utasításukra) került sor.

Ennek során maga **Kádár János** a következőket mondta – és ismerte – el a párt ülésén:

1.) A magyar pártvezetés döntötte el (azaz nem a szovjetek), hogy nem távozhattak Nagy Imréék Jugoszláviába, hogy ott bármiféle menedékjogot kapjanak.

„Itt járt a Jugoszláv követ tegnap előtt és én beszéltem vele. A követ átnyújtotta a névsort és közölte, hogy az abban szereplők menedékjogot kértek és kaptak. Megkérdeztem, van-e valami véleményük erről, van-e valami pozíciójuk? A követ azt válaszolta, hogy nincs, mert szeretnék előbb ismerni a magyar kormány álláspontját. De a lényeg az volt, hogy egyezzünk bele, hogy kivigyék ezt a társaságot Jugoszláviába. Hangsúlyoztam, hogy én a saját véleményemet mondom csak el. Azt mondtam, hogy semmi szín alatt nem egyezhetünk bele, hogy elhagyják az ország területét. Először is, mert Nagy és Losonczy utolsó fellépése a kormány-nyilatkozat volt, a kormány széthullott, de sehol sem mondták ki, hogy nem tekintik magukat kormánytagoknak. Azt javasoltam, mondják meg nekik, hogy adják írásba, hogy önmagukat, mint minisztereket megszűntnek tekintik és mondjanak valamit a jelenlegi kormánnyal kapcsolatban. Feltétlenül ki kell jelenteniük, hogy ez ellen a kormány ellen sehol sem fognak fellépni. Amíg ezt nem mondják, semmiféle kérdésről tárgyalni nem lehet. Azt mondtam, hogy rendkívül kellemetlen ez a mi számunkra, de különösen a jugoszláv kormányra nézve. Mindenki előtt világos, hogy a felkelés eszmei vezetői, kb. azonosak azokkal az emberekkel, akik most ott vannak. Ha kivinnék Belgrádba őket, az a benyomás támadna, mintha a jugoszláv kormány szemben állna a forradalmi kormánnyal, ami nem áll fenn, másrésztől, hogy egy új kormány részére tartalékolják őket.”⁴⁴⁰

„A nemzetközi jog körüli vitákat nem akarom megismételni. A jugoszláv elvtársaknak ebben nincs igazuk. Semelyik követségnek nincs joga menedékjogot adni aktív miniszterelnöknek, minisztereknek, mert ez a fennálló kormány ellen hat. Abban a

440 MSZMP IIB 1956. november 11-i ülésének jegyzőkönyve, 5. oldal. In.: Budapesti Nyomozó Ügyészség Nyom. 375/2012. számú nyomozati iratai, 757. oldal

pillanatban, amikor Nagy Imre és Losonczy bement a jugoszláv követségre, még nem voltak felmentve és bárki kijelentheti, hogy két kormány van. Semmi szín alatt nem járulhatunk hozzá ahhoz, hogy Jugoszláviába menjen. Nem a jugoszláv kormány miatt, semmi esetre, Nagy Imrére, sem gondolok, Losonczyra inkább, mert nincs kizárva, hogy ne használják fel ezt ellenünk. Pl. Kéthly Anna már kihasználta. Azt mondta, hogy őt Nagy Imre bízta meg, Horváth Imrét Kádár. Magyarországnak egy törvényes kormánya van: Nagy Imréné.”⁴⁴¹

2.) A magyar pártvezetés döntötte el (azaz nem a szovjetek), hogy nem távoznak Nagy Imréék az otthonukba, tehát hogy nem engedhetik szabadon őket.

„A másik véleményükre, hogy maradjanak itthon, tevékenykedjenek itthon, szintén megmondtam, hogy a helyzetet mérlegelve erről szó nem lehet. Megmondtam őszintén, hogy mi itt küzdünk garázda uszítókkal, akiknek a szellemi főnökeik itt ülnek maguknál. Déry, Gimes és Sándor András a szellemi vezetőik, és fel tudnék még sorolni, akik nem csekély aktivitással dolgoznak, segítik az ellenforradalmat november 4-e óta. Ha Nagy Imréék megesküsznek és szentül be is akarják tartani, akkor sem tudják betartani, hogy nem kerülnek megint az ellenforradalmárok, uszítók hatása alá. Ismerem a most itthon uszító eszelős embereket, akik nem mernek szembeszállni azzal, amit eddig csináltak. Ha Nagy Imréék a lakásukra mentek volna, fél órán belül már ott lett volna Déry, Gimes és egy napon belül már Jánosiék, Losonczyék átveszik az uszítás vezetését. S mi garantáljuk büntetlenségüket, ezzel kezünk lábunk gúzsba van kötve. Újból diplomáciai bonyodalom lett volna, mert magyarázgatni kellett volna, hogy nem az előbbi dolgok miatt, hanem újabban elkövetettek miatt kellett büntetést alkalmaznunk.”⁴⁴²

441 MSZMP KV 1956. december 2-i ülésének jegyzőkönyve, 17. oldal. In.: Budapesti Nyomozó Ügyészség Nyom. 375/2012. számú nyomozati iratai, 865. oldal

442 MSZMP KV 1956. december 2-i ülésének jegyzőkönyve, 17. oldal. In.: Budapesti Nyomozó Ügyészség Nyom. 375/2012. számú nyomozati iratai, 865. oldal

„Elmondottam a provokáció lehetőségét is. Ki biztosít bennünket arról, hogy elmegy a lakásukra négy bandita, s nem teszi meg tiszta szívességből, hogy meggyilkolnak a csoportból 3-4 embert, és soha senki nem mossa le, hogy nem mi voltunk azok. Más biztosíték nem volt ez ellen, minthogy elmenjenek egy időre az országból. Megmondtam, hogy nekünk ez az álláspontunk, más kivezető utat a helyzetből nem látunk. Egyébként az ő óhajunknak teljesen megfelelő dologról van szó. Ők el akarták hagyni az országot.”⁴⁴³

3.) A magyar pártvezetés döntötte el (nem a szovjetek), hogy a Nagy Imre-kormány tagjait a jugoszláv követségről való eltávozásukat követően le kell tartóztatni, majd pedig Romániába kell hurcolni és ott őket utána – jogellenesen – fogva kell tartani.

„Önszántukból mentek-e el Nagy Imréék Budapestről? Megmondom, hogy általában és elvben önszántukból, mert ők határolták el magukat az ország népétől, amikor kijelentették, hogy nem akarnak Magyarországon maradni, az utolsó percben pedig nem nagyon kérdeztük meg, hogy mi a szándékuk, hanem kötelességünkhöz híven, a provokáció megakadályozása céljából megfelelő intézkedéseket tettünk, hogy bántatlanul menjenek el olyan területre, ahol menedékjogot kapnak, megfelelő módon élhetnek egy szocialista ország területén. Ez a helyzet és ezt sem fogjuk eltagadni a központi Vezetőség előtt. A dolog lényege nem ebben, hanem abban van, hogy vajon mi az, ami előbbre való: a magyar forradalom kérdése, vagy az a körülmény, hogy az volt leírva, hogy szabadon távozhatnak a lakásukra. A mi nézetünk szerint a magyar forradalom ügye előbbre való. Nekünk a nemzetközi jog szempontjából is igazunk van, azt is megtehettük volna, hogy ezeket egész egyszerűen kihozzuk a jugoszláv követségről. De mi ezt nem akartuk és nem is csináltuk, és akkor sem csináltuk volna, ha egy esztendeig ülnek is ott.”⁴⁴⁴

443 MSZMP KV 1956. december 2-i ülésének jegyzőkönyve, 18. oldal. In.: Budapesti Nyomozó Ügyészség Nyom. 375/2012. számú nyomozati iratai, 867. oldal

444 MSZMP KV 1956. december 2-i ülésének jegyzőkönyve, 20. oldal. In.: Budapesti Nyomozó Ügyészség Nyom. 375/2012. számú nyomozati iratai, 871. oldal

„Azt, hogy a kérdés magyar belügy, ők saját hivatalos jegyzékükben már közölték ezt velünk és megmondottuk, hogy nem két variáns volt, hanem három, hogy a jugoszláv elvtársak nagyon jól ismerték a mi véleményünket ebben a kérdésben, hogy menjenek Romániába, hogy ebben a kérdésben a jugoszláv, magyar és szovjet kormány között belső levélváltás, jegyzékváltás történt. És megmondtuk, hogy az a kitétel, hogy a lakásukra távoznak, alárendelt kérdés, amit kénytelenek voltunk a magunk belátása szerint megoldani, mert őket nem vagyunk hajlandók provokációnak kitenni. Ehhez a nemzetközi jog szerint nincs köze idegen államnak. Ha a követségről valaki eltávozott, ha csak pár méterrel hagyta el a követség területét, akkor már a dologba a kormánynak nincs beleszólása. Persze ezt mi a jegyzékben nem éleztük, hanem megmondtuk, hogy ők is ismerik a dolog lényegét és kértük, hogy zárják le ezt az ügyet. Ami a jövőt illeti, semmilyen elvi, vagy más akadály nincs annak, hogy akár egy vagy akár több ember ezek közül visszatérhessen Magyarország területére az ügyek minimális normalizálása után. Nincs most nagy tülekedés a felelős posztokért, hogy jószándékú, becsületes embereket ne vonhassunk majd be a vezetésbe.”⁴⁴⁵

Mindezen dokumentumok alapján – különös figyelemmel Kádár János aláhúzással megjelölt szavaira – egyértelműen megállapítható, hogy a Nagy Imre-kormány tagjainak a jugoszláv követségről való távozásukat követően történt letartóztatására és jogtalan elhurcolására, majd több hónapon keresztül Romániában történt jogtalan fogva tartására a Kádár-féle pártvezetés adott utasítást, amelynek Biszku Béla is a prominens tagja volt (Kádár szavai szerint ők döntöttek az odaszállításról, és dönthettek a hazaengedésről is), majd e kérésüknek a megszálló szovjet hadsereg azon nyomban készséggel eleget is tett. Így tehát a büntetőjogi felelősségre vonásra a nemzetközi jog szabályai alapján a fenti módokon nyílt volna valójában – *hagyományos büntetőeljárások útján* – talán lehetőség.

445 MSZMP KV 1956. december 2-i ülésének jegyzőkönyve, 21. oldal. In.: Budapesti Nyomozó Ügyészség Nyom. 375/2012. számú nyomozati iratai, 873. oldal

Ötödik rész

A FELELŐSSÉGRE VONÁS MÁSIK LEHETSÉGES ÚTJA: A VÁDALKU A HÁBORÚS BŰNCSELEKMÉNYEK ESETÉN

I. A vádalku mint a háborús bűnösök felelősségre vonásának lehetséges útja

„Vádalku”, vagy legalábbis az, amit a közvélekedés annak gondol, Magyarországon 2018. előtt nem létezett, és az akkor hatályba lépett – e téren radikális módosításokat hozó – új büntetőeljárás törvény (2017. évi XC. törvény) is a frissen megalkotott eljárási intézményre inkább az „egyezségkötés” kifejezést használja. És a nyugati világ nagy jogrendszereiben sem olyan régóta élvezi azt az elismertséget, mint ami a mindennapok híreiből kitűnik. Még Amerikában, az intézmény modernkori hazájában is úgy vélekedtek – még a második világháborút követő években is – az emberek a vádalkuról, mint a bírósági korrupció melegágyáról, hiszen látszólag azoknak kedvezett, akik bűnösnek tűntek, azokkal szemben, akik viszont ártatlannak vallották magukat.⁴⁴⁶ Ha grammatikailag közelítjük meg a kérdést, a hatályos magyar büntetőeljárás törvény az „alku” szót magát nem is tartalmazza, korábban pedig ilyen jellegű jogintézmény – az ezzel talán még leginkább rokonítható tárgyalásról való lemondás kivételével – nem is volt ismert a magyar büntetőeljárásban. Nem ok és cél nélkül vitázik ugyanis már róla hosszú ideje a jogtudomány, milyen elnevezéssel is lehetne kellően pontosan visszaadni az intézmény hazai formájának a lényegét, amelyben a „vád” és az „alku” kifejezések sokáig egymással összeegyeztethetetlennek tűntek. Ennek megfelelően a vádalku kifejezéssel szemben a témával foglalkozó büntetőjogászok közül – még az előző, 1998-as eljárási törvény hatálya alatt – Tremmel Flórián⁴⁴⁷ a „nyomozási alku”, Bócz Endre⁴⁴⁸

446 Mary E. Vogel: Coercion to Compromise: Plea Bargaining, the Courts, and the Making of Political Authority. Oxford University Press, 2007., 3. oldal

447 Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2004., 392. oldal

448 Bócz Endre: Az ún. vádalkuról. Belügyi Szemle, 1995/10. sz., 3. oldal

a „védekezési alku”, Farkas Ákos⁴⁴⁹ – figyelemmel magukra az angolszász gyökerekre – a „beismerési alku”, míg Belánszki Gyula⁴⁵⁰ – az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R. (87) 18. számú Ajánlása alapján – a „bűnösségi alku” kifejezés mellett tört lándzsát.

Bócz Endre véleménye szerint „céltalan szélmalomharc lenne az elnevezés ellen küzdeni, legyen az mégoly ostoba és félrevezető. Törődjünk bele, hogy van”.⁴⁵¹ A fenti mondatok hűen tükrözik a jogásztársadalom vádalkuval kapcsolatos dilemmáit, legalábbis az elnevezését illetően. Ugyanakkor a fogalom-meghatározás sem tűnik könnyűnek, lévén, hogy az egyes országok gyakorlata merőben eltér egymástól, és még abban sincsen egyetértés, hogy milyen elemek megvalósulása esetén beszélhetünk egyáltalán vádalkuról (vádelejtésnek, vádmódosításnak vagy egyetértett büntetékiszabási indítványnak kell-e történnie).⁴⁵² Az egyszerűség kedvéért hivatkoznék a talán leggyakrabban idézett fogalom-meghatározásra, amely szerint – és én a magam részéről is ezt vallom – vádalkuról akkor beszélhetünk, amikor „a terhelt beleegyezik abba, hogy bűnösnek vallja magát az ellene felhozott vád tekintetében, bízva abban, hogy mindezért cserébe valamit kap az államtól”.⁴⁵³ De nem csak Magyarország van e téren nehéz helyzetben. A jóval fejlettebb német jogban például mindjárt hatféle kifejezést használnak egyszerre a – magyarhoz hasonlóan formálisan szinte nem is létező – jogintézmény megnevezésére: Verstaendigung, Absprache, Vereinbarung, Vergleich, Deal, Schuldbekentnis. Ezek közül a Verstaendigung került általános érvényű fogalomként meghatározásra, míg a szóismétlések elkerülése végett az Absprache és a Vereinbarung használata vált még német nyelvterületeken elfogadottá.⁴⁵⁴

449 Farkas Ákos: Mentőöv a büntető igazságszolgáltatásnak: vádalku az USA-ban. Ad futuram memoriam, 2007., 23. oldal

450 Belánszky Gyula: A vádalku intézményesítésének lehetőségei a magyar büntető eljárásjogban. Országos Rendőr-főkapitányság, Tájékoztató, 1995/5. sz., 43. oldal

451 Bócz Endre: Az ún. vádalkuról. Belügyi Szemle, 1995/10. sz., 3. oldal

452 Grmela Zoltán: Vádalku – az amerikai modell. Magyar Jog, 1993/6. sz., 368. oldal

453 Stephen Salzburg: American Criminal Procedure, 3. Ed. ACB-1., 1989., 794. o., In.: Grmela Zoltán: Vádalku – az amerikai modell. Magyar Jog, 1993/6. sz., 368. oldal

454 Kintzi, H.: Verstaendigungen im Strafrecht – Überlegungen zu den Thesen und dem Gutachten der Große Strafrechtskommission. Juristische Rundschau, Heft 8/1990., 309. o., In.: Fakó Edit: Vádalku a kontinentális jogrendszerben. Sectio Juridica et Politica, Miskolc, Tomus XX/1. (2002.), 255. oldal

A fenti ellentmondások ugyanakkor nem képezték a gátját annak az elmúlt időszakban, különösen a közelmúltban, a volt Jugoszlávia területén elkövetett jogsértések kapcsán (*Milos Bogicevic*,⁴⁵⁵ *Elena Atzeni*⁴⁵⁶), hogy olyan személyekkel szemben, akik háborús bűncselekményeket követtek el, vádalkut alkalmazva lehessen eljárni, és különösen úgy, hogy ennek fejében megnevezzenek más olyan elkövetőket is, akiket az alkukötés nélkül talán nem is lehetett volna sohasem felelősségre vonni. De ugyanígy, a második világháborút követően számos magas rangú, de nem első vonalbeli vezető náci háborús bűnösnek – mint például a cserében később meg nem vádolt, több tömeggyilkosságért bizonyítottan felelős Erich Von dem Bach részére – felajánlották a mentesülésükért a vádalku lehetőségét, annak érdekében, hogy vallomást tegyenek korábbi feletteseikre.⁴⁵⁷

A következőkben röviden be kívánom mutatni a vádalku angolszász és kontinentális modelljeit, majd pedig ki fogok térni annak alkalmazására a nemzetközi büntetőjogban, olyan közelmúltbeli konkrét eseteket bemutatva, ahol az érdemben eredményre vezetett. Ezzel összefüggésben már előljáróban ki kell emelni, hogy a vádalku lehetőségére a volt pártvezetők ellen valós esély nyílhatott volna – ismerve a sortűzpercek iratanyagát, ahol részecselekményekért felelős egykori karhatalmisták ellen nem emeltek vádat, érezhetően a tanúvallomásukért cserében, akik terhelő vallomást tettek a karhatalmista-társaikra –, azonban a rendszerváltást követő – mai szemmel kezdetleges – törvényi szabályozás még nem ismerte formálisan a vádalku lehetőségét, így ha a szándék esetleg meg is lett volna, szabályozott vádalku keretében nem, csakis informálisan nyílhatott volna rá mód.

455 Milos Bogicevic: Is plea bargaining in International War Crimes Tribunals an effective tool in the pro of reconciliation? *International Journal of Rule of Law. Transirional Justice and Human Rights*. Volume 1, December 2010., 42-49. oldal

456 Elena Atzeni: Criminal prosecution and transitional justice: Does plea bargaining help in fostering reconciliation? *Plea agreements before The Bosnia and Herzegovina War Crimes Chamber*. *International Journal of Rule of Law. Transirional Justice and Human Rights*. Volume 1, December 2010., 50-55. oldal

457 Marek M. Kaminski – Monika Nalepa: Judging transitional justice. A new criterion for evaluating truth revelation procedures. *Journal of Conflict Resolution*. June 2006., 402. oldal

II. Az angolszász típusú vádalku alapfogalmi

1. A vádalku fajtái és létrejöttének lehetséges időpontjai

Az amerikai büntetőeljárás két, egymástól világosan különváló nagy szakaszra osztható. Az angolszász modell sajátossága, hogy a terhelttel szembeni vádemelés már közvetlenül az elfogását követően megtörténik, a vád megalapozottságának vizsgálatára pedig már csupán ezt követően kerülhet sor. A vádalkura a fenti két szakasz közül bármelyikben sor kerülhet, persze más és más feltételekkel. Közülük az elsőt, – amely magyar hasonlattal nagyjából az ügyészi szakkal bővített nyomozásnak felel meg – „előzetes eljárásnak” („arraignment”) nevezzük, amely a terhelt elfogásától, őrizetbe vételétől a főtárgyalás megkezdéséig tart. Az ennek során létrejött egyezséget **„charge bargainingnek”, azaz „vádalkunak”** nevezzük.

Az egyezés előzetes eljárás során történő megkötése tipikusan az ügyész és a védő között zajló, alkudozásokkal terhes hosszú procedúra, amelyben a bíró nem vesz részt. Ebből következően ezen egyezkedésnek – a bíró részvételének és így hozzájárulásának hiánya miatt – egyetlen bizonytalan pontja marad, amely talán a leglényegesebb: éspedig a büntetés mértéke és nagysága. E bizonytalansági tényező kiküszöbölését szolgálja az, amit **„sentence bargainingnek”, azaz „ítéleti alkunak”** hívunk.⁴⁵⁸

2. A terhelt nyilatkozatainak formái

A fenti eljárást, amelynek eredményeként végül a vádalku létrejöhet, **„guilty pleanek”, azaz ún. „bűnösség elismeréses eljárásnak”** nevezzük.⁴⁵⁹ Maga az elnevezés is kifejezésre juttatja, hogy az egész eljárásnak az elkövető beismerése képezi az alapját.

⁴⁵⁸ Farkas Ákos: Konszenzuális elemek a büntetőeljárásban. Magyar Jog, 1992/8. sz., 510. oldal

⁴⁵⁹ Révész Judit: A vádalku alkalmazásának tapasztalatai az Amerikai Egyesült Államokban. Jogtudományi Közlöny, 1999/6., 265. oldal

Amennyiben pedig a terhelt az eljárás során nem tagadja a bűnösségét, két olyan fajta nyilatkozatot is tehet, amely egyaránt lehetőséget biztosít számára az ügye vádalku keretében történő elbírálására. Közül az egyik – természetesen – az, amikor elismeri a cselekmény elkövetését és a bűnösségére is kiterjedő ténybeli beismerő vallomást tesz.

Ezen felül azonban lehetősége nyílik a terheltnek arra is, hogy „**nolo contendere**”, vagy „**non vult**”, azaz ún. „**vádiratot vitatni nem kívánó nyilatkozatot**” tegyen.⁴⁶⁰ Az amerikai jog ugyanis nem zárja ki azt, hogy a bűnösségét beismerő (s így enyhébb büntetésre számító), de egyben ártatlanságát is hangoztató terhelt vallomását elfogadja az eljáró bíró.⁴⁶¹ Ez a nyilatkozat, hatását tekintve, a bűnösség beismerésével azonos.⁴⁶² A tárgyaláson kívül tett beismerő vallomás (amely azonban enyhébb ítéletet jelent majd) ugyanolyan hatályú, mint a tárgyalás végén meghozott, bűnösséget megállapító ítélet.⁴⁶³

Ilyen tartalmú nyilatkozat tétele esetén, amennyiben az alkufolyamat végül bármely okból – akár a bíró visszautasítása, akár más ok miatt – kudarcba fulladna, és így a vádegyezség nem jönne létre, a bírónak a terhelt számára lehetőséget kell biztosítania arra, hogy az visszavonhassa korábban tett „alaki” beismerő vallomását, és szabályos esküdtszéki tárgyalást kérjen.⁴⁶⁴ Tekintettel ugyanakkor arra, hogy a terhelt a „nolo contendere” nyilatkozat megtételekor, az eljárás sikerében bízva számos, alkotmányban rögzített jogáról lemondott, visszavont beismerését és az alku során tett kijelentéseit garanciális okokból vele szemben semmilyen későbbi – akár polgári, akár büntető – eljárás során nem lehet felhasználni (hasonlóan a hatályos mai magyar szabályozáshoz).

460 Farkas Ákos: Mentőöv a büntető igazságszolgáltatásnak: vádalku az USA-ban. Ad futuram memoriam, 2007., 26. oldal

461 Grmela Zoltán: Vádalku – az amerikai modell. Magyar Jog, 1993/6. sz., 369. oldal

462 The defendant may plead not guilty, nolo contendere, or guilty. Fed. R. Crim. P. 10., 11(b), 11(a)(1). In.: Révész Judit: A vádalku alkalmazásának tapasztalatai az Amerikai Egyesült Államokban. Jogtudományi Közlöny, 1999/6., 266. oldal

463 Nagy Anita: Lemondás a tárgyalásról történeti fejlődése. Sectio Juridica et Politica, Miskolc, Tomus XXV/1. (2007.), 160. oldal

464 Fed. R. Crim. P. 11(e)(4). In.: Révész Judit: A vádalku alkalmazásának tapasztalatai az Amerikai Egyesült Államokban. Jogtudományi Közlöny, 1999/6., 266. oldal

3. A bíró szerepe a vádalku megkötésében

A bíró bevonására az alkufolyamatba kétféle módon kerülhet sor: vagy maga is tevékenyen részt vesz benne, annak minden előnyével és hátrányával együtt; vagy pedig mérlegelési és felülbírálati jogáról lemondva, változtatás nélkül elfogadja a felek által közösen kialakított, majd pedig elé terjesztett büntetés kiszabási indítványt. Mindennek az alapja a bíróság vádhoz való kötöttsége („ne ultra petita”).

Amennyiben a bíró **jóváhagyja** a felek által megkötött megállapodást, a későbbi főtárgyalásnak csupán formális szerepe marad: annak egyetlen feladatává az alku legális keretek közé való helyezése, azaz ítéleti formában való manifesztálása válik. A vádalku eredményét a bíróságnak jóvá kell hagynia, mely szerint formális bizonyítás nélkül, az iratok és a felek előadása alapján megvizsgálja a megegyezés tartalmát, és megállapítja a terhelt bűnösségét a beismerés szerint megvalósult bűncselekményben. Amennyiben a bíróság elfogadja az egyezés eredményét, a büntetés neve és mértéke tekintetében nem hozhat attól minőségileg alapjaiban eltérő határozatot, olyat, amelyre a terhelt az alku elfogadásakor nem számíthatott.⁴⁶⁵

A bíró általi felülbírálatra, nevezetesen **a jóváhagyás megtagadására** azokban az esetekben kerülhet sor, amikor a felek között létrejött egyezés („plea agreement”) lényeges tartalmi vagy formai hibákban szenved, vagy pedig akkor, amikor a megegyezés elutasítása a „közösség érdekében” válik szükségessé. A közösség érdekeit akkor sértheti a vádalku, ha a bűncselekmény tárgyi súlya kiemelkedő, vagy pedig az egyezés alapján kiszabható büntetés lényegesen enyhébb az adott esetben szükségesnél.⁴⁶⁶

⁴⁶⁵ Nagy Anita: Lemondás a tárgyalásról történeti fejlődése. Sectio Juridica et Politica, Miskolc, Tomus XXV/1. (2007.), 164. oldal

⁴⁶⁶ Nagy Anita: Lemondás a tárgyalásról történeti fejlődése. Sectio Juridica et Politica, Miskolc, Tomus XXV/1. (2007.), 165. oldal

4. A vádalkuval szemben támasztott alkotmányos követelmények

A Szövetségi Büntetőkódex szerint „a bíróság elfogadja a terhelt bűnösségének beismerését még akkor is, ha a terhelt tagadja, hogy ténylegesen is bűnös lenne, ha a bíróság úgy találja, hogy a terhelt helyzetében ésszerű döntés a bűnösség beismerése. A bíróság azonban figyelmezteti a terheltet, hogy ha bűnösségét beismeri, jogilag bűnösnek fogják kezelni, akár bűnös ténylegesen, akár nem.”⁴⁶⁷

Ehhez azonban a felek között létrejött megállapodásnak, és a bűnösség beismerésének az alábbi érvényességi kellékeknek, illetőleg követelményeknek kell megfelelnie:

- a.) „az esküdtszéki tárgyalásról lemondó, bűnösséget beismerő nyilatkozatot **tudatosan, a következmények ismeretében** (intelligently and understandingly), és
- b.) **kényszertől mentesen** (uncoerced) kell tenni” (...),
- c.) „a beismerés **ténybeli alapjai** fennállnak, illetve
- d.) az előbb felsorolt feltételek fennállásának **bizonyítékai** az iratokból (jegyzőkönyvből) megállapíthatóak”.⁴⁶⁸

a.) A tudatosság (tájékozottság) követelményével kapcsolatban megállapítható, hogy **a bűnösség beismerése érvénytelen**, ha „a vádlott nincs tudatában az ellene felhozott vádak sajátosságának, vagy a beismerés büntetési következményeinek, vagy azoknak a jogoknak, amelyekről a beismerés következtében lemond”.⁴⁶⁹ A vádlottnak ugyanis joga van a bűnösségét tagadnia, azonban ha mégis úgy dönt, hogy beismerő vallomást tesz, akkor tudnia kell, hogy azzal lemond az esküdtszéki tárgyaláshoz fűződő jogáról.

⁴⁶⁷ Tarr Ágnes: A vádalku szabályozásának egyes kérdései. Kováts Andor emlékkönyv, 2004., 150. oldal

⁴⁶⁸ Farkas Ákos: Mentőöv a büntető igazságszolgáltatásnak: vádalku az USA-ban. Ad futuram memoriam, 2007., 26. oldal

⁴⁶⁹ Révész Judit: A vádalku alkalmazásának tapasztalatai az Amerikai Egyesült Államokban. Jogtudományi Közlöny, 1999/6., 266. oldal

Emellett lényeges következmény, hogy a bűnösség beismerésével a „hallgatás jogáról”, valamint az „önvádra kötelezés tilalmáról” is lemond. Azzal ugyanis, hogy vádalkut köt, vállalnia kell annak hátrányos következményeit is: nem tagadhatja meg a vallomástételt, hanem (legalább) önmagát terhelő ténybeli beismerő vallomást kell tennie.

b.) Farkas Ákos fent hivatkozott tanulmányában két idevágó – b.) és c.) ponttal kapcsolatos – bírósági iránymutatást is ismertet.⁴⁷⁰ Ezek értelmében **a beismerési szándék akkor tekinthető önkéntesnek (voluntary)**, ha „a beismerési szándékát kinyilvánító személy teljesen tudatában van a beismerését követő közvetlen következményeknek, beleértve a bíróság, az ügyész, illetve saját védője által rárótt kötelezettségvállalások jelentőségét, melyhez tartania kell magát, kivéve, ha az kényszer (vagy a jogtalan zaklatás abbahagyásának ígérete), téves értelmezés (misinterpretation), vagy olyan ígéret, melynek természete olyan, hogy az ügyész azt nem teheti meg (pl. vesztegetés elfogadásának felajánlása)”.⁴⁷¹

c.) A beismerés ténybeli megalapozottságát azért kell a bíróságnak különös körültekintéssel vizsgálnia, mert fennáll annak a veszélye, hogy a vádlott akkor is ténybeli beismerő vallomást tesz, ha valójában nem is követte el a bűncselekményt. **A bíróság a beismerési szándékot nem köteles elfogadni**, mivel „az ártatlanok megóvásának fontossága azt indokolja, hogy ha a vádlott beismerési szándékához ártatlanságának igénye párosul, a beismerési nyilatkozat csak abban az esetben fogadható el, ha annak ténybeli alapja is megvan”.⁴⁷²

d.) Fontos formai szabály, hogy az együttműködési megállapodásban érintett vádlott részvételével tartott eljárási cselekményekről szó szerinti kell a jegyzőkönyvet felvenni.

470 Farkas Ákos: Mentőöv a büntető igazságszolgáltatásnak: vádalku az USA-ban. Ad futuram memoriam, 2007., 26-27. oldal

471 Shelton v. United States ügy. Ismerteti: Whitbread, Ch. – Slobodin, Ch.: Criminal Procedure An Analysis and Concepts. The Foundation Pres Inc. 1986, 568-596. oldal

472 North Carolina v. Alford ügy. Ismerteti: Whitbread, Ch. – Slobodin, Ch.: Criminal Procedure An Analysis and Concepts. The Foundation Pres Inc. 1986, 578. oldal

A jegyzőkönyvnek minden esetben tartalmaznia kell „a vádlott kitanítását, a vádlottnak az együttműködési megállapodás megkötésében tanúsított önkéntességére vonatkozó kérdés elhangzását és az arra adott választ, az együttműködési megállapodásban leírtak valódiságára vonatkozó kérdés elhangzását és az arra adott választ”.⁴⁷³

III. A vádalku történelmi gyökerei, hatályos szabályozása és tényleges gyakorlata az Amerikai Egyesült Államokban

1. A vádalku történelmi gyökerei

Annak ellenére, hogy a vádalku hazájának az Egyesült Államokat tekintjük, és ma bárhol a világon az amerikai büntetőeljárásról hallva a vádalku jut az ember eszébe, az intézmény fejlődése és elfogadottsága csupán a XIX. század második felében, az amerikai polgárháborút követően indult meg, s vált általánossá az „újvilágban”. Előtte a bíróságok következetesen azt a gyakorlatot követték, arra biztatták a vádlottakat, hogy felelősségük szabályos bírósági tárgyalás keretein belül kerüljön kizárólag elbírálásra.

A legelső ügy, amelyben felmerült – a bűnösség beismerésén keresztül – a vádalku lehetősége Amerikában, a „**Nemzetközösség kontra Battis ügy**”⁴⁷⁴ volt, még 1804-ben. Ebben az ügyben egy olyan 20 éves fekete bőrű férfi bűnösségéről döntöttek, akit azzal vádoltak, hogy megerőszakolt, majd megölt egy 13 éves fehér lányt. A vádlott bűnösnek vallotta magát a „megerőszakolás és gyilkosság” (raping and murdering) vádjában, mire a bíróság felhívta a figyelmét arra, hogy „nincsen semmiféle jogi vagy morális kötelezettsége arra, hogy bűnösnek vallja magát, hanem joga van tagadni a vádakot, és

⁴⁷³ Amerikai Ügyvédi Kamara. Közép- és Kelet-Európai Jogi kezdeményezés: Az óvadék és a vádalku intézménye, 90. oldal. In.: Szilvágyi Attila: Vádalku jellegű jogintézmények a büntetőeljárásban. Büntetőjogi tanulmányok, 2004., 90. oldal

⁴⁷⁴ Commonwealth v. Battis, 1804., In: Hedieh Nasheri: Betrayal of due process. A comparative assessment of plea bargaining in the United States and Canada. University Press of America, 1998., 83. oldal

elvárni, hogy a kormány bizonyítsa azokat”. Ám a vádlott mindezek ellenére továbbra is ragaszkodott az általa előadottakhoz, mire visszaküldték a börtönbe, hogy gondolja át a vallomását, majd amikor később visszatért a tárgyalóterembe, ismételten csak bűnösnek vallotta magát. A bíróság elrendelte a vádlott elmeorvos-szakértői vizsgálatát, továbbá azt, hogy „nem próbálták-e őt ígéretekkel, rábeszéléssel vagy kegyelmi remények keltésével rábeszélni arra, hogy bűnösnek vallja magát”. Mivel erre utaló bizonyíték végül nem merült fel, elfogadták a beismerő vallomást, és kivégezték a vádlottat.

Bár ez volt az első olyan ismert eset, amikor a vádalku gondolata felmerült egy ügyben, annak intézményesített gyakorlata csupán jóval később, a polgárháború idején jelent meg az Amerikai Egyesült Államokban. A bíróságok azonban rögvest egyet nem értésüket fejezték ki az újonnan kialakult intézménnyel kapcsolatban, és nem mutattak nagy hajlandóságot arra, hogy magukévá tegyék ezt az elgondolást.

A „**Swang kontra Állam ügyben**”⁴⁷⁵, 1865-ben, a vádlott bűnösnek vallotta magát, és 35 dollárra büntették két rendbeli „szerencsejáték” (gambling) miatt. Mivel az ügyész megegyezett a vádlottal, vele szemben ejtettek 8 másik, szintén szerencsejáték miatti vádpontot. Tennessee Állam Legfelsőbb Bírósága új tárgyalást rendelt el az ügyben, az alábbi indokolással: „ennek a tényállásnak nincsen előzménye az állam történetében. A vádlott többek között nagyon helytelenül viselkedett, az ügyész pedig azt tanácsolta neki, hogy ismerjen be, különben börtönbe kerül, mert ő biztosan bizonyítani tudja a bűnösségét. A bűnösség beismerését elfogadták. Miközben a vádlott tiltakozott a bűnössége ellen, az adott körülmények között ez volt a legjobb, amit tehetett.”.

Hasonlóan Tennessee Államhoz, a bíróságok ebben az időben egyaránt szerte az egész országban negatívan fogadták a bűnösséget elismerő vallomások egyre gyakoribb voltát.

475 Swang v. State, 1865., In: Hedieh Nasheri: i.m. 84. oldal

Az 1871-es „**Nép kontra McCrory ügyben**”⁴⁷⁶ Kalifornia Állam Legfelsőbb Bírósága megállapította, hogy „egy felet sem lehet engedni, hogy a bírósággal szándékosan játszadozzon, úgy, hogy bűnösnek vallja magát az egyik napon, majd a következő napon visszavonja azt. De amikor oka van feltételezni, hogy a vallomást figyelmetlenségből, tudatlanságból, valódi szándék nélkül, vagy abban a reményben tették, hogy az a kiszabott büntetést enyhíti, akkor a bíróság megengedheti, hogy a vallomást visszavonják.”.

1877-ben, a „**Wright kontra Rindskopf ügyben**”⁴⁷⁷ Wisconsin Állam Legfelsőbb Bírósága aggodalmát fejezte ki a vádalkuval és az azt körülvevő titokzatossággal kapcsolatban, és kritizálta az ügyész tetteit: „az ügyész és vádlottak megegyezése (amennyiben a bíróság nem szankcionálja, ha ilyen esetben ilyen szankció egyébként adható) mentességről vagy kegyelemről, több vádiratban, akkor ha valamelyikük egy másik vádirat vagy vádpont tanúja, az a bíróság megtévesztése és az igazságszolgáltatás akadályozása.”.

Mivel olyan esetek, ahol a vádlott bűnösnek vallotta magát, egyre nagyobb gyakorisággal fordultak elő a bíróságokon a XIX. században, a bírói tartózkodó válasz olyan állításokban fogalmazódott meg, mint pl. „a jog az ügy érdemi tárgyalását részesíti előnyben”. Ahol a vádalkut elfogadták, ott azzal a feltétellel tették, hogy a beismerést teljesen önszántából (voluntary) tette a vádlott, ismeri a következményeit és a beismerést nem félelemből, félreértésből, rábeszélés vagy ígéretek miatt, figyelmetlenségből vagy tudatlanságból (fear, misapprehension, persuasion, promises, inadvertence, ignorance) tette. Hosszú út vezetett tehát odáig, hogy a vádalkuból napjainkra az Egyesült Államok büntető igazságszolgáltatásának az egyik legjellemzőbb és legelfogadottabb intézménye váljék.

476 People v. McCrory, 1871., In: Hedieh Nasheri: i.m. 84. oldal

477 Wright v. Rindskopf, 1877., In: Hedieh Nasheri: i.m. 85. oldal

2. A vádalku hatályos szabályozása

Az amerikai jogtudomány három különböző jogforráson alapszik: az alkotmányon, az írott törvényeken, és az egyedi ügyekben hozott bírói döntéseken. A **Szövetségi Büntetőeljárás Szabályzat** (Federal Rules of Criminal Procedure) törvényi erővel rendelkezik, bár ezt bírói bizottságok szerkesztik, és a Legfelsőbb Bíróság teszi közzé. A Szabályzat 1974-ben módosított 11(e) szabálya megteremtette a vádalku **lehetőségét** a szövetségi bíróságokon, és szabályokat is felállított ezzel kapcsolatban. A 11(e)(1) szabály a következőket mondja ki:

„Az ügyész vagy a védő, vagy pedig a vádlott, amikor saját maga nevében jár el, megbeszéléseket kezhetnek azzal a céllal, hogy egy egyezsége jussanak azzal kapcsolatban, hogy amennyiben bűnösnek vallja magát a vádlott, vagy nolo contendere nyilatkozatot tesz, az ügyész a következők valamelyikét fogja tenni:

(A) *az egyéb vádakot elejti; vagy*

(B) *javaslatot tesz, vagy beleegyezik abba, hogy nem ellenzi a vádlott egy bizonyos ítéletre irányuló kérését, azzal a kitéttel, hogy egy ilyen ajánlás vagy kérés nem kötelezi a bíróságot; vagy*

(C) *beleegyezik abba, hogy egy bizonyos ítélet a megfelelő lezárása az ügynek.*

*A bíróság nem vesz részt ezeken a megbeszéléseken.*⁴⁷⁸

Tehát, a 11(e) szabály lehetőséget biztosít a résztvevő feleknek arra, hogy a vádmegegyezésről tárgyaljanak, úgy, hogy az állam vagy elejti a vádakot, vagy javasol egy ítéletet, vagy pedig beleegyezik egy bizonyos ítéletbe. A 11(e)(2) szabály azt tárgyalja, hogy a vádmegegyezéssel kapcsolatban a bíróságnak milyen **figyelmeztetési kötelezettségei** vannak:

„Ha vádmegegyezésre jutottak a felek, akkor a bíróság vagy azt csinálja, hogy kéri, hogy nyilvános tárgyaláson a megegyezés minden részletébe betekinthesse, vagy pedig ha alapos ok van rá, akkor zárt tárgyaláson, abban az időben, amikor a beismerést

⁴⁷⁸ Federal Rules of Criminal Procedure, 11(e)(1). In.: Hedieh Nasheri: i.m. 14-15. oldal

*felajánlják. Ha a vádmegegyezés az (A) vagy (C) alponban meghatározott típusú, a bíróság elfogadhatja, vagy elutasíthatja a megállapodást, vagy pedig elnapolhatja a döntését erre vonatkozóan addig, amíg lehetősége van a döntés előtti jelentés megfontolására. Ha a megegyezés a (B) alponban megjelölt típusú, akkor a bíróságnak fel kell világosítania a vádlottat arról, hogy ha a bíróság nem fogadja el a javaslatát, vagy a kérését, akkor sincs joga visszavonnia a beismerését.*⁴⁷⁹

A 11(e)(3) szabály azzal foglalkozik, hogy mi történik akkor, ha a bíróság **elfogadja** a vádmegegyezést:

*„Amennyiben a bíróság elfogadja a vádmegegyezést, a bíróságnak közölnie kell a vádlottal, hogy az ítéletébe a vádmegegyezés részleteit be fogja építeni.*⁴⁸⁰

A 11(e)(4) szabály elmagyarázza, hogy mi történik akkor, ha a bíróság **elutasítja** a vádmegegyezést:

*„Ha a bíróság elutasítja a vádmegegyezést, akkor a bíróságnak jegyzőkönyvben is informálnia kell a feleket erről a tényről, és személyesen, nyílt tárgyaláson értesítenie a vádlottat, vagy ha alapos ok van rá, akkor zárt tárgyaláson, hogy a bíróság nem veszi figyelembe a vádmegegyezést. A bíróság a vádlottnak megadja a lehetőséget arra, hogy visszavonja a beismerését, és tájékoztatja a vádlottat, hogy amennyiben továbbra is bűnösnek vallja magát, vagy nolo contendere nyilatkozatot tesz, az ügy számára akár kedvezőtlenebbül is végződhet, mint ahogyan azt a vádmegegyezés során elgondolták.*⁴⁸¹

A 11(e)(5) szabály arról szól, hogy mikor kell **értesíteni** a bíróságot a vádmegegyezés meglétéről:

„Alapos indok hiányában, a vádmegegyezés meglétéről a bíróságot a vád alá

479 Federal Rules of Criminal Procedure, 11(e)(2). In.: Hedieh Nasheri: i.m. 15. oldal

480 Federal Rules of Criminal Procedure, 11(e)(2). In.: Hedieh Nasheri: i.m. 15. oldal

481 Federal Rules of Criminal Procedure, 11(e)(1). In.: Hedieh Nasheri: i.m. 15-16. oldal

*helyezéskor kell értesíteni, vagy egy olyan tárgyalás előtti időpontban, amelyet a bíróság határoz meg.*⁴⁸²

Végül, a 11(e)(6) szabály a beismerések, a beismerési megbeszélések és egyéb nyilatkozatok **el nem fogadhatóságával** foglalkozik egy későbbi tárgyalás során. A szabály szerint:

„Kivéve azokat az eseteket, amelyeket a későbbiekben felsorolunk, a következők felhasználása nem megengedhető azzal a vádlottal szemben, aki beismerést tett, vagy résztvevő volt a beismerési megbeszéléseken, bármely polgári vagy büntető perben:

(A) *egy olyan beismerő vallomás, amelyet később visszavontak;*

(B) *egy nolo contendere nyilatkozat;*

(C) *bármely olyan nyilatkozat, amelyet az eljárás során tettek, ennek a szabálynak megfelelően, bármelyik korábbi beismeréssel kapcsolatban; vagy*

(D) *bármely olyan nyilatkozat, amelyet egy ügyésszel való beismerési megbeszélés során tettek, amely nem végződött beismerő vallomással, vagy olyan beismerő vallomással végződött, amelyet később visszavontak.*

Ugyanakkor egy ilyen nyilatkozat felhasználása megengedhető:

(i) *bármely eljárás során, ahol ugyanennek a beismerésnek vagy beismerési megbeszélésnek a során egy másik nyilatkozat került megtételre, és a nyilatkozatot együttesen kell figyelembe venni vele; vagy*

(ii) *hamis tanúzás miatti büntetőeljárás során, ha a nyilatkozatot a vádlott eskü alatt jegyzőkönyvbe, és jogi képviselő jelenlétében mondta.*⁴⁸³

Tehát, a 11. szabály elfogadása legitimizálta a vádalku esetjogi megközelítését, és kodifikálta a korábban létező szabályokat. De 1968-ban, a 11. szabály elfogadása előtt, az **Amerikai Ügyvédi Kamara** (American Bar Association) elfogadott egy standardot, a bűnösséget beismerő vallomásokkal kapcsolatban.

482 Federal Rules of Criminal Procedure, 11(e)(2). In.: Hedieh Nasheri: i.m. 16. oldal

483 Federal Rules of Criminal Procedure, 11(e)(2). In.: Hedieh Nasheri: i.m. 16. oldal

Az ABA standardok szerint, amikor a büntető bíróság hatékony működését elősegíti a közérdeknek megfelelően, akkor elfogadható, hogy a bíróság a vád és az ítélet tekintetében engedményeket tegyen az olyan vádlottaknak, akik beismerő vallomást, vagy *nolo contendere* nyilatkozatot tesznek. Ilyen esetekben a következő megfontolásokat kell figyelembe venni:

- (i) hogy a vádlott a vallomásával segítette-e a megfelelő és gyors büntetés kiszabását saját magával szemben;
- (ii) hogy a vádlott beismerte-e a bűnösségét, és mutat-e szándékot arra, hogy felvállalja a felelősséget a cselekedetért;
- (iii) hogy az engedmények hatására olyan büntetés kerül-e kiszabásra, amely jobban megfelel annak a célnak, hogy visszatartó, védő és javító hatása legyen a büntetésnek, vagy megakadályozza, hogy a vádlottat felesleges sérelem érje;
- (iv) hogy a vádlott a nyilvános tárgyalást szükségtelenné tette-e, amikor jó ok van arra, hogy az ügyet ne nyilvános tárgyaláson tárgyalják;
- (v) hogy a vádlott ajánlott-e együttműködést, amikor egy ilyen együttműködés más elkövetők elleni sikeres vádemeléshez vezetett vagy vezethet, hasonlóan komoly, vagy komolyabb büntető ügyekben;
- (vi) hogy a vádlott a beismerésével segítette a késedelem elkerülését, és ezáltal megnövelte annak az esélyét, hogy más elkövetőkkel szemben is gyors és megfelelő javító intézkedéseket fogantossanak.⁴⁸⁴

Az ABA standardok szerint „a bíróság nem szabhat ki a vádlottra nagyobb büntetést, mint amit a büntetőjog javító és visszatartó céljai alapján kiszabhat, csak azért, mert a vádlott úgy döntött, hogy nem tesz beismerő vallomást, vagy *nolo contendere* nyilatkozatot, hanem az ügyészség által bizonyíthatja a bűnösségét a tárgyalás során”.⁴⁸⁵

484 American Bar Association standards. In.: Hediéh Nasheri: i.m. 17-18. oldal

485 American Bar Association standards. In.: Hediéh Nasheri: i.m. 18. oldal

3. A vádalku gyakorlata

Annak pontos menetét, hogy hogyan is zajlik a vádalku gyakorlati alkalmazása a tengerentúlon, a következő példa bemutatásán keresztül tudjuk a leginkább érzékelhetővé tenni. A példa *James Eisenstein és Herbert Jacob* „The decision to convict” című, 1980-ban, az Egyesült Államokban megjelent tanulmányából való.⁴⁸⁶

„A jelenet a Büntető Bíróság 702-es szobájában játszódik le Chicago délnyugati negyedében. Délután 2 óra van. A tárgyalótermi munkacsoport de. 10 órakor kezdett dolgozni. Miután három ügyet elnapoltak, a vezető védő, az ügyész és a bíró visszavonultak a bíró szobájába egy megbeszélésre. Akkor jöttek vissza, amikor a védő is még éppen ebéd előtt visszaérkezett, hogy folytassanak egy másik ügyet. A bíró helyet foglal, az ügyész és a vezető védő előtte állnak, a vádlott pedig a vezető védő asztalától elmegy, hogy csatlakozzon a védőjéhez.”

<u>The court:</u>	<u>Bíró:</u>
Is the state ready to proceed?	Az ügyészség készen áll a tárgyalásra?
<u>State’s attorney:</u>	<u>Ügyész:</u>
The state is ready, your honor.	Igen.
<u>The court:</u>	<u>Bíró:</u>
Is the defendant ready to proceed?	A vádlott készen áll a tárgyalásra?
<u>Defense attorney:</u>	<u>Védő:</u>
Yes, you honor. At this time the defendant wishes to withdraw his plea of not guilty, and enter a plea of guilty.	Igen. Bejelentem, hogy a vádlott visszavonva korábbi nyilatkozatát be kívánja ismerni a bűnösségét.
<u>The court:</u>	<u>Bíró:</u>

⁴⁸⁶ James Eisenstein – Herbert Jacob: The decision to convict. In.: Susetta M. Talarico: Criminal Justice Research: Approaches, Problems, and Policy. Criminal Justice Studies. Anderson Publishing Company, 1980., 285-288. oldal

Is this a negotiated plea ?	Ez a beismerés megegyezés eredménye ?
<u>State's attorney:</u>	<u>Ügyész:</u>
Yes, your honor.	Igen.
<u>The court:</u>	<u>Bíró:</u>
Mr. Donald Charles, the court cannot accept your plea of guilty to the charge of armed robbery as set forth in the complaint, without first informing you, and determining that you understand the consequences of your plea.	A bíróság nem fogadhatja el a vádlott beismerését mindaddig , amíg nem tájékoztatja a vádlottat annak következményeiről, valamint amíg nem győződött meg arról, hogy a vádlott megértette azokat.
<u>The court:</u>	<u>Bíró:</u>
What is your name?	Mi az Ön neve?
<u>Defendant:</u>	<u>Vádlott:</u>
Donald Charles.	Donald Charles.
<u>The court:</u>	<u>Bíró:</u>
Is that your birth name, your proper name?	Ez az Ön születési neve?
<u>Defendant:</u>	<u>Vádlott:</u>
Yes, it is.	Igen.
<u>The court:</u>	<u>Bíró:</u>
How old are you?	Hány éves Ön?
<u>Defendant:</u>	<u>Vádlott:</u>
Twenty-three.	23.
<u>The court:</u>	<u>Bíró:</u>
Mr. Charles, are you represented by a lawyer?	Van Önnek védője?
<u>Defendant:</u>	<u>Vádlott:</u>
Yes, your honor.	Igen.
<u>The court:</u>	<u>Bíró:</u>

<p>Have you talked to your lawyer about your case?</p>	<p>Beszélt Ön a védőjével az ügyről?</p>
<p><u>Defendant:</u> Yes, your honor.</p>	<p><u>Vádlott:</u> Igen.</p>
<p><u>The court:</u> Mr.Charles, you are charged in indictment number 72-1880. It alleges that on or about September 10, 1972, at and within said county, Donald Charles committed the offense of armed robbery in that you intentionally, knowingly, took property from Robert Smith, by force, while armed with a dangerous weapon in violation of a state statute. Do you understand that?</p>	<p><u>Bíró:</u> Önt azzal vádolják, hogy 1972. szeptember 10-én fegyverrel kirabolta Robert Smitht. Megértette a vádat?</p>
<p><u>Defendant:</u> Yes, your honor.</p>	<p><u>Vádlott:</u> Igen.</p>
<p><u>The court:</u> Now, your lawyer has advised me that you wish to withdraw your plea of not guilty and enter a plea of guilty. Is that your wish?</p>	<p><u>Bíró:</u> A védője arról tájékoztatott engem, hogy visszavonva korábbi nyilatkozatát Ön be kívánja ismerni a bűnösségét. Igaz ez?</p>
<p><u>Defendant:</u> Yes.</p>	<p><u>Vádlott:</u> Igen.</p>
<p><u>The court:</u> Do you understand that you are entitled to be tried by a jury of twelve men and women who would determine your guilt or innocence, and by entering your plea of</p>	<p><u>Bíró:</u> Önnek joga van ahhoz, hogy esküdtszék döntsön a bűnössége kérdésében. Tisztában van Ön azzal, hogy amennyiben beismeri a bűnösségét, lemond erről a jogáról?</p>

<p>guilty you give up that right? Do you understand that?</p>	
<p><u>Defendant:</u></p>	<p><u>Vádlott:</u></p>
<p>Yes.</p>	<p>Igen.</p>
<p><u>The court:</u></p>	<p><u>Bíró:</u></p>
<p>I have asked your attorney to have you sign a jury waiver in open court. Let the record show that a jury waiver has been signed by the defendant, Donald Charles. The jury waiver will be attached to and made a part of the record. Mr. Charles, you understand that in addition to a jury trial, which you have waived, you are entitled to have the judge determine your guilt or innocence? Do you understand that?</p>	<p>Kértem a védőjétől, hogy Ön írjon alá egy nyilatkozatot arról, hogy lemond az esküdtszéki tárgyaláshoz fűződő jogáról. Vegyék jegyzőkönyvbe, hogy a vádlott aláírt egy ilyen tartalmú nyilatkozatot, és csatolják azt a jegyzőkönyvhöz. Azon túl, hogy már lemondott az esküdtszéki tárgyaláshoz fűződő jogáról, tisztában van Ön azzal, hogy joga van ahhoz is, hogy bíró döntsön a bűnössége kérdésében?</p>
<p><u>Defendant:</u></p>	<p><u>Vádlott:</u></p>
<p>Yes.</p>	<p>Igen.</p>
<p><u>The court:</u></p>	<p><u>Bíró:</u></p>
<p>And you also wish to give up that right, is that correct?</p>	<p>És jól értem, hogy Ön le kíván mondani mindezekről a jogairól?</p>
<p><u>Defendant:</u></p>	<p><u>Vádlott:</u></p>
<p>Yes.</p>	<p>Igen.</p>
<p><u>The court:</u></p>	<p><u>Bíró:</u></p>
<p>I must also inform you that you have the right to have the state attempt to prove this case as required by law, a right to offer evidence on your own behalf, and a right to cross-examine the state's witnesses. Do</p>	<p>Arról is tájékoztatnom kell Önt, hogy joga van ahhoz, hogy megkísérelje bebizonyítani az ártatlanságát, valamint hogy keresztkérdéseket intézzen a vád tanúihoz. Megértette ezeket?</p>

<p>you understand that?</p> <p><u>Defendant:</u></p> <p>Yes, sir.</p> <p><u>The court:</u></p> <p>Furthermore, that by your plea of guilty you give up your right not to testify and your right not to incriminate yourself. Do you understand that?</p> <p><u>Defendant:</u></p> <p>Yes, your honor.</p> <p><u>The court:</u></p> <p>I am further inform you that on your plea of guilty to this charge of armed robbery, I could fine you \$ 10,000 or more or imprison you in a penal institution for an indefinite period, but not less than four years; or I could do both – that is, I could fine you and sentence you to a penal institution. Do you undarstand that?</p> <p><u>Defendant:</u></p> <p>Yes, your honor.</p> <p><u>The court:</u></p> <p>Now, Mr. Charles, we – that is, your attorney, the state’s attorney, and myself – have had a pretrial conference out of your presence and off the record. Do you understand that?</p>	<p><u>Vádlott:</u></p> <p>Igen.</p> <p><u>Bíró:</u></p> <p>Tisztában van Ön azzal, hogy amennyiben beismeri a bűnösségét, lemond a vallomástétel, valamint az önvádra kötelezés megtagadásának a jogáról?</p> <p><u>Vádlott:</u></p> <p>Igen.</p> <p><u>Bíró:</u></p> <p>Tájékoztatnom kell arról is, hogy bűnösségének beismerése esetén a vád tárgyává tett fegyveres rablás bűncselekménye miatt én Önt akár 10.000 dollár, vagy azt meghaladó összegű pénzbüntetésre, vagy/és négy év, vagy azt meghaladó tartamú szabadságvesztés büntetésre is ítélhetem. Megértette?</p> <p><u>Vádlott:</u></p> <p>Igen.</p> <p><u>Bíró:</u></p> <p>Tájékoztatom, hogy az Ön részvétele nélkül, csupán a védője, az ügyész, valamint jómagam jelenlétében, jegyzőkönyv felvétele nélkül egy tárgyalás előtti megbeszélést tartottunk. Megértette ezt?</p>
--	---

<p><u>Defendant:</u> Yes, your honor.</p> <p><u>The court:</u> And I take it that this conference was with your consent?</p>	<p><u>Vádlott:</u> Igen.</p> <p><u>Bíró:</u> Ön hozzájárult ehhez?</p>
<p><u>Defendant:</u> Yes.</p> <p><u>The court:</u> Do you understand that you are not bound by that conference?</p>	<p><u>Vádlott:</u> Igen.</p> <p><u>Bíró:</u> Megértette, hogy a megbeszélés eredménye Önt semmire sem kötelezi?</p>
<p><u>Defendant:</u> Yes.</p> <p><u>The court:</u> What is your recommendation Mr. State's Attorney?</p>	<p><u>Vádlott:</u> Igen.</p> <p><u>Bíró:</u> Mi az ügyészség javaslata?</p>
<p><u>State's attorney:</u> We recommend that the defendant be incarcerated for a period of six to ten years.</p> <p><u>The court:</u> And what is your recommendation, Mr. Stohl [defense attorney]?</p>	<p><u>Ügyész:</u> Hattól tíz évig terjedő szabadságvesztés büntetés.</p> <p><u>Bíró:</u> Mi a védelem javaslata?</p>
<p><u>Defense attorney:</u> Your honor, we recommend the defendant be placed on probation.</p> <p><u>The court:</u> Now, Mr. Charles, I have indicated in the conference with your attorney and the state's attorney that I would dispose of</p>	<p><u>Védő:</u> Próbára bocsátás.</p> <p><u>Bíró:</u> Mr. Charles! A megbeszélésen már jeleztem, hogy én Önt négy és hat év közötti időtartamú valamekkora</p>

<p>this matter by sentencing you to a term of four to six years in the state penitentiary. Do you still wish to pursue your plea of guilty?</p> <p><u>Defendant:</u> Yes, your honor.</p> <p><u>The court:</u> Mr. Charles, do you understand that you have the right to plead not guilty and you have the right to persist in that plea?</p> <p><u>Defendant:</u> Yes.</p> <p><u>The court:</u> Has anyone threatened you, to get you to say you are guilty?</p> <p><u>Defendant:</u> No.</p> <p><u>The court:</u> Mr. Charles, has anyone forced you, to get you to say you are guilty?</p> <p><u>Defendant:</u> No, your honor.</p> <p><u>The court:</u> Has anyone promised to reward you, to get you to say you are guilty?</p> <p><u>Defendant:</u> No, your honor.</p> <p><u>The court:</u></p>	<p>szabadságvesztés büntetésre fogom ítélni. Még ennek az ismeretében is fenn kívánja tartani az indítványát?</p> <p><u>Vádlott:</u> Igen.</p> <p><u>Bíró:</u> Megértette, hogy joga van tagadnia a bűnösségét, éppúgy, mint ahogy joga van ragaszkodnia is ehhez az indítványához?</p> <p><u>Vádlott:</u> Igen.</p> <p><u>Bíró:</u> Megfenyegette Önt bárki is annak érdekében, hogy ismerje be a bűnösségét?</p> <p><u>Vádlott:</u> Nem.</p> <p><u>Bíró:</u> Kényszerítette Önt bárki is arra, hogy beismerje a bűnösségét?</p> <p><u>Vádlott:</u> Nem.</p> <p><u>Bíró:</u> Ígért Önnek bárki ellenszolgáltatást annak fejében, hogy beismeri a bűnösségét?</p> <p><u>Vádlott:</u> Nem.</p> <p><u>Bíró:</u></p>
--	---

<p>Are you making this plea voluntarily, as a result of your own decision, after discussing the matter with your attorney?</p>	<p>Tehát Ön a beismerését önkéntesen, saját döntése eredményeként, a védőjével való előzetes konzultációt követően teszi meg?</p>
<p><u>Defendant:</u></p>	<p><u>Vádlott:</u></p>
<p>Yes, your honor.</p>	<p>Igen.</p>
<p><u>The court:</u></p>	<p><u>Bíró:</u></p>
<p>Now, Mr. Charles, what is your plea to the offense of armed robbery?</p>	<p>Akkor nyilatkozzon, bűnösnek vallja-e magát fegyveres rablás elkövetésében?</p>
<p><u>Defendant:</u></p>	<p><u>Vádlott:</u></p>
<p>Guilty, your honor.</p>	<p>Igen.</p>
<p><u>The court:</u></p>	<p><u>Bíró:</u></p>
<p>All right. Enter a plea of guilty to the complaint. Is the state prepared to proceed in this stipulation?</p>	<p>A vád tárgyává tett bűncselekmény beismerése ezennel megtörtént. Az ügyész felkészült az ennek megfelelő eljárásra?</p>
<p><u>State's attorney:</u></p>	<p><u>Ügyész:</u></p>
<p>Yes, your honor.</p>	<p>Igen.</p>
<p>[State's attorney recites into the record the facts in the case.].</p>	<p>[Az ügyész ismerteti a vádirati tényállást, jegyzőkönyvbe foglalása céljából.]</p>
<p><u>The court:</u></p>	<p><u>Bíró:</u></p>
<p>Mr. Charles, do you still wish to plead guilty?</p>	<p>Mr. Charles, továbbra is be kívánja ismerni a bűnösségét?</p>
<p><u>Defendant:</u></p>	<p><u>Vádlott:</u></p>
<p>Yes, your honor.</p>	<p>Igen.</p>
<p><u>The court:</u></p>	<p><u>Bíró:</u></p>
<p>On the plea of guilty there is a finding of guilty, and there is a judgment on the finding of guilty.</p>	<p>Megállapítom, hogy a bűnösség megállapítása és bíróság ítélete egyaránt a vádlott beismerésén alapszik.</p>

4. A vádmegegyezés tartalma

Ahhoz, hogy a fentiek szerint a vádalku eredményeként végül sor kerülhessen a vádlott beismerésén alapuló ezen bírósági tárgyalásra, szükség van arra, hogy a vádlott az ügyésszel előzetesen egy ún. „vád és együttműködési megállapodást” kössön. A példa *Dennis G. Fitzgerald: Informants and Undercover Investigations* című könyvéből való.⁴⁸⁷

<i>PLEA AND COOPERATION AGREEMENT</i>	<i>VÁD- ÉS EGYÜTTMŰKÖDÉSI MEGÁLLAPODÁS</i>
<p>1. PARTIES TO AGREEMENT</p> <p>This agreement is entered into by and between George Smith, Gregg Olson, attorney for George Smith, and the United States Attorneys Office for the Northern District of Florida. This agreement specifically excludes and does not bind any other state or federal agency, including other United States Attorneys Office, from asserting any civil, criminal or administrative claim that may have against George Smith.</p>	<p>1. A SZERZŐDŐ FELEK</p> <p>Ez a megállapodás Georg Smith, a védője, Gregg Olson, valamint az Észak-floridai Szövetségi Ügyészi Hivatal között és által jött létre. Ez a megállapodás kivesz a hatálya alól, és ilyen formában nem köt semmilyen más állami vagy szövetségi hivatalt, ideértve az egyes szövetségi ügyészi hivatalokat is, bármely más olyan, akár polgári, büntető, vagy közigazgatási eljárásban, amely Georg Smith ellen indul.</p>
<p>2. CONDITIONS PRECEDENT</p> <p>This agreement is conditioned on a proffer being made by George Smith of the anticipated and expected testimony and cooperation of George Smith. This proffer</p>	<p>2. AZ ELŐFELTÉTELEK</p> <p>Ennek a megállapodásnak az alapját George Smith azon felajánlása képezi, hogy ígéretének megfelelően előzetesen beismerő vallomást tesz, és a hatóságokkal</p>

⁴⁸⁷ Dennis G. Fitzgerald: *Informants And Undercover Investigations. A Practical Guide to Law, Policy, and Procedure.* CRC Press, 2007., 108-111. oldal

<p>will be made to the United States Attorney's Office or its authorized representative. Upon proffer, the United States Attorney's Office, in its sole discretion, will accept or reject the proffer. If the United States Attorneys Office rejects the proffer, this agreement shall be null and void, and the parties shall have no further obligations pursuant to this agreement other than as provided by Fed. R. Crim. P. 11. If the United States Attorneys Office accepts the proffer, the parties will further agree as set forth below.</p>	<p>együttműködik. Az ajánlatot a szövetségi ügyészi hivatalhoz, vagy pedig annak kijelölt szervezeti egységéhez kell címezni. A szövetségi ügyészi hivatal ezt követően jogosult a saját ügykörében eldönteni, hogy elfogadja-e az ajánlatot, avagy pedig visszautasítja azt. Visszautasítás esetén a megállapodás semmissé és érvénytelenné válik, és a feleket a továbbiakban már nem köti. Elfogadása esetén pedig a megállapodás további menete az alábbiak szerint alakul.</p>
<p>3. TERMS</p> <p>If the proffer of George Smith is accepted and George Smith provides complete and truthful testimony and cooperation, the parties agree to the following terms:</p> <p>A.) George Smith will plead guilty to Count I of the Indictment and faces a maximum possible penalty of ten years to life imprisonment and a \$50 special monetary assessment. Defendant will also plead guilty to Counts IV and V of the Indictment and faces on each count a maximum possible penalty of ten years imprisonment, a \$250,000 fine, a three-year term of supervised release, and a \$50 special monetary assessment. George</p>	<p>3. FELTÉTELEK</p> <p>Amennyiben George Smith ajánlata végül elfogadásra kerül, és George Smith teljes és az igazságnak megfelelő vallomást tesz, illetőleg együttműködést tanúsít, a felek az alábbi feltételekben állapodnak meg:</p> <p>A.) George Smith bűnösnek vallja magát a vádirat első pontjában, vállalva, hogy ez alapján tíz évtől életfogytig terjedő tartamú szabadságvesztés büntetésre, valamint 50\$-ig terjedő pénzmellékbüntetésre ítéltetik. A vádlott bűnösnek vallja magát a vádirat negyedik és ötödik pontjában foglaltakban, vállalva, hogy ez alapján tíz évig terjedő szabadságvesztés büntetésre,</p>

<p>Smith agrees to pay the \$150 special monetary assessments on or before the date of sentencing.</p> <p>B.) The parties stipulate and agree that the relevant weight of cocaine involved in 100-150 kilograms.</p> <p>C.) The defendant acknowledges that the Sentencing Guidelines apply.</p> <p>D.) George Smith agrees to cooperate with the United States Attorneys Office and its designated representatives or any agency which the United States Attorneys Office directs, including truthful testimony at grand jury, trial, or as otherwise requested involving any matters under investigation.</p> <p>E.) George Smith hereby specifically waives any Fifth Amendent privilege or any other privilege inconsistent with the cooperation required by this agreement.</p> <p>F.) If all terms and conditions of this agreement are satisfied and there exists no cause for revocation as outlined in section 4, any statements made by George Smith pursuant to this agreement, except as provided by sentencing guideline §1B1.8, will be treated by the United States as given under Rule 11(e), Federal Rules of</p>	<p>250.000\$-ig terjedő pénzbüntetésre, három évig terjedő feltételes szabadságra bocsátásra, valamint 50\$-ig terjedő pénzmellékbüntetésére ítélik.</p> <p>B.) A felek megállapodnak és egyezséget kötnek abban, hogy a szóban forgó kokain releváns mennyisége 100-150 kg.</p> <p>C.) A vádlott tudomásul veszi, hogy az ügyben az Ítélezési Irányelvek kerülnek alkalmazásra.</p> <p>D.) George Smith beleegyezik abba, hogy együttműködik a szövetségi ügyési hivattal és annak szervezeti egységeivel, amely kiterjed arra is, hogy igazságnak megfelelő vallomást tegyen a vádтанács, a bíróság, illetve a nyomozó hatóságok előtt.</p> <p>E.) George Smith ezennel lemond minden ötödik alkotmánymódosításban biztosított, vagy más olyan előjogáról, amely nem összeegyeztethető az e megállapodásból eredő együttműködési kötelezettségével.</p> <p>F.) Amennyiben a jelen megállapodás minden egyes feltétele kielégítést nyer, és nem állnak fenn az annak 4. pontjában meghatározott visszavonási okok, George Smith minden egyes, e megállapodásra</p>
---	--

<p>Criminal Procedure.</p> <p>G.) Upon the district court’s adjudication of guilt of George Smith for violation of Title 21, United States Code, Section 846 and Title 18, United States Code, Section 922(g), the United States Attorney, Northern District of Florida, will dismiss the remaining counts of the Indictment against George Smith and agrees not to file any further criminal charges against George Smith arising out of the same transactions or occurrences to which George Smith has pleaded. Further, the United States Attorney will not file an Information pursuant to Title 21, United States Code, Section 851.</p> <p>H.) Upon request of George Smith, the United States Attorney agrees to make known its opinion as to the nature and extent of defendant’s cooperation.</p> <p>I.) The parties agree that the sentence to be imposed is left solely to the discretion of the district court.</p> <p>J.) The United States Attorney further agrees that it will make no specific recommendation as to any length of incarceration or any amount of fine, but reserves the opportunity to advise the</p>	<p>figyelemmel tett nyilatkozatára a Szövetségi Büntetőeljárás Szabályzat 11(e) szabálya kerül alkalmazásra.</p> <p>G.) Azt követően, hogy a kerületi bíróság ítélete az e megállapodás tárgyát képező vádpontokban bűnösnek mondja ki George Smith vádlottat, az Észak-floridai Szövetségi Ügyészi Hivatal elejti a George Smith elleni vádat a fennmaradó vádpontokra nézve, és kinyilvánítja, hogy ugyanazon tényállás alapján a jövőben nem emel vádat és nem is tesz feljelentést George Smith ellen.</p> <p>H.) Amennyiben ezt George Smith kérelmezi, a szövetségi ügyészi hivatal nyilvánosságra hozza a véleményét, a vádlott együttműködésének természetére és mértékére nézve.</p> <p>I.) A felek tudomásul veszik, hogy a büntetés kiszabása kizárólag a kerületi bíróság diszkrecionális jogkörébe tartozik.</p> <p>J.) A szövetségi ügyészi hivatal kinyilvánítja, hogy nem tesz külön ajánlást a kiszabandó szabadságvesztés tartamára, vagy a pénzbüntetés összegére nézve, de fenntartja magának a jogot arra, hogy a kerületi bíróság vagy más hatóság elé</p>
---	--

<p>district court and any other authorities of its version of the circumstances surrounding the commission of the offense by George Smith, including correcting any misstatements by defendant or defendant's attorney.</p> <p>K.) Nothing in this agreement shall protect the defendant in any way from prosecution for any offense committed after the date of this agreement, including perjury, false declaration, or false statement, in violation of Title 18, United States Code, Sections 1611, 1623, or 1001, or obstruction of justice, in violation of Title 18, United States Code, Sections 1503, 1505, or 1510, should the defendant commit any of these offenses during the cooperation phase of this agreement. Should the defendant be charged with any offense alleged to have occurred after the date of this agreement, the information and documents disclosed to the government during the course of the cooperation can be used against the defendant in any such prosecution.</p> <p>L.) George Smith waives and relinquishes any right or entitlement to all transportation, housing, per diem, and</p>	<p>terjessze az ügygel és a George Smith által elkövetett bűncselekmény körülményeivel kapcsolatos álláspontját, ideértve azt az esetet is, ha ezáltal a vádlott vagy a védője által tett hamis kijelentéseket cáfolja meg.</p> <p>K.) A jelen megállapodás rendelkezései nem jelentenek mentességet a vádlott javára az annak megkötését követően általa elkövetett bűncselekmények miatti bűnvádi eljárások megindítása alól, ideértve azon hamis tanúzás, illetőleg igazságszolgáltatás akadályozása miatti büntetőeljárásokat is, amelyeket a vádlott a megállapodás tárgyát képező együttműködési kötelezettségének a megszegésével követett el. Ezekben az esetekben a jelen eljárás során keletkezett bizonyítékok a vádlottal szemben bármely későbbi eljárásban felhasználhatóak.</p> <p>L.) George Smith ezennel lemond minden, az együttműködés részét képező megjelenési kötelezettségével kapcsolatban keletkező költségtérítési jogáról is.</p>
---	---

<p>witness fees relative to all grand jury and court appearances which may be required as part of his cooperation.</p>	
<p>4. REVOCATION</p> <p>A.) The parties agree that the United States Attorney’s Office may revoke this agreement due to any of the following:</p> <p>1.) The defendant’s refusal to cooperate as provided by this agreement.</p> <p>2.) Defendant’s statements or testimony are incomplete or untruthful.</p> <p>3.) Failure of the defendant to comply with all terms of this agreement.</p> <p>4.) Upon a showing that the defendant has any criminal liability for homicide.</p> <p>B.) If this agreement is revoked,</p> <p>1.) Any plea of guilty entered by George Smith pursuant to this agreement and any judgment entered thereon shall remain in full force and effect and will not be the subject of legal challenge by defendant.</p> <p>2.) The United States may reinstate charges previously dismissed pursuant to this agreement or to otherwise file charges without limitation by this agreement.</p> <p>3.) All statements made by George Smith pursuant to this agreement may be used</p>	<p>4. VISSZAVONÁS</p> <p>A.) A felek megállapodnak abban, hogy a szövetségi ügyészi hivatalnak jogában áll visszavonnia a megállapodást, az alábbi okok fennforgása esetén:</p> <p>1.) A vádlott visszautasítja a megállapodás szerinti együttműködést.</p> <p>2.) A vádlott nyilatkozatai vagy vallomásai hiányosak, illetve valótlanok.</p> <p>3.) A vádlott nem teljesíti a megállapodás minden egyes feltételét.</p> <p>4.) A vádlott bűnössége bizonyítást nyer emberölés büntetében.</p> <p>B.) Ha a megállapodást visszavonják,</p> <p>1.) George Smith bármely, a megállapodásra tekintettel tett beismerő vallomása, illetőleg a bíróság bármely, ez alapján meghozott ítélete hatályban marad, és nem képezheti a felek között további jogvita tárgyát.</p> <p>2.) Az állam a korábban, a megállapodásra tekintettel elejtett vádpontok alapján újából vádat emelhet a vádlott ellen, tekintet nélkül az abból eredő korábbi korlátozásokra.</p> <p>3.) George Smith minden, a</p>

<p>against him in any subsequent prosecution.</p>	<p>megállapodásra figyelemmel tett nyilatkozata felhasználható vele szemben, bármely ellene indult későbbi büntetőeljárásban.</p>
<p>5. SENTENCING GUIDELINES</p> <p>A.) The defendant understands and agrees that the sentencing court will make the final determination of facts as to any sentence and as to any mitigating or aggravating factors concerning the proper sentence to be imposed. Adverse rulings shall not be grounds for withdrawal of defendant’s plea. The Court is not limited to the facts and events contained in the factual statement provided by the United States Attorney.</p> <p>B.) If, in the sole discretion of the United States Attorney’s Office, George Smith is deemed to have provided substantial assistance in the investigation or prosecution of other persons who have committed offenses, the United States Attorney’s Office will a §5K1.1 certification, Rule 35 or other appropriate motion with the district court. The determination of whether the defendant provides substantial assistance will not depend upon any charges being filed or convictions obtained as a result of</p>	<p>5. ÍTÉLKEZÉSI IRÁNYELVEK</p> <p>A vádlott megérti és tudomásul veszi azt, hogy a végső ítélet meghozatala a bíróság feladatkörébe tartozik. Ennek keretében a megfelelő büntetés kiszabása érdekében majd az ítélező bíróság fogja értékelni az elkövetés körülményeit, valamint az enyhítő és a súlyosító körülményeket is. Kedvezőtlen döntés meghozatala önmagában nem szolgálhat a vádlott beismerő vallomása visszavonásának az alapjául. A bíróság ugyanakkor nincs kötve a szövetségi ügyészi hivatal által megállapított vádirati tényálláshoz.</p> <p>B.) Amennyiben a szövetségi ügyészi hivatal meglátása szerint George Smith együttműködésével lényegi támogatást nyújtott más bűnelkövetők ellen folyó nyomozás vagy vádemelés sikeréhez, tájékoztatja erről a kerületi bíróságot. Ennek megállapítása ugyanakkor nem függ attól, hogy a vádemelésre vagy az elítélésre egyedül a vádlott együttműködésének az eredményeként, vagy más okból került sor. A vádlott tudomásul veszi, hogy az</p>

<p>defendant's cooperation. The defendant understands that should a motion be filed, any departure from the sentencing guidelines or reduction of sentence is left solely to the discretion of the district court.</p> <p>C.) The government reserves the right to appeal any sentence imposed.</p>	<p>Ítélezési Irányelvek rendelkezéseitől való eltérés, valamint a büntetés mértéke leszállításának a lehetősége a kerületi bíróság kizárólagos hatáskörébe tartozik, amennyiben az ügyész indítványt nyújt be.</p> <p>C.) Az állam fenntartja magának a jogot arra, hogy fellebbezést jelentsen be a meghozott ítélet ellen.</p>
<p>6. CONCLUSION</p> <p>There are no other agreements between the United States Attorney, Northern District of Florida, and George Smith, and George Smith enters this agreement knowingly, voluntarily, and upon advice of counsel.</p>	<p>6. BEFEJEZÉS</p> <p>Ezen megállapodáson kívül nem kötött más megállapodás az Észak-floridai Ügyészi Hivatal és George Smith között. George Smith ezen megállapodást a következmények ismeretében, önkéntesen, valamint a védőjével való tanácskozást követően kötötte meg.</p>

Az amerikai vádalku struktúrájának bemutatása a két fenti példa ismertetése nélkül nehezen képzelhető el, melyek részbeni ismertetésére más hazai szerzők műveiben is sor került. Így például az előbbire hivatkozást találhatunk *Farkas Ákos* „Mentőöv a büntető igazságszolgáltatásnak. Vádalku az USA-ban” című tanulmányában⁴⁸⁸, míg az utóbbira *Nagy Anita* „Eljárást gyorsító rendelkezések a büntetőeljárásban” című dolgozatában⁴⁸⁹ is.

Az angolszász modellnek a jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az szolgált a 20. század végén alapul lényegében az összes európai állam vádalku-szabályozásához.

⁴⁸⁸ Farkas Ákos: Mentőöv a büntető igazságszolgáltatásnak: vádalku az USA-ban. Ad futuram memoriam, 2007.

⁴⁸⁹ Nagy Anita: Eljárást gyorsító rendelkezések a büntetőeljárás bírósági szakaszában. PhD disszertáció, 2007.

IV. A kontinentális típusú vádalku

A kontinentális típusú vádalku ugyanakkor gyökeresen eltér az angolszász típusú vádalkutól. A kontinentális típusú vádalku bemutatásánál elsősorban magának a vádalku intézményének az egyes jelentősebb európai uniós államok, így Spanyolország, Olaszország és Németország büntetőjogában való megjelenésre kívánok koncentrálni, melyek közül a Spanyolországra és az Olaszországra vonatkozó rész forrása *Thomas Weigend: Absprachen in ausländischen Strafverfahren. Eine rechtsvergleichende Untersuchung zu konsensualen Elementen im Strafprozess* című összehasonlító műve volt, amelyben annak szerzője a jogintézmény kialakulásának kezdeti folyamatát, illetve rögzülését vette végig az érintett országok kapcsán.

1. Spanyolország

Weigend szerint a spanyol büntetőeljárásjog már a 19. század óta ismeri a bűnösség beismerésének egy speciális formáját, az úgynevezett „**conformidad**”-ot (egyezség). A gyakorlatban mindazonáltal az intézmény eredetileg nem játszott jelentős szerepet, mivel a terhelt feltétel nélküli és teljes beismerő vallomását igényelte, kizárólag az ügyészi elképzeléseknek megfelelően. Az 1989-ben bevezetett, a „rövidített eljárásokat” érintő jogszabályváltoztatások hatására a „conformidad”-dal kapcsolatos rendelkezések sokkal inkább alkalmazhatóakká váltak.

Az eredeti szabályok szerint az eljárás menete a következőképpen alakul: Az ügyész a vádirat benyújtásakor a büntetés mértékére nézve is indítványt terjeszt elő a bíróságon. Ezt követően a vádiratot kézbesítik a vádlottnak, akinek minden egyes vádpont vonatkozásában nyilatkoznia kell, hogy az azokban foglaltakat elismeri-e. Azokban az esetekben, ahol az ügyész által kiszabni indítványozott büntetés mértéke nem haladja meg a hatévi szabadságvesztést („pena correccional”), és a vádlott egyetért az ügyész büntetés-kiszabási ajánlatával, megteheti az ún. „conformidad absoluta” nevű

nyilatkozatot. Amennyiben ezt követően az eljárás összes többi résztvevője is egyetért a fenti javaslattal, a bíróság bizonyítási eljárás lefolytatása nélkül, kizárólag az iratok tartalma alapján kiszabja az indítványozott büntetést, amelytől azonban joga van kizárólag a vádlott javára eltérnie.

A nyilatkozat megtételére ugyanakkor mindvégig a főeljárás megkezdéséig lehetősége nyílik a vádlottnak. Ezen időpontig pedig a büntetés kiszabási indítvány hatálya mindenképpen fennmarad, és kötelező érvénnyel bír a bíróságokra nézve.

A „conformidad” intézménye a vádalku csíráját hozta be a spanyol büntetőeljárásba. Mivel ugyanis az ügyészség a gyakorlatban a büntetés kiszabási indítványát szinte mindig a büntetési tételkeret felső határához igyekezett igazítani, ezzel sikerült hatékonyan rávezetnie a vádlottakat a főeljárásról való lemondásra, valamint a „conformidad” lehetőségének az igénybevételére.

A „conformidad” alkalmazásának a lehetősége egyúttal egy kényelmes „menekülési” útvonalat is biztosított a kirendelt védők számára arra, hogy elegánsan kibújhassanak a nem kívánt kirendelések teljesítésének a kötelezettsége alól. Annak a lehetősége mellett, hogy a vizsgálóbíró az ügyet a bűnösség beismerése esetén ítélethozatal céljából nyomban a vizsgálóbíró elé utalhassa, a kialakult „conformidad” az egyszerűsítés célját is szolgálja.

A jogszabály ugyan a megegyezés eredményeként indítványozható büntetés mértékéről kifejezetten nem rendelkezett, de az intézmény 1989-ban hatályba lépett új szabályozása nyomán kialakult joggyakorlat a kérdést hallgatólagosan rendezni tudta. Amellett ugyanis, hogy a korábbi „feltétel nélküli” conformidad szabályai szinte változatlanul fennmaradtak, a bevezetett „rövidített eljárásokkal” kapcsolatban kialakult új joggyakorlat a „conformidad” alkalmazhatóságát kiterjesztette a tizenkét évnél nem súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekményre nézve is.

A korábbi szabályozással ellentétben a kialakult új szabályozás szerint már nem szükséges az, hogy a vádlott a vádirat minden egyes pontjáról részletesen nyilatkozzon, feltétel nélkül elismerve a bűnösségét. Elegendő már csupán az, hogy ha vagy ő, vagy pedig a védője a vádirat kézbesítését követően egy olyan tartalmú egyetértő nyilatkozatot tesz, hogy hajlandó az ügyész által megajánlott büntetés kiszabási indítványról tárgyalni, és a megegyezés érdekében az ügyésszel a kapcsolatot felvenni.

Amennyiben végül a tárgyalások eredményeként az eredetileg benyújtott vádiratban foglaltakhoz képest a vádlott szempontjából egy kedvezőbb büntetés kiszabási indítvány kerül elfogadásra, a vádlottnak lehetősége nyílik arra, hogy a főtárgyalás megkezdésekor megtegye a „conformidad” nyilatkozatot, azaz beismerje a bűnösségét. Ennek megtörténtét követően a tárgyalás a „rövidített eljárás” szabályai szerint folyik tovább.

A jogalkotó még azzal az engedménnyel is meg kívánja könnyíteni a vádlott számára a döntést, hogy lehetőséget biztosít a bírónak arra, hogy a beismerést követő „rövidített eljárás” során, még a felek által megegyezően indítványozott szankciónál is kedvezőbb büntetést szabjon ki a vádlott javára, akár még abban az esetben is, hogy ha a késlekedés folytán „last minute pleas”-ről van is szó.

A szabályozás célja világos: lehetőséget kíván adni a vádirat benyújtása és a főtárgyalás megkezdése közötti időszakban a vádlottnak és a védőnek arra, hogy tárgyalásokat kezdjenek egymással annak érdekében, hogy a végén egy, a védelem számára is elfogadható, enyhébb ítéletben állapodjanak meg. A tendencia ugyanúgy megfigyelhető, mint az amerikai vádalkunál: A büntetés-kiszabás feladata fokozatosan eltolódik a bírótól az ügyész irányába, és abban egyre nagyobb szerephez jut a felek közötti együttműködés, amelybe így az egyébként esetleg vonakodásra hajló terhelt is bevonhatóvá válik.⁴⁹⁰

490 A Spanyolországra vonatkozó rész forrása: Thomas Weigend: Absprachen in ausländischen

2. Olaszország

A feleknek a büntetés mértékére vonatkozó közös megegyezésen alapuló javaslatát az olasz büntetőjog is ismeri, amelynek Weigend egy külön fejezetet szentel. Egy ennek megfelelő szabályozás legelőször 1981-ben került Olaszországban bevezetésre. Az 1989-ben hatályba lépett új, teljesen megreformált büntetőeljárás törvény beépítette az olasz büntetőjogba az úgynevezett „**patteggiamento**” (alku) intézményét, és a korábbi kezdetleges szabályokat egy új, megvalósítható jogintézménnyé alakította át.

A törvény eredetileg csupán az első büntényes vádlottaknak adta meg a lehetőséget arra, hogy önkéntesen, az ügyész jóváhagyása mellett, már előre alávessék magukat egy meghatározott büntetésnek, csakis abban az esetben, ha a terhükre rótt bűncselekmény büntetési tétele a három hónapot nem haladta meg. Az 1989-ben hatályba lépett törvény szélesítette a büntetési tételkeretet, és az intézmény alkalmazhatóságát kiterjesztette a három évnél nem súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekményekre nézve.

A törvényi szabályozás szerint a vádlottnak és az ügyésznek lehetősége nyílik arra, hogy közösen egy meghatározott fajtájú büntetést indítványozzanak a bíróságon. Ez a büntetés lehet pénzbüntetés és/vagy szabadságvesztés, ideértve a végrehajtásában próbaidőre felfüggesztett szabadságvesztés büntetést is.

Ilyen indítvány megtétele esetén a bíró három lehetőség közül választhat: felmentheti a vádlottat, kiszabhatja az indítványozott büntetést vagy pedig elutasíthatja az indítványt és elrendelheti az eljárás „rendes” szabályok szerinti továbbfolytatását, amennyiben az indítványozott büntetést megalapozatlannak és törvénytörőnek ítéli.

Strafverfahren. Eine rechtsvergleichende Untersuchung zu konsensualen Elementen im Strafprozess. Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Freiburg, 1990., 98-101. oldal

A „patteggiamento” eljárásban nincs helye bizonyítási eljárás lefolytatásának. A bírónak az ítéletét az iratok tartalma alapján kell meghoznia, a döntését kizárólag arra alapozhatja. A korábbi szabályozással ellentétben, az ügyész minden esetben indokolni köteles, amennyiben úgy dönt, hogy végül elutasítja a vádlott egyezségkötésre irányuló javaslatát. A bíró ugyanakkor figyelmen kívül hagyhatja a hiányzó ügyészi jóváhagyást, természetesen csupán csak a főeljárás lezárulását követően.

A vádlott és az ügyész között létrejött közös akaratelhatározást egészen a főeljárás megkezdéséig elő lehet terjeszteni. A feleknek ugyanakkor lehetőségük van arra is, hogy még a vizsgálati eljárás során előterjesszék a közös indítványukat. Ilyen esetben az indítványról a vizsgálóbírónak nyomban határoznia kell. Az új szabályozás ezzel lényegesen meggyorsította az eljárás menetét.

Kiemelendő az a körülmény, hogy a büntetés kiszabására irányuló javaslat az olasz jogban nem tekinthető a bűnösség beismerésének. Ezt a szabályt az intézménynek az „önvádra kötelezés tilalmának” alapelvével („nemo tenetur se ipsum prodere”) való összeegyeztethetősége indokolja. Az elítélés azonban ilyen esetekben is „ítélt dolgot” („res iudicata”) eredményez, anélkül, hogy a bíróság a tényállás vonatkozásában bármilyen érdemi ténymegállapítást is tett volna. Ez teszi a vizsgált intézményt az „ártatlanság vélelmével” is összeegyeztethetővé.

A jogalkotó megpróbálta az új eljárást a vádlottak számára a lehető legvonzóbbá tenni. A bíróságok számára ennek érdekében megadta a lehetőséget arra, hogy az egyébként kiszabható büntetés mértékét legfeljebb annak egyharmad részével csökkenthessék. Ezen kívül megtiltotta azt is, hogy a kiszabott főbüntetés mellett akár mellékbüntetés, vagy akár egyéb más intézkedés is alkalmazásra kerülhessen. A büntetés mértéke e szabályok alkalmazásával büntett esetén legfeljebb öt, vétség esetén pedig legfeljebb két évig terjedhet, feltéve, hogy az elkövető korábban hasonló bűncselekmények miatt még nem volt büntetve.

Az alkotmánybíróság által utóbb alkotmányellenesnek talált szabály szerint a bíróságoknak eredetileg nem volt meg a joga arra, hogy a felek büntetés mértékére vonatkozó javaslatától eltérjenek. Az alkotmánybíróság indokolása szerint ez a korábbi szabályozás megakadályozta a bíróságokat abban, hogy az olasz büntetőeljárásjog kötelező érvényű szabályaként előírt nevelési célzatot megvalósíthassák, ezért azt hatályon kívül helyezték.

Az olasz jogalkotók vádalku alkalmazásának lehetőségei iránti különleges érdeklődését az attól való félelem magyarázza, hogy a „rendes” főeljárás szabályainak az angolszász típusú ügyfélközpontú pernek megfelelő átalakulása az eljárások lényeges elhúzóásával, illetőleg komplikálódásával fog majd járni. A „rendes” eljárásoknak ugyanis optimális esetben kizárólag azokra a különösen bonyolult, illetőleg összetett bűnügyekre kellene csupán szorítkozniuk, amelyek nem tudnak a felek megegyezése alapján gyorsan és hatékonyan rendeződni. A jogalkotó átvette az angolszász modellt, annak fény és árnyoldalaival együtt, és annak az alapjait a „patteggiamento” intézményének a megalkotása révén sikerült megteremtenie.⁴⁹¹

3. Németország

Németországban az utóbbi években a törvényileg rendezett eljárási szabályok mellett megjelent egy speciális eljárási forma, amely „Deal”, vagy másképpen „Mauschel” eljárás néven vált ismerté. Az eljárás a nevét egy, a Mauschelhausenből származó Detlef Deal álnéven publikáló ügyvédre, valójában *Hans Joachim Weiderről* kapta, aki 1982-ben, „Der strafprozessuale Vergleich” című írásával ismételten beemelte a köztudatba ezt a korábban agyonhallgatott témát.⁴⁹²

⁴⁹¹ Az Olaszországra vonatkozó rész forrása: Thomas Weigend: Absprachen in auslaendischen Strafverfahren. Eine rechtsvergleichende Untersuchung zu konsensualen Elementen im Strafprozess. Max-Planck-Institut für auslaendisches und internationales Strafrecht, Freiburg, 1990., 101-104. oldal

⁴⁹² Michael Georg Müller: Strafprozessrecht. Ratgeber für rechtsreferendare zur Vorbereitung auf die

A vádalku lehetősége egyaránt felmerülhet a büntetőeljárás különböző szakaszaiban. Arra a főeljárás („**Hauptverhandlung**”) keretein belül olyan módon kerülhet sor, hogy a vádlott beismerő vallomást tesz, és ennek révén mentesíti a hatóságokat az alól, hogy azon esetleg további bizonyítást kelljen felvenniük.

Ennek ellentételezéseként pedig az ügyész és az eljáró bíró a vádlott számára kilátásba helyezi azt, hogy a kiszabandó büntetés mértéke egy bizonyos mértéket bizonyosan nem fog majd meghaladni, adott esetben pedig a vád bizonyos részei vonatkozásában akár a felelősség megállapítását is mellőzheti (StPO 154., 154/A. §).

A megfelelő megállapodás megkötése érdekében a büntetőeljárásban részt vevő felek gyakran még lemondanak arról a jogukról is, hogy a bíróság ügydöntő ítélete ellen végül majd fellebbezéssel éljenek.

A vádalku mindazonáltal rendszerint a főeljáráson kívül köttetik meg. Lehetőség van annak megkötésére már a nyomozás („**Ermittlungsverfahren**”) során is, ami a nyomozás célszerűségi okokból történő megszüntetésében („**Einstellungsmöglichkeiten aus Opportunitätsgründen**”) ölthet testet (StPO 153. §).

Eszerint az ügyész a bíróság és a vádlott jóváhagyásával eltekinthet a büntetőeljárás lefolytatásától, amennyiben a vádlott terhére rótt bűncselekmény csupán vétségnek minősül, továbbá a mellőzés nem áll ellentétben a cselekmény tárgyi súlyával sem, és a sérelmet szenvedett közérdek a vádlottra kiszabott meghagyások, illetőleg utasítások teljesítése révén orvoslást tud majd végül nyerni. Ebben az esetben a cselekmény miatt nem lehet tovább mint vétség után nyomozni, és helyébe egy csupán korlátok közé szorított vádirat lép.

zweite juristische Staatsprüfung unter besonderer Berücksichtigung der saarlaendischen Praxis. Saarbrücken, 2006. 25. Kapitel: Der Deal im Strafverfahren, 2. oldal

A vádalku ideális hátterét teremti meg annak a lehetősége, hogy a vádlott egy bizonyos pénzösszeget fizessen meg közhasznú intézmények, vagy pedig az állampénztár javára. Ezáltal a tehetősebb vádlottak pénzük révén szabaddá tudják magukat „vásárolni”, és megspórolhatják maguknak a bonyolult és hosszadalmas büntetőeljárást is. Koránt sem meglepő, hogy ez a mentesülési lehetőség – különösen a gazdasági bűncselekmények esetén – az idők során egy mára már teljesen önállósult szankcióformává vált.⁴⁹³

Összegezve megállapítható, hogy a vádalku jogintézménye Németországban mára a büntetőeljárás egyik legfontosabb sarokpillérévé vált. A német joggyakorlat megalkotta egyúttal a vádalku gyakorlati alkalmazásának **a legfontosabb alapelveit** is, amelyek a következő pontokban leírtak szerint foglalhatóak össze.⁴⁹⁴

a.) A vádalku megkötését a tárgyalási jegyzőkönyvbe bele kell foglalni, annak érdekében, hogy arra a vádlott a későbbiek során hivatkozni tudjon.⁴⁹⁵

b.) A vádlott nem mondhat le érvényesen előre a jogorvoslati jogáról, annak joga őt ugyanis még vádalku esetén is megilleti. A vádlott bármely, ezzel ellentétes tartalmú jognyilatkozata semmis, és ilyenkor az eredeti jogszerű állapot kerül helyreállításra.⁴⁹⁶

c.) A vádalku létrejöhet kizárólag a bíró és a védő megállapodásának az eredményeként, abban az ügyész közreműködésére, illetve részvételére nincsen feltétlenül szükség.⁴⁹⁷

d.) A bíróság kötve van a megállapodásban foglalt bűncselekmények köréhez, és nem

493 Björn Josten: Let's deal – Das Geschäft mit der Gerechtigkeit. Forum Recht Online. 2004/1. Eurpavisionen. Ode an die Freude? 29-31. oldal

494 25. Kapitel: Der Deal im Strafverfahren. In.: <http://herberger.jura.uni-sb.de/ref/strafprozessrecht/Rat-25.html>

495 NJW 2001,2643.

496 BGH StV 1997,583.; BGH NJW 2005,1440.

497 BGH NJW 1996,1763.

hozhat egy olyan, másik bűncselekmény vonatkozásában is a megállapodásnak megfelelő ítéletet, amely nem volt korábban a vádalku tárgya.⁴⁹⁸

e.) Amennyiben az ügyész ígérete ellenére nem tartja be a megállapodásban foglaltakat, és a tárgyaláson a megállapodottnál egy súlyosabb büntetés kiszabására tesz indítványt, a bíróság a tisztességes eljárás alapelveinek megsértése okán jogosult az ügyészi indítványt figyelmen kívül hagyni, és annál egy, valóban a megállapodásnak megfelelő, enyhébb ítéletet hozni.⁴⁹⁹

f.) A vádlott bármely címen tett jognyilatkozata semmis, amennyiben az eljárási szabálysértés, vagy meg nem engedett akaratbefolyásolás, így különösen fenyegetés, megtévesztés, jogszabályból nem következő, avagy hamis ígéret közlése folytán került volna megtételre.⁵⁰⁰

g.) A bíróságnak még a gyanúsított beismerése esetén is vizsgálnia kell annak valóságtartalmát, a bizonyítékok rendelkezésre állását, valamint a tényállás felderítettségét is. A bűnösség megállapításának bizonyosságon és bizonyítottságon, nem pedig vélelmeken, vagy a pusztá gyanú meglétéén kell alapulnia.⁵⁰¹

h.) Több elkövető esetén a bíróságnak a vádlott társai bűnösségének megállapításakor figyelemmel kell lennie arra is, hogy a vádlott a beismerő vallomását célzatosan vádalku megkötése érdekében, illetőleg annak következményeként tette meg.⁵⁰²

i.) Amennyiben a felek a vádalku eredményeként egy büntetési plafonban, azaz egy maximálisan kiszabható büntetési tételkeretben állapodtak meg, annak biztosítékait a

498 OLG Köln StV 1998,176.; NJW 1999,373.

499 NJW 1990,1924.

500 BGH StV 2000,237.; BGH NJW 1990,1921.

501 BGH NStZ 1999,92.

502 BGH NJW 2003,1615.

tárgyalási jegyzőkönyvbe bele kell foglalni, annak érdekében, hogy arra a vádlott a későbbiek során hivatkozni tudjon.⁵⁰³

j.) A bíróságnak ügyelnie kell arra, hogy ne keltse azt a látszatot, mintha a kiszabandó büntetésre vonatkozó álláspontja már jó előre, eleve eldöntött lett volna.⁵⁰⁴

k.) Ismeretlen és felderítetlen bűncselekményre nézve nem lehet vádalkut kötni.⁵⁰⁵

l.) Törvény kötelező erejű rendelkezésére, így a fiatal vagy a felnőttkorúakra vonatkozó szabályok alkalmazásának a megválasztására nézve nem lehet vádalkut kötni.⁵⁰⁶

m.) A megállapodás rendelkezéseitől való eltérést jegyzőkönyvileg is rögzíteni kell.⁵⁰⁷

n.) A vádalku megkötéséhez az ügyészség jóváhagyása is szükséges.⁵⁰⁸

o.) Törvény kötelező erejű rendelkezésére, így az őrizetbe vétel, illetőleg az előzetes letartóztatás elrendelésének szükségességére nézve nem lehet vádalkut kötni.⁵⁰⁹

V. A vádalku a nemzetközi büntetőjogban

A nemzetközi büntetőbíróságok előtt folyó, emberiség elleni bűncselekmények miatti eljárásokban kiemelt szerephez jut a vádlott beismerésének a megszerzése. Ezen bűncselekmények esetében ugyanis a bizonyítás szinte mindig ugyanazokba az akadályokba ütközik. Azaz, hogy a vád tárgyává tett cselekményekről érdemi

⁵⁰³ BVerfG vom 14.5.1999 StV 2000,3.

⁵⁰⁴ BGH NJW 2000,965.

⁵⁰⁵ BGH NStZ 2000,495.

⁵⁰⁶ BGH NJW 2001,2642.

⁵⁰⁷ BGH NJW 2003,1404.; NStZ 2004,342.

⁵⁰⁸ BGH NStZ 2004,493.

⁵⁰⁹ BGH NStZ 2005,526.

tudomással bíró, azokat átélő, közvetlen szemtanúk vagy már nincsenek, vagy pedig nem kívánnak érdemben hozzájárulni a bizonyítás sikeréhez. Az előbbi kategóriába természetesen a már nem élő áldozatok, az utóbbiba pedig a bíróság előtt álló elkövetők szintűgy nem ártatlan bűntársai tartoznak, akiknek hozzájuk hasonlóan szintén van okuk félni az igazságszolgáltatástól.

Az elmúlt időszakban két nagy regionális konfliktus kapcsán került sor nemzetközi büntetőbíróság felállítására. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa 827. (1993) számú határozatával a nemzetközi humanitárius jognak a volt Jugoszlávia területén 1991 óta történt súlyos megsértéséért felelős személyek elleni büntetőeljárások lefolytatása végett hágai székhellyel létrehozott egy ad hoc Nemzetközi Büntető Törvényszéket (International Criminal Tribunal for the Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991.), az ICTY-t. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa egy évvel később, a 955. (1994.) számú határozatával a két hutu milícia, az Interahamwe és az Impuzamugambi által 1994. áprilisa és júliusa között Ruandában elkövetett szisztematikus népirtás felelőseinek megbüntetése céljából pedig létrehozta a tanzániai Arushában székelő Ruandai Nemzetközi Büntetőtörvényszéket, azaz az ICTR-t (International Criminal Tribunal for Rwanda).

Az ezen törvényszékek előtt folyó perekben eljáró ügyészek a fentebb ismertetett okok folytán nagy súlyt fektettek a vádlottak beismerő vallomásának a megszerzésére. Ez azonban több esetben is visszas helyzetet eredményezett, a nézőpontok eltérősége miatt. Amikor például az ICTY Biljana Plavsic volt boszniai szerb elnököt vádalku eredményeként tizenegy éves szabadságvesztés büntetésre elítélte, az ügyész a vádlott bűnössége beismerésének elfogadását az igazság győzelmének és egy, a megbékélés felé vezető erőfeszítésnek jellemezte, addig az áldozatok egyik, sajtónak nyilatkozó hozzátartozója ugyanezt az ítéletet enyhesége folytán egyenesen vérlázítónak nevezte.

1. Vádalkuk az ICTY előtt folyó eljárásokban

A legelső ICTY vádlott, akit vádalku eredményeként ítélték el, **Drazen Erdemovic** volt, még 1996-ban. A horváth nemzetiségű vádlott a boszniai szerb erők közkatónájaként 1995 nyarán Srebrenica közelében részt vett több száz boszniai muzulmán kivégzésében. Erdemovic a tárgyaláson vádalkut kötött az ügyészekkel. Ennek eredményeként bűnösnek vallotta magát, és elismerte, hogy megsértette a háború jogát és szokásait (violation of the laws or customs of war), mire az ügyészség elejtette ellene az emberiség elleni bűncselekményre (crime against humanity) vonatkozó vádat, így a bíróság őt végül másodfokon csupán öt éves szabadságvesztés büntetésre ítélte.⁵¹⁰ A vádlott egyúttal vállalta, hogy az enyhébb ítéletért cserébe feltárja a srebrenicai mészárlás körülményeit, továbbá hogy hajlandó lesz azokról tanúskodni a háborús főbűnösök ellen a későbbiek során majd meginduló perekben.⁵¹¹ Ennek keretében 2003-ban terhelő tanúvallomást is tett a Slobodan Milosevic ellen folyó büntetőperben, amelynek során a vádlott szemébe mondta, hogy a Srebrenicában elkövetett vérengzéseket szerinte Szerbiából érkező, felsőbb jóváhagyással követték el.⁵¹²

A következő vádlott, akinek a perében szintén vádalku született, **Goran Jelusic**, a brckói Luka tábor hírhedt parancsnoka volt, 1992-ben. A vádlottat, aki magát a „boszniai szerb Adolfként” aposztrofálta, népirtás vádjával állították bíróság elé (count of genocide), de végül csupán emberiség ellen elkövetett bűncselekmények és háborús bűncselekmények elkövetésében találták bűnösnek, mivel nem tudták bizonyítani a genocídium elkövetésének a szándékát. A vádalku („Agreed Factual Basis for the Guilty Pleas to be Entered by Goran Jelusic”) során az eredetileg harminckilenc rendbeli emberiség elleni és háborús bűntettel vádolt Jelusic bűnösnek vallotta magát közülük harmincegyben,

510 Takács Péter: Valahol Európában. A jugoszláv háborús bűnösök perei. Hunsor Info Media – HHRW, 10. oldal

511 Nancy Amoury Combs: Guilty Pleas in Tnternational Criminal Law. Constructing a Restorative Justice Approach. Sianford University Press, Stanford, California, 2007., 60-61. oldal

512 MTI, 2003. Folytatódik Milosevic pere. In.: www.origo.hu

cserében pedig az ügyészség elejtette vele szemben a fennmaradó nyolc vádpontot. A vádlott perében 1999-ben született ítélet, amelyben öt negyven évi szabadságvesztés büntetésre ítélték.⁵¹³

Az ezt követő időszakban számtalan vádlott perében született vádalku, de közülük is kiemelkedik a korábban magát ártatlannak valló **Biljana Plavsic**, volt boszniai szerb elnök 2002-es pere. Plavsiccsal szemben egy-egy rendbeli népirtás és háborús bűntettek, valamint öt rendbeli emberiség ellenes bűncselekmények miatt emeltek vádat. A vádlott a tárgyaláson bűnösnek vallotta magát emberiség elleni bűntettek egy rendbeli elkövetésében, a nemzetközi törvényszék ügyészei pedig ennek fejében visszavonták az ellene emelt összes többi vádpontot.⁵¹⁴ Mindezek alapján a bíróság öt mindösszesen tizenegy évnyi szabadságvesztés büntetésre ítélte. Hogy mi húzódnak meg az alku, és az annak nyomán megszületett igen csak enyhének mondható ítélet háttérében? Erről Richard Dickernek, a Human Rights Watch emberjogi szervezet programigazgatójának a szavai árulkodnak a legjobban: „Az, hogy Plavsic asszony bűnösnek vallotta magát, fontos előrelépés lehet a vád számára, mert Plavsic egyedülálló pozícióban van ahhoz, hogy igen súlyosan terhelő bizonyítékokat szolgáltatson más vádlottak, köztük Slobodan Milosevic ellen.”⁵¹⁵

2. Vádalkuk az ICTR előtt folyó eljárásokban

A legnagyobb „hal”, amely az ICTR horgára akadt, egyben az a személy is volt, aki először kötött vádalkut a ruandai nemzetközi törvényszék ügyészeivel. Ez az ember **Jean Kambanda**, Ruanda népirtások idején hatalmon volt miniszterelnöke volt. Kambandát 1997-ben Kenyában tartóztatták le, rá egy évvel pedig már vádalkut is kötött az ügyészséggel. A vádlott abban a hiszemben volt, hogy az egész ellene folyó eljárást

513 Nancy Amoury Combs: Guilty Pleas in International Criminal Law. Constructing a Restorative Justice Approach. Stanford University Press, Stanford, California, 2007., 61-62. oldal

514 MTI, 2002. Plavsic bűnösnek vallotta magát Hágában. In.: www.kisalfold.hu

515 MTI, 2002. Plavsic bűnösnek vallotta magát Hágában. In.: www.kisalfold.hu

megúszhatja legfeljebb három évig terjedő szabadságvesztéssel, ezzel szemben a végén életfogytiglani szabadságvesztés büntetésre ítélték. Kambanda a tárgyalás során bűnösnek vallotta magát népirtás és emberiség elleni bűncselekmények elkövetésében, továbbá az ügyészek rögzítették a részletes vallomását is, és így csaknem kilencven perces nélkülözhetetlen hanganyaghoz jutottak a további bűnösök elleni bizonyítási eljárások sikeres lefolytatásához. A vádlott ígéretet tett egyúttal arra is, hogy tanúskodni fog majd ezekben a későbbiek során megindításra kerülő perekben.⁵¹⁶

Két későbbi ICTR vádlott még a letartóztatásuk előtt maga kereste fel az ügyészséget, és ajánlotta fel együttműködését, azaz hogy a vádalkuért cserébe hajlandó lenne tanúskodni a háborús főbűnösök ellen. Ilyen volt **Omar Serushago**, az Interahamawe milícia egyik kisebb csoportjának a vezetője, illetőleg **Michael Bagaragaza**, a korábbi elnök, Juvenal Habyarimana közeli barátja is. Közülük az előbbi a Kambanda, valamint a tusziki legyilkolására felhívó egykori rádióriporter, Georges Ruggiu elleni tanúskodást vállalta,⁵¹⁷ míg az utóbbi arra tett ígéretet, hogy a fajüldöző „Akazu-klán” tagjai leleplezéséhez fog majd a vallomásával tevékeny módon hozzájárulni.⁵¹⁸

Mind ezekben, mind pedig a későbbi, szintén vádalkuval zárult perekben sok esetben meglepően enyhe ítéletek születtek. Ennek a magyarázatául szolgálhat az ICTR főügyészének egyik nyilatkozata is, aki például a **Georges Ruggiu** elleni ítéletben kiszabott mindösszesen tizenkét évnyi szabadságvesztést csupán egy „jó gesztusként” (good gesture) értékelte, mutatva az irányt azon vádlottak számára, akik vacilálnak még azon, hogy érdemes lenne-e az ügyükben végül vádalkut kötniük.⁵¹⁹

516 Nancy Amoury Combs: *Guilty Pleas in International Criminal Law. Constructing a Restorative Justice Approach*. Stanford University Press, Stanford, California, 2007., 92-93. oldal

517 Nancy Amoury Combs: *Guilty Pleas in International Criminal Law. Constructing a Restorative Justice Approach*. Stanford University Press, Stanford, California, 2007., 94. oldal

518 Nancy Amoury Combs: *Guilty Pleas in International Criminal Law. Constructing a Restorative Justice Approach*. Stanford University Press, Stanford, California, 2007., 108. oldal

519 Nancy Amoury Combs: *Guilty Pleas in International Criminal Law. Constructing a Restorative Justice Approach*. Stanford University Press, Stanford, California, 2007., 97. oldal

VI. A vádalku lehetősége a volt pártvezetők kapcsán

A fenti példák alapján okkal gondolhatnánk, mivel a volt szocialista utódállamokban, köztük Magyarországon is igen vontatottan haladt – és a legtöbb helyen végül elakadt – a volt pártállami vezetők eljárás alá vonása, hogy a megoldás a vádalku lehetett (volna).

Igazolásul erre a Nemzetközi Büntetőbíróság gyakorlata mutatkozik, amely a működése során azzal szembesült – és el kellett döntenie –, hogy melyik érték fontosabb számára: az igazságkeresés vagy a hatékonyság, és ennek a dilemmának megfelelően kellett kialakítania a vádalku-gyakorlatát. Miként a témával foglalkozó szerzők⁵²⁰ megjegyzik, az ICTY és az ICTR korábbi vádalku-gyakorlata megmutatta, hogy bizonyos fokig feláldozták az igazságkeresését a hatékonyság érdekében, amikor ezt az eszközt használták, amely azonban sokkal gördülékenyebbé tette az ilyen eljárások lefolytatását.

A korábbi jugoszláv, dél-amerikai és afrikai háborús bűnösök ellen vádalkuval zárult nemzeti és nemzetközi büntetőeljárások eredménye megmutatta, hogy a vádalku lehetett volna az az eszköz, amivel a volt pártvezetők elleni eljárások itthon is sikerre vihetők le(he)ttek volna, ámde ez az eljárási mód a rendszerváltáskor itthon még ismeretlen volt. Ezen lehetőséggel összefüggésben pedig ismételten utalni kívánok dr. Strausz Jánosnak, a „salgótarjáni sortűzper” bírójának a szavaira, mely szerint: „Az 1956-os vérontásokért és megtorlásokért kétségkívül felelős, életben lévő politikai és katonai vezetők ellen soha senki sem kezdeményezett törvényes felelősségre vonást, és erre még a jelen ügy kapcsán sem került sor. Ehelyett egyszerű közembereket ültettek a vádlottak padjára, noha ezek többsége ellen sem volt hitelt érdemlő bizonyíték”, ami alapján okkal adódik is a következtetés, hogy ezen „közemberek” vádalku keretében vallomást tehettek volna.

⁵²⁰ Laura Burens: Plea bargaining in International Criminal Tribunals. The end of truth-seeking in international courts. Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogatik, 7-8/2013., 322-333. oldal

A formális – de sokkal inkább az informális, a nyilvánosság által részleteiben meg nem ismert – vádalku alkalmazására ugyanakkor az egykori keleti tömbben a rendszerváltást követően két országban is sor került, melyekre többnyire hivatalos dokumentumok nem, leginkább csak politikusok általi akkori elszólások vagy közvetett bizonyítékok utalnak. Formális keretek közé szorítva azonban ezek a vádalkuk jóval szélesebb körben vezethettek volna el – meglátásom szerint – a valódi tettesek (felbujtók) felelősségre vonásához, akár Magyarországon, és akár ugyanígy a többi volt szocialista országban is.

Ezzel kapcsolatban azonban komoly akadályt jelenthetett (volna) az, hogy az érintett országokban – és nálunk is – akkoriban nem tartalmazta az eljárási törvény a vádalku intézményét, de még csak azt helyettesíteni tudó, hasonló jellegű jogi eszközöket sem. Ennek is köszönhető, hogy azon esetekben, ahol a vádalku alkalmazására így sor került, sokkal inkább a formális megegyezésen, nem pedig az eljárási törvény adta lehetőségen keresztül jutottak el oda, hogy enyhébb büntetésért cserébe a terheltek beismerjenek, illetve hajlandóak legyenek arra, hogy ennek fejében másokra (jellemzően a vezetőikre, de akár a felelősnek tartott egykori beosztottjaikra) nézve is terhelő vallomást tegyenek.

A két vádalkuval érintett ország – a büntetőjogi felelősségre vonások terén egyébként is élen járó – Csehország, illetőleg Németország voltak, ahol Lubomir Strougal, illetőleg Markus Wolf (és a társaik) büntetőügye voltak azok, amik ebbe a körbe sorolhatók bele.

1. Lubomir Strougal büntetőügye (Csehország)

Lubomir Strougal a kommunista fordulatot követően Csehszlovákiában előbb mezőgazdasági, majd pedig belügyminiszteri tisztséget látott el, a rendszerváltást megelőzően pedig még miniszterelnök is volt. Utóbb két büntetőeljárás is indult vele szemben, amelyek közül az ellene a csehszlovák állambiztonsági szolgálat politikai gyilkosságai felett való szemet hunyása miatt indult eljárás hozható a vádalkuval összefüggésbe (a másik ügy tárgya a „tiltott határátlépések” közbeni halálesetek voltak).

A konkrét büntetőügyben 2001-ben azzal vádolták meg Strougalt, hogy még 1965-ben, belügyminiszterségének az ideje alatt arra adott a vizsgáló szerveknek utasítást, hogy akadályozzák meg a csehszlovák állambiztonsági rendőrség (StB, Státni bezpečnost) három politikai elítélt meggyilkolásával végződött politikai túlkapásainak a vizsgálatát. (Az egész eljárás alapját az képezte, hogy még 1948-ban három ellenzékit a csehszlovák titkosrendőrség emberei meggyilkoltak, majd pedig halálukat menekülés közben szerzett sérülések következményének állították be. A sztálinizmus bukását követően felerősödtek azok a hangok, akik az elkövetőknek a felelősségre vonását sürgették, azonban mindez az államhatalomnak nem állt érdekében, mert az további kérdéseket vethetett volna fel.)

Az ügyben a legfontosabb bizonyíték egy cetli (scrap of paper) volt, ami – a vád szerint – Strougal parancsát tartalmazta, jelesül hogy 1965-ben utasítást adott a minisztériuma számára, hogy gátolják meg az StB politikai gyilkosságainak a kivizsgálását.⁵²¹ Az ügy jogi megítélése pedig attól függött, hogy sikerül-e ezt az utasítást Strougalhoz kötni, azaz hogy a parancsot tartalmazó okirat valódi és azon valóban az ő utasítása szerepel-e.

Strougal mind a nyilatkozataiban, mind pedig a bíróságon tagadta az ellene felhozott vádakát. 2009-es visszaemlékezéseiben azzal érvelt, hogy „Mélységesen sajnálom mindazokat, akikkel szemben tisztességtelenül jártak el a biztonsági szerveink és az igazságszolgáltatásunk, vagy akik különböző bíróságon kívüli vádak miatt szenvedtek. Nem tehetek róla. Őszintén elnézést kérek.” („I deeply regret all those who have been unfairly affected by our security and justice or have suffered from various extrajudicial charges. I can not help it. I alsi sincerely apologize.”).⁵²² A bíróságon pedig kijelentette, hogy nem érez felelősséget a történetekért, amelyhez hozzátette, hogy ő maga akkor mindent megtett, hogy segítsen a vádbeli politikai gyilkosságoknak a kivizsgálásában.⁵²³

521 <https://english.radio.cz/former-communist-prime-minister-walks-free-a-ptague-court-8058420>

522 <https://newsbeezer.com/czechrepubliceng/lubomir-strougal-celebrates-his-95th-birthday-the-communist-the-papal-and-the-normalization-symbol>

523 <https://english.radio.cz/former-communist-prime-minister-walks-free-a-ptague-court-8058420>

Az eljárás végül 2002-ben Strougal felmentésével végződött, mivel a vád nem tudott kellő bizonyítékot felhozni a parancsot tartalmazó okirat hitelességének alátámasztására. Hiába nyilatkozta ugyanis az eljárás elején Jan Srb, a kommunizmus idején elkövetett bűntetteket vizsgáló ÚDV szóvivője, hogy sokszor vádolták meg őket igaztalanul azzal, hogy csak kis halakra vadásznak és ez az ügy az ékes bizonyíték ennek ellenkezőjére,⁵²⁴ az ügyészség csak egyetlen személlyel tudott alkut kötni – aki az ügyben tanúként vallomást is tett – az irat hitelességének és a vádlotthoz köthetőségének a bizonyítására.

Az ügyben ítéletet hozó bíró, Tomáš Hajek azzal indokolta a felmentő határozatot, hogy „egyetlen személy állítására nem lehet alapozni egy ítéletet”⁵²⁵, és mivel csak egy tanú volt hajlandó kezeskedni a dokumentum hitelességéért, ezt nem találták elegendőnek.⁵²⁶

Mindez természetesen kudarcot jelentett a cseh igazságszolgáltatás számára, melynek tanulsága az is volt, hogy hiába köt az ügyészség vádalkut egy olyan személlyel, akinek esetleg információi lehetnek az elkövetett bűncselekményről, egyetlen „bűnbánó” tanú vallomása még nem feltétlenül lehet elégséges a terhelt bűnösségének megállapításához.

2. Markus Wolf büntetőügye (Németország)

A volt szocialista tömbben a másik – a csehnél sokkal szélesebb nyilvánosságot kapó – vádalkuval érintett bűnügy az újraegyesülés utáni Németországban a volt kelet-német titkosszolgálati vezető, a Stasi (Ministerium für Staatssicherheit) külföldi hírszerző részlegét (Hauptverwaltung Aufklärung) 34 éven át, 1952 és 1986 között irányító Markus Wolf elleni büntetőeljárás volt. Wolfot az újraegyesítést követően bíróság elé állították, de végül meglepően enyhe büntetésre kapott, amit sokan nem is a véletlennek, hanem az általa a szabadulása fejében a CIA-nak szolgáltatott információknak tudtak be.

⁵²⁴ https://nepszava.hu/1084936_nem-fogjak-perbe-a-kommunista-vezert

⁵²⁵ https://nepszava.hu/1084936_nem-fogjak-perbe-a-kommunista-vezert

⁵²⁶ <https://english.radio.cz/former-communist-prime-minister-walks-free-a-ptague-court-8058420>

Mindezt már az egykori magyar „hozzáértők” is sejtetni engedték, akik kifejezetten utaltak arra, hogy annak köszönhető volt, hogy a fal leomlása után, a Moszkvába való menekülését követően a Németországba történő „visszatérésekor megúsza hat éves börtönbüntetését – felfüggesztették az ítéletet”, hogy „lehetett mondanivalója az amerikai és az izraeli titkosszolgálatok számára”, illetve hogy konkrétan a szabadulására „az egységes Németország titkosszolgálatával kötött vádalku révén” kerül(het) sor.⁵²⁷

Ezt a tényt a nyugati sajtóban is nyílt titokként kezelték, amikor is közzétették, hogy „Valószínűbb oka annak, hogy Wolf büntetését két év feltételes szabadságra csökkentették, az az, hogy túl sokat tudott, vagyis kínos és terhelő tényeket a nyugat-német politikusok háború utáni tevékenységéről. Ennek eredményeként Wolf kint tudott maradni a börtönből.” („The more likely reason for the reduction of Wolf’s sentence to two years parole, however, is that he knew too much, i.e. embarrassing and incriminating facts about the activities of West German politicians in the post-war period. As a result, Wolf was able to stay out of prison.”).⁵²⁸

A Washington Post részére például konkrétan nyilatkozott is a témáról a német belföldi hírszerző ügynökség, az Alkotmányvédelmi Hivatal egy munkatársa, aki megerősítette, hogy „Wolf gazdag készlettel rendelkezik ágytörténetekkel, amik tönkretelhetnek német politikai karriereket, és politikai információkkal a német politika kritikus területeiről, amelyek zavarba hozhatják a kormányt. Wolf állítólag azt reméli, hogy a német vezetők félelmeit valamilyen amnesztiával kötik össze.” („Wolf has a rich stockpile of bed stories that could wreck German political careers as well as political information about critical areas of German policy that could embarrass the government. Wolf reportedly hopes to parlay the fears of German leaders into some kind of amnesty deal.”).⁵²⁹

527 http://www.kre.hu/portal/images/kreml/Kemek_evadjan.pdf

528 <https://www.wsws.org/en/articles/2006/12/wolf-d01.html>

529 <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1991/09/25/ex-spy-wolf-returns-to-germany/ab357280-4c26-498d-906d-6b2f068453a6>

Mindenesetre Wolf nyilvánosan visszautasította az ajánlatot, ami minden bizonnyal csak a közvélemény – de leginkább az ellenséges titkosszolgálatok – félrevezetését szolgálta. A részére adott ajánlat ahhoz volt köthető, hogy amnesztia fejében fedje fel a nyugat-német kormányban dolgozó volt kelet-német ügynökök neveit, azonban ő ezt hivatalosan visszautasította.⁵³⁰ Nyilvánvalóan a német kormánynak sem lehetett érdeke, hogy ilyen dehonesztáló titkok napvilágra kerüljenek, úgyhogy könnyen lehetett ezzel bemutatni Wolf állhatatosságát, miközben más, a nyugati tömbbel ellenséges viszonyban lévő államok ügynökeinek neveit e lepel alatt így könnyen fel lehetett fedni.

Ezzel szemben azonban Wolf vállalta azt, hogy tanúskodni fog Harry Schuett volt Stasi-tábornok müncheni tárgyalásán, azzal, hogy nem fogja felfedni más ügynökök neveit,⁵³¹ melyre értelemszerűen nem kerülhetett volna sor vádalku, illetőleg ellentételezés nélkül.

Maga Wolf is írt róla a visszaemlékezéseiben, hogy 1990. májusában a Központi Hírszerző Ügynökség küldöttet küldött a nyaralójába az Egyesült Államok biztonságos menedékének ajánlatával, ha felfedi a régi kollégáit, amit azonban ő visszautasított („The Central Intelligence Agency sent an emissary to his summer cottage with an offer of safe haven in the United States if he informed on his old colleagues. He refused.”).⁵³²

Mégis, miután őt a düsseldorfi bíróság 1993-ban elítélte árulás miatt elsőfokon hat év börtönbüntetésre, a felettes bíróság hatályon kívül helyezte az ítéletét, éspedig azzal az indokolással, hogy egy szuverén állam érdekében járt el, amikor hírszerzési vezető volt, így végül már csupán illegális emberrablások elrendelése miatt vonták őt felelősségre.⁵³³ Mindez (és hogy megúszhatta csupán ennyivel) egyáltalán nem lehetett a véletlen műve.

530 <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1991/09/25/ex-spy-wolf-returns-to-germany/ab357280-4c26-498d-906d-6b2f068453a6>

531 <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1991/09/25/ex-spy-wolf-returns-to-germany/ab357280-4c26-498d-906d-6b2f068453a6>

532 <https://www.nytimes.com/2006/11/10/world/europe/10wolf.html>

533 <https://www.nytimes.com/2006/11/10/world/europe/10wolf.html>

Markus Wolf és a vádalku kérdésköre kapcsán ugyanakkor mindenképpen hivatkozni kell két egykori titkosszolgálati munkatársa, Rainer Rupp és Günter Guillaume esetére. Mert míg Markus Wolf a titkos vádalkuja keretein belül nyilvánosságra nem hozható információkat osztott meg a nyugat-német és amerikai hatóságokkal, addig a két egykori munkatársa – a vádalku keretében – Wolf bírósági tárgyalásán vállalta a vallomástételt, azaz, hogy volt felettesük büntetőügyében tegyenek rá nézve tanúként terhelő vallomást.

Rainer Rupp, a kódnevén „Topáz”, 13 évig volt Markus Wolf beépített ügynöke a NATO brüsszeli központjában, és ilyen minőségében a Stasi és a KGB legértékesebb információforrása volt a nyugati szövetség katonai tervei kapcsán. Miután Rupp lebukott, őt árulással vádolták meg a német hatóságok, azaz azzal, hogy a tevékenysége eredményeként a Varsói Szerződés képessé vált megítélni a NATO katonai potenciálját. Ruppot 1993-ban tartóztatták le, amikor 49 éves volt. Az enyhébb büntetésért cserébe beismerte, hogy kémkedett, és vállalta azt is, hogy tanúskodik Markus Wolf tárgyalásán, ahol megismételte korábbi beismerését és beszervezését érintően tett terhelő állításait.⁵³⁴

Günter Guillaume ugyancsak Markus Wolf beépített ügynöke volt, aki a nyugat-német Szövetségi Kancellári Hivatalban (Bundeskanzleramt) kémkedett. Guillaume 1972-től Willy Brandt személyes referense volt, így a lebukása Brandt kancellárnak a bukását is eredményezte. Miután letöltött 13 éves börtönbüntetéséből néhány esztendő, 1981-ben ügynökcsere révén hazatérhetett az NDK-ba, ahol utána kitüntetésekkel halmozták el őt. A rendszerváltást és az újraegyesítést követően a német kormányzat ugyanakkor mentességet biztosított a számára mindenféle további vádemelés alól, cserébe azonban vállalta, illetőleg vállalnia kellett, hogy Markus Wolf tárgyalásán tanúként szerepeljen.⁵³⁵

534 <https://apnews.com/article/944b42d1e65a69a5b76ff07f6ff1c893>

535 Agent (Mfs): Karl-Heinz Kurras, Hans Sommer, Gunter Guillaume, Wolfram von Hanstein, Karl Wienand, William Borm, Lothar Weirauch. Bücher Gruppe. <https://www.amazon.in/Agent-Mfs-Karl-Heinz-Guillaume-Hanstein/dp/B0070LHH12>

A fenti esetekből is kitűnik, hogy a vádalku alkalmazása egy igencsak erőteljesen eredménnyel kecsegtetni tudó lehetőség lehetett volna Magyarországon is, mint ahogyan alkalmazták azt az ismertetett büntetőügyekben Csehországban és Németországban is. Az persze más kérdés, hogy végül mindkét kísérlet kudarcba fulladt, mert míg a cseh példánál nem lett elégséges az egyetlen bűnbánó tanú vallomása a marasztaláshoz, addig Németországban vélhetően a háttérben titokban zajló alkuk eredményezték a vádalkuval született ítélet megtorló hatásának az elenyészését és végül a büntetés felfüggesztését is.

Azt, hogy a negatív külföldi példák ellenére sem lett volna hiábavaló a rendszerváltást követően Magyarországon vádalkuban gondolkodni – természetesen annak informális változatában, lévén, hogy az akkori eljárási törvény ilyen jogintézményt nem ismert –, alátámasztja például az ún. salgótarjáni sortűzper – általam ismert – iratanyaga is, amelyből kitűnik, hogy az egykori karhatalmisták között az eltelt évek alatt igen éles érdekellentét alakult ki és érzékelhetően élvezettel tettek terhelő vallomást egymásra is.

Amennyiben tehát a rendszerváltáskor létezett volna a vádalku lehetősége nálunk, illetőleg lett volna akarat valamelyik bűntény esetén a felettes vezetők megbüntetésére, úgy meggyőződésem szerint az egykori beosztottak nem csak egymást terhelték volna, ha megalapozottan bízhattak volna a vallomásukért cserében valamiféle mentesülésben. Ilyenre azonban egyik lefolytatott büntetőügyben sem került sor, az ügyészség az egyes perekben valamennyi karhatalmistát – akár tettek beismerő vallomást, akár tagadtak, akár hajlandóak voltak egymást terhelni, akár nem – egységesen megvádolta és nem differenciált. Miközben az érzékelhetően még csak fel sem merült senkiben sem, hogy esetlegesen nem csak a karhatalmisták között kellene keresni a felelősöket, melynek módja álláspontom szerint egyedül a vádalku lehetőségének a felajánlása lehetett volna. 30 évvel a rendszerváltást követően azonban már nem lehet bízni abban, hogy bármely cselekmény kapcsán az ellentételezés lehetősége híján újabb bizonyíték merülhetne fel, melyre figyelemmel nyilvánvaló az, hogy e lehetőséggel időben akkor kellett volna élni.

Hatodik rész
AZ ELÉVÜLÉS KÉRDÉSE
MINT A FELELŐSSÉGRE VONÁS ESETLEGES AKADÁLYA

I. Az elévülés fogalma és hatályos magyar szabályozása

Amikor elévülésről beszélünk, különbséget kell tennünk egyrészt a büntethetőség elévülése, másrészt pedig a büntetés végrehajthatóságának az elévülése között. A kettő közül az előbbire vonatkozó szabályokat a Büntető Törvénykönyv (Btk., 2012. évi C. törvény) 26-28. §-a szabályozza, mely az elévülést a büntethetőséget megszüntető okok egyik esetének tekinti. Ezzel szemben a büntetés végrehajthatóságának az elévülésével kapcsolatos rendelkezések a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló törvény (Bv. tv., 2013. évi CCXL. Törvény) 27-29. §-ai közt találhatóak meg, a büntetés végrehajtását kizáró okok között.

A jelen témával kapcsolatosan, a büntetőjogi felelősségre vonás akadályaival összefüggésben az elévülés rendelkezései közül három témakörrel indokolt foglalkozni. Elsőként a büntethetőség **elévülési idejével**, másrészt az el nem évülő bűncselekmények körével, harmadrészt pedig az elévülés nyugvására okot adó egyes körülményekkel, melyek a büntethetőség elévülésének a szabályai között (Btk. 26-28. §) találhatóak meg.

A hatályos Btk. 26. §-a értelmében a büntethetőség a bűncselekmény Btk.-beli büntetési tételének a felső határának megfelelő idő elteltével, de legalább öt év elteltével évül el. Ez alól kivételt képeznek a Btk. XXVII. Fejezetében meghatározott korrupciós bűncselekmények, melyeknek a büntethetősége csak tizenkét évnek az elteltével évül el. A hatályos magyar szabályozásban vannak ugyanakkor olyan bűncselekmények is, amelyeknek a büntethetősége nem évül el. Ez azért jelentős, mert amikor a kommunista diktatúra legsötétebb ideje volt, ilyen jogi fogalom a magyar jogban még nem is létezett.

Az 1950-es években hatályban volt magyar törvények ugyanis még nem ismerték az el nem évülő bűncselekmények kategóriáját, így például az 1956-ban hatályban volt Büntető Anyagi Jogszabályok Hatályos Összeállítása (BHÖ, 1950. évi II. törvény) 25. §-a értelmében még a halállal vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel fenyegetett cselekmények elévülése is csak 15 év volt, amely idő után a büntethetőségük megszűnt.

Ezzel szemben a ma hatályos Büntető Törvénykönyv (Btk.) 26. § (3) bekezdése alapján nem évül el a büntethetősége az emberiség elleni bűncselekményeknek (XIII. Fejezet), a háborús bűncselekményeknek (XIV. Fejezet), az életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntetendő bűncselekményeknek, valamint azon nemi élet szabadsága és nemi erkölcs elleni bűncselekményeknek (XIX. Fejezet), amelyek ötévi szabadságvesztésnél súlyosabban büntetendők, de csakis abban az esetben, hogy ha az adott cselekménynek a sértettje a bűncselekmény elkövetésekor a tizennyolcadik életévét még nem töltötte be.

Az elévülés nyugvásának a tételes szabályait ugyanakkor a Btk. 28. §-a tartalmazza, amely – törvényileg meghatározott kivételszabályok felállításával – a büntetőeljárás felfüggesztése tartamának (lásd (2) bekezdés), a mentelmi jog fel nem függesztése tartamának (lásd (3) bekezdés), a próbára bocsátás próbaidejének és a jóvátételi munka tartamának (lásd (4) bekezdés) az elévülés határidejébe való be nem számítása mellett bizonyos olyan bűncselekmények esetén is kizárja az elévülés határidejének a folyását, amelyeket tizennyolcadik életévét be nem töltött sértetteknek a sérelmére követtek el, melyeknél az elévülésnek a határidejébe nem számít bele az az időtartam, amíg a sértett a huszonegyedik életévét be nem tölti, avagy be nem töltötte volna (lásd (1a) bekezdés).

Míndezek alapján érdemes megvizsgálni, hogy a kommunista diktatúra idején elkövetett bűncselekmények kapcsán milyen nemzetközi jogszabályi alapja lehet (vagy nem lehet) annak, hogy az adott cselekmények elévülésének a be nem következését állapítsuk meg. Ezt megelőzően azonban indokolt tisztázni azt, hogy mi az az elévülés, milyen joghatása van az elévülés bekövetkezésének, de leginkább azt, hogy mi is annak a célja és értelme.

A Büntető Törvénykönyv Magyarázata szerint „Az elévülés intézménye szoros összefüggésben áll a büntetés céljával. Könnyen belátható, hogy a büntetés akkor éri el leginkább a célját, ha – többek között – minél rövidebb idő alatt követi a tett elkövetését. Az idő múlásával a büntetés egyre inkább távolodik eredeti céljától, és egyre inkább csupán a megtorló jelleg dominál. Az elévülés másik oka az, hogy az idő múlásával egyre nehezebbé válik a bizonyítékok beszerzése, a bizonyítás. A fentiekén túlmenően a bűncselekmény elkövetőjének a személyiségében rejlő társadalomra veszélyesség is jelentősen csökkenhet az idők folyamán, természetesen értve ezen az egyszeri bűnelkövetőket és nem a bűnöző életmódot folytatókat. Az elévülés indokaként kell még megemlíteni a méltányosságot. A legsúlyosabb cselekmények elkövetőit kivéve nem indokolt az elkövetőt hosszú, akár évtizedeken keresztül tartó bizonytalanságban tartani, hogy cselekményének lesz-e büntetőjogi következménye.”⁵³⁶

Földvári József is elsősorban a méltányosságra helyezi a hangsúlyt az elévülés indokai kapcsán. Érvelése szerint „A bűncselekmény elkövetése után az elkövető érthetően számol felelősségre vonásával, és emiatt feltételezhetően feszültebb idegállapotban is él. Méltánytalan lenne ezt a feszültséget és bizonytalanságot élete végéig fenntartani, számításba véve azt a lehetőséget is, hogy az eltelt időben az elkövető személyisége kedvezően változhatott meg.”⁵³⁷

Nagy Ferenc a tankönyvében utal az elévülés kapcsán a Sallutius történetíró nyomán elterjedt „quieta non movere” kifejezésre, amely azt az elvárást fogalmazza meg, hogy „a már nyugvó dolgokat nem szabad felbolygatni”. Mindazonáltal „A büntetőjog sem a társadalmat, sem az érintett bűnelkövetőket nem kívánja hosszú ideig bizonytalanságban tartani az elkövetett cselekmény jogi megítélését és a felelősségre vonást illetően.”⁵³⁸

536 Jakucs Tamás: *A büntető törvénykönyv magyarázata*. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2004., 140. oldal

537 Földvári József: *Magyar büntetőjog általános rész*. Osiris Kiadó, Budapest, 1997., 172. oldal

538 Nagy Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*. Korona Kiadó, Budapest, 2001., 237. oldal

A 11/1992. (III. 5.) AB határozatra hivatkozva *Wiener A. Imre* idézi tanulmányában, hogy „A büntetőjog elévülési szabályai a törvényes büntetőjogi felelősségre vonást biztosítják, azáltal, hogy időbeli korlátok közé szorítják az állami büntetőhatalom gyakorlását. A büntetőhatalom gyakorlására rendelt hatóságok mulasztása vagy a kézre kerítés eredménytelensége – mint kockázat – az államot terheli. Ha az elévülés bekövetkezett, a büntethetőség kizárása alanyi jogként illeti meg az elkövetőt.”⁵³⁹

Marcel Storme definíciója szerint a büntetőjogi elévülés egy olyan jogintézmény, ami „részben technikai alapokon nyugszik, nevezetesen egy bizonyos idő után lehetetlenség még bizonyítékokat találni és felhasználni, részben pedig egy ember- és társadalomképen vagy szemléleten alapul, ahol még helyet kap a megbocsátás és a kibékülés”. Meghatározásához azonban Storme hozzátette azt a korántsem optimista nézetét, hogy „Napjainkban azonban a jogalkotót és a politikát arra kényszeríti a média által manipulált közvélemény, hogy vesse el ezeket az évszázados kulturális javakat.”⁵⁴⁰

A fentiek figyelembevétel az elévülés jogintézményét több különféle érdek is indokolja. Egyrészt a jogbiztonság, hiszen az elévülés az állam büntető igénye érvényesítésének időbeli korlátok között tartását szolgálja. Másrészt a büntetés funkciójának időbeli korlátja, ugyanis a bűncselekmény elkövetése óta eltelt hosszabb idő után a szankció már nem vagy alig érheti el a célját. Harmadrészt a társadalom védelmének az időbeli korlátja, mivel nem ritka az, hogy az elkövető utóbb a társadalom hasznos tagjává válik. Negyedrészt célszerűségi szempontok, ugyanis az idő múlásával már egyre inkább elenyésznek a bizonyítékok. Ötödrészt pedig a méltányosság, azaz hogy egy közben már feledésbe merült bűncselekményért nem lenne tisztességes az olyan büntetőpolitika, hogy az elkövető amiatt bármikor a jövőben, akár élete végéig megbüntethető legyen.⁵⁴¹

539 Wiener A. Imre: Büntetőjogunk az ezredfordulón. Acta ELTE, tom. XL, ann. 2003., 7-54. oldal

540 Marcel Storme: Időbeniség és igazságszolgáltatás. Magyar Jog, 2008/7., 491-495. oldal

541 Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó, Budapest, 2001., 237-238. oldal

A fenti magasztos célok érvényesülésének az elévülés jogintézménye kapcsán azonban kizárólag jogállami keretek között van értelme, az elévülés a fenti feladatait és felsorolt céljait kizárólag csak egy demokratikus társadalom jogintézményeként tudja biztosítani. Miként azt a cseh Alkotmánybíróság fogalmazta meg az 1993. decemberi határozatában, „egy erőszakon alapuló politikai hatalom alapján óvakodik attól, hogy önmaga szabaduljon meg saját erőszakos cselekményeinek végrehajtóitól. Ehelyett az állam inkább ezek büntetlenségének, gyakorlatilag büntetőjogi mentességüknek biztosítójává vált.”⁵⁴², amely által egy diktatúrában az elévülés nem tudja betölteni a hivatott szerepét. Amikor pedig az állam nem kívánja a bűnt üldözni, „A büntetőjogi eljárásban ismert elévülés fogalmának feltétlenül összetevője az, hogy az állam részéről megnyilvánuljon az arra irányuló szándék, akarat és készség, hogy a büntettet üldözze. E feltételezés nélkül nem teljesülhet sem az elévülés fogalmának tartalma, sem maga a jogintézmény értelme. Az elévülés értelme kizárólag két alapvető tényező hosszú távú kölcsönös működéséből adódhat: az állam arra irányuló akaratából és törekvéséből, hogy az elkövetőt megbüntesse, valamint az elkövető tartós kockázatából, hogy megbüntetik. Amennyiben az állam bizonyos bűncselekményeket és meghatározott elkövetőket nem kíván üldözni, úgy az elévülés látszólagossá és feleslegessé válik. Ilyen esetekben valójában az elévülési idő nem folyik, az elévülés pedig önmagában fiktívvé lesz.”⁵⁴³

Figyelemmel egy diktatúra esetén az elévülés következményei látszólagos bekövetkezésének a kockázatára, szükséges megvizsgálni, hogy a nemzetközi jog szabályai szerint melyek azok a bűncselekmény-típusok, amelyek sosem évülnek el, illetve hogy felmerülhet-e annak vélelmezése megoldásként, hogy egy diktatúrában azon időszak alatt, amíg az állam a bűnt nem üldözte, annak elévülése sem következhetett be.

542 Česká Republika NÁLEZ Ústavního soudu České republiky (Sp. zn. Pl. ÚS 19/93), 25. oldal. In.: Varga Csaba: Igazságtétel jogállamban. Német és cseh dokumentumok. Szent István Társulat, Budapest, 2006. 220. oldal

543 Česká Republika NÁLEZ Ústavního soudu České republiky (Sp. zn. Pl. ÚS 19/93), 25. oldal. In.: Varga Csaba: Igazságtétel jogállamban. Német és cseh dokumentumok. Szent István Társulat, Budapest, 2006. 220-221. oldal

II. A nemzetközi jog szerint el nem évülő bűncselekmények

Az elévülés be nem következhetőségének megállapítására a vizsgált körben példaként a korábbiakban már részletesen elemzett – és az elévülés be nem következését kimondó – **Biszku-per** hozható fel. Az elsőfokú ítéletben végül emberölésekkel és testi sértésekkel kapcsolatban megvalósított bűnpártolásnak értékelt bűncselekmény jogi értékelésének a feltételeit a nemzetközi jog, mégpedig „**A Polgári lakosság háború idején való védelméről szóló, Genfben 1949. augusztus 12-én kelt (IV.) Egyezmény**” jelölte ki, amelynek a kihirdetése az 1954. évi 32. törvényerejű rendelettel itthon is megtörtént. Ennek a 2. cikke háború, vagy minden más nemzetközi fegyveres összeütközés, illetve megszállás esetére rendeli az Egyezmény alkalmazását, míg a 146. cikke kötelezővé teszi az ennek során elkövetett, a 147. cikkben háborús bűntettként felsorolt „súlyos jogsértések” – közöttük több más jogsértés mellett például a védett személyek sérelmére véghezvitt szándékos emberölések, illetőleg testi sértések, kínzások, jogellenes fogvatartás – elkövetőinek a „büntető megtorlással sújtását”. A 2. cikk értelmében az Egyezmény alkalmazást nyer a két vagy több szerződő fél között bekövetkező megüzent háború, vagy minden más fegyveres összeütközés esetén, még ha hadiállapot fennforgását közülük valamelyik nem is ismeri el. Az Egyezmény alkalmazandó valamely szerződő fél területe egészének vagy egy részének bármely megszállása esetén is, még akkor is, ha ez a megszállás nem ütközik semmiféle katonai ellenállásba. A 4. cikk rögzíti, hogy az Egyezmény védelmében részesülnek azok a személyek, akik összeütközés vagy megszállás esetén bármely időpontban és bármely módon valamely olyan szerződő fél vagy megszálló hatalom hatalmában vannak, amelynek nem állampolgárai. A 6. cikk szerint az Egyezményt a 2. cikkben említett minden összeütközés vagy megszállás esetében annak kezdetétől fogva alkalmazni kell. Az összeütköző felek területén az Egyezmény alkalmazása a katonai műveletek általános befejezésével ér véget. A megszállott területen az Egyezmény alkalmazása a katonai műveletek általános befejezésétől számított egy év eltelte után ér véget. A Hágában

1907. október 18-án létrejött és az 1913. évi XLIII. törvénycikk 1. § 4. pontjával kihirdetett, „A szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól szóló egyezmény” mellékletét képező szabályzat III. részének 42. cikke akként rendelkezik, hogy megszállottnak kell tekinteni azt a területet, amely tényleg az ellenség hadseregének hatalmába került. A megszállás csupán azokra a területekre terjed ki, ahol ez a hatalom fennáll és gyakorolható. A IV. Genfi Egyezmény 146. cikkéből következően, a magas szerződő felek kötelezettséget vállalnak, hogy minden szükséges törvényhozási intézkedést megtesznek abból a célból, hogy megfelelő büntető megtorlással sújtsák **azokat a személyeket**, akik az Egyezmény egyik vagy másik rendelkezését a következő cikkben meghatározott módon **súlyosan megsértették**, vagy **annak megsértésére utasítást adtak**. Mindegyik szerződő fél köteles felkutatni azokat a személyeket, akiket e súlyos jogsértések egyikének vagy másikának elkövetésével, vagy azok elkövetésére utasítás adásával gyanúsítanak, és tartozik e személyeket tekintet nélkül állampolgárságukra, saját bíróságai elé állítani. A 147. cikkből kitűnően pedig, az előző cikkben említett ún. „súlyos jogsértésnek” az alábbi tényállások egyikét vagy másikat kimerítő cselekmények tekintendők, ha azokat az Egyezmény által védett személyek vagy dolgok ellen követik el: a szándékos emberölés, a kínzás vagy embertelen bánásmód, ideértve a biológiai kísérleteket, nagy fájdalom szándékos előidézése vagy a testi épség, illetve egészség súlyos megsértése, a védett személy jogellenes elhurcolása vagy áthelyezése, illetve a jogellenes fogva tartása, a védett személynek az ellenséges Hatalom fegyveres erőiben való szolgálatra kényszerítése, illetve a védett személynek a jelen Egyezmény rendelkezéseinek megfelelő tisztességes és szabályos eljáráshoz való jogától való megfosztása, túszok szedése, vagyontárgyaknak a katonai szükség által nem indokolt, nagymérvű, jogellenes és önkényes megsemmisítése, illetve eltulajdonítása.

Az adott ügyre vonatkoztatva – ahogyan ezt annak mind a két alapügyében a Legfelsőbb Bíróság által hozott jogerős határozatok is rögzítették – 1956. november 4-én hajnalban a Szovjetunió hadseregének páncélos hadosztályai általános támadást indítottak mind

Budapesten, mind vidéken, hogy érvényt szerezzenek a szovjet kormány és pártvezetés azon politikai döntésének, amely a Nagy Imre miniszterelnök által vezetett törvényes magyar kormány hatalomból történő elmozdítására és a magyar forradalom leverésére irányult. E támadás egyes magyar katonai egységek és főként a nemzetőrséggé szervezett felkelők részéről fegyveres ellenállásba ütközött. A szovjet csapatok katonai győzelmének eredményeként a harci cselekmények 1956. november 15-ig országszerte megszűntek, ezen időpontot követően tehát a katonai hadműveletek befejeződtek. Az ellenállás letörése után azonban a szovjet csapatok a városokból nem távoztak el, hanem megszálló erőként ott állomásoztak, rendészeti és közigazgatási funkciókat is ellátva. A szovjet katonák, a karhatalmistákkal kiegészülve a települések közterületein tartózkodtak, járőrözésekben vettek részt. Mindebből viszont az következik, hogy 1956. november 4-én a Magyar Népköztársaság és a Szovjetunió között, a szovjet támadás folytán, hadüzenet nélkül a IV. Genfi Egyezmény 2. cikkében írt nemzetközi fegyveres összeütközés alakult ki. Erre pedig a 6. cikk értelmében az Egyezményt az összeütközés kezdetétől fogva alkalmazni kell. Mint hogy a katonai műveletek általános befejezését (1956. november hó 15-ét) követően – az elsőfokú ítéletben érintett városok, így – Salgótarján városa és Martonvásár is megszállt terület maradt, és az volt 1956. december 8-án és 1957. március 9-én, de még azt követően is (a katonai műveletek befejezésének időpontját követő egy évnél az elteltéig, tehát egészen 1957. november 14. napjáig), az Egyezmény alkalmazásának hatálya – a 6. cikkben említett egy éves időtartamra figyelemmel – változatlanul fennállt. Ez a helyzet egyben azt is jelenti, hogy e települések polgári lakossága a szovjet hadsereg, mint megszálló hatalom hatalmában volt, következésképpen az Egyezmény védelme alá került. E védettség természetesen mindaddig, amíg a megszállás ténylegesen fennállt, a szovjet erőkkel együttműködő, azokkal közös akciókat végrehajtó karhatalmistákkal szemben is érvényesült. E helyütt indokolt kiérni arra is, hogy a szovjet katonai alakulatok 1956. november 4-ét megelőző, előbb a békeszerződésen, majd a Varsói Szerződésen alapuló folyamatos magyarországi jelenléte a nemzetközi jog szerint nem minősül megszállásnak.

Az 1956. december 8-i salgótarjáni tüntetés során a békésen tiltakozó polgári lakosságra leadott sortűzzel megvalósított tömeges, szándékos emberölés, továbbá a martonvásári békés lakossággal szembeni tömeges atrocitás, embertelen bánásmód és súlyos testi bántalmazás (sértés) tehát a IV. Genfi Egyezmény 147. cikkében foglalt és háborús büntetést képező ún. „súlyos jogsértésnek” volt tekintendő. E bűncselekmény elkövetője állampolgárságra tekintet nélkül bárki, akár katona, akár polgári személy is lehet. Salgótarján kapcsán három karhatalmista került később a rendszerváltás után elítélésre, míg Martonvásár esetében kettő konkrét személy felelőssége merült fel (már akkor is), az Egyezmény 147. cikke szerinti „súlyos jogsértések” elkövetéséért tehát közvetlenül ők a felelősök.

A háborús bűncselekmények el nem évülését ugyanakkor a hatályos magyar Büntető Törvénykönyv (2012. évi C. törvény) 26. § (3) bekezdés a.) pontja tételesen kimondja, mely szerint nem évül el a büntethetősége a Btk. (XIII. és) XIV. Fejezetében meghatározott bűncselekményeknek, mely körbe a háborús bűncselekmények tartoznak. Mivel a IV. Genfi Egyezmény értelmében itt háborús bűncselekményekről beszélünk, azok elévülése a hatályos jogszabályok alapján nem következett, nem következhetett be, amely kapcsán – a dolgozatban már elemzett – visszaható hatály kérdését kell vizsgálni. Utalni kell ezzel kapcsolatosan az időbeli hatály kérdésével összefüggésben a Btk. 2. § (3) bekezdésének rendelkezésére, amely szerint az elbíráláskor hatályban lévő új büntető törvényt – lévén, hogy az elkövetéskor a kommunista államrend védelmében elkövetett súlyos jogsértések általában nem számítottak üldözendő kategóriának, de emellett még az elkövetéskor hatályos 1950. évi II. törvény (BHÖ) nem is ismerte az el nem évülő bűncselekmények kategóriáját sem – visszaható hatállyal kell alkalmazni a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai alapján büntetendő cselekmény elbírálásakor is, hogy ha az az elkövetés idején az akkori magyar büntető törvény szerint nem volt büntetendő.

További alkalmazandó jogszabály – miként alkalmazásra is került a Biszku-ügyben is – még e körben az 1971. évi 1. törvényerejű rendelettel 1971. február 2. napján kihirdetett,

„**A háborús és az emberiség elleni bűntettek elévülésének kizárásáról az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlése által New Yorkban az 1968. évi november hó 26. napján elfogadott nemzetközi egyezmény kihirdetéséről**” is. Ennek I. Cikkének a.) pontja kimondja, hogy függetlenül elkövetésük időpontjától **nem évülhetnek el** a következő bűncselekmények: A Nürnbergi Nemzetközi Katonai Bíróságnak az 1945. évi augusztus hó 8. napján kelt Alapokmányában meghatározott és az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének az 1946. évi február hó 13. napján kelt 3/I/ számú és az 1946. évi december hó 11. napján kelt 95/I/ számú határozataival megerősített háborús bűntettek, különösen azok, amelyeket a háború áldozatainak védelméről szóló, az 1949. évi augusztus hó 12. napján kelt genfi egyezmények „súlyos jogsértések”-ként sorolnak fel. A II. Cikk továbbá kimondja, hogy ha az I. Cikkben említett bűntettek valamelyikét elkövették, ennek az Egyezménynek a rendelkezéseit kell alkalmazni **az állami hatóságoknak azokra a képviselőire és azokra a magánszemélyekre**, akik – tekintet nélkül a bűntett befejezettségére – **ebben tettesként vagy részesként részt vettek**, vagy akik másokat e bűntettek valamelyikének **elkövetésére közvetlenül rábírtak**, vagy akik ezek elkövetésére szövetkeztek, valamint (és itt a konkrét ügyben ez bírt jelentőséggel) az állami hatóságoknak azokra a képviselőire, akik e bűntettek **elkövetését eltűrték**.

Mindezek alapján az állami hatóságok azon képviselőinek sem évül (és itt sem évült) el a büntethetősége, akik a IV. Genfi Egyezmény 147. cikkében meghatározott ún. „súlyos jogsértések” elkövetését – Salgótarján kapcsán az emberöléseket, Martonvásár kapcsán a testi sértéseket (és ugyanígy: a kínzásokat, az embertelen bánásmódot, a jogellenes fogvatartásokat) – eltűrték. És ilyen volt az adott ügyben – az elsőfokú ítélet szerint – Biszku Béla, az 1957. február 28. és 1961. szeptember 13. napja között hivatalban volt magyar belügyminiszter is, aki azokkal összefüggésben összesen 5 rendbeli bűnpártolás büntetével megvalósított háborús bűntettért volt felelős (3 rendbeli a három salgótarjáni karhatalmista, illetőleg 2 rendbeli a két martonvásári fő felelős után), mivel a védett személyek elleni bűncselekményeket elkövető 5 személy bűnös tevékenységét eltűrte.

III. Az elévülés nyugvása kérdésének a megítélése a kommunista utódállamokban

A rendszerváltás utáni felelősségre vonás nagy kérdése az elévülés problematikája volt. A megoldás nehézségét az adta, hogy a kelet-európai rendszerváltások időszakában már nagyrészt elévültek vagy elévülés-közelében jártak azok a bűncselekmények, amelyeknek az elkövetőit a frissen alakult democráciákban felelősségre kívánták vonni.

Mindez az érintett országok közül Magyarországon jelentett leginkább problémát és eljárási nehézséget – erről még lesz szó a későbbiekben részletesen –, különösen arra tekintettel, hogy az '50-es években hatályban volt magyar törvények még nem ismerték az el nem évülő bűncselekmények kategóriáját, mindemellett nem érdemes elhallgatni azt sem, hogy – a magyar jogrendszer számára az elmúlt évszázadban igen gyakran követendő például szolgáló – **Németországban** az elévülés kérdését lényegében a lehető legegyszerűbb és legkézenfekvőbb módon – mely mint megoldási mód Magyarországon is felmerült, viszont végül az Alkotmánybíróság ellenállásán bukott meg – oldották meg.

Jörg Arnold megfogalmazása szerint a probléma gyökere abban volt keresendő, hogy sok bűncselekményt régen követtek el, melynek következtében az elévülés veszélye fenyegetett. Ennek megoldása a német jogban az lett, hogy az elévülést úgy tekintették, hogy az a nem üldözés ideje alatt nyugodott, majd pedig újraindult („Als problematisch erwies sich, dass einige der Straftaten bereits von langer Zeit begangen worden waren und damit zu verjähren drohten. Daher wurde von der bundesdeutschen Rechtsprechung angenommen, dass die Verjährigung während der Zeit der politisch bedingten Nichtverfolgung der politischen Systemkriminalität geruht habe; eine Annahme, die 1993 durch ein besonderes Verjährungsgesetz bestätigt wurde. Ferner wurden die Verjährigungsfristen durch zwei weitere Verjährungsgesetze verlängert.”).⁵⁴⁴

⁵⁴⁴Jörg Arnold: Strafrecht in Reaktion auf Systemunrecht: Vergangenheitspolitik bei europäischen Transformationen. NNSU Kiadó, Nyizsnij Novgorod, 2001., 115. oldal

Ezt a felfogást a német tartományok igazságügy-miniszterei is átvették, akik az 1991. novemberében Berlinben tartott konferenciájukon azt a közös nyilatkozatot fogadták el, hogy a bűnüldöző hatóságok irányában a jövőben azt az álláspontot fogják képviselni, miszerint azoknak a bűncselekményeknek az esetében, amelyeket az NDK-rezsim hatalombirtokosainak az utasításával vagy jóváhagyásával követtek el és amelyeket jogellenesen, a jogállami kritériumok figyelmen kívül hagyásával akkor nem üldöztek, az elévülés nem következett be („Die Justizminister und -senatoren haben sich mit den Problemen der Verfolgungsverjährigung von Unrechtsstaaten des ehemaligen SED-Regimes befaßt. Sie werden gegenüber den Strafverfolgungsbehörden die Auffassung vertreten, daß bei Straftaten, die auf Veranlassung oder mit Billigung der ehemaligen Machthaber der DDR verübt und unter Mißachtung rechtsstaatlicher Maßstäbe nicht verfolgt wurden, keine Verjährigung eingetreten ist.”), és az az egyesüléssel újraindult.⁵⁴⁵

A nemzetiszocialista bűnökkel kapcsolatban kidolgozott Radbruch-formulára való visszautalás kifejeződött a német tartományi miniszterek azon közösen kifejtett jogértelmezésének a megfogalmazásában is, hogy azok a fajta kritériumok, amelyeket korábban a nemzetiszocialista bűncselekmények elévülése tekintetében kifejlesztettek, az NSZEP-rezsim egyes cselekedeteinek a büntetőjogi megítélésnél is megfelelően alkalmazhatóak („Die Kriterien, die durch BVerfG und BGH zur Verjährigung von nationalsozialistischen Gewalttaten entwickelt wurden, können für die strafrechtliche Beurteilung von SED-Unrechtsstaaten entsprechend herangezogen werden.”).⁵⁴⁶

Ennek megfelelően az 1993. március 26. napján elfogadott törvény az NSZEP (Német Szocialista Egységárt) rezsimje által elkövetett jogtalanságok elévülésének nyugvásáról

545 Roland Schißau: Strafverfahren wegen MfS-Unrechts. Die Strafprozesse bundesdeutscher Gerichte gegen ehemalige Mitarbeiter des Ministeriums für Staatssicherheit der DDR. Berliner Juristische Universitätsschriften, Strafrecht, Band 22., Berliner Wissenschafts-Verlag, 2007., 33. oldal

546 Roland Schißau: Strafverfahren wegen MfS-Unrechts. Die Strafprozesse bundesdeutscher Gerichte gegen ehemalige Mitarbeiter des Ministeriums für Staatssicherheit der DDR. Berliner Juristische Universitätsschriften, Strafrecht, Band 22., Berliner Wissenschafts-Verlag, 2007., 33. oldal

(Gesetz über das Ruhen der Verjährigung bei SED-Unrechtsstaaten, röviden: Verjährigungsgesetz) akként rendelkezett, hogy az elévülési idő számításánál azon cselekmények üldözése kapcsán, amelyeket a jogellenesen működő NSZEP rezsim uralma alatt követtek el, azonban azokat az NDK állami- és pártvezetése kifejezett vagy hallgatólagos akaratának megfelelően politikai vagy jogállami indokokkal össze nem egyeztethető más indokokból nem üldöztek, figyelmen kívül kell hagyni az 1949. október 11. és 1990. október 2. napja közti időt, mivel ezen időszak alatt az elévülés nyugodott („Bei der Berechnung der Verjährigungsfrist für die Verfolgung von Taten, die während der Herrschaft des SED-Unrechtsregimes begangen wurden, aber entsprechend dem ausdrücklichen oder mutmaßlichen Willen der Staats- und Parteiführung der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik aus politischen oder sonst mit wesentlichen Grundgesätzen eine freiheitlichen rechtsstaatlichen Ordnung unvereinbaren Gründen nicht geahndet worden sind, bleibt die Zeit vom 11. Oktober 1949 bis 2. Oktober 1990 außer Ansatz. In dieser Zeit hat die Verjährigung geruht.”).⁵⁴⁷

Míg a német elévülési törvény nem került a német Alkotmánybíróság elé, illetve felsőbb bírósági döntések is rendre helybenhagyták az az alapján meghozott konkrét ítéleteket (sőt, az Egon Krenz és társai ellen lefolytatott „Politbüroprozess” kapcsán az Európai Emberi Jogi Bíróság sem észlelt benne e körben kivétlivalót), addig **Magyarországon** az Alkotmánybíróság a rendszerváltást követően a 11/1992. (III. 5.) AB határozatában megállapította az Országgyűlés kormánypárti többsége által – a némethez egyébként igencsak hasonló tartalommal – elfogadott, „Az 1944. december 21-e és 1990. május 2-a között elkövetett és politikai okból nem üldözött súlyos bűncselekmények üldözhetőségéről” szóló törvény alkotmányellenességét. Az Alkotmánybíróság kifejtette, hogy a törvény szövegezésének a határozatlansága és bizonytalansága sérti a jogbiztonság követelményét, illetve hogy a törvény sérti emellett az alkotmányos büntetőjognak azt a követelményét is (visszaható hatály tilalma), hogy a bűncselekmény büntethetőségének elévülésére – beleértve az elévülés félbeszakítását és nyugvását is –

⁵⁴⁷ Martin Asholt: Verjährigung im Strafrecht. Jus Poenale 3., Mohr Siebeck Tübingen, 2016., 59. oldal

az elkövetéskor hatályos büntető törvényt kell alkalmazni, kivéve azt az esetet, amikor az elévülés időszakában az elkövetőre nézve kedvezőbb szabályok léptek hatályba. Az így végül hatályba nem lépett magyar törvény egyes rendelkezései alkotmányellenességének kérdésében az Alkotmánybíróság akképpen foglalt állást, hogy a már elévült bűncselekményeknek az újbóli büntethetővé tétele, a még el nem évült bűncselekmények törvényi elévülési idejének a meghosszabbítása, avagy elévülésüknek a törvénnyel való félbeszakítása, és ugyanígy a nyugvási vagy félbeszakítási okoknak a visszaható hatályú törvénnyel való megállapítása mind-mind egyaránt alkotmányellenes. Kimondta az Alkotmánybíróság azt is, hogy az elévülés szempontjából nem lehet alkotmányosan különbséget tenni aszerint, hogy az állam milyen – politikai vagy pedig egyéb – okból nem érvényesítette korábban a büntető igényét. Ebből kifolyólag határozatlansága miatt a jogbiztonságot sérti s ezért alkotmányellenes annak az elévülési okká nyilvánítása, hogy „az állam politikai okból nem érvényesítette büntető igényét”.

Szemben a magyar Alkotmánybíróság határozatával, a törvényjavaslat egyik benyújtója idézi cikkében *Hans-Heinrich Jescheck* álláspontját, aki a magyar elévülési törvény kapcsán – összevetve azt az elévülés nyugvását magáévá tevő német szabályozással – azon nézetének adott hangot, hogy „ha ezeket a tételeket Magyarországra alkalmazzák, akkor egyáltalán nem visszaható hatályú, az érintettek helyzetét hátrányosan érintő elévülési előírásokról van szó, hanem egy olyan határozományról, amely már az elévülés ideje alatt érvényes volt. Még akkor is, ha ez az előírás a magyar jogban formálisan nem volt meg, akkor is azt kell mondani, hogy az elévülési jog értelméből szükségszerűen levezetendő, mert az elévülés nem kezdődhet vagy folytatódhat, ha a jogi helyzet egy bűncselekmény üldözését lehetetlenné teszi. A kormány ilyen módon bármilyen bűncselekményt elkövethetne ilyen anélkül, hogy később büntetőjogi felelősségre vonástól félnie kellene. Az elévülést tehát a nyugvásról kialakított általános jogi elgondolás által korlátozzák az igazságosság kényszerítő alapelvei alapján.”.⁵⁴⁸

⁵⁴⁸ Zétényi Zsolt: Néhány őszinte szó az igazságtételről, avagy megtettünk-e mindent, ami tőlünk tellett? Hítel, 2017. december, 42. oldal

Érdemes ugyanakkor röviden az elévülés kérdésköre kapcsán a **Cseh Köztársaság** Alkotmánybíróságának az 1993. december 21-i – a magyar Alkotmánybíróság fent részletesen bemutatott álláspontjával gyökeresen ellentétes – határozatából is idézni, amelyben elutasították a kommunista rezsim jogellenességéről és a vele szembeni ellenállásról szóló 198/1992. sz. törvény hatályon kívül helyezésére irányuló javaslatot.

A cseh Alkotmánybíróság az elévülés természete kapcsán a határozatában leszögezte, hogy a hatályon kívül helyezésre irányuló javaslatot előterjesztő „képviselőcsoport azon érvelése, hogy a szóban forgó időszakban a kormányzati, politikai és általában az állam által végrehajtott bűnözés körében is folytak az elévülési idők, nem hitelt érdemlő. Egy erőszakon alapuló politikai hatalom alapjában óvakodik attól, hogy önmaga szabaduljon meg saját erőszakos cselekményeinek végrehajtóitól. Ehelyett az állam inkább ezek büntetlenségének, gyakorlatilag büntetőjogi mentességüknek biztosítójává vált.”⁵⁴⁹

Emellett a cseh Alkotmánybíróság érvelése kitért arra is, hogy „A büntetőjogi eljárásban ismert elévülés fogalmának feltétlenül összetevője az, hogy az állam részéről megnyilvánuljon az arra irányuló szándék, akarat és készség, hogy a büntettet üldözze. E feltételezés nélkül nem teljesülhet sem az elévülés fogalmának tartalma, sem maga a jogintézmény értelme. Az elévülés értelme kizárólag két alapvető tényező hosszú távú kölcsönös működéséből adódhat: az állam arra irányuló akaratából és törekvéséből, hogy az elkövetőt megbüntesse, valamint az elkövető tartós kockázatából, hogy megbüntetik. Amennyiben az állam bizonyos bűncselekményeket és meghatározott elkövetőket nem kíván üldözni, úgy az elévülés látszólagossá és feleslegessé válik. Ilyen esetekben valójában az elévülési idő nem folyik, az elévülés pedig önmagában fiktív lesz. Az írott jog nem ismeri alkalmazási lehetőségeit. Ahhoz, hogy a büntett elévülése bekövetkezzék, előbb le kell zajlania az elévülési folyamatnak, azaz annak az időnek,

⁵⁴⁹ Česká Republika NÁLEZ Ústavního soudu České republiky (Sp. zn. Pl. ÚS 19/93), 25. oldal. In.: Varga Csaba: Igazságtétel jogállamban. Német és cseh dokumentumok. Szent István Társulat, Budapest, 2006. 220. oldal

amelynek folyamán az állam a bűnüldözésre törekszik. Az elévülés kizárólag akkor teljesedhet be, ha az állam folyamatos törekvése a büntett üldözésére az elévülési határidő végéig hiábavaló marad. Ez a feltétel az 1948. és 1989. évek között időszakban a politikailag oltalmazott bűncselekmények esetében nem teljesülhetett. A tömeges, állam által oltalmazott törvénytelen ségek állapota nem egyedi tévedések, túlkapások, hanyagságok vagy hibák eredménye volt, amik valamilyen esélyt még hagytak volna esetleges büntetőeljárásnak, hanem a politikai és állami hatalom apparátusának mint egésznek a céltudatos kollektív magatartásából származott, mely a büntetőeljárást eleve kizárta. Az elkövetők védelme ezáltal annyira sokoldalúvá vált, mint amennyire sokoldalú maga a hatalmi rendszer volt.”⁵⁵⁰

Mindezek alapján – sokak véleménye szerint – míg a magyar Alkotmánybíróság a „jogbiztonság”, addig a cseh Alkotmánybíróság az „igazságosság” oldalára állt akkor, amikor a saját országuk törvényhozása által meghozott elévülési törvényeket alkotmányellenessé nyilvánította, avagy éppen az erre irányuló javaslatokat elutasította.

Álláspontom szerint azonban a kérdés nem ilyen egyszerű, hanem sokkal inkább az abba való belegondolásba, illetőleg belegondolás hiányára vezethető vissza, amely a cseh Alkotmánybíróság érvelésében is előjött, miszerint bár ténykérdés az, hogy az elévülés folyamatának és bekövetkezésének az állam és a jogalkalmazás részéről való elismerése a jogbiztonság egyik alapelve, azonban az elkövetőknek az ebből fakadó jogbiztonsága a sértettek – s ezáltal közvetve az egész társadalom – jogbizonytalanságának az okozója. Vagy másképpen kifejezve, a jogbiztonság elvét követő magyar Alkotmánybíróság az elkövetőknek a mindenkori, míg – leegyszerűsítve – az emellett az igazságosság elvét követő cseh Alkotmánybíróság – az elkövetés és a rendszerváltozás között eltelt időben ettől megfosztott – sértettek valóságos jogbiztonsághoz fűződő jogát kívánta szavatolni.

⁵⁵⁰ Česká Republika NÁLEZ Ústavního soudu České republiky (Sp. zn. Pl. ÚS 19/93), 25. oldal. In.: Varga Csaba: Igazságtétel jogállamban. Német és cseh dokumentumok. Szent István Társulat, Budapest, 2006., 220-221. oldal

ÖSSZEFOGLALÁS, KÖVETKEZTETÉSEK

Végezetül talán azt érdemes megvizsgálni, hogy kik azok az egykori pártállami vezetők, akik az 1956 utáni megtorlások idején, a – háborús bűncselekmények el nem évülése szempontjából releváns – szovjet megszállást követő egy éven belül hatalmon voltak, akik az akkoriban elkövetett és a IV. Genfi Egyezményben felsorolt bűncselekményekért – amennyiben a rendszerváltás után őket megvádolják – felelőssé lehettek volna tehető.

Kádár János az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának 1956. november 11-i ülésén kijelölte az Intéző Bizottság (a későbbi Politikai Bizottság), és az Ideiglenes Vezetőség (a későbbi Központi Bizottság) tagjait: „Kérem, erősítsék meg ezt az intéző bizottságot, amit teljesen a párt alkotmányától függetlenül hoztunk össze. Ez az intéző bizottság: **Apró Antal, Biszku Béla**, Fehér Lajos, Kádár János, **Kállai Gyula**, Kiss Károly, **Marosán György**.” [...] „Összesen 21 tagú ideiglenes vezetésre tettünk proпозиációt. A 21 ember között 15 az MDP központi vezetésének tagja volt és 6 olyan, akiket mi gondolunk bevonni. **Apró Antal**, Fehér Lajos, **Földes László**, Friss István, **Gáspár Sándor**, Horváth Imre, Kádár János, **Kállai Gyula**, Kiss Árpád, Kiss Károly, **Marosán György**, Münnich Ferenc, Rónai Sándor, **Biszku Béla**, Dögei Imre, **Aczél György**, **Uzta Gyula**, **Gyenes Antal**, **Köböl József**, Somogyi Miklós, Sándor József.”

A fentiek közül a vastagon kiemelték még bőven életben voltak a rendszerváltás után is, és hozzá kell tenni – a merítés lehetőségének szélesítése végett –, hogy a fenti két szerv taglétszáma később még folyamatosan bővült is (pl. a KB 1957-re a 21-ről már 53 főre).

Mindezek alapján kijelenthető, hogy kellő jogalkotási fegyelem és politikai egyetértés esetén meglelt volna az a személyi kör, akik ellen – fellelhető bűncselekmények esetén – a rendszerváltást követően büntetőeljárást lehetett volna indítani, melyek elmaradásának okait, illetőleg a lehetséges megvalósulási módjait igyekezett az értekezésem bemutatni.

A kutatásom eredményeként levonható következtetések így **kettő nagy kérdéskör** köré csoportosíthatóak. Egyrészt arra törekedtem választ adni, hogy vajon miért, milyen okból hiúsulhatott meg a pártállami vezetők felelősségre vonása a rendszerváltozást követően Kelet-Európában, másrészt pedig annak felvázolására, elemzésére is kísérletet tettem, hogy – optimális társadalmi viszonyok, illetve közmegegyezés esetén – hogyan történhetett volna meg – a megvalósult helyett – megfelelő módon a felelősségre vonás.

1. Miért hiúsult meg a büntetőjogi felelősségre vonás?

A büntetőjogi felelősségre vonások meghiúsulásának – álláspontom szerint – jogi, illetőleg jogon kívüli akadályai egyaránt voltak. **A jogi akadályok körében elsősorban az elévülés problematikáját lehet kiemelni**, amelynek összetevőit és kiindulási alapjait – azaz a problémának a gyökerét – a dolgozatom erről szóló fejezetében már részletesen bemutattam. A kutatásom eredményeként ugyanakkor úgy érzem, hogy megtaláltam azt a jogi lehetőséget, amellyel az elévülésből adódó akadályok elháríthatóak lehettek volna.

Az elévülés jogi értelemben vett bekövetkezését megakadályozni képes **alkalmazandó jogszabályi kör** meglátásom szerint egyrészt – a korábban már bemutatott – A polgári lakosság háború idején való védelméről szóló, 1949-ben elfogadott és Magyarország által 1954-ben jogszabályba foglalt IV. Genfi Egyezmény, valamint A háborús és az emberiség elleni bűntettek elévülésének kizárásáról szóló, 1968-ban elfogadott és Magyarország által 1971-ben jogszabályba foglalt New Yorki Egyezmény lehetett volna.

A IV. Genfi Egyezmény ugyanis a szerződő felek kötelezettségvállalása alapján részükre előírta, hogy „az Egyezmény **alkalmazást nyer** a két vagy több szerződő fél között bekövetkező megüzent háború, vagy minden más fegyveres összeütközés esetén” (2. cikk), továbbá hogy „az Egyezmény **védelmében részesülnek** azok a személyek,

akik összeütközés vagy megszállás esetén bármely időpontban és bármely módon valamely olyan szerződő fél vagy megszálló hatalom hatalmában vannak, amelynek nem állampolgárai” (4. cikk), illetőleg hogy „a megszállott területen az Egyezmény **alkalmazása** a katonai műveletek általános befejezésétől számított egy év eltelte után **ér véget**” (6. cikk), valamint hogy a felek „megfelelő büntető **megtorlással sújtják** azokat a személyeket, akik az Egyezmény egyik vagy másik rendelkezését a következő cikkben meghatározott módon súlyosan megsértették, vagy annak megsértésére utasítást adtak” (146. cikk, míg a 147. cikkben kerültek felsorolásra a hivatkozott „súlyos jogsértések”).

A New Yorki Egyezmény pedig kategorikusan lefektette, hogy „függetlenül elkövetésük időpontjától **nem évülhetnek el** a következő bűncselekmények (1. cikk, amelyben megjelölésre kerültek a IV. Genfi Egyezmény szerinti „súlyos jogsértések” is), illetve hogy „ennek az Egyezménynek a rendelkezéseit **kell alkalmazni** [...] az állami hatóságoknak azokra a képviselőire [is], akik e büntettek elkövetését eltűrték” (2. cikk).

Mіндеzek alapján az érintett pártvezetők büntetőjogi felelőssége **bűnpártolás kapcsán** minden egyes szóba jöhető, a IV. Genfi Egyezmény 147. cikkében felsorolásra került „súlyos jogsértésnek” minősülő bűncselekmény esetén megállapításra kerülhetett volna, amelynek alkalmazására sor került például a Biszku-ügyben hozott elsőfokú ítéletben is.

Dolgozatomban vizsgáltam azt is, hogy – a jogi mellett – vajon **milyen nem jogi jellegű akadályai lehetettek a felelősségrevonásnak**, ami azok megghiúsulásához vezet(het)ett.

E körben érdemes kitérni arra, hogy nem csak Magyarországon, hanem a többi volt szocialista ország kapcsán is kudarcba fulladtnak ítélik meg utólag az igazságtétellel kapcsolatos próbálkozásokat – különös tekintettel arra, hogy általános vélekedés szerint az új kelet-európai demokráciáknak lehetőségük lett volna ihletet meríteni az átmeneti igazságszolgáltatási mechanizmusok egész sorából, amiket már világszerte alkalmaztak

(„The new Eastern European democracies [...] could draw inspiration from a large array of transitional justice mechanisms adopted throughout the world.”)⁵⁵¹ azonban mégsem így cselekedtek, hanem ehelyett az átmeneti igazságszolgáltatásnak egy külön formáját, a lusztrációt választották („Despite the availability of these other mechanisms, the post-communist states constructed a distinct form of a transitional justice – lustration.”)⁵⁵² –, amelyhez mindegyik volt szocialista ország esetében más és más indokokat kapcsolnak.

Brianna Brown álláspontja szerint azonban a lusztrációt végül politikai haszonszerzés céljából manipulálták, korlátozva annak mértékét, hogy mennyiben fogja tudni az majd kielégíteni a társadalom igazság iránti igényét („lustration was ultimately manipulated for political gain, limiting the extent to which it could satisfy demands for justice”).⁵⁵³

Richard A. Wilson következtetése szerint az igazságtétel (az amnesztia, az igazságtételi bizottságok, illetve a büntetőjogi felelősségre vonások terjedelmének meghatározása) paramétereit az önkény történelmi jellege, a szemben álló pártok közötti erőviszonyok és a tárgyalások során elért konkrét paktumok határozzák meg, melyben általában mind a két oldal képviselői részt vesznek. Ebből következően a mozgástér is gyakran erősen korlátozott lehet, mivel az igazságtétel határait még az átmenet korábbi szakaszában rögzítették („The parameters of justice are framed by the historical character of authoritarian legality, by the balance of power between bellicose parties, and in concrete pacts reached during negotiations. [...] Opposition movements are seldom wholly excluded, and instead are often party to decisions on amnesty, truth commissions and the limits of criminal prosecutions. Thus, the room for manoeuvre is often severely limited, as the boundaries of justice have been set at an earlier stage in the transition.”).⁵⁵⁴

551 Lavinia Stan: *Transitional justice in Eastern Europe and the former Soviet Union. Reckoning with the communist past.* Routledge, London, 2008., 6. oldal (In.: Brown, 1. o.)

552 Brianna Brown: *Transitional justice in Eastern Europe: Present dilemmas of the communist past.* 2015. www.e-ir.info, 1. oldal

553 Brianna Brown: *Transitional justice in Eastern Europe: Present dilemmas of the communist past.* 2015. www.e-ir.info, 2. oldal

554 Richard A. Wilson: *Justice and legitimacy in the South African transition.* In.: Pablo de Greiff (ed.): *The Handbook of Reparations.* Oxford University Press, Oxford, 2008., 190. oldal (In.: Brown, 2. o.)

Annak vizsgálata során, hogy végül is milyen okból maradt el a történelmi igazságtétel az egyes volt szocialista országokban, az ezt kutatók az alábbi főbb indokokra jutottak:

Magyarország kapcsán például leginkább az elévülési törvény Alkotmánybíróság általi megsemmisítését hozzák fel példaként,⁵⁵⁵ amelyet jelen dolgozat is részletesen körüljárt. De hivatkoznak egyesek Magyarországra és mellette **Lengyelország** esetében arra is, hogy ebben a két országban maguk a kommunista utódpartok fogadták el a jogszabályokat.⁵⁵⁶ Az ezzel kapcsolatos egyik vélemény szerint a magyar és a lengyel kommunisták azzal akarták magukat megvédeni az esetleges jövőbeli túl kemény felelősségre vonástól, hogy még azt megelőzően elfogadják ők a lusztráció kevésbé büntető-jellegű változatát („If the Polish and Hungarian ex-communists anticipated losing power to anticommunist forces [...] the post-communists could shield themselves from excessively harsh legislation by preemptively passing a less punitive version of lustration than the anticommunists would have.”).⁵⁵⁷

Románia esetében ezzel összefüggésben azt emelik ki, hogy a kommunista párt tagsága a felnőtt lakosság harmadára kiterjedt, a lakosság felének a megélhetése a pártállamtól függött, míg több százezren kémkedtek a saját rokonaik, a szomszédaik és az ismerőseik után („[...] Communist Party membership extended to one-third of the adult population, 50 per cent of citizens depended on the party-state for to their livelihood, and hundreds of thousands of individuals (including children) spied on their relatives, neighbours and friends for the benefit of the feared Communist political police, the Securitate.”).⁵⁵⁸

555 Brianna Brown: Transitional justice in Eastern Europe: Present dilemmas of the communist past. 2015. www.e-ir.info, 4. oldal

556 Brianna Brown: Transitional justice in Eastern Europe: Present dilemmas of the communist past. 2015. www.e-ir.info, 11. oldal

557 Monika Nalepa: Skeletons in the closet. Transitional justice in post-communist Europe. Cambridge University Press, 2010., 20. oldal (In.: Brown, 11. o.)

558 Lavinia Stan: Neither forgiving nor punishing? Evaluating transitional justice in Romania. In.: Vesselin Popovski and Mónica Serrano (ed.): After oppression. Transitional justice in Latin America and Eastern Europe. www.un-ilibrary.org, 2013., 364. oldal

Mindezeknek a következtében a lakosság kompromittáltságának a magas mértéke miatt létezett a volt szocialista társadalomban egy általános társadalmi bűnrészesi érzés („socially diffuse sense of complicity”),⁵⁵⁹ ami így gátat képzett az igazságtétel kapcsán, lévén, hogy nagyon sok embernek lehetett volna félnivalója az igazság teljes feltárásától.

Bulgária esetében az időmúlás miatt csökkent annak lehetősége, hogy elegendő terhelő okirati és személyi (tanúvallomás) bizonyíték álljon rendelkezésre, és mivel azok az azóta eltelt idő alatt eltűntek, az okiratok és bizonyítékok hiánya miatt („owing to a lack of documents and evidence”)⁵⁶⁰ az ottani kommunista hatalomátvételt követő több tízezernyi emberölést és eltűnést még csak nem is vizsgálták a rendszerváltást követően.

Mindezek alapján látható, hogy – bár szokás azt hinni – nem csak Magyarországon, hanem a többi volt szocialista országban is (talán csak Csehország és Németország kivételével) is kudarcba fulladtak a rendszerváltást követő igazságtételi próbálkozások, ugyanakkor jelen dolgozat kísérletet tett arra, hogy felvázoljon két olyan büntetőeljárás indítási lehetőséget, amellyel ezen próbálkozás itthon talán sikerre vihető lehetett volna.

2. Hogyan valósulhatott volna meg a büntetőjogi felelősségre vonás?

A büntetőjogi felelősségre vonás – miként azt a dolgozatom utolsó előtti két fejezetében részletesen bemutattam – optimális módon kétféleképpen valósulhatott volna meg. **Egyrészt hagyományos büntetőeljárások révén**, amely kapcsán két lehetséges eljárás-indítási módot is bemutattam – és elemeztem a kapcsolódó bizonyítékokkal együtt –, melyekre a Nagy Imre és társai ellen lefolytatott **1958-as koncepció per**, illetve a Nagy Imre-kormány tagjainak előző **romániai jogellenes fogvatartása** adhatott volna alapot.

⁵⁵⁹ Stephen Holmes: The end of decommunization. East European Constitutional Review 3. Summer/Fall 1994., 33-36. oldal (In.: Brown, 3-4. o.)

⁵⁶⁰ Hristo Hristov and Alexander Kashumov: Justice and accountability mechanisms in Bulgaria in the transition period (1989-2008). In.: Vesselin Popovski and Mónica Serrano (ed.): After oppression. Transitional justice in Latin America and Eastern Europe. www.un-ilibrary.org, 2013., 277. oldal

A másik szóba jöhető út ugyanakkor **a speciális büntetőeljárások le(he)ttek volna, amelynek a körébe elsősorban a vádalku értendő bele.** Ennek konkrét előzményeként bemutattam a dolgozatomban az ICTY előtt folyó eljárásokat (volt Jugoszlávia), ahol is Drazen Erdemovic (közkatona), Goran Jelusic (táborparancsnok) és Biljana Plavsic (elnök) vádalkuval lezárult büntetőügyeit, illetve az ICTR előtt folyó eljárásokat (Ruanda), ahol is Jean Kambanda (miniszterelnök), Omar Sherusago (miliciavezető), Michael Bagaragza (elnöki tanácsadó) és Georges Ruggiu (uszító rádióriporter) vádalkuval zárult büntetőügyeit hoztam fel olyan példaként, amelyek a volt kommunista pártvezetők elleni büntetőeljárások tekintetében is megfelelő alapul szolgálhattak volna. Bemutattam továbbá egy-egy cseh és német példával (**Lubomir Strougal, Markus Wolf**), hogy melyek voltak a térségben azok a büntetőügyek, ahol volt magas rangú pártfunkcionáriusok kapcsán vádalku alkalmazásával folytattak le büntetőeljárásokat (hozzáteendő, hogy inkább kevesebb, mint több sikerrel), ami egyértelműen igazolta, hogy az ezen fajta eljárásokra – kellő jogszabályi háttér megléte esetén – lett volna mód.

A példák körében nem véletlenül választottam ezeket az eseteket, hiszen a hivatkozott eljárásokra – nézzük akár a nemzetközi büntetőbíróságok, akár a cseh és német nemzeti bíróság ítéleteit – egytől-egyik **a kelet-európai rendszerváltások idejében került sor,** tehát meglelt volna a minta – és a példák révén is ezt akartam bemutatni –, amik alapján a magyar hatóságok is sort keríthettek volna – a pártvezetők felelősségre vonhatósága érdekében – a vádalku alkalmazására (természetesen leginkább az „informálisra”, mivel az akkori eljárási törvény ilyen jellegű jogi kategóriát az idő tájt még nem tartalmazott). Ennek megfelelően nem véletlenül mutattam be **a vádalkunak a rendszerváltás idején hatályban volt amerikai és európai jogi szabályozását** is ilyen fokú részletességgel, amelynek éppen hogy az volt az indoka, hogy bemutassam, igenis lett volna lehetőségük a magyar jogalkotóknak abban az időben is megtalálniuk azokat a nemzetközi mintákat, amelyek alapján az akkori eljárási törvényt a vádalku szabályaival kiegészíthették volna.

Összefoglalóan megállapítható tehát, hogy hazai történelmünk olyan borzalmakat termelt ki 1956 után, melyek büntetőjogi megmérettetése az előző rendszerben elmaradt. Dolgozatomban tisztáztam, hogy – álláspontom szerint – melyek voltak ennek indokai, valamint hogy **miért nélkülözhetetlen – utólag is – a büntetőjogi felelősségre vonás.**

E körben indokolt ismételten is kiemelni két gondolkodó, Neil Kritz és Jaime Malamud-Goti álláspontját, akik egyértelműen az utólagos igazságtétel, azaz a felelősségre vonás, és azon belül is a büntetőjogi felelősségre vonás szükségessége mellett törtek lándzsát. *Neil Kritz* az utólagos igazságtételt – melyre ő az angol nyelvterületen elterjedt átmeneti igazságszolgáltatás („transitional justice”) kifejezést használja – a valódi demokrácia és a jogállam (azaz a jog uralma) létrejöttének az első tesztjének tekinti,⁵⁶¹ amely mintegy átvezet a diktatúrából a demokráciába („In countries undergoing the radical shift from repression to democracy, this question of transitional justice presents, in a very conspicuous manner, the first test for the establishment of real democracy and the rule of law, the very principles which will hopefully distinguish the new regime from.”).⁵⁶²

Jaime Malamud-Goti fogalmazta meg legszemléletesebben azt, hogy álláspontja szerint miért van szükség az elszámoltatás érdekében mindenképp a perekre. Érvelésében a bírósági tárgyalásoknak mind a sérelmet elszenvedettek (sértettek), mind pedig a cselekményekért felelősökre (elkövetőkre) gyakorolt hatásokat értékeli, melynek alapján megállapítja, hogy a sértettek számára azért fontos a bírósági tárgyalás, mert a bűnösök megbüntetésére és a rájuk kiszabott büntetések által tudják visszakapni az önbecsülésüket és azt a meggyőződésüket, hogy ők maguk nem volt bűnösök semmiben, a sérelmeket mind jogellenesen szenvedték el („Only public admission by governmental institutions

561 Vö.: Hack Péter: Az átmenet igazságszolgáltatásának dilemmái. Jogtudományi Közlöny, 2012/2., 49. oldal

562 Neil Kritz: The dilemmas of transitional justice. In.: Transnational Justice. How emerging democracies reckon with former regimes, Washington DC, United States Institute of Peace Press, 1995., 21. oldal

that we were wronged will legitimize us in our own eyes, and punishment of the violators of our rights is the clearest and strongest statement to that effect.”).⁵⁶³ Másik oldalról, az elkövetőknek a szempontjából vizsgálva a büntetőeljárások szükségességét, arra az álláspontra jutott, hogy ez egy fontos üzenetet kell, hogy közvetítsen a számukra: azt, hogy világossá válik mindenki előtt, hogy súlyos bűncselekményeket követtek el („The message to the wrong-doer is: This is how wrong what you did was.”).⁵⁶⁴ Ugyanakkor az utólagos megbüntetés, illetve megtorlás jelentőségét abban látja – még ha egyes véres-kezű vezetők annak nem is tulajdonítanak jelentőséget –, hogy nyomást gyakoroljanak a társadalomra, az egyének eszközként való használata ellen („The value of retribution is just that, by disregarding the effects of punishment, it places constraints on society against using individuals as tools for promoting other people's interests”).⁵⁶⁵

Amellett, hogy mélységesen egyet tudunk érteni a fenti megállapításokkal, nem lehet elhallgatni azt sem, hogy az átmeneti igazságszolgáltatásnak számos olyan kérdése és buktatója van, amely még a kellő társadalmi egyetértés mellett is kudarcokhoz vezethet. Amikor ugyanis egy felépülő új demokrácia dönteni kíván a múlt rendszer bűneiről és ítélni annak bűnösei felett, először is tisztázni kell, hogy milyen módon kívánja azt végrehajtani, s ha pedig a büntetőjog eszközeit választja, hogy az megoldást jelenthet-e. Ezzel összefüggésben vizsgálni szükséges az utólagos megmérettetés lehetséges útjait (kirekesztő, megbékélési, befogadó és folytonossági rendszer), illetőleg körül kell járni a (bírói) jogalkalmazás múltbeli küzdelmeit és eredményeit, illetőleg lehetséges esélyeit, amely kérdésköröket törekedtem dolgozatomban részletesen bemutatni és megvizsgálni.

Az utólagos megmérettetés lehetséges útjai kapcsán a következőket érdemei kiemelni:

⁵⁶³ Jaime Malamud-Goti: Punishment and a rights-based democracy. Criminal Justice Ethics 10., no. 2., Summer/Fall 1991., 7. oldal

⁵⁶⁴ Jaime Malamud-Goti: Punishment and a rights-based democracy. Criminal Justice Ethics 10., no. 2., Summer/Fall 1991., 8. oldal

⁵⁶⁵ Jaime Malamud-Goti: Punishment and a rights-based democracy. Criminal Justice Ethics 10., no. 2., Summer/Fall 1991., 8. oldal

Roman David amerikai politológus tipizálása szerint a kelet-közép-európai országokban a rendszerváltásokat követő átmeneti igazságszolgáltatás (transitional justice), azaz hogy a korábbi rendszerben szerepet vállalt volt vezetők milyen módon vállalhatnak szerepet a frissen kiépült demokráciákban, négy fő típus szerint zajlott le az egyes államokban:⁵⁶⁶

a.) A kirekesztő rendszer (exclusive system):

Azon személyek, akik közreműködtek a korábbi rezsim működtetésében, nem tarthatják meg a pozícióikat az új kormány alatt („A system under which a person associated with the previous regime is not allowed to hold certain posts in the new administration”).

b.) A megbékélési rendszer (reconciliatory system):

A bűnösöknek be kell ismerniük bűneiket és bizonyítaniuk kell, hogy méltóak lehetnek egy új esély kapására („A system under which the wrongdoer has to demonstrate that he or she is worthy of receiving a fresh start through his or her confession of wrongdoing”).

c.) A befogadó rendszer (inclusive system):

A tisztviselő megtarthatja felelős beosztását a múltja ellenére is („The official is allowed to hold a position of trust in spite of his or her past”).

d.) A folytonosság rendszere (systems of continuance):

Az emberek megtarthatják a befolyásos pozícióikat az új kormány alatt is („People in position of influence are allowed to continue in their posts under the new government”).

A magyar rendszerváltás vezetői pozíciókra gyakorolt hatása a fenti kategóriák közül a c.) pontba, a befogadó rendszer alá volt besorolható, szemben a volt Csehszlovákiára jellemző kirekesztő, vagy a Lengyelországban érvényesült megbékélési rendszerváltásra. Mindez pedig talán előrevetítette már azt is – ami végül is sokak szerint bekövetkezett –, hogy a múlt feldolgozása számos érdek és ellenérdek mentén, korántsem biztos, hogy sikeresen fog megtörténni, vagy hogy ez a jövőben bármikor is sikeresen megtörténhet. Ennek ellenére a dolgozat kísérletet tett – a sok hamvába holt itthoni kezdeményezés és félresiklott próbálkozás ismertetése mellett – néhány olyan fő sarokpontot is bemutatni,

⁵⁶⁶ Roman David: Lustration and transitional justice: Personnel systems in the Czech Republic, Hungary, and Poland. Univerity of Pennsylvania Press, 2011., 24-26. oldal

ami alapul szolgálhatott volna annak az igazságtételnek, amely mind a felelősök halála, mind pedig az érdeklődés elmúlása miatt, mára már valójában teljesen lehetetlenné vált.

Utalni kell röviden e körben **a (bírói) jogalkalmazás küzdelmeire és eredményeire** is.

A rendszerváltás óta eltelt időszaknak egyik közös jellemzője volt, hogy a mindenkori politika az egykori elkövetők felelősségre vonását egyszerűen áttolta a bíróságokra, ami a 90-es évekbeli sortűzperekben jelenítődött meg (lásd a salgótarjáni, egri, kecskeméti, tiszakécskei, berzencei, mosonmagyaróvári, valamint a Nyugati téri, Kossuth téri és tatai „sortűzpereket”). Ezen büntetőeljárásoknak az volt – a jelen dolgozatban már többször is idézett – közös jellemzője, amit dr. Strausz János, a „salgótarjáni sortűzper” bírója fogalmazott meg az ítélete írásbeli indokolásában, hogy: „Az 1956-os vérontásokért és megtorlásokért kétségtelenül felelős, életben lévő politikai és katonai vezetők ellen soha senki sem kezdeményezett törvényes felelősségre vonást, és erre még a jelen ügy kapcsán sem került sor. Ehelyett egyszerű közembereket ültettek a vádlottak padjára, noha ezek többsége ellen sem volt hitelt érdemlő bizonyíték. Továbbá azzal is tisztában kell lenni, hogy közel négy évtizeddel az 1956-os forradalom után, és az után, hogy mind az elmúlt, mind a jelenlegi politikai rendszer hosszú időn át minden törvényes felelősségre vonást lehetetlenné tett, megakadályozott, megnehezített, illetve időt húzva, elhalasztott, a büntetésnek ma már csak szimbolikus jelentősége lehet.”.

Természetesen azt így utólag már lehetetlen lenne megmondani – mint ahogy előre is lehetetlen lett volna megjósolni –, hogy mi lett volna az eredménye valamely egykori felelős pártvezető ellen a rendszerváltást követően lezajlott, megfelelő ténybeli alapokon nyugvó büntetőeljárásnak, hiszen az ma már csak a „mi lett volna, ha” kategóriájába sorolható bele. És itt, ezzel összefüggésben – utólag visszatekintve – nem is elsősorban a megfelelően kiválasztott terhelt és a megalapozottan kiválasztott elkövetési magatartás szerintem a legfőbb dilemma, hanem az, hogy az igazságtétel kérdésének felelősségét a mindenkori politikának nem feltétlenül csak a bíróságok jogalkalmazói tevékenységére

kellett volna kizárólag háritania, majd a téves alapokon nyugvó büntetőeljárások negatív végkimenetelét az ő hibájukul felróni, illetve az eredmény hiányáért őket felelőssé tenni.

Ismert itthon is a jogalkalmazói döntéseknek az értékelésével kapcsolatban az amerikai realizmus, illetőleg annak képviselőjének, *Jerome Franknak* azon következtetése, amely „**a felnőtt ember apapótlékának**” („father-law substitute”) állította be a bíróságokat, ami itt gyakorlatilag azt jelenti, hogy a társadalom tőlük várja valamennyi krízisének és válságának az – egy szimbolikus döntéssel való – végérvényes lezárását és megoldását, azonban a bírói döntés maga is bizonytalan.⁵⁶⁷ Ugyanez a Jerome Frank vallotta azt is, hogy mivel a bíró maga is emberből van és az idők során a szubjektuma neki is változik, ki lehet jelenteni, hogy ugyanabban az ügyben pontosan ugyanaz a bíró 10 év elteltével igen könnyen elképzelhető, hogy – akkor már – akár teljesen másfajta döntést is hozna, hiszen a bírói ítélet kialakulásának a mechanizmusa – legalábbis az amerikai realizmus képviselőjének a véleménye szerint – egyáltalán nem a logika formális szabályait követi (sajátos megközelítésével a bírói döntésről: „Law is what the judge had for breakfast”, amivel a bíró ítéletének különféle tényezők általi befolyásoltságára kívánt rámutatni),⁵⁶⁸ és munkásságában a bírói döntések túlmisztifikált problémamegoldó képességét vitatta.

Éppen ezért is álláspontom szerint egy fejlett társadalomnak a lelki megnyugvásához nem feltétlenül szükséges és lenne elengedhetetlen a morális krízis- és válsághelyzetek megoldásának kizárólag a bíróságoktól való várása és egyedül attól való függővé tétele, ugyanakkor az is tény, hogy a rendszerváltás idején a magyar társadalom koránt sem volt ilyen értelemben véve fejlettnak mondható, és e tekintetben szignifikáns változás talán azóta sem következett be. A társadalom ma is pontosan ugyanazt gondolja e téren, hogy a problémáinak a megoldását csakis az tudja jelenteni, hogy ha a bíróságok az adott tárgyban döntést hoznak, éppen ezért a mindenkori politika is a közmegegyezés elérése helyett a bíróságokat tolja a fő társadalmi problémák megoldásának a felelőse szerepébe.

⁵⁶⁷ Jerome Frank: *Law and the modern mind*. London, Transactions Publishers, 1930.

⁵⁶⁸ Jerome Frank: *Are judges human?* *University of Pennsylvania Law Review*, 1931.

Nem lehet megkerülni ugyanakkor annak vizsgálatát sem, hogy nincsen jogalkalmazás – megfelelő szintű – jogalkotás nélkül. Ezzel kapcsolatban a dolgozatomban is elemeztem **a hazai jogalkotás (és alkotmánybíraskodás) rendszerváltás utáni kanosszáját, ami a Lex Biszkuval ért véget.** Az említett körben vizsgáltam annak kérdését is, hogy **ment-e előbbre a jogalkalmazás a Lex Biszku elfogadásával,** amellyel kapcsolatos – magában a Biszku-perben is előjövő – végkövetkeztetéseket érdemes külön is kiemelni.

A Biszku-per egyik alapját képező salgótarjáni sortűz „Az emberiség elleni bűncselekmények büntetendőségéről és elévülésének kizárásáról, valamint a kommunista diktatúrában elkövetett egyes bűncselekmények üldözéséről” szülő 2011. évi CCX. törvény (az ún. „**Lex Biszku**”) 1. melléklete értelmében – mely a törvény által ezen cselekményekre használt kifejezéssel az ún. „**kommunista bűncselekmények**” körébe tartozó bűncselekményi kört fogalmazta meg – annak az 1. pontjában írt cselekvőséget (azaz a szándékos emberölést), míg az ugyancsak vád tárgyává tett martonvásári bántalmazások a 2., 3., 4. pontjaiban írt cselekvőségeket (azaz a szándékos súlyos testi sértés minősített esetét, a kényszervallatást és a jogellenes fogvatartást) merítik ki, amelyekhez Biszku Béla cselekvősége a 6. pont, azaz a hozzájuk kapcsolódó bűnpártolások elkövetése útján társult (ami alapján a megállapított bűncselekményeinek a törvényi minősítése is a „bűnpártolás büntetével megvalósított háborús bűntett” volt).

Ki kell emelni ugyanakkor azt is, hogy Biszku Bélának a büntetőjogi felelősségét a „bűnpártolás büntetével megvalósított háborús bűntettek” elkövetése miatt a fentiekben részletezett nemzetközi egyezmények alapján már önmagában is meg lehetett állapítani, így ahhoz az időközbeni belső kodifikációk – így köztük a „Lex Biszku” sem – egyáltalán nem is voltak szükségesek, legfeljebb csak abból a – mindössze elvi jellegű – szempontból, hogy megerősítették **a IV. Genfi és a New York-i Egyezményekben** Magyarország által már több évtizeddel előtte vállalt kötelezettségek alkalmazhatóságát.

A IV. Genfi Egyezmény 147. cikkéből kitűnően ugyanis, a 146. cikkben említett ún. „**súlyos jogsértésnek**” a következőkben felsorolt tényállások egyikét vagy másikat kimerítő cselekmények tekintendők, ha azokat az Egyezmény által védett személyek vagy dolgok ellen követik el: a szándékos emberölés, a kínzás vagy embertelen bánásmód, ideértve a biológiai kísérleteket, nagy fájdalom szándékos előidézése vagy a testi épség, illetve egészség súlyos megsértése, a védett személy jogellenes elhurcolása vagy áthelyezése, illetve a jogellenes fogva tartása, a védett személynek az ellenséges Hatalom fegyveres erőiben való szolgálatra kényszerítése, illetve a védett személynek a jelen Egyezmény rendelkezéseinek megfelelő tisztességes és szabályos eljáráshoz való jogától való megfosztása, túszok szedése, vagyontárgyaknak a katonai szükség által nem indokolt, nagymérvű, jogellenes és önkényes megsemmisítése, illetve eltulajdonítása.

A New Yorki Egyezmény pedig kategorikusan lefektette, hogy „függetlenül elkövetésük időpontjától nem évülhetnek el a következő bűncselekmények (1. cikk, amelyben megjelölésre kerültek a IV. Genfi Egyezmény szerinti „súlyos jogsértések” is), illetve hogy „ennek az Egyezménynek a rendelkezéseit kell alkalmazni [...] az állami hatóságoknak azokra a képviselőire [is], akik e büntettek elkövetését **eltűrték**” (2. cikk).

Mіндеzek alapján az érintett pártvezetők büntetőjogi felelőssége bűnpártolás kapcsán minden egyes szóba jöhető, a IV. Genfi Egyezmény 147. cikkében felsorolásra került „súlyos jogsértésnek” minősülő bűncselekmény esetén megállapításra kerülhetett volna, melynek alkalmazására sor került például **a Biszku-ügyben** hozott elsőfokú ítéletben is, az alábbi indokolással:

Az adott ügyre vonatkoztatva – ahogyan ezt már mind a két alapügyben a Legfelsőbb Bíróság által hozott jogerős határozatok is rögzítették – 1956. november 4-én hajnalban a Szovjetunió hadseregének páncélos hadosztályai általános támadást indítottak mind

Budapesten, mind vidéken, hogy érvényt szerezzenek a szovjet kormány és pártvezetés azon politikai döntésének, amely a Nagy Imre miniszterelnök által vezetett törvényes magyar kormány hatalomból történő elmozdítására és a magyar forradalom leverésére irányult. E támadás egyes magyar katonai egységek és főként a nemzetőrséggé szervezett felkelők részéről fegyveres ellenállásba ütközött. A szovjet csapatok katonai győzelmének eredményeként a harci cselekmények 1956. november 15-ig országszerte megszűntek, ezen időpontot követően tehát a katonai hadműveletek befejeződtek. Az ellenállás letörése után azonban a szovjet csapatok a városokból nem távoztak el, hanem megszálló erőként ott állomásoztak, rendészeti és közigazgatási funkciókat is ellátva. A szovjet katonák, a karhatalmistákkal kiegészülve a települések közterületein tartózkodtak, járőrözésekben vettek részt.

Mindebből viszont az következik, hogy 1956. november 4-én a Magyar Népköztársaság és a Szovjetunió között, a szovjet támadás folytán, hadüzenet nélkül a IV. Genfi Egyezmény 2. cikkében írt nemzetközi fegyveres összeütközés alakult ki. Erre pedig a 6. cikk értelmében az Egyezményt az összeütközés kezdetétől fogva alkalmazni kell. Mint hogy a katonai műveletek általános befejezését (1956. november hó 15-ét) követően Salgótarján városa és Martonvásár is megszállt terület maradt, és az volt 1956. december 8-án és 1957. március 9-én, de még azt követően is (a katonai műveletek befejezésének időpontját követő egy évnél az elteltéig, tehát egészen 1957. november 14. napjáig), az Egyezmény alkalmazásának hatálya – a 6. cikkben említett egy éves időtartamra figyelemmel – változatlanul fennállt. Ez a helyzet egyben azt is jelenti, hogy e települések polgári lakossága a szovjet hadsereg, mint megszálló hatalom hatalmában volt, következésképpen az Egyezmény védelme alá került. E védettség természetesen mindaddig, amíg a megszállás ténylegesen fennállt, a szovjet erőkkel együttműködő, azokkal közös akciókat végrehajtó karhatalmistákkal szemben is érvényesült. E helyütt indokolt kiérni arra is, hogy a szovjet katonai alakulatok 1956. november 4-ét megelőző, előbb a békeszerződésen, majd a Varsói Szerződésen alapuló folyamatos magyarországi jelenléte a nemzetközi jog szerint nem minősül megszállásnak.

Az 1956. december 8-i salgótarjáni tüntetés során a békésen tiltakozó polgári lakosságra leadott sortűzzel megvalósított tömeges, szándékos emberölés, továbbá a martonvásári békés lakossággal szembeni tömeges atrocitás, embertelen bánásmód és súlyos testi bántalmazás (sértés) tehát a IV. Genfi Egyezmény 147. cikkében foglalt és háborús bűntettet képező ún. „súlyos jogsértésnek” volt tekintendő. E bűncselekmény elkövetője állampolgárságra tekintet nélkül bárki, akár katona, akár polgári személy is lehet. Salgótarján kapcsán három karhatalmista került később a rendszerváltás után elítélésre, míg Martonvásár esetében kettő konkrét személy felelőssége merült fel (már akkor is), az Egyezmény 147. cikke szerinti „súlyos jogsértések” elkövetéséért tehát **közvetlenül ők a felelősök.**

A New Yorki Egyezmény I. és II. Cikkének rendelkezései alapján pedig – a közvetlen tetteseken felül – az állami hatóságok azon képviselőinek sem évül el a büntethetősége, akik a IV. Genfi Egyezmény 147. cikkében meghatározott ún. „súlyos jogsértések” elkövetését – az adott ügyben Salgótarján kapcsán az emberöléseket, Martonvásár kapcsán a testi sértéseket (és ugyanígy: a kínzásokat, az embertelen bánásmódot, a jogellenes fogvatartásokat) – **eltűrték.** És ilyen volt például Biszku Béla, 1957. február 28. és 1961. szeptember 13. napja között hivatalban volt magyar belügyminiszter is, aki azokkal összefüggésben – az elsőfokú ítélet szerint – összesen 5 rendbeli bűnpártolás büntetével megvalósított háborús bűntettért volt felelős (3 rendbeli a három salgótarjáni karhatalmista, illetőleg 2 rendbeli a két martonvásári fő felelős után), mivel a védett személyek elleni bűncselekményeket elkövető 5 személy bűnös tevékenységét eltűrte.

Álláspontom szerint tehát a fenti jogszabályok megfelelő alkalmazásával az elévüléssel – mint a volt pártvezetők elleni büntetőeljárások lefolytatásának legfőbb akadályával – kapcsolatos – az Alkotmánybíróság által is mérlegre tett, ám más jogi megközelítésből vizsgált és megítélt – anyagi jogi problémák maradéktalanul feloldhatóak lehettek volna.

SUMMARY

Following the change of regime, it emerged as a legitimate need in a significant part of the society to punish those being responsible for the previous communist dictatorship for the crimes they committed, either symbolically or actually. This kind of „punishment” in a democratic society may occur in two ways: either as a result of a political decision or in the form of prosecution brought before the court. From the 1990s, Hungarian decision-makers were characterized by a lack of ability to cope with the issue. There were pieces of legislation that – subsequently disputed – did not stand the test of constitutionality, other times they wanted to bring the matter to rest with the involvement of the judiciary, somewhat shifting the responsibility away from themselves. All of these rightly led the emergence of various conspiracy theories, which were though widespread and referred to as the „Rose Hill Pact” in Hungary, which were believed to find the cause of all in the deliberate interruption of the accountability of the former party leadership.

However, it is important to emphasize that not only in Hungary, but also in relation to other former socialist countries, attempts at justice are considered afterwards to have failed – in particular, it is generally believed that „the new Eastern European democracies [...] could draw inspiration from a large array of transitional justice mechanisms adopted throughout the world”.⁵⁶⁹ But they did not do so, „despite the availability of these other mechanisms, the post-communist states constructed a distinct form of a transitional justice – lustration”⁵⁷⁰ – to which each former socialist country links different reasons and other grounds.

However, according to *Brianna Brown* „lustration was ultimately manipulated for

⁵⁶⁹Lavinia STAN: *Transitional justice in Eastern Europe and the former Soviet Union. Reckoning with the communist past*. Routledge, London, 2008. 6. p. (In.: Brown, 1. p.)

⁵⁷⁰Brianna BROWN: *Transitional justice in Eastern Europe: Present dilemmas of the communist past*. <https://www.e-ir.info/pdf/55171> 1. p.

political gain, limiting the extent to which it could satisfy demands for justice”.⁵⁷¹

Richard A. Wilson concluded that the parameters of justice (amnesty, committees of justice and determining the scope of criminal accountability) „are framed by the historical character of authoritarian legality, by the balance of power between bellicose parties, and in concrete pacts reached during negotiations. [...] Opposition movements are seldom wholly excluded, and instead are often party to decisions on amnesty, truth commissions and the limits of criminal prosecutions. Thus, the room for maneuver is often severely limited, as the boundaries of justice have been set at an earlier stage in the transition”.⁵⁷²

In the course of the examination of the reasons for the lack of historical justice in **each of the former socialist countries**, the researchers came up with the following main reasons:

In the case of Hungary, for example, the annulment of the statute of limitations by the Constitutional Court is cited as an example⁵⁷³, which has already been referred to in the present study. But in the case of Hungary and, in addition, Poland, some also point out that in these two countries the communist successor parties themselves adopted the legislation.⁵⁷⁴ According to one opinion on this matter, the Hungarian and Polish communists wanted to protect themselves from possible future overly harsh prosecutions by accepting a less punitive version of the lustration before that („if the Polish and Hungarian ex-communists anticipated losing power to anticommunist forces [...] the post-communists could shield themselves from excessively harsh legislation by preemptively passing a less punitive version of lustration than the anticommunists

571 Ibid. 2. p.

572 Richard A. WILSON: Justice and legitimacy in the South African transition. In.: Pablo de Greiff (edit.): The Handbook of Reparations. Oxford University Press, Oxford, 2008. 190. p. (In.: Brown, 2. p.)

573 BROWN op. cit. 4. p.

574 BROWN op. cit. 11. p.

would have”).⁵⁷⁵

In this context, in the case of Romania, it is highlighted that membership of the Communist Party „extended to one-third of the adult population, 50 per cent of citizens depended on the party-state for to their livelihood, and hundreds of thousands of individuals (including children) spied on their relatives, neighbors and friends for the benefit of the feared Communist political police, the Securitate”.⁵⁷⁶ As a result, due to the high level of compromise of the population, there was a general social sense of complicity (in other words a „socially diffuse sense of complicity”⁵⁷⁷) in the former socialist society, which thus formed a barrier to justice, being that so many people might have feared – or might have had such a feeling of – the full exploration of truth.

In the case of Bulgaria, the possibility of having sufficient incriminating documentary and personal (testimony) evidence has decreased due to the passage of time, and since they had disappeared during the time that had elapsed, due to a lack of documents and evidence („owing to a lack of documents and evidence”)⁵⁷⁸, the tens of thousands of homicides and disappearances estimated after the communist takeover there, as hopelessly provable and therefore already doomed to failure, were not even investigated after the change of regime.

Based on all this, it may be seen that, although it is customary to believe not only in Hungary, but also in other former socialist countries (perhaps only with the exception of the Czech Republic and Germany), attempts at justice following the regime change

⁵⁷⁵Monika NALEPA: *Skeletons in the closet. Transitional justice in post-communist Europe*. Cambridge University Press, 2010. 20. p. (In.: Brown, 11. p.)

⁵⁷⁶Lavinia STAN: *Neither forgiving nor punishing? Evaluating transitional justice in Romania*. In.: Vesselin Popovski – Mónica Serrano (edit.): *After oppression. Transitional justice in Latin America and Eastern Europe*. <https://www.un-ilibrary.org>. 2013. 364. p.

⁵⁷⁷Stephen HOLMES: *The end of decommunization*. *East European Constitutional Review* 3. Summer/Fall 1994. 33-36. p. (In.: Brown, 3-4. p.)

⁵⁷⁸Hristo HRISTOV – Alexander KASHUMOV: *Justice and accountability mechanisms in Bulgaria in the transition period (1989-2008)*. In.: Vesselin Popovski – Mónica Serrano (edit.): *After oppression. Transitional justice in Latin America and Eastern Europe*. <https://www.un-ilibrary.org>, 2013. 277. p.

failed, of which only the German model, which had historical experience in this field, was considered effective (i.e. ability of sentencing someone for guilt with *res judicata*). However, **several substantive and procedural problems** occurred in relation to possible court proceedings. First of all, the liability of the so-called desk perpetrators („Schreibtischtäter“), who made the provisions on which the acts of the bodies of armed forces were based to the detriment of members of society, secondly, the breakthrough of the prohibition retroactive effect and thirdly, the question of limitation.

The criminality of the actions of the so-called desk perpetrators („Schreibtischtäter“)

The use of the term „Schreibtischtäter“ (desk perpetrators) in German language areas is common and widespread to leaders who were not directly (i.e. personally) involved in the physical criminal offences, but who promoted them from the background or were the ones who caused it. The best-known German „Schreibtischtäter“ – although held liable by an Israeli court – was Adolf Eichmann in connection with the genocide in World War II, however, the problem and the term also made sense in relation to the indirect responsibility of GDR (German Democratic Republic) leaders for the use of firearms ending with death at the western border.⁵⁷⁹

The term itself, according to the interpretive dictionary, refers to a person who prepares or encourages a crime from a responsible position and then commits the criminal offence with others („männliche Person, die von verantwortlicher Position aus ein Verbrechen vorbereitet oder veranlasst und von anderen ausführen lässt“).⁵⁸⁰ The Hungarian criminal law – similarly to German – expresses this with the concept of indirect perpetration (in German known as „mittelbare Täterschaft“), which means when

⁵⁷⁹Leon RADDE: Von Mauerschützen und Schreibtischtätern. Die Mittelbare Täterschaft kraft Organisationsherrschaft und ihre Anwendung auf Wirtschaftsunternehmen *de lege lata*. Jura 12, 2018. 1210-1224. p.

⁵⁸⁰Wolfgang PFEIFER: Das große Wörterbuch der deutschen Sprache. Duden, 1999.

someone uses another person – instead of himself – to commit the criminal offence.

In this context, reference should certainly be made to the illustrative example of *Herbert Jäger*, according to which an act which is manifested only in the signing of a document or in a call made by telephone can be a murder in exactly the same way („Auch eine Handlung, die nur in der Unterzeichnung eines Dokuments oder einem telefonischen Anruf besteht, Mord sein kann.”).⁵⁸¹ A further question is what happens in cases – and this is also the topic of the present study – when such a signed document is even not available, which could be one of the main help in avoiding liability after the fall of dictatorial regimes.

Kai Ambos takes the view that the level of responsibility always increases the more we move away from the individual who fired the murder weapon and the closer we get to the higher levels of command, the instigators of the legislature („Das Verantwortlichkeitsausmaß wächst vielmehr, je mehr man sich von demjenigen entfernt, der die Mordwaffe mit seinen Händen in Betrieb setzt und zu den höheren Befehlsstufen gelangt, den Anstiftern in der Nomenklatura unseres Gesetzgebers.”).⁵⁸²

However, holding liable the real responsible persons, the big fish, has long been hampered by a fundamental rule of German law, the so-called principle of liability („**Verantwortungsprinzip**”), according to which every person is, in principle, only responsible for his own actions and shall only be held liable for that („Jeder grundsätzlich nur für sein eigenes Verhalten verantwortlich ist.”).⁵⁸³ Consequently, the direct perpetrator could not be an instrument in the hands of another person, so the latter could only be held liable as an instigator or accomplice. („Der verantwortliche Täter

581Herbert JÄGER: Betrachtungen zum Eichamnn-Prozeß. In.: MschrKrim 1962. 80. p.

582Kai AMBOS: Tatherrschaft durch Willenherrschaft kraft organisatorischer Machtapparate. Eine kritische Bestandsaufnahme und weiterführende Ansätze. Goldammer Archiv für Strafrecht, 1998. 236. p.

583Katharina KANZ: Mittelbare Täterschaft kraft Organisationsherrschaft in Wirtschaftsunternehmen. Seminararbeit, 2018. 30. p.

könne niemals ein Werkzeug in der Hand eines anderen sein, er sei deshalb als Anstrifter oder Gehilfe zu belangen.“).⁵⁸⁴ It follows from the liability principle that a person could only be regarded as an instrument in the hands of another person, in so far as that person was not subjectively (personally) liable for the act committed by him („Nach dem Verantwortungsprinzip kann nur als Werkzeug in Betracht kommen, wer objektiv tatbestandsmäßig Unrecht verwickelt, aber aus subjektiven Gesichtspunkten nicht dafür verantwortlich ist.“),⁵⁸⁵ thus the possibility of indirect perpetration under German law was limited to a very narrow circle. All of this was a major obstacle until the '60s, when two legal scholars, *Claus Roxin* (1963) and then *Friedrich-Christian Schroeder*, developed a new concept of indirect perpetrator: the theory of action domination by the organization.

The foundations of „**mittelbare Täterschaft kraft Organisationsherrschaft**“, which mostly could be translated into Hungarian as theory of action domination by organizations were laid down in 1963 by *Claus Roxin*, who was led by the trial of Eichmann to create the concept. Roxin finds that guilty regimes, such as Nazi Germany, opposed the applicable laws and acted like a mafia („Entscheidend ist, daß es sich um eine Organisation handelt, die sich gegen das geltende Recht setzt, ein sogenannter Staat im Staat, wie zum Beispiel eine Maffia.“).⁵⁸⁶ Roxin concludes that such an organization develops a life that is independent of the changing number of members. It works as if it were operating automatically, without the individuality of the executor („Eine solche Organisation nämlich entfaltet ein Leben, das vom wechselnden Bestande ihrer Mitglieder unabhängig ist. Sie funktioniert, ohne dass es auf die individuelle Person des Ausführenden ankommt, gleichsam automatisch.“).⁵⁸⁷ By doing so, the system operating against the law, through its organizational structure, creates framework

584Arnd KOCH: Grundfälle zur mittelbaren Täterschaft. JuS 2008., 401. p.

585Katharina KANZ: Mittelbare Täterschaft kraft Organisationsherrschaft in Wirtschaftsunternehmen. Seminararbeit, 2018. 30. p.

586Claus ROXIN: Täterschaft und Tatherrschaft. Hamburger Rechtsstudien, De Gruyter GmbH, 1963. 206. p.

587Ibid. 245. p.

conditions that the person behind the crime exploits to commit the criminal offence („Durch die Organisationsstrukturen eines Unrechtssystems entstünden bestimmte Rahmenbedingungen, die der Hintermann zur Tatbegehung ausnutzte.”), therefore he must be held liable as a perpetrator. He illustrates this with an example that if a leader in the background decides to issue a death order, he can absolutely be certain that his order will be carried out, even if he does not even need to know the executor himself („Wenn bei derartigen Gegebenheiten – bildlich gesprochen – der an einer Schaltstelle des Organisationsgefüdes sitzende Hintermann auf den Knopf drückt und eine Tötungsaufforderung ausspricht, so kann er sich darauf verlassen, daß dem Folge geleistet wird, ohne daß er den Ausführenden auch nur zu kennen braucht.”).⁵⁸⁸

Another legal scholar, *Friedrich-Christian Schroeder*, also contributed to the foundation of the legal theory of „mittelbare Täterschaft kraft Organisationsherrschaft”, who explained in his dissertation on the famous Dohna case that in such cases exploitation by the underlying person occurs when the execution of the intended act depends solely on a condition established by the underlying person („Eine solche Ausnutzung liegt dann vor, wenn die Ausführung der Absicht nur noch von einer Bedingung abhängt, die der Hintermann herbeiführt.”).⁵⁸⁹ In this context, Schroeder sees the relationship between the executor and the person behind him in complete subordination of the former to the will of action of the latter („die Unterordnung unter fremden Tatentschluss”),⁵⁹⁰ on the basis of which he also establishes the criminal responsibility of the background people and considers it necessary to hold them liable as indirect perpetrators.

This kind of perception later laid the groundwork for the possibility of **holding Egon Krenz and his associates liable**, who had been convicted of acts committed by

⁵⁸⁸Ibid. 245. p.

⁵⁸⁹Friedrich-Christian SCHROEDER: *Der Täter hinter dem Täter. Ein Beitrag zur Lehre von der mittelbaren Täterschaft.* Schriften zum Strafrecht, Duncker & Humblot, Berlin, 1965., 150. p.

⁵⁹⁰Ibid. 150. p.

executives (border guards) acting on behalf of the GDR, precisely through the theory developed by Roxin and Schroeder, given that their status as indirect perpetrators were justified by the circumstance that the executor was directed from the background as a tool, like a marionette („wie eine Marionette”)⁵⁹¹, which had been made by the infringing (unlawful) legislation they had created and the organizational structure they had set up and run. This interpretation of the law thus broke the liability rules and principles, which were fundamentally applied in German law, which made it possible to hold persons liable as indirect perpetrators who had not physically participated in the criminal offence, but who had constituted the underlying legislation.

Breakthrough of the prohibition on retroactive effect

The principle of non-retroactivity had relevance to the aspect of liability – as a possible obstacle – as in border guard trials where certain border guards who fired shots and injured or killed refugees brought before the court, almost all of them argued that they had acted only in accordance with the legislation in force at the time, and their act had not been a crime in the GDR at the time of the criminal offence, but on the contrary, they had had a duty under the provisions of the State Border Law (Gesetz über die Staatsgrenze der DDR).⁵⁹²

The defense was justified to the extent that the State Border Act did allow the use of weapons for such cases at prohibited border crossings – and made it mandatory based on individual specific command instructions. Section 27 of the Act provided for the use of weapons (Anwendung von Schußwaffen), and in doing so, with regard to the protection of human life, paragraph 4 also contained only that **as far as possible**, the lives of those affected by the use of weapons should be spared („Bei der Anwendung der Schußwaffe ist

⁵⁹¹Johannes WESSELES–Werner BEULKE–Helmut SATZGER: Strafrecht Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau. C.F. Müller GmbH, Heidelberg, 2016. paragraph 771

⁵⁹²See more: András CSÚRI: A német múltrendezés egyes büntetőjogi aspektusai. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Szeged, 2004., 153-154. p.

das Leben von Personen nach Möglichkeit zu schonen.”).

Once again, only the **Radbruch formula** („Radbruchsche Formel”) helped to break this contradiction after the World War II. In his publication in *Süddeutsche Juristen-Zeitung* in 1946, *Gustav Radbuch* explained that an unbearably unjust law must always back down from the truth („Der Konflikt zwischen der Gerechtigkeit und der Rechtssicherheit dürfte dahin zu lösen sein, daß das positive, durch Satzung und Macht gesicherte Recht auch dann den Vorrang hat, wenn es inhaltlich ungerecht und unzweckmäßig ist, es sei dann, daß der Widerspruch des positiven Gesetzes zur Gerechtigkeit ein so unträgliches Maß erreicht, daß das Gesetz als unrichtiges Recht der Gerechtigkeit zu weichen hat.”).⁵⁹³ The same kind of approach emerged in **the proceedings against the leaders and representatives of the GDR**, since – although to a different extent and in different contexts – the laws of the GDR were unbearably unfair, similar to those developed during the Nazi era. That is why it became a principle adjudging violations in the GDR that what was a criminal offense under the rule of law at the time of its perpetration must be punished retrospectively, even if it was not punishable under the circumstances at that time.

In this context, *Simon Kaiser* explains in one of his papers – against the defense of the accused persons arguing for non-retroactivity in border guards trial – referring to *Albin Eser*⁵⁹⁴ that the prohibition of retroactive effect cannot be an evasion of responsibility of border guards on the ground that they trusted the then existing state order during its existence. As far as the laws or the instructions are manifestly intolerable, the issuers of the orders and the executors of the orders cannot claim that they merely complied with the legal norms. The reason for this is that no one can trust that future forms of government will continue to accept and punish this intolerable practice that violates

⁵⁹³Gustav RADBRUCH: Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht. *Süddeutsche Juristen-Zeitung*, Jg. 1. Nr. 5. August 1946. 105-107. p.

⁵⁹⁴Albin ESER: Schuld und Entschuldbarkeit von Mauerschützen und ihren Befehlsgebern. Zu einem ubewältigten Problem bei der Bewältigung von DDR-Altaten. De Gruyter, Berlin, 1996. 337. p.

human rights. Thus, the perpetrators cannot therefore claim that what was a legal at the time of the crime cannot become illegal later („Das Rückwirkung schützt in diesen Fällen nicht das Vertrauen der DDR-Grenzposten in den Fortbestand ihrer Staatsform. Wenn Gesetze oder Befehle offensichtlich unertäglich sind, können sich Befehlsgeber und Befehlsausüßer nicht darauf berufen, dass sie an die Normen gehalten haben. Die Gründe hierfür liegen darin, dass niemand darauf vertrauen kann, dass zukünftige Staatsformen diese unertägliche menschenrechtswidrige Praxis auch in Zukunft akzeptieren und nicht bestrafen würden. Die Angeklagten können sich daher nicht auf den Satz berufen, dass heute nicht Unrecht sein kann, was früher Recht war.“).⁵⁹⁵

The question of limitation

The third major issue of possible criminal liability was the issue of limitation. The difficulty of the solution was given by the fact that, during the period of regime change in Eastern Europe, the crimes whose perpetrators were to be held liable in the newly formed democracies were largely time-barred or close to it.

Of all the countries concerned, this was the most problematic and procedural difficulty in Hungary – this will be discussed in more detail later – especially given that the Hungarian laws in force in the 1950s did not yet recognize the category of crimes which were not subject to the statute of limitation. However, it is not worth keeping silent about that for example the issue of limitation in **Germany** – which was very common to serve as an example for the Hungarian legal system in the last century – were resolved in the simplest and most obvious way possible. This solution also arose in Hungary, but in the end, it failed due to the opposition of the Constitutional Court.

According to *Jörg Arnold*, the root of the problem was to be found in the fact that many

⁵⁹⁵ SIMON KAISER: Zum Problem der Rechtsgrundlage für Mauerschützenprozesse. Facharbeit, 2011. 25. p.

crimes had been committed long ago, as a result of which there was a risk of limitation. The solution to this in German law was that the limitation period was considered to have suspended during the period of non-persecution (i.e. the period was not included in the period of limitation) and then to have restarted („Als problematisch erwies sich, dass einige der Straftaten bereits von langer Zeit begangen worden waren und damit zu verjähren drohten. Daher wurde von der bundesdeutschen Rechtsprechung angenommen, dass die Verjährigung während der Zeit der politisch bedingten Nichtverfolgung der politischen Systemkriminalität geruht habe; eine Annahme, die 1993 durch ein besonderes Verjährungsgesetz bestätigt wurde. Ferner wurden die Verjährigungsfristen durch zwei weitere Verjährungsgesetze verlängert.“).⁵⁹⁶

This view was also adopted by the Ministers of Justice of the German provinces, who adopted a joint declaration at their conference in Berlin in November 1991. According to this, the law enforcement authorities would in the future take the view that crimes committed with the instruction or approval of the GDR regime holders and which were not unlawfully prosecuted at the time, disregarding the rule of law, were not time-barred („Die Justizminister und -senatoren haben sich mit den Problemen der Verfolgungsverjährigung von Unrechtssaatenden des ehemaligen SED-Regimes befaßt. Sie werden gegenüber den Strafverfolgungsbehörden die Auffassung vertreten, daß bei Straftaten, die auf Veranlassung oder mit Billigung der ehemaligen Machthaber der DDR verübt und unter Mißachtung rechtsstaatlicher Maßstäbe nicht verfolgt wurden, keine Verjährigung eingetreten ist.“), and the limitation restarted with the reunification.⁵⁹⁷

The reference to the Radbruch formula developed in connection with the national

⁵⁹⁶Jörg ARNOLD: *Strafrecht in Reaktion auf Systemunrecht: Vergangenheitspolitik bei europäischen Transformationen*. NNSU, Nyizsnij Novgorod, 2001. 115. p.

⁵⁹⁷Roland SCHISSAU: *Strafverfahren wegen MfS-Unrechts. Die Strafprozesse bundesdeutscher Gerichte gegen ehemalige Mitarbeiter des Ministeriums für Staatssicherheit der DDR*. Berliner Juristische Universitätsschriften, Strafrecht, Band 22., Berliner Wissenschafts-Verlag, 2007. 33. p.

socialist crimes was also expressed in the wording of the joint interpretation of the law by the German provincial ministers: those kind of criteria previously developed for the limitation of national socialist crimes, they can also be properly applied to criminal proceedings for certain acts of the Socialist Unity Party of Germany (SED) regime („Die Kriterien, die durch BverfG und BGH zur Verjährigung von nationalsozialistischen Gewalttaten entwickelt wurden, können für die strafrechtliche Beurteilung von SED-Unrechtsstaaten entsprechend herangezogen werden.”).⁵⁹⁸

Accordingly, the Act of 26 March 1993 on the suspension of limitation in respect of “acts committed under the unjust regime of the Socialist Unity Party” (Gesetz über das Ruhen der Verjährigung bei SED-Unrechtsstaaten, briefly: Verjährigungsgesetz) provided that for the purpose of calculating the limitation period in respect of acts committed under the illegitimate SED regime, but not persecuted for other reasons incompatible with the expressed or implied will of the GDR state and party leadership for reasons incompatible with political or rule of law reasons, the period between 11 October 1949 and 2 October 1990 should be disregarded, since the limitation period was suspended during this period („Bei der Berechnung der Verjährigungsfrist für die Verfolgung von Taten, die während der Herrschaft des SED-Unrechtsregimes begangen wurden, aber entsprechend dem ausdrücklichen oder mutmaßlichen Willen der Staats- und Parteiführung der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik aus politischen oder sonst mit wesentlichen Grundgesätzen eine freiheitlichen rechtsstaatlichen Ordnung unvereinbaren Gründen nicht geahndet worden sind, bleibt die Zeit vom 11. Oktober 1949 bis 2. Oktober 1990 außer Ansatz. In dieser Zeit hat die Verjährigung geruht.”).⁵⁹⁹

While the German statute of limitations was not brought before the German Constitutional Court and higher court decisions consistently upheld the specific

⁵⁹⁸Ibid. 33. p.

⁵⁹⁹Martin ASHOLT: Verjährigung im Strafrecht. Jus Poenale 3. Mohr Siebeck Tübingen, 2016. 59. p.

judgments rendered on that basis (moreover, in the context of the „Politbüroprozess” proceedings against Egon Krenz and his associates, the European Court of Human Rights did not find any objections in this regard), until then in **Hungary**, after the change of regime, the Constitutional Court ruled by its decision No. 11/1992 (5 March 1992) that the „Act on the Prosecution of Serious Crimes Committed between 21 December 1944 and 2 May 1990 and Not Prosecuted for Political Purposes” passed by the pro-government majority of the National Assembly – with a content very similar to the German one – was unconstitutional. On the one hand, the Constitutional Court explained the indetermination and uncertainty of the wording of the act violated the requirement of legal certainty. On the other hand, it emphasized the that the act also violated the requirement of constitutional criminal law (non-retroactivity) that the criminal law in force at the time of the offense shall apply to the limitation period of the criminal offense, including interruption and suspension of limitation period, unless more favorable rules for the perpetrator entered into force during the limitation period. On the issue of unconstitutionality of certain provisions of the Hungarian law, which did not enter into force in the end, the Constitutional Court ruled that the re-criminalizing of time-barred crimes, even the extension of limitation period for crimes not yet time-barred, or interrupting their limitation period by the law, or establishing the grounds for interruption or suspension of limitation period with a retroactive law – they are all unconstitutional. The Constitutional Court also ruled that in terms of limitation, it was not possible to make a constitutional distinction according to the reasons for which the state did not previously enforced its criminal claim for political or other reasons. As a result, due to its uncertainty, it violated legal certainty and it was therefore unconstitutional to declare as a reason for limitation that „the state did not enforce its criminal claim for political reasons”.

Contrary to the decision of the Hungarian Constitutional Court, one of the authors of the legislative proposal quotes in his article the position of *Hans-Heinrich Jescheck*, who, in connection with the Hungarian statute of limitation, expressed his view that „if these

thesis are applied to Hungary, they are absolutely not retroactive limitation provisions which adversely affect the situation of the persons concerned, but a decision which was already in force during the limitation period. Even if this provision did not formally exist in Hungarian law, it must be said that it must necessarily be deduced from the meaning of the right to limitation, because the limitation cannot begin or continue, if the legal situation makes it impossible to prosecute a criminal offense. In this way, the government could commit any crime like this without having to fear being prosecuted later. The limitation is therefore restrained by the general legal concept of suspension based on the imperious principles of justice”.⁶⁰⁰

On the issue of limitation, however, it is worth briefly quoting the decision of the Constitutional Court of the **Czech Republic** of 21 December 1993, which is radically contrary to the position of the Hungarian Constitutional Court detailed above. In this Czech decision of the Constitutional Court, the proposal to repeal the Act No. 198/1992 on the illegality of the communist regime and on the opposition to the communist regime was rejected.

With regard to the nature of the limitation period, the Czech Constitutional Court stated in its decision „the argument of the political group proposing the repeal were not credible that during the period in question, limitation periods were also running to governmental, political and state-committed crime in general. A political power based on violence is fundamentally wary of freeing itself from the perpetrators of its own acts of violence. Instead, the state has become the guarantor of their impunity, practically their immunity from criminal law”.⁶⁰¹

⁶⁰⁰Zsolt ZÉTÉNYI: Néhány őszinte szó az igazságtételről, avagy megtettünk-e mindent, ami tőlünk tellett? Hírel, 2017. december, 42. p.

⁶⁰¹Česká Republika NÁLEZ Ústavního soudu České republiky (Sp. zn. Pl. ÚS 19/93), 25. p. In.: Csaba VARGA: Igazságtétel jogállamban. Német és cseh dokumentumok. Szent István Társulat, Budapest, 2006. 220. p.

In addition, the reasoning of the Czech Constitutional Court also pointed out that „an essential component of the concept of limitation known in criminal proceedings is that the state has the intention, will and willingness to prosecute the crime. Without that presumption, neither the content of the concept of limitation, nor the meaning of the legal institution itself can be satisfied. The meaning of the limitation can only come from the long-term interplay of two fundamental factors: the will and aspiration of the state to punish the perpetrator and the perpetual risk of the perpetrator being punished. In so far as the state does not want to prosecute certain crimes and specific perpetrators, the statute of limitations becomes apparent and unnecessary. In such cases, in fact, the limitation period does not run and the limitation period itself will be fictitious. Written law does not know its application possibilities. For a crime to become time-barred, the limitation must first take place, that is the period during which the state seeks law enforcement. The limitation may be fulfilled, only if the continuous efforts of the state to prosecute the crime remain in vain until the end of the limitation period. This condition could not be met in the period between 1948 and 1989 for politically protected crimes. The state of mass state-protected lawlessness was not the result of individual mistakes, excesses, negligence, or errors that would have left any chance for possible criminal prosecution, but resulted from the purposeful collective behavior of the apparatus of political and state power as a whole, which precluded criminal proceedings. Protecting perpetrators thus became as diverse as the system of power itself was”.⁶⁰²

Based on all this – according to many people’s opinion – the Hungarian Constitutional Court was on the side of legal certainty at the time, when it declared the statute of limitations adopted by the legislature unconstitutional, and the Czech Constitutional Court sided with justice when it rejected proposals to declare the statute of limitations adopted by the legislature unconstitutional. In my opinion, however, the question is not as simple as that, but rather can be traced back to the thought or lack of thought in it, which also came up in the reasoning of the Czech Constitutional Court: although it is a

⁶⁰²Ibid. 220-221. p.

matter of fact that the recognition of the limitation and its occurrence by the state and the application of the law is a fundamental principle of legal certainty, however, the resulting legal certainty for perpetrators is a source of legal uncertainty for victims and thus for society as a whole. In other words, the Hungarian Constitutional Court, which followed the principle of legal certainty, sought to guarantee the right of perpetrators to – general – legal certainty at all times, while, to put it simply, the Czech Constitutional Court, which followed the principle of justice, sought to guarantee the right to real legal certainty for victims who had been deprived of it between the time of perpetration and the change of regime.

Is there a need for transitional justice at all?

With regard to the absence of criminal liability after the change of regime, it is also worth addressing the question of **whether there is need for society for transitional justice**, or as it is common in the German legal literature, for „past processing” (in German *Vergangenheitsbewältigung* or *Vergangenheitsaufarbeitung*)? Or is it better (as a compensation for peaceful regime change or in order to preserve social peace) not to disturb the past, since it is no longer possible to change it anyway, and what cannot be changed is not worth disturbing? In addition to both positions, in the international legal literature, a number of legal scholars and philosophers have set out their arguments and counter-arguments for the benefits and the disadvantages of transitional justice, how it helps society to face the past or hinders the reconciliation, of which the most important ones shall be briefly presented.

Considering that **there is no point in transitional justice**, in fact, that it would be counterproductive – but at least pointless – the following main reasons were given: In chronological order, it is appropriate to first refer to the position of *Hannah Arendt*, who found the transitional justice to be contrary to human expectations and thus

meaningless.⁶⁰³ According to her high-impact argument „it is therefore quite significant, a structural element in the realm of human affairs, that men are unable to forgive what they cannot punish and that they are unable to punish what has turned out to be unforgivable”.⁶⁰⁴ “All we know is that we can neither punish nor forgive such offenses”⁶⁰⁵ thus, it is not possible to punish the person and act that Kant mentions as “radical evil”. Approached from another side, *Jon Elster* found the transitional justice equally pointless, he assumed that it would also lead to injustice, as it would not be possible to hold everyone liable and those responsible would get away with it.⁶⁰⁶ He described this as „the problem of the big fish versus small fish”⁶⁰⁷, in respect of which he finally came to the conclusion that either everyone should be punished, or if that is not entirely possible, then no one („In this article I will lay the groundwork for the opposite conclusion, namely that one should target everybody or nobody.”).⁶⁰⁸ In this context, he set out his truly unique position that “because it is impossible to reach everybody, nobody should be punished, and nobody compensated”.⁶⁰⁹ There was also a view on the part of *Michael Schumann*, a politician on the German extreme left-wing that sins of the communist regime would be lumped together with the National Socialist regime and punished the same way, the latter would be relativized.⁶¹⁰ *Detlef Joseph*, a German who also spoke out against justice, argued that transitional justice would be an unfair revenge-justice for the winners (as the courts of the FRG would judge the politicians of the GDR)⁶¹¹, what those who professed it referred to as „Siegejustiz”,

603Cf. Péter HACK: AZ átmenet igazságszolgáltatásának dilemmái. *Jogtudományi Közlöny*, 2012/2. 56. p.

604Hannah ARENDT: *The human condition*. Chicago, University of Chicago Press, 1958, 2nd Edition, 1998. 241. p.

605ARENDT op. cit. 241. p.

606Cf. HACK op. cit. 50. p.

607Jon ELSTER: On doing what on can: An argument against post-Communist restitution and retribution. *East European Constitutional Review*. Volume 1., Issue 2., Summer 1992. 15. p.

608ELSTER op. cit. 15. p.

609Ibid. 15. p.

610Michael SCHUMANN: Über den Umgang mit unserer Geschichte und die spezifischen ideologischen Grundlagen der Repression. In.: *Zweigeteilt. Über den Umgang mit der SED-Vergangenheit*. Hamburg, 1992. 20. p.

611Detlef JOSEPH: Der DDR-Unrechtsstaat und die Vergangenheitsbewältigung. In.: *Zweigeteilt. Über den Umgang mit der SED-Vergangenheit*. Hamburg, 1992. 96. p.

„Rachejustiz”.⁶¹²

At the same time, however, there was a much wider camp of those who stressed **the need for transitional justice** in the socialist successor states, as it is the most important tool for facing the past and for social reconciliation. In this context, the legal literature has developed the following main arguments as justification. First of all, after the reunification, it is worth quoting the statement of *Christoph Schaeffgen*, Chief Prosecutor and Head of the Investigating Crimes and Judicial Violations of the GDR Government Unit of the Berlin Prosecutor’s Office. Compared to letting a significant number of Nazi criminals run after the war, he emphasized in 1991 that the German justice could not fail again („Die Justiz darf nicht noch einmal versagen.”).⁶¹³ In that connection, in his article in a German judicial newspaper, he stressed on the basis of past failures in the application of the law by the German judiciary that „wir wollen alles tun, damit nicht wieder eine Situation wie nach 1945 eintritt, die ja bekanntlich so war, daß kein Angehöriger in der Justiz wegen eines Unrechtsurteils strafrechtlich zur Verantwortung gezogen worden ist” (we want to do everything we can to ensure that a situation like the one after 1945 does not occur again, which was known to ensure that no member of the judiciary was held criminally responsible for an unjust judgment).⁶¹⁴ *Neil Kritz* considers the transitional justice as the first test of the establishment of true democracy and the rule of law (constitutional state),⁶¹⁵ which leads from dictatorship to democracy: „in countries undergoing the radical shift from repression to democracy, this question of transitional justice presents, in a very conspicuous manner, the first test for the establishment of real democracy and the rule of law, the very principles which will hopefully distinguish the new regime from”.⁶¹⁶

612Cf. András CSÚRI: A német múltrendezés egyes büntetőjogi aspektusai. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica est Politica*. Szeged, 2004. 150-151. p.

613Ibid. 150. p.

614Cristoph SCHAEFFGEN: Die Justiz darf nicht noch einmal versagen. *DRiZ-Interview* (Victor Weber). *Deutsche Richterzeitung*, Carl Heymans Verlag KG, Köln, 69. Jahrgang 1991. 379-380. p.

615Cf. HACK op. cit. 49. p.

616Neil KRITZ: The dilemmas of transitional justice. In.: *Transnational Justice. How emerging democracies reckon with former regimes*, Washington DC, United States Institute of Peace Press, 1995.

It is, of course, a question whether past violations can be remedied afterwards and can be a cure for past wounds. If the answer to that question is yes, then the additional question arises as to how it is possible to achieve this goal? In this context, the following dilemma arose in legal theory, namely, if justice was already necessary, then, in line with the expectations of politicians, **should it really be responded to by the means of criminal law, through justice.**

There were also negative and affirmative answers to this question. The first category – that is, those who **did not treat criminal law responses as an all-powerful solution** – includes, for example *Jerome Frank*, a well-known representative of American realism, who set the courts as the “father-law substitute”, which in practice meant that society expected them to finally close and resolve all their crises with a symbolic decision, but the judicial decision itself was uncertain.⁶¹⁷ Jerome Frank also testified that since the judge himself was a human and over time his individual changed, it could be stated that in the same case the exact same judge could easily imagine after 10 years that – then – even would make a completely different decision, as the mechanism of judicial judgment – at least in the opinion of the representative of American realism – did not follow the formal rules of logic at all (his specific approach to judicial decisions: „Law is what the judge had for breakfast.”).⁶¹⁸

On the other hand, there were many legal theorists and philosophers who clearly **expected the transitional justice from the judicial decision, from the catharsis of sentencing.** Among them were *Judith N. Shklar*⁶¹⁹, *Jaime Malamud-Goti*⁶²⁰ and *Carlos*

21. p.

⁶¹⁷Cf. Jerome FRANK: *Law and the modern mind*. London, Transactions Publishers, 1930.

⁶¹⁸Cf. Jerome FRANK: *Are judges human?* *University of Pennsylvania Law Review*, 1931.

⁶¹⁹Cf. Judith N. SHKLAR: *Legalism: Law, morals and political trials*. Harvard University Press, 1964.

⁶²⁰Jaime MALAMUD-GOTI: *Punishment and a rights-based democracy*. *Criminal Justice Ethics* 10. No. 2. Summer/Fall 1991. 3-13. p.

*Santiago Nino*⁶²¹, all three of whom consistently expected the prosecution of the injured truth to be restored through court proceedings and the publicity of court trials – the inevitability of facing with the past – to meet the public’s sense of justice.⁶²² Perhaps *Jaime Malamud-Goti* gave the clearest explanation of why, in his view, trials were needed for liability. In his reasoning, he assesses the effects of court proceedings on both the victims and those responsible for the acts (perpetrators), on the basis of which it concludes that trials are important for victims, because “only public admission by governmental institutions that we were wronged will legitimize us in our own eyes, and punishment of the violators of our rights is the clearest and strongest statement to that effect”.⁶²³ On the other hand, examining the need for criminal proceedings from perpetrators, he came to the view that this should send an important message to them: that it becomes clear to everyone that they have committed serious crimes („The message to the wrong-doer is: This is how wrong what you did was.”).⁶²⁴ At the same time, he sees the importance of transitional justice and retribution in that – even though some bloody-handed leaders do not attach importance to it – that „the value of retribution is just that, by disregarding the effects of punishment, it places constraints on society against using individuals as tools for promoting other people's interests”.⁶²⁵

621 Cf. Carlos Santiago NINO: *Radical evil on trial*. Yale University Press, 1996.

622 See more in: HACK op. cit. 57-58. p.

623 MALAMUD-GOTI op. cit. 7. p.

624 Ibid. 8. p.

625 Ibid. 8. p.

MELLÉKLETEK

I.) A BISZKU-ÜGY VÁDIRATA:⁶²⁶

I. vádpont:

„1956. november elején – pontosan meg nem határozható időpontban, de még november 7. napját megelőzően – Kádár János az Ideiglenes Intéző Bizottság nevében megbízta Uszta Gyula vezérőrnagyot, hogy alakítsa meg a Néphadseregi Katonatanácsot, azzal a céllal, hogy a néphadsereg tisztikarából, alakulataiból a fentiek szerint karhatalmi egységeket szervezzen. A Katonai Tanács tagjai voltak Uszta Gyula elnökön kívül: Gyurkó Lajos vezérőrnagy, Kovács Imre vezérőrnagy, Ilku Pál vezérőrnagy, Ugrai Ferenc ezredes, Horváth Mihály vezérőrnagy, valamint később Csémi Károly alezredes, Pesti Endre ezredes és Borbás Máté vezérőrnagy.

Az 1956. november 7-i kormányülésen döntés született a karhatalom létrehozásáról, az ehhez kapcsolódó határozathozatallal és a szervezéssel dr. Münnich Ferencet bízták meg. 1956. november 8-án az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága és a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány közös határozatban intézkedett a karhatalom felállításáról és megszervezéséről, erről azonban jogszabályt sohasem bocsátottak ki, a határozatok a hivatalos lapban sem jelentek meg.

Biszku Béla vádlott részvételével 1956. november 21. napján összegyűlt az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága, ahol első napirendi pontként – dr. Münnich Ferenc jelentése alapján – a karhatalom megszervezése szerepelt.

Biszku Béla vádlott társaival ezen az ülésen többek között az alábbi határozatokat hozta:

⁶²⁶ Budapesti Nyomozó Ügyészség Nyom. 375/2012. számú vádirata, 3-7. oldal

„A hadseregbe az Intéző Bizottság összekötőjeként a pártmunkások bevonására és a mozgósítására, a politikai munka segítésére Földes László elvtársat delegáljuk.”

„Egyes gócot erőteljesebben kell karhatalommal védeni. Itt a szervezést gyorsítani kell: Miskolc, Pécs, Salgótarján.”

Az MSZMP Ideiglenes Központi Vezetősége – melynek az Ideiglenes Intéző Bizottsági tagság révén a vádlott is tagja volt – 1956. december 2. napján és december 3. napján ülést tartott.

Biszkú Béla vádlott 1956. december 3. napján a következőkről rendelkezett az ülésen:

„(...) Néhány szót a munkástanácsokról: A vitában szó esett arról, hogy a munkástanácsok létezése és jelenlegi munkája azt bizonyítja, hogy kettős hatalom van. Hozzáteszem, hogy a munkástanácsok egy részének kezében fegyver is van és ezzel is erősítik hatalmi pozíciójukat és alátámasztják azt. A fegyvereket ezektől el kell venni, mert ellenünk használják fel. A legfontosabb gyárakból jöttek olyan jelzések, hogy nemcsak egyszerűen politikai munkát végeznek és akadályozzák a pártnak a szervezését és kirakják az embereket a gyárakból, hanem a gazdasági pozíciók megszerzése (megszerzése) irányában is dolgoznak. Vannak olyan jelzések, hogy a munkástanácsok elnökei kinevezik a gyárigazgatót. A mai napon kiadtak egy olyan röpiratot, hogy 4-én, a szovjet hadsereg megindulásának egyhónapos fordulóját néma tüntetéssel ünnepeljék meg és a nők néma tüntetéssel vonuljanak ki az utcára és 11 és 12 óra között koszorúzzák meg a Hősök emlékművét. Más akciójukból is világos, hogy kettős játékot folytatnak. *Karhatalmi szerveinknek, mindennek tudatában, sokkal erélyesebben kell dolgoznia, mint eddig.* Az utóbbi 3-4 napban növekedett az ellenforradalmi nyomás az üzemekben és ez elsősorban a munkástanácsokon keresztül történt. Mi a budapesti munkástanácson, valamint a legfontosabb üzemek munkástanácsain keresztül

megmondottuk, hogy kik azok, akiket ellenforradalmároknak lehet nevezni közülük, kik azok, akik a Horthy-rendszer emberei voltak. De azok látják, hogy velük szemben semmiféle erélyes intézkedés nincs, ezért még határozottabban dolgoznak, hogy megakadályozzák a pártszervezetek szervezését és kitegyék azokat a dolgozókat, akik a leghűségesebb embereink voltak a pártban. Csepelen a Csögyárban, az Acélművekben volt ilyen jelenség, de volt a XIII., XI. kerületben és máshol is. *Egyetértek azzal, hogy a munkástanácsokkal szemben olyan politikát kell vinni, hogy a tulajdonképpeni feladatokra kell irányítani a figyelmüket, de ezt karhatalmi, rendőrségi fellépés nélkül nem lehet sikeresen megoldani, mert az utóbbi napok azt mutatják, hogy mert ilyen fellépés nem volt, az ellenforradalmi nyomás rajtuk keresztül erősödött. Ez teljesen összefügg a pártszervező munkával, mert ez az elmúlt néhány napban Budapesten megtorpant. A pártszervező munka érdekében is, azon kívül a munkástanácsok alapvető feladata érdekében is szükséges az, hogy a munkástanácsok nyilvánvaló fasiszta elemeivel szemben fellépjünk. Én ilyen neveket adtam az elvtársaknak. Ilyen fellépés nélkül a pártszervező munkát mi vinni nem tudjuk.”*

A Biszku Béla vádlott és társai által meghatározottak végrehajtására 1956. december 4. napján összeült az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága által irányított karhatalom vezetősége, a Katonai Tanács. Ezen a tanácskozáson részt vett Uszta Gyula vezérőrnagy, Kovács Imre vezérőrnagy, Horváth Mihály vezérőrnagy, Ilku Pál vezérőrnagy, Borbás Máté vezérőrnagy, Ugrai Ferenc ezredes, Csémi Károly alezredes, Pesti Endre ezredes, míg Biszku Béla vádlottat és az Ideiglenes Intéző Bizottságot Földes László képviselte.

A Katonai Tanács ülésén Uszta Gyula vezérőrnagy elnökölt és a Biszku Béla vádlott és társai által alkotott legszűkebb pártvezetés utasítására az alábbiakról döntött:

- a./ A készültséget életbe léptetni.
- b./ Karhatalmi ezredeket előkészíteni, beszélni kell a század, és szakaszparancsnokokkal.

c./ Határozottan kell fellépni az ellenséggel szemben.

d./ Gyorsan és kegyetlenül le kell számolni velük.⁶²⁷

Az ülésen ily módon Biszku Béla vádlott és társai (pártvezetés) utasításait a karhatalmi egységek parancsnokainak továbbították, akik jelentették, hogy a gyors és kegyetlen leszámolásra vonatkozó parancsokat megértették.

Biszku Béla vádlott és társai a karhatalmat kifejezetten azzal a céllal hozták létre, hogy a forradalom és szabadságharc leverése után részben rendfenntartó, részben a megtorlásban közreműködő és a polgári lakosság ellen fellépő fegyveres csoport legyen. A jogszabályi keretek nélkül létrehozott karhatalom a forradalmi munkás-paraszt kormány hatalmának jogellenes eszközökkel történő erőszakos megtartását és megerősítését szolgálta, és eszköze lett a gyors és kegyetlen leszámolásnak.

A Kádár János vezette párt- és államvezetés – közöttük a vádlott – ugyanis 1956. december elejére a leírtak szerint elhatározta, ha kell fegyveres erővel, a karhatalommal lép fel és számol le kíméletlenül a polgári lakosság demonstrációjával szemben.

Minderre azért volt szükség, mert a Kádár János vezette kormány támogatottsága minimális volt. Magyarországon kettős hatalom alakult ki melynek során az 1949. évi XX. törvény 56. §-a alapján legálisan szerveződő munkástanácsok szerepe – tekintettel arra, hogy a forradalom fegyveres leverését követően más ellenállási formák nem léteztek – döntővé vált. Mivel a tömegmozgalmak és a munkástanácsok újabb felkelés kirobbanásával fenyegettek, amely a Kádár János vezette kormány uralmát alapvetően veszélyeztette, ezen mozgalmak elfojtását a karhatalom feladatává tették.

Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága – melynek Biszku Béla vádlott döntési joggal rendelkező tagja volt – közvetlenül irányította a karhatalom operatív vezető testületét, a Katonai Tanácsot, részére feladatokat határozott meg és célokat tűzött ki, melyet a

⁶²⁷ Aláhúzva ugyanígy a d./ pont teljes szövege a vádiratban, annak az 5. oldalán.

karhatalmi erők végrehajtottak.

A vádlott e minőségben kifejtett tevékenységével, társaival, a tényleges hatalmat birtokló MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának további tagjaival együtt a Kádár János vezette, törvényellenesen hatalomra került magyar forradalmi munkás-paraszt kormány hatalmának megerősítését, megtartását, továbbá az esetleges újbóli forradalmi események megakadályozását, valamint a hatalmunk elleni fellépést szorgalmazó személyek megfélemlítését és az ilyen események megtorlását a hatalmuk fenntartása érdekében cselekedtek, így a karhatalmi erők, mint végrehajtók által elkövetett háborús bűntettnek minősülő bűncselekmények elkövetésére szövetkeztek.

A Katonai Tanács 1956. december 4. napján meghozott döntéseit követően a karhatalmi alakulatok polgári lakosságra leadott sortűzzel elkövetett szándékos emberöléseket követték el az ország területén:

Biszku Béla vádlott és társai 1956. december 5. napján mint az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága a feladat meghatározás részeként ismét ülést tartottak, melyen 5. számon az alábbi határozatot hozták: „Fasisztaellenes tömegdemonstrációt szervezünk. A szervezésért és a politikai irányításért felelősek: Gáspár és Biszku elvtársak.” Ezt követően 1956. december 6. napján Budapesten a Nyugati Pályaudvari ún. „vörös-zászlós” tüntetésen a karhatalom az ellentüntetőkkel történt összetűzés során fegyvert használt, melynek következtében Szakács Ilona, Simon József, Laster Sándorné, született Csonka Mária életét veszttette.

1956. december 8. napján Salgótarjánban a Nógrád Megyei Rendőr-főkapitányság épülete előtt összegyűlt tömegre szintén tüzet nyitottak a helyszínen lévő magyar karhatalmista és szovjet katonai erők, melynek következtében a helyszínen 27 fő veszttette életét. Kórházba – a halottakkal együtt – összesen 135 személyt szállítottak be. A beszállított sérültek közül 9 fő műtét előtt, illetve műtét alatt, míg a műtétek után még 10 fő halt meg. Összesen az alábbi 46 ember veszttette életét /zárójelben a születési év/:

Dr. Wagner Jenőné (1914), Tóth Sándor (1925), Kakuk József (1946), Vlasovszky Rezső (1906), Szabó Gyula (1932), Benkő Imre (1897), Telek Ilona (1933), Telek Erzsébet (1934), Ravasz István (1938), Kostyál Endre (1928), Szabó János (1934), Kluka József (1941), Vilcsek Ilona (1929), Peresi Ilona (1935), Fényes Sándor (1932), Fényes Ilona (1939), Tóth András (1936), Dávid Lajos (1931), Nagy Béláné (1936), Chmell Tibor (1939), Krupa János (1935), Nagy Sándor (1906), Szőke Zoltánné (1918), Gálfi János (1933), Zaff József (1938), Mihály Ilona (1938), Molnár Zsigmond (1911), Fekete József (1937), Tóth Sándor (1908), Németh Ferenc (1929), Kiss István (1934), Balázs József (1925) Gubányi Ferenc (1911), Jónás János (1933), Sály Miklós (1936), Kosléder László (1934), Szarvas Pál (1926), Koczka László (1938), Vámos Józsefné (1930), Bártfai József (1926), Pallai József (1936), Fekete Imre (1930), Angyal Pál (1913), Havasi László (1939), Kiss Gábor (1939), Molnár Józsefné (1930).

Biszkú Béla vádlott később mint belügyminiszter a felelősségre vonás iránt azért nem intézkedett, mert a polgári lakosságra leadott sortüzekkel elkövetett emberölésekre a szűkebb pártvezetés más tagjaival együtt a leírtak szerint Ő adott utasítást, melyek alapjául szolgáltak a karhatalmisták tevékenységének.

1957. március 9-én a székesfehérvári karhatalomtól Kovács Mihály őrmester vezetésével kb. 15 fő érkezett Martonvásárra azzal a céllal, hogy – a közbiztonsági őrizetről szóló 1956. évi 31. törvényerejű rendelet alapján – a 10 napos őrizetre javasolt személyeket összeszedjék és egyes ellenforradalmár-gyanús személyeknél házkutatást tartsanak. A karhatalom beosztottjai fegyvereket és ellenséges röpcédulákat kerestek. Ennek alapján a karhatalom házkutatást tartott Tóth József, Friedrich Béla, Kükedi Endre, Kis Árpád, Varga László, Kordély Sándor, Gingel István és Simonyi József martonvásári lakosoknál. E személyek közül Friedrich Béla a mezőgazdasági tudományok kandidátusaként, egyben tudományos osztályvezetőként, Kis Árpád tudományos munkatársként, míg Kükedi Endre tudományos segédmunkatársként

dolgozott a Magyar Tudományos Akadémia Martonvásári Mezőgazdasági Kutató Intézetében.

A házkutatások megtartása után Friedrich Bélát, Kis Árpádot és Kükedi Endrét letartóztatták és a rendőrsre kísérték, ahol a karhatalmisták a helyi rendőrs tagjaival és az őrsparancsnokkal, Ládás József r. törzsőrmesterrel együtt nevezett személyeket súlyosan bántalmazták, három órán keresztül ütötték. Először mindhárom sértettet a falhoz állították és gumibottal közepes-nagy erővel testszerte ütötték, majd a sértetteket hasra fektették és kézzel, lábbal testszerte bántalmazták. A brutális támadás végezetéül pedig mindhármukat felállították, körbeállták majd gumibottal a fejüket verték, míg össze nem estek. Az eszméletüket veszített sértettek bántalmazását a földön tovább folytatták. A sértettektől az orvosi ellátást megtagadták. A bántalmazás következtében Kis Árpád 8 napon túl – több hét alatt – gyógyuló súlyos sérülést szenvedett.

Biszkú Béla vádlottnak a bűncselekményről 1957. április 9-én a BM. ORFK. Elnöki Osztály Fegyelmi Alosztály 8-5-328/4-1957. számú hivatalos jelentését bemutatták, azonban eljárást – a büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. törvény 87. §-ának (4) bekezdésében foglalt rendelkezéssel ellentétben – nem kezdeményezett, az ügy iratait irattározni rendelte figyelemmel arra, hogy a bűncselekmény elkövetésére az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követően mintegy négy hónappal került sor, így a bűncselekmény elkövetésére a kíméletlen Btk. 269/ leszámolás keretében az ő és társai utasítására került sor. A Magyar Tudományos Akadémia nevezett, és az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményeiben részt vett kutatóinak bántalmazása a Kádár János vezette törvényellenesen hatalomra került magyar forradalmi munkás-paraszt kormány hatalmának megerősítését szolgálta, illetve az esetleges további forradalmi cselekmények megelőzése, valamint az abban résztvevők, illetve az illegitim hatalom elleni fellépést támogató személyek megfélemlítése révén a hatalom fenntartására irányult.”

II.) A BISZKU-ÜGY (ELSŐFOKÚ NEM JOGERŐS) ÍTÉLETE:

I. vádpont:⁶²⁸

„1956. november elején – pontosan meg nem határozható időpontban, de még november 7. napját megelőzően – Kádár János az Ideiglenes Intéző Bizottság nevében megbízta Uszta Gyula vezérőrnagyot, hogy alakítsa meg a Magyar Néphadsereg Katonai Tanácsát, azzal a céllal, hogy a néphadsereg tisztikarából, alakulataiból a fentiek szerint karhatalmi egységeket szervezzen. A Katonai Tanács tagjai voltak Uszta Gyula elnökön kívül: Gyurkó Lajos vezérőrnagy, Kovács Imre vezérőrnagy, Ilku Pál vezérőrnagy, Ugrai Ferenc ezredes, Horváth Mihály vezérőrnagy, valamint később Csémi Károly alezredes, Pesti Endre ezredes és Borbás Máté vezérőrnagy.

Az 1956. november 7-i kormányülésen döntés született a karhatalom létrehozásáról, az ehhez kapcsolódó határozathozatallal és a szervezéssel dr. Münnich Ferencet bízták meg. 1956. november 8-án az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága és a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány közös határozatban intézkedett a karhatalom felállításáról és megszervezéséről, erről azonban jogszabályt sohasem bocsátottak ki, a határozatok a hivatalos lapban sem jelentek meg.

Biszkú Béla vádlott részvételével 1956. november 21. napján összegyűlt az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága, ahol első napirendi pontként – dr. Münnich Ferenc jelentése alapján – a karhatalom megszervezése szerepelt.

Biszkú Béla vádlott társaival ezen az ülésen többek között az alábbi határozatokat hozta:

„A hadseregbe az Intéző Bizottság összekötőjeként a pártmunkások bevonására és a mozgósítására, a politikai munka segítésére Földes László elvtársat delegáljuk.”

⁶²⁸ Fővárosi Törvényszék 25.B.766/2015/117. számú ítélete, 14-19. oldal

„Egyes gócot erőteljesebben kell karhatalommal védeni. Itt a szervezést gyorsítani kell: Miskolc, Pécs, Salgótarján.”

Az MSZMP Ideiglenes Központi Vezetősége – melynek az Ideiglenes Intéző Bizottsági tagság révén a vádlott is tagja volt – 1956. december 2. napján és december 3. napján ülést tartott.

Biszkú Béla vádlott 1956. december 3. napján a következőkről rendelkezett az ülésen:

„(...) Néhány szót a munkástanácsokról: A vitában szó esett arról, hogy a munkástanácsok létezése és jelenlegi munkája azt bizonyítja, hogy kettős hatalom van. Hozzáteszem, hogy a munkástanácsok egy részének kezében fegyver is van és ezzel is erősítik hatalmi pozíciójukat és alátámasztják azt. A fegyvereket ezektől el kell venni, mert ellenünk használják fel. A legfontosabb gyárakból jöttek olyan jelzések, hogy nemcsak egyszerűen politikai munkát végeznek és akadályozzák a pártnak a szervezését és kirakják az embereket a gyárakból, hanem a gazdasági pozíciók megszervezése (megszerzése) irányában is dolgoznak. Vannak olyan jelzések, hogy a munkástanácsok elnökei kinevezik a gyárigazgatót. A mai napon kiadtak egy olyan röpiratot, hogy 4-én, a szovjet hadsereg megindulásának egyhónapos fordulóját néma tüntetéssel ünnepeljék meg és a nők néma tüntetéssel vonuljanak ki az utcára és 11 és 12 óra között koszorúzzák meg a Hősök emlékművét. Más akciójukból is világos, hogy kettős játékot folytatnak. *Karhatalmi szerveinknek, mindennek tudatában, sokkal erélyesebben kell dolgoznia, mint eddig.* Az utóbbi 3-4 napban növekedett az ellenforradalmi nyomás az üzemekben és ez elsősorban a munkástanácsokon keresztül történt. Mi a budapesti munkástanácson, valamint a legfontosabb üzemek munkástanácsain keresztül megmondottuk, hogy kik azok, akiket ellenforradalmároknak lehet nevezni közülük, kik azok, akik a Horthy-rendszer emberei voltak. De azok látják, hogy velük szemben semmiféle erélyes intézkedés nincs, ezért még határozottabban dolgoznak, hogy

megakadályozzák a pártszervezetek szervezését és kitegyék azokat a dolgozókat, akik a leghűségesebb embereink voltak a pártban. Csepelen a Csögyárban, az Acélművekben volt ilyen jelenség, de volt a XIII., XI. kerületben és máshol is. *Egyetértek azzal, hogy a munkástanácsokkal szemben olyan politikát kell vinni, hogy a tulajdonképpeni feladatokra kell irányítani a figyelmüket, de ezt karhatalmi, rendőrségi fellépés nélkül nem lehet sikeresen megoldani, mert az utóbbi napok azt mutatják, hogy mert ilyen fellépés nem volt, az ellenforradalmi nyomás rajtuk keresztül erősödött. Ez teljesen összefügg a pártszervező munkával, mert ez az elmúlt néhány napban Budapesten megtorpant. A pártszervező munka érdekében is, azon kívül a munkástanácsok alapvető feladata érdekében is szükséges az, hogy a munkástanácsok nyilvánvaló fasiszta elemeivel szemben fellépjünk. Én ilyen neveket adtam az elvtársaknak. Ilyen fellépés nélkül a pártszervező munkát mi vinni nem tudjuk.”*

A Biszku Béla vádlott és társai által meghatározottak végrehajtására 1956. december 4. napján összeült az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága által irányított karhatalom vezetősége, a Katonai Tanács. Ezen a tanácskozáson részt vett Uszta Gyula vezérőrnagy, Kovács Imre vezérőrnagy, Horváth Mihály vezérőrnagy, Ilku Pál vezérőrnagy, Borbás Máté vezérőrnagy, Ugrai Ferenc ezredes, Csémi Károly alezredes, Pesti Endre ezredes, míg Biszku Béla vádlottat és az Ideiglenes Intéző Bizottságot Földes László képviselte.

A Katonai Tanács ülésén Uszta Gyula vezérőrnagy elnökölt és a Biszku Béla vádlott és társai által alkotott legszűkebb pártvezetés utasítására – **többek között**⁶²⁹ – az alábbiakról döntött:

a./ A készültséget életbe léptetni.

b./ Karhatalmi ezredeket előkészíteni, beszélni kell a század, és szakaszparancsnokokkal.

⁶²⁹ A vádiratban a két idézőjel közötti – itt vastagon szedett – „többek között” megjelölés nem szerepelt, azt a látszatot mutatva, mintha ennyi és ez lett volna csupán a Katonai Tanács hivatkozott határozata.

- c./ Határozottan kell fellépni az ellenséggel szemben.
- d./ Gyorsan és kegyetlenül le kell számolni velük.

A Katonai Tanács tagjai azonban ekkor nem a forradalommal szimpatizáló, követeléseinek békés úton érvényt szerezni akaró tömegek provokálására készültek fel, hanem egy esetlegesen kirobbanó újabb fegyveres támadás megelőzésével, elhárításával kapcsolatos teendőket beszéltek meg.

Ezen az ülésen „tömeggyilkosságok” végrehajtásáról, az erre történő felkészülésről, ezen belül a Nyugati pályaudvar és környékének karhatalmi biztosítása átszervezéséről – például a Csémi alezredes értékelése szerint megbízhatatlan 8. század leváltásáról, ott megfelelő nagyságú karhatalmi erő „elrejtéséről”, csapda létesítéséről –, az odacsalt fegyvertelen tömeg szétlövéséről szó sem volt.

A hozzászólások és a javaslatok többsége nem lépett túl a Kádár János által meghatározott, Uszta Gyula által idézett – „most elsősorban nem a fegyvereké, hanem az agitációé a szó. Hangoskodásra nagyobb hanggal kell válaszolni” – kereteken.

Hozzászólásában, az alkalmazandó módszerekre vonatkozó javaslataiban Csémi Károly alezredes is a hangsúlyt a tömegek figyelmeztetésére, az összetűzések megakadályozására és a fegyverhasználat megelőzésére helyezte. Az ülésen az ő általa javasolt „csinnadratta” tartalma – rádió közlemény készítése, rendelet az utcai csoportosulások beszüntetésére – is elsősorban a figyelmeztetést, a visszatartást szolgálta.

A Katonai Tanács tagjainak többsége a fegyverhasználatot ekkor „a lövöldözők”, a

fegyveres csoportok ellen látta megengedhetőnek.⁶³⁰

Az ülésen ily módon Biszku Béla vádlott és társai (pártvezetés) utasításait **a jelen lévő, egyébként kizárólag Budapestért felelős** ezredparancsnokoknak továbbították, akik az ülés végén jelentették, hogy „**a feladatokat megértették**”.⁶³¹

A pártvezetés és a Katonai Tanács a fegyvertelen polgári lakossággal szemben megtorló jellegű fegyverhasználatra vagy esetleg sortűz leadására utasítást, illetőleg tűzparancsot nem adott ki.

Biszku Béla vádlott és társai a karhatalmat kifejezetten azzal a céllal hozták létre, hogy a forradalom és szabadságharc leverése után részben rendfenntartó, részben **az ellenforradalmárnak tartott személyekkel, illetőleg fegyveresekkel szemben** fellépő fegyveres csoport legyen.

A jogszabályi keretek nélkül létrehozott karhatalom a forradalmi munkás-paraszt kormány hatalmának jogellenes eszközökkel történő erőszakos megtartását és megerősítését szolgálta, és **bizonyos helyszíneken** eszköze lett **a fentiekkel szembeni** gyors és kegyetlen leszámolásnak.

A Kádár János vezette párt- és államvezetés – közöttük a vádlott – ugyanis 1956. december elejére a leírtak szerint elhatározta, ha kell fegyveres erővel, a karhatalommal lép fel és számol le kíméletlenül **az ellenforradalmárnak tartott személyekkel, illetőleg fegyveresekkel szemben.**

Mínderre azért volt szükség, mert a Kádár János vezette kormány támogatottsága minimális volt. Magyarországon kettős hatalom alakult ki, melynek során az 1949. évi

⁶³⁰ A vastagon szedett bekezdések – az utolsó öt bekezdés teljes szövege – szó szerint átemelve az ítélet történeti tényállásába Horváth Miklós hadtörténész szakvéleményéből (Történész szakértői vélemény 380. oldal).

⁶³¹ A továbbiakban a dolgozat szövegében vastagon szedve az ítélet történeti tényállásban a vádiratban írtakhoz képest eltérően, azaz más tartalommal megállapított részek, míg normál betűmérettel szedve az onnan szó szerint átemelésre került – tehát a bíróság által is megállapíthatónak ítélt – szövegrészek.

XX. törvény 56. §-a alapján legálisan szerveződő munkástanácsok szerepe – tekintettel arra, hogy a forradalom fegyveres leverését követően más ellenállási formák nem léteztek – döntővé vált. Mivel a tömegmozgalmak és a munkástanácsok újabb felkelés kirobbanásával fenyegettek, amely a Kádár János vezette kormány uralmát alapvetően veszélyeztette, ezen mozgalmak elfojtását a karhatalom feladatává tették.

Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága – melynek Biszku Béla vádlott döntési joggal rendelkező tagja volt – közvetlenül irányította a karhatalom operatív vezető testületét, a Katonai Tanácsot, részére feladatokat határozott meg és célokat tűzött ki, melyet a karhatalmi erők végrehajtottak.

A vádlott e minőségben kifejtett tevékenységével, társaival, a tényleges hatalmat birtokló MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának további tagjaival együtt a Kádár János vezette, törvényellenesen hatalomra került magyar forradalmi munkás-paraszt kormány hatalmának megerősítését, megtartását, továbbá az esetleges újbóli forradalmi események megakadályozását **próbálta elérni**.

A Katonai Tanács 1956. december 4. napján meghozott döntéseit követően – ám azzal nem okozati összefüggésben – az alábbi két (vád tárgyává tett) esemény történt az ország területén:⁶³²

I/A. vádpont:

Biszku Béla vádlott és társai 1956. december 5. napján mint az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága a feladat meghatározás részeként ismét ülést tartottak, melyen 5. számon az alábbi határozatot hozták: „Fasisztaellenes tömegdemonstrációt szervezünk. A szervezésért és a politikai irányításért felelősek: Gáspár és Biszku elvtársak.” Ezt követően **1956. december 6. napján** Budapesten a Nyugati Pályaudvari ún. „vörös-

⁶³² A továbbiakban ugyancsak vastag kiemeléssel, illetve aláhúzással jelölve a szövegben azok a részek, amelyeket a bíróság relevánsnak ítélt a vád tárgyává tett cselekmények megvalósulása szempontjából.

zászlós” tüntetésen a karhatalom **a kormány mellett tüntetőkkel, illetve vele szemben is erőszakosan fellépő** ellentüntetőkkel történt összetűzés során **fegyvert használt**, amelynek következtében, de valójában **elvétés folytán**, az összetűzésben részt nem vevő Szakács Ilona, Simon József és Laster Sándorné (született Csonka Mária) életét veszítette. A karhatalom ennek során – szemben a vád állításával – a polgári lakosságra **sortüzet nem adott le**, a vádban megjelölt három sértett halála **nem szándékos emberölés eredményeként** következett be.

I/B. vádpont:

1956. december 8. napján Salgótarjánban a Nógrád Megyei Rendőr-főkapitányság épülete előtt összegyűlt tömegre **a város szovjet katonai parancsnoka, Salupin alezredes oroszul kiadott tűzparancsára sortüzet adtak le** a helyszínen lévő szovjet katonai, majd magyar karhatalmi erők, amelynek során **a magyar karhatalmisták a szovjetek tüzelése után, külön tűzparancs nélkül, tűzpánik következtében kezdtek el lőni a tömegre**. A sortűz egy idő után megtorló jellegűvé vált, amelynek során már a menekülőket is lötték. A sortűz következtében a helyszínen 27 fő veszítette életét. Kórházba – a halottakkal együtt – összesen 135 személyt szállítottak be. A beszállított sérültek közül 9 fő műtét előtt, illetve műtét alatt, míg a műtétek után még 10 fő halt meg. Összesen az alábbi 46 ember veszítette életét /zárójelben a születési év/:

Dr. Wagner Jenőné (1914), Tóth Sándor (1925), Kakuk József (1946), Vlasovszky Rezső (1906), Szabó Gyula (1932), Benkő Imre (1897), Telek Ilona (1933), Telek Erzsébet (1934), Ravasz István (1938), Kostyál Endre (1928), Szabó János (1934), Kluka József (1941), Vilcsek Ilona (1929), Peresi Ilona (1935), Fényes Sándor (1932), Fényes Ilona (1939), Tóth András (1936), Dávid Lajos (1931), Nagy Béláné (1936), Chmell Tibor (1939), Krupa János (1935), Nagy Sándor (1906), Szőke Zoltánné (1918), Gálfi János (1933), Zaff József (1938), Mihály Ilona (1938), Molnár Zsigmond (1911),

Fekete József (1937), Tóth Sándor (1908), Németh Ferenc (1929), Kiss István (1934), Balázs József (1925) Gubányi Ferenc (1911), Jónás János (1933), Sály Miklós (1936), Kosléder László (1934), Szarvas Pál (1926), Koczka László (1938), Vámos Józsefné (1930), Bártfai József (1926), Pallai József (1936), Fekete Imre (1930), Angyal Pál (1913), Havasi László (1939), Kiss Gábor (1939), Molnár Józsefné (1930).

Biszkú Béla vádlott később már mint belügyminiszter a salgótarjáni sortűz miatti felelősségre vonások iránt nem intézkedett, noha a három hónappal az utáni belügyminiszteri kinevezését követően erre hatásköre és kötelezettsége is lett volna. Így az elkövetésben részt vevő legalább három magyar karhatalmista, név szerint Orosz Lajos, Lévárdi Nándor és Szoboszlai Ferenc büntetőjogi felelősségre vonását (egészen a rendszerváltás idejéig) szándékosan meghiúsította.

I/C. vádpont:

1957. március 9. napján a székesfehérvári karhatalomtól Kovács Mihály r. őrmester vezetésével kb. 15 fő érkezett Martonvásárra, azzal a céllal, hogy a 10 napos „közbiztonsági őrizetre” javasolt személyeket összeszedjék, és egyes „ellenforradalmárgyanús” személyeknél házkutatást tartsanak. A karhatalom beosztottjai fegyvereket és ellenséges röpcédulákat kerestek. Ennek alapján a karhatalom házkutatást tartott Tóth József, Friedrich Béla, Kükedi Endre, Kis Árpád, Varga László, Kordély Sándor, Gingel István és Simonyi József martonvásári lakosoknál. E személyek közül Friedrich Béla a mezőgazdasági tudományok kandidátusaként és tudományos osztályvezetőként, Kis Árpád tudományos munkatársként, míg Kükedi Endre tudományos segédmunkatársként dolgozott a Magyar Tudományos Akadémia Martonvásári Mezőgazdasági Kutató Intézetében.

A házkutatások megtartása után Friedrich Bélát, Kis Árpádot és Kükedi Endrét letartóztatták, majd a rendőrségre kísérték, ahol a karhatalmisták a helyi rendőrök

tagjaival és az őrpáncsnokkal, Ládás József r. törzsőrmesterrel együtt nevezett személyeket jogszerűtlenül, súlyosan bántalmazták. Először mindhárom sértettet a falhoz állították és gumibottal legalább közepes erővel testszerte ütötték, majd a sértetteket hasra fektették és úgy folytatták tovább a bántalmazásukat. A brutális támadás végezetéül pedig mindhármukat felállították, körbeállták, majd gumibottal a fejüket verték, amíg össze nem estek. Az eszméletüket veszített sértettek bántalmazását a földön tovább folytatták. A sértettektől az orvosi ellátást megtagadták, így mindegyikük sérülései gyógytartama nem ismert. A bántalmazás következtében azonban Kis Árpád nyolc napon túl gyógyuló súlyos sérülést szenvedett.

Biszkó Béla vádlott az elkövetett bűncselekményekről legkésőbb 1957. április 9-én a BM ORFK Elnöki Osztály Fegyelmi Alosztály 8-5-328/4-1957. számú hivatalos jelentéséből tudomást szerzett, sőt, a jelentésből számára az is kiderült, hogy a martonvásári eseményekért két fő tehető felelőssé, így Kovács Mihály r.őrm., a karhatalmi egység parancsnoka, valamint Ládás József r.t.őrm., a helyi rendőrőrs parancsnoka, akikkel szemben odáig csupán formális, fegyelmi felelősségre vonásra – egyikük elbocsájtására, a másikuk áthelyezésére – került sor. Biszkó Béla vádlott azonban – ekkor már egy hónapja hivatalban lévő belügyminiszterként – nem intézkedett a jelentésben megnevezett két személy büntetőjogi felelősségre vonása iránt, hanem az érintett jelentést helyette – mint további eljárást nem igénylőt – irattározni rendelte.

Arra, hogy a Martonvásáron történt konkrét bántalmazások a vádlott akaratának és utasításának, illetve szándékának megfelelően történtek volna, kétséget kizáróan következtetni nem lehet, azonban ő hivatalos személyként utólag meghiúsította az érdemi büntetőjogi felelősségre vonásokat.”

IRODALOMJEGYZÉK

A.

Dr. Aczél Imre kir. főügyész-helyettes vádbeszéde 1920. november 3-án és 4-én a bolsevik népbiztosok bűnperének főtárgyalásán. Kiadja: a Centrum Szervezet Jegyzetosztálya, Budapest, 1921.

Agent (Mfs): Karl-Heinz Kurras, Hans Sommer, Gunter Guillaume, Wolfram von Hanstein, Karl Wienand, William Borm, Lothar Weirauch. Bücher Gruppe. <https://www.amazon.in/Agent-Mfs-Karl-Heinz-Guillaume-Hanstein/dp/B0070LHH12>

Ambos, Kai: Tatherrschaft durch Willenherrschaft kraft organisatorischer Machtapparate. Eine kritische Bestandsaufnahme und weiterführende Ansätze. Goldammer Archiv für Strafrecht, 1998.

American Bar Association standards.

Amerikai Ügyvédi Kamara. Közép- és Kelet-Európai Jogi kezdeményezés: Az óvadék és a vádalku intézménye.

Andropov, Rudenko és Ivasutin feljegyzése az SZKP KB részére a Biszku Bélával folytatott megbeszélésről, 1957. augusztus 26.

Arendt, Hannah: The human condition. Chicago, University of Chicago Press, 1958, 2nd edition, 1998.

Arnold, Jörg: Strafrecht in Reaktion auf Systemunrecht: Vergangenheitspolitik bei

europäischen Transformationen. NNSU Kiadó, Nyizsnij Novgorod, 2001.

Ash, Timothy Garton: Mesomnesie – Plädoyer für ein mittleres Erinnern. Transit, Europäische Revue, Heft 22., 2001-2002.

Asholt, Martin: Verjährigung im Strafrecht. Jus Poenale 3., Mohr Siebeck Tübingen, 2016.

B.

Baráth Magdolna – Feitl István: Lehallgatott kihallgatások. Rákosi és Gerő pártvizsgálatának titkos hangszalagjai. Napvilág Kiadó, 2013.

Bauer Tamás: Igazság vagy jog. Beszélő, 1990/42. szám

Belánszky Gyula: A vádalku intézményesítésének lehetőségei a magyar büntető eljárásjogban. Országos Rendőr-főkapitányság, Tájékoztató, 1995/5. szám

Erstinstanzliches Urteil des Landgerichts Berlin vom 25.8.1997, Az. (527)25/2Js20/92Ks(1/95)

Bibó István: Kényszer, jog. Szabadság. Válogatott tanulmányok, I. kötet. Budapest, 1986.

Bócz Endre: Az ún. vádalkuról. Belügyi Szemle, 1995/10. szám

Borenich Péter: „Nagyon sok embert halálra ítélttem” – Dr. Vida Ferenc bíró életének egyetlen interjúja. In.: www.borenichpeter.hu

Botyánszki Alexandra: A „nemzeti megbékélés” koncepciója és a rendszerváltás. In.: www.acta.bibl.u-szeged.hu

Brown, Brianna: Transitional justice in Eastern Europe: Present dilemmas of the communist past. 2015. In.: www.e-ir.info

Budapesti Nyomozó Ügyészség Nyom.375/2012. számú vádirata

Budapesti Nyomozó Ügyészség Nyom.1964/2013. számú határozata a nyomozás megszüntetéséről

Büntető Jog Tára, 1920/1. In.: www.adtplus.arcanum.hu

C.

Česká Republika NÁLEZ Ústavního soudu České republiky (Sp. zn. Pl. ÚS 19/93), 25. oldal. In.: Varga Csaba: Igazságtétel jogállamban. Német és cseh dokumentumok. Szent István Társulat, Budapest, 2006.

Combs, Nancy Amoury: Guilty Pleas in International Criminal Law. Constructing a Restorative Justice Approach. Sianford University Press, Stanford, California, 2007.

Csúri András: Büntetőjogi dilemmák az Egon Krenz-ítéletek kapcsán. In.: Karsai (Szerk.): Keresztmetszet. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2005.

Csúri András: A német múltrendezés egyes büntetőjogi aspektusai. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et politica, Separatum, Szeged, 2004.

D.

David, Roman: Lustration and transitional justice: Personnel systems in the Czech Republic, Hungary, and Poland. University of Pennsylvania Press, 2011.

The defendant may plead not guilty, nolo contendere, or guilty. Fed. R. Crim. P. 10., 11(b), 11(a)(1).

E.

Eisenstein, James – Jacob, Herbert: The decision to convict. In.: Susette M. Talarico: Criminal Justice Research: Approaches, Problems, and Policy. Criminal Justice Studies. Anderson Publishing Company, 1980.

Elek Balázs: A jogerő a büntetőeljárásban. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke, Debrecen, 2012.

Elster, Jon: On doing what one can: An argument against post-Communist restitution and retribution. East European Constitutional Review. Volume 1., Issue 2., Summer 1992.

Eser, Albin: Schuld und Entschuldbarkeit von Mauerschützen und ihren Befehlsgebern. Zu einem unbewältigten Problem bei der Bewältigung von DDR-Altaten. De Gruyter, Berlin, 1996.

F.

Fakó Edit: Vádalku a kontinentális jogrendszerben. Sectio Juridica et Politica, Miskolc, 2002/1. szám (Tomus XX.)

Farkas Ákos – Róth Erika: A büntetőeljárás. Complex Wolters Kluwer Csoport, Budapest, 2007.

Farkas Ákos: Konszenzuális elemek a büntetőeljárásban. Magyar Jog, 1992/8. szám

Farkas Ákos: Mentőöv a büntető igazságszolgáltatásnak: vádalku az USA-ban. Ad futuram memoriam, 2007.

Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2004.

Fitzgerald, Dennis G.: Informants And Undercover Investigations. A Practical Guide to Law, Policy, and Procedure. CRC Press, 2007.

Földvári József: Magyar büntetőjog általános rész. Osiris Kiadó, Budapest, 1997.

Fővárosi Bíróság 16.B.768/1994/88. számú ítélete

Fővárosi Bíróság 13.B.323/2000/43. számú ítélete

Fővárosi Ítéltábla 6.Bf.261/2014/17. számú végzése

Fővárosi Törvényszék 41(I.)B.2158/2013/29. számú ítélete

Fővárosi Törvényszék 25.B.766/2015/117. számú ítélete

Frank, Jerome: Are judges human? University of Pennsylvania Law Review, 1931.

Frank, Jerome: Law and the modern mind. London, Transactions Publishers, 1930.

A Független Jogász Fórum ajánlásai a magyarországi válsághelyzet kialakulás személyi okainak feltárásáról és a személyes helytállás kötelezettségéről szóló törvény kidolgozásához. Magyar Távirati Iroda, 1990. március 6. In.: www.rendszervaltas.mti.hu

25. Kapitel: Der Deal im Strafverfahren. In.: <http://herberger.jura.uni-sb.de/ref/strafprozessrecht/Rat-25.html>

G.

Grmela Zoltán: Vádalku – az amerikai modell. Magyar Jog, 1993/6. szám

H.

Hack Péter: Az átmenet igazságszolgáltatásának dilemmái. Jogtudományi Közlöny, 2012/2. szám

Hack Péter: A semmisségi törvények. Belügyi Szemle, 2011/7-8. szám

Hann Endre – Tímár T. János: Közvélemény-kutatás az igazságtételről: cénára, cinegére. HVG, 1992/2. szám

Hayner, Priscilla B.: Unspeakable truths: Confronting state terror and activity. New York / London, 2001.

Holmes, Stephen: The end of decommunization. East European Constitutional Review 3. Summer/Fall 1994.

Horváth Miklós: Kísér és kísért a múlt. In.: www.horvathmiklos.eu

Horváth Miklós: Sortüzek – 1956. In.: www.rubicon.hu

Horváth Miklós – Zinner Tibor: Koronatanúk jeltelen sírgödrökben. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2008.

Horváth Miklós – Zinner Tibor – Mikó Zsuzsanna: Történész szakértői vélemény a Biszku-ügy tárgyalási szakaszában. Budapest, 2015.

Hristov, Hristo – Kashumov, Alexander: Justice and accountability mechanisms in Bulgaria in the transition period (1989-2008). In.: Popovski, Vesselin – Serrano, Mónica (ed.): After oppression. Transitional justice in Latin America and Eastern Europe, 2013. In.: www.un-ilibrary.org

Hungarian Monitoring. Kossuth Rádió, 1989. június 4. In.: www.storage.osaarchivum.org

24 óra, 1992/62. szám (megjelenés: 1992. március 13.). In.: www.library.hungaricana.hu

J.

Jäger, Herbert: Betrachtungen zum Eichamnn-Prozeß. In.: MschrKrim 1962.

Jakucs Tamás: A büntető törvénykönyv magyarázata. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2004.

A „Jelcin-dosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról. Századvég Kiadó – 56-os Intézet, Budapest, 1993.

Joseph, Detlef: Der DDR-Unrechtsstaat und die Vergangenheitsbewältigung. In.: Zweigeteilt. Über den Umgang mit der SED-Vergangenheit. Hamburg, 1992.

Josten, Björn: Let's deal – Das Geschaefit mit der Gerechtigkeit. Forum Recht Online. 2004/1. Eurpavisionen. Ode an die Freude?

Juhász Gábor: A megnevezéstől a háborús bűnösségig. Igazságtételi törvényhozás Magyarországon 1990. február – 1993. február. Mozgó Világ, 1993/4. szám

K.

Kádár János 1956. november 21-i levele Edvard Kardelj jugoszláv miniszterelnök-helyettesnek. In.: www.magyarkronologia.terrorhaza.hu

Kahler Frigyes: Biszku Béla szerepe az 1956-os forradalom megtorlásában. Rubicon, 2010/6. szám

Kahler Frigyes: Szaktanácsadói vélemény a Biszku-ügy nyomozati szakában. Budapest, 2012. augusztus 1.

Kaiser, Simon: Zum Problem der Rechtsgrundlage für Mauerschützenprozesse. Facharbeit, 2011.

Kanz, Katharina: Mittelbare Täterschaft kraft Organisationsherrschaft in Wirtschaftsunternehmen. Seminararbeit, 2018.

Katonai Tanács 1956. december 4-i ülésének jegyzőkönyve

Kintzi, Heinrich: Verstaendigungen im Strafrecht – Überlegungen zu den Thesen und dem Gutachten der Große Strafrechtskommission. Juristische Rundschau, Heft 8/1990.

Király Tibor: Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.

Koch, Arnd: Grundfälle zur mittelbaren Täterschaft. JuS 2008.

Kovács Éva: „Itt a piros, hol a piros”. Kizáró eljárások a magyar igazságtételi vitában 1990-1992. Politikatudományi Szemle, 1995/3. szám

Kőszeg Ferenc: Legyen Justitia – Vesszen a világ! Beszélő, 1990/34. szám

Kritz, Neil: The dilemmas of transitional justice. In.: Transnational Justice. How emerging democracies reckon with former regimes, Washington DC, United States Institute of Peace Press, 1995.

L.

Legfelsőbb Bíróság Bf.IV.1847/1996/10. számú ítélete

Legfelsőbb Bíróság Bf.I.1456/2002/6. számú ítélete

Legfelsőbb Bíróság Népbíróvági Tanácsának TB.NB.003/1958-12. számú ítélete

Legfelsőbb Bíróság Népbíróvági Tanácsának TB.NB.003/1958-18. számú ítélete

M.

Malamud-Goti, Jaime: Punishment and a rights-based democracy. Criminal Justice Ethics 10., no. 2., Summer/Fall 1991.

Marxen, Klaus – Werle, Gerhard: Strafjustiz und DDR-Unrecht. Dokumentation. Band 2/2. Teilband. Gewalttaten an der deutsch-deutschen Grenze. De Gruyter Recht, Berlin, 2002.

MSZMP IIB 1956. november 11-i ülésének jegyzőkönyve

MSZMP IB 1956. november 21-i ülésének jegyzőkönyve

MSZMP KV 1956. december 2/3-i ülésének jegyzőkönyve

MSZMP IKB 1956. december 5-i ülésének jegyzőkönyve

MSZMP KB 1956. december 28-i ülésének jegyzőkönyve

MSZMP IB 1957. március 26-i ülésének jegyzőkönyve

Müller, Michael Georg: Strafprozessrecht. Ratgeber für rechtsreferendare zur Vorbereitung auf die zweite juristische Staatsprüfung unter besonderer Berücksichtigung der saarlaendischen Praxis. Saarbrücken, 2006.

N.

Nagy Anita: Eljárást gyorsító rendelkezések a büntetőeljárás bírósági szakaszában. PhD disszertáció, 2007.

Nagy Anita: Lemondás a tárgyalásról történeti fejlődése. Sectio Juridica et Politica, Miskolc, 2007. (Tomus XXV/1.)

Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó, Budapest, 2001.

Nalepa, Monika: Skeletons in the closet. Transitional justice in post-communist Europe. Cambridge University Press, 2010.

Nasheri, Hedieh: Betrayal of due process. A comparative assessment of plea bargaining in the United States and Canada. University Press of America, 1998.

Nino, Carlos Santiago: Radical evil on trial. Yale University Press, 1996.

Nyugodt, méltóságteljes végtisztességet Nagy Imrének és társainak. Borics Gyula igazságügyi államtitkár sajtótájékoztatója. Közzétették az 1956. és 1961. között kivégzettek névsorát. Népszabadság, 1989/109. szám (megjelenés: 1989. május 11.). In.: www.library.hungaricana.hu

O.

Országgyűlési napló, 1991. március 5. In.: www.parlament.hu

P.

Pest Megyei Hírlap, 1992/86. szám (megjelenés: 1992. április 10.). In.:
www.library.hungaricana.hu

Pfeifer, Wolfgang: Das große Wörterbuch der deutschen Sprache. Duden, 1999.

R.

Radbruch, Gustav: Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht. Süddeutsche Juristen-Zeitung, Jg. 1., Nr. 5., August 1946.

Radde, Leon: Von Mauerschützen und Schreibtischtätern. Die Mittelbare Täterschaft kraft Organisationsherrschaft und ihre Anwendung auf Wirtschaftsunternehmen de lege lata. Jura 12, 2018.

Rapcsányi László: Államminiszter 1956-57-ben. Interjú Marosán Györggyel. História, 1983/2. szám

Rév Erika: A népbiztosok pere. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969.

Révész Judit: A vádalku alkalmazásának tapasztalatai az Amerikai Egyesült Államokban. Jogtudományi Közlöny, 1999/6. szám

Roxin, Claus: Täterschaft und Tatherrschaft. Hamburger Rechtsstudien, De Gruyter GmbH, 1963.

S.

Salzburg, Stephen: American Criminal Procedure, 3. Ed. ACB-1., 1989.

Schaeffgen, Cristoph: Die Justiz darf nicht noch einmal versagen. DRiZ-Interview (Victor Weber). Deutsche Richterzeitung, Carl Heymans Verlag KG, Köln, 69. Jahrgang 1991.

Schleißau, Roland: Strafverfahren wegen MfS-Unrechts. Die Strafprozesse bundesdeutscher Gerichte gegen ehemalige Mitarbeiter des Ministeriums für Staatssicherheit der DDR. Berliner Juristische Universitätschriften, Strafrecht, Band 22., Berliner Wissenschafts-Verlag, 2007.

Schlink, Bernhard: Rechtsstaat und revolutionäre Gerechtigkeit. Neue Justiz, 1994.

Schroeder, Friedrich-Christian: Der Täter hinter dem Täter. Ein Beitrag zur Lehre von der mittelbaren Täterschaft. Schriften zum Strafrecht, Duncker & Humblot, Berlin, 1965.

Schumann, Michael: Über den Umgang mit unserer Geschichte und die spezifischen ideologischen Grundlagen der Repression. In.: Zweigeteilt. Über den Umgang mit der SED-Vergangenheit. Hamburg, 1992.

Shklar, Judith N.: Legalism: Law, morals and political trials. Harvard University Press, 1964.

Stan, Lavinia: Transitional justice in Eastern Europe and the former Soviet Union. Reckoning with the communist past. Routledge, London, 2008.

Stan, Lavinia: Neither forgiving nor punishing? Evaluating transitional justice in Romania. In.: Vesselin Popovski and Mónica Serrano (ed.): After oppression. Transitional justice in Latin America and Eastern Europe, 2013. In.: www.un-ilibrary.org

Storme, Marcel: Időbeniség és igazságszolgáltatás. Magyar Jog, 2008/7. szám

Szilvágyi Attila: Vádalku jellegű jogintézmények a büntetőeljárásban. Büntetőjogi tanulmányok, 2004.

T.

Takács Péter: Valahol Európában. A jugoszláv háborús bűnösök perei. Hunsor Info Media – HHRW

Tarr Ágnes: A vádalku szabályozásának egyes kérdései. Kováts Andor emlékkönyv, 2004.

Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2001.

V.

Varga Csaba: Igazságtétel jogállamban. Német és cseh dokumentumok. Szent István Társulat, Budapest, 2006.

Vogel, Mary E.: Coercion to Compromise: Plea Bargaining, the Courts, and the Making of Political Authority. Oxford University Press, 2007.

W.

Weigend, Thomas: Absprachen in ausländischen Strafverfahren. Eine rechtsvergleichende Untersuchung zu konsensualen Elementen im Strafprozess. Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Freiburg, 1990.

Wesseles, Johannes – Beulke, Werner – Satzger, Helmut: Strafrecht Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau. C.F. Müller GmbH, Heidelberg, 2016.

Whitbread, Ch. – Slobodin, Ch.: Criminal Procedure An Analysis and Concepts. The Foundation Pres Inc. 1986.

Wiener A. Imre: Büntetőjogunk az ezredfordulón. Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominatae, 2003. (Tomus XL.)

Wilson, Richard A.: Justice and legitimacy in the South African transition. In.: Pablo de Greiff (ed.): The Handbook of Reparations. Oxford University Press, Oxford, 2008.

Z.

Zétényi Zsolt: Néhány őszinte szó az igazságtételről, avagy megtettünk-e mindent, ami tőlünk tellett. Hítel, 2017/12. szám

Kézirat lezárva: 2022. március 3.

dr. Steiner Gábor